

ULUSLARARASI AİLE SEMPOZYUMU

15-17 EKİM 2020 / SINOP

**AİLE KURUMUNUN BEKASINA
YÖNELİK ÇAĞDAŞ FIRSATLAR/TEHDİTLER**

BİLDİRİLER KİTABI

CİLT-I

SINOP ÜNİVERSİTESİ

ISBN - 978-605-80320-6-4

SİNOP ÜNİVERSİTESİ
KADIN ÇALIŞMALARI UYGULAMA VE ARAŞTIRMA MERKEZİ

ULUSLARARASI
AİLE SEMPOZYUMU
AİLE KURUMUNUN BEKASINA YÖNELİK
ÇAĞDAŞ FIRSATLAR/TEHDİTLER
BİLDİRİLER KİTABI
CİLT-I

International Symposium on Family
Contemporary Opportunities / Threats
Towards the Sustainability of Family Institution
Proceedings Book
Volume-I

15-17 EKİM 2020 / SİNOP

Sinop Üniversitesinin 33. Bilimsel Yayınıdır.

ISBN 978-605-80320-6-4

ULUSLARARASI
AİLE SEMPOZYUMU
AİLE KURUMUNUN BEKASINA YÖNELİK
ÇAĞDAŞ FIRSATLAR/TEHDİTLER
BİLDİRİLER KİTABI
CİLT-I
International Symposium on Family
Contemporary Opportunities / Threats Towards the Sustaininability of Family Institution
Proceedings Book
Volume-I
ISBN 978-605-80320-6-4

Sinop Üniversitesi Adına Sahibi | Owner on behalf of Sinop University

Prof. Dr. Nihat DALGIN

Rektör | Rector

Editörler | Editors

Doç. Dr. Emrah DİNDİ

Dr. Öğr. Üyesi Ayşe İNAN KILIÇ

Dr. Öğr. Üyesi Doğan FIRINCI

Dr. Öğr. Üyesi Fatma KOÇAK

Design/Tasarım

Sinop Üniversitesi Basın-Yayın Halkla İlişkiler Müdürlüğü

Baskı Yeri ve Tarihi / Publication Place and Date

Birinci Baskı, Samsun, Aralık 2020

Baskı/Printing

Uğur Ofset / Pazar Mah. Şehit Nuri Urun Sok. No:48 İlkadım/SAMSUN

Sertifika No: 18324

Uluslararası Aile Sempozyumu Aile Kurumunun Bekasına Yönelik Çağdaş Fırsatlar/Tehditler Bildiriler Kitabı Sinop Üniversitesinin bilimsel bir yayınıdır. Kitapta yayımlanan yazıların her türlü içerik sorumluluğu yazara aittir. Yazılar, yayıncı kuruluşun izni olmadan kısmen veya tamamen bir başka yerde yayımlanamaz.

İletişim | Communication

Korucuk Mah. Trafo Sok. 15 Temmuz Yerleşkesi No:36 57000 | SİNOP | TÜRKİYE

Tel: +90 (368) 2715757-58-59-60 | Faks: +90 (368) 2715763 | web: <http://ailesemp@sinop.edu.tr>

SEMPOZYUM DÜZENLEME KURULU ONURSAL BAŞKANI

Prof. Dr. Nihat DALGIN

Sinop Üniversitesi Rektörü

SEMPOZYUM KURULLARI

DÜZENLEME KURULU

Prof. Dr. Huriye Demet CABAR	Sağlık Bilimleri Fakültesi
Doç.Dr. Emel ÇANKAYA	Fen-Edebiyat Fakültesi
Doç. Dr. Gül ERKOL BAYRAM	Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik Yüksekokulu
Doç. Dr. Serdar YENER	Boyabat İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Dr. Öğr. Üyesi Ayşe İNAN KILIÇ	İlahiyat Fakültesi-SİNKAMER
Dr. Öğr. Üyesi Ayşegül DEMİR	Fen-Edebiyat Fakültesi
Dr. Öğr. Üyesi Abdullah IŞIK	Sağlık Bilimleri Fakültesi
Dr. Öğr. Üyesi Fatma KOÇAK	Fen-Edebiyat Fakültesi-SİNKAMER
Dr. Öğr. Üyesi Fatma YÜCE	İlahiyat Fakültesi
Dr. Öğr. Üyesi Gülseren KAN ŞAHİN	Fen-Edebiyat Fakültesi
Dr. Öğr. Üyesi Hasan ŞAHİN	İlahiyat Fakültesi
Öğr. Gör. Funda İNCE BAKİ	Gerze Meslek Yüksekokulu-SİNKAMER
Arş. Gör. Gülsüm Rüveyda ARSLAN	İlahiyat Fakültesi

BİLİM KURULU

Prof. Dr. Abdullah ÇOLAK	Hitit Üniversitesi
Prof. Dr. Ahmet TALİMCİLER	İzmir Bakırçay Üniversitesi
Prof. Dr. Ali ERGUR	Galatasaray Üniversitesi
Prof. Dr. Aliye MAVİLİ	Biruni Üniversitesi
Prof. Dr. Ayşe AZMAN	Mersin Üniversitesi

Prof. Dr. Ayşegül BİLGE	Ege Üniversitesi
Prof. Dr. Aytül KASAPOĞLU	Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Cengiz ÖZBESLER	Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Prof. Dr. Ceylan Gazi UÇKUN	Kocaeli Üniversitesi
Prof. Dr. Esra Burcu SAĞLAM	Hacettepe Üniversitesi
Prof. Dr. Enis ÜBADE	Ezher Üniversitesi
Prof. Dr. Güney ÇEĞİN	Pamukkale Üniversitesi
Prof. Dr. Huriye Demet CABAR	Sinop Üniversitesi
Prof. Dr. İhsan ÇAPÇIOĞLU	Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Levent ERASLAN	Anadolu Üniversitesi
Prof. Dr. Magda RADULESCU	University of Piteşti
Prof. Dr. Mahmoud Gaber ZEKİ	Helwan University
Prof. Dr. Mehmet Zeki AYDIN	Selçuk Üniversitesi
Prof. Dr. Metin YASA	Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Prof. Dr. Muhammed Kemal İMAM	İskenderiye Üniversitesi
Prof. Dr. Muhammed eş-Şehhad el-CÜNDİ	Helwan Üniversitesi
Prof. Dr. Mustafa KÖYLÜ	Türkiye-Manas Üniversitesi
Prof. Dr. Nihat DALGIN	Sinop Üniversitesi
Prof. Dr. Niyazi USTA	Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Prof. Dr. Nursan ÇINAR	Sakarya Üniversitesi
Prof. Dr. Osman ŞAHİN	Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Prof. Dr. Özcan GÜNGÖR	Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Prof. Dr. Reyhan Ayşen WOLF	Giresun Üniversitesi
Prof. Dr. Saffet KÖSE	İzmir Katip Çelebi Üniversitesi
Prof. Dr. Serap SUĞUR	Anadolu Üniversitesi
Prof. Dr. Ünal ŞENTÜRK	İnönü Üniversitesi
Prof. Dr. Zafer CİRHİNLİOĞLU	Cumhuriyet Üniversitesi
Doç. Dr. Ahmet SAĞIR	Karabük Üniversitesi

Doç. Dr. Ahmet MAZLUM	Cumhuriyet Üniversitesi
Doç. Dr. Ali ESGİN	İnönü Üniversitesi
Doç. Dr. Aykut ARSLAN	Piri Reis Üniversitesi
Doç. Dr. Birsen ALTAY	Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Doç. Dr. Cumhur ASLAN	Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Doç. Dr. Emel ÇANKAYA	Sinop Üniversitesi
Doç. Dr. Emrah DİNDİ	Sinop Üniversitesi
Doç. Dr. Faruk ÖZDEMİR	Sinop Üniversitesi
Doç. Dr. Gökhan SAVAŞ	Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi
Doç. Dr. Gül ERKOL BAYRAM	Sinop Üniversitesi
Doç. Dr. İbrahim TÜFEKÇİ	Sinop Üniversitesi
Doç. Dr. Muhammed KIZILGEÇİT	Atatürk Üniversitesi
Doç. Dr. Müjdat AVCI	Dokuz Eylül Üniversitesi
Doç. Dr. Nazım KARTAL	Sinop Üniversitesi
Doç. Dr. Seher UÇKUN	Kocaeli Üniversitesi
Doç. Dr. Serdar YENER	Sinop Üniversitesi
Doç. Dr. Sevda MUTLU	Cumhuriyet Üniversitesi
Doç. Dr. Vefa SAYGIN ÖĞÜTLE	Muğla Sıtkı Kocman Üniversitesi
Doç. Dr. Vehbi BAYHAN	İnönü Üniversitesi
Doç. Dr. Zeynep İSKEFİYELİ	Sakarya Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Abdullah IŞIK	Sinop Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Adeviye AYDIN	Sinop Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Adem ORAKÇI	Sinop Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ayşe İNAN KILIÇ	Sinop Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ayşegül DEMİR	Sinop Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Berna ERSOY ÖZCAN	Sinop Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Bekir ÖZÜDOĞRU	Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Binhan KOYUNCUOĞLU	Sinop Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Candaş CAN	Sinop Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Dilek AYDIN	Sinop Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Doğan FIRINCI	Sinop Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ercan GEÇKİN	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Fatma KOÇAK	Sinop Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Fatma YÜCE	Sinop Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Fuat KARABULUT	Atatürk Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Gül Sultan ÖZEREN	Sinop Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Gülseren KAN ŞAHİN	Sinop Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Hasan ŞAHİN	Sinop Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Hatice ŞAHİN AYNUR	Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi İslam CAN	Selçuk Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Kerem ÖZBEY	Artvin Çoruh Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Musab HAMOD	Sinop Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Muzaffer BARLAK	Sinop Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Nuriye ÇELİK	Sinop Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Olcay TİRE	Tunceli Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Orhan BİNGÖL	Gümüşhane Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Özgür YAYLA	Akdeniz Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Semra UÇAR	Sinop Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Şule GÜLDÜ	Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ziynet BAHADIR	Cumhuriyet Üniversitesi
Assit. Prof. Marian TAICU	University of Piteşti
Assit. Prof. Shruti Arora MEHTA	University of Kota
Assoc. Prof. Sandeep WALIA	Mody University
Assoc. Prof. Dipra JHA	University of Nebraska
Senior Expert Desislava VASILEVA	Informational Policy and Security and Public Relations Advisor of the Mayor Teteven Municipality

SEMPOZYUM SEKRETERYASI

Dr. Öğr. Üyesi Ayşe İNAN KILIÇ	İlahiyat Fakültesi-SİNKAMER Müdürü
Dr. Öğr. Üyesi Fatma KOÇAK	Fen-Edebiyat Fak.-SİNKAMER Müd. Yrd.
Dr. Öğr. Üyesi Abdullah IŞIK	Sağlık Bilimleri Fakültesi
Öğr. Gör. Funda İNCE BAKİ	Gerze MYO-SİNKAMER Müd.Yrd.
Arş. Gör. Gülsüm Rüveyda ARSLAN	İlahiyat Fakültesi

SEMPOZYUM KATILIMCI LİSTESİ

Prof. Dr. Abdullah ÇOLAK	Hitit Üniversitesi
Prof. Dr. Elif Yüksel OKTAY	Yalova Üniversitesi
Prof. Dr. Huriye Demet CABAR	Sinop Üniversitesi
Prof. Dr. Metin İKİZLER	Atatürk Üniversitesi
Prof. Dr. Nihat DALGIN	Sinop Üniversitesi
Prof. Dr. Nursan ÇINAR	Sakarya Üniversitesi
Prof. Dr. Reyhan Ayşen WOLF	Giresun üniversitesi
Prof. Dr. Yüksel METİN	Süleyman Demirel Üniversitesi
Doç. Dr. Gül ERKOL BAYRAM	Sinop Üniversitesi
Doç. Dr. Hatice KUMCAĞIZ	Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Doç. Dr. Muhammed KIZILGEÇİT	Atatürk Üniversitesi
Doç. Dr. Saffet KARTOPU	Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi
Doç. Dr. Selin SERT SÜTÇÜ	Akdeniz Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Abdullah AKIN	Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Abdullah ERAVCI	Sinop Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ahmet ÇAKMAK	Atatürk Üniversitesi
Doç. Dr. Ali Turan BAYRAM	Sinop Üniversitesi
Assoc. Prof. Dr. Bellil Abdelkarim	Chadli Bendjedid University
Assoc. Prof. Dr. Fatima Omer Nabag Mohamed	Sudan University of Science and Technology
Assoc. Prof. Dr. Nagda Mohamed Abdu elrahim	Sudan University of Science and Technology

Assoc. Prof. Dr. Asmahan Mahjoub Abdel Wahab Othman	Sudan University of Science and Technology
Dr. Öğr. Üyesi Ayça EMİNOĞLU	Karadeniz Teknik Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ayşe İNAN KILIÇ	Sinop Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ayşegül GÜN	Amasya Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Burçin YILMAZ ESER	Karadeniz Teknik Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Deniz TEKİN APAYDIN	Marmara Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Duygu KOÇAK DİKER	Kocaeli Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Emine GÜMÜŞ BÖKE	Diyanet İşleri Başkanlığı
Dr. Öğr. Üyesi Ertuğrul TAŞ	Samsun Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Eylem APAYDIN	Kocaeli Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Fatma KOÇAK	Sinop Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Fatma YÜCE	Sinop Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Gül Sultan ÖZEREN	Sinop Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Hamide ZENGİN	Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Hanife Kübra YILMAZTÜRK YILDIRIM	Samsun Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Hasan ŞAHİN	Sinop Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Hasibe YAZIT	Sinop Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Hatice ŞAHİN AYNUR	Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Hızır HACIKELEŞOĞLU	Gümüşhane Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Akif ALTUNIŞIK	Amasya Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Merve ERGÜNEY	Samsun Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Muhammet Ali ASAR	Çankırı Karatekin Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Muharrem MİDİLLİ	Trabzon Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Muzaffer BARLAK	Sinop Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Neslihan ER	Yalova Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Nuriye ÇELİK	Sinop Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Oya Sevcan ORAK	Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Özden SAVAŞ	Yozgat Bozok Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Rabia MERT	Sinop Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Tuğba KARA	Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ümit TORU	Amasya Üniversitesi
Dr. Akif ÇARKÇI	İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi
Dr. Handan YALVAÇ ARICI	İstanbul Üniversitesi
Dr. İsmail KILIÇ	Milli Eğitim Bakanlığı
Dr. Sehal Deniz VARLIK KOTAN	Diyanet İşleri Başkanlığı
Arş. Gör. Dr. Harun GEÇER	Gümüşhane Üniversitesi
Arş. Gör. Dr. İbrahim TOPRAK	Sinop Üniversitesi
Arş. Gör. Ayşe YAMAN KAPLAN	Süleyman Demirel Üniversitesi
Arş. Gör. Bilal ASLAN	Sinop Üniversitesi
Arş. Gör. Burak ERECE	Süleyman Demirel Üniversitesi
Arş. Gör. Didem ERDOĞAN	Süleyman Demirel Üniversitesi
Arş. Gör. Merve TOPAL	Sinop Üniversitesi
Arş. Gör. Mukadder ÖZKAN BARDAKCI	Selçuk Üniversitesi
Arş. Gör. Şerife Sena GÜNER	Sinop Üniversitesi
Öğr. Gör. Dr. Muhammed Hüsnü ÇİFTÇİ	Marmara Üniversitesi
Öğr. Gör. Elif ERBAY	Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi
Öğr. Gör. Mehmet Sinan TAM	Karadeniz Teknik Üniversitesi
Öğr. Gör. Seda KILIÇ	Hitit Üniversitesi
Uzm. Sinan DOĞAN	Milli Eğitim Bakanlığı
Avukat Songül GÜNEŞ GELÇETİN	Sinop Barosu
Meberka HADJI	Algiers 2 University
Melih Ammar DEMİRCİ	Sinop Üniversitesi
Nuray DİŞİKARA	Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Senior Expert Desislava VASILEVA	Informational Policy and Security and Public Relations Advisor of the Mayor Teteven Municipality
Şeyma Nur KAYACAN	Atatürk Üniversitesi

İÇİNDEKİLER

Sempozyum Kurulları.....	iii
Sempozyum Katılımcı Listesi.....	vi
İçindekiler.....	x
Önsöz.....	xv

AÇILIŞ

Dr. Öğr. Üyesi Ayşe İNAN KILIÇ, SİNKAMER Müdürü.....	xvii
Prof. Dr. Nihat DALGIN, Sinop Üniversitesi Rektörü.....	xix
Erol KARAÖMEROĞLU, Sinop Valisi.....	xxi

I. OTURUM BİLDİRİLERİ

15 EKİM 2020 PERŞEMBE 14.00-15.00

Prof. Dr. Nihat DALGIN

İslâm'ın Aile Kurumunun Oluşmasına Katkısı.....	1

Prof. Dr. Abdullah ÇOLAK

Eşler Arasındaki Rol Farklılığının / Paylaşımının Aile Mutluluğu ve Bekâsı İle İlişkisi.....	13

Dr. Öğr. Üyesi Hasan ŞAHİN

Aile Kurumunun Bekasına Yönelik Tedbirlerden Mesken Mahremiyeti/Dokunulmazlığı.....	49

Öğr. Gör. Seda KILIÇ

Köken Aile İlişkilerinin Eş Seçimi ve Evlilik Sürecindeki Etkisinin Aile Terapi Kuramları Bağlamında Değerlendirilmesi.....	65

Dr. Öğr. Üyesi Hanife Kübra YILMAZTÜRK YILDIRIM

Ana-Baba Bağlanma Stilleri ile Çocuk Yetiştirme Tutumlarının Çocukların Ruh Sağlığı Üzerindeki Etkisine Genel Bir Bakış.....	75

Öğr. Gör. Elif ERBAY & Dr. Öğr. Üyesi Hamide ZENGİN & Prof. Dr. Nursan ÇINAR

Tarihsel Olarak Eski Ancak Az Bilinen Bir Durum: Ebeveyne Yabancılaşma Sendromu.....	85

Dr. Öğr. Üyesi Hatice ŞAHİN AYNUR

Dini Değerler ve Sekülerlik Çatışmasında Aile.....	93

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Akif ALTUNIŞIK

Gençleri Kuşatan Çağdaş İnançlar ve Değerler Karşısında Ebeveynlerin Çaresizliği.....	107

Dr. Öğr. Üyesi Ayşegül GÜN

Modern Zamanların Yalıtılmış Çekirdek Ailelerinde Çocuğun Dini ve Ahlaki Eğitiminin Verimliliği	117

II. OTURUM BİLDİRİLERİ

15 EKİM 2020 PERŞEMBE 15.00-16.00

Prof. Dr. Nihat DALGIN

İslam'ın Aile Kurumunun Bekasına Katkısı..... 127

Arş. Gör. Dr. İbrahim TOPRAK

Ailenin Korunmasında İnanç Esaslarının/Akîdenin Rolü..... 147

Dr. İsmail KILIÇ

Kur'an'a Göre Aile Kurumunun Bekasını Sağlamaya Yönelik Ahlak Kuralları..... 155

Dr. Öğr. Üyesi Rabia MERT

Günümüzde Yahudiliğin Farklı İnançlar Arasındaki Evliliğe Bakışı..... 171

Dr. Öğr. Üyesi Deniz TEKİN APAYDIN

Aile Kurumunun Bekası Açısından “Çocuğun Üstün Yararı” Kavramı: Uluslararası Hukuk Perspektifinden Bir Değerlendirme..... 179

Prof. Dr. Metin İKİZLER

Yeni Doğan Çocukların Kontrolsüz Terkini Önlemeye Yönelik Düzenlemeler: Almanya Örneği ve Türkiye’de Durum..... 195

Uzm. Sinan DOĞAN

Türk Kültüründe Çocuk Hukuku: Çocuğun Sosyal ve Kişilik Gelişimine Etkisi..... 205

Dr. Öğr. Üyesi Muhammet Ali ASAR

Çağdaş Tehditlere Karşı Sünnet Perspektifinden Aileyi Ayakta Tutan Etik Değerler..... 225

Dr. Öğr. Üyesi Abdullah AKIN

Aile Kurumundaki Etik Değerlerin Çözülmesinin Sebepleri..... 239

Dr. Öğr. Üyesi Emine GÜMÜŞ BÖKE

İslam Hukukunda Aile Kurumu ve Nikâh İlişkisi..... 253

III. OTURUM BİLDİRİLERİ

15 EKİM 2020 PERŞEMBE 16.00-17.00

Avukat Songül GÜNEŞ GELÇETİN

Evlilik Sözleşmesinin Kadın Cinayetleri Karşısında Ağırlaştırılması..... 277

Dr. Öğr. Üyesi Gül Sultan ÖZEREN

Değişen Dünyada Aile Yapısını Etkileyen Unsurlar, Zorluklar/Fırsatlar, Güçlendirme Çalışmaları ve Güncel Stratejik Yaklaşımlara İlişkin Analitik Değerlendirme ve Öneriler..... 293

Dr. Öğr. Üyesi Hamide ZENGİN & Prof. Dr. Nursan ÇINAR & Prof. Dr. Huriye Demet CABAR

Tek Ebeveynli Çocuk Hastalarda Aile Merkezli Bakım ve Hemşirelik..... 305

Dr. Öğr. Üyesi Duygu KOÇAK DİKER

Ana ve Babanın Kitle İletişim Araçları İle Çocuğun Kişilik Hakkını İhlali ve Çocuğun Korunması 313

Arş. Gör. Bilal ASLAN

Türkiye, ABD ve AB Ülkelerinde Aile Hukukuna İlişkin Güncel Gelişmeler..... 325

Nuray DİŞİKARA

Türkiye Modernleşmesinde Ailenin Değişimi..... 337

Arş. Gör. Mukadder ÖZKAN BARDAKCI

Z Kuşağının Aile Kurumuna Bakışı ve Evlenme Kararına Etkisi Üzerine Bir Çalışma..... 353

Assoc. Prof. Dr. Bellil Abdelkarim

Dijital Küreselleşmenin Kuşakların Dini Kimliği Üzerindeki Etkileri: Z Kuşağı Örneği..... 365

I. OTURUM BİLDİRİLERİ

16 EKİM 2020 CUMA 10.00-11.00

Arş. Gör. Merve TOPAL

Modernleşme Bağlamında Türkiye’de Ailenin Dönüşümü..... 381

Dr. Öğr. Üyesi Nuriye ÇELİK

Televizyon Dizilerinde Aile Temsilleri: Karşılaştırmalı Bir Analiz..... 399

Dr. Handan YALVAÇ ARICI

Modern Ailede Mahremiyet Sınırlarının Sınırsızlaşmasıyla Birlikte Aile BireylerindeYabancılaşma Sorunu..... 415

Prof. Dr. Yüksel METİN & Arş. Gör. Ayşe YAMAN KAPLAN & Arş. Gör. Burak ERECE & Arş. Gör. Didem ERDOĞAN

Anayasa Mahkemesinin Bireysel Başvuru Kararlarında Aile Hayatına Saygı Hakkı..... 427

Dr. Öğr. Üyesi Eylem APAYDIN

Türk Medeni Kanunu’na Göre Eşlerin Evlilik Birliğinin Mutluluğunu Elbirliğiyle Sağlama Yükümlülüğü..... 443

Doç. Dr. Selin SERT SÜTÇÜ

Boşanma Sürecinde ve Boşanma Sonrasında Tazminat ve Nafaka Ödenmesinin Evlilik ve Aile Hukuku Üzerindeki Etkileri..... 455

II. OTURUM BİLDİRİLERİ

16 EKİM 2020 CUMA 11.00-12.00

Arş. Gör. Şerife Sena GÜNER

Türkiye’de Evlilik Ritüellerinin Toplumsal Değişim ve Sürekliliğine İlişkin Sosyolojik Bir Analiz: Samsun İli Örneği..... 465

Dr. Öğr. Üyesi Ertuğrul TAŞ

Evlilik Dışı İlişkiler ve Terapötik Müdahale Teknikleri..... 479

Dr. Öğr. Üyesi Özden SAVAS

Modern Türk Edebiyatında Reddedici Baba Figürü ve Etkileri..... 489

Dr. Öğr. Üyesi Merve ERGÜNEY

Sinemada Çocuk Haklarının Temsili: “Kefernahum” Filmi Örneği..... 505

Fatima Omer Nabag Mohamed & Nagda Mohamed Abdu elrahim

Hartum Eyaletindeki Lise Öğrencilerinin Bakış Açısından Sosyal Medya Kullanımıyla İlgili Aile Sorunları..... 519

Öğr. Gör. Mehmet Sinan TAM

Sosyal Medyada Aile Kurumunun Sunumu: Instagram Örneği..... 531

III. OTURUM BİLDİRİLERİ

16 EKİM 2020 CUMA 14.30-15.30

**Prof. Dr. Yüksel METİN & Arş. Gör. Didem ERDOĞAN & Arş. Gör. Ayşe YAMAN
KAPLAN & Arş. Gör. Burak ERECE**

İstanbul Sözleşmesine Yöneltilen Eleştirilerin Analizi..... 543

**Prof. Dr. Reyhan Ayşen WOLF & Prof. Dr. Elif Yüksel OKTAY & Doç. Dr. Hatice
KUMCAĞIZ & Dr. Öğr. Üyesi Ayşe İNAN KILIÇ & Dr. Öğr. Üyesi Ayça EMİNOĞLU &
Dr. Öğr. Üyesi Burçin YILMAZ ESER & Dr. Öğr. Üyesi Oya Sevcan ORAK**

Bazı Kadın Araştırma ve Uygulama Merkezlerinin Aile Kurumuna Yönelik Riskleri Önlemeye İlişkin Faaliyetlerinin İncelenmesi..... 559

Dr. Öğr. Üyesi Fatma KOÇAK

Feminizmin Aile Kurumuna Bakışı: Teorik ve Uygulamalı Bir Analiz..... 575

Öğr. Gör. Dr. Muhammed Hüsnü ÇİFTÇİ

İslam Aile Hukuku Bağlamında Kadının Çalışması ve Aile Kurumuna Etkisi..... 587

Asmahan Mahjoub Abdel Wahab Othman

Sudan'daki Çatışmalardan Etkilenen Alanlarda Yoksulluğu Azaltmada Kadınların Ekonomik Faaliyetlerinin Rolü (Vaka Analizi, Güney Kordofan Devleti, Dilling District - Ağustos 2019).... 613

IV. OTURUM BİLDİRİLERİ

16 EKİM 2020 CUMA 15.30-16.30

Arş. Gör. Dr. Harun GEÇER

Kadının Politikleşen İhlali: Çalışma Hayatı, Aile İçi Rol Değişimi Sorunu ve Din..... 627

Dr. Öğr. Üyesi Fatma YÜCE

Modern Zamanlarda Sürdürülebilir Aile İçin Ben Merkezlilikten Öteki Merkezliliğe Geçiş..... 641

Dr. Sehal Deniz VARLIK KOTAN

Aile Birliğini Güçlendiren Sünnet Ahlakına Uygun Davranış Modeli: Değer Verme 659

Dr. Öğr. Üyesi Tuğba KARA

Osmanlı'da Aile İlişkileri Açısından Mahalle Halkının Rolü..... 677

Dr. Öğr. Üyesi Muharrem MİDİLLİ

Aile Hukukuna İlişkin Uyuşmazlıkların Giderilmesinde Yargı Dışı Yollara Tarihsel Bir Örnek: Osmanlı Fetvası.....	687

Dr. Öğr. Üyesi Ümit TORU

Geleneksel Aile Yapısına Yönelik Modernist Eleştiriler (Celal NURİ Örneği).....	701

V. OTURUM BİLDİRİLERİ

16 EKİM 2020 CUMA 16.30-17.30

Dr. Öğr. Üyesi Hasibe YAZIT & Doç. Dr. Gül ERKOL BAYRAM

Turizmin Aile Yapısına Etkisi.....	723

Dr. Öğr. Üyesi Abdullah ERAVCI

Ailede Dini ve Ahlaki Değerlerin Şehir Pazarlamasına Etkisi.....	735

Doç. Dr. Gül ERKOL BAYRAM & Doç. Dr. Ali Turan BAYRAM

Aile İçi Roller Kapsamında İş-Aile Çatışmasının İncelenmesi.....	751

Dr. Öğr. Üyesi Neslihan ER

Paul Yonnet’de Demografik Açıdan Modern Ailenin Yapılanması.....	761

Meberka HADJI

Modernitenin Aile Kurumunun Yapısı ve İşlevleri Üzerindeki Etkileri: Cezayir Ailesinin Modernite ve Küreselleşmenin Zorluklarıyla Yüzleşmesi.....	773

VI. OTURUM BİLDİRİLERİ

16 EKİM 2020 CUMA 17.30-18.30

Dr. Öğr. Üyesi Hızır HACIKELEŞOĞLU & Doç. Dr. Saffet KARTOPU & Arş. Gör. Dr. Harun GEÇER

Çocuk Yetiştirmeye Yönelik Yaklaşımların Dinî Gelişim Üzerindeki Etkisi Üzerine Nitel Bir Araştırma.....	781

Doç. Dr. Muhammed KIZILGEÇİT & Dr. Öğr. Üyesi Ahmet ÇAKMAK, & Şeyma Nur KAYACAN

Tek Ebeveynli Aileye Dönüşüm Sürecinde Karşılaşılan Sorunlar ve Bu Sorunlarla Başa Çıkma Din.....	797

Dr. Öğr. Üyesi Muzaffer BARLAK

Aile Bireylerine Allah İnancının Kazandırılmasında Kelami Delillerin İşlevi.....	811

Melih Ammar DEMİRCİ

Kamu Politikası Analizi Olarak Türkiye’de Aile Politikaları.....	819

Dr. Akif ÇARKÇI

Türkiye’de Siyasi Parti Programlarının Aile Kurumu Çerçevesinde İncelenmesi.....	829

Senior Expert Desislava VASILEVA

Aile Kurumunun Bekasını Sağlayan Etik ve Hukuki Kurallar.....	843

ÖNSÖZ

Sinop Üniversitesi Kadın Çalışmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi öncülüğünde 15-17 Ekim 2020 tarihleri arasında düzenlenen “**Aile Kurumunun Bekasına Yönelik Çağdaş Fırsatlar/Tehditler**” temalı **Uluslararası Aile Sempozyumunun** amacı, aile kurumunu etkileyen çağdaş unsurları akademik bir bakış açısıyla tahlil etmek ve mevcut sorunlara yönelik çözüm önerileri geliştirmektir.

Toplumun en küçük yapıtaşı olan aile kurumu, değişimin son derece hızlı olduğu modern dönemde ortaya çıkan teknolojik, ekonomik ve kültürel gelişmelerden doğrudan etkilenmektedir. Söz konusu gelişmelerin aile kurumuna tesiri hem tehdit hem de fırsatlar içerebilmektedir. İnsanın mevcut durumla yüzleşmesi ve tehditleri fırsatlara çevirebilmesi ancak bilinçli farkındalıkla mümkün olabilir. İşte bu sempozyum, alanında uzman akademisyen ve bilim insanları tarafından hazırlanan bildiriler aracılığıyla, insanlarda farkındalık oluşturmuş; böylelikle ailenin niteliğine ve devamlılığına akademik bir katkı sunabilmeyi başarmıştır. Bu katkının etkili ve kalıcı olabilmesi için de sunulan bildirileri elinizdeki bu sempozyum kitabında bir araya getirdik.

Tüm dünyayı etkisi altına alan pandemi nedeniyle sempozyumumuz eşzamanlı olarak hem online hem yüz yüze gerçekleştirilmiştir. Yaklaşık 85 akademisyen ve araştırmacının katıldığı sempozyumda 5’i yabancı olmak üzere toplamda 62 bildiri sunulmuştur. Bildiriler genel olarak Aile Kurumunun Birey ve Toplum Hayatındaki Önemi, Aile Kurumunun Bekasını Sağlayan Etik ve Hukuki Kurallar, Aile Kurumunun Yapısındaki Değişmeler, Aile Bireylerinin Hak ve Sorumluluklarındaki Değişmeler, İslam’ın Aile Kurumunun Oluşumuna ve Devamına Etkisi, Kadın İstihdamı ve Aile Kurumuna Etkileri, Ekonomik Koşulların Aile Kurumuna Etkileri, Aile Kurumu ve Nikah İlişkisi, Aile Kurumundaki Etik Değerlerin Çözülmesi, Kitle İletişim Araçlarının Aile Kurumuna Etkileri, Farklı Bağımlılık Türlerinin Aile Kurumuna Etkileri, Uluslararası Kadın Politikalarının Aile Kurumuna Etkileri, Kentleşmenin Aile Yapısına ve İşlevlerine Etkileri, Ebeveynlerin Çocuk Eğitiminde Yaklaşım Farklılıkları, Toplumsal Cinsiyet Algısı ve Hukuksal Düzenlemeler vb. gibi konulardan oluşmaktadır.

Sempozyuma bildiri ve sunumlarıyla katılım sağlayan değerli akademisyen ve araştırmacılara, sempozyumun planlama ve yürütülme aşamasında emek veren düzenleme kurulu üyelerine, bilim kurulu heyetine, sempozyum sekreteryasına, üniversitemizin bilgi işlem ve basın yayın müdürlüğü çalışanlarına, konaklama hizmeti sunan Ahmet Muhip Dıranas Uygulama ve Araştırma Otelі personeline, maddi desteklerini esirgemeyerek sponsorluk yapan şahıs, kurum ve sivil toplum kuruluşlarına teşekkür ederiz.

Sempozyum bildirilerinden oluşan bu kitabın tüm okuyuculara ve bilim dünyasına katkı sağlaması dileğiyle.

15.11.2020

Prof. Dr. Nihat DALGIN
Sinop Üniversitesi Rektörü

AÇILIŞ KONUŞMASI

Ayşe İNAN KILIÇ*

Sayın valim, sayın belediye başkanım, sayın rektörüm, saygıdeğer rektör yardımcılarım ve dekanlarım, üniversitemizin seçkin akademik personeli, kıymetli misafirler, hepinizi saygıyla ve muhabbetle selamlıyorum.

Sinop Üniversitesi Kadın Çalışmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi öncülüğünde düzenlenen Uluslararası Aile Sempozyumuna hepiniz hoş geldiniz şerefler verdiniz. Böylesine anlamlı bir sempozyumun ev sahipliğe yapmaktan ve sizlerle bir arada olmaktan dolayı büyük mutluluk ve kıvanç duyuyoruz.

Değerli misafirlerimiz;

Bildiğiniz gibi bugün üniversitelerin görevleri arasında eğitim öğretim faaliyetleri, bilimsel araştırmalar ve toplum hizmetleri olmak üzere üç önemli hizmet ağı bulunmaktadır. Üniversitelerde kurulan Uygulama ve Araştırma Merkezleri daha çok toplumsal ihtiyaçları ve sorunları belirleme ve bu doğrultuda çözümler üretmek suretiyle Üniversitelerin toplum hizmetleri görevini icra etmektedir. Bu bağlamda Sinop Üniversitesi bünyesinde 2015 yılında kurulan SİNKAMER'in misyonu; kadınların toplumsal, siyasal ve ekonomik haklarında bilinç oluşturmak, kadına şiddet, aile içi iletişim, kişisel gelişim, sağlık, psikoloji, din ve felsefe gibi konularda farkındalık eğitimleri vermektir. Kadınların güçlenmesi, bilinçlenmesi ve toplumsal hak ve sorumluluklarının farkında olmaları için yapılan çalışmalar sadece kadınlara sunulan bir hizmet değildir. Zira ailenin en önemli yapıtaşı olan kadın güçlendiğinde aslında toplumda güçlenmiş demektir. Nasıl ki bir binanın sağlamlığı kendisini oluşturan tuğlaların sağlamlığına bağlı ise bir toplumun sağlamlığı da yeni nesilleri şekillendiren kadınların güçlenmesine bağlıdır. Bu nedenle Üniversitelerin Kadın Çalışmaları Uygulama ve Araştırma Merkezleri hayatın her aşamasında örtük ya da açık bir şekilde önemli görev üstlenen kadınların iş hayatı, aile hayatı ve sosyal hayatında kendi hak ve sorumluluklarının farkında olmalarına, daha anlamlı bir yaşam sürmeleri için bilişsel ve ruhsal yönden zenginleşmelerine yönelik eğitsel faaliyetlere öncelik vermektedir.

Bunlardan biri olan Üniversitemizin Kadın Çalışmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi SİNKAMER de özellikle 8 Mart Kadınlar Günü, 25 Kasım Kadına Yönelik Şiddetle Uluslararası Mücadele Günü ve Aile Haftası gibi özel gün ve haftalar başta olmak üzere yıl içerisinde çeşitli faaliyetlerde bulunmaktadır. Bunlardan bazılarını kısaca özetlemek istiyorum: “Kimliğim, Savunmalarım, Ailem”, “Türk İslam Geleneğinde Kadının Yeri ve Önemi”, “Modern Ailede İletişim Sorunları”, “Kadına Yönelik Şiddetle Hukuksal Mücadele”, “Kadın ve Liderlik”, “Aramızda Neler Oluyor”, “Ailede Sorun Çözme Becerileri”, “Mutlu Bir Yaşam İçin Farkındalık” gibi başlıklarda çeşitli konferanslar verilmiştir.

* Dr. Öğr. Üyesi, SİNKAMER Müdürü.

“Farklı Boyutlarıyla Şiddet”, “Psikolojik, Sosyolojik ve Hukuki Boyutlarıyla Kadına Yönelik Şiddet” gibi özellikle şiddetin genel olarak toplum içerisinde yer almasını önlemeye yönelik olarak panel çalışmaları yapılmıştır ve yapılmaya devam edecektir. “Kadının Anlam Arayışı”, “Ailenin Öznesi olarak Kadın ve İletişim” temalı seminerler dizisi verilmiştir. “Çocuk Resimlerini Anlama ve Anlamlandırma” ve “Gençlik ve Şiddet” konulu sertifikalı eğitim programları, yine tezhib, stil ve imaj danışmanlığı, fotoğrafçılık gibi hobi ya da kültürel faaliyetlere yönelik sertifika programları düzenlenmiştir. Giresun Üniversitesi Kadın Çalışmaları Uygulama ve Araştırma Merkezinde düzenlenen “Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele” adlı çalışmaya bizler de katıldık. Bu çalıştayda aldığımız kararlar neticesinde bir araştırma projesi başlattık. Projemizin başlığı “Evli Bireylerde Aile İçi Şiddet Türleri ve Nedenleri: Giresun, Sinop, Samsun, Trabzon ve Yalova İlleri Örneği”. Bu projemiz ön test aşamasını geçmiştir ve Aile Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı tarafından da desteklenmektedir. Yine Üniversitemizin Sosyal Sorumluluk Projesi Bağlamında “Sosyoekonomik Yönden Dezavantajlı Kadınların Gebelik/Annelik Konularında Bilinçlendirilmesi: Durağan Örneği” isimli sosyal sorumluluk projemiz kabul edilmiş fakat ne yazık ki pandemi nedeniyle askıya alınmıştır. İnşallah ilerleyen günlerde, sağlıklı günlerde bu çalışmalarımızı da kıymetli arkadaşlarımızla birlikte tekrar yapacağız. Son olarak üzerinde çalıştığımız faaliyetimiz ise bugün açılışını yapmakta olduğumuz “Aile Kurumunun Bekasına Yönelik Çağdaş Fırsatlar/Tehditler” temalı Uluslararası Aile Sempozyumumuzdur.

Bu sempozyumumuzun hayırlara vesile olmasını, akademik olarak ortaya konan ürünlerin pratik olarak aile ve toplumsal yaşantımıza olumlu olarak yansımalarını temenni ediyorum. Bu vesileyle bilhassa sempozyumun her aşamasında destek ve yardımlarını bizlere cömertçe sunan çok değerli rektörümüz Prof. Dr. Nihat Dalgın hocamıza, saygıdeğer bilim kurulu ve düzenleme kurulu heyetine, gece gündüz demeden çalışan sekreteryadaki kıymetli arkadaşlarıma, yine bizlere teknik destek veren basın yayın ve bilgi işlem dairesindeki çok değerli arkadaşlarıma teşekkür etmeyi borç biliyorum. Hassaten sempozyuma bildirileriyle ve oturum başkanlıklarıyla katkı sunacak olan değerli hocalarımıza ve açılışa teşrif eden siz kıymetli misafirlerimize çok teşekkür eder, hepinize sağlık, afiyet ve güzel günler dilerim.

AÇILIŞ KONUŞMASI

Nihat DALGIN*

Sayın Valim, Sayın Belediye Başkanım, kurumlarımızın çok değerli amirleri, kıymetli mesai arkadaşlarım, Sinop’u teşrif eden çok değerli akademisyen dostlarımız ve yerel basınımızın güzide temsilcileri...

Üniversitemizin ev sahipliği yaptığı **Aile Kurumunun Bekasına Yönelik Çağdaş Fırsatlar/Tehditler** temalı Uluslararası Sempozyum etkinliğimize hoş geldiniz diyor, sizleri saygıyla selamlıyorum.

Pandemi sürecine rağmen bilim şöleni diyebileceğimiz Sempozyumumuzun açılış programına gerekli tedbirlerinizi alarak katılım sağladığınız için sizlere ayrı ayrı teşekkürlerimi sunuyorum.

Bu sempozyumu koordine eden ve yaklaşık bir yıldır emek harcayan Sempozyum Düzenleme Kurulu, Bilim Kurulu üyelerine, Hakem heyetine ve hassaten Üniversitemizin Kadın Çalışmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi müdiresi başta olmak üzere yönetici ve personeline teşekkür ve tebriklerimi sunuyorum.

Sempozyum için bildiri hazırlayan ve gerek online gerekse Sinop’a kadar gelip yüz yüze bildirimlerini sunacak olan dostlara; açılış panelinde konuşmacı olarak online Ankara’dan etkinliğimize katılacak olan ; Diyanet İşleri Başkanlığı Aile ve Dini Rehberlik Daire Başkanı sayın Sema Yiğit Hanımefendiye teşekkür ediyorum.

Sempozyumun sağlıklı bir şekilde icra edilebilmesi için gerekli teknik desteği veren Bilgi İşlem Daire Başkanlığımıza, imkanlarını seferber eden Sağlık Kültür Daire Başkanlığımıza, Uygulama Oteli çalışanlarımıza; sempozyumun her adımında emeği bulunan Basın Yayın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğümüzün bütün çalışanlarına teşekkür ediyorum.

Bu bilimsel şölenin gerçekleştirilmesi için gerekli olan bütçenin büyük bir kısmını tek başına üstlenip Rektörlük olarak bizi rahatlatan, aynı zamanda şehrimize toplamda yaklaşık dört bin öğrenci kapasiteli iki ayrı KYK yurdu kazandıran genç, cevval iş adamı sayın Fatih Kara Beye huzurlarınızda şükranlarımı sunuyor, kendisine aile efradına sağlık, işlerinde kolaylık ve bereketli bol kazançlar diliyorum.

Saygıdeğer Misafirlerimiz;

Sinop Üniversitesinde son beş yılda bununla birlikte 6 (altı) sempozyum gerçekleştirilmiştir:

- 1- Uluslararası Gençlik ve Ahlak Sempozyumu (Ekim-2016)
- 2- 19. Ulusal Su Ürünleri Sempozyumu (Eylül-2017)
- 3- Uluslararası Sinop ve Karadeniz Arkeolojisi Sempozyumu (Ekim-2017)
- 4- Uluslararası Geçmişten Günümüze Sinop’ta Türk İslam Kültürü Sempozyumu (Ekim-2018)
- 5- 8. Uluslararası Meslek Yüksekokulları Sempozyumu (Haziran 2019)
- 6- Uluslararası Aile Kurumunun Bekasına Yönelik Çağdaş Fırsatlar/Tehditler (Ekim 2020).

* Prof. Dr., Sinop Üniversitesi Rektörü.

Gelecek yılın sempozyum konusunun “ Sinop ve Çevresindeki Kültür ve Turizm Potansiyel” olduğunu huzurlarınızda duyurarak Turizm ve Otelcilik Yüksekokulu tarafından gerekli koordinenin yapılmasını bu ay içerisinde sempozyum çağırısına çıkılmasını rica ediyorum.

Yine önümüzdeki süreçte; Sinop Kestane Çalıştayı, Sinop Kestane Balı Çalıştayı, Boyabat Çeltiği Çalıştayı, Sinop’taki Endemik Bitkiler Çalıştayı gibi çalıştayların yapılması planlanmaktadır.

Aile Kurumunun Bekasına Yönelik Çağdaş Fırsatlar/Tehditler temalı Uluslararası olarak düzenlenen bu sempozyumda 95 farklı akademisyen görev almıştır. Bunlardan doksan tanesi Türkiye Uyraklı, beş tanesi yabancı uyrukludur. Bulgaristan, Cezayir, Filistin ve Sudan’dan tebliğle katılım sağlanmıştır. Sempozyumda Toplamda 64 bildiri sunulacaktır.

Sunumların 28 tanesi (yani 28 bildiri) bugün ve yarın yüz yüze olarak sunulacaktır; diğer bildiri sahipleri online olarak sunum yapacaklardır. Yani sempozyumumuz hibrit yöntemle icra edilecektir. Sempozyumumuzun oturumları bugün öğleden sonra saat 14.00 de başlayacak olup yarın akşam 19.00 a kadar MYO binamızda farklı amfilerde 22 oturum şeklinde devam edecektir.

Sempozyumda sunulan bildiriler bu yıl sonuna kadar kitaplaştırılarak hem bildiri sahiplerine ulaştırılacak hem de kamuoyu ile paylaşılacaktır.

Toplumların Temel Taşı mesabesinde olan aile kurumunun bekasına yönelik olarak çağdaş dünyamızda ortaya çıkan fırsatlar ve tehditlerin tespit edilmesi, bu konuda kamuoyunda farkındalık oluşturulması ve bilimsel açıdan öneriler varsa onların sunulması, kamuoyuyla sesli bir şekilde paylaşılması ve nihayetinde bilimsel bir yayın olarak literatüre kazandırılması amacıyla yapılan bu sempozyum için gönderilen tebliğlerden Aile Kurumunun Bekası için tehdit olarak görülen birkaç tebliğ başlığını sizlerle paylaşarak sözlerimi bitirmek istiyorum:

- Ebeveyne yabancılaşma sendromu,
- Çağdaş inanç ve etik sorunlar karşısında ailenin çaresizliği,
- Modernleşme sürecinde Türk Ailesinin değişimi,
- Dijital küreselleşmenin z kuşağının dini kimliği üzerindeki olumsuz etkileri,
- Mahremiyet sınırlarının sınırsızlaşmasıyla birlikte aile bireylerinde yabancılaşma sorunu,
- Boşanma sonrasındaki tazminat ve nafaka ödemelerinin evlilik ve aile hukuku üzerindeki olumsuz etkileri,
- Evlilik dışı ilişkilerin aileye psikolojik etkileri,
- Modern Türk Edebiyatında reddedici baba figürü,
- Cinsiyetsizleşmenin aile kurumuna etkisi,
- Modernitenin aile kurumunun yapısına ve işlevleri üzerindeki etkileri...bunun gibi daha birçok tebliğ.

Diğer taraftan günümüz sosyo kültürel şartlarının aile kurumunun bekasına yönelik oluşturduğu/doğurduğu fırsatlar hiç mi yok dersanız, bu sorunun cevabı tebliğleri dinlemektedir diyor, öğleden sonra başlayacak olan oturumlarda tebliğ sahibi arkadaşları yalnız bırakmamanızı diliyor, katılımlarınız sebebiyle tekraren herkese teşekkür ediyorum.

Sözlerimi bitirirken, Sempozyumun güzel verimli geçmesini, hayırlara vesile olmasını Yüce Allah’tan niyaz ediyorum, tebliğ sunacak bütün hocalarımıza, genç araştırmacılarımıza başarılar diliyorum, hazırunu tekraren saygıyla selamlıyorum.

AÇILIŞ KONUŞMASI

Erol KARAÖMEROĞLU*

Sayın Belediye Başkanım, Sayın Rektörüm, Değerli Akademisyenlerimiz ve Saygıdeğer davetliler,

Sinop Üniversitesi ev sahipliğinde düzenlenen Uluslararası Aile Sempozyumuna hoş geldiniz.

Aile, aralarında akrabalık ilişkisi bulunan, evlilik akdi ile bir araya gelmiş bireylerden oluşan, biyolojik, kültürel, sosyal ve ekonomik fonksiyonu olan toplumun mikro düzeyde bir temsilidir. Aile, dış dünyaya karşı amansız bir savaş veren bireyin, sürekli değişen çevrede tek sahip olduğu, kalıcı ve yerleşik yapıdır. Aile, toplumun en küçük yapı taşıdır ve bireylere hayatlarında vazgeçemeyecekleri korunaklı bir alan sunar.

Genel olarak aile, toplumsal yaşamı düzenleyen, insan neslinin devamını, bireylerin sosyal, psikolojik ve ekonomik ihtiyaçlarını karşılayan ve toplumsal düzeni sağlayan bir mekanizmadır. Bir milleti tarihî, siyasî, sosyal açılardan incelemek için çalışmaya, insanlık tarihi kadar eski olan aile kavramını inceleyerek başlamak gerekir. Kültürün bir kuşaktan diğerine iletilmesinde en önemli sosyal ortam olan aile, dinî, millî ve hukukî değerleri ile toplumun çekirdeğini oluşturmaktadır.

“Biz aileyi toplumun nüvesi, kilit taşı, mayası olarak gören bir medeniyetin mensuplarıyız.” Bu mihmalde Türk milletinin tarihe yön veren, çok geniş coğrafyaya hakim olmasında sağlam aile yapısı ve düzeni son derece önemli bir rol oynamıştır.

Kadim geleneğimizde aile ile toplumun, aile ile devletin kaderi özdeşleşmiş, bir ve beraber görülmüştür. Türk toplumu olarak inanırız ki Aile, sosyal ve kültürel değişiklikler karşısında sarsıntıya uğramadığı müddetçe millet ve devlet de güçlü olmuştur.

Güçlü bir ülke, güçlü bir millet, huzurlu bir toplum olabilmenin öncelikli şartı güçlü bir aile yapısına sahip olmaktır. Bu sebeplerle ki devlet, Ailenin huzur ve refahı için gerekli tedbirleri almak ve teşkilatı kurmakla mükelleftir.

Ancak; İletişim ve etkileşimin arttığı, değişim ve dönüşümün hızlandığı, bilimsel bilgi ve teknoloji alanında olağanüstü gelişmelerin ortaya çıktığı bir yüzyıl da, Ekonomik, sosyal, siyasal ve kültürel alanlarda büyük bir etki yaratan bu oluşumlar, sosyal hayatı ve insan ilişkilerini de derinden etkilemekte, Türk toplumunun çekirdeğini oluşturan aile yapısının gün geçtikçe zayıflamasına sebep olmaktadır. Aile yapısının sağlıklı ve sağlam olması yalnız kendi üyeleri için değil, çevresi ve toplum için de bir denge ve güven unsurudur. Bu bağlamda, ailenin korunması ve güçlendirilmesi hususunda bireylere ve ailelere düşen sorumluluklar kadar, bizler de sosyal devlet olarak görevlerimizin farkındayız.

Bu konuda; Gençlerimize evlilik kurumunun değerini, önemini daha iyi anlatmalıyız.

* Sinop Valisi.

Aile kurumunun yaşadığı sorunlar bilimsel çalışmalar ile ele alınmalı, bu yolla yasa yapıcılar ve kamuoyu odağında farkındalıklar geliştirilmelidir. Her sorunda olduğu gibi bu sorunumuzda da en önemli anahtarımız Eğitim olmalıdır. Evli olan bireyler için aile eğitimleri, anne baba adayları için ebeveyn eğitimleri ve evlilik hazırlığında olanlar için evlilik eğitimleri kaçınılmazdır.

İşte bugün burada Üniversitemizin düzenlemiş olduğu bu sempozyumu çok önemsiyorum. Sempozyumun amacı; aile kurumunu etkileyen çağdaş unsurları akademik bir bakış açısıyla tahlil etmek ve mevcut sorunlara yönelik çözüm önerileri geliştirmektir. Aile kurumunun bekasına yönelik çağdaş fırsatlar/tehditler konulu sempozyumumuzdan tehditleri, fırsatları öğrenebileceğiz, farkındalıklar oluşacak.

Bu sebeple öncelikle Sayın Rektörümüze teşekkür ediyorum, emek veren tüm öğretim görevlilerimize şükranlarımı sunuyorum. Sempozyumun hayırlara vesile olmasını temenni ediyorum, hepinize saygılar sunuyorum.

İSLÂM'IN AİLE KURUMUNUN OLUŞMASINA KATKISI

Nihat DALGIN*

Öz

Toplumun yapı taşı olan aile bütün dinlerin önemsedığı bir kurumdur. İslam dininin iki temel kaynağı olan Kitap ve Sünnet'te ailenin kurulması ve devamıyla ilgili yoğun mesajlar bulunmaktadır. Ayet ve hadislerde aile kurumunun oluşmasında ilk adım olan evlilik değişik söylemlerle teşvik edilmiştir. İslam kültüründe tefsir, fıkıh ve ahlak kitaplarında konuya geniş yer ayrılmış, evlilik için gerekli olan nikâh bir ibadet edasıyla anlatılmış ve nikâhla ilgili ritüeller adeta ibadetleştirilmiştir. İslami literatürde evlilik teşvik edilirken, evlenmeye engel olabilecek bütün olumsuzlukların giderilmesi yönünde toplum bilinçlendirilmiş, evlenmek için maddi imkan bulamayanlara yardım etmek amacıyla özel vakıf ve dernekler kurulmuştur. Evliliği teşvikle ilgili mesajlarda; evliliğin fakir kimseyi zenginleştirmesi, kişiler arasında huzuru temin etmesi, gözü haramdan koruması, Müslümanların çoğalmasına ve süre olması ve toplumda ahlaki bozulmalara engel olması gibi dünyevi faydaları yanında fazla çocuk yetiştirerek ahirette Hz. Peygambere komşu olma, ailevi sıkıntılara katlanmak suretiyle ahirette yüce makamları elde etme, aile mutluluğu için atılan her adımdan sadaka sevabı alınması gibi uhrevi faydalarına da dikkat çekilmiştir. Hz. Peygamber döneminden beri evliliği teşvikle ilgili söylemler Müslüman toplumlarda kabul görmüş ve bu toplumlarda evlilik oranları diğer toplumlara nazaran yüksek seyretmiş, bu durum günümüze kadar devam etmiştir. Son dönemlerde modern toplum yapısı yönündeki zihniyet değişimine paralel olarak gerçekleşen sosyal değişimler neticesinde Müslüman toplumlarda da evlenme ve aile kurma coşkusu düşüş trendindedir. Bunun için örgün ve yaygın eğitim müfredatları başta olmak üzere bütün platformlarda toplum için aile kurumunun önemine yer verilmesi ve bu maksatla evlilik teşvik edilmeli, evlenme güçlüğü çekenlere ve geçim sıkıntısı çeken ailelere yapılacak desteklerde pozitif ayrımcılık yapılmalıdır.

Anahtar Kelimeler: Evlenmeyi teşvik, Bekârlığın hoş görülmemesi, Evlendirme vakfı.

Islam's Contribution to Family Formation

Abstract

The family institution, which is the building block of society, is an institution that all religions care about. There are intense messages about the establishment and continuation of the family in the Book and the Sunnah, which are the two main sources of Islam. In the verses and hadiths, marriage, which is the first step in the establishment of the family institution, is encouraged through different expressions. In Islamic culture, the subject is widely covered in tafsir, fiqh, and sources on ethics. The wedding process (nikâh) that is required for marriage and its rituals are explained in a way that as if it was a religious procedure. While marriage is encouraged in Islamic

* Prof. Dr., Sinop Üniversitesi Rektörü, İlahiyat Fakültesi Dekanı, ndalgin@sinop.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-5609-5577>.

literature, awareness toward any issues and barriers to marriage has also been created in society. Moreover, private foundations and associations have been established to help those who don't have the financial means to marry. In messages that aim to promote marriage among Muslims, besides the worldly benefits of marriage such as helping the poor prosper; maintaining peace among individuals, protecting the eye from haram, helping Muslims to grow in number, and preventing moral corruption in the society; the ethereal benefits are also emphasized such as becoming a neighbor to the Prophet in the hereafter, attaining supreme positions in the hereafter by enduring troubles in the family, and receiving the reward of charity for every effort that is made for family happiness.

Expressions about promoting marriage have been widely accepted in Muslim societies since the time of the Prophet. Compared to others, marriage rates were higher in these societies and these rates have been high until today. Lately, as a result of the social changes that have occurred in parallel with the mentality change in the direction of modern social structure, similar to the other societies, the number of people who desire to get married and establish a family is also declining in Muslim societies. Therefore, the significance of family institution for society should be included and emphasized in all platforms, especially in formal and non-formal education curricula; for this purpose, marriage should be encouraged. Furthermore, positive discrimination should be applied in supports and aids to individuals who have difficulty in getting married and families who face financial problems.

Keywords: Promoting marriage, Discouraging celibacy, Marriage foundation.

Giriş

İnsan medeni bir varlıktır. Bunun için insan medeni toplumlarda yaşamak ister. Medeniyetlerin temel kurumlarından birisi din diğeri ise ailedir. Aile, bir erkek ile kadının yaşamlarını beraberce sürdürmek amacıyla nikâh sözleşmesiyle oluşturdukları bir kurum olup,¹ aile toplumların temel taşıdır. Bu nedenle ailelerdeki huzur ile toplum huzuru arasında sıkı bir ilişki mevcuttur.

Medeniyetlerin yükselmelerinde, uzun ömürlü olmalarında ve insan neslinin devam etmesinde aile kurumunun rolü bilinen bir gerçektir. Günümüz modern toplumlarında aile bağlarının zayıflamasında, evliliğin doğasında olan zorluklardan kaçınmada ve boşanmaların artmasında yaşam felsefesindeki değişimin büyük rolü bulunmaktadır. İnsanoğlu modernitenin getirdiği yaşam felsefesini benimseydiği oranda kendinden başkasını önemsemeyen, kimse için fedakârlık yapmayan bireyler haline gelmiştir. Özgür yaşayan, kendinden başkasını önemsemeyen, canının istediğini yapan bireyler, eş olmanın anlamını yitirdiler. Genç neslin evlenerek yeni yuvalar kurmaya soğuk bakmaları toplumdaki genç ve yaşlı nüfus arasındaki dengeyi olumsuz yönde etkilemektedir. Diğer taraftan kurulmuş olan aile yuvalarının uzun ömürlü olamadan yıkılması, aile kurumunun sorgulanmasına vesile olmuştur.

Günümüz dünyasında yükselme trendinde olan feminist akımların temelinde “evliliğe ihtiyaç yok” şeklinde bir fikir hâkimdir. Feminist akımlar, evliliğin insanın özgürleşmesine engel olduğunu, insanın evlilik sebebiyle kısıtlandığını düşünmektedir. Bu akımlar ileri aşamalarında “insanın biyolojik çıkarının evlilikte mi? Yoksa “evlilik dışı rastgele ilişkilerde mi? Olduğu üzerinde tartışmalar yapmaya başlamış ve çeşitli çevrelerde bu soruların cevabı aranmıştır.² Uzun vadeli düşünüldüğünde, sağlıklı bir

¹ Aile; “akrabalık ilişkisiyle birbirine bağlanmış fertlerin bir araya getirdiği topluluk”, olarak farklı şekilde de tanımlanmaktadır. Bkz. “Aile”, DİA, İstanbul 1989, II, 196.

² Nevzat Tarhan, *Son Sığınak Aile*, Nesil Yay., Ankara 2018, s. 19,20.

evlilik müessesesi olmazsa neslin devam etmesinde, sağlıklı yeni nesillerin yetiştirilmesinde ve kültürün gelecek kuşaklara aktarılmasında sorunlarla karşılaşılacaktır. Bunun yanında nikâhsız birlikteliklerin yaygınlaşması halinde evlilik dışı doğan çocuklar sebebiyle toplumda büyük problemler yaşanacaktır.

Bir aileye aidiyeti bulunmayan çocuklar arasında zararlı alışkanlıkların, uyuşturucu, eroin ve alkol kullanımının oranı hayli yüksektir. Evlilik dışı nikâhsız ilişkiler ilk etapta hoş gibi görünse de, uzun vadede bu durumun toplumu, ülkeleri ve milletleri içinden çıkılmaz problemlerle baş başa bıraktığı ve ilerleyen dönemlerde daha kötü sonuçlarla karşılaşılacağı ortadadır. Bugün Almanya ve Norveç gibi gelişmiş ülkeler bu dehşetli hatanın faturasını, nesillerinin tükenmesiyle ödüyor. Unutulmamalıdır ki, insanın orta ve uzun vadede çıkarı için evlilik müessesesi, insanın yararına ve fitratına uygun bir seçimdir. Bu nedenle tüm kutsal metinler ve semavi öğretilerde evlilik teşvik edilmiştir.³

Günümüz dünyasında hem yeni evlilikleri teşvik eden hem de kurulmuş aile yuvalarının uzun ömürlü olmasını, eşlerin ölümüne kadar evliliklerin devamını sağlayacak yeni öğretilere/düzenlemelere dolayısıyla zihniyet dönüşümüne ihtiyaç duyulmaktadır. Şu anda Avrupa ve Amerika gibi ülkelerde aileyi korumak için çeşitli yasalar çıkartılıp komiteler ve komisyonlar kurulmuştur. Özellikle ekonomik düzeyleri yüksek olan bu ve benzeri ülkeler evliliklerin artması ve eşlerin daha fazla çocuk sahibi olmaları için değişik yollarla vatandaşlarını teşvik etmeye başlamışlardır. Yani modern dünyanın en azından bir kısmı yeteri kadar evlilik yapılması ve evlilerin de demografik dengeyi sağlayabilecek kadar çocuk yapmaları hususunda ciddi bir arayışa girmiş görünmektedir.

Bu çalışmamızda geleneğin taşıyıcısı ve medeniyetin temel taşı olan aile kurumunun oluşumuna ve önemine yönelik söylemleri bağlamında İslam'ın katkılarını; ayetler, hadisler, fıkıh ve ahlak külliyatı içerisinde araştırmalar şeklinde tespit etmeyi hedeflemekteyiz. Bu sayede evlilikten kaçınma şeklinde modern toplumların genel sorunu olan bir konuda İslam medeniyetinin nasıl bir yol izlediği, asırlardır aile kurumunun önemini nasıl koruduğu ve Müslüman toplumlarda evlilik oranlarının yüksek seyretmesini nasıl sağladığı günümüz idraklerine sunulacak çağdaş bir soruna kadim bir cevap sunulmuş olacaktır.

İslam'ın evliliği teşviki ve aile kurumunun oluşmasına katkısını Kitap, Sünnet, Fıkıh külliyatı ve Ahlak kitapları bağlamında ele almayı düşünmekteyiz.

1. Kur'an'da Evliliğin Teşvik Edilmesi

Evlilik insanlar için fitrî, tabîî, medenî ve dinî bir olgudur. Kur'an öğretisine göre ilk insan Hz. Âdem ilk kadın olan Hz. Havva ile evlenerek ilk aileyi kurmuş, bu evlilikten doğan çocuklar sayesinde insanlık çoğalmış bugünkü sayıya ulaşmıştır. İslam'da prensip olarak, insan fitratının meyilli olarak yaratıldıkları, sağduyulu insan aklının bir talimata gerek duymadan gerçekleştirebileceği konularda ilahi mesaj gönderme yoluna gidilmemiştir. Buna rağmen, önemine binaen, evlilikle ilgili birçok ayet ve hadis mevcuttur. İnsanların evlenerek aile oluşturmalarını teşvik eden ayetleri şöylece sıralamak mümkündür.

³ Tarhan, *Son Sığınak Aile*, s. 20, 21.

“Gençlerinizi, köle ve cariyelerinizden evliliği yürütebileceklerine inandıklarınızı evlendirin. Şayet onlar fakir olup evlilikten korkarlarsa Allah evlilik sayesinde lütufta bulunup onları zenginleştirir...”.⁴ Ayette evlilik açık bir şekilde teşvik edilmekte; gençlerin evlendirilmesi için büyüklere bir sorumluluk yüklenmekte ve fakirliğin evlilik için engel olmadığı, evlenenlerin fakirliğinin son bulacağı Allah tarafından taahhüt edilmektedir. Bu zenginlik hakikaten Allah’ın evlenen kullarına ihtiyaçları ölçüsünde rızık takdir etmesi şeklinde olabileceği gibi, evlenen kişilerin rızıklarının toplanması, bireylerin evlilik sonrasında sorumlulukları artarak daha fazla çalışma ve tutumlu olmaları, eşlerinin güçlerini ve kazançlarını birleştirerek ciddi bir yekûn tutması şeklinde de anlaşılabilecektir. Ancak İslam büyükleri bu ayetten hareketle nikâhın bir zenginlik sebebi olduğunda hemfikir olmuşlardır.⁵

“Kendileriyle huzur bulasınız diye sizin için türünüzden eşler yaratması ve aranızda bir sevgi ve merhamet var etmesi O’nun varlığının delillerindendir...”⁶ Bu ayet huzur arayan bireylere dünya ve ahiret mutluluğu için aile ortamını işaret etmekte olup, Müslüman toplumlarda evliliği teşvik eden önemli mesajlardan biridir.

“Biz senden önce de Peygamberler gönderdik, onlara da eşler ve çocuklar verdik”.⁷ Peygamberler gönderildikleri toplumların rol modelleri olan, seçilmiş, erdemli insanlardır. Ayette her bir peygamberin evli, eş ve çocuklu olduklarına dikkat çekilerek, evliliğin erdemli olmaya engel olmadığı, aksine erdemli olmak için evliliğin gerekli olan unsurlardan birisi olduğuna işaret edilmekte, bu mesaj Müslümanların erdemli olmak isteyen bekârlarına iletilmekte, evlenmeyerek ruhban hayatı sürmenin faziletli olduğu algısı kırılmaktadır.

“...Boşanmış kadınlar iddetlerini bitirince yeni bir evlilik yapmak istediklerinde buna engel olmayın...”⁸ Müfessirler ayetin tefsirinde bu kadınların yeni nikâh yapmalarına mani olmak “onların nikâh nimetinden mahrum olmaları” anlamına gelir ki, Yüce Allah boşanmış kadınların da nikâh nimetinden ebediyen mahrum bırakılmalarını doğru görmez, şeklinde açıklamada bulunmuşlardır.

2. Hadislerde Evliliğin Teşvik Edilmesi

Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: “Ey gençler! Sizden evlenmeye güç yetirenler evlensin”.⁹ Evliliği açıkça teşvik eden ayet sonrasında bu Nebevi mesaj Müslüman bireylerin evliliği kutsamalarında ciddi bir etkiye sahip olmuştur.

Gençler topluluğuna hitaben Hz. Peygamber; “Nikâh benim sünnetimdir; kim sünnetimden yüz çevirirse benden değildir”¹⁰ ikazında bulunmuştur. Bu hadis özellikle, daha iyi dindarlık yaşayabilmek için ömür boyu evlenmeme kararı alan gençlere hitaben söylenmiştir. Hz. Peygamber döneminde dini

⁴ Nûr, 24/32.

⁵ Bkz. Konyalı Mehmed Vehbi, *Büyük Kur'an Tefsiri (Hülasatü'l-beyan)*, Üçdal Neşriyat İstanbul, ts., IX, 3728.

⁶ Rûm, 30/21.

⁷ Ra'd, 13/38.

⁸ Bakara, 2/231.

⁹ Buhârî, Nikâh, 3; Müslim, Nikâh, 1.

¹⁰ İbn Mâce, Nikâh, 1.

daha güzel yaşayabilmek için evlenmemeye, her gün oruçlu geçirmeye ve geceleri sabahlara kadar nafile namaz kılmak için aralarında sözleşen bir genç grubun varlığından haberdar olan Efendimiz onları yanına çağırarak; “Ben bir peygamberim, ama aynı zamanda evliyim, eşlerim var. Bazı günler oruç tutar bazı günler oruca ara veririm. Geceleri hem nafile olarak namaz kılar hem de uyurum. Benim yolum/sünnetim budur, kim bu yoldan ayrılırsa benden değildir”, diyerek gençlerin ruhban hayatı yaşamalarına, ahiret hayatını kazanmak için dünya hayatını yok saymalarına ve evliliğe soğuk bakmalarına müsaade etmemiştir.

Hadis kaynaklarında geçen bir rivayette Hz. Peygamber’e isnad edilerek; **“Geçim korkusu sebebiyle evlenmeyen bizden değildir”¹¹ buyurulması**, yukarıda zikredilen ve evliliği teşvik eden ayetin Müslümanlar tarafından iyice anlaşılmasını sağlamış, evlenme engeli olarak fakirliğin/geçim sıkıntısının ileri sürülmesine anlamlı bir cevap verilmiştir.

Hz. Peygamber bir sohbetlerinde; “Evlenin, çoğalın; zira ben ahrette sizin çokluğunuzla övüneceğim”, buyurmuştur.¹² Bu hadiste hem evliliğe hem de evlilerin fazla çocuk yapmalarına teşvik bulunmaktadır. İslam âlimleri hadisteki çokluğu, aynı zamanda keyfiyeti de bulunan bir çoğunluk olarak anlayarak, Müslüman halka bakabilecekleri ve donanımlı yetiştirebilecekleri kadar çocuk yapmalarını, bu imkâna sahip olamayanların çocuk sayısını sınırlandırmalarını tavsiye etmektedirler. Bu tavsiyelere rağmen, Müslüman toplumlarda genelde Allah’ın lütfettiği kadar çocuk sahibi olma anlayışı hâkim olmuştur. Eşlerin çocuk sayısını planlama düşünceleri batı medeniyetinin de etkisiyle son asırda birçok Müslüman ailede benimsenmiştir.

“İmkânı olan evlensin, zira gözü en fazla haramdan koruyan şey evliliğdir. İmkânı olmayan oruç tutsun, nefsinizi bu şekilde terbiye edin”¹³ şeklindeki hadiste evlilik, gözü harama bakmaktan koruyan bir kalkan olarak görülmekte, söz konusu haramdan korunmak için evlilik tavsiye edilmektedir. İslam toplumlarında bilinçli gençleri evlenmeye iten etkenlerin başında “evlenerek haramdan korunma” algısının olduğu söylenebilir. Zira İslam’da zina yasaktır ve zina kavramının kapsamı çok geniştir. Bir erkek ya da kızın bir başkası üzerindeki cinsel amaçlı olarak gerçekleştireceği her hareket zina yasağı kapsamına dahildir. Cinselliği yaşamak da biyolojik bir ihtiyaç olduğundan, İslam’a göre bunun tek ve meşru yolu evliliğdir. İslam toplumlarında evliliklerin, gençlerin ergenliğe ermelerinin hemen başlarında, diğer toplumlara nispetle, daha küçük yaşlarda gerçekleştirilmesinin arkasında yatan nedenlerden birisi de bu olmalıdır. Modern toplumlarda genç kız ve erkeğin evlenme öncesinde nikâhsız olarak cinselliği bir müddet arkadaş ortamında yaşaması normal karşılanırken, İslam toplumlarında bu durum kendisiyle

¹¹ Kenzu’l-ummâl, hadis no. 44460. Bu rivayet; “Evlenmeye gücü yetip de evlenmeyen benden (benim ümmetimden) değildir”, şeklinde Beyhaki ve Taberânî’nin kitaplarında nakledilmektedir. Bu anlamda İslam toplumlarında kabul görmüş olan rivayetler meşhur hadis kaynaklarında mevcut değilse de, aile hayatıyla ilgili olarak İsra suresi 31. ayette bu mefhumu destekler mahiyette; “fakirlik korkusuyla çocuklarınızı öldürmeyin. Biz onların da sizin de rızkınızı veririz.” buyurulmaktadır.

¹² Hadis kaynaklarında bu söz şu şekilde rivayet edilmiştir: “Sevecen ve doğurgan kadınlarla evlenin, zira ben kıyamet gününde sizlerin çokluğuyla diğer peygamberlere karşı övünürüm”, Ebû Davud, Nikâh, 3; İbn Mâce, Nikâh, 1; Nesâî, Nikâh, 11. Ahlak kitaplarında da bu rivayet sıklıkla zikredilmiştir. Bkz. Gazzâlî, *İhya*, II, 61.

¹³ Buhârî, Savm, 10.

mücadele edilmesi gereken bir durum olarak görülmüş, ebeveynler çocuklarını bu tür birlikteliklerden her zaman sakındırmıştır.

“Allah için evlenen ve Allah için evlendiren kimse Allah’ın dostluğunu kazanır”.¹⁴ Hadis olarak İslam toplumlarında yaygın bir şekilde bilinen bu rivayete göre, yapılan her işte ilahi rızanın gözetilmesi önemlidir. Ayrıca bu sözde evlilikte nihai hedefin İlahî rızaya nail olmak olduğuna dikkat çekilmekte ve evlenme yanında başkalarının evliliklerine vesile olmanın da faziletine işaret edilmektedir.

“Vakti geldiğinde/dengi bulunduğu kızı evlendirmekte acele ediniz...”.¹⁵ İslam kültüründe bir işi yapmada “acele etmek” doğru karşılanmaz. Aksine “teennide bulunmak” yani, işin öncesinde iyice hesap kitap yapmak, istişarelerde bulunmak, ehline sormak vb. safhalardan sonra o işi yapmaya koyulmak tavsiye edilmiştir.¹⁶ Ancak, bazı önemli şeylerde bu aşamalar aşılrken vakit geçebilir, fırsat kaçırılabilir diye acele edilmesi tavsiye edilmiştir. Hadisimizdeki durum da bu kabilden olup, dengi olan bir erkek tarafından kızına evlenme teklifi gelen babanın kızını o erkekle evlendirme hususunda acele etmesi istenmektedir. Diğer taraftan bu tavsiye; evlilik çağı geldiğinde kız-erkek bütün gençlerin, uygun aday bulunması halinde kendilerinin veya velilerinin evlilik kararı almaları, karar almada gecikmemeleri şeklinde de anlaşılabilecektir.

“Eşinizin ağzına koyduğunuz lokma sizin için bir sadakadır”.¹⁷ “Bir Müslüman Allah rızasını umarak ailesinin geçimini sağlarsa, yaptığı harcamalar onun için birer sadaka olur”.¹⁸ Modern toplumlarda bireyleri evlilikten kaçırarak sebeplerden birisi de evlilik sonrasında erkeğin gereksiz bir sorumluluk altına girecek olması; eşlerin geçim sıkıntısı çekebilecekleri ve aile sorunları yaşanabileceği korkusudur. İşte yukarıda zikredilen iki hadis bu iki konuya da dikkat çekmekte ve korkulan durumların Allah nezdinde sevap kazanmaya sebep olacağına işaret etmektedir. Görüldüğü gibi, ailenin geçimi için gösterilen gayretler Allah nezdinde de karşılık bulmaktadır. Diğer taraftan, erkek ya da kadının diğer eşin huzurlu yaşamına katkıda bulunmasına Allah katında ayrıca sadaka sevabı verilmektedir. Aynı şekilde eşlerin aile içinde çıkan sorunları güzellikle aşma çabaları/gayretleri de birer sadaka sevabı ile karşılanmaktadır. Böylece modern düşünceye sahip olan gençlerin evlilikle ilgili iki korkularına hadis cevap vererek, evliliklerin önünde birer bariyer görevi gören söz konusu iki korku yıkılarak evlilik teşvik edilmiştir.

“Her kim iki kız çocuğunu yetişkinlik çağına gelinceye kadar büyütüp terbiye ederse, kıyamet günü o kimseyle ben şöyle yan yana bulunacağız.”¹⁹ diyerek Hz. Peygamber iki parmağını göstermiştir. Müslümanların hedeflerinin başında, dünyada güzel bir hayat sürerek ahiret hayatında Cennete girmek,

¹⁴ Gazzâlî’nin İhyau Ulumiddin adlı eseri yanında ahlak ve adab kitaplarında geçen bu rivayetin bu lafzıyla sahih hadis kaynaklarında mevcut değildir. Bkz. Irakî, Tahrir-i İhya, ancak Ahmed b. Hanbel, Müsned’in benzer bir rivayeti Muaz b. Enes’ten rivayet etmiştir. Diğer taraftan bu rivayet ilgili ayetin (Nur, 24/32) kapsamı dahilinde görülebilecek olup Allah’ın “...evlendiriniz...” emrinin yerine getirilmesi halinde, emri verenin rızasına nail olunacağı muhtemeldir.

¹⁵ Tirmizî, Salat, 171.

¹⁶ Hadise göre, “Acele şeytandandır, teenni rahmandandır” Tirmizî, Birr, 66.

¹⁷ Buhârî, İman, 41; Müslim, Vasiyet, 5.

¹⁸ Buhârî, Nafakât, 1; Müslim, Zekât, 48.

¹⁹ Müslim, Birr, 149; Tirmizî, Birr, 13.

orada Hz. Peygambere komşu olmak ve Cennet'ten Cemalullah'ı seyretmektir. Hayatları boyunca bütün Müslümanlar her dualarında bu arzularını dile getirirler. Görüleceği gibi, bu hadiste evlenerek iki kız çocuğu sahibi olmanın ve onları İslam terbiyesi ile yetiştirmenin Müslümanların ahirette Hz. Peygambere komşu olmalarına vesilesi olacağı müjdesi yer almaktadır. Bu yönüyle hadis evliliği ciddi bir şekilde teşvik unsuru taşımaktadır. Ayrıca hadis ortaçağ toplumlarında kız çocuğu sahibi olmanın hoş karşılanmadığı bir ortamda, Müslümanlar cephesinde bu olumsuz algının kırılmasında önemli bir etkiye sahip olmuştur.

3. İslâm Kültüründe Evliliğin Teşvik Edilmesi

İslam toplumlarında kanun mesabesinde olan fıkıh ekollerinin hukuksal metinlerinde evlilikle ilgili şu dinî/hukuki düzenleme dikkat çekmektedir. “Normal şartlarda evlenmek müekked sünnet; evlenilmemesi halinde zina ve fuhşa düşülmesi korkusu bulunduğu evlenmek vacip/farz; eşine zulmedecek olmaktan korkanın evlenmesi mekruh/haramdır”.²⁰ Sekiz on asır öncesinde oluşturulmuş fıkıh kitaplarında/metinlerinde bu derece evliliğin teşvik edilmesi, Müslüman toplumlarda evliliğin ne kadar önemsendiğini göstermesi açısından dikkat çekicidir.

“Evlenen kimse dininin yarısını korumuş olur; artık diğer yarısında da Allah'tan korksun, O'na karşı gelmekten sakınsın”²¹. Bu sözün Hz. Peygambere aidiyeti tartışmalı olsa da, ilk dönem İslam toplumlarında evliliği teşvik maksadıyla söylenmiş bir söz olması açısından önemlidir. Günümüz Müslüman toplumlarında bile evlilik dinle ilişkilendirilmiş, bu nedenle hem evlilik kutsanmış hem de nikâh akdi ile ilgili ritüeller ibadetlerdeki ritüellerle nerdeyse eşdeğer görülür hale gelmiştir. Öte yandan, halkın okuduğu el kitaplarında yerini alan bu tavsiyeler neticesinde dindar bir hayat sürmek isteyen gençler, evlenmeden kişinin dininin tamam olmayacağı kanaatiyle bir an önce evlenmeyi öncelmişlerdir.

İslam âlimleri arasında fazilet açısından evlilik ve evlenmeksizin nafîle ibadetlerle meşgûliyet arasında mukayese yapılmış, İmam Şafii gibi bazı âlimler “oruçla şehvetini kesmek ve ibadetle meşgul olmak evlenmekten daha hayırlıdır” demişler; Ebu Hanife gibi bazı âlimlerse evlenmek nafîle ibadetle meşgul olmaktan daha hayırlıdır, demiştir. Bu grup görüşlerini şöyle bir ilkeye dayandırmışlardır: “Mefsedeti defetmek menfaati elde etmekten evlâdır”. Buna göre nikâh kişiyi zina ve zinaya götüren yollara düşmekten koruduğu için evlenmekle birçok mefsedet engellenmiş olmaktadır. Nafîle ibadet ise Allah rızasını kazandırmakta yani kul için manevi bir kazanım elde ettirmektedir. Mefsedeti def eden şey menfaati celbeden şeyden evla olduğuna göre, nikâh nafîle ibadetle meşgul olmaktan evlâdır.²² Ayrıca İslam âlimleri müekked sünnetin diğer nafîlelerden daha kıymetli olması nedeniyle de, evlenmeyi nafîle ibadetle meşgul olmaktan üstün saymışlardır. Zira İslam âlimlerinin çoğunluğunun görüşüne göre, normal şartlarda evlenmek müekked sünnettir.

²⁰ Mevsîlî, *el-İhtiyâr Lita'lili'l-Muhtâr*, Çağrı Yay. İst.ts., III, 82.

²¹ Beyhakî, Şuabu'l-İman, Taberani, Evsat; Hâkim, el-Müstedrek adlı kitaplarda nakledilen hadis için bkz. el-Münzirî, *et-Terğîb ve't-Terhîb*, III; 42. Zayıf bir isnad ile rivayet edilmiştir. Söz konusu rivayet ahlak kitaplarında da yer almaktadır. Bkz. Gazzali, *İhya*, II, 62.

²² Mehmed Vehbi, *Hülasatü'l-Beyan*, IX, 3278.

Müslüman toplumlarda evliliği teşvik eden bir başka sebep de nikâhsız ilişkilerin kesinlikle yasaklanmış olmasıdır. Özellikle bekâr gençler arasında cereyan edebilecek olan seviyeli sosyal diyaloglar dışındaki “cinsel içerikli her türlü ilişki ve birliktelikler” bu kapsamda görülerek yasaklandığı için, meşru yoldan cinsel ihtiyaçlarını karşılamak için Müslüman bireyler evliliği tercih etmişlerdir. İslam toplumlarında evlenmeye karşı duruş ya da onun gereksiz yere toplum boyutunda ertelenmesi ve nikâhsız birliktelikler toplumda oluşacak büyük bir fitne/sınav ve toplumda ahlakın fesadı sorunu olarak değerlendirilmiştir. Nitekim bir hadiste; “Evlilikle ilgili dini sorumluluğu bilen ve sözüne güvenilen kimseler size geldiğinde onları evlendirin, böyle yapmazsanız yeryüzünde büyük bir fitne ve fesat olur”²³ denilmiştir. Şu söz de İslam toplumlarında asırlar boyu bekârlığa olumsuz bakışta etkili olmuştur: “Sizin en şerhleriniz bekârlarınızdır”.²⁴ Hadisçiler nezdinde bu sözün sıhhati ciddi şekilde tartışılmalı olsa da, bu mesaj İslam toplumlarında evliliği teşvik sadedinde ciddi rol üstlenmiş olmalıdır.

İslam evliliği zorlaştıran engelleri kaldırmıştır. Örneğin Hz. Peygamber; “En hayırlı mehir erkek tarafını yormayan/az olarak belirlenen mehirdir”²⁵ buyurmuştur. İslam’da evlilik esnasında kocanın eşine –aralarında anlaştıkları miktarda- mehir verme yükümlülüğü vardır.²⁶ Kadın eş mihrin miktarını belirlemede özgür ise de, mihri ödeyecek olan koca olduğundan, kocanın ödeme imkânını zorlayan düzeyde mehir istenmesi halinde evlilik ya tehir edilecek veya bu girişim iptal olacak evlilik gerçekleşmeyecektir. Hz. Peygamber İslam’ın genel tavrına paralel olarak yeni aile yuvalarının kurulmasına engel olacak şekilde fazlaca mehir istenmesini de hoş karşılamadığını belirterek, düşük düzeyde tutulan mehirin en hayırlı /berekatli mehir olduğuna bu hadiste dikkat çekmiştir. İlk dönem Müslümanları arasında hayli fakir olduğundan nikâh esnasında eşine mehir verecek az da olsa bir şeyi olmayan kimselerin evlilik girişimlerinin yüzüstü kalmaması için Hz. Peygamber devreye girerek damadın verebildiği bir çift pabuç, bir demir yüzük gibi maddi kıymeti yok denecek kadar az olan şeylerin de mehir olarak kabul edilmesini sağlamıştır. Bu kadar mehre bile gücü olmayan fakat evlenmek isteyen bazı kimselerin ezberlerinde bulunan birkaç süreyi mehir olarak değerlendirdiği de olmuştur.²⁷ Hz. Peygamberin hayatından aktarılan bu örnek uygulamalar, her fırsatta Hz. Peygamber’in şefaatin ve ahirette onun komşuluğunu arzulayan genç bekâr Müslüman kızlar ve aileleri nezdinde emir telakki edilmiş olduğundan tarihi süreçte İslam toplumlarında evlilikler ağır mehir talepleri sebebiyle geri çevrilmemiştir. Hadisimiz bu yönüyle de evliliği teşvik etmiştir.

²³ İbn Mâce, Nikâh, 46.

²⁴ Bu söz Hz. Peygamber’in sözü /hadis olarak hicri üçüncü asırdan beri birçok klasik kaynakta hadis olarak zikredilmiş, ancak hadis münekkidleri bu sözün Hz. Peygambere aidiyetini tartışmışlardır. Bkz. Abdurrezzak, *Musannef*, VI, 171; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, V, 163; Taberanî, *Evsat*, IV, 376; Beyhaki, *Şuabu’l-ıman*, IV, 381. Rivayetin bütün senedleri zayıftır. İbnü’l-cevzi bu sözün mevzu olduğu görüşündedir. Suyuti, bu değerlendirmenin hatalı olduğunu söyler. İbn Hacer hadisin münker olduğunu, Aclunî hadise mevzu denemeyeceğini söyler. Aclunî, *Keşfu’l-Hafâ*, II, no. 1538; Şevkanî, *Fevaid*, s. 120.

²⁵ Ebû Davud, Nikâh, 31; buradaki ifade nikahın en hayırlısı en kolay olanıdır, şeklindedir.

²⁶ Nisa, 4/4

²⁷ *Bütün Yönleriyle Asr-ı Saadette İslam*, Editör, Vecdi Akyüz, Ensar Neşriyat, 2007, İstanbul, I, 140,141.

Evlilerin yaşamlarını kolaylaştırmak ve hayat standartlarını birazcık olsun yükseltmek düşüncesiyle Hz. Peygamberin zekât ve ganimet dışında kalan devlet gelirlerinden (fey'), evlilere iki, bekârlara bir hisse vermesi²⁸ de ayrıca evliliği teşvik edici olmuştur.

İslam kültüründe evliliği teşvik eden ayet ve hadisler dışında topluma mal olmuş, toplumun kültürel kodlarına işlemiş farklı söylemler de mevcuttur. Burada bunlardan bazılarını yer vermek İslam toplumlarında evliliği teşvik eden ilahi mesajların hangi boyutlarda anlam kazandığını görmek açısından yararlı olacaktır.

İslam medeniyetinde evlilik kullukta bir kemal derecesi olarak görülmüştür. Örneğin Abdullah b. Abbas; “Kişinin ibadeti ancak evlenmekle kemal bulur” demiştir.²⁹ İbn Mesud; “Allah huzuruna bekâr olarak varmamak için, ömrümden on gün kaldığını bilsem yine evlenirdim” demiştir.³⁰ Öte yandan Müslüman toplumlarda halkın el kitabı mesabesinde olan ahlak kitaplarında evlilik ve faydalarına sayfalarca yer verilmiştir.³¹ Gazzali’nin İhyau Ulumiddin adlı eserinde evlilikle ilgili şu bilgilere de yer verilmiştir: “Denildi ki, evlilerin bekârlar üzerine üstünlüğü, savaşanların savaşmayanlar üzerindeki üstünlüğü gibidir”; “evli olanın kıldığı bir rekât namaz bekârın kılmış olduğu yetmiş rekât namazdan daha hayırlıdır”;³² “nikâh kadim bir sünnet ve peygamberler ahlakıdır”; “Mutasavvıflardan Bîşr ölümü sonrasında rüyada görülmüş ve kendisine yine sofilerden olan Ebu Nasr et-Timar’ın ahretteki durumu sorulmuş, Bîşr’in cevabı şöyle olmuş: Benden yetmiş derece daha üstün bir mevkidedir. Biz seni ondan üstün biliyorduk dendiğinde; ailesinin sıkıntısına tahammül ettiği için o dereceye layık görüldü, demiştir”.³³ Gazzali, Kimya-yı Saadet adlı eserinde bazılarının; “Evlenmek nafil ibadetlerle uğraşmaktan üstündür” dediklerini nakleder.³⁴ Konu hakkında yukarıda zikredilen ayetler, hadisler ve bu anlatımlar, Müslüman toplumlarda evliliği teşvik eden birer kaynak oluşturmuştur. Bu sebeple Müslüman toplumlarda bir taraftan evlilik oranı yükselmiş, diğer taraftan aile içinde oluşan sorun ve huzursuzluklar birer imtihan vesilesi ve Allah katında yücelmenin basamağı olarak görülerek bu türden sorunlar karşısında Müslümanlar daha tahammüllü, hoşgörülü ve sabırlı bir tavır sergilemişlerdir. Neticede Müslüman ailelerde vuku bulan aile içi sorunlar, önü alınamayan bir düzeye gelmedikçe, yuvanın yıkılmasına sebep olmamışlardır. Müslümanların bu başarılarının arkasında ilahi mesajların rolü kadar onlardan türetilmiş kültürel söylemlerin, algıların ve toplumsal bakışın da katkısı olduğu göz ardı edilmemelidir.

İslam toplumlarında evliliği kolaylaştırmak amacıyla özel vakıflar da kurulmuştur. Örneğin 1845 yılında İstanbul’da es-Seyyid Mehmed Esad Edendi tarafından kurulan “Mehmed Esad Efendi Vakfı” vakfiyesinde diğer bazı konuların yanında; “evlilik çağı gelmiş ve çeyiz hazırlığı bulunmayan kızlara çeyiz hazırlanacağı, bu maksatla şehirde yetim kızların tespit edilmesi gerektiği,...” yazılmaktadır.³⁵ 1996 yılında Konya Karatay’da kurulan benzer bir vakfın adı; “Gençleri Evlendirme ve Mehîr

²⁸ *Asr-ı Saadette İslam*, I, 141.

²⁹ Gazzali, *İhya*, II, 63.

³⁰ Gazzali, *İhya*, II, 63.

³¹ Bkz. Gazzali, *İhya*, II, 59-170; Gazzali, *Kimyay-ı Saadet*, s. 215-220.

³² Bazı el kitaplarında hadis olarak da geçen bu söz için hadis münekkidi sözün hadis olmadığını belirtmişlerdir. Bkz. Şevkani, *Fevaid*, s. 120.

³³ Gazzali, *İhya*, II, 65.

³⁴ Gazzali, *Kimya-yı Saadet*, çev. A.Faruk Meyan, Bedir 1975, s. 217.

³⁵ Vakıflar Genel Müdürlüğü Yay., İlginç Vakıflar, Ocak 2012, s. 17.

Vakfı” dır. Vakfın kuruluş senedinin 3. Maddesinde vakfın kuruluş amacı şöyle ifade edilmektedir: “Fakir gençlerin evlenmeleri için gerekli maddi yardımları yapmak”. Kuruluşundan bu güne binlerce gencin evlenmesine maddi katkıda bulunarak yardımcı olduğu ifade edilmektedir. Ayrıca Osmanlı hanedanına mensup olan kişiler tarafından 2019 yılında oluşturulan “İhtiyaç Sahibi Kızlara Çeyiz Hazırlama Platformu”³⁶ ecdadın bu alandaki kurduğu vakıfların güncellemesi olarak değerlendirilmekte, bu oluşumla ihtiyaç sahibi olan kızların evliliklerine maddi olarak katkı sağlanmaktadır.

Sonuç

İslam’ın kurucu metinleri olarak görülen ayet ve hadisler yanında diğer kaynaklardan yapılan araştırma neticesinde evlilikle ilgili olarak pek çok mesaj tespit edilmiş olup bu mesajlarda “evliliğin teşviki ve kutsanması” neticesinde Müslümanların evliliği adeta ibadet gibi görmeleri yönünde zihniyet dönüşümü gerçekleştirilmiş ve gençlerin bir an önce bekârlıktan kurtulup evlenme hayali kurmaları sağlanabilmiştir. Aynı şekilde boşanmış erkek ve kadınların en kısa sürede yeni evlilik yapmalarında yine söz konusu teşviklerin önemli payı olmalıdır. Çalışmamızda konuyla ilgili olarak tespit edilen ilahi mesajların ve kültürel formların toplumun her kesimine örgün ve yaygın eğitim yoluyla ısrarlı bir şekilde sunulması neticesinde; fakir olan genç bu halden kurtulabilmek için evliliği ilk çare olarak görmüş; birçok genç kız ve erkek gözünü haramdan korumak ve günaha düşmemek için evlilikte acele etmiş;³⁷ mütedeyyin Müslümanlar ümmeti Muhammedin sayısal açıdan da çoğunluk oluşturması için evlenmişler evli olanlar birden fazla evlilik yaparak çok çocuk sahibi olmayı tercih etmiş; birçok Müslüman da asgari iki kız çocuğu yetiştirerek ahirette Hz. Peygamber’e komşu olabilmek gibi değişik maksatlarla evlilik yapmayı bir an önce gerçekleştirilmesi gereken bir etkinlik/görev olarak görmüş ve neticede evlilik hayatı tarih boyunca Müslüman bireylerin hayallerini süslemiş, bekâr yaşamayı ve bekâr olarak ölmeyi kendileri için ağır bir vebal olarak görmüşlerdir.

İslam dünya ve ahiret dengesini bozmamaya önem verdiği için, ne dindarlık adına evlilikten uzak kalınmasını tasvip etmiş ne de fakir ve yoksulluk bahanesiyle evlilikten uzak kalınmasını onaylamıştır. Birinci düşünce sahiplerine Hz. Peygamber kendisini örnek göstererek, eşleri ve çocuklarından bahsederek karşı çıkmıştır. İkinci düşünce sahipleri için de mehir alacaklısı olan kızlara mehri yüksek tutmamalarını önererek; ümmetin zenginlerine de fakir ve yoksul erkeklerin evlenmelerine maddi anlamda yardımcı olmalarını tavsiye ederek evlilik için engel görülen bütün durumlar ortadan kaldırılmıştır. Aynı maksatla kız babaları dengini bulduklarında kızlarını evlendirmekte gevşek davranmamaları; sosyal statü farkı sebebiyle kızlarına talip olan erkekleri/aileleri geri çevirmemeleri hususunda uyarılmıştır.

Batı toplumları eşlere yükleyeceği bazı sorumluluklar sebebiyle evlilikten korkup kaçarken Müslüman toplumlarda aileler/evlenecekler konuyla ilgili açık ilahi mesajlar sayesinde çocuklarının bir

³⁶ Bilgi için bkz. <http://www.haber7.com/guncel/haber/2924750-ihitiyac-sahibi-kizlara-ceyiz-hazirlama-projesi>.

³⁷ İlk İslam Medeni Kanunu sayılan Hukuk-ı Aile Kararnamesi mad. 4 e göre “Ehliyet-i nikaha haiz olmak için erkeğin 18 ve kızın 17 yaşını bitirmiş olması şarttır. Bizim evlilikte acele etmekten kastımız; kanunda şart koşulan yaş sonrasında evlilikte acele edilmesi yani 20-29 gibi 20’ li yaşlarda evlilik yapılması olup evlilik kararının 35, 40 lı yaşlara geciktirilmemesidir.

an önce hayırlısıyla mürüvvetlerini görebilmeleri için dualarda bulunmakta, itikadi açıdan doğru değilse bile, çocuklarının evlenebilmeleri için bazı tekke ve türbelere adaklar adanmaktadır. Burada sonuç olarak şu söylenebilir: İslam'da evliliği teşvikle ilgili temelde ayet ve hadislerle dayanan mesajlar toplumda yankısını bulmuş, İslam medeniyetinde bu mesajlar farklı kültürel form ve anlatımlara bürünmüş, hatta konuya has vakıflar inşa edilmiş, neticede birey ve toplum için değişik yararları bulunan aile kurumunun oluşmasına ve inkıtaya uğramaksızın devamlılığının sağlanmasında ciddi düzeyde katkı sağlamıştır.

Çalışmamızın diğer bir sonucu olarak şunu söyleyebiliriz: Evlilik ve aile müessesesinin önemi ve faydalarının yoğun şekilde anlatıldığı dönemlerde Müslüman toplumlarda evlilik oranları yüksek; söz konusu eğitimin/bilgilendirmenin ve teşvikin azaldığı dönemlerde Müslüman toplumlarda evlenme oranları düşüş göstermektedir. Halkının büyük çoğunluğunun Müslüman olduğu Türkiye ile ilgili son on yıllık verilere bakıldığında bu tespitin doğrulandığı görülmüştür.³⁸ Günümüz Müslüman toplumlarda gençlerdeki evlilikle ilgili duygu ve coşku, batı kültürünün de etkisiyle, geçmişe nazaran bir miktar kırılmış ve buna bağlı olarak evlenme oranları düşüşe geçmiş olmakla birlikte, aile kurumunun saygınlığı ve evliliklerin uzun süreli olması açısından Müslüman toplumlar diğerleriyle mukayese edilmeyecek düzeydedir.

Öneriler

İslam kültür kodlarımızda olduğu gibi bugün de evliliğin birey ve toplum açısından önemine örgün ve yaygın eğitim müfredatlarında yeteri kadar yer verilerek evlilik teşvik edilmelidir.

Evliliği teşvik eden filmler, diziler ve kamu spotları hazırlanmalıdır.

Evlilik yerine nikâhsız birliktelikleri ön plana çıkaran yapımların yayınlanmasına müsaade edilmemelidir.

Evlilik dışı ilişkilerin birey ve toplum huzuruna yönelik zararları her kuşağın anlayacağı dille anlatılmalıdır.

Evlenecekler için evlilik kolaylaştırılmalı; devlet tarafından düğün yapma ve ev kurma/konut edinebilme desteği verilmelidir.

Evlilik kararının geç yaşlara bırakılmaması yönünde bilgilendirme yapılmalı, geç yaşta gerçekleşecek olan evliliği bekleyen sorunlar ve geç yaşta çocuk sahibi olabilmenin önündeki riskler anlatılmalıdır.

³⁸ Avrupa İstatistik Ofisi (Eurostat), ülkelerin 2018 yılında her bin kişilik nüfusuna karşılık gelen evlenme oranlarını yayınladı. AB üyesi 28 ülkede ortalama evlenme oranı binde 4,4 seviyesindeyken, Türkiye'de 2018 yılında yeni evlilerin oranı binde 6,8 oldu. Bu oranla Türkiye evlenme oranında en yüksek üçüncü ülke olarak 26 AB üyesi ülkenin önünde yer almaktadır. Eurostat'ın verilerine göre son 10 yılda AB genelinde evlenme oranı binde 4,8'den binde 4,4 düştü. Ancak yıllarla göre evlenme oranında hafif artışlar oluyor. Eurostat'ın son on yılı kapsayan verilerine göre, Türkiye'de yıllara göre kendi içinde evlilik oranı düşmektedir. Türkiye'de her bin kişilik nüfusa karşılık gelen evlenme sayısı 2008'te binde 9 iken, bu oran 2012'de binde 8, 2018'de de binde 6,8'e kadar düşmüştür. Buna göre, son 10 yılda Türkiye'de evlenme oranında yüzde 24,5'lik bir düşüş kaydedilmiştir.

Evlenererek sorumluluk almanın, anne ve baba olarak sağlıklı ve donanımlı çocuk yetiştirip gelecek nesle katkı sağlamanın önemi ve kazanımları anlatılmalıdır.

“Model evlilikler” başlığıyla mutlu ve başarılı evlilikler/eşler toplumla paylaşılmalı, aile hayatlarındaki mutluluk kareleri medyaya taşınmalı, bu sayede şimdiye kadar yapılanın aksine, görsel ve basılı medyada “başarı ve mutluluğun kaynağı aile” algısı oluşturulmalıdır.

Kamu ve Özel sektörün istihdam planlamalarında işsiz olan evli bireylere öncelik verilmelidir.

Eş yardımı artırılmalı ve çocuk yardımı çocuğun gelişim süreciyle/egitimiyle paralellik arz edecek şekilde düzenlenmelidir.

Kaynakça

- Aclûnî, İsmail b. Muhammed, Keşfu'l-hafâ ve müzîlû'l-ilbâs, Mektebetü't-Türâsi'l-İslâmî.
Aydın, Mehmet Akif, “Aile”, DİA, İstanbul 1989.
Ahmed b. Hanbel, Müsned, İstanbul 1981.
Buhârî, el-Câmiu's-Sahîh, İstanbul 1981.
Ebû Davud, es-Sünen, İstanbul 1981.
Gazzâlî, Muhammed Hamid, İhya'u Ulûmi'd-Din, Bedir 1981.
-----, Kimya-yı Saadet, çev. A.Faruk Meyan, Bedir 1975.
Hâkim en-Nisaburi, el-Müstedrek Ala's-Sahihayn, Beyrut ts.
Hukuk-ı Aile Kararnamesi
Irakî, Tahric-i Ehâdis-i İhya'u Ulûmiddin,
İbn Mâce, es-Sünen, İstanbul 1981.
Komisyon, Bütün Yönleriyle Asr-ı Saadette İslam, (Editör), Vecdi Akyüz, Ensar Neşriyat, İstanbul 2007.
Konyalı Mehmed Vehbi, Büyük Kur'an Tefsiri (Hülasatü'l-beyan), Üçdal Neşriyat İstanbul,
Mevsilî, el-İhtiyâr li ta'lili'l-muhtâr, Çağrı Yay. İstanbul ts.,
Münzirî, et-Terğîb ve't-Terhîb.
Müslim, el-Câmiu's-Sahîh, İstanbul 1981.
Nesâî, es-Sünen, İstanbul 1981.
Tirmizî, es-Sünen, İstanbul 1981.
Şevkânî, Fevâidu'l-Mecmûa fi'l-Ahâdisi'l-Mevzûa.
Tarhan, Nevzat, Son Sığınak Aile, Nesil Yay., Ankara 2018,
İlginç Vakıflar, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yay., Ocak 2012.
<http://www.haber7.com/guncel/haber/2924750-ihiyac-sahibi-kizlara-ceyiz-hazirlama-projesi>

EŞLER ARASINDAKİ ROL FARKLILIĞININ /PAYLAŞIMININ AİLE MUTLULUĞU VE BEKÂSİ İLE İLİŞKİSİ

Abdullah ÇOLAK *

Öz

Aile, bir kimsenin bakmakla yükümlü olduğu; karı, koca ve çocuklardan meydana gelen toplumun en küçük birimini oluşturan bir kurumdur. İlk insan Hz. Âdem ile başlayan aile kurumu tarihin her döneminde önemini korumuştur. Evlilik fitridir, aile evrenseldir, süreklidir ve zorunludur. Toplumun sağlam olması ve güvenilir temellere dayanması aile kurumunun sağlamlığına ve güvenilirliğine, toplumun huzurlu olması ise ailenin huzurlu olmasına bağlıdır. Öyle ise aile, öncelikle insanın huzur bulacağı bir yuvadır. Beden ve ruh sağlığı için huzurun vazgeçilmez işlevi hatırlanınca, bu yuvanın insan için nasıl bir önem taşıdığı ortaya çıkacaktır. Bunun yanında aile, insanca yaşamının ortamını hazırlamaktadır. Yaratılışı itibarıyla yalnız başına yaşayamayan insan, aile ortamının sıcaklığında terbiye edilmekte, hemcinsleriyle ilişki kurabilmekte ve şahsiyet kazanmaktadır. Ayrıca aile kurumu, modern çağda insanları ruhsal ve bedensel problemlere sürükleyen “yalnızlaşma” sorununa da etkili bir panzehirdir. Âyetteki “kendileriyle huzur bulacağınız eşler yaratması...” ifadesi bunu ortaya koymaktadır. İslam hukukuna göre nikâh akdi kurulduğu andan itibaren karı ve koca için maddi ve manevi bir takım hak ve sorumluluklar doğurmaktadır. Söz konusu hak ve vecibelerin tespitinde, nasların yanı sıra, eşlerin fitri yapıları ve toplumsal telakkilerin de etkili olduğu görülür. Aile ocağının sağlam temellere oturması ve sürekliliğin sağlanmasında, karı ve kocanın kendilerine ait rolleri ve sorumlulukları doğru bir şekilde yerine getirmelerinin öneminde şüphe yoktur. Meşru bir nikâhla başlayan mutlu bir ailenin kurulması ve devam ettirilmesinde pek çok etken yer almaktadır. Biz bu çalışmamızda eşlerin rollerinin bunu sağlamadaki etkisi üzerinde duracağız.

Anahtar Kelimeler: Aile, Ailede huzuru sağlayan etkenler, Eşlerin sorumlulukları, Eşlerin rolleri.

The Relationship of Role Difference / Sharing Between Couples with the Happiness and Continuation of Family

Abstract

Family is an institution that constitutes the smallest unit of the society consisting of the wife, husband and children whom someone is obliged to look after. The family institution that started with the first human ant prophet Adam, has maintained its importance in every period of history. Marriage is inherent, family is universal, continuous and necessary. The soundness and trustworthiness of the society depends on the soundness and reliability

* Prof. Dr., Hitit Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü, İslam Hukuku Anabilim Dalı, abdullahcolak@hitit.edu.tr

of the family institution. The peace of the society depends on the peace of the family. So the family is primarily a home where people can find peace. When the indispensable function of peace for body and mental health is remembered, it will be revealed how important this home is for human beings. In addition, the family prepares the environment for a humane life. Human beings, who cannot live alone due to their creation, are educated in the warmth of the family environment, can establish relationships with their fellows and gain personality. In addition, the institution of the family is an effective antidote to the problem of "loneliness" that leads people to mental and physical problems in the modern age. The expression "creating spouses with whom you can find peace with them ..." in the verse reveals this. From the moment it was established in accordance with Islamic law, a marriage contract creates a number of material and moral rights and responsibilities for the husband and wife. In the determination of the rights and obligations in question, it is seen that the inherent structures of the spouses and social perceptions are also effective. There is no doubt that it is important for the husband and wife to properly fulfill their roles and responsibilities in establishing a solid foundation and continuity of the family center. There are many factors in the establishment and maintenance of a happy family that started with a legitimate marriage. In this study, we will focus on the role of spouses in achieving this.

Keywords: Family, Factors Providing Peace in the Family, Responsibilities of Spouses, Roles of Spouses.

Giriş

İnsanlık tarihinde, ilk insan Hz. Âdem ile ona eş olarak yaratılan Hz. Havva¹ arasında Cennette başlayan aile kurumu onların dünyaya gönderilmeleri ile dünyada devam eden, kıyamete kadar da devam edecek olan bir kurumdur. Bazı sosyologların iddia ettiği gibi ilk aile, içgüdüsel ve rastlantı sonucu oluşmuş değil, tersine ilahî irade sonucu oluşmuştur. İlk insan, bir aileye sahip olarak yaratılmıştır. İlk erkekten hemen sonra ilk kadın Hz. Havva'nın yaratılmış olması² bunu göstermektedir ve bütün insanlık, peygamber ailesi olan bu ilk karı-kocadan çoğalıp yayılmıştır.³ Buna göre aile, insanlık tarihi kadar köklü bir geçmişe sahiptir.

Tarihin her döneminde varlığını ve önemini korumuş evlilik kurumu fitridir, evrenseldir, süreklidir ve zorunludur. Çünkü güçlü toplum sağlam aile yapısıyla kurulur.⁴ Huzurlu ve güçlü bir toplumun temelinde, huzurlu ve güçlü bir aile yer alır. Böyle bir aile yapısı ise ancak inanç ve amel bakımından güçlü, donanımlı bireyler tarafından inşa edilir.

Kur'ân-ı Kerim'de “وَإِذَا تَوَلَّى سَعَى فِي الْأَرْضِ لِيُفْسِدَ فِيهَا وَبِئْسَ الْفَرْثُ وَالنَّسْلُ...” O, dönüp gitti mi (yahut bir iş başına geçti mi) yeryüzünde ortalığı fesada vermek, ekinleri tahrip edip **nesilleri bozmak için çalışır**⁵ buyurularak, asrımızın en büyük tehlikesine dikkat çekilmiştir. Aliya İzzet Begociç de (1925-2003) “Batı, hayatımızın bütün karelerine egemen oldu. Henüz yeterince nüfuz edemediği bir aile yapımız kaldı.” tespiti ile bu hakikate işaret etmektedir. Aile kurumunu yıpratmaya ve önemsizleş-

¹ Nisâ 4/1-2.

² Kur'ân-ı Kerim'de Hz. Havva'nın yaratılışından bahsedilmemekte, kocası Âdem ile birlikte cennete yerleştirilmeleri ve sonra oradan çıkarılışları anlatılmaktadır. (Bk. Bakara 2/35-38; A'râf 7/19-25; Tâhâ 20/117-123)

³ Nisâ 4/1-2.

⁴ Ebû Zehre, Muhammed, *el-Ahvâlü's-Şahsiyye*, Dâru'l-fikr, ts., s. 18.

⁵ Bakara 2/205.

tirmeye yönelik çabalar az da olsa sonuç vermeye başlamıştır. Çoğu babası belli olmayan; hatta bazen anne ve babası belli olmayan nesiller ortaya çıkmıştır.⁶

İslami açıdan evliliğin hem dünyevi hem uhrevî boyutu vardır. Yaratıcının emirleri doğrultusunda kurulup sürdürülen bir evlilik Cennette de devam edecektir. Sadece dünyada mutlu olma, uhrevî boyutun ihmal edildiği bir aile anlayışı en küçük bir beklentiye elde edemediğinde “evlilikten aradığımı bulamadım” bahanesi ile bozulmaya mahkûm olmaktadır. Oysa Cennette de devam etmesi düşünülen bir evlilik anlayışında taraflar ortaya çıkan problemlerin üstesinden gelmede daha güçlü olacaklardır.

Toplumun sağlam olması ve güvenilir temellere dayanması aile kurumunun sağlamlığına ve güvenilirliğine, toplumun huzurlu olması ise ailenin huzurlu olmasına bağlıdır. Öyle ise aile, öncelikle insanın huzur bulacağı bir yuvadır. Beden ve ruh sağlığı için huzurun vazgeçilmez işlevi hatırlanınca, bu yuvanın insan için nasıl bir önem taşıdığı ortaya çıkacaktır. Sosyal bir varlık olan insan tek başına yaşayamaz, huzurlu olamaz. Yanında rahat edeceği, huzur bulacağı, aynı zamanda hayatı paylaşacağı, ihtiyaçlarının giderilmesinde kendine yardımcı olacak bir eş ve arkadaş, bir dosta ihtiyaç duyacaktır. Bu sebeple olsa gerek Yüce Allah, yanında rahat etmeleri, sükûnet ve huzur bulmaları için onlara kendi cinslerinden eşler yaratmış, aralarında sevgi ve merhamet tesis etmiştir.⁷ Meseleye bu açıdan bakılınca aslında aile kurumu, modern çağda insanları ruhsal ve bedensel problemlere sürükleyen “yalnızlaşma” sorununa da etkili bir panzehirdir.

İnsanoğlunun içinde doğduğu, büyüdüğü ve hayata katıldığı en küçük sosyal ünite olan aile, bu özellikleri yanında aynı zamanda ahlâkî bir yapıdır. Sağlıklı bir toplumda ve bu toplumun temelini oluşturan ailede bu birlikteliğin uyumlu bir tarzda yürütmesi için herkesin hak ve sorumluluklarını düzenleyen kurallara ihtiyaç vardır. Ahlâkî ve hukukî kurallar sayesinde herkes hak ve sorumluluklarını bilir, ona göre hareket eder ve böylece olası kargaşalar önlenmiş olur. İnsanlar arası ilişkileri, hak ve sorumluluk dengesini gözeterek, insanların fitratlarına uygun bir temel üzerine oturtmuş olan İslâm, toplumun temeli olan aile yuvasının kurulmasından sona ermesine kadar geçen süreçle ilgili gerekli temel prensipleri ortaya koymuştur.

Aile yuvası kurma Kur’ân’a göre Allah’ın ayetlerinden bir âyet olarak nitelendirilir.⁸ Âyet, Yüce Yaratıcı’nın erişilmez kudretini gösteren, O’na götüren alamet ve belge demektir. Buna göre aile bir ayet gibi saygıyla ele alınması, üzerinde derinlikli düşünülerek okunması ve itinayla korunması gereken bir kurumdur.

Meşru bir nikâhla başlayan mutlu bir ailenin kurulması ve devam ettirilmesinde pek çok etken yer almaktadır. Biz bu çalışmamızda eşlerin rollerinin bunu sağlamadaki etkisi üzerinde duracağız.

⁶ Kayan, Ramazan, “Cennet Odaklı Aile”, *Süreklilik ve Değişim Ekseninde Aile Olmak*, Tire Kitap, İstanbul 2020, s. 38.

⁷ Bk. Rûm 30/21.

⁸ Rum 30/21.

ROL FARKLILIĞININ AİLE MUTLULUĞU VE BEKÂSİ İLE İLİŞKİSİ

Rol, sinema ve tiyatrodaki bir kişiliği canlandıran oyuncunun söylemesi ve yapması gereken hareketlerin genel adı olmakla birlikte mecâzi anlamda bir işte bir kimse veya şeyin üstüne düşen görev⁹ kastedilmektedir. Biz de bu çalışmamızda rol farklılığı derken karı ve kocanın fitri özellikleri doğrultusunda birbirine karşı hak ve sorumlulukları, ailede eşlerin görev dağılımı ve bunların aile mutluluğu ve bekasına etkisini ifade etmek istiyoruz.

1. Ailede Roller Belirleme Yetkisinin Kime Ait Olacağı Meselesi

Günümüz dünyasında insan bedeni üzerindeki tasarrufta, kadın-erkek ilişkilerinde hak ve sorumlulukları belirlemede dinin mi yoksa özgürlük adına sırf insanların akıl ve hazlarının mı yetkili olacağı meselesi problem olarak karşımıza çıkmaktadır.

Geleneksel aile anlayışında rolleri “din” ve onunla şekillenen kültür/örf belirlemektedir. Kur’ân-ı Kerim’in bütün hukuk alanlarıyla ilgili hüküm koymadaki genel yaklaşımı, o alanla ilgili çerçeve hükümleri belirlemek biçiminde iken, Aile Hukuku söz konusu olunca bu çerçevenin içi yer yer yine Kur’ân tarafından doldurulmuştur. Bir başka ifadeyle, Aile Hukuku hükümlerinin tek tek vahye dayanma oranı, diğer hukuk alanlarına göre daha yüksektir. Bunun iki temel sebebi vardır. Birincisi ayrıntılara yer verdiği hükümlerdeki maslahatın sabit ve sürekli/ zaman ve mekân üstü oluşu, ikincisi ıstıshab kuralı gereğince eşyada asıl olan ibâha iken ırzlarda asıl olanın hürmet oluşudur. Bu sebeple Kur’ân-ı Kerim’de nikâh ve ona bağlı hükümler ayrıntılı biçimde ele alınmış ve neyin ne kadar ve hangi şartlarda haramlıktan çıkıp helal hale geleceği belirlenmiştir. Bu çerçevede evlenilmesine izin verilenler ve verilmeyenler, çok evlilik ve sınırları, evliliğin sonuçları, evliliğin işleyişi sırasında ortaya çıkacak problemler ve bunların çözümünde izlenecek usul ve esaslar, evliliğin sonlanması halinde ortaya çıkacak hukuk teferruatıyla işlenmiştir.¹⁰

İnsanın yaratılış amacı, yüce Allah’ı tanıyıp ona kulluk etmek (ibadet)¹¹ olduğuna göre, ailenin amacı ve vazifesi de yaratılış amacıyla uyumlu olmalıdır. Bu sebeple din ile aile, ilk zamandan beri birliktedir. Nitekim bütün ilahi dinler, aile hayatını düzenleyen içeriğe sahiptir. Ailenin kurulması ve korunmasında dini düzenlemeler önemlidir; dinin yaşanması ve korunmasında da aile önemlidir. Buna göre ailenin en önemli amaç ve faydasının, insanın yaratılış amacı olan kulluğunu gerçekleştirmesini sağlamak olduğu söylenebilir.¹² İslâm’ın asıl amacı ise tevhid inancı etrafında şekillenen bir şahsiyet inşa etmektir. “Bizim ve sahip olduklarımızın da sahibinin Allah olduğu” sıkça hatırlatılmaktadır.

İslam ailesi “Allah’ın emri ve Peygamberin kavliyle” kurulur. Aslında ailenin temelini oluşturan bu cümle İslam ailesinin patentidir. Dolayısıyla aile bu cümlenin gerekleri doğrultusunda İslami ölçülere göre kurulmalı, bu cümle doğrultusunda korunmalı ve sürdürülmelidir.

⁹ “Rol” kelimesi. <https://sozluk.gov.tr/?kelime=> (Erişim Tarihi 10.08.2020)

¹⁰ Köse, Saffet, “Caferilikte Mut’a ve Ona Karşı Sünnî Duruş”, *Mârife*, yıl.8, sayı. 3, 2008, s. 84-85; Yaman, *İslâm Aile Hukuku*, İstanbul 2008, s.13-14.

¹¹ Zâriyât 51/56.

¹² Esen, Hüseyin, “İslam Hukukunda Aile”, *İlahiyat Akademi Dergisi*, 2020, sy.11, s.22.

Nikâh akdi, Kur'an-ı Kerim'de eşler arasında yapılmış aile kurumunun hafife alınmaması anlamında ağır bir anlaşma (mîsâkan ğalîza),¹³ evlilik, cinsellik, boşanma ve miras gibi konularda Allah'ın belirlediği kurallara uymak da Allah'ın sınırları (hudûdullah)¹⁴ olarak ifade edilmiştir. Bu da aile hayatının hemen her noktasında ilahi iradenin koyduğu sınırların belirleyici olduğunu göstermektedir.

Nûr suresi 30-31 ayetlerde mümin erkeklere ve mümin kadınlara iffetlerini korumaları noktasında emirler sıralanmıştır. Buna göre insan bedeni üzerinde kararı kim verecektir? Şayet Allah'ın vereceğine inanılıyorsa O, erkek ve kadının belli yerlerini, belirlenen ölçülerde kapatmasını talep etmiş, beden üzerinden cinsel aktivitelerin hangi şartlarda ve nasıl olacağına O karar vermiştir. Nikâhsız birliktelikler zinâ olarak nitelendirilmiş, zinâ ve zinâyâ götürebilecek sebepler¹⁵ ve ayrıca uygunsuz birliktelikler¹⁶ yasaklanmış, kötülenmiştir. Böylece insanın fitri olan cinsellik ve çoğalma ihtiyacı, bir takım dini kurallara bağlanmıştır. Şayet beden üzerindeki yetki Allah'ın değil de insana ait ise o zaman insan, bedenini nerede, nasıl ve ne şekilde kullanacağına, bedenini örtüp örtmeyeceğine şayet örtecekse bunun nereleri kapsayacağına, cinsel ilişkilerini nasıl kuracağına bizzat kendisi karar verecektir.¹⁷

Modernleşme, dinin devre dışı bırakıldığı sürecin adıdır.¹⁸ Sonuçta Tanrı'nın yerine insanı, vahyin yerine aklı, dinin yerine bilimi, mabedin yerine mektebi merkeze alan dünya görüşü oluşmuş, din ve dünyanın karşı karşıya getirilerek çatıştırıldığı bir sürecin sonunda dengeler bariz biçimde dünya lehine değişmiştir. Böylece bir anlamda insan daha özel ifadesiyle nefis tanrılaştırılmış, hazların/tutkuların serbestçe tatmini yönünde güçlü bir eğilim meydana gelmiş, kadın bedeni yeniden keşfedilmiş ve ona ulaşmadaki engeller kaldırılmış, maneviyatın yerini de materyalist zihniyet almış.¹⁹ İnsana beden senin olduğuna göre bununla ilgili karar ve sınırlama yetkisi sana ait olmalıdır anlayışı yaygınlaşmaya başlamıştır. Modern çağın hâkim hususiyeti, sosyal konularda, yani insani/beşeri problemlerde, başvurabileceği sabitelerden mahrum bulunmasıdır. Bundan da vahimi modern aile anlayışında “özgürlük” anlayışı rolleri belirleyici kabul edilmekte, hatta bu anlayış kutsanır hale gelmiştir.²⁰

Kur'an-ı Kerim'de eşler arasındaki ilişkilerin düzenlenmesinde, hak ve sorumlulukların belirlenmesinde “ma'rûf” ilkesine atıf yapıldığı görülmektedir.²¹ Bu ilke “aklın ve dinin onayladığı, top-

¹³ Nisâ 4/21.

¹⁴ Bakara 2/187, 229-230; Nisâ 4/11-13; Mücâdele 58/4; Talâk 65/1.

¹⁵ Kur'an-ı Kerim'de “وَلَا تَقْرُبُوا الزُّنَىٰ إِنَّهُ كَانَ فَاحِشَةً وَسَاءَ سَبِيلًا” buyurulmuştur. İsrâ 17/32.

¹⁶ Erkek eşcinselliği hakkında bk. Nisâ 4/16; A'râf 7/80-81; Şuara 26/165-166; Neml 27/54-56; Ankebût 29/28-29. Kadın eşcinselliği hakkında bk. Nisâ 4/15. Aybaşı halindeki kadına yaklaşma ve dübürden yaklaşma hakkında bk. el-Bakara 2/222. Ayrıca bu konularda pek çok hadis vardır. Bk. İbn Mâce, Hudûd, 12; Ebû Dâvûd, Hudûd, 28; Tirmizî, Hudûd, 24.

¹⁷ Köse, Saffet, *Genetiğiyle Oynanmış Kavramlar ve Aile Medeniyetinin Sonu*, Konya 2014, s.118.

¹⁸ Köse, *Genetiğiyle Oynanmış Kavramlar ve Aile Medeniyetinin Sonu*, s. 28.

¹⁹ Köse, *Genetiğiyle Oynanmış Kavramlar ve Aile Medeniyetinin Sonu*, s. 29.

²⁰ Ögüt, “Nisa Suresinin 34. Ayeti Bağlamında Aile Kurumunun İki Temeli”, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, 2008, sy. 11, s.41.

²¹ Bakara 2/228.

lumsal vicdanın kabul ettiği” davranışları ifade etmektedir. Bütün bunlardan eşler arası ilişkilerin belirlenmesinde dinin ve akl-ı selimin ne denli etkili olduğu anlaşılmaktadır.

İslam toplumunda kadın-erkek ilişkilerinde temel değerleri İslâm’ın iki ana kaynağı Kur’ân-ı Kerim ve Hz. Peygamber’in Sünneti belirlemiş, toplum bu değerlere bağlı olarak kültürel formlarını oluşturmuştur.

İslam evlilik hayatına başlayan kadın ve erkeğin her birine hem hak hem sorumluluk yüklemiştir. Hak ve sorumlulukların doğru tespiti önemlidir. Çünkü evli çiftlerden birinin sadece haklarından söz edip sorumluluklarını yok saymak onu çocuk veya akıl hastası görmek, mükellef kabul etmek anlamına gelir. Sorumluluğu hiç gündeme getirmeme eşler arasında düşmanlığı doğurmaktadır. Kadın ve erkek birbirinin hasmı değil, aksine birbirinin eksikliğini tamamlayan bir bütünün yarısını temsil ederler. Bu sebeple olsa gerek Hz. Peygamber Vedâ Hutbesinde eşlerin hem hak hem sorumluluklarından söz etmiştir.

İslâm, hukuki norm kadar ahlâkî düşünce ve davranışa da büyük önem vermiştir. İslami anlayışta aile hukukla kurulur, ahlak ile sürdürülür diyebiliriz. Bu sebeple İslâm hukukçuları, ahlaki niteliği daha ağır bassa da evliliğin karı-koca üzerinde doğurduğu mali sorumluluk yanında şahsî sonuçlara da değinmişlerdir. Zaten Kur’ân’da da “...وَلَهُنَّ مِثْلُ الَّذِي عَلَيْهِنَّ بِالْمَعْرُوفِ وَلِلرِّجَالِ عَلَيْهِنَّ دَرَجَةٌ...”: *Erkeklerin kadınlar üzerindeki hakları gibi kadınların da erkekler üzerinde belli hakları vardır. Ancak erkekler, kadınlara göre bir derece üstünlüğe sahiptirler...*”²² âyeti buna işaret etmektedir.²³

Evlilik kurumunu oluşturan kadın ve erkeğin ailenin huzurunu sağlamadaki rollerini; ortak roller ve her birine ait roller olmak üzere sınıflandırmak mümkündür.

2. Karı ve Koca İçin Ortak Olan Hak ve Sorumluluklar

Bir kısım hak ve sorumluluklar vardır ki hem kadın hem erkek için ortaktır.

2.1. İyi Bir Eş Seçimi

Eş seçimi gelecek nesillerin nitelikli vasıflara sahip olmasını sağlama adına da oldukça önemlidir. Zira çocuğun kişiliğinin temelleri anne-baba tarafından atılmaktadır. Bir ömür boyu devam etmesi arzulanan evlilik ve aile hayatının güzel bir şekilde devam edebilmesinin temel şartlarından biri, eş seçiminin doğru yapılmasıdır. Eş seçiminde her iki tarafın da titiz davranması gerekir. Unutulmamalıdır ki seçilecek eş; bir ömür hayatın paylaşılacağı, hayatın akışında oldukça etkili olacak, çocuklarının anne veya babası, ailenin bütün sırlarını paylaşacağı sırdaş, kendi anne babası için yeni bir evlat demektir. Hz. Peygamber, dünyada insana huzur veren en hayırlı varlığın iyi (sâliha) kadın olduğunu haber vermiştir.²⁴ Olaya kadın tarafından bakılacak olursa şüphesiz onun için en hayırlı şey de iyi bir kocadır.²⁵

²² Bakara 2/228.

²³ Yaman, *İslâm Aile Hukuku*, s. 54.

²⁴ Bk. Müslim, Radâ’ 64; Nesâî, Nikâh 15; İbn Hanbel, *Müsned*, II, 168.

²⁵ Yaran, Rahmi, “Aile Hayatı”, *İslâm İlmihali*, (Marmara İlâhiyat Vakfı) İstanbul 2006, s. 599.

İslâm'da kadının da eş seçme hakkının olmasına rağmen geleneksel olarak evlilikte eş seçme hakkı erkeğe verilmiş ve evlenilecek kadında aranan vasıfları anlatan hadislerin yorumlarında bu tavsiyeler genellikle erkeklere yönelik olarak gösterilmiştir. Oysa bu hadisler²⁶, kadın ve erkeğin her ikisine birlikte hitap etmektedir. Evlenmeye karar veren kadın ve erkeğin her ikisi de, eş seçiminde araştırma yaparken, duygularını olduğu kadar bilgilerini ve akıllarını da kullanmaya çağrılmaktadır. Bu vasıfların, anne olacak kişide bulunması gerektiği gibi, bir kısmı, baba olacak kişide de bulunması gerekir.²⁷ Bunlardan başka evlenilecek erkekte aranan vasıflar, İslâm hukukunda erkeğin kadına denk olup olmadığını ifade eden “kefâet” başlığı altında ele alınmaktadır.

İslâm, bir kadınla **güzellik, mal, temiz bir soy** ve toplumdaki şanı şöhreti için evlenilebileceğini ifade ettikten sonra özellikle güzellik, mal ve şan-şöhretin geçiciliğine dikkat çekerek **dini ve ahlâkı** güzel olanının tercih edilmesine dikkat çekmektedir. Evlilikte, beden güzelliği ve zenginlik yerine din ve ahlak güzelliği daha çok ön plana çıkarılmalıdır.²⁸ Dindarlık edinilmiş/kazanılmış, soy/sülale, güzellik-yakışıklılık ve zenginlik hazır bulunmuş özelliklerdir. İlki kişinin irade ve çabasıyla oluşmuştur. Diğer üç özellikte (kısmen zenginlik hariç) bireyin seçimi ve emeği yoktur; dünya imtihanının bir parçası olarak hazır bulunmuştur. Soyunu istese de değiştiremez. Güzellik ve zenginlik süreklilik arz etmeyebilir; onun iradesinden bağımsız olarak her an farklılaşabilir, istese de engelleyemez. Hâlbuki iman-ahlâk-amel bütünlüğüyle şekillenmiş dindarlık değeri, hem oluşumu hem de sürekliliği itibarıyla kişinin iradesine ve emeğine bağlıdır. Bu itibarla üstün değer dindarlıktır.

Dört özellik de önemli ve değerlidir. Cenneti kazandıracak mutlu-uyumlu aile hayatı için bu özelliklerin tamamı dikkate alınmalıdır. Mutlu bir evlilikte hepsinin önemli yeri vardır. Hadiste diğerlerinin önemsizliği değil, bu özelliklerden hangisinin ana eksen oluşturması gerektiğine vurgu yapılmaktadır.

Kazanılmış/edinilmiş değer asıl, hazır bulunan değerler tabidir. Ahiret asıl ve vazgeçilmez, dünya ihmal edilemez konumdadır. Önemli olan, pergelin sabit ayağının hangi değer üzerine yerleştirildiğidir. Ebedi mutluluğu sağlayacak edinilmiş ve kalıcı değer ana eksen oluşturmak şartıyla maddî-fizikî özellikler de göz önünde bulundurulmalı, ihmal edilmemelidir. Bu özellikler, dindarlık ve ahlaklılık temel değeriyle birlikte bulunduklarında hayata artı anlam katarlar. Hz. Peygamber (s.a) böyle hareket etmeyip sırf güzellik, zenginlik gibi geçici özelliklerin etkisinde kalmanın, kişiyi yanlış tutum ve davranışlara sevk etmek suretiyle pişmanlığa ve huzursuzluğa sebep olacağı uyarısında bulunmuştur.²⁹

Sevimli veya sevimsiz olmanın güzellik yahut çirkinlikle ilgisi yoktur. Çünkü karşıdaki insanı mutlu edecek olan sevimlilik beden değil ruhun yansımasıdır ve bunun için gerekli olan da iç dün-

²⁶ Buhârî, Nikâh 15; Müslim Rada' 53; Ebû Dâvûd, Nikâh 2; İbn Mâce, Nikâh, 5, 6; Dârimî, Nikâh 4; Mâlik, Muvatta, Nikâh, 21; İbn Hanbel, Müsned, III, 80.

²⁷ Özay, Hilal, *İslam Hukukunda Anne*, İstanbul 2008, s. 43-44.

²⁸ Ebû Zehre, Muhammed, *Tanzîmü'l-İslâm li'l-müctema'*, Dâru'l-fikru'l-Arabi, t.s., s.88.

²⁹ İbn Mâce, Nikâh 6.

yanın güzel olması veya güzelleştirilmesidir. İnsan iç dünyasının güzelliği ile sevilir.³⁰ Atalarımız da bu hususta “*Kendi güzele doyulmuş, huyu güzele doyulmamış*” demişlerdir.³¹

Üzülerek görmekteyiz ki, eş seçimi konusunda Allah Rasulü’nün tavsiyeleri yeterince önemsenmiyor. Evlilik çağında bir genç kıza nasıl birini istediği sorulduğunda beklentiler ardı ardına sıralanıyor; yanına yakışan, mesleği ve titri olan, maddi sorunlarını aşmış; erkeğe sorulduğunda ise güzel, eğitilmiş ve çalışan ama aynı zamanda ailesiyle yeterince ilgilenebilecek bir eş anlayışı dikkat çekiyor. Dindarlık ve güzel ahlak çoğu kez ilk sıralarda yer almıyor.³² Oysa İslâm dini insanları değerlendirirken, makam, mevki, nesep, güzellik, servet sahibi olma gibi özellikleri esas almaz. İnsanlar arasında üstünlük takva ile ölçülmektedir.³³ Ayrıca takvalı olmak için kaçınılması gereken günahları, tehlikeleri bilmek gerekir, yani ilim olmadan takva olmayacaktır.³⁴

2.2.Cinsel Olarak Birbirlerinden Faydalanma Hakları ve Aile Mahremiyetini Koruma Görevleri

Kadın ve erkekte var olan cinsel arzular fitridir ve bunu gidermenin tek meşru yolu nikâhtır. Hristiyanlıkta evlilikteki cinsel ilişki günah kabul edilirken³⁵ İslam’da sahih nikâhla eşlerin İslami ölçüler içinde birbirinin cinsel yönlerinden faydalanması caiz olur. Akit gerçekleştikten sonra koca peşin mehri ödediği takdirde, eşi aile konutuna taşınmakla ve akdin getirdiği yükümlülüğe riayetle mükelleftir. Ancak peşin mehrini teslim almadığı sürece aile konutuna taşınmakla yükümlü olmadığı gibi, eşini kendine yaklaştırmama hakkı da bulunmaktadır. Meşru evlilikte eşlerin birbirlerinden faydalanma hakları vardır; erkeğin kadından ilişki talep etmeye hakkı olduğu gibi, kadının da erkekten ilişki talep etme hakkı vardır.³⁶ Aile, mahrem bir kurumdur. Eşlerden her birinin mahremiyetin korunmasına özen göstermesi gerekir. Bu sebeple İslam’da, karı-koca arasındaki cinsel ilişkinin aralarında bir sır olarak kalması ve yatak odasında geçenlerin dışarıda anlatılmaması istenmiş, böyle yapanlara insanların kötüsü ve şeytan olarak nitelendirilmiştir.³⁷

Evde aradığını bulamayan bir kimsenin gönlü dışarıda yanlış yerlere doğru kayar ve nihayet aile saadeti zaafa uğrar. Bu yüzden ev içinde kadın, renk ve kokusu muhtelif çiçeklerden derlenmiş bir buket gibi olmalı; eşine saadet ve huzur vermelidir. Kocanın da aynı şekilde karısını meşru taleplerini yerine getirmede benzer hassasiyeti göstermesi gerekir.

³⁰ Yeniçeri, Celal, *İslâm Ailesi ve Ev İdaresi*, İstanbul 2009, s. 20.

³¹ Demir, Zekiye, “Evlilik: Doğru İnsan Doğru Karar”, *Aile Diyanet Aylık Dergi*, Ocak 2018, s.15.

³² Demir, “Evlilik: Doğru İnsan Doğru Karar”, s. 7.

³³ Hucurât 49/13.

³⁴ Yazır, Elmalılı M. Hamdi, *Hak Dini Kur'an Dili*, İstanbul ts., VII, 214; Özey, *İslam Hukukunda Anne*, s. 47.

³⁵ Harman, Ömer Faruk, “Kadın”, *DİA*, İstanbul 2001, XXIV, 85-86

³⁶ Kâsânî, Alaaddin Ebû Bekir b. Mes'ud, *Bedâi'u's-Sanâi' fi Tertîbi's-Şerâi'*, Beyrut 1974, II, 331.

³⁷ Buhârî, Nikâh 69; Müslim, Talâk 26; İbn Âbidîn, Muhammed Emîn b. Ömer b. Abdilazîz el-Hüseynî ed-Dımaşkî, *Hâşiyetü Reddi'l-Muhtâr*, İstanbul, ts., IV, 290; Ebû Zehre, *el-Ahvâlü's-Şahsiyye*, s. 17; Karaman, Hayreddin, *Günlük Hayatımızda Helaller ve Haramlar*, İstanbul 2012. s. 102; Hallâf, Abdulvahhab, *Ahkâmu'l-ahvâli's-Şahsiyye fi's-Şerîati'l-İslâmiyye*, Dârul-Kalem, Kuveyt 1990, s.120.

Fıtratları farklı olan kadın ve erkek cinsel arzuların tatmininde aynı cinsin aynı türleri; erkeğin erkekle, kadının kadınla evlenmesine hiçbir ilahi dinde izin verilmemiş, haram ilan edilmiştir.³⁸ Evliliğin amaçlarından biriside neslin devamını sağlamadır ki bu tür sapkın ilişkilerle bu mümkün olmamaktadır. Bireyi kutsayan zihniyette birey kendi rolünü kendisi belirleme özgürlüğüne sahip olduğu kabul edildiği için yetişkin bir erkek ya da kız, özgür bir birey olarak nerede, ne zaman, kiminle, hangi ölçüde beraber olacağına bizzat kendi karar vermekte; evlilik dışı birleşmeler, nikâhsız ama seviyeli(!) birliktelikler meşru gösterilmekte, aile kavramı yerine “cinsel yönelim” gibi fitri yapıyla örtüşmeyen, bütün semavi dinlerde de yasaklanan kısaca LGBT³⁹ evlilikler bir hak gibi gösterilmekte, gün gittikçe artış göstermekte ve kendine hukuki zemin oluşturabilmektedir. Bazı Avrupa ülkelerinde bu tür evlilikler kurumsallaşmaktadır. Kimi araştırmacılara göre bu yeni aile tipleri, geleneksel aile yapısının ve değerlerinin çöküşüne, hatta zamanla aile kurumunun tamamen parçalanmasına neden olacağı gerekçesiyle eleştirilmektedir.”⁴⁰

2.3. Sıhri akrabalık oluşacağı için kocaya karısının usul ve fûruu, kadına da kocasının usul ve fûruu haram hale gelir.⁴¹ Hatta sahih nikâh akdedilir edilmez, fasit nikâhla kurulan evlilikte ise Hanefilere göre zıfâf olmuşsa ve sonrasında boşanma meydana gelse dahi sıhriyet ilişkileri devam etmektedir. Kayınpeder, kayınvalide ve boşanılan eşin önceki eşinden olma çocukları ile evlilik yasağı devam etmektedir.⁴²

2.4. Eşler birbirine varis olurlar.⁴³ Hatta cumhura göre koca, maraz-ı mevt (ölüm hastalığı) halinde iken karısını bain talakla boşar –ki bu durumda kocanın karısını mirastan mahrum etme amaçlı hareket ettiği düşünülerek- kadın da buna razı olmazsa kocasına belirli şartlar dahilinde varis olacağı kabul edilmiştir.⁴⁴

2.5. Sahih –ve Hanefilere göre fasid- bir nikâh sonucu dünyaya gelen çocuğun nesebi hem ane hem baba tarafından sabit olur.⁴⁵

2.6. Eve ve çocuklara karşı her ikisinin de sorumlulukları vardır. Hadise göre yalnız erkek değil kadın da çobandır.⁴⁶ Çocukların sağlık ve eğitiminden her ikisi de sorumludurlar. Ebeveyn-

³⁸ İbn Mâce, Hudûd 12; Ebû Dâvûd, Hudûd 28; Tirmizî, Hudûd 24; Kal’acı, Muhammed Ravvas, *Mevsuatü Fıkh-ı Ebî Bekr*, Dımaşk 1983, s.24; Tarablusî, Alâuddin Ebu’l-Hasan Ali b. Halid, *Muînu’l-Hükkâm fî mâ Yeteradedü Beyne’l-Hasmeyni Mine’l-Ahkâm*, Mısır 1310, s. 231.

³⁹ LGBT; Lezbiyen, Gey, Biseksüel ve Transgender sözcüklerinin baş harflerinden oluşan bir kısaltma. Ayrıca bkz. İstanbul Sözleşmesi madde 4/3.

⁴⁰ Köse, Aile Medeniyetinin Sonu, s.18-19, 24;Karan, Cuma, “Modern Ailenin Çıkmazları ve İslam Ailesi”, *İlahiyat Akademi Dergisi*, (Gaziantep İlahiyat Fakültesi Dergisi) sy.11, s. 126.

⁴¹ Hallâf, *el-Ahvâli’ş-şahsiyye*, s.120.

⁴² Zuhaylî, Vehbe, *el-Fıkhü’l-İslâmî ve edilletuh*, Dımaşk 1985, VII, 111; Yaman, *İslâm Aile Hukuku*, s. 51.

⁴³ Nisâ 4/12; Kâsânî, *Bedâiu’s-sanâi*, II, 332; Ebû Zehre, *Tanzîmü’l-İslâm li’l-müctema*, s.78-79; Hallâf, *el-Ahvâli’ş-şahsiyye*, s.120.

⁴⁴ Geniş bilgi için bk. Çolak, Abdullah, *İslam Aile Hukuku*, İstanbul 2018, s. 205.

⁴⁵ Kâsânî, *Bedâiu’s-sanâi*, II,335; İbn Âbidin, *Haşiyetü Reddi’l-Muhtâr*, III, 134; Ebû Zehre, *el-Ahvâli’ş-şahsiyye*, s.166.

⁴⁶ Buradaki çobanlıktan maksat, sorumluluk taşıyan, himayesine verilenleri koruyan, muhafaza edendir. Buhârî, Nikâh 81; Müslim, İmârah 20.

ler,kendi anne babalarına hürmette kusur etmeyerek çocuklarına iyi bir evlat olmayı, karı-koca olarak birbirlerine karşı ma’ruf ölçülerde davranışlar sergileyerek huzurlu bir evliliği, çocuklarıyla İslami değerlerin de öğretildiği iyi bir iletişim kurarak onlara iyi bir anne baba olmanın ilkelerini öğretmiş olurlar.

Çocuk, aile içinde ruh ve beden sağlığını kazanır, terbiyesini ailesinden alır. Hane reisinin eşini ve çocuklarını ateşten korumasını,⁴⁷ keza çocuğa namaz kılmayı emredip kendisinin de bu konuda sürekli örneklik etmesini emreden âyet çocuklara dini değerlerin kazandırılmasında sözün yeterli olmadığını, aile büyüklerinin uygulama ile model olmalarını açıkça ifade eder.⁴⁸

Sıcak aile ortamında yetişen çocuklar evlilikten korkmazken mutsuz bir ailede yetişen çocuklar evlenmekten korkmaktadırlar. Bu sebeple aileyi güven yuvası haline getirmek mutlu evlilikler için önemlidir. Boşanma hakkında araştırma yapan psikologlarda hasıl olan kanaat, anne babaların aile içerisindeki uyumsuz davranışlardan çocukların fazlasıyla etkilendikleri yönündedir. Boşanmış ailelerdeki çocukların boşanma oranları, diğer ailelerin çocuklarına göre daha yüksektir.⁴⁹

Eşler çocuklarına iyi bir model olmalıdırlar. Annesi gözünün önünde her gün dayak yiyen bir çocuğun babasına hangi gözle bakacağı, dövülmüş, aşağılanmış bir anneye çocuğun yaklaşımının veya her söz ve fiilinde evin erkeğine karşı saygısızlık örnekleri sergileyen bir annenin bulunduğu bir evde yetişen çocukların ilerde aynı şeyleri kendi hayatlarında eşlerine karşı sergileyecekleri unutulmamalıdır.

Çocuklarını, özellikle kız çocuklarının iyi bir eğitim alıp meslek sahibi olmasını isteyen bir kısım anneler, çocuğuna “ben babandan çok çektim, sen oku bir mesleğin olsun. Eğer kocanla geçinemezsen güçlü ol, kimseye muhtaç olma” diyerek en ufak bir anlaşmazlıkta karşı tarafı terk etmeyi öğütleyici bir tutum öğretmektedir. Oysa evlilikte güven çok önemlidir. Erkek, ekonomik gücünü aileyi meşru hiçbir gerekçe olmadan yuvayı bozma aracı olarak kullanması doğru olmadığı gibi kadının da ekonomik bağımsızlığını evliliğe karşı silah olarak kullanması doğru değildir. Kadınların da erkekler gibi fitratlarına uygun meslek sahibi olmaları, ekonomik açıdan güçlü olmaları önemlidir. Çünkü kadının da erkek gibi zekât verme, kurban kesme gibi mali ibadetleri yerine getirebilmesi için gelirinin belli bir düzeyin üzerinde olması gerekir.⁵⁰

Evlilikte problem çözme becerisi gelişmemiş olanlar evliliği sürdürmede başarısız olmaktadır. Ebeveynler çocuklarına evlendiklerinde kendi başlarına doğru kararlar verebilmeyi önceden öğretmeliler. Onların evli olan çocuklarının hayatına yerli yersiz müdahaleleri, onlara ölçüsüz arka çık-maları kurulu yuvada çoğu zaman huzursuzluk kaynağı olabilmektedir.

⁴⁷ Tahrim 66/6.

⁴⁸ Tâhâ 20/132.

⁴⁹ Acar, H. İbrahim, *İslam Hukukunda Evliliğin Sona Ermesi*, Erzurum 2000, s. 18. Tarhan, Nevzat “Boşanmış Ailelerin Çocukları Da Boşanıyor”(25 Nisan 2006- Bugün Gazetesi).

⁵⁰ Çolak, Abdullah, “İslam’ın İktisadî Prensipleri”,*Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, <http://www.dinbilimleri.com>, Yıl: 3, sayı: 1, Ocak-Şubat-Mart, 2003, s.34.

Aile birliği devam ederken karı kocanın çocuklarıyla müştereken ilgilendikleri, bakım, terbiye ve gözetim yükümlülüğünü beraberce üstlendikleri görülmektedir. Bu birliğin bozulduğu veya ölümle sona erdiği durumlarda ise Batı hukukunda “velâyet” adı altında tek bir kurum olarak şekillenen çocukların şahıs ve mal varlıklarıyla ilgilenme hak ve yetkisi İslâm hukukunda iki kuruma bölünmüştür. Çocuğun belli bir yaşa kadar bakımı demek olan “hidâne”de yetki anneye ve onun bulunmadığı durumlarda kendi cinsinden akrabalarına (teyze), belli bir yaştan sonra şahıs ve mal varlıklarıyla ilgili olanlar velâyet adıyla babaya ve onun erkek akrabalarına (amca) verilmiştir. Bu ayırım çocuğun pedagojik ve psikolojik ihtiyaçları göz önüne alınarak yapılmıştır. Ancak kural bu olmakla beraber özellikle babanın olmadığı hallerde mahkemenin anneyi diğer akrabalara tercih ederek vasî tayin ettiği görülmektedir.⁵¹

2.7. Sevgi, saygı ve merhamet. Muhabbet ailenin mayası ve gıdasıdır. Sevgi aile bireylerini birbirine bağlayan en güçlü bağıdır. Muhabbetin azaldığı ve hoyratça yıpratıldığı hallerde, aile sarsılmaya başlar.⁵² Aile kurumu baştan sona, yani ilk adımdan son nefese kadar karşılıklı sevgi, saygı, sadakat, fedakârlık, feragat ve yeri gelince karşısındakini kendine tercih olan îsâr⁵³ denilen yüce ahlaki zorunlu kılan temel bir müessesedir. Bu vasıflarla donanmış bir aileyi hiçbir problem sarsamaz. Hâlbuki modern telakkilerle yetişen insan; egoist, pragmatist ve haz düşkünü olma yönünde hızla ilerlemekte ve andığımız erdemlerden uzak bir terbiye ile yetişmektedir. Bu yetişme tarzının tabii bir neticesi olarak, eşler arasında insani bir davranış olan karşılıklı güven, saygı ve sevgi duyguları zamanla zayıflarken, bunun yerini pragmatik duygu ve tavırlar almaktadır.⁵⁴

Sevgi karşılıklıdır; kişi sevdiği kadar sevilir. Eşler birbirine karşı saygılı olmalı ve yine her biri diğerinin akrabalarına karşı saygı ve hürmette kusur etmemelidir. Kendi ailesine karşı sevgi ve saygı bekleyen eş, önce kendisi bu saygı ve sevgiyi eşinin ailesine karşı göstermesi; saygı ve hürmette kusur etmemesi gerekir. Çünkü sevgi de nefret de karşılıklı oluşan bir duygudur.

Bir kimsenin eşini başkalarından kıskanması aslında ona olan sevgi ve ilgisinin bir işaretidir. Ancak ölçüsüz kıskançlık ve aşırı alınganlık, gerekli- gereksiz şikâyetler ailede olması gereken huzuru bozan durumlar olabilmektedir. Bu sebeple eşler birbirinin huzurunu kaçırmamaya özen göstermeli ve mutedil davranmalıdır.

2.8. İffetli olmak. İslam, Müslümanları zinadan korumaya çalışır. Müslüman erkekler ve kadınlar, namuslarını korumak, avret yerlerini örtmek ve başkasının avretine bakmaktan sakınmakla sorumlu tutulmuştur.⁵⁵ Nikâh, zinadan koruyan bir kalkandır. Zina, bütün dinlerde ve kültürlerde kötü

⁵¹ Aydın, M. Akif, “Kadın”, *DİA*, İstanbul 2001, XXIV, 89

⁵² Ebû Zehre, *Tanzîmü'l-İslâm li'l-müctema*, s.50.

⁵³ İsar "kendisi ihtiyaç içinde bulunsan bile başkasını kendi nefesine tercih etmek" anlamına gelen bir Kur'an terimidir. Bk. Haşr 59/9.

⁵⁴ Öğüt, Salim, “Nisa Suresinin 34. Ayeti Bağlamında Aile Kurumunun İki Temeli”, s.57.

⁵⁵ Müminûn 23/5-7; Nûr 24/30-31; Ahzâb 33/35.

sayılan bir fiildir. İslam’da evli olan veya olmayan şeklinde ayırım yapılmaksızın,⁵⁶ nikâhsız birlikte-lik zina olup aile yapısına ters, aile kurmaya engel ve ailenin yıkımına sebeptir.

Her konuda helal dairesinde kalmak anlamına gelen iffet konusunda kadın-erkek ayırımı yoktur. Eşlerden her ikisi de iffetlerini korumakla mükelleftir. Kadının itaatkârlığı, Yüce Allah’a mutlak itaati ve kocasına ma’ruf konularda itaatiyle olacaktır. Onun koruyuculuğu ise namusunu ve kocasının malını korumasıyla gerçekleşecektir. İtaat ile namusu ve malı koruma görevi koca için de söz konusudur. Bunların yerine getirilmemesi hem kadın hem de erkek için nüşûzu beraberinde getirecektir.⁵⁷ Modern birey, aileyi sınırsız özgürlüğünün önüne konulmuş bir engel olarak görmektedir.⁵⁸ Sabitelere sırt çevirerek yeni yeni roller ve modeller üretme çabası günümüz kadınıni şöyle bir noktaya getirmiştir: Kocasına değil patronuna güvenen, bir başka ifade ile koca merkezli değil, patron merkezli bir kadın tipi ortaya çıkmış ve bu tip, kocasından başka herkese karşı itaatkâr ancak kocasına karşı ise isyankâr bir davranış tarzı geliştirmiştir.⁵⁹

2.9. İyi Geçim İçin Gayret Etmek. Ma’ruf ölçüde iyi geçinmek için her ikisinin de gayret sarfetmesini Hanefiler mendup ve müstehap⁶⁰, görürken Hanbelîler sünnet, Malikîler ise dinen vacip görürler.⁶¹

Yıllarca sürececek bir beraberliğin pürüzsüz ve daima sağlıklı, neşeli geçmesi beklenemez. Karşılıklı kusur ve aksaklıklarda sabır, tahammül, iyi niyet esastır.⁶² “وَعَاثِرُوهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ” ... *Kadınlarınızla güzel geçinin, eğer onlardan hoşlanmıyorsanız sabredin, hoşlanmadığınız bir şeyi Allah çok hayırlı kılmış olabilir...*⁶³ buyurulmaktadır.

Nassların öğretisinden de anlaşılacağı üzere erkekler, eşlerine yumuşak ve hoşgörülü davranmalı, arzu edilmeyen olumsuz davranışlar karşısında sabırlı olmalı ve memnun kalmadıkları olaylara göz yummalıdırlar. Zira çoğu zaman hayır, insanın kötü gördüğü ve eza duyduğu şeylerde olabilmektedir.

İmam Gazzâlî’de (505/1111), kocanın iyi geçim sahibi olmasının, eşine güzel ahlakla muamelede bulunmasının kadının hakkı olduğunu belirterek, güzel ahlakla kastedilenin kadına eza ve cefa etmemek değil, ondan kaynaklanan sıkıntılar sebebiyle sabırlı davranmak ve Resûlullah’ın yolundan giderek taşkınlıklarına tahammül etmek olduğunu ifade etmektedir.⁶⁴

⁵⁶ Muhsan olan ile muhsan olmayanın zinâsı arasında, uygulanacak ceza bakımından fark olması, fiilin zinâ sayılması bakımından önemli değildir.

⁵⁷ Akpınar, Ali, “Aile İçi Sorunların Çözümünde Kur’ânî Yöntem (Nisâ Suresi 34. Ayeti Bağlamında)” *İlahiyat Akademi Dergisi*, sy.11, 2020, s.6.

⁵⁸ Kayan, “Cennet Odaklı Aile”, Süreklilik ve Değişim ekseninde Aile Olmak”, s. 39.

⁵⁹ Ögüt, “Nisa Suresinin 34. Ayeti Bağlamında Aile Kurumunun İki Temeli, s.55.

⁶⁰ Kâsânî, *Bedâiu’s-sanâi*, II, 334; Ebû Zehre, *el-Ahvâlü’s-şahsiyye*, s. 168.

⁶¹ Buhûtî, Mansur b. Yunus İdris, *Keşşâfü’l-Kına’ an Metni’l-İknâ*, Beyrut 1982, V, 185; İbnu’l-Arabî, Ebû Bekir b. Muhammed b. Abdullah, *Ahkâmu’l-Kur’ân*, Kahire 1967-1968, I, 468.

⁶² Karaman, *Helaller ve Haramlar*, s. 106.

⁶³ Nisâ 4/19.

⁶⁴ Acar, *Evliliğin Sona Ermesi*, s. 18.

Eşlerden her biri diğerine karşı davranışlarında empati ile hareket etmelidir. Aile hayatının huzurlu şekilde devam etmesi için eşlerden her biri kendisi için istediğini karşısındaki Müslüman kardeşi için de talep eden, meseleye tersten bakıldığında kendisine yapılmasını istemediği bir tavrı, davranışı aynı zaman da dinde kardeşi olan eşine karşı göstermemelidir. Çünkü Hz. Peygamber, “ لَا يُؤْمِنُ أَحَدُكُمْ ”: *Sizden biriniz kendisi için istediğini Müslüman kardeşi için de istemedikçe (kâmil manada) iman etmiş olamaz*⁶⁵ buyurmaktadır. Günümüz toplumunun problemlerinden biri olan sözlü ve fiili aile içi şiddet konusuna bir de bu açıdan bakıldığında bu hadisteki tavsiyeden ne kadar uzaklaşıldığı daha iyi anlaşılacaktır. Empati, bu manada doğru eylem sergilemede yardımcı olacak, olası boşanmaların da önüne geçecektir.

2.10. Eşler Birbirine Emanet Olarak Verildikleri Şuuru ile Sabırlı Davranmaları

Hz. Peygamber’in Vedâ Hutbesinde “*Ey insanlar! ... siz kadınları Allah’ın emaneti olarak aldınız*”⁶⁶ buyruğu hatırdan çıkarılmamalı ve emanet sahibine karşı sorumluluk bilinci ile hareket edilmelidir.

Eşler birbiriyle iyi geçinmek ve bu hususta fedakâr olmalıdırlar. Eşler mutluluk, sevinç ve kederi paylaşmalılar. Sevinçler paylaşıldığı gibi kederler de paylaşılır. Eşler her zaman doğru yapılan işlerde arka çıkmalı, birbirini yıkayan iki el gibi olmalılar. Birbirinin teselli kaynağı olabilmeliler. Çünkü hayat, her zaman pembe bulutların üzerinde devam etmez. İnişi-çıkışı, fırtınaları ve engebeleri olduğu da hatırdan çıkartılmamalıdır. İlişkilerin temeline oturan bu zihniyetin, adaleti aşan bir özellik arz edip ve her türlü ilişkiye sadaka değeri kazandıracağı unutulmamalıdır.⁶⁷

Mevlânâ Celaleddin-i Rûmî (672/1273) meşru ölçüler içerisinde eşinden gelebilecek eza ve cefalara katlanmanın ona kazandıracağı güzel hasleti gül metaforu ile şöyle izah eder: “*Gül, o güzel koku kuyu diken ile hoş geçindiği için kazandı. Bu hakikati gülden de işit: bak, o ne diyor: “Dikenle beraber bulunduğum için neden gama düşeyim, neden kendimi kedere salayım? Ben ki, gülmeyi kötü huylu dikenin beraberliğine katlandığım için elde ettim. Onun vesilesiyle âleme güzellikler ve hoş kokular sunma imkânına kavuştum...*”⁶⁸

Kur’ân-ı Kerim’de “... eğer onlardan hoşlanmıyorsanız sabredin, hoşlanmadığınız bir şeyi Allah çok hayırlı kalmış olabilir.”⁶⁹ Buna göre eşin fiziki yapısından veya bazı tutum ve davranışlarından hoşlanmayan kişinin evlilik birliğini acele bir kararla sona erdirmemesi gerekmektedir. Çünkü olayın görünen yüzünün ötesinde gözden kaçırılan pek çok olumlu yönleri bulunabilir.⁷⁰

⁶⁵ Buhârî, İmân 7; Müslim, İmân 71, 72; Tirmizî, Kıyâme 59; Nesâî, İmân, 19, 33.

⁶⁶ Buhârî, Hac 132; Müslim, Hac 147; İbn Hanbel, *Müsned*, VII, 307, 330, 376.

⁶⁷ Buhârî, Cenâiz 37; Merdâ 75; Vesâyâ 2; Müslim, Vasiyet 5; Dârimî, Vesâyâ 7; Köse, *Genetiğiyle Oynanmış Kavramlar ve Aile Medeniyetinin Sonu*, s. 267-268.

⁶⁸ Mevlânâ, Celaleddin Rûmî, *Mesnevî*, (trc. Süleyman Nahîf), İstanbul 2007, III, 452.

⁶⁹ Nisâ 4/19.

⁷⁰ Acar, *Evliliğin Sona Ermesi*, s. 18.

Hiz. Peygamber de bir hadisinde “*Bir mümin bir mümin kadına buğzetmesin. Şayet kadının bir huyu hoşuna gitmezse, hoşlanacağı bir huy onda vardır* (başka bir huyunu beğenir)”⁷¹ buyurmaktadır. Bu itibarla arzu edilmeyen bir huy sebebiyle hemen kadını boşama yolunun tercih edilmemesi, bilakis onun güzel ve olumlu yönlerinin dikkate alınarak birlikteliğin devamının sağlanması gerekir.

2.11.Sadakat, güven, vefa ve dürüstlük: Evlilik kurumunun devamında eşler arası güven önemlidir. İletişimsizlik veya sahte davranışlar eşler arasındaki güvensizliğin belirtileridir. Bu sebeple eşler arasındaki sevgi, saygı ve güven duygusunun zarar görmemesi için koca uzunca bir seyahate çıkmışsa, evine geceleyin aniden baskın yapar gibi habersizce gelmemeli, önceden, -günümüz şartlarında- telefon gibi iletişim araçlarını kullanarak döneceğini önceden haber vermelidir.⁷²

Aile kurumunda karı-koca arasında güven ortadan kalkınca aileyi sürdürmek zorlaşmaktadır. Bu sebeple lian evlilik kurumunu sonlandıran gerekçelerden biri kabul edilmiştir. Mülâane (lian): Karşılıklı lanetleşmektir. Kocanın karısına zina isnadında bulunması ve dört şahit getirememesi sonucunda karı ile kocanın, hakim huzurunda şer’î usûlüne uygun olarak dörder defa şahadette bulunduktan sonra kendilerine lânet ve gazap okumalarıdır.⁷³ Koca, “zina isnadında doğru olduğuna, eğer yalancılardan ise Allah’ın lânetinin üzerine olmasını”; kadın da, kocasının kendisine zina isnadında yalancı olduğuna, eğer doğru ise Allah’ın gazabının üzerine olmasını yeminle ifade eder. Bundan sonra hakim aralarını ayırır. Buna lian veya karşılıklı lanetleşme anlamında mülâane denir.⁷⁴ Bu durumda taraflardan birisi yalan söylemektedir. Çünkü bir suçun hem işlenmiş hem işlenmemiş olması muhaldir. Aralarında bazı farklı görüşler olmakla birlikte cumhura göre lian sebebiyle meydana gelen ayrılık eşler arasında ebedi haramlık doğurur.⁷⁵ Bunda, lian işleminden sonra eşlerin birbirlerine olan güven duygusunun ve karşılıklı saygının yok olmasının büyük payı vardır.⁷⁶

Aşırı güvensizlik ve kıskançlıktan sakınmak da eşlerin dikkat etmesi gereken bir diğer husustur. Zira insanları en çok rahatsız eden şeylerden biri, kendilerine karşı duyulan itimatsızlıktır. Eğer bu konuda çok ciddi sebepler ortaya çıkarsa birbirlerini suçlamadan önce, oturup konuşmayı denemelidirler. Yoksa ufak meseleler içinden çıkılmaz hal alır.

⁷¹ İlgili hadis için bkz. Şevkânî, Muhammed b. Ali b. Muhammed (1250/1834), *Neylül’l-Evtâr şerhu Münteka’l-Ahbâr min Ehâdis-i Seyyidi’l-Ahyâr*, Kahire, ts. VI, 213; Miras, Kamil, *Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrid-i Sarîh Tercemesi ve Şerhi*, Ankara 1981, XI, 326-327.

⁷² İlgili hadis için bkz. Şevkânî, *Neylül’l-Evtâr*, VI, 213; Miras, Kamil, *Sahih-i Buhârî Muhtasarı Tecrid-i Sarîh Tercemesi*, Ankara, 1981, XI, 326-327.

⁷³ Nûr 24/6-9.

⁷⁴ Erdoğan, Mehmet, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, İstanbul 1998, s. 260. Geniş bilgi için bkz. İbn Rüşd, Ebu’l-Velîd Muhammed b. Ahmed el-Hafîd el-Kurtubî el-Endelüsî, *Bidâyetü’l-Müctehid ve Nihayetü’l-Muktesid*, İstanbul 1985, II, 95-101.

⁷⁵ Bilmen, Ömer Nasûhî, *Hukukî İslâmiyye ve Istılahat-ı Fıkhiyye Kamusu*, İstanbul 1985, II, 336-338; Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, s.260.

⁷⁶ İbn Hazm, Ebû Muhammed Alî b. Ahmed b. Saîd b. Hazm el-Endelüsî el-Kurtubî, *el-Muhallâ bi’l-Âsâr*, Beyrut, ts., IX, 332; Serahsî, Şemsü’l-Eimme Ebû Bekr Muhammed b. Ahmed, *el-Mebsût*, Beyrut 1986, VII, 43; Kâsânî, *Bedâiu’s-sanâi’*, III, 244-245; Bilmen, *Istılahat*, II, 336-338; Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, s.260; Aydın, Mehmet Akif, “Liân” *DİA*, Ankara 2003, XXVII, 172-173.

Eşler birbirinin kusurlarını başkalarının yanında onu mahcup edecek tarzda tenkit etmemelidirler. Çünkü “*Kadınlar sizin için, siz de onlar için bir elbise gibisiniz*”⁷⁷ âyetinin önerdiği; eşlerin birbirini kusurlarını gizleme tavsiyesine aykırı davranılmış olur.

Hayatın her safhasında önemli olduğu gibi aile içi ilişkilerde de dürüstlük önemlidir. Karşılıklı güveni sarsacağı için yalandan sakınmak gerekir. Yalanın beyazı olmaz, yalan kirlidir.

Dürüstlük iki tarafın birlikte özen göstermeleri gereken hususlardan biridir. Eşler birbirine karşı olduğu gibi görünmek durumundadır. Alman düşünür Goethe (ö.1832) “*Aile, kişinin olduğu gibi görüldüğü yerdir*”⁷⁸ der. Orada politik ve yapmacık davranamaz. Gerçek sonunda ortaya çıkacağı için başından itibaren doğal davranmak gerekir. Bu sebeple evliliğin sağlıklı kurulup yürümesi açısından her halükarda doğruluk üzere devam etmesi, arada güveni zedeleyecek söz ve davranışlardan uzak durulması gerekir.

Hz. Peygamber, eşi Hz. Hatice’yi vefatından sonra da çok zikretmiş ve onun arkadaşlarına hediyeler takdim ederek eşine olan vefasını göstermiştir.⁷⁹

2.12.Çok küçük sıradan işlerde bile istişareye önem verilmesi. Bilindiği gibi istişare, bütün kurumsal yapıların işleyişinin ana dinamiğidir. Bu, aile kurumlarında da geçerlidir. Aileyi oluşturan karı-koca arasında bu ilke en etkin şekilde işletilmelidir. Bu sadece tahakkümü/despotizmi önleyen bir mekanizma değil, aynı zamanda sağlıklı karar vermenin ve eşdeğerliği gerçekleştirmenin en kestirme yoludur.⁸⁰ Bir kimse eşine tercihini sorduğu zaman ona değer vermiş olur ki bu onu memnun edecektir.⁸¹ Ayrıca kocanın verdiği pek çok karar eşinin ve çocuklarının hayatını da etkileyeceği unutulmamalıdır. Hz. Peygamber şûra ilkesini hayatı boyunca birçok konuda hassasiyetle uygulamıştır. Ailesinde de aynı duyarlı tutumu göstermiştir. Peygamberler dünyanın en akıllı ve zeki insanları arasından seçilir ki peygamberlere ait sıfatlardan “fetânet” bunu ifade eder.⁸² Buna rağmen Hz. Peygamber yapacak pek çok işte eşleriyle istişare ederdi. Söz gelimi, Hudeybiye Barış Antlaşması sırasında kendilerini umre için şartlandırmış ve gerektiğinde Mekkelilerle savaşmayı göze almış bulunan sahabenin yapılan anlaşmanın gereği olarak ihramdan çıkıp geriye dönmeleri gerekirken bunda isteksiz davranmaları üzerine krizi çözen Hz. Peygamber’in eşi Ümmü Seleme (62/681) ile istişaresidir. Bugün aynı yolu izlemek, ailenin mutlu ve kalıcı şekilde işleminde önemli bir faktör olacaktır. Boşanma, şiddet, intihar, evi terk, aile büyüklerine saygısızlık, mutsuzluk gibi bugün sıkıntı çekilen tutum ve davranışları büyük ölçüde azaltacak olan istişare mekanizmasıdır.⁸³ Dinin bir emri olan istişare⁸³ sorumluluğun paylaşımı, başkalarının akıl ve tecrübesinden istifade etmenin yollarından biridir.

⁷⁷ Bakara 2/187.

⁷⁸ Zeydan, Abdülkerim, *el-Câmi’ fi’l-fikhi’l-İslâmî el-Mufasssal*, (4. Baskı) Beyrut 2012, XI, 508-509.

⁷⁹ Köse, Saffet, “Aile, Kadın- Erkek Eşdeğerliği Üzerine Kurulur”, *Süreklilik ve Değişim Ekseninde Aile Olmak*, Tire Kitap, İstanbul 2020, s. 115-116.

⁸⁰ Demirci, Senai, *Ve Aşk Evliliğin Elllerinden Tuttu*, İstanbul, 2005, s. 22.

⁸¹ Gölcük, Şerafeddin-Toprak, Süleyman, *Kelâm*, Konya 1988, s. 285.

⁸² Köse, “Aile, Kadın- Erkek Eşdeğerliği Üzerine Kurulur”, *Süreklilik ve Değişim Ekseninde Aile Olmak*, s. 115-116.

“Kadının aklı ile hareket etmeyeceksin, Hz. Adem’i aldatan ve Cennetten çıkışlarına Hz. Havva sebep olmuştur”⁸⁴ şeklindeki bir anlayış dini metinlere tamamen aykırıdır. Çünkü Hz. Adem’i aldatan Hz. Havva değil, şeytandır.⁸⁵ Kadınlar da biyolojik ve duygusal bazı farklılıklar hariç erkeklerle aynı bilgi ve becerilerle donatılmış olup kendileri ile istişare edilecek kişiliğe sahiptirler.

3. Kadının Hak ve Sorumlulukları

Hz. Peygamber bir soru üzerine kadının kocası üzerindeki haklarını şöyle açıklamıştır:

*“Yediğin zaman ona da yedirmek, giydiğin zaman ona da giydirmek, yüzüne vurmamak, hakaret etmemek, küsüp evi terk etmemek.”*⁸⁶

Kadın eğer muaccel mehrini almışsa, kocasının belirlediği eve gider ve ona tabi olur. İslâm kadına, şer’i sınırlar içinde kocasına itaat vecibesi getirmiştir. Normal hayatın akışı içinde ve dinin izin verdiği durumlarda kocasının izni gerekmeden evin dışına çıkabilir; bunun dışındaki hallerde ancak kocasının izniyle çıkabilir.⁸⁷

Muaccel/peşin mehrin ödenmemesi durumunda kadının cinsel anlamda kocasından kendini men edebileceği ve kocasının sağlamış olduğu meskenden onun izni olmaksızın çıkabileceği üzerinde durulmuş, hatta mehri ödememesi nedeniyle kadının bu durumda evi terk etmesi nüşûz ya da itaatsizlik kabul edilmeyeceği için nafaka hakkını düşürmeyeceği fikri benimsenmiştir.⁸⁸

Kadın, evliliğin devam edeceği meskende kocasının gayri mümeyyiz çocukları dışındaki yakınları ile beraber oturması konusunda zorlanamayacağı hususu benimsenmiştir.⁸⁹

Kadının kendi yakınlarıyla akrabalık bağıni sürdürme hakkı vardır; kocası eşinin yakınları ile görüşmesine engel olamaz. Aksi halde gece yatmamak, aynı günde gidip gelmek üzere haftada bir – kocası izin vermese de- anne babasını, diğer akrabalarını da senede veya haftada bir defa ziyaret edebilir. Şayet anne–babası hasta, bakıma muhtaç ve onlara bakacak başka birisi de yoksa gidip yatabilir de. Kadın, anne babasını, kocasının izni olmadan kocasının evinde yatıramaz.⁹⁰

Yıllarca sürecek bir beraberliğin pürüzsüz ve daima sağlıklı, neşeli geçmesi beklenemez. Karşılıklı kusur ve aksaklıklarda sabır, tahammül, iyi niyet esastır.⁹¹ *وَعَاثِرُوهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ* “... Kadınlarınızla güzel geçinin, eğer onlardan hoşlanmıyorsanız sabredin, hoşlanmadığınız bir şeyi Allah çok hayırlı

⁸³ Bkz. Şûrâ 42/38.

⁸⁴ “Yasak meyveden yiyen ve eşinin de yemesine sebep olan Hz. Havva’dır” anlayış Yuhudi kültürünün bir yansımasıdır. Bk Tekvîn, III, 16.

⁸⁵ Bakara, 2/34-36; Araf, 7/20; Taha 20/121.

⁸⁶ Buhârî, Nikâh 41; İbn Mâce, Nikâh 3.

⁸⁷ Ebû Dâvûd, Nikâh 40; İbn Mâce, Nikâh 4; Zerkâ, Mustafa Ahmed, *el-Fıkhu'l-İslâmî fî Sevbihî'l-Cedîd (el-Medhalû'l-Fıkhi'l-Âm)*, Dimaşk, 1967-1968, I, 36; Hallâf, *el-Ahvâlî's-şahsiyye*, s.118-119; Ebû Zehre, *el-Ahvâlî's-şahsiyye*, s. 164.

⁸⁸ Ceyhan, Mehmet, “İslam Hukukunu İhlal Eden Kocaya Karşı İslâm Hukukunda Alınan Tedbirler”, *İHTİSAS İlmî Araştırma ve Neşir Dergisi*, Haziran 2020, sy.1, s.190.

⁸⁹ Aynî, Bedruddin Ebû Muhammed Mahmud b. Ahmed, *el-Binâye fî Şerhi'l-Hidâye*, Beyrut 2000, V, 681.

⁹⁰ Hallâf, *el-Ahvâlî's-şahsiyye*, 119-120; Ebû Zehre, *el-Ahvâlî's-şahsiyye*, s.165.

⁹¹ Karaman, *Helaller ve Haramlar*, s. 106.

*kılmış olabilir...*⁹², “*Sizin en hayırlınız ailesine karşı en hayırlı olanınızdır...*”⁹³ gibi temel nasslar, kadınların kocalarından söz ve fillerinde iyi muamele görme haklarına işaret etmektedir. Kocanın karısına güzel ahlakla muamelede bulunma, ona eziyet etmeme ve hakların tam olarak riayet etme görevi vardır.⁹⁴

“*Kadınların en hayırlısı, kendisine baktığın zaman seni sevindiren, bir şey istediğin zaman sana itaat eden ve senin yokluğunda iffetini ve senin malını koruyan kadındır.*”⁹⁵ “*Kocası kendisinden razı olduğu halde ölen kadın doğru cennete girer*”⁹⁶ gibi hadisler, kadının evlilik içindeki sorumluluklarını sonuçlarıyla birlikte veciz bir biçimde özetlemektedir.⁹⁷ Buna göre kadının özellikle eşinin bulunmadığı durumlarda (hâfizâtün li’l-ğaybi) iffetine leke sürmeyererek kocasının onur ve şerefini koruması; örfen makul karşılananlar haricinde kocasının malından harcama yapmayarak onun malını muhafaza etmesi de âyet⁹⁸ ve hadislerde ifade edilen itaatin kapsamındaki hususlardandır.

Kınalızâde Ali Çelebi (978/1571) “İyi ve uygun kadın, kocasına ev idaresinde yardımcı ve ortak, yokluğunda mal ve ailesinin muhafız ve temsilcisi, yanındayken problemli işlerde nasihatçi ve danışman, afet ve felaketlerde ise dert ortağı ve arkadaş olur”⁹⁹ der.

Kadınlar, kocalarının meşru işlerinde daima yanında olmalıdır ki, bu sayede eşinin yaptığı işe karşı şevki artsın.

Eşler, hem dünya hem ahiret yolculuğunda birbirinin hayat arkadaşı olduklarını hiçbir zaman unutmamalıdır. Öyleyse ailede bireysel “ben” merkezli düşünme yerini “biz” merkezli düşünceye bırakmalıdır. Eşler ortak hayatın icaplarına göre riayet etmeli ve birbirini hayatın iniş ve yokuşlarında hep gözetmelidir. Eğer birinin ayağı sürçerse, diğeri ona baston olmalı ve düştüğünde elinden tutup kaldırmalıdır.

Kadının da erkek gibi bir kısım mali hakları vardır; miras¹⁰⁰, alım-satım, icâre¹⁰¹ gibi ticari faaliyetlerle doğrudan veya vekili aracılığı ile mülk edinme hakkı vardır. Aynı şekilde edâ ehliyeti tam olan bir kadın –kocasında izin almasına gerek olmadan- malı üzerinde hibe, satma, kiraya verme gibi pek çok tasarrufla bulunma hakkına sahiptir.¹⁰² Tavus, Leys ve Mâlik gibi kadının kendi malında tasaddukta bulunmasını kocasının iznine bağlayan fakihler de vardır.¹⁰³ Hz. Peygamber hanım sahabi-

⁹² Nisâ 4/19.

⁹³ Tirmizî, Rada’ 11, İman 6; Ebû Dâvûd, Sünnet 14; İbn Mâce, Nikâh 50; Şevkânî, *Neylû’l-Evtâr*, VI, 206.

⁹⁴ Taberî, Ebû Cafer Muhammed, b. Cerîr, *Tefsirut-Taberî; Câmiu’l-beyân an tevîl-i âyil-Kurân*, (thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî), Kahire 2001, VI, 538; İbn Kudâme, Ebû Muhammed Muvaffakuddîn Abdullah b. Ahmed b. Muhammed b. Kudâme el-Cemmâilî el-Makdisî, *el-Muğnî*, Riyad 1997, X, 220.

⁹⁵ Ebû Dâvûd, Zekât 32; İbn Mâce, Nikâh 5.

⁹⁶ Tirmizî, Rada’, 10; İbn Mâce, Nikâh, 4.

⁹⁷ Yaman, *İslâm Aile Hukuku*, s. 54.

⁹⁸ Nisâ 4/34.

⁹⁹ Kınalızâde Ali Çelebi, *Ahlâk-ı Alâî*, (sadeleştiren: Murat Demirkol), Fecr Yayınları, Ankara 2016, s. 3314..

¹⁰⁰ Nisâ 4/11-12.

¹⁰¹ Bakar 2/233

¹⁰² Zeydan, Abdülkerim, *el-Câmi’ fi’l-fikhi’l-İslâmî el-Mufasssal*, (4. Baskı) Beyrut 2012, IV, 291-292.

¹⁰³ Zeydan, *el-Mufasssal*, IV, 293.

lerden sadaka verenlerin sadakasını –kendisine değil, hazine adına- kabul etmiş ve kocalarından izin alıp almadıklarını sormamıştır.

Bu konuda Ebu Davûd'un Sünen'inde naklettiği “لايجوز لامرأة امرٌ في مالها اذا ترك الزوج عصمتها” şeklindeki hadis tahrimi değil, tenzihen mekruha delalet eder. Edeben kocasıyla istişareden sonra ta-saddukta bulunması müstehap görülmüştür.¹⁰⁴

Kadının kendi malında tasarrufta bulunması hususunda kocasından izin alıp almayacağı hususundaki deliller değerlendirildiğinde izne gerek olmadığı yönündeki deliller daha güçlü gözükmemektedir.¹⁰⁵

4. Kocanın Hak ve Sorumlulukları

Ailede her bir üyenin kendine ait konum ve görevleri vardır. Kadın, ev işlerine daha yatkın iken, erkek ise dışarıda yapılacak kazanç işlerinde daha beceriklidir.

Kadının malı kendinin, kocanın malı da kendinindir. Kocanın, karısı üzerinde mirası dışında, -evlilikten önce veya sonra kazanılan mallarında- herhangi bir malî hakkı bulunmamaktadır.¹⁰⁶ Yani evlilikte mal ayrılığı rejimi esastır. Bu sebeptendir ki evlendikten sonra malına ortak olmak amacıyla veya evlendikten kısa bir süre sonra bir şekilde boşanmayı sağlayıp ömür boyu nafaka almak düşüncesiyle evlilik yapılamaz.¹⁰⁷

Kadının ev işlerini yapması kocasına karşı bir borcu mudur sorusu dönemlere, sosyal yapıya, kadının ev dışında çalışıp çalışmamasına göre çözümlenecek bir meseledir. Burada bütün dönemlere, bütün bölgelere ve bütün ailelere yönelik değişmez bir kuralın konması söz konusu değildir. Belki her dönemde ailenin, sosyal çevrenin durumuna göre bunu belirlemek söz konusu olacaktır. Hz. Peygamber'in kızı Fâtıma'ya bir öğüt olarak evin içindeki işlerin kızına, dışarıdaki işlerin damadı Ali'ye ait olacağını söylemesi ve sahabenin uygulaması bize genel davranış biçimini belirlemede yardımcı olabilir. Koca evin iç işlerini karısına teslim etmelidir. Buna göre çalışmayan kadının evin işlerini makul sınırlar içinde yerine getirmesi normal eşlik görevleri arasında kabul etmek gerekir. Ebû Hanîfe'ye göre evlilik devam ederken hür bir kadın kocasına yemek pişirmesi veya çocuğunu emzirmesi karşılığında ücret talep edemez. Çünkü kadın, bu hizmetleri yapmaya diyâneten mecburdur. Genel olarak vazife paylaşımında yaratılıştan gelen özellik ve farklılıkların da öncelik için bir ölçü olduğu söylenebilir.¹⁰⁸ Kadının, kocası, çocukları ve evine hizmet etme zorunluluğunun olmadığını gösteren herhangi bir delil mevcut değildir.¹⁰⁹

¹⁰⁴ Zeydan, *el-Mufasssal*, IV, 295.

¹⁰⁵ Zeydan, *el-Mufasssal*, IV 296-297.

¹⁰⁶ Hallâf, *el-Ahvâlî's-şahsiyye*, s.120.

¹⁰⁷ Esen, “İslam Hukukunda Aile”, *İlahiyat Akademi Dergisi*, s.36.

¹⁰⁸ Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi*, IV, 192; Bilmen, *Istılâhât*, VI, 201; Ebû Zehre, *el-Ahvâlî's-şahsiyye*, s. 166-167; Aydın, “Aile Hayatı”, II, 221; Kınalızâde *Ahlâk-ı Alâî*, s. 318; Mv.F, (*el-Mevsûâtü'l-Fıkhiyye*), XXIV, 59; XXX, 126.

¹⁰⁹ Ebû Zehre, *el-Ahvâlî's-şahsiyye*, s. 166.

Evlilik içinde kocanın en önemli görevi hanımına iyi muamele etmektir. Çünkü eşler güzel geçim için gayret edeceklerdir.¹¹⁰ Eşlerin birbirlerine karşı iyi davranmak, iyi muamele etmek, geçimli olmak, yekdiğerinin yükünü çekmek ve meşru ihtiyaçlarını karşılamak karşılıklı sorumluluklardandır.

“Onlarla iyi geçinin, eğer kendilerinden hoşlanmadınızsa, olabilir ki bir şey sizin hoşunuza gitmez de, Allah onda birçok hayır takdir etmiş olur.”¹¹¹; “Kadınlarınız hakkında Allah’tan korkun! Kuşkusuz siz onları Allah’ın bir emaneti olarak aldınız ve onların cinselliklerini Allah’ın kelimesiyle (nikâh akdi ile) kendinize helal kıldınız.”¹¹²; “İyi kulak verin! Kadınlara hayrı tavsiye edin, onlar üzerinde hayırdan başka bir şeye sahip değilsiniz...”¹¹³ gibi âyet ve hadisler, bu konuda temel İslamî yaklaşımı sunmaktadır. Emânete riayetsizlik ihanettir ve bu hadise göre ihanet, eşten önce Allah’a karşı yapılmaktadır. Çünkü emanet eden Allah’tır.

Bu görevlerine karşılık kocanın da hanımı üzerinde bazı hakları vardır. Yukarıda hanımın sorumlulukları sadedinde söylenenler, burada kocanın hakları olarak karşımıza çıkmaktadır. Onlara ek olarak burada şu hakları da sıralayabiliriz:

4.1. Mehir ödeme yükümlülüğü

Evlilik akdinin gerçekleşmesiyle birlikte kocanın karısına karşı yerine getirmesi gereken başlıca iki tür malî yükümlülük vardır: Mehir ve nafaka. Erkeğin evlenirken karısına verdiği veya vermeyi taahhüt ettiği para yahut mala mehir adı verilir. Kur’an’da kadınların mehir haklarına veya evlenecek erkeğin mehir ödeme yükümlülüğüne ana hatlarıyla temas edilmiştir.¹¹⁴ Mehir nikâh akdinin şartlarından değil tabii ve hukukî sonuçlarından biri olarak kabul edilir; nikâh esnasında belirtilmemiş olsa bile kocanın karısına mehir ödeme yükümlülüğü vardır.¹¹⁵

4.2. Nafaka Temini

Evlilik akdinin hukukî sonuçlarından bir diğeri ise evlilik nafakasıdır. Kadın ve çocukların geçimini sağlama görevi kural olarak aile reisi olan kocaya aittir.¹¹⁶ Evlilik nafakası yükümlülüğünün doğması için kocanın zengin olması gerekmediği gibi kadının fakir olması da gerekmez. Evlilik hayatı içinde kadının her türlü masrafı, eşlerin oturacakları evin temini ve döşenmesi kocaya aittir.¹¹⁷

Koca, eve ziyaretçi kabulünü sınırlayabilir, yol emniyeti varsa kadını memleketi dışında bir yere götürebilir.¹¹⁸ İslâm’da bir kadın kocasına itaat etmesi vacip olan hususlara riayet etmezse mesela,

¹¹⁰ Hukuk-ı Aile Kararnamesi, md. 73 ‘de “Zevce zevcesiyle hüsn-i muâşerete, zevce dahi umûr-i mubâhede zevcine itaata mecburdur” denilmektedir.

¹¹¹ Nisâ 4/19.

¹¹² Müslim, Ha 147; Ebû Dâvûd, Menâsik 56; İbn Mâce, Menâsik 84; İbn Hanbel, Müsned, V,73.

¹¹³ Buhârî, Enbiya 1; Nikâh 80; Müslim, Radâ’ 62.

¹¹⁴ Nisâ 4/4, 24.

¹¹⁵ Kâsânî, *Bedâi’*, II, 274; Merğînânî, *el-Hidâye*, III, 64; Yazır, *Hak Dini*, VII, 4914; Zuhaylî, Muhammed, *el-Mu’temed fi’l-fihi’s-Şâfi’*, Dimaşk 2011, IV, 112; Zeydan, *el-Mufasssal*, XI, s.448.

¹¹⁶ Bakara 2/233; Nisâ 4/24. Geniş bilgi için bk. Çolak, *İslam Aile Hukuku*, s. 121-130.

¹¹⁷ Geniş bilgi için bk. Çolak, *İslam Aile Hukuku*, s. 130-140.

¹¹⁸ Hukuk-ı Aile Kararnamesi md. 71-72’de “Zevce mehr-i muacceli istifâdan sonra zevcinin mesken-i şer-i olan hanesinde ikamete ve zevci başka memlekete gitmek istedikte bir mani bulunmadığı takdirde birlikte azîmete mecburdur. Zevce hanesinde gayr-i mümeyyiz veled-i sağîreden başka ehil ve ekâribini zevcesinin rızası ol-

ondan izinsiz evi terk ederse bu gibi durumlarda kocasının tedip hakkı olup¹¹⁹ âyetle sabittir. Şu âyet-i kerime söz konusu te'dib hakkının mahiyetini belirlemektedir: “وَالَّذِي تَخَافُونَ نُشُوزَهُنَّ فَعِظُوهُنَّ وَاهْجُرُوهُنَّ فِي الْمَضَاجِعِ وَاضْرِبُوهُنَّ فَإِنْ أَطَعْنَكُمْ فَلَا تَبْغُوا عَلَيْهِنَّ سَبِيلًا *Başkaldırmalarından/ serkeşliklerinden endişe ettiğiniz kadınlara önce öğüt verin, vazgeçmezlerse yataklarında onları yalnız bırakın, (bununla da uslanmazlarsa) dövün.*”¹²⁰ Hz. Peygamber de hadislerinde “Dikkat edin! Kadınların hayrını tavsiye edin/isteyin. Zira onlar sizin idarenize ve himayenize verilmişlerdir. Apaçık bir kötülük işlemedikçe, onlar üzerinde hayırdan başka bir şeye sahip değilsiniz. Eğer açık kötülük işlerlerse, onları yataklarında terk edin ve iz bırakmayacak şekilde darp edin. Şayet size itaat ederlerse, onların aleyhine başka bir bahane aramayın”¹²¹ buyurmaktadır.

Söz konusu âyetin başında geçen “kavvâm” kelimesi ile erkeklerin kadınlar üzerinde yönetici, ailenin âmiri¹²² koruyucu, gözetici, nezaret edici ve sorumlusu olduğu¹²³ ifade edildikten sonra kocasına itaat etmesi emredilen hususlarda huzursuzluk çıkarması durumunda kadınları tedrici olarak eğitmenin metodu gösterilmektedir.

Nisâ suresinin 34. âyetinde nüşûz, kadının kocaya isyanı / başkaldırması anlamında kullanılmıştır. Tefsirlerde bu kelimeye verilen anlamlara bakıldığında kadının kocasına tepeden bakması, kafa tutması, kişiliğiyle oynaması, ezmeye çalışması, şımarıklık göstermesi, saygısız davranması, kocasını kıskandıracak ölçüde bir başka erkekten bahsetmesi, kocanın yokluğunda onun hoşuna gitmeyecek, iffete söz getirmeye vesile olacak davranışlarda bulunması gibi psikolojik şiddete varan ve huzursuzluğa sebep olan kontrolsüz davranış ve disiplinsizlikleriyle kocayı canından bezdirme, eza-cefa çekirtmesi en belirgin özellik olarak öne çıkmaktadır. Bütün bunlar kocanın kişiliğine yapılmış bir saldırı ve şiddettir.¹²⁴

Karı-koca arasında iyi muamele esastır ne şekilde olursa olsun, evlilik bağı devam ettiği sürece iyi muamele muhafaza edilir. Kocanın te'dib hakkı, ıslah ve evliliği koruma amacına matuf oldu-

maksızın iskan edemez. Zevce dahi zevci razı olmadıkça kendi evlad ve ekâribini birlikte eyleyemez.” denilmektedir.

¹¹⁹ İbn Kayyim, Şemsüddin Muhammed b. Ebi Bekr b. Eyyub el-Cevziyye, *Ahkâmu'n-Nisa*, (thk. Ali b. Muhammed Yusuf el-Muhammedî), Beyrut 1980, s.330; İbn Hacer, Ebû'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî, *Fethu'l-Bârî bi Şerh-i Sahihî'l-Buhârî*, Beyrut 1379, IX, 377; Abdülhamîd, Muhammed Muhyiddîn, *el-Ahvâlü's-Şahsiyye fi's-Şer'i'ati'l-İslâmiyye maa'l-İşâreti ilâ Mukabilihâ fi's-Şerâi'il-Uhrâ*, Beyrut 1984, s.117-118.

¹²⁰ Nisa, I4/34.

¹²¹ Tirmizî, Radâ' 11; İbn Mâce, Nikâh 3.

¹²² Ateş, Süleyman, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, İstanbul 1989, II,274.

¹²³ Kırbaoğlu, M.Hayri, “Kadın Konusunda Kur'an'a Yöneltilen Başlıca Eleştiriler”, *İslâmî Araştırmalar*, c.X, sayı.4, 1997, s.260.

¹²⁴ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, VI, 687-697; Zemahşerî, Ebu'l-Kasım Carullah Muhammed b. Ömer b Muhammed, *Keşşâf*, Beyrut, 1995, II, 70; Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh el-Kurtubî (671/1273), *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'an*, Kahire,1967, VI, 283; Köse, *Genetiğiyle Oynanmış Kavramlar ve Aile Medeniyetinin Sonu*, s. 310; Alpysbayev, Yergali-Beşer, Faruk, “Kocanın Te'dib Aracı Olarak Nâşize Durumundaki Eşini Darb Etme Yetkisi ve İdarenin Bu Yetkiyi sınırlandırması”, *Usul İslam Araştırmaları*, sy.33, Nisan 2020, 33.

ğundan ötürü iyi muamele esasını zedeleyecek şekilde kullanılamaz. Te'dib vasıtalarından biri olan darbın şer'i hükmü ne vacib ne de müstehaptır, mubahtır.¹²⁵

Fıkıh, aile düzenini korumayı hedefleyerek karşılıklı hak ihlallerinin önlenmesine yönelik bir takım tedbirler alır. Yükümlülüklerini ihlal eden karı-kocadan her birine müeyyideler öngörülmüştür. Ancak müeyyideyi uygulayacak merci suçluya göre değişmektedir. Örneğin bile bile zevcesinin haklarına tecavüz eden ve ona kötü davranan kocayı ıslah etme ve uslandırma görevini mahkeme yapar. Gazzâlî kadının kocasına emr-i bi'l-ma'rûf ve nehy-i ani'l-münker'de bulunma hakkını olduğunu ancak bunu vaaz, nasihat ve güzellikle ifade etmesi ile sınırlı olduğunu, yoksa kocasını tehdit veya dövme hakkının olmadığını ifade eder.¹²⁶Kocasına karşı görevlerini kasıtlı ihlal eden kadın olunca bu yetki, aile reisi olması hasebiyle kocaya verilir. Bu sebeple hak ihlalleri durumunda koca karısını fıkıhın öngördüğü kurallar çerçevesinde te'dip eder.

Böylesi hallerde kadına önce güzellikle öğüt vermeli, buna rağmen yola gelmezse kadından ayrı yatmak, psikolojik bir yaptırım olarak küsme etkili olabilir. "Gönül sevdiğine küser" atasözünde ifade edildiği gibi ortada yatağı ayırma noktasına gelinmişse bir kırgınlık var demektir. Bunu gidermek kadının görevidir. Çünkü kocasını seven kadın, onun kendisinden ayrı yatmasına dayanamaz, hatasından dönebilir. Fakat kadın bununla da yola gelmezse son çare olarak hadislerde şekli açıklandığı üzere, elem verici olmaksızın hafifçe dövülebileceği yani sembolik bir vuruş önerilmiştir. Diğer yollar denenmeden bu yola başvurulamaz.¹²⁷ Hz. Peygamber de erkeğin böyle bir hakkını beyan ediyor "Onlar – kocasının emirlerine karşı gelme, onun malını israf etme gibi - açık bir suçla karşınıza çıkarlarsa Allah size yataklarında onları yalnız bırakma (bununla uslanmazsa) bir organını yaralamadan veya kırmadan birkaç celde vurma şeklinde tedibe izin verdi"¹²⁸ buyurarak bu hakkın sınırını çizmiştir. Yukarıdaki âyet ve ilgili hadisler erkeğin tedrice riayet ederek gerekli durumlarda tedip hakkının varlığına açıkça delalet etmektedir.¹²⁹ Hâzin ve İbn Abbas edeplendirmek için kadının dövülmesiyle ilgili âyette geçen "darb" kelimesini elem verici olmayacağını (غَيْرُ مُبْرَحٍ); misvak, havlu kenarı gibi şeylerle yapılacağı yönünde tefsir etmişlerdir. Yüzüne vurması, sopa ile dövmesi helal değildir. Nitekim evliliğin devamı açısından kadına vurmaktan bir fayda hasıl olmayacak hatta işler içinden çıkılmaz hal alacaksa, maksat hasıl olmayacağı için vurmak da meşru görülmemiştir. Bu anlamda Şafîi

¹²⁵ Şirbînî, Muhammed b. Ahmed el-Hafîb, *Muğni'l-Muhtâc ilâMa'rifeti Meâni'l-Minhâc*, Beyrut, 1997, III, 343; Derdir, Ebu'l-Berekât Ahmed b. Muhammed b. Ahmed, *eş-Şerhu's-sağir alâ akrabi'l-mesâlik ilâ mezhebi'l-İmam Malik*, Dâru'l-meârif,ts., II, 512.

¹²⁶ Zeydan, *el-Mufasssal*, IV, 362.

¹²⁷ Kurtubî, *el-Câmi'*, VI, 285; Ateş, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, II,276. İlgili hadisler için bkz. Müslim, Hac, 147, Cenne, 49; Buhârî, Nikâh, 93; İbn Mâce, Nikâh,51; Tirmizî, 91. Sürenin tefsiri; Dârimî, Nikâh, 34; Ebû Dâvûd, Nikâh, 42; İbn Hanbel, IV,17.

¹²⁸ Müslim'in uzunca bir metin içerisinde zikrettiği bu hadis, Sünenlerde de rivayet edilmiş ve Tirmizî sahih kabul etmiştir. İbn Kayyim, *Ahkâmu'n-Nisa*, s.330; İbn. Hacer, *Fethu'l-Bârî*, IX, 376.

¹²⁹ Cessâs, *Ahkâmu'l-Kur'an*, II, 267; Abdülhamîd, *el-Ahvâlû's-Şahsiyye* s.117-118.

ise “(darb) dövme mübahtır, ancak terk edilmesi efdaldır” demiştir.¹³⁰ Dolayısıyla “vurma” ruhsatı da bir faydayla (evliliği kurtarmak) takyit edilmiş olmaktadır.¹³¹ Kadın da kocasının kendisine karşı ma’ruf ölçülerde davranmadığı ve te’dib edilmesi için mahkemeye başvurma hakkı vardır.¹³² Ayrıca kocanın te’dib hakkına istinaden hiçbir şekilde eşine sövme, hakaret etme veya şiddet uygulama hakkı yoktur.¹³³ Üstelik bir kimsenin karısını haksız yere dövmesi veya ona hakaret etmesi ta’zir suçunu oluşturur.¹³⁴ Zaten Hz. Peygamber, bu amacın dışındaki şiddet içerikli dövmeleri şu sözleriyle yasaklamıştır:

“Kadınları dövmeyin”¹³⁵; “Sizden biriniz gece beraber olacağı eşini köleye vurur gibi dövmesin!”¹³⁶

Kadın, kocasının kölesi değil, hayat arkadaşı, en yakın dostudur. Canı sıkılınca nefsinin tatmin, öfkesini gidermek için ikide birde ona dayak atmak, sonra da onunla aynı yatakta yatmak uygun bir hareket değildir.¹³⁷

Hz. Aişe’ (r.anha) “ مَا ضَرَبَ رَسُولُ اللَّهِ (ص) خَادِمًا لَهُ، وَ لَا امْرَأَةً وَلَا ضَرَبَ بِيَدِهِ شَيْئًا قَطُّ إِلَّا أَنْ يَجَاهِدَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ :Resulullah (s.a.v) ne bir hizmetçisine, ne bir kadına ve hiçbir kimseye eliyle vurdu. Allah yolunda cihad ederken hariç” demektedir.¹³⁸

Mâturîdî (333/944), kadının nüshûzu durumunda te’dib hakkının yöneticilere değil de kocaya verilmesinin bir kısım hikmetlere binaen olduğunu ifade eder. Ona göre yöneticilerle kocaların te’dib etmesi, farklı sonuçlar doğurur. Yöneticilerin te’dibinde daha fazla olumsuzlukların çıkması söz konusudur. Kocalarınkinde ise kadına zarar gelmediği gibi ailenin özel ve mahrem konuları gizli kalır ve ifşa olmaktan korunur. Ayrıca bu yetki yöneticilere havale edilmiş olsaydı kocalar ailenin özel sorunlarını mahkemeye taşımakta zorluk çekerlerdi. Yüce Allah’ın te’dibi, varlığının bir delili olarak eşler arasında yarattığı sevgi ve merhametin gözetilmesini sağlayacak, koruyacak şekilde meşru kıldığını, bu nedenle kocalara verilen te’dib yetkisini, eşleriyle aralarındaki lütfedilen sevgi ve merhamete zarar vermemek kaydıyla sınırlandırdığını ifade eder.¹³⁹ Anlaşmazlığın mahkemeye taşınmasının çoğu zaman işi içinden çıkılmaz hale getireceği bir gerçektir.

¹³⁰ Bu konuda farklı yorumlar için bk. Desûkî, Muhammed b. Ahmed, *Hâşiye al’ş-şerhi’l-kebîr*, Dâr-u ihyâ-i kütübî’l-arabiyye, by., t.s II, 343; Ebû Zehre, Muhammed, *Zehratü’t-tefâsîr, Dâru’l-fikri’l-arabî*, ts., III, 1670-1971; Abdülkerîm Zeydân, *el-Mufasssal*, VII, 316-317; Karaman, Helaller ve Haramlar, s. 107-108; Topaloğlu, Bekir, *İslâm’da Kadın*, Rağbet Yayınları, İstanbul 2016, s. 79.

¹³¹ Ceyhan, “İslam Hukukunu İhlal Eden Kocaya Karşı İslâm Hukukunda Alınan Tedbirler”, s.194.

¹³² Cessâs, Ebû Bekr Ahmed b. Ali er-Râzî, *Ahkâmu’l-Kur’ân*, Beyrut 1993, II, 268-269; İbnu’l-Arabî, *Ahkâmu’l-Kur’ân*, Kahire 1967-1968, I, 535; Derveze, M. İzzet, *et-Tefsirü’l-Hadîs Nüzul Sırasına Göre Kur’an Tefsiri*, (çev. Mustafa Altinkaya), İst. 1997, VI, 123-124, Ateş, *Yüce Kur’an’ın Çağdaş Tefsiri*, II,276; Ebû Zehre, *Tanzîmü’l-İslâm li’l-müctema*, s.79-80.

¹³³ Şirbînî, Muhammed b. Ahmed el-Hatîb, *Muğni’l-Muhtâc ilâMa’rifeti Meâni’l-Minhâc*, Beyrut, 1997, III, 343.

¹³⁴ Bilmen, *Istîlâhât*, III, 322.

¹³⁵ Ebû Dâvûd, Nikâh, 56; İbn Mâce, Nikâh 84

¹³⁶ Buhârî, Nikâh 93; Müslim, Cennet 49.

¹³⁷ Ateş, Süleyman, “İslam’ın Kadına Getirdiği Haklar”, *İslamî araştırmalar Dergisi*, 1997, c.10, sy.4, s. 306.

¹³⁸ İbn Sa’d, Ebû Abdillâh Muhammed b. Sa’d b. Menî’ el-Kâtib el-Hâşimî el-Basrî el-Bağdâdî, *Tabakâtü’l-kübrâ*, I, 316.

¹³⁹ Maturîdî, Ebû Mansur Muhammed b. Muhammed, *Te’vîlâtü Ehli’s-sünne*, Müessesetü’r-risale, 2004, I, 438.

Bardağı kıran hizmetçi kızın ev sahibesinden azar işitmemesi için onu ödemek üzere vakıf kuran, sağmal hayvanların sütünü sağan kadının –hayvana eziyet etmemesi için- tırnaklarının uzun olmaması gibi daha birçok hükmü ile bütün canlılara merhameti esas alan bir dinin hiçbir emir veya yasağının kullara zulüm için meşru kılınmış olması düşünülemez. Bu sebeple önceki iki önlemle sonuç alınamaması durumunda kadının kocasına karşı şiddeti devam ediyor demektir ve ailenin yıkılması, sadece karı-kocayı ilgilendiren bir durum değil, diğer aile bireylerini ve tüm toplumu ilgilendiren ciddi bir problemdir. Aslında boşanmak topluma uygulanan bir şiddettir. Daha önce de ifade edildiği gibi burada ifade edilen vurmanın amacı, ıslah ve aile birliğini kurtarmaya yönelik bir tedbirdir.¹⁴⁰

Eşler birbirlerinden istifade hakkına sahiptirler. Kocanın hakkı nâfile¹⁴¹ ve farz-ı kifâyeden öndedir. Aynı farzlarda ise kocanın izni aranmaz.

Kocanın, karısının kokusundan hoşlanmadığı bir şeyi yemesinden veya hoşlanmadığı bir koku sürmesinden men etme hakkı vardır.¹⁴²

Müteaddit zevcesi olan kimse, onlar arasında adalet ve eşit davranmaya mecburdur.¹⁴³ Koca, nafaka temini, eşlerine ayıracağı zaman (*kasm*) gibi gücünün yettiği hususlarda adaletle riayet etmek zorundadır.¹⁴⁴ Sevgi konusunda ise âyetin¹⁴⁵ işaretine göre bir eşitlik istenmemektedir. Sevgide eşitlik söz konusu olmasa dahi erkek, elinden geldiği kadar riayet için gayret etmelidir.

Koca bir yolculuğa çıkacağı zaman hanımlarından dilediğiyle çıkabilir. Fakat efdal olan beraberinde seyahate götüreceği eşini kura ile belirlemesidir. Yol emniyeti varsa, yolculuğa çıkmasına mani özel bir durum yoksa kadının buna itiraz etmemesi gerekir.

5. Karı-Kocanın Rollerini İlgilendiren Diğer Hususlar

5.1. Kadın-Erkek Eşitliği Anlayışı ve Ortaya Çıkardığı Problemler

Kadın ve erkek yaratılış açısından insan olarak eşdeğer varlıklardır. İslâm'da, Yahudilik ve Hristiyanlıkta “İlk kadın Hz. Havva'nın yasak meyveden hem kendisi yemesi hem de Hz. Adem'in yemesine sebep olması gibi bir günah anlayışı yoktur. Kur'ân her ikisini de kandıran Şeytan olduğunu haber vermektedir.¹⁴⁶ Kadınlar Hristiyan dünyasında olduğu gibi hiçbir zaman toplumsal bir nefretin odak noktasına yerleştirilmemiştir. İslam öncesi Araplarda kadın mirastan hisse alamadığı gibi kocası ölünce kendisi üvey evlâdına veya kayınbiraderine bir meta gibi miras olarak intikal edebiliyordu. Bu noktada İslâm ona şahsiyetini iade etmiş ve onu mirasta hissedar kılmıştır.¹⁴⁷

¹⁴⁰ Köse, *Genetiğiyle Oynanmış Kavramlar ve Aile Medeniyetinin Sonu*, s. 319, 333.

¹⁴¹ Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi*, II, 107; Miras, *Tecrid-i Sarih*, XI, 312-313, H.No: 1818

¹⁴² Mv.F. (*el-Mevsuatü'l-Fıkhiyye*), *Vizâratü'l-Evkâf ve's-Şuûni'l-İslâmiyye*, Kuveyt, 1983, XXX, 123-124.

¹⁴³ HAK., *Hukuk-ı Aile Kararnamesi*, Dersaadet 1336, md. 74.

¹⁴⁴ Ebû Zehre, *el-Ahvâlü's-şahsiyye*, s. 168-169; Hallâf, *el-Ahvâlü's-şahsiyye*, s.118-119.

¹⁴⁵ Nisâ 4/34.

¹⁴⁶ Bakara 2/34-36; Taha 20/121; Harman, “Kadın”, *DİA*, XXIV, 85-86.

¹⁴⁷ Nisâ 4/11-12; Aydın, “Kadın”, *DİA*, XXIV, 86.

Ontolojik olarak kadın-erkek arasındaki ilişki eşitlik üzerine kurulamaz. Bu anatomik ve fizyolojik farklılıklar açısından olduğu gibi erkek-dişi arasındaki roller ve toplumsal farklılıklar açısından da böyledir. Kadın-erkek arasındaki bu yapısal eşitsizlik, eşitliği imkânsız kılar. Hz. İsa'nın annesi Hz. Meryem dünyaya gelince annesi “ وَلَمَّا وَضَعَتْهَا رَبِّ إِنِّي وَضَعْتُهَا أُنْثَىٰ وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا وَضَعْتَ وَلَئِنَّ الذَّكَرَ كَأَلَانْتُنِي: Onu doğurunca Allah onun ne doğurduğunu bilirken yine şöyle söyledi: "Rabbim, onu kız doğurdum, **erkek, kız gibi değildir.**"¹⁴⁸ diyerek ev dışında—mescide hizmet olan- bir işi yerine getirmede erkek gibi olamayacağını, bu konularda eksikliği olabileceğini ifade ile aslında erkeğin sert ve zorluklara dayanabilecek bir yapıda, kadının ise kuvvetin aksine, nahif, latif, müşfik ve zayıf olarak yaratıldığı ifade edilerek ailedeki rollerin de bu fitri durumla uyumlu olduğuna vurgu yapılmaktadır.¹⁴⁹ Bu anlamda erkeğin anatomik ve fizyolojik yönlerden kadınlardan farklı oluşundan dolayı ailenin reisi/kavvamı olarak, kadının ve ailenin koruyucusu olarak dışarda çalışarak helal rızık teminiyle, nafaka gibi büyük bir sorumluluk yüklenirken, kadın da evin mürebbiyesi unvanıyla ailenin adeta iç işlerinden; huzur, güven, sükûn ve neslin terbiyesinin vazifesiyle yükümlü sayılmıştır. Kadın ailenin kraliçesi, erkek de ailenin reisidir. Özellikle Nisâ sûresinin 34. âyeti kadın ve erkeğin birbirlerine karşı farklı özelliklerle donatıldığına, bunların da üstün yönlerini oluşturduğuna vurgu yapılırken 32. âyette kadın ve erkek, birbirlerinin üstünlüklerinin peşine düşmemeleri konusunda uyarılmaktadır.¹⁵⁰

Naslarda geçen ve ailede rolleri tanımlayıcı olan “kavvam” ve “muti” kavramları bir kısım yanlış uygulamalar bahane edilerek neredeyse eşitlik fikriyle bu iki kavramı Müslümanların zihninde bile devre dışı bırakılmıştır. Buradaki üstünlük derecesi haklarla ilgilidir. Modernleşme anlayışında kadın-erkek eşitliği ön plana çıkarılırken Kur’ân ve Sünnet merkezli yaklaşımlarda eşitlikten ziyade farklılık ve bununla birbirini tamamlama inancı öne çıkmaktadır. Buna göre kadın ve erkek yaratılış açısından insan olarak eşdeğer, birbirini tamamlayan varlıklardır.¹⁵¹

Eşdeğerlilik, iki varlığın mevcut farklılıkları ve özellikleriyle diğeri nezdindeki değerini, ağırlığını ifade eder. Kadın-erkeğin birbirleri karşısında bu şekilde konumlandırılması hem fitrat gerçekliğine daha uygun hem de modern dünyanın dayattığı eşitlik fikrine göre daha anlamlı ve tutarlıdır. Çünkü eşitlikte iki şey bir bütünün iki yarısıdır, aynı özelliklere sahiptir, birisi diğeri yerine konabilir. Bu yönleriyle eşdeğerlilik eşitlikten ayrılır.¹⁵²

Kur’ân-ı Kerim’de karı-koca için kullanılan *zevcân / zevceyn* ifadesi de bir çift (iki eş) anlamına geliyor. Dolayısıyla sağ ayak ile sol ayak ya da sağ ayakkabı ile sol ayakkabı eşit değil eşdeğerdir. Sağ ayakkabı sola, sol ayakkabı sağa giyilemez, ayakkabı numaraları da farklı olamaz. Ayakkabı metaforu kadınlık ve erkekliği en güzel şekilde açıklamaktadır. Buna göre: Ayakkabı, yalınayak dolaşamayacağı için evliliğin zaruri oluşunu; belirlenen ayağa aidiyeti yani sağa sola, solun sağa giyileme-

¹⁴⁸ Âl-i İmrân 3/36.

¹⁴⁹ Kurtubî, *el-Câmi’ li Ahkâmi’l-Kur’an*, V, 103; Zerahşerî, Ebu’l-Kasım Carullah Muhammed b. Ömer b. Muhammed, *Keşşâf*, Beyrut, 1995, I, 550; Zühaylî, Vehbe, *et-Tefsîru’l-vecîz*, Dimaşk 1994, s.55; Karan, “Modern Ailenin Çıkmazları ve İslam Ailesi”, s. 147.

¹⁵⁰ Köse, *Genetiğiyle Oynanmış Kavramlar ve Aile Medeniyetinin Sonu*, s. 137.

¹⁵¹ Köse, “Aile, Kadın- Erkek Eşdeğerliği Üzerine Kurulur”, *Süreklilik ve Değişim Ekseninde Aile Olmak*, s. 115.

¹⁵² Köse, *Genetiğiyle Oynanmış Kavramlar ve Aile Medeniyetinin Sonu*, s. 137-138.

yecek oluşu- eşitlik olsa giyilebilir olması gerekirdi-, rolleri; aynı ölçülerde oluşu, denkliği; bir çift ayakkabının ayrılmaz oluşu yani birbirinden ayrılarak müstakil şekilde işleme tabi tutulmaması, yek-vücut olarak bütünleşmeyi; birisi olmadan diğerinin anlamsızlaşması tamamlayıcılığı; sağ ve solun bire bir aynı olmayışı, farklılığı, bunların tamamı eşdeğerliliği ifade eder. Karı-koca da tıpkı bunun gibidir.¹⁵³

Kadın ve erkek, birbirinin düşmanı, birbiriyle çatışan, rekabet eden taraflar değildir. Onları böyle göstermeye çalışmak, ikisine de zarar verir, huzurlu aile ve huzurlu toplum olmanın önünü ke-ser. Eş olmak bakımından, taraflardan birinin diğerine üstünlüğü değil; doğuştan sahip olunan özellik-lere göre erkek ile kadın arasında bir görev ve rol paylaşımı söz konusudur. Modern yaşamın aile ku-rumuna vurduğu en büyük darbe ailedeki farklı rollerin ve bu rollere tahsis edilmiş olan işlerin sorum-lularını yok sayarak, herkesi her işten sorumlu tutmasıdır. Böylesi bir durum aslında sosyal hayatın ruhuna, yaşamın da mantığına aykırıdır. Herkesin her işten anlaması, eşit derecede sorumlu olması insanın fitri ve yapısal özelliğinin yanı sıra biyolojik ve psikolojik yapısına da aykırıdır. Herkesin, fitri durumla uyumlu olan rollerinin yok sayılması ise kimlik karmaşasını doğurmuş ve bunun neticesinde de kimliksiz ve belirgin olmayan rolleri ortaya çıkarmıştır.¹⁵⁴ Sanayi devrimiyle en ucuz ücretle çalış-şan kadının yıllarca mağdur edilmesine karşın onun haklarını koruma adına çaba göstermeye çalışan feminist anlayış mutlak özgürlüğü ve mutluluğu, kadının ekonomik özgürlüğüne bağladığından kadını tekrar iş ve aş peşinde koşturmuştur. Böylece kadını zarif ve zayıf bünyesine rağmen erkekle yarıştı-rmış, hatta yardımcısı olması gereken erkeğin adeta rakibi haline getirmiştir.¹⁵⁵ Sonuçta sanayi devrimi bir yandan çekirdek aileye doğru bir yönelişe neden olurken diğer taraftan da cinsler arası eşitliğin artışı ve aile içindeki rollerini de değiştirmiştir.

“وَلَا تَتَمَنَّوْا مَا فَضَّلَ اللَّهُ بِهِ بَعْضَكُمْ عَلَى بَعْضٍ” *Allah’ın birbirinizden farklı yarattığı şeyleri iç geçirerek/ imrenerek arzu etmeyin*”¹⁵⁶ âyeti ve Hz. Peygamber’in “لَيْسَ مِنَّا مَنْ تَشَبَّهَ بِالرِّجَالِ مِنَ النِّسَاءِ، وَلَا مَنْ تَشَبَّهَ بِالنِّسَاءِ مِنَ الرِّجَالِ:Kadınlardan erkeklere benzeyenler, erkeklerden de kadınlara benzeyenler bizden değildir”¹⁵⁷ hadisi kadın ve erkekten her birinin kendisine bahşedilen özellikleri ile değerli olduğu, diğerinin rolü-ne kalkışmaması gerektiği vurgulanmaktadır. Bu sebeple ailede her bir eş müstakil bir kişilik ve role sahip olup diğeri onu kendisine benzetmeye çalışmaması gerekir. Kadın ve erkekten her biri diğerine benzemeye çalışması bir problem olduğu gibi kadının erkeği kendine benzetmeye, erkeğin kadını ken-disine benzetmeye çalışması da bir problemdir.

¹⁵³ Rağib el-İsfahânî, Ebu'l-Kasım el-Hüseyn b. Muhammed, *el-Müfredât fî ġaribi'l-Kur'ân*, Dâru'l-ma'rife, “zevc” maddesi, Beyrut, ts., s. 216; Köse, *Genetiğiyle Oynanmış Kavramlar ve Aile Medeniyetinin Sonu*, s. 88, 138-139.

¹⁵⁴ Karan, “Modern Ailenin Çıkmazları ve İslam Ailesi”, s.131-132.

¹⁵⁵ Karan, “Modern Ailenin Çıkmazları ve İslam Ailesi”, s.125.s.132. Ayrıca bk. Tabakoğlu, Ahmet, “Batı Aile-si ve Kadın” Sosyal Hayatta Kadın, Ensar Neşriyat, İstanbul: 2005, s.190, 194.)

¹⁵⁶ Nisâ 4/32.

¹⁵⁷ İbn Hanbel, *Müsned*, II, 200.

İslam'da kadın ve erkeğe fitratlarına uygun roller verilmiştir. Kadın-erkek rollerinin fitrata aykırı şekilde eşitlik anlayışı ile bozulması; kadın ve erkeğe yüklenen sorumlulukların kadın aleyhine olacak şekilde bozulmasına, ailede yönetim kargaşasına, roller arasında işbirliği yerine çatışma, sevgi ve merhamete dayalı birbirine hizmeti ibadet kabul etme yerini karşılığı olmayan(!) kahr çekme anlayışına dönüşmesi gibi pek çok problemin ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Oysa fitrata aykırı davranmak, hak ve sorumluluk dengesini bozacağı için zulümdür.

Modern kültür, klasik rolleri ya da statüleri ciddi şekilde sorgulamıştır. Bu noktada toplumsal cinsiyet projesi rollerin ya da statülerin verili/fitrî değil inşaî olduğunu yani toplumsal cinsiyetin biyolojik olarak belirlenemeyeceği sosyo-kültürel olarak üretileceği fikri önemli bir işlev görmüştür. Bununla rol ve statülerin kadınlık ve erkeklik normlarına dayalı sabit bir bölünme olmadığı, bir başka ifadeyle geleneksel rol dağılımının yaratılış gerçekliğiyle (fitrat) ilgisinin bulunmadığını ve tamamen tarihi dönemin şartlarından oluştuğunu savunurlar. Bu görüşün temellendirdiği zihniyete göre “ev erkeği” ya da “iş kadını” şeklinde bir giydirme mümkündür.¹⁵⁸

Modern kültürün getirdiği bu tanımlamanın medyanın özendirmesiyle kadının sembolü olan şeyler (küpe ya da bayan işareti kabul edilen yüzükler) erkekte, erkeğin sembolü olan (pantolon, kravat, şapka gibi) şeyler de kadınlarda görülmeye başlamıştır.¹⁵⁹ Oysa Hz. Peygamber kadına benzemeye çalışan erkeğe ve erkeğe benzemeye çalışan kadınlara lanet etmektedir.¹⁶⁰ Hatta Hz. Peygamber, kadınlara ait bir sembol olan kınayı eline yakan bir erkek sahabiye Medine'nin kasabalarından birine sürgün ettiği rivayet edilmektedir.¹⁶¹ Oysa çocukların oyuncak seçiminde dahi fitratın belirleyici olduğu görülmektedir.

Devlet-toplum ilişkilerinde adalet esasken aile ilişkilerinde esas olan ihsandır. Yani eşler birbirine karşı görevlerini yerine getirirken hak ettiğinden fazlası ile iyilikte bulunma anlayışı asıl olmalıdır. Sevgi ve merhametin, fedakârlığın hâkim olması gereken ilişkilerde rekabetin körüklendiği görülmektedir. Aile içi mesuliyet şuuru kalmayınca, aile içi muhalefet savaşları başlıyor Günümüz kadınlarda “örtülü bir feminizm” erkelerinde “örtülü bir feodalizm” söz konusudur. Gönüllülük ve güven iklimi yerini gerilim ve gövde gösterisine terk etmiş durumdadır.¹⁶²

5.2. Ailenin Huzur Ortamı Olmaktan Çıkmasıyla Evliliklerin Kısa Sürmesi

Modern dünyada evlilikler gittikçe azalırken, mevcut olan evlilikler de ancak 5 ile 9 yıl arasında sürdürülebilmektedir. Ekonomik özgürlüğün artmasıyla aile birliğinin aksine yalnız yaşam ve dul olarak yaşama oranları kadınlarda daha yaygındır. Erkeklerde dul kalma oranı %8.9 iken bu oran kadınlarda %36.1'dir. Modern yaşamın aile üzerindeki etkisi; ailenin iki ana unsuru olan kadın ve erkeği birbirinden ayrı yaşamayı onlar için tek seçenek olarak sunmasıdır. Ayrılan bu çiftler, çoğu

¹⁵⁸ Köse, *Genetiğiyle Oynanmış Kavramlar ve Aile Medeniyetinin Sonu*, s.140

¹⁵⁹ Köse, *Genetiğiyle Oynanmış Kavramlar ve Aile Medeniyetinin Sonu*, s.141

¹⁶⁰ Bk.Buhari, Libas, 61-62, Hudud 33; Ebû Davûd, Edeb 53, Libas 27; Tirmizî, Edeb 34; İbn Mâce, Nikâh 22; Dârimî, İsti'zân 21, İbn Hanbel, *Müsned*, I, 225, 227, 237, 354, 365; II, 65, 91, 134, 287, 289.

¹⁶¹ İbn Hanbel, *Müsned*, II, 134.

¹⁶² Bk. Görmez, Mehmet, “Toplumsal Temeli Birey Değil Ailedir”, *Süreklilik ve Değişim ekseninde Aile Olmak*, Tire Kitap, İstanbul 2020, s. 29; “Cennet Odaklı Aile”, *Süreklilik ve Değişim Ekseninde Aile Olmak*, s. 40.

köpek olmak üzere evde besledikleri hayvanlarla yalnızlıklarına çare bulma uğraşındadırlar. Hatta öldükten sonra miraslarını bile bu hayvanlara bıraktıklarına dair haberleri medyada duymak mümkündür.¹⁶³

5.3. Eşler Arasındaki İletişimsizlik Problemi

İletişim, bir ailenin sağlıklı bir şekilde varlığını sürdürebilmesi için önemlidir. İletişimin olmadığı yerde sevgi, saygı, güven, anlama ve anlaşma yeterli düzeyde gerçekleşmemektedir. Eşler arasında iletişimin temel şartı; eşlerin duygu, düşünce ve isteklerini, aile içinde herhangi bir korku duymadan, saygı sınırları içerisinde rahatlıkla ifade edebilmesinden geçer. Bu da ancak eşlerin kendilerini ve birbirlerini iyi tanımasıyla mümkündür.¹⁶⁴

Bilişim çağı, uzakları yakına getirirken, yakınlardan da uzaklaştırdı. Ailelerin boşanma gereçlerinin başında "iletişimsizlik" gelmektedir. Bu iletişimsizliğin en büyük sebebi ise eşlerin birbirine ayırdığı vakit azalırken birbirlerinden beklentilerinin artmasıdır. İlişkilerdeki doyumsuzluk, eşler arasında meydana gelen çatışmaların temel kaynağıdır. Eşlerin birbirlerinden öncelikli beklentisi; yaratılıştan getirilen, erkeğe ve kadına has özelliklerin doyurulmasıdır. Eşler, karşıdakinin yaratılış özelliklerini dikkate alarak değil de kendi yaratılış özelliklerine göre karşıdakinin ihtiyaçlarını karşılama çabasına girebilmektedirler.¹⁶⁵

Sonuç olarak bu durum her iki tarafı da memnun etmemektedir. Örneğin kadınlar, erkeklerin onları dinlememesinden; erkekler ise aile reisi olduğunu hissedememekten, kadın tarafından takdir edilmemekten yakınmaktadırlar. Aslında bu durum aile içerisindeki rol karmaşasından kaynaklanmaktadır. Çünkü toplumların geçmişten günümüze getirdikleri aile modellerine baktığımızda genellikle - buna din çerçevesinde şekillenen aile yapıları da dahil- erkeğin ailenin reisi, kadının ise ev ve çocuklardan sorumlu olarak vasıflandırıldığı görülmektedir.¹⁶⁶

Modern toplumlarda "sekülerleşme" anlayışı etrafında şekillenen din algısı, aile yapısını olumsuz etkilemiştir. Din; eşlerin birbirlerine sabırlı ve hoşgörülü davranmalarını, birbirlerini tamamlamalarını, birbirleriyle dayanışma ve iletişim halinde olmalarını ve adaleti emrederken; sekülerleşme ile birlikte aile içerisinde faydacılık ilkesi hakim olmaya başlamıştır.

5.4. Aile Reisi ve Kadının Çalışma Hayatı

Aile en az iki kişiden oluşan bir hayat yolculuğudur. Birlikte hareket etmeyi gerektiren istişarenin önemli olduğu bir kurumdur. Ortak iş yapacak iki kişi daha işin başından itibaren görev ve sorumluluk alanlarını belirleyerek yola çıkarlar ki ileride olası belirsizliklerden kaynaklanan problemlerle karşılaşmasınlar. Kısaca iki veya daha fazla insanın birlikte yaşamak ve iş yapmak zorunda bulun-

¹⁶³ Karan, "Modern Ailenin Çıkmazları ve İslam Ailesi", s.135.

¹⁶⁴ Eskin, Mesut, "Buhârî'nin el-Edebü'l-Müfred Adlı Eserindeki Aile Konulu Hadislerin Din Eğitimi Açısından Değerlendirilmesi" Hitit ÜSBE, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Çorum 2019, s. 56.

¹⁶⁵ Eskin, Buhârî'nin el-Edebü'l-Müfred Adlı Eserindeki Aile Konulu Hadislerin Din Eğitimi Açısından Değerlendirilmesi, s. 56.

¹⁶⁶ Eskin, Buhârî'nin el-Edebü'l-Müfred Adlı Eserindeki Aile Konulu Hadislerin Din Eğitimi Açısından Değerlendirilmesi, s. 56.

duğu bütün durumlar için geçerli olan “evrensel kural” budur. Hepsi de öğretmen olan okulda bir müdür, hepsi de vatandaş olan mahallede bir muhtar... hep bu anlayışın sonucu olarak atanır veya seçilirken ailede eşler eşit ve özgürdür anlayışı ile bu evrensel ilke yok sayılmaktadır. Hatta hayvanlar aleminde dahi gözlemlenen bu hiyerarşi aile için yok sayılması doğru değildir. Hiyerarşik yapının oluşmadığı bütün kurumları bekleyen kaçınılmaz son kaos ve anarşidir, mutsuzluk ve huzursuzluktur. Aile bir kurumsa, her kurum gibi ailede de bir yönetici olacaktır. Bu yönetici kadın olsaydı niçin erkek değil de kadın denilecekti. Erkek olunca niçin kadın değil de erkek sorusu da benzer bir döngüdür.¹⁶⁷ Aile reisliğini belirlememe veya her ikisine de aynı yetkiyi verme egemenlik savaşına nedendir. Üç kişinin yolculuğa çıkması durumunda içlerinden birinin başkanlığı üstlenmesini emreden din¹⁶⁸, aile müessesesi için erkeği başkan olarak görevlendirmiştir. İslam’da istisnai durumlar hariç ailenin reisi kocadır. Çünkü o, daha güçlü ve hayat olayları karşısında daha dayanıklıdır. Erkeğin aile reisi olması, onun kadından mutlak anlamda üstün olduğu anlamına gelmeyip, aile içi rollerin dağıtımında yöneticilik ve aileyi temsil rolünün erkeğe verilmiş olduğu anlamına gelmektedir. Kocanın vazifesi eşinin mehir, nafakasını temin etmek, onu korumak ve kayırmaktır. Yoksa bu yetki eşine tahakküm etme anlamında değildir.¹⁶⁹

Kocanın ailenin maişetini temin etme görevi, ailenin reisi olmasının zorunlu bir sonucu olarak üstlendiği bir görev mi, yoksa aile reisi olabilmek için zorunlu olarak yerine getirmesi gereken bir görev mi olduğu tartışmaya değer bir durumdur. Kanaatimize göre, kocanın hem aile reisi olabilmesi için, aile bireylerinin geçimini temin ediyor olması önemli bir etken, hem de ailedeki bireylerin geçimini temin etmek, aile reisi olmasının zorunlu bir sonucudur.¹⁷⁰

Kocanın aile reisi olarak görülmesi ve kadının, kendisi ve çocuklarının maişeti için çalışma zorunluluğunun bulunmaması nedeniyle, evinin dışındaki bir iş yerinde çalışmayı düşünen kadının, kocasının onayını alma mecburiyeti vardır. Çünkü aile bireyleri, bu birliğin huzuru ve disiplini için aile birliğini ilgilendiren işlerde başkandan izin almaları gerekmektedir. Görüldüğü gibi İslâm hukuku kadının bir işte çalışmasını yasaklamıyor, aksine onu geçimini temin için çalışmaya mecbur etmiyor. Ancak, normal şartlarda kadının ev dışında çalışma isteğini kocasına rağmen gerçekleştirmesi hoş karşılanmıyor.¹⁷¹

Aile reisi erkek olmakla birlikte bu müessesenin işleyişinde ve korunmasında kadının da erkeğe yakın bir sorumluluğu vardır. Çünkü yuva ortaktır, onunla ilgili hak, yetki ve görevler de ortaktır. Bunun içindir ki Hz. Peygamber “*Koca ailenin çobanı olup idaresinden sorumludur. Keza kadın da kocasının, evinin ve evladının çobanı olup bunların idaresinden sorumludur*”¹⁷² buyurmuştur.

¹⁶⁷ Akpınar, “Aile İçi Sorunların Çözümünde Kur’ânî Yöntem (Nisâ Suresi 34. Ayeti Bağlamında)”, s.6.

¹⁶⁸ Ebû Dâvûd, Cihad 87.

¹⁶⁹ Zemahşerî, *Keşşâf*, II, 67; Tabakoğlu, Ahmet, *İslam ve Ekonomik Hayat*, Ankara 1988, s. 33.

¹⁷⁰ Dalgın, Nihat, *Gündemdeki Tartışmalı Dini Konular*, Ensar Neşriyat, İstanbul 2009, s. 276.

¹⁷¹ Zeydan, *el-Mufasssal*, IV, 280-281; Dalgın, *Gündemdeki Tartışmalı Dini Konular*, s. 278.

¹⁷² Buhârî, Rikak, 17; Müslim, İmâret 5.

Bugün toplumumuzda çeşitli çevreler kadın üzerinden kadın-erkek egemenlik savaşı vermektedir. Oysa birbirine muhtaç iki varlık arasında egemenlik mücadelesi yerine dayanışma anlayışı daha mantıklı bir tavır olsa gerektir.

5.5. Eşler Arasındaki İş Bölümü

İslâm ailesinde bir kısmı daha önce anlatılan sorumluluk paylaşımı vardır. Aile hayatında, fitrat çerçevesinde her kadın ve erkek, öncelikli olarak kendi imkân ve kabiliyetlerine uygun düşen rolü üstlenir, hizmeti yüklenir. Kadın ya da erkeğin, ailedeki iş görme ve hizmet etme statüsü, -kadının doğum yapması gibi değişmez durumlar hariç- hiçbir şekilde değişmez olarak detaylı olarak vahiyle tespit edilmemiş örfe ve âdete, fayda ve maslahata bırakılmıştır. Şartlar gerektirdiğinde, bir kısım rollerin değişmesinde, bazı hizmetlerin her iki cins tarafından da ifasında bir sakınca yoktur. Eşlerin her ikisinin de ailenin maişetini temin için çalıştığı durumlarda, ev işlerinden sadece kadının sorumlu tutulması, kadın üzerine adil olmayan bir yük yüklemektedir.¹⁷³ Hz. Peygamber söküğünü diker, ayak-kabılarını tamir eder, koyunlarını sağlar, kendi hizmetini kendi görürdü.¹⁷⁴ Geleneksel evlilik anlayışında, erkek evin dış, kadın da evin iç yöneticisidir.¹⁷⁵ İslâm aile hukukuna göre evin geçimini sağlamak kocanın görevidir.¹⁷⁶ Kur'ân-ı Kerim'de “الرِّجَالُ قَوَّامُونَ عَلَى النِّسَاءِ بِمَا فَضَّلَ اللَّهُ بَعْضَهُمْ عَلَى بَعْضٍ وَبِمَا أَنْفَقُوا” :Allah'ın insanlardan bir kısmını diğerlerine üstün kılması sebebiyle ve erkekler mallarından harcama yaptıkları için erkekler kadınların yöneticisi ve koruyucusudur...”¹⁷⁷ buyurulmakta, Cabir b. Abdillâh'ın (r.a.) rivayet ettiği bir hadiste Hz. Peygamber kadınların haklarından bahsederken “... Kadınlar hakkında Allah'tan korkun... (kadınların) sizin üzerinizdeki hakkı da, yiyeceklerini ve giyeceklerini mâruf şekilde vermenizdir” buyurmuşlardır.¹⁷⁸ Yine bir adam Peygamber'e (s.a.v.), kadının, kocası üzerindeki hakkı nedir? diye sordu. Bunun üzerine Hz. Peygamber, “Kocanın eşine yediğinden yedirmesi ve giydiğinden giydirmesidir...” karşılığını verdi.¹⁷⁹ Bütün bu âyet ve hadisler evlilik hayatında kadının hakkı olan nafakayı temin görevi kocaya verilmiştir. Böylece, en temel ihtiyaçlardan olan nafakanın hak sahibi ve sorumlusu naslarla belirlenmiştir.

Kur'ân-ı Kerim, evin geçiminden kocanın, ev işlerinden ise kadının sorumlu olduğu bir rol organizasyonu belirler, anneliği de yüceltir. Hz. Peygamber de ailede görev paylaşımını açıkça yapar ve pratik olarak kızı Hz. Fatıma'yı (r.a), Hz. Ali (r.a) ile evlendirdiğinde onları karşısına alıp damadı Ali'nin evin geçiminden, kızı Fatıma'nın da evin tertip ve düzeninden sorumlu olduğunu bildirir. Aile kurumundaki bu rol organizasyonu katı bir hiyerarşiye dayanmaz, işlerin istişare ile yürütüldüğü esnek

¹⁷³ Dalgın, *Gündemdeki Tartışmalı Dini Konular*, s. 275-276.

¹⁷⁴ İbn Sa'd, *Tabakâtü'l-kübrâ*, I, 315; Buhârî, *el-Edebü'l-Müfred*, I, 610; Zeydan, *el-Mufasssal*, XI, 505.

¹⁷⁵ Ebû Zehre, *el-Ahvâlü's-şahsiyye*, s. 164; Karan, “Modern Ailenin Çıkmazları ve İslam Ailesi”, s. 147.

¹⁷⁶ Hukuk-ı Aile Kararnamesi md. 69'da “*Nikâhın sahîhan in'ikadıyla beraber zevc üzerine zevcenin mehir ve nafakası lâzım gelir ve aralarında hakk-ı tevârüs sâbit olur*” denilmektedir.

¹⁷⁷ Nisa 4/34.

¹⁷⁸ Müslim, Hac 147; Ebû Dâvûd, Menâsik 56; İbn Mâce, Menâsik 84; Dârimî, Menâsik 34: İbn Hanbel, *Müsned*, V,73.

¹⁷⁹ İbn Mâce Nikâh 3; Şevkânî, *Neylû'l-Evtâr*, VI, 322.

bir karakter arz eder. Ayrıca İslâmî değerler doğrultusunda yönetim, yetki kullanmak değil naz çekmek ve hizmet etmektir.¹⁸⁰

5.6. Her İki Eşinde Çalışma Hayatında Yer Almasının Ortaya Çıkardığı Problemler

Kadının “annelik” gibi yüce bir görevi vardır. Yaşlanmış olan anne ve babaların huzurevlerine, çocukların ise yuvalara ve evli çiftlerin de akşama kadar iş yerlerinde günü geçirmeleri aile kurumunu olumsuz etkileyerek adeta işlevsiz hale getirmektedir. Kadın ve erkek her ikisinin sabahtan akşama kadar dışardaki koşuşturması, hem kadını, hem de erkeği hayat karşısında yorgun ve bitkin düşürmüştür. Akşama kadar dışarıda iş hayatının yükü altında birlikte ezilen karı-koca, akşamleyin evlerinde birbirlerine yönelecek ve birbirlerini teselli edecek ne zamanları, ne imkânları ve ne de enerjileri kalmaktadır.¹⁸¹ Modern aile, kendisine ait birçok görevi özel veya kamu kurumlarına devretmekle hem kendi özünden hem de dış etkilere karşı aileyi bir sığınak ve dayanışma alanı olmaktan uzaklaştırmıştır. Böyle olunca anne ve babanın gün boyu işte olması, çocukların kreş denilen çocuk bakım evlerinde yetişmesini zorunlu kılmaktadır. Bu durum ise gelecek adına anne babanın eğitiminden ve şefkatli ellerinden geçmemiş, çocuk bakıcılarının insaf ve inisiyatifiyle yetişmiş bir neslin varlığını kaçınılmaz kılmaktadır.¹⁸² Özellikle 0-2 yaşta anneye doymamış çocuklarda gelişen “oral fiksasyon” sendromu çocuğu bir ömür olumsuz anlamda etkilemekte, bağımlılık başta olmak üzere birçok psiko-sosyal problemlere neden olmaktadır. Bu sebeple Allah’ın Kur’an-ı Kerim’de; 3 ayrı yerde “annelerin çocuklarını en az 24 ay emzirmesi gerektiği”¹⁸³ buyruğunun üzerinde düşünmek gerekir.¹⁸⁴

Yaşlılar için yaşlı bakım evlerinin açılması veya şirketlere bunların devredilmesi, evlâdın anne babasına yapması gereken insani hizmeti de ortadan kaldırmaktadır. Aslında bu durum her evli çiftin kendisi için de bir nevi geleceğini tayin etme anlamına gelmektedir. Nitekim Kur’an-ı Kerim’de “رَبِّ اَرْحَمُهُمَا كَمَا رَبَّيْتَانِي صَغِيرًا... Ey Rabbim! Bunlar, beni küçükken nasıl (acıyıp) yetiştirdilerse sen de bunlara (öyle) acı!”¹⁸⁵ tabiriyle anne babaların çocuklarına davrandığı gibi, yaşlandıkların da çocuklarının da onlara nasıl davranacağına işaret edilmektedir. Gençliği boyunca çocuğu kreşlere bırakarak para temini için koşuşturan bir anne ve baba adeta çocuk sevgisinden uzak, ona hasret bir ömrü geçirirken, tam yaşlanıp emekliliğini yaşayacağı sırada da bu sefer torunlarından uzak, yaşlı bakım evlerinde yaşamaya mahkûm edilmektedir. Hayatımızdaki huzursuzlukların altında sevgi ve saygının toplumda tatmin edilmemiş olması yatmaktadır.¹⁸⁶

¹⁸⁰ Köse, “Aile, Kadın- Erkek Eşdeğerliği Üzerine Kurulur”, *Süreklilik ve Değişim Ekseninde Aile Olmak*, s. 108.

¹⁸¹ Karan, “Modern Ailenin Çıkmazları ve İslam Ailesi”, s. 147.

¹⁸² Karan, “Modern Ailenin Çıkmazları ve İslam Ailesi”, s. 129.

¹⁸³ Bakara 2/233, Lokman 31/14, Ahkâf 46/15.

¹⁸⁴ Karan “Modern Ailenin Çıkmazları ve İslam Ailesi”, s.129-130.

¹⁸⁵ İsrâ 17/24.

¹⁸⁶ Karan, “Modern Ailenin Çıkmazları ve İslam Ailesi”, s. 131.

Kadının çocuk sahibi olma hakkı vardır. Kadının bu hakkı sebebiyle fukahanın çoğunluğu, kocanın azil gibi yöntemlerle, kadının rızası olmadan kadının hamile kalmasını önleyici tedbirler alamayacağını savunmaktadır.¹⁸⁷

5.7. Boşanma Konusunda Müslümanca Tavır Takınma

Nikâh cemiyet hayatı için bir nimettir ve birçok faydaları vardır. İnsanlık neslinin güzelce devamına, insanlar arasında ahlaki faziletlerin yayılmasına vesiledir. Bundan dolayıdır ki, bu nimeti güzelce muhafaza etmek gerekir. Nikâhın nimet oluşu, karı ile kocanın güzel imtizacı, huylarının uyuşması halinde tahakkuk eder. Aile içi anlaşmazlığın ortaya çıkması durumunda evliliğin devamını sağlamaya yönelik bazı tedbirlere başvurulmasının, geçimsizliğin devam etmesi durumunda ise erkek ve kadının ailelerinden seçilecek hakemlerin onların arasını bulmaya gayret etmesini istenmiştir.¹⁸⁸ Aile içi problemlerde mümkün olduğunca aile dışı müdahalelere yer verilmemelidir. Karı ile kocanın bir arada yaşamaları imkânsız hale gelince, boşama imkânı da Allah'ın bir lütfu olmaktadır. Bununla birlikte boşanma ailevi problemlerin çözümünde en son alternatif olarak düşünülmelidir. Çünkü talâk, asıl itibariyle mubah değil memnudur. “*Kadınlar size itaat ederlerse, aleyhlerine bir yol aramayın*”¹⁸⁹ buyurularak zaruretsiz boşama yasaklanmıştır. Çünkü talâk, nikâh denilen nimete karşı bir küfrân-ı nimettir. Zarurete binaen meşru kılınmış bir ruhsattır. Evliliği, zaruret bulunmadıkça keyfî uygulamalarla sona erdirecek davranışlarda bulunmak, Allah ve Resulü tarafından tasvip edilmemiş, sû-i edep olarak nitelendirilmiştir.¹⁹⁰

İslam diğer dinlerin aksine yürümesi mümkün olmayan bir evliliği sürdürmeyi uygun görmemiştir. Hristiyanlıkta; “Karısını fuhuştan başka nedenle boşayıp başkasıyla evlenen zina etmiş olur. Boşanan kadınla evlenen zina etmiş olur.” anlayışı söz konusudur.¹⁹¹ “*Kadınları boşadığınız zaman bekleme sürelerini bitirdiler mi; ya onları iyilikle tutun ya da iyilikle bırakın*”¹⁹², “*Onları iddet zamanlarında boşayın*”¹⁹³ âyetleri¹⁹⁴ bir taraftan boşamanın meşruiyetine kapı aralanırkern, diğer taraftan da Allah'ın sınırlarına dikkat çekmektedir. Hz. Peygamber de, “أَبْغَضُ الْحَالِلِ إِلَى اللَّهِ الطَّلَاقُ: Meşru olduğu halde Allah nezdinde en sevimsiz olan şey boşamadır”¹⁹⁵ buyurarak boşama yetkisinin sebepsiz yere kullanılmasının manevi sorumluluğuna vurgu yapmıştır. İslâmî anlayışta evlilikler gereksiz yere bozulamayacağından, kadınların da hiçbir gerekçe yokken boşanma talebinde bulunmaları hoş karşılan-

¹⁸⁷ Bu konuda geniş bilgi için bk. Karaman, *Helaller ve Haramlar*, s. 103-104; Çolak, Abdullah, *İslam Aile Hukuku*, s. 373-374; Özey, *İslam Hukukunda Anne*, s. 33-34.

¹⁸⁸ Nisâ 4/34-35, 128.

¹⁸⁹ Nisâ, 4/34.

¹⁹⁰ Yazır, *Hak Dini*, VII, 5046; Köse, Saffet, *İslâm Hukukunda Hakkın Kötüye Kullanılması*, İstanbul 1997, s.201.

¹⁹¹ Matta 19/9.

¹⁹² Bakara, 2/230-231.

¹⁹³ Talak, 65/2.

¹⁹⁴ Bk. Nisâ 4/20; Ahzâb 33/52; Talak 65/2.

¹⁹⁵ Ebû Dâvûd, Talak, 3; İbn Mâce, Talak, 1.

mamıştır. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.v), “Önemli bir neden olmaksızın kocasından ayrılmak isteyen bir kadına cennet kokusu haram olur.”¹⁹⁶ buyurmaktadır.

Evliliği sürdürmek mefsedete dönüşmüşse; aile bireylerinin zararına bir hal almışsa kocanın bu evliliği sonlandırması görevleri arasındadır.¹⁹⁷ Evliliği sürdürme imkânı kalmamışsa bu durumda ortaya çıkacak boşanma işleminin dahi aklın makul göreceği “ma’ruf”¹⁹⁸ ve bir kimseye hak ettiğinden fazla iyilikte bulunma anlamına gelen “ihsan” ile gerçekleştirilmesi talep edilmektedir. “... الطَّلَاقُ مَرَّتَانِ فَإِمْسَاكَ بِمَعْرُوفٍ أَوْ تَسْرِيحٍ بِإِحْسَانٍ Talak iki defadır. Bundan sonra ya iyilikle tutmak ya da güzellikle (ihsan ile) salıvermek vardır.”¹⁹⁹ ilahi buyrukla iki yoldan birinin tercih edilmesini emretmiştir. Kur’ân-ı Kerim’in boşamada bile ihsan duyarlılığının gösterilmesini istemesi fukahanın, -müt’a ödenmesi zorunlu olan durumlar dışında- normal şartlardaki diğer boşamalarda da erkeğin ekonomik durumuna göre kadına gönül alıcı hediye (müt’a) takdim etmesini müstehap olarak kabul etmelerinde etkili olmuştur.²⁰⁰

Boşanan eşlerin çocuğu görme hakkı. Âlimler genellikle çocuğun her gün anne veya babasını görme hakkı olduğunu söylemişlerdir. Şâfiîler, makul birkaç günde bir görme hakkı olduğunu söylerler. Boşanan eşlerden herhangi birinin, çocuğun ana veya babasıyla görüşmesine engel olmaya hakkı yoktur. Çünkü eşlerin boşanmış olsa da, çocukları üzerindeki ebeveynlik hak ve sorumlulukları devam etmektedir. Değişen durumlara göre makul görüşme süre ve şartları kanun veya mahkeme kararıyla düzenlenebilir.²⁰¹

Sonuç

Evliliğin yaşandığı yuvada huzur ve mutluluk esastır. Ailede huzur ve mutluluğun sürdürülmesi karşılıklı hak ve görevlerin/rollerin doğru tespitine bağlıdır. Ailede rolleri belirlemede din ve onunla şekillenen kültür/örf belirlemektedir. Allah’ın eşler arasında var ettiği huzurun (sekînet) sürdürülmesini sağlayacak tarzda hareket etmek her iki eşin de görevidir. Bir hukukta bireye verilen sorumluluk ile hak dengeli ise o hukuk adil; hak fazla sorumluluk az veya sorumluluk fazla hak az ise o hukuk adil değildir. İslam’ın aile anlayışında karı ve kocadan her birine yüklenen sorumluluklar ile verilen haklar arasında dengenin olduğu görülmektedir. Çeşitli gerekçelerle bu dengenin bozulması ailede huzurun da bozulmasına neden olmuştur. Özellikle İslam’ın sabitelerine sırt çevirmeyi marifet gibi gösteren modernizm anlayışı, karı kocanın birbirinin eksikliğini tamamlayan varlıklar oldukları göz ardı ederek karı kocayı birbirinin rakibi gibi göstermeye çalışmıştır. Sonuçta özellikle kadını kocasına karşı kıskırtan bu anlayış, kocasına karşı şahsiyet iddiasında bulunan, ona karşı kişiliğini korumak ve kendini ezdirmeme adına ona hizmet ve itaati zül addeden kadın figürünü ortaya çıkarmıştır. Bugünkü aile

¹⁹⁶ Ebû Dâvûd, Talâk 3; İbn Mâce, Talâk 1.

¹⁹⁷ Mv.F., XXIV, 62.

¹⁹⁸ Talak 65/2.

¹⁹⁹ Bakara 2/229.

²⁰⁰ Mevsilî, İhtiyâr, III, 102.

²⁰¹ Esen, “İslam Hukukunda Aile”, *İlahiyat Akademi Dergisi*, s.51.

sorunun temelinde şahsiyet problemi yer alıyor. Güçlü şahsiyetler olmayınca güçlü aileler de kurulamamaktadır.

Bu çalışmada fitratlarını uygun olarak kocanın kendisine yüklenen; ailenin reisliği, babalık, evin geçimini sağlama, eşine karşı tavırlarında çocuklarına da örnek olacak şekilde güzel muamele gibi görevleri, kadının eşinin sırdaşı, annelik, evin iç işlerinden sorumlu olma, her ikisi için geçerli olan güven verici olma, sadakat gibi hususlar ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Kaynakça

- Abdülhamîd, Muhammed Muhyiddîn, *el-Ahvâlü 'ş-Şahsiyye fi 'ş-Şerî'ati'l-İslâmiyye maa'l-İşâreti ilâ Mukabilihâ fi 'ş-Şerâi'il-Uhrâ*, Beyrut 1984.
- Abdülhamîd, Muhammed Muhyiddîn, *el-Ahvâlü 'ş-Şahsiyye fi 'ş-Şerî'ati'l-İslâmiyye maa'l-İşâreti ilâ Mukabilihâ fi 'ş-Şerâi'il-Uhrâ*, Beyrut 1984.
- Acar, H. İbrahim, *İslam Hukukunda Evliliğin Sona Ermesi*, Erzurum 2000.
- Akpınar, Ali, “Aile İçi Sorunların Çözümünde Kur’ânî Yöntem (Nisâ Suresi 34. Ayeti Bağlamında)” *İlahiyat Akademi Dergisi*, sy.11, 2020.
- Alpysbayev, Yergali-Beşer, Faruk, “Kocanın Te’deb Aracı Olarak Nâşize Durumundaki Eşini Darb Etme Yetkisi ve İdarenin Bu Yetkiyi sınırlandırması”, *Usul İslam Araştırmaları*, sy.33, Nisan 2020.
- Ateş, Süleyman, “İslam’ın Kadına Getirdiği Haklar”, *İslami araştırmalar Dergisi*, 1997, c.10, sy.4.
- , *Yüce Kur’ân’ın Çağdaş Tefsiri*, İstanbul 1989.
- Aydın, “Aile Hayatı”, *İlmihal*, TDV Yayınları, Ankara 2006.
- , “Kadın”, *DİA*, İstanbul 2001, XXIV.
- , “Liân” *DİA*, Ankara 2003, XXVII.
- Aynî, Bedruddin Ebû Muhammed Mahmud b. Ahmed, *el-Binâye fi Şerhi'l-Hidâye*, Beyrut 2000.
- Bilmen, Ömer Nasûhî, *Hukukî İslâmiyye ve Istilahat-ı Fıkhiyye Kamusu*, İstanbul 1985.
- Buhûtî, Mansur b. Yunus İdris, *Keşşâfû'l-Kına' an Metni'l-İknâ'*, Beyrut 1982.
- Cessâs, Ebû Bekr Ahmed b. Ali er-Râzî, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, Beyrut 1993.
- Ceyhan, Mehmet, “İslam Hukukunu İhlal Eden Kocaya Karşı İslâm Hukukunda Alınan Tedbirler”, *İHTİSAS İlmi Araştırma ve Neşir Dergisi*, Haziran 2020, sy.1.
- Çolak, Abdullah, “İslam’ın İktisadî Prensipleri”, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, <http://www.dinbilimleri.com>, Yıl: 3, sayı: 1, Ocak-Şubat-Mart, 2003.
- , *İslam Aile Hukuku*, İstanbul 2018.
- Dalgın, Nihat, *Gündemdeki Tartışmalı Dini Konular*, Ensar Neşriyat, İstanbul 2009, s. 276.
- Demir, Zekiye, “Evlilik: Doğru İnsan Doğru Karar”, *Aile Diyanet Aylık Dergi*, Ocak 2018, s.15.
- Demirci, Senai, *Ve Aşk Evliliğin Elllerinden Tuttu*, İstanbul, 2005.
- Derdîr, Ebu'l-Berekât Ahmed b. Muhammed b. Ahmed (1201/1786), *eş-Şerhu's-sağir alâ akrabi'l-mesâlik ilâ mezhebi'l-İmam Malik*, Dâru'l-meârif, ts.
- Derveze, M. İzzet, *et-Tefsirü'l-Hadîs Nüzul Sırasına Göre Kur'an Tefsiri*, (çev. Mustafa Altınkaya), İst. 1997.
- Ebû Zehre, Muhammed, *el-Ahvâlü 'ş-Şahsiyye*, Dâru'l-fikr, ts., s. 18.
- , *Tanzîmü'l-İslâm li'l-Müctema'*, Dâru'l-fikru'l-Arabi, t.s., s.88.

- , *Zehratü 't-Tefâsîr*, Dâru'l-fikri'l-arabî, ts.,
- Erdoğan, Mehmet, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, İstanbul 1998.
- Esen, Hüseyin, “İslam Hukukunda Aile”, *İlahiyat Akademi Dergisi*, (Gaziantep İlahiyat Fakültesi Dergisi) sy.11, 2020.
- Eskin, Mesut, “*Buhârî'nin el-Edebü'l-Müfred Adlı Eserindeki Aile Konulu Hadislerin Din Eğitimi Açısından Değerlendirilmesi*” Hitit ÜSBE, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Çorum 2019.
- Gölcük, Şerafeddin-Toprak, Süleyman, *Kelâm*, Konya 1988.
- Görmez, Mehmet, “Toplunun Temeli Birey Değil Ailedir”, Süreklilik ve Değişim ekseninde Aile Olmak, Tire Kitap, İstanbul 2020.
- HAK, *Hukuk-ı Aile Kararnamesi*, Dersaadet 1336.
- Hallâf, Abdulvahhab, *Ahkâmu 'l-Ahvâli 'ş-Şahsiyye fi 'ş-Şer'ati 'l-İslâmiyye*, Dâru'l-Kalem, Kuveyt 1990.
- Harman, Ömer Faruk, “Kadın”, *DİA*, İstanbul 2001, XXIV.
- İbn Âbidîn, Muhammed Emîn b. Ömer b. Abdilazîz el-Hüseyinî ed-Dımaşkî, *Hâşiyetü Reddi 'l-Muhtâr*, İstanbul, ts.
- İbn Hacer, Ebû'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî, *Fethu'l-Bârî bi Şerh-i Sahihî 'l-Buhârî*, Beyrut 1379.
- İbn Hazm, Ebû Muhammed Alî b. Ahmed b. Saîd b. Hazm el-Endelüsî el-Kurtubî, *el-Muhallâ bi 'l-Âsâr*, Beyrut, ts.
- İbn Kayyim, Şemsüddin Muhammed b. Ebi Bekr b. Eyyub el-Cevziyye, *Ahkâmu 'n-Nisa*, (thk. Ali b. Muhammed Yusuf el-Muhammedî), Beyrut 1980.
- İbn Kudâme, Ebû Muhammed Muvaffakuddîn Abdullah b. Ahmed b. Muhammed b. Kudâme el-Cemmâilî el-Makdisî, *el-Muğnî*, Riyad 1997.
- İbn Rüşd, Ebu'l-Velîd Muhammed b. Ahmed el-Hafîd el-Kurtubî el-Endelüsî (520/1126), *Bidâyetü 'l-Müctehid ve Nihayetü 'l-Muktesid*, İstanbul 1985.
- İbn Sa'd, Ebû Abdillâh Muhammed b. Sa'd b. Menî' el-Kâtib el-Hâşimî el-Basrî el-Bağdâdî, *Tabakâtü 'l-Kübrâ*, by. ts.
- İbnu'l-Arabî, Ebû Bekir b. Muhammed b. Abdullah, *Ahkâmu 'l-Kur'ân*, Kahire 1967-1968.
- İstanbul Sözleşmesi, <https://www.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem24/yil01/ss81.pdf> (Erişim:08.10.2020)
- Kal'acı, Muhammed Ravvas, *Mevsuatü Fıkıh-ı Ebî Bekr*, Dımaşk 1983.
- Karaman, Hayreddin, *Günlük Hayatımızda Helaller ve Haramlar*, İstanbul 2012.
- Karan, Cuma, “Modern Ailenin Çıkmazları ve İslam Ailesi”, *İlahiyat Akademi Dergisi*, (Gaziantep İlahiyat Fakültesi Dergisi) sy.1.
- Kâsânî, Alauddin Ebû Bekir b. Mes'ud, *Bedâiu 's-Sanâî' fî Tertîbi 'ş-Şerâi'*, Beyrut 1974.
- Kayan, Ramazan, “Cennet Odaklı Aile”, *Süreklilik ve Değişim Ekseninde Aile Olmak*, Tire Kitap, İstanbul 2020.
- Kınalızâde Ali Çelebi, *Ahlâk-ı Alâî*, (sadeleştiren: Murat Demirkol), Fecr Yayınları, Ankara 2016.
- Kırbaçoğlu, M.Hayri, “Kadın Konusunda Kur'ân'a Yöneltilen Başlıca Eleştiriler”, *İslâmî Araştırmalar*, c.X, sayı.4, 1997.
- Kitab-ı Mukaddes, Eski ve Yeni Ahit, İstanbul 1974.
- Köse, Saffet, “Aile, Kadın- Erkek Eşdeğerliği Üzerine Kurulur”, Süreklilik ve Değişim Ekseninde Aile Olmak, Tire Kitap, İstanbul 2020.

- , “Caferilikte Mut’a ve Ona Karşı Sünnî Duruş”, *Mârife*, yıl.8, sayı. 3, 2008, s. 84-85; Yaman, *İslâm Aile Hukuku*, s.13-14.
- , *Genetiğiyle Oynanmış Kavramlar ve Aile Medeniyetinin Sonu*, Konya 2014
- , *İslâm Hukukunda Hakkın Kötüye Kullanılması*, İstanbul 1997.
- Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh el-Kurtubî (671/1273), *el-Câmi’ li Ahkâmî’l-Kur’an*, Kahire, 1967.
- Maturîdî, Ebû Mansur Muhammed b. Muhammed, *Te’vilâtü Ehli’s-Sünne*, Müessesetü’r-risale, 2004.
- Mergînânî, Ebu’l-Hasen Ali b. Ebî Bekir (593/1197), *el-Hidâye Şerhu Bidâyetü’l-Mübtedî*, by., ts.
- Mevlânâ, Celâleddîn-i Rûmî, *Mesnevî*, (trc. Süleyman Nahîfî), İstanbul 2007.
- Miras, Kamil, *Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrîd-i Sarîh Tercemesi ve Şerhi*, Ankara 1981.
- Mv.F. (*el-Mevsuatü’l-Fıkhiyye*), *Vizâratü’l-Evkâf ve’s-Şuûni’l-İslâmiyye*, Kuveyt, 1983 vd.
- Öğüt, “Nisa Suresinin 34. Ayeti Bağlamında Aile Kurumunun İki Temeli”, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, 2008, sy. 11.
- Özay, Hilal, *İslam Hukukunda Anne*, İstanbul 2008.
- Rağîb el-İsfehânî, Ebu’l-Kasım el-Hüseyn b. Muhammed, *el-Müfredât fî Ğarîbi’l-Kur’ân*, Dâru’l-ma’rife, “zevc” maddesi, Beyrut, ts.
- Rol, <https://sozluk.gov.tr/?kelime=> (Erişim Tarihi 10.08.2020)
- Serahsî, Şemsü’l-Eimme Ebû Bekr Muhammed b. Ahmed, *el-Mebsût*, Beyrut 1986.
- Şevkânî, Muhammed b. Ali b. Muhammed (1250/1834), *Neylû’l-Evtâr Şerhu Münteka’l-Ahbâr min Ehâdis-i Seyyidi’l-Ahyâr*, Kahire, ts.
- Şirbînî, Muhammed b. Ahmed el-Hatîb, *Muğni’l-Muhtâc ilâ Ma’rifeti Meâni’l-Minhâc*, Beyrut, 1997.
- Şirbînî, Muhammed b. Ahmed el-Hatîb, *Muğni’l-Muhtâc ilâ Ma’rifeti Meâni’l-Minhâc*, Beyrut, 1997.
- Tabakoğlu, Ahmet, “Batı Ailesi ve Kadın” Sosyal Hayatta Kadın, Ensar Neşriyat, İstanbul: 2005.
- Tabakoğlu, Ahmet, *İslam ve Ekonomik Hayat*, Ankara 1988.
- Taberî, Ebû Cafer Muhammed, b. Cerîr et-Taberî, *Tefsirut-Taberî; Câmiu’l-Beyân an Tevîl-i Âyil-Kurân*, (thk. Abdullah b. Abdûlmuhisn et-Türkî), Kahire 2001.
- Tarablusî, Alâuddîn Ebu’l-Hasan Ali b. Halid, *Muînu’l-Hükkâm fî mâ Yeteraddedü Beyne’l-Hasmeyni Mine’l-Ahkâm*, Mısır 1310.
- Tarhan, Nevzat “Boşanmış Ailelerin Çocukları da Boşanıyor” (25 Nisan 2006- Bugün Gazetesi).
- Topaloğlu, Bekir, *İslâm’da Kadın*, Rağbet Yayınları, İstanbul 2016.
- Yaman, Ahmet, *İslam Aile Hukuku*, İstanbul 2008.
- Yaran, Rahmi, “Aile Hayatı”, *İslâm İlmiyâli*, (Marmara İlâhiyat Vakfı) İstanbul 2006.
- Yazır, Elmalılı M. Hamdi, *Hak Dini Kur’an Dili*, İstanbul ts.
- Yeniçeri, Celal, *İslâm Ailesi ve Ev İdaresi*, İstanbul 2009.
- Zemahşerî, Ebu’l-Kasım Carullah Muhammed b. Ömer b Muhammed (538/1143), *Keşşâf*, Beyrut, 1995.
- Zerkâ, Mustafa Ahmed, *el-Fıkhu’l-İslâmî fî Sevbihî’l-Cedîd (el-Medhalü’l-Fıkhi’l-Âm)*, Dimaşk, 1967-1968.
- Zeydan, Abdülkerim, *el-Câmi’ fî’l-fıkhi’l-İslâmî el-Mufasssal*, (4. Baskı) Beyrut 2012.
- Zeydan, Abdülkerim, *el-Câmi’ fî’l-fıkhi’l-İslâmî el-Mufasssal*, (4. Baskı) Beyrut 2012.

Zuhaylî, Muhammed, *el-Mu'temed fi'l-fihi's-Şâfiî*, I-IV, Dımaşk 2011.

Zuhaylî, Vehbe, *el-Fıkhü'l-İslâmî ve Edilletuh*, Dımaşk 1985.

-----, *et-Tefsîru'l-Vecîz*, Dımaşk 1994.

AİLE KURUMUNUN BEKASINA YÖNELİK TEDBİRLERDEN MESKEN MAHREMİYETİ/DOKUNULMAZLIĞI

Hasan ŞAHİN *

Öz

Mesken/konut, insanların yalnız başına kalabildikleri, şahsi veya ailevî yaşantılarında istedikleri gibi davranabildikleri, yabancılara karşı ne zaman ve ne ölçüde iletişim kurabileceklerine kendilerinin karar verebildikleri bir ortamdır. Mesken mahremiyeti ise bu hakkın korunmasını ifade eden bir kavramdır. Mesken mahremiyetinin sınırlarını başta dini inanışlar olmak üzere örf, adet, gelenek ve diğer toplumsal değerler gibi kültürü oluşturan temel alt parametreler belirler. Hukuk kuralları ise bu kabuller çerçevesinde hazırlanmış olan kanun normlarıdır. Mahremiyetin en yoğun yaşandığı mekân öncelikle insanın evi, konutu, meskeni olduğu için konut dokunulmazlığı modern kanunlarda özel hukukun önemli başlıklarından birisi haline gelmiştir. Bu mahremiyetin İslami gelenekte de ayrı bir yeri ve önemi vardır. İslami anlayışta mesken mahremiyetinin korunmasında haklardan çok sorumluluklar ön plandadır. Aile mahremiyetine dışarıdan müdahil olmamak kadar aile bireylerinin içeride kalması gereken sınırları dışarıya açık etmemesi de bir o kadar önemlidir. Zira mesela bir kısım çözümü mümkün problemler dışarıya taşındığında çözümü zorlaşmakta, sorun büyümekte ve tarafların onuru kırılmaktadır. Sonuç olarak, mesken/konut dokunulmazlığı, aile kurumunun bekası ve mutluluğu için korunması gereken özel bir alandır. Fakat teknolojik gelişmelerin etkisiyle, mesken mahremiyeti eskiye oranla çok daha etkili ve yoğun bir şekilde tehlike altındadır. Günümüz kanunlarında konut dokunulmazlığı kanuni yaptırımlarla güvence altına alınmıştır, buna karşın İslam hukukunda bu mahremiyet alanının ihlali daha çok ahlaki yaptırımlar açısından değerlendirmeye tabi tutulmuş yasaklamalar yerine ilişkilere ölçüler getirmiştir. Bu çalışmada, aile kurumunun bekası için alınacak tedbirlerden mesken mahremiyeti/dokunulmazlığı konusu ele alınacak ve daha sonra hem günümüz kanunlarında hem de İslam hukukunda mesken mahremiyetini ihlal suçuna yönelik ne gibi yaptırımların yer aldığı karşılaştırmalı şekilde incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Aile, Mahremiyet, Mesken, Konut.

Residential Privacy from Measures for the Survival of the Family Institution

Abstract

Residence is an environment where people can stay alone, behave as they wish in their personal or family life, and decide for themselves when and to what extent they can communicate with strangers. Residential privacy is a concept that expresses the protection of this right. The boundaries of dwelling privacy are determined by funda-

* Dr. Öğr. Üyesi, Sinop Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri İslam Hukuku Anabilim Dalı.

mental sub-parameters such as religious beliefs, customs, traditions and other social values that make up the culture. Legal rules are legal norms prepared within the framework of these acceptances. The place where privacy is most intense is primarily the human's home, residence and household. For this reason, housing immunity has become one of the important topics of private law in modern laws. In the Islamic understanding, responsibilities are more important than rights in protecting the privacy of the residence. It is equally important that family members do not reveal the secrets that should be kept inside, as well as not being involved in family privacy from outside. Because, for example, when some solvable problems are carried out, the solution becomes difficult, the problem grows and the dignity of the parties is broken. Consequently, housing immunity is a special area that must be protected for the survival and happiness of the family institution. However, with the effect of technological developments, residential privacy is under threat more effectively and more intensely than before. In today's laws, immunity of housing is secured with legal sanctions, however, in Islamic law, violation of this area of privacy has brought measures to relations rather than prohibitions that have been evaluated in terms of moral sanctions. In this study, one of the measures to be taken for the survival of the family institution, the issue of dwelling privacy / immunity will be discussed, and then it will be examined comparatively what kind of sanctions are included in both today's laws and Islamic law for violation of residential privacy.

Keywords: Family, Privacy, Home, Residence.

Giriş

Genel Olarak Mahremiyet Kavramı, Aile ve Mesken Mahremiyeti

Sözlükte “helâl olmayan, yasaklanan şey” manasındaki Arapça mahrem kelimesinden türeyen mahremiyet; gizlilik, bir şeyin gizli yönü, insanın saygınlığı ve dokunulmazlığı gibi anlamlara gelmektedir.¹ Mahremiyet kavramı aile hukukunda özel bir anlama sahiptir. Gerçekten de aile mahremiyeti denince dışarıya karşı korunmuş, aile bireyleri için güvenli ortam oluşturan bir anlam karşımıza çıkmaktadır. Bu, bir yabancıya bakması, izin almadan dâhil olması yasak olan; aile bireylerinin özel alanını oluşturmaktadır. Bu özel alanı koruma hem aile bireylerinin hem de dış bireylerin sorumluluğudur. Tam da burada haya, iffet ve edep kavramlarının aile mahremiyetindeki önemi karşımıza çıkmaktadır. Zira mahremiyet sorumluluğu insanların haya, iffet ve edep anlayışı ile paralel olarak gelişecektir. Şu halde aile mahremiyetinin korunması hem hukuki hem ahlaki hem de İslam inancı açısından insanda bulunan bu haya duygusunun yerleştirilmesi ile mümkün olabilecektir. Haya sahibi insan kendi mahremiyetini muhafazada itinalı olduğu gibi bir başkasının mahrem alanına da bir o kadar saygılı olur.²

Mahremiyet duygusunun insan doğasında yaratılıştan mevcut olduğunu Hz. Âdem ile Hz. Havva'nın cennette örtünecek şeyler aramalarından anlamaktayız.³ Öyleyse insan türü için mahremiyeti

¹ Ebü'l-Fadl Cemâlüddîn İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, Daru Sâdır, Beyrut 1414, c. 12, s. 119; Mehmet Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, 3. Baskı, Ensar Neşriyat, İstanbul 2010 s. 336.

² Mahremiyet ile ilgili kavramlar için bkz. Abdullah Kahraman, “Nasslar Çerçevesinde Mahremiyet: Tanımı ve Sınırları”, *Mahremiyet Bağlamında Sosyal Medya ve Aile –Aile Forumu-1*, 3. Baskı, DİB yay., İzmir 2019, s. 55.

³ Bkz. Araf, 7/22.

sağlayan örtünme duygusu doğal, örtünmemek ise doğal olmayandır diyebiliriz. Zaten aile mahremiyetinin temelinde insanın saygınlığını korumak vardır. Bu esasen fıtratı, yani özü, saflığı, gerçek hali korumaktır. Fıtratı bozan şeyler aile mahremiyetini de bozacaktır. Mahremiyetin insan olma gereği, zorunlu olan kısmının yanında bir de bireylerin ihtiyarî olarak gizlemek istedikleri mahremleri olabilir. Birincisi zorunlu mahremiyeti, ikincisi ise ihtiyari mahremiyeti ifade eder. Zorunlu mahremiyetin sınırları İslam’a göre belli olup değişmezken, ihtiyari mahremiyetin sınırları bireylerin kendi tercihlerine bırakılmıştır. Mesela, bir bireyin bedeninde örtmesi gereken mahrem bölgeleri zorunlu mahremiyeti ifade ederken, bir eşyayı saklaması, başkalarına göstermemesi ise ihtiyari mahremiyeti ifade eder.⁴

Günümüz kanunlarına göre mahremiyetin sınırlarını kişisel özerklik kapsamında kişi kendisi belirlerken⁵ İslam hukukunda mahremiyetin sınırları insanın tekeline bırakılmamıştır. Genel sınırları belirleyen bir kısım kurallar Müslüman bireylerin günlük yaşantılarını kuşatmış ve bir düzene koymuştur. Bunun bir sonucu olarak birey mahremiyeti, mesken, çevre, mimari ve hatta ibadet mahremiyetine ilişkin hususlardan söz etmek mümkündür. Ancak burada özel olarak mesken mahremiyeti konusu üzerinde durulacaktır. Elbette mesken denilince sadece aileyi soğuktan, sıcaktan, geceden koruyan bir yapıdan bahsetmiyoruz. Küçük bir dünyanın sığıldığı, aile fertlerinin mutluluk ve kederlerini paylaştıkları, çocukların yetiştiği çok yönlü bir yapıdır kastedilen. Buna göre mesken/konut, insanların yalnız başına kalabildikleri, şahsi veya ailevî yaşantılarında istedikleri gibi davranabildikleri, yabancılara karşı ne zaman ve ne ölçüde iletişim kurabileceklerine kendilerinin karar verebildikleri bir ortamdır. Mesken mahremiyeti ise bu hakkın korunmasını ifade eder.⁶

İslam hukukunda mahrem denilince, birbiriyle evlenilmesi yasak olan bireyler anlaşılmaktadır. Buna göre anne, baba, çocuk gibi yakın akraba mahrem kimseler olarak belirlenmiştir. Diğer yandan evlenmeden önce namahrem olan (mahrem olmayan) taraf, evlenildikten sonra “helal” şeklinde isimlendirilir ve yine mahrem sınıfına girmez, ancak aile mahremiyetinin en temelinde eşlerin mahremiyeti yer alır.⁷ Öyleyse aile mahremiyeti kendi içinde de bölümlenmiştir. Aile içinde eşler arasındaki mahremiyet en dar alanı oluştururken çocuklar ve diğer aile fertleriyle paylaşılan özel durumlar daha geniş alanı oluşturur.

Mesken, konut, oda gibi kavramlar, içerisinde mahremiyeti çağrıştıran kavramlardır. Hem yerleşik kültürümüz hem de İslam inancı mesken mahremiyetine büyük önem vermiş ve eşler arasındaki mahremiyetten aile mahremiyetine, meslek erbabı mahremiyetine varıncaya kadar genele yayılan belli

⁴ Zorunlu ve ihtiyari mahremiyet ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Said Nuri Akgündüz, “İslam Hukuku Açısından Hukukun Mahremiyeti Koruyucu İşlevi”, *Din, Gelenek ve Ahlak Bağlamında Mahremiyet Algıları Sempozyumu*, Samsun 2016, c. I, s. 456.

⁵ Bkz. Mehmet Yüksel, “Mahremiyet Hakkı ve Sosyo-Tarihsel Gelişimi”, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, Ankara 2003, c. 58, sy. 1, s. 182.

⁶ Mesken mahremiyeti ile ilgili örnek tanımlar için bkz. Hamza Çakır, “Sosyal Medya ve Kaybedilen Mahremiyet”, *Aile Forumu-1 Mahremiyet Bağlamında Sosyal Medya ve Aile*, 3. Baskı, DİB Yay., İzmir 2019, s.15 ayrıca bkz. Ergün Yıldırım, “Aile, Ontoloji ve Ahlak”, *Mahremiyet Bağlamında Sosyal Medya ve Aile –Aile Forumu-1*, 3. Baskı, DİB yay., İzmir 2019, s. 85.

⁷ Muharrem Ertaş, *Mahrem Namahrem*, Yenda Yay., İstanbul 2000; Salim Ögüt, “Mahrem”, *TDV İslam Ans.*, Ankara 2003, c. 27, s. 388.

koruyucu kurallar belirlemiştir. Bu kurallara örnek, aile bireyleri arasındaki mahremiyetin korunması için odalara izin alarak girilmesi, belli yaşa gelen çocukların odalarının ayrılması, evlere izin alarak ve selam vererek girilmesi, başkalarının evlerini gizlice gözetlememe gibi hususlar zikredilebilir.⁸

Mahremiyeti; birey mahremiyeti, bilgi mahremiyeti ve mesken mahremiyeti şeklinde üç başlıkta sınıflandırmak mümkündür.⁹ Ailenin mutluluk ve bekası için vazgeçilemez olan aile mahremiyetini sağlayan ise meskendir. Bu açıdan mesken mahremiyeti aile mahremiyetini sağlayan en önemli unsurdur. Netice olarak aile mahremiyeti ile mesken mahremiyeti birlikte düşünülmesi gereken bir kavram olmaktadır. Mahremiyet kelimesinin kök anlamlarında hürmet ve ihtiram anlamları¹⁰ da olduğuna göre mesken mahremiyeti aileye hürmetin, özenin, ona saygı duymanın bir göstergesidir.

1. Mesken Mahremiyetinin Kapsamı ve Aile Mahremiyetine Katkısı

Mahremiyet denilince akla ilk gelen insan bedeni ile ilgili dokunulmazlıklardır. İnsanların evleri, konutları veya ev hükmündeki yapıları; ev içinde şahsi odaları fiziksel mekan ile ilgili mahremiyet alanlarını oluşturur. Şu halde fiziksel mahremiyet alanına giren her mekan, ortam; mesken mahremiyeti kapsamında görülmelidir. Ev, oda, iş yerindeki özel bölümler; meslek erbabının özel mekanları olan doktor, hemşire odaları; okulda sınıf; özel araçlar, karavan gibi korunaklı hareketli yapıların hepsinin kendine has mekan mahremiyeti vardır. Mesela bir öğretmenin dersine sınıf dışından bir başkası giremez ve bilgimi artırıyorum diye dersleri izleyemez. Mesken kapsamına hastanedeki hasta odaları da dahildir.¹¹ Yurt, hapishane gibi insanların yaşadığı her mekanın kendisine ait özel mesken mahremiyeti vardır. Yine ibadetlerde mekan mahremiyeti apayrı özel bir yere sahiptir. Nitekim İslami gelenekte camilerde kadınlara özel bölümler ayrılarak rahatça ibadetlerini yapabilmelerine imkan tanınmıştır. Meskene ait eşyalar da mahremiyete dahildir. Bir yerden bir yere nakledilen eve ait özel eşyaların da bir mahremiyeti vardır. Buna meskene bağlı “taşınma mahremiyeti” de diyebiliriz.

Özetle söylemek gerekirse başta cinsel yaşam olmak üzere bireylerin özel yaşam özgürlüklerini sağlayabildikleri mekan, özel mahremiyet alanını ifade eder. Bu özel mahremiyet alanı, mesken mahremiyetinin kapsamını oluşturur. Mesken mahremiyetini koruyucu tedbirler ayeti kerimelerde ve hadisi şeriflerde çoklukla yer almakta ve mahremiyetin sınırları Kur'an ve Sünnet çizgisinde belirlenmektedir. Yani gerek şahsi mahremiyet ve gerek aile mahremiyetinin sınırlarını İslami anlayışta Allah bizzat belirlemiş, Hz. Peygamber de detaylandırmıştır. Şu halde mahremiyete riayet, kulluk bilinci ile eş tutulur, kulun mahremiyet alanına saygı, Allah'ın koymuş olduğu sınırlara saygı, yani yaratana saygıdır. Bu bağlamda en başta Nur suresinde geçen şu ayetleri zikredebiliriz; “Ey Müminler! Evlerinizden başka

⁸ Nur, 24/58; İslam'da mahremiyet anlayışı ile ilgili bkz. bkz. Huriye martı vd., *Sorularla Mahremiyet Bilinci*, 3. Baskı, DİB Yay., Ankara 2020, s. 46.

⁹ Sınıflandırma için bkz. Hamza Çakır, “Sosyal Medya ve Kaybedilen Mahremiyet”, s. 16.

¹⁰ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, c. 12, s. 119-120.

¹¹ Hatta günümüz kanunlarında hasta mahremiyeti için özel yönetmelik bulunmaktadır. Bkz. 29863 sayılı “Kişisel sağlık verilerinin işlenmesi ve mahremiyetin sağlanması hakkında yönetmelik”, <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2016/10/20161020-1.htm> (er. tar. 14.08.20)

evlere, izin almadan, seslenip sahiplerine selam vermeden girmeyiniz. Eğer düşünürseniz bu sizin için daha iyidir. Eğer evde kimseyi bulamazsanız, yine de size izin verilmedikçe içeriye girmeyiniz. Size 'dönün' denirse dönün. Bu, sizi daha çok temize çıkarır. Allah yaptıklarınızı bilir.”¹² Kur'an'ın bu ifadeleri mesken mahremiyeti hukukunun genel hatlarını çizmesi açısından oldukça önemlidir, buna göre;

-Bir başkasının evine izin alarak girmek

-Evde kimse yoksa yani izin alınmamışsa girmemek

-Ev sahibi girmeye izin vermemiş, yani misafiri kabul etmemişse girmemek şeklinde maddeleyebiliriz.

Diğer dikkat çekici nokta, görüldüğü gibi ayeti kerimede mesken mahremiyetinin hak boyutuna değil, görev boyutuna dikkat çekilmektedir. Yani doğrudan ziyaretçinin görevleri sayılmakta, dolaylı yoldan ev sahibinin mesken mahremiyeti hakkı ortaya çıkmaktadır.

Hadisi şeriflerde de benzer bir yaklaşımın olduğunu, mesken mahremiyeti konusunda önce görevlerin sayıldığını görmekteyiz. Mesela “Biriniz üç defa izin ister de izin verilmezse dönüp gitsin”¹³, “Hz. Peygamber izin istemek için kapıya geldiği zaman kapıya yüzünü dönmez, sağ ve sol omzunu çevirir ve izin verilirse girer yoksa dönüp giderdi”¹⁴ “Bir kimsenin izinsiz olarak bir başkasının evinin içine bakması helal değildir. Eğer bakarsa o eve girmiş demektir.”¹⁵ Bu ifadelerde de bireylere sorumlulukları hatırlatılmaktadır. İslam sorumluluk bilinci çerçevesinde ev sahibinin de mesken mahremiyetini koruma hususunda gerekli tedbirleri almasını istemiştir. Nitekim Peygamberimiz (sav) “Bir kimse, kapısı açık bırakılmış bir eve uğrar da içeriye bakarsa kabahat onda değil, ev sahibindedir”¹⁶ buyurmuştur.

İzin isterken kendini uygun şekilde tanıtmak da önemlidir. İçeriden gelen “kimsiniz?” sorusuna “benim” demek yerine kişi kendini tanıtıcı bilgi vermelidir. Cabir (ra.) kapıyı çalınca Hz. Peygamber ona kim olduğunu sormuş, “benim” cevabını alınca, “ben ben” ifadesini tekrar ederek (eleştirerek) bu cevabın yeterli olmadığına işaret etmiştir.¹⁷

Kişi kendi evine bile usulünce girmelidir aksi halde bazen mesken mahremiyetine halel vermiş olacaktır. Bu kapsamda mesela Hz. Peygamber (sav.) uzun bir yolculuktan dönen erkeğin karısının kusurağını araştırmak niyetiyle geceleyin ansızın evine girmesini yasaklamıştır. Hatta kendisi de gece yolculuktan dönmüşse sabahı bekleyerek evine girmiş, hem ev halkını rahatsız etmemiş hem de bu davranışıyla örnek olarak oluşabilecek yanlış anlaşılmanın önüne geçmiştir.¹⁸

İslam'ın bakış açısına göre mesken mahremiyetine riayet etme sorumluluğu sadece yabancılara yüklenmiş bir görev değildir. Ev içerisinde yaşayan hane halkının da mesken mahremiyetini koruma

¹² Nur, 24/27, 28.

¹³ Müslim, İsti'zan 34.

¹⁴ Buhari, Edebü'l-müfred 5.

¹⁵ Tirmizi, Salat 148

¹⁶ Buhari, İstizan 16.

¹⁷ Buhari, İstizan 17.

¹⁸ Buhari, Nikah 121; bu konu o kadar önemlidir ki; mesela köyümüzde gurbetten gelen bir koca, karısına (güya!) sürpriz yapmak için gece gizlice yanına girmiş, kadın yabancı bir erkeğin saldırısına uğradığını sanarak korkudan yaşadığı şok sonucu ağır hastalığa yakalanmıştır.

görevleri vardır. Çünkü mesken mahremiyeti sağlıklı bir aile yaşantısı için vazgeçilmez bir parametredir. Başta hane halkı kendi aralarında özel alanlarına saygı duymalı, mahrem alanlarına izinsiz girmemelidir.¹⁹ Ayrıca eşlerin aile mahremiyetini koruma görevleri vardır. Aile içerisinde kalması gereken bilgileri başkaları ile paylaşmamalı, aile yaşantılarını dışarıdan seyirlik hale getirmemelidir. Karı ve koca birbirleri arasında geçen ve dışarıya anlatılmaması gereken özel halleri, vücudun mahrem alanları, mahrem davranış biçimlerini dışarıdan hiçbir kimseye anlatmamalıdır. Aksi sadakat ve güveni zedeler, sadakatin olmadığı ailenin bekası da sarsılacaktır.²⁰ Anne babalar, evli çocuklarını, bir başkası ile mahremiyet ve sırları olabilen, eşleri ve ailesi arasında müstakil bireyler olarak görmeli, her haline vakıf olmak istememelidir.

Günümüz kanunlarında özel hayatın gizliliği ile ilişkili olan konut dokunulmazlığı üzerinde durulan temel hak ve hürriyetlerden birisidir. Konut dokunulmazlığı, mesken mahremiyeti kadar geniş bir anlama sahip olmasa da mesken mahremiyetine hizmet eden enstrümanlardandır.²¹ Konut dokunulmazlığı ile ilgili kanuni düzenlemelere ilerde detaylı değinileceği için burada yer verilmemiştir.

2. Aile Yapısındaki Değişim ve Mesken Mahremiyetini Tehdit Eden Unsurlar

Modernleşme, aile yapısını derinden etkilemiş, mahremiyet bilincini köklü bir değişime uğratmıştır.²² Günümüzde modernitenin insanlığa sunduğu birçok faydalı oluşumların yanında oldukça derin olumsuz etkileri de vardır. Aile yapısı da bundan nasibini almıştır. Özellikle gizliliğin, mahremiyetin özelde mesken/aile mahremiyetinin ciddi şekilde yara aldığı görülmektedir. Örf adet ve geleneklerimiz, modernleşme karşısında aşınmaktadır. Özellikle mahremiyetin sınırlarını insanın tek eline veren özgürlük anlayışı, aile yapısında onulmaz yaralar açmıştır. Zira sınırsız özgürlük anlayışı bireyin kutsal ile bağını koparmış²³ ve insan sayısı kadar farklı mahremiyet anlayışı ortaya çıkmıştır. Kimine göre çok

¹⁹ Nitekim bu konuda “Ey inananlar! Ellerinizi altında olan köle ve cariyeler ve sizden henüz erginliğe ermemiş olanlar, sabah namazından önce, öğle sığağında soyunduğunuzda ve yatsı namazından sonra yanınıza gireceklerinde üç defa izin istesinler. Bunlar, sizin açık bulunabileceğiniz üç vakittir. Bu vakitlerin dışında birbirinizin yanına girip çıkmakta size de, onlara da bir sorumluluk yoktur. Allah size ayetlerini böylece açıklar. Allah Alimdir, Hakim'dir. Çocuklarınız erginlik çağına gelince, büyükler gibi, onlar da her defasında izin istesinler. Allah size ayetlerini böylece açıklar. Allah Alimdir, Hakim'dir.” buyurulmuştur. Nur, 24/57, 58.

²⁰ Bkz. “...Kadınlar sizin için bir elbise, siz de onlar için bir elbisesiniz...”Bakara, 2/187; “Kıyamet günü Allah katında hesabı sorulacak en büyük emanetlerden birisi, kişinin eşiyle birlikte olduktan sonra onun sırrını ifşa etmesidir.” Müslim, Nikah 124; mahremiyeti koruma sorumluluğu ile ilgili ayrıca bkz. Ahmet Yaman, *Ahlak ve Hukuk Ekseninde Aile Hayatımız*, 2. Baskı, DİB Yay., Ankara 2018, s. 76.

²¹ Mesken kelimesi, Arapça “sükna” kelimesinden türemiş olup bireyin dinlendiği, rahata kavuştuğu özel alanların tümünü ifade etmektedir. Bkz. İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, c. 11, s. 211.

²² Şu bir gerçek ki, icat ve buluşların bizzat kendisi değil iyi veya kötü yönde kullanılmaları önemlidir. Modernliği de bu şekilde düşünmek gerekir yani modernitenin bizzatı kendisini değil, kullanımını ve hangi yöne yönlendirildiğini görmek gerekir.

²³ Burada Saffet Köse'nin şu ifadesi dikkat çekicidir: “Din davranışa yön veren özelliğini büyük ölçüde yitirmiş, ahlak oluşturacak dinamizmini kaybetmiştir. Bunun sonucunda doğal olarak ahlaki yozlaşma bütün sorunların merkezine oturmuş, kendisine bel bağlanan seküler hukuk aciz duruma düşmüştür.” Saffet Köse, *Genetiğiyle Oynanmış Kavramlar ve Aile Medeniyetinin Sonu*, 4. Baskı, Mehîr Vakfı Yay., Konya 2015, s. 386; ayrıca bkz. Yusuf Bahri GÜNDOĞDU, “Mahremiyet Eğitiminin Temeli İnsanlık Şerefi: Ailenin Mesuliyetleri”, *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, Ordu 2017, c. 7, sayı: 2, ss. 387-394; ayrıca bkz. Ülfet

mahrem sayılan konular, resimler, bilgiler diğeri için sıradan günlük paylaşımlara konu olabilmektedir. Özellikle sosyal medya ve dijital ortamlar da bu olumsuzluklara uygun bir zemin oluşturmaktadır.²⁴

Burada teknolojinin bizatihi kendisinin kötü olduğu sonucu çıkarılmamalıdır. Ancak şu da bir gerçek ki, “teknoloji kültürünü de dayatır” diye bir söz vardır. Kültürüyle birlikte gelen sosyal medya ile insanlar kendi hayatlarını gönüllü olarak seyirlik hale getirmektedirler.²⁵ Bu sebeple teknolojik gelişmeler, mesken mahremiyetini eskiye oranla çok daha derin ve yoğun bir şekilde zarar verebilmektedir. Gençlerin sosyal medya, televizyon ve diğer yollarla olumsuz etkilenmesi, mahremiyet eğitiminin yetersizliği gibi nedenlerle aile mahremiyetini tehdit eden, mahremiyet duygusunu azaltan etkiler çoğalmıştır. Özellikle sosyal medyanın görselliği körükleyen bir yapısı olduğunu vurgulamak gerekir.²⁶ Şu halde yanlış modernlik algısı mesken mahremiyetine olumsuz etki etmekte ve aile yapısına zarar vermektedir.

Abdullah Kahraman mahremiyeti dışarıya karşı açmayı “daha fazla modernlik” olarak gören algıyı şu şekilde eleştirmektedir: “Eski Roma’da şöyle bir anlayışın var olduğunu tespit edebiliyoruz: O dönemde insanlar mahremiyet denen şeyi, bu duygu ve hisse sahip olmayı ayıp telakki ediyorlar. Yani birileri bu benim özelimdir, bu benim mahremimdir şeklinde bir duygu besliyorsa onun sosyalleşmemiş olduğuna, onun bedeninin medenileşmemiş olduğuna ve onun bir takım insani özelliklerinden mahrum olduğuna hükmediyorlar.” Buna göre insan mahremiyetini ne kadar çok paylaşır ise o denli modern olduğu düşüncesinin eskiden de var olduğunu bu şekildeki bir modernlik algısının esasında bir gerileme olduğunu belirten Kahraman “mahremiyet algısında milattan öncesine doğru” bir gidişten söz etmektedir.²⁷

Modernleşme ile birlikte aile yapısındaki rol dağılımının köklü değişimi de mesken mahremiyeti algılarını değiştirdiğini söyleyebiliriz. Klasik aile yapısındaki baba ve anne sorumluluklarının yerini karmaşık bir model almasıyla birlikte rollerde bir belirsizlik meydana gelmektedir. Özellikle içgüdüsel olarak aile mahremiyetinin kaynağı olan annelerin, dışarıda çalışma hayatına girmesiyle birlikte, aile ve mesken mahremiyetinin değişimi göz ardı edilemez bir konumdadır.²⁸

Görgülü, “Fetva Soruları Bağlamında Değişen Mahremiyet Kodları”, *Aile Forumu-1 Mahremiyet Bağlamında Sosyal Medya ve Aile*, 3. Baskı, DİB Yay., İzmir 2019, s. 71.

²⁴ Sosyal medyanın aile mahremiyeti üzerindeki olumsuz etkileri için bkz. Hamza Çakır, “Sosyal Medya ve Kaybedilen Mahremiyet”, s.13; tarım toplumundan sanayi toplumuna geçiş ile mesken ve ailenin dönüşüm ile ilgili değerlendirmeler için bkz. Ergün Yıldırım, “Aile, Ontoloji ve Ahlak”, s. 86; sosyal medya kullanmayanların evliliklerin daha huzurlu olduğuna yönelik iddialar ile ilgili bkz. Nuri Tınaz, “Mahremiyet Bağlamında Sosyal Medyanın Evlilik Üzerine Etkisi”, *Aile Forumu-1 Mahremiyet Bağlamında Sosyal Medya ve Aile*, 3. Baskı, DİB Yay., İzmir 2019, s. 97.

²⁵ Bkz. Huriye Martı vd, *Mahremiyet bilinci*, s. 65.

²⁶ Sosyal medyanın mahremiyet bilincine etkisi ile ilgili bkz. Faik Uyanık, “Sosyal Medya Kurgusalılık ve Mahremiyet”, *Kocaeli Üniversitesi Yeni Medya Kongresi*, Kocaeli 2013.

²⁷ Abdullah Kahraman, “Nasslar Çerçevesinde Mahremiyet”, s. 56.

²⁸ “Modernleşme ile birlikte toplumlarda aile kurumunun dönüşümüne neden olan çok sayıda süreç aynı anda yaşanmıştır. Yaşam süresinin uzaması, küreselleşme, kentleşme, kadının iş gücüne daha fazla katılması..” bkz. Olgun Gündüz, “Toplumsal Değişme Sürecinde Aile Kurumunda Yaşanan Farklılıklar ve Süreklilikler”, *Peygamberimiz ve Aile*, 2. Baskı, DİB. Yay., Ankara 2019, s. 86; Ailede rol çatışması ile ilgili tespitler için bkz.

Aile ve mesken mahremiyetini tehdit eden unsurlardan birisi de mimarideki köklü değişimdir. Kadim medeniyetimizde yer alan avlulu, korunaklı evlerin yerini yüksek yapılar, çarpık kentleşme ve düzensiz ev yapıları almıştır. Bu karmaşada mesken mahremiyetini sağlamak eskiye oranla daha bir çaba gerektirmektedir. Mesken mahremiyetini koruma konusunda özellikle mesken sahiplerine büyük sorumluluk düşmekte eskiden doğal şekilde korunaklı evlerin özel çabalarla korunması zorunluluğu ortaya çıkmaktadır.²⁹

Toplumun sosyokültürel yapısındaki değişimlerin çekirdeğinde aile ve birey yer alır. Bu nedenle aile ve mesken mahremiyetinin dejenere olmasının temelinde bireyin itikadi, ahlaki ve kültürel bozulması yer alır.³⁰ Dolayısıyla toplum ve aile bireylerinin her birisinin tek tek eğitim yoluyla bu bilinci kazanmaları, aile içinde, okulda ve diğer eğitim çevrelerinde ahlaki eğitime daha bir özen gösterilmesi gerekmektedir. Aksi halde aşağı yönde ilerleyen ahlaki bozulma giderek artacak ve nihayet hem aileyi hem de toplumu büyük problemler karşılayacaktır. Zira aile mahremiyetini sağlayan mesken mahremiyeti korunmaz ise, yıkıcı sorunlar sıradanlaşmaya başladığı gibi dışarıdan bakanlar için de aile kurumu, sorunlu bir varlık ve oluşum olarak görülecek ve evlenme oranları gittikçe azalmaya devam edecektir.³¹

Mesken mahremiyetini tehdit eden unsurlardan birisi de, bireylerdeki aşırı merak duygusudur. Hâlbuki bu duygu insanda araştırma, gözlemlleme, ibret alma gibi bilimsel çabaları gerçekleştiren diye vardır. İnsan bu duygusunu olumsuz şekilde, diğer bireylerin gizli hallerini araştırmaya sevkeder ise bu hissini yanlış mecrada, amacı dışında kullanmış olacaktır. Mesela gelin ve kayınvalidenin birbirleri ile ilgili özel bilgilere ulaşabilmek için çocukları aracı yapmaları ve özel bilgileri dış bireylerle paylaşmaları yanlış bir davranış biçimi olduğu gibi bu davranış çocuğun ahlaki gelişimine de olumsuz etki edecektir.³² Bu gibi yanlış tutumlar sebebiyle birçok aile yuvalarının yıkıldığı herkesin malumudur.

İhsan Çapcıoğlu, “Sekülerleşen Toplumda Bireyselleşen Aile”, *Mahremiyet Bağlamında Sosyal Medya ve Aile –Aile Forumu-1*, 3. Baskı, DİB yay., İzmir 2019, s. 28.

²⁹ Aile mahremiyetine etki eden unsurlar için bkz. Ergün Yıldırım, “Aile, Ontoloji ve Ahlak”, s. 84.

³⁰ Ahlaki bozulmanın yol açtığı sorunların tespiti ile ilgili Yusuf Çağlayan’ın şu ifadeleri dikkate değerdir; “Esasen, sosyokültürel yapıdaki değişimler, önce toplumun en küçük birimleri olan birey ve aile yapısından başlayarak, en son siyasi ve toplumsal kurumlarına yansır. Bu kültürel bozulma, siyasi ve toplumsal çerçeveler değişmedikçe belirginlik kazanamaz bu sebeple, kültürel bozulmaya bağlı olarak ortaya çıkan krizlerden şekil ve çerçeveler sorumlu tutulur. Halbuki toplumun gidişini, barış ve istikrarını belirleyen esas unsur, o toplumun şekil ve çerçevesinden çok bireylerin zihniyet dünyası ve değer yargıları karakter özellikleridir. Bir kanun, suçları ve yolsuzlukları yasakladığı ve cezalandırdığı halde, zihniyet yapısı gereği suç işlemek ve yolsuzluk bireylerin tabiatı haline gelmiş ise burada arızalı olan kanun değil bireylerin bu zihniyet yapısı ve kültürel tabiatıdır.” Yusuf Çağlayan, *Tahrifi Tedrisat Sistem Eğitiminden Eğitim Sistemine*, Etkileşim Yay., İstanbul 2015, s. 335; ayrıca mahremiyet problemi ile ilgili bkz. Ülfet Görgülü, “Fetva Soruları Bağlamında Değişen Mahremiyet Kodları”, s. 79.

³¹ “Aile ve kadın eksenli programlarda, toplumun yoksulluk durumunun ve duygularının kötüye kullanıldığı, aile içi olumsuz ilişkilerin teşhir edildiği, böylece çocukların ve gençlerin ruh sağlığının olumsuz etkilendiği gözlenmektedir. Ayrıca programa katılan bireylerin aile mahremiyetlerinin de ortadan kaldırıldığı, bu tür programların çocuk ve gençlerde aile kurumuna ilişkin olumsuz bir tutumun gelişmesine yol açabileceği, kadın sorunlarının dile getirilmesi adına kadının küçük düşürüldüğü, programa çıkan kadınlar aracılığıyla kız çocuklarının cinsel kimlik gelişimlerini olumsuz etkilediği de bir gerçektir.” Huriye Martı vd, *Mahremiyet bilinci*, s. 36.

³² Hucurat, 49/12; Huriye Martı vd, *Mahremiyet bilinci*, s. 43.

3. Aile Kurumunun Bekası Açısından Mesken Mahremiyeti Niçin Önemlidir?

Her bireyin özeli olduğu gibi ailenin de korunması gereken mahremeleri vardır. Ailenin kendi içerisindeki özel yaşanmışlıkları, sırları, eşler arasındaki özel ilişkiler yanında dışarıya taşmaması gereken aile içerisinde çözümü elzem olan sorunları da vardır. İşte bu hususi durumlar ailenin mahremiyetinin sınırlarını oluşturur. Mesken mahremiyeti de bu sınırları koruyan bir kalkan görevi görür. Bunun yanında evin içerisinde de mahrem alanlar vardır ki, her yetişkinin hatta çocukların özel alanları saygı duyulması gereken özel alanlardır. Aile bireyleri, başta kendi içerisinde birbirlerinin mahremlerine saygı duymalı ki çocuklar mahremiyet bilinci kazanabilsinler. Böylece mahremiyet eğitimi sağlam bir şekilde oluşsun ve dışarıya karşı ailesine ait özellikleri paylaşmasın.

Aile sırları dış çevreye karşı korunmadığı takdirde aile üzerinde herkesin yorum yapma, eleştirme, sırrı yayma gibi olumsuzluklar meydana gelebilecek nihayet bu zorlu süreç belki de ailenin dağılmasına sebep olacaktır. Çünkü aile içerisinde çözümü gereken sorunlar dışarıya taştığı takdirde sorun şişmekte ve çözümsüz hale gelebilmektedir.³³ Aile içerisinde yaşanan sorunların çözüme katkısı olmayan akrabalara veya arkadaşlara anlatmak, sorunun çözümü şöyle dursun daha da alevlenmesine sebep olabilecektir. Böyle yanlış bir davranış, İslam'ın tavsiye ettiği davranış biçimine uzaktır.³⁴

Günümüz modern dünyasında aile, toplumsal değişimin minyatür bir kopyası, toplum ise ailenin geniş çapta bir örneği niteliğindedir. Başta şiddet, ahlaki öğretilerden yoksunluk geniş çapta toplumun dar anlamda da aile problemlerinin konusudur. Hem toplumun hem de ailenin çekirdeğini ise birey oluşturur. Esasen ülkemizde aile, eğitim, toplum ve diğer tüm alanlarda oluşan problemlerin temelinde bireyin bozulması yatmaktadır.³⁵ Bu sebeple doğru bir mahremiyet eğitimi ile mahremiyeti koruma görevi aile bireylerinin her birinin özel sorumluluğudur. Mahremiyet eğitimi soyut bir eğitim olduğu için bireyde bu duygunun yerleşmesi kolay da değildir. Bu sebeple en başta aile bu bilinci çocuklarına haya ve edep duygusunu kazandırarak ulaşabilirler. Mesela daha bebekken anne çocuğunun altını orta yerde değiştirmemeli, çocuğunu özel bir mekanda emzirmeli, küçük çocukken elbisesini izin alarak çıkartmalı ve böylece çocukta haya duygusunu desteklemelidir.

4. Mesken Mahremiyetini İhlal Suçuna Karşı İslam Hukukunun Öngördüğü Yaptırımlar ve Aile Mahremiyetini Korumadaki Etkisi

İslam hukuku mahremiyeti, yalnızca bireysel bir özgürlük olarak görmez. Aileye, topluma hatta devlete yansıyan yönleri vardır mahremiyetin. İslam hukukuna göre mahremiyet zorunlu ve ihtiyari olmak üzere iki başlıkta değerlendirilir. Cinsel mahrem yerler başta olmak üzere bedeni örtme, sır tutma

³³ Aile mahremiyetinin korunmasının aile kurumunun saadetine katkısı ile ilgili bkz. Rahime Beder Şen, “Aile Mahremiyeti ve Mahremiyetin Korunması”, *Diyanet Aylık Dergi*, Ankara 2008, sy: 205.

³⁴ İslam, ailenin devamlılığını sağlamak için yaşanan sorunların arabulucu veya hakem sıfatıyla uzman kişiler yoluyla çözülmesini tavsiye etmiş dolayısıyla ehil olmayan kişiler akraba da olsa uzman olmayanlara aile sırlarını anlatmayı doğru bulmamıştır. Bkz. Nisa, 4/35; Fatma Bayraktar Karahan, *İslam'da Aile*, 2. Baskı, DİB Yay, Ankara 2019, s. 30.

³⁵ Toplumun eğitimi ve birey odaklı problemlerin ele alındığı bir çalışma için bkz. Yusuf Çağlayan, *Tahrifi Teditat*, s. 37.

gibi sorumluluklar, sınırlarını İslam'ın belirlediği zorunlu mahremiyet alanını oluşturur. Zorunlu mahremiyet alanına giren özelliklerin dışarıdan ihlali suç olduğu gibi bireyin kendisinin bu özellikleri dışarıya karşı açması da suçtur.³⁶

Zorunlu mahremiyetin en temel gayesinin bireyin ırz ve namusunu dışarıya karşı korumak olduğunu söyleyebiliriz. Bu gaye İslam'ın gözetmiş olduğu temel beş gaye, makasidüşşeria'dan birisidir.³⁷ Bu nedenle zorunlu mahremiyet alanı salt bireysel özgürlük alanı olarak görülmeyp sınırları bireyin tekeline bırakılmamıştır. Bununla birlikte her bireyin hatta ailenin tercihen paylaşmak istemediği sırları, yaşanmışlıkları olabilir ki bunlar da ihtiyari mahremiyet alanına girmekte olup işte bunlar bireysel özgürlük olarak görülür. Birey bu ihtiyari mahremiyet alanına giren özelliklerini istediği oranda paylaşabilir. Ne var ki gerek zorunlu mahremiyet ve gerekse ihtiyari mahremiyet alanına giren özelliklerin dışarıdan ihlal edilmesi İslam'ın haram kıldığı, aynı zamanda suç saydığı fiillerdir.³⁸

Misafirliğin kısa olanının tavsiye edilmesi, ibadet için bile ev sahibinden izin istenmesi; yine Hz. Peygamber'in uzun yolculuktan gece dönmüşse ailesini rahatsız etmemek için evine girmemesi; ziyaret için bir eve girerken izin isteme, selam verme, izin verilmediğinde geri dönme gibi uygulamalar İslami anlayışta mesken mahremiyetine ne denli özen gösterildiğinin örnekleridir. Hatta tarihi süreçte bazı toplumlarda erkekler için büyük ve kadınlar için küçük ve ayrı tokmaklarla kapıların çalınması âdeti; mahremiyetin, mesken dokunulmazlığının en zarif örneklerindendir.

Mesken mahremiyetinin ihlaline ilişkin ayet ve hadislerde birleşik ana temaya göre; bir eve izin alınmadan girilmesinin³⁹, dışarıdan evin içerisinin gözetlemenin⁴⁰ yine aile bireyleri tarafından aile sırlarının dışarıya aktarılmasının⁴¹ suç olduğu anlaşılmaktadır. Bunun yanında oda mahremiyeti de mesken mahremiyeti gibi düşünülür ve izinsiz olarak bir başkasının odasına girmek İslam hukukunda suç sayılır.⁴² Kamu düzeni, hırsızlık, canın korunması gibi nedenlerle izinsiz bir meskene girmek mesken mahremiyetini ihlal sayılmayacağı aşikârdır.

İslam hukukunda mesken mahremiyeti, özel hayatın gizliliği kapsamında düşünülür. Buna göre bir bireyin kendi hususi meskeninde, konutunda veya yaşadığı kapalı fiziksel mekanında yapıp ettikleri mahremiyet alanı ihlal edilerek araştırılmaz veya sorgulanamaz. Nitekim Hz. Ömer hilafeti döneminde yaşanan şu olay bunu destekler niteliktedir; Hz. Ömer halifelik görevinde âdeti üzere bir gece vakti Medine şehrinin sokaklarında teftiş için dolaşırken evinin içerisinde şarkı söyleyen bir adamın sesini işitmiştir. Bunun üzerine kontrol etmek için evin duvarından atlayarak içeri girmiş ve adamı yanında bir

³⁶ “Mü'min kadınlara da söyle, gözlerini haramdan sakınsınlar, ırzlarını korusunlar. (Yüz ve el gibi) görünen kısımlar müstesna, zînet (yer)lerini göstermesinler. Başörtülerini ta yakalarının üzerine kadar salsınlar.” Nur, 24/31.

³⁷ Bkz. Akgündüz, “İslam Hukuku Açısından Hukukun Mahremiyeti Koruyucu İşlevi”, s. 463.

³⁸ Buhârî, İstizân 11.

³⁹ Bkz. Nûr, 24/27-28; Buhârî, İstizân 13.

⁴⁰ Buhârî, İstizân 11.

⁴¹ “Kıyamet günü Allah katında hesabı sorulacak en büyük emanetlerden birisi, kişinin eşiyle birlikte olduktan sonra onun sırrını ifşa etmesidir.” Müslim, Nikah 124.

⁴² Nur, 24/58.

kadın ile şarap içer halde bulmuştur. İslam’a göre yasak olan bir fiili işlediği için Hz. Ömer adama “Ey Allah’ın düşmanı! Sen bir günah işleyeceksin de Allah senin durumunu gizleyecek mi sandın? diye hiddetli davranınca adam; “Ey müminlerin emiri acele etme! Ben sadece bir günah işledim sen ise üç hususta Allah’ın koymuş olduğu sınırları çiğnedin. Allah; başkalarının özel hallerini araştırmayın buyurdu⁴³, sen gizlice girerek bu yasağı çiğnedin. Allah; evlere kapılarından girin buyurdu⁴⁴, sen duvardan atladın. Allah; kendi eviniz dışındaki evlere izinsiz ve sahiplerine selam vermeden girmeyin buyurdu⁴⁵, sen benim evime izinsiz girdin.” Adamı söylediklerinde haklı bulan Hz. Ömer ceza vermediği gibi bu şahıstan af dilemiştir.⁴⁶

Esasen bir eve izinsiz girmek mesken mahremiyetini ihlal olduğu gibi, eve girdikten sonra kalınması gereken normal süreden fazla kalmak da mesken mahremiyetini ihlaldır. Mesela bu konuda Sevgili Peygamberimiz’in bizzat yaşadığı bir olay şöyledir; Peygamberimiz, Hz. Zeynep binti Cahş ile evliliği münasebetiyle verdiği düğün yemeğine ashabını davet etmişti. Davetlilerin çoğu yemekten sonra olağan şekilde ayrılmışlar ancak birkaç kişi ısrarla hala oturmaya devam etmişlerdi. Peygamberimiz uzayan bu misafirlikten rahatsız olmuş ancak nezaketinden bir şey söyleyememişti. Hatta davet ortamını terk etmiş, dolaşmış gelmiş ama hala o birkaç kişi ayrılmamıştı. Yine peygamberimiz ayrılmış, başka bir yerde beklemişti. Nihayet misafirlerin gittiği haber verilince odasına yönelmiş ve odasına gireceği sırada “hicap ayeti” diye de anılan ve misafirlik adabına dair ayeti kerime nazil olmuştu.⁴⁷ Ayet şu şekildedir; “Ey iman edenler! Yemek için çağrılmaksızın ve yemeğin pişmesini beklemeksizin (vakitli vakitsiz) Peygamber’in evlerine girmeyin, çağrıldığınız zaman girin. Yemeği yiyince de hemen dağılın. Sohbet için beklemeyin. Çünkü bu davranışınız Peygamber’i rahatsız etmekte, fakat o sizden de çekinmektedir. Allah ise gerçeği söylemekten çekinmez. Peygamberin hanımlarından bir şey istediğiniz zaman perde arkasından isteyin. Böyle davranmanız hem sizin kalpleriniz, hem de onların kalpleri için daha temizdir. Allah’ın Resûlüne rahatsızlık vermeniz ve kendisinden sonra hanımlarını nikahlayanız ebediyen size haramdır. Çünkü bu Allah katında büyük bir günahıdır.”⁴⁸

Eşlerin tutması gereken sırları dışarıya anlatması mesken mahremiyetini ihlaldır. Zira bu konuda hem ayeti kerimeler hem de hadisi şerifler, eşlerin birbirinin gerek özel hallerini ve gerek aralarında geçen cinsellik gibi mahremleri dışarıya anlatmamaları konusunda ikazda bulunur.⁴⁹

İslam hukukunda mesken mahremiyetini ihlalin suç olduğu hem dünyevi hem de uhrevi cezaya sebep olacağı ifade edilmişse de diğer bir takım temel suç türlerinde olduğu gibi belli başlı bir yaptırım

⁴³ Hucurat, 49/12.

⁴⁴ Bakara, 2/189.

⁴⁵ Nur, 24/27.

⁴⁶ Ebû Bekr Muhammed b. Ca’fer b. Muhammed es-Sâmerrî el-Harâitî, *Mekarim-ül Ahlâk*, Daru’l-Afaku’l-Arabiyye, Kahire 1999, c. 1, s. 152.

⁴⁷ Buhari, Tefsir Ahzab 8; Müslim, Nikah 87.

⁴⁸ Hicap ayeti için bkz. Ahzab, 33/53.

⁴⁹ “Onlar, size örtüdürler, siz de onlara örtüsünüz.” Bakara, 2/187; Tahrim, 66/1-4; “Kıyamet günü Allah katında en büyük ihanetlerden birisi, kişinin eşiyle birlikte olduktan sonra onun sırrını ifşa etmesidir. Müslim, Nikah 124; Ebu Davud, Edeb 32.

öngörülmemiş, ucu açık bırakılmış ve bu alandaki tasarruf yani mahremiyeti ihlal suçuna hangi cezaların verileceği hususu devlet idaresine bırakılmıştır. Buna göre idare, mahremiyet ihlallerine karşı toplumun menfaati için gereken caydırıcı cezaları verebilecektir. Gerçekten de bu serbestide büyük maslahat vardır. Zira mahremiyet ihlali her dönemde şekil değiştirerek karşımıza çıkabilmektedir. Zira eskiden mahremiyet ihlali belki belli bir mekan ve zamanda kalabiliyorken günümüzde tek bir tuş ile mesela telefon ya da bilgisayar ile insanların mahremiyeti yerle bir edilebildiği gibi artık o paylaşımı silmek, geri döndürmek de mümkün olamamaktadır.⁵⁰

Nitekim İslam hukukunun kanunlaşmış örneklerinden olan Mecelle’de “Raiyye üzerine tasarruf maslahata men’uttur⁵¹” şeklindeki kuralı ile zamana ve mekana göre belirlenmesi gereken ceza türlerinde toplum menfaatinin gözetileceği belirtilmiştir. Hatta bu meyanda Mecelle’de mesken mahremiyetini koruyucu bir takım kurallar da zikredilmiştir. Mesela Mecelle’nin 1202 -1210 arasındaki maddeler mesken mahremiyeti ile ilgili düzenlemeler olup evlerin, diğer evlerin mahrem yaşam alanlarını ihlal etmeyecek şekilde bina ve dizayn edilmesi, kadınların rahat bir şekilde evlerinin avlularında mahremiyet alanları koruyacak şekilde yaşayabilmelerini öngörmekte aksi halde cezai yaptırımlardan bahsetmektedir.⁵²

İslam hukukunda kurallar çift yönlü yani hem dünyevi hem de uhrevi müeyyideler açısından muhataba yansır.⁵³ Mesken mahremiyetini gözetme ile ilgili kurallara baktığımızda da bu çift yönlülüğü görebiliriz, ancak İslam hukukunda mahremiyet alanına ilişkin yaptırımların diyani yönü daha baskındır. Zaten yapısı itibarıyla gizlilik içeren mahremiyeti salt hukuk kuralları ve yaptırımları ile korumak pek de mümkün görünmemektedir. Bu nedenle İslam hukuku mahremiyet konusunda yasaklamalar getirmekten çok ilişkilere ölçüler getirmiştir. Zira her geçen gün mahremiyeti ihlal edebilecek yeni yollar türemektedir. Şu halde bireylerin vicdani olarak eğitilmeleri, bu kötü davranıştan kendi iç iradeleri ile vazgeçmeleri İslam hukukunun hedeflediği ana gayedir diyebiliriz.⁵⁴ Bunun yanında dünyevi yaptırımlar da olmazsa olmaz olup tamamlayıcı mahiyettedir.

Sonuç olarak İslam hukukunun mesken mahremiyetini ihlal suçuna ilişkin yaptırımları hem dünyevi hem de ahiret hayatına ilişkin olup çift yönlüdür. Dünyevi yaptırımların hangi şekil ve oranda ceza

⁵⁰ Sosyal medyanın mahremiyete etkisi ile ilgili bkz. Hamza Çakır, “Sosyal Medya ve Kaybedilen Mahremiyet”, s.15

⁵¹ Mecelle md. 59.

⁵² Bkz. Mecelle, 1202-1210.

⁵³ İslam hukukundaki hukuki görevler ile diyani görevler ayrımı, modern hukuktaki hukuki görevler ile ahlaki görevlerin ayrışmasına benzetebiliriz. Bu iki yaptırım alanı bir arada olursa hukuki düzen etkili şekilde sağlanmış olacaktır. Bunun yanında her hukuki olan ahlaki olmayabilir, ama her ahlaki olan hukukça uygun ise adildir diyebiliriz. Mesela İslam hukukuna göre kocanın evinin geçimini sağlaması hukuki, sevecen olması ise diyani bir vazifedir. Yine annenin çocuğunu emzirme görevi de diyani bir görevdir. Diyani-kazai hüküm ayrılığı için Bkz. İbrahim Kafi Dönmez, “Amel”, *TDV İslam Ans.*, İstanbul 1991, c. 3, s. 19.

⁵⁴ İslam hukukunun mahremiyeti sağlayıcı tedbirleri hakkında Bkz. Abdullah Kahraman, “Nasslar Çerçevesinde Mahremiyet”, s. 60; “Değişkenler özü kaybetmemek şartıyla kabullenilebilir ki, işte bu öz sabitelerdir. Sabiteler İslam’ın temel prensipleridir. Köşe taşlarıdır. Söz gelimi giyim tarzı değişir ama tesettüre riayet etmek bir sabitedir.” Bkz. Huriye Martı, “Aileyi Ayakta Tutan Ahlaki Değerler”, *Peygamberimiz ve Aile*, 2. Baskı, DİB. Yay., Ankara 2019, s. 62.

gerektireceği ise toplum maslahatına havale edilerek kesin ve net bir sınır çizilmemiştir. Şu halde günümüz kanunlarında mesken mahremiyetini ihlal suçuna ilişkin öngörülen ceza türleri genel manada İslam hukukunun gayeleri ile de uygun düştüğünü söyleyebiliriz.⁵⁵

5. Günümüz Kanunlarında Konut Dokunulmazlığı ve Aile Mahremiyetini Korumadaki Etkisi

Mesken mahremiyeti, günümüz kanunlarında “konut dokunulmazlığı” hakkı ekseninde ele alınmaktadır. Bu bağlamda Türkiye Cumhuriyeti Anayasası’nda ve ceza kanunlarında mesken mahremiyetini korucuyu tedbirler alınmış, mesken mahremiyeti/konut dokunulmazlığının hangi istisnai hallerde gözetilmeyeceği de açıklanmış, olumsuz tanımlama ile sınırlamalar zikredilmiştir.⁵⁶

Anayasanın “Konut dokunulmazlığı” başlığı altında yer alan MADDE 21’e göre “Kimsenin konutuna dokunulamaz. Millî güvenlik, kamu düzeni, suç işlenmesinin önlenmesi, genel sağlık ve genel ahlâkın korunması veya başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması sebeplerinden biri veya birkaçına bağlı olarak usulüne göre verilmiş hâkim kararı olmadıkça; yine bu sebeplere bağlı olarak gecikmesinde sakınca bulunan hallerde de kanunla yetkili kılınmış merciin yazılı emri bulunmadıkça; kimsenin konutuna girilemez, arama yapılamaz ve buradaki eşyaya el konulamaz. Yetkili merciin kararı yirmi dört saat içinde görevli hâkimin onayına sunulur. Hâkim, kararını el koymadan itibaren kırk sekiz saat içinde açıklar; aksi halde, el koyma kendiliğinden kalkar.”⁵⁷

Görüldüğü gibi Anayasanın bu maddesinde konut dokunulmazlığı hakkı tanındıktan sonra güvenlik, sağlık, ahlâkın korunması; başkalarının haklarını gözetme gibi zorunlu gerekçelerle konut dokunulmazlığının gözetilmeyeceği ve hakim kararı ile konuta izinsiz girilebileceği ifade edilmektedir. Bunun dışında bir başkasının konutuna izinsiz girilemeyeceği anlaşılmaktadır.

Anayasa’nın bu maddesini tamamlayan ve konut dokunulmazlığını ihlal suçuna ilişkin verilecek cezayı detaylandıran 5237 sayılı ceza kanunudur. Madde 116 ‘da konut dokunulmazlığının ihlaline ilişkin şu şekilde bir yaptırım öngörülmektedir: “(1) Bir kimsenin konutuna, konutunun eklentilerine rızasına aykırı olarak giren veya rıza ile girdikten sonra buradan çıkmayan kişi, mağdurun şikayeti üzerine, altı aydan iki yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır. (2) Birinci fıkra kapsamına giren fiillerin, açık

⁵⁵ Konut dokunulmazlığını ihlal suçuna ilişkin karşılaştırmalı bir çalışma için bkz. Mehmet Emin Artuk-Esra Alan Akcan, “Konut Dokunulmazlığını İhlal Suçu”, *D.E.Ü. Hukuk Fakültesi Dergisi Prof. Dr. Durmuş TEZCAN’a Armağan*, İzmir 2019, c. 21, Özel Sayı, s. 2703-2728; “5237 sayılı yeni TCK’nun 132-140. Maddeleri, özel hayatın gizliliğinin korunmasına yönelik düzenlemeler “haberleşme, kişiler arasındaki konuşma, özel hayat, kişisel veri” bağlamında yapılmıştır. İslam hukukunda ise bu hak, “maksat” ya da “maslahat” adı verilen ve “zarûrât-ı hamse” şeklinde ifade edilen değerlerin korunması bağlamında ele alınmıştır. O halde özel hayatın gizliliğinin korunmasının kişilik hakları bağlamında ele alınması bakımından TCK ile İslam Hukuku arasında benzerlik bulunduğu söylenebilir.” Ayhan HİRA, “Özel Hayatın Korunması: Türk Ceza Kanununda Özel Hayata ve Hayatın Gizli Alanına Karşı İşlenen Suçlarla İlgili Düzenlemenin İslam Hukuku İle Mukayesesi”, *Kafkas Üni. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Kars 2014, sy.: 13, s. 99.

⁵⁶ Konut dokunulmazlığını ihlal suçuna ilişkin ayrıntılı bir çalışma için bkz. Güneş Okuyucu, *Türk Hukukunda Konut Dokunulmazlığını İhlal Suçları*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üni, Sosyal Bil. Ens.), Ankara 2003, s. 46.

⁵⁷ Anayasa’nın 21. Maddesi (Değişik: 3/10/2001-4709/6 md.) https://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa_2018.pdf (Er. tar., 11.08.2020)

bir rızaya gerek duyulmaksızın girilmesi mutlak olan yerler dışında kalan işyerleri ve eklentileri hakkında işlenmesi hâlinde, mağdurun şikâyeti üzerine altı aydan bir yıla kadar hapis veya adlî para cezasına hükmolunur. (3) Evlilik birliğinde aile bireylerinden ya da konutun veya işyerinin birden fazla kişi tarafından ortak kullanılması durumunda, bu kişilerden birinin rızası varsa, yukarıdaki fıkralar hükümleri uygulanmaz. Ancak bunun için rıza açıklamasının meşru bir amaca yönelik olması gerekir. (4) Fiilin, cebir veya tehdit kullanılmak suretiyle ya da gece vakti işlenmesi halinde, bir yıldan üç yıla kadar hapis cezasına hükmolunur.”⁵⁸

Görüldüğü gibi Türk Ceza Kanunu’nda konut dokunulmazlığını ihlal suçuna en az altı ay hapis cezası öngörülmektedir. Suçun şiddetine göre ceza katlanmakta iki yıla kadar hatta üç yıla kadar hapis cezasına çarptırılmayı içermektedir. İş yerleri, konutun eklentileri de konut dokunulmazlığı kapsamında düşünülmektedir.

Anayasa’da ve Ceza kanununda konut dokunulmazlığına ilişkin tedbirler yer almakla birlikte mesken mahremiyetini tam korumanın yalnızca bu kanunlar marifetiyle gerçekleşmeyeceği açıktır. Zira konut dokunulmazlığı ile ilgili kanunlar, bir haktan ve bu hakkın ihlali durumunda gereken yaptırımları içermektedir. Fakat aile mahremiyetini koruma açısından mesken mahremiyeti çok daha geniş kapsamlı sorumluluklar içeren bir yapıyı gerektirmektedir. Dışarıdaki bireylerin sorumluluğundan tutun, her bir aile ferdinin bu mahremiyeti koruma sorumluluğu ve kastı bulunmalıdır. Dolayısıyla dış tedbirler aile mahremiyetini koruma konusunda gerekli olmakla birlikte yetersiz görünmektedir. Özellikle mahremiyet gibi soyut bir alana ilişkin olması da kanunların yaptırım gücünü etkilemekte, suçların takibini zorlaştırmaktadır.

Sonuç

Aile kurumunun bekası için mesken mahremiyetini sağlama konusunda İslami anlayışta haklara değil en temelde sorumluluklara vurgu vardır. İslam hukukunda mesken sahibine saklama, gizleme doğru şekilde koruma görevi verildiği için güncel kanunlardan daha ileri bir koruma sağladığını söyleyebiliriz. Mesken dokunulmazlığı konusunda İslam hukuku sorumlulukları hatırlatırken güncel kanunlar hakkı ön plana almış, sorumluluklar konusunda yetersiz kalmıştır. Mesela, İslam hukuku bakmama sorumluluğunu giyim sorumluluğu ile birlikte ele alır. Bugün ise birey özgürlüğü fazla öne alınmış olmasından mütevellit bir taraf istediği gibi giyinme, istediği gibi evini dışarıya servis etme hakkına sahip iken diğer taraftan mahremiyet alanına saygı duyulmasını istemekte, perdesini kapatmayı bir sorumluluk olarak görmeyip, bir başkasının evini görmemesini sorumluluk olarak telakki etmektedir.⁵⁹ İslam’a göre ise tüm tedbirlere rağmen bir kimse diğerinin evinin içerisine bakarsa o zaman mesul kabul edilebilir.⁶⁰

⁵⁸ 5237 Sayılı Türk Ceza Kanunu, <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5237.pdf> (Er. tar., 11.08.2020)

⁵⁹ Hz. Peygamber “bir kişi perdesi bulunmayana ve kapalı olmayan bir kapıdan geçerken bakarsa bakanın bir hatası yoktur, hata ev sahibine aittir” buyurmaktadır. Tirmizi, İstizan 16.

⁶⁰ “Hiç kimse izin almaksızın başkasının evinin içine bakmasın. Kim izinsiz bakarsa içeriye girmiş gibidir.” Ebu Davud, Taharet 43.

Belki de en önemli nokta, İslam hukuku mahremiyet konusunda yasaklamalar getirmekten çok ilişkilere ölçüler getirmiştir. Zira mahremiyet gibi dışarıdan takibi zor ve bireylerin inisiyatifi ile ancak halledilebilecek bir meselede yasaklamalar koymak çözüm getirmeyecektir. Çünkü değişen dünyada mahremiyet ihlallerinin şekli ve tonu da değişmektedir. Baktığımızda mesken mahremiyetini koruyucu güncel kanunlar bulunmasına karşın hala bu alana ilişkin ihlaller çoğalmaktadır. Öyleyse kanunlar tek başına toplum düzenini sağlamada yetersizdir. Burada temel sorun kanaatimizce kanunları destekleyen hatta buz dağının görünmeyen kısmını oluşturan ahlaki-inanç esasları yetersizliğidir.⁶¹ Bu sebeple İslami anlayışta mesken mahremiyetini koruyucu tedbirler daha çok ahlaki açıdan yaptırım öngörmüştür.

İslam aile içi uyumsuzlukların dışarıya taşınmadan aile içinde çözülmesi ilkesini benimsemiştir. Eğer eşler sorunlarını kendi başlarına çözüme kavuşturamıyorlar ise, hakem diye tabir edilen uzman kişilerden yardım alınmasını öğütler.

Son olarak mimari ile uğraşan sektörlerin de mesken mahremiyetini koruyucu tedbirler alması gerekir. Zira mimari, ev-mesken mahremiyetini koruyucu şekilde tasarlanmalıdır. Ucuza kaçmak için mahremiyeti engelleyici şekilde yapılan yapılardan uzak durulmalı hatta kanuni yaptırımlarla da bu konu desteklenmelidir.

Kaynakça

- Abdullah Kahraman, “Nasslar Çerçevesinde Mahremiyet: Tanımı ve Sınırları”, *Mahremiyet Bağlamında Sosyal Medya ve Aile –Aile Forumu-1*, 3. Baskı, DİB yay., İzmir 2019.
- Ahmet Cevdet Paşa vd. (Komisyon), *Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye*.
- Ahmet Yaman, *Ahlak ve Hukuk Ekseninde Aile Hayatımız*, 2. Baskı, DİB Yay., Ankara 2018.
- Buhârî Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu‘fî, *el-Câmiu’s-Sahih*, Dâru Tûgun’n-Necât, yy. 1422.
- Ebü’l-Fadl Cemâlüddîn İbn Manzûr, *Lisânu’l-Arab*, Daru Sâdır, Beyrut 1414, c. 12.
- Ergün Yıldırım, “Aile, Ontoloji ve Ahlak”, *Mahremiyet Bağlamında Sosyal Medya ve Aile –Aile Forumu-1*, 3. Baskı, DİB yay., İzmir 2019.
- Faik Uyanık, “Sosyal Medya Kurgusallık ve Mahremiyet”, *Kocaeli Üniversitesi Yeni Medya Kongresi*, Kocaeli 2013.
- Fatma Bayraktar Karahan, *İslam’da Aile*, 2. Baskı, DİB Yay., Ankara 2019.
- Hamza Çakır, “Sosyal Medya ve Kaybedilen Mahremiyet”, *Aile Forumu-1 Mahremiyet Bağlamında Sosyal Medya ve Aile*, 3. Baskı, DİB Yay., İzmir 2019.
- Huriye martı vd., *Sorularla Mahremiyet Bilinci*, 3. Baskı, DİB Yay., Ankara 2020.
- İhsan Çapcıoğlu, “Sekülerleşen Toplumda Bireyselleşen Aile”, *Mahremiyet Bağlamında Sosyal Medya ve Aile – Aile Forumu-1*, 3. Baskı, DİB yay., İzmir 2019.
- Mehmet Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, 3. Baskı, Ensar Neşriyat, İstanbul 2010.

⁶¹ “Din değeri belirler, ahlak onu yaşam biçimine dönüştürür, toplum bu doğrultuda onun kültürünü oluşturarak yaygınlaştırır hukuk da yazılı kural haline getirerek maddi müeyyideye bağlar. İnsan davranışlarını din ve halk içten, hukuk da dıştan kontrol eder. Kültürel formlar da toplumsal denetim sağlar.” Köse, *Aile Medeniyetinin Sonu*, s. 210.

- Mehmet Yüksel, “Mahremiyet Hakkı ve Sosyo-Tarihsel Gelişimi”, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, Ankara 2003, c. 58, sy. 1.
- Muharrem Ertaş, *Mahrem Namahrem*, Yenda Yay., İstanbul 2000.
- Müslim Ebü'l-Hüseyn b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî, *el-Câmiu's-Sahih*, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut ts.
- Nuri Tınaz, “Mahremiyet Bağlamında Sosyal Medyanın Evlilik Üzerine Etkisi”, *Aile Forumu-1 Mahremiyet Bağlamında Sosyal Medya ve Aile*, 3. Baskı, DİB Yay., İzmir 2019.
- Olgun Gündüz, “Toplumsal Değişme Sürecinde Aile Kurumunda Yaşanan Farklılıklar ve Süreklilikler”, *Peygamberimiz ve Aile*, 2. Baskı, DİB. Yay., Ankara 2019.
- Rahime Beder Şen, “Aile Mahremiyeti ve Mahremiyetin Korunması”, *Diyanet Aylık Dergi*, Ankara 2008, sy: 205.
- Saffet Köse, *Genetiğiyle Oynanmış Kavramlar ve Aile Medeniyetinin Sonu*, 4. Baskı, Mehîr Vakfı Yay., Konya 2015.
- Said Nuri Akgündüz, “İslam Hukuku Açısından Hukukun Mahremiyeti Koruyucu İşlevi”, *Din, Gelenek ve Ahlak Bağlamında Mahremiyet Algıları Sempozyumu*, Samsun 2016, c. I.
- Salim Ögüt, “Mahrem”, *TDV İslam Ans.*, Ankara 2003, c. 27.
- Tirmizî Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre, *el-Câmiu's-Sahih*, Matbaatu Mustafa el-Bâbî el-Halebî, Mısır 1975.
- Ülfet Görgülü, “Fetva Soruları Bağlamında Değişen Mahremiyet Kodları”, *Aile Forumu-1 Mahremiyet Bağlamında Sosyal Medya ve Aile*, 3. Baskı, DİB Yay., İzmir 2019.
- Yusuf Bahri GÜNDOĞDU, “Mahremiyet Eğitiminin Temeli İnsanlık Şerefi: Ailenin Mesuliyetleri”, *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, Ordu 2017, c. 7, sayı: 2.
- Yusuf Çağlayan, *Tahrifî Tedrisat Sistem Eğitiminden Eğitim Sistemine*, Etkileşim Yay., İstanbul 2015.
- Ebû Bekr Muhammed b. Ca'fer b. Muhammed es-Sâmerrî el-Harâitî, *Mekarim-ül Ahlâk*, Daru'l-Afaku'l-Arabiyye, Kahire 1999, c. 1.
- Ebû Dâvûd Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî, *es-Sünen*, el-Mektebetü'l-Asriyye, Beyrut ts.
- İbrahim Kafi Dönmez, “Amel”, *TDV İslam Ans.*, İstanbul 1991, c. 3.
- Huriye Martı, “Aileyi Ayakta Tutan Ahlaki Değerler”, *Peygamberimiz ve Aile*, 2. Baskı, DİB. Yay., Ankara 2019.
- Mehmet Emin Artuk-Esra Alan Akcan, “Konut Dokunulmazlığını İhlal Suçu”, *D.E.Ü. Hukuk Fakültesi Dergisi Prof. Dr. Durmuş TEZCAN'a Armağan*, İzmir 2019, c. 21, Özel Sayı.
- Ayhan HİRA, “Özel Hayatın Korunması: Türk Ceza Kanununda Özel Hayata ve Hayatın Gizli Alanına Karşı İşlenen Suçlarla İlgili Düzenlemenin İslam Hukuku İle Mukayesesı”, *Kafkas Üni. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Kars 2014, sy. 13.
- Güneş Okuyucu, *Türk Hukukunda Konut Dokunulmazlığını İhlal Suçları*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üni, Sosyal Bil. Ens.), Ankara 2003.
- Anayasa'nın 21. Maddesi (Değişik: 3/10/2001-4709/6 md.) https://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa_2018.pdf (Er. tar., 11.08.2020)
- 29863 sayılı “Kişisel sağlık verilerinin işlenmesi ve mahremiyetin sağlanması hakkında yönetmelik”, <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2016/10/20161020-1.htm> (er. tar. 14.08.20)
- 5237 Sayılı Türk Ceza Kanunu, <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5237.pdf> (Er. tar., 11.08.2020)

KÖKEN AİLE İLİŞKİLERİNİN EŞ SEÇİMİ VE EVLİLİK SÜRECİNDEKİ ETKİSİNİN AİLE TERAPİ KURAMLARI BAĞLAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ

Seda KILIÇ *

Öz

Aile birçok işlevi yerine getirmekle beraber bireylerin en temel ihtiyacı olan biyo-psiko-sosyal ihtiyaçlarının karşılanmasında büyük öneme sahiptir. Her bireyin sağlıklı bir aile ortamında yetişmesi ve aile yaşam döngüsünün de aynı şekilde sağlıklı bir şekilde devam etmesi nesiller boyu kuşakların sağlıklı olmasını ve sağlıklı bir toplumun varlığını mümkün kılmaktadır. Sağlıklı bir çift ilişkisi, sağlıklı ebeveyn olmanın en temel koşuludur. Evlilik rollerinde eş rolünü yerine getiremeyen bireylerin ebeveyn rollerini sağlıklı bir şekilde yerine getirmesi beklenemez. Toplumsal yapının değişim ve dönüşümü ile birlikte evlilikten beklentiler ve dolayısıyla eş seçiminde de değişimler köken aileler yoluyla aktarılmaktadır. Bu nedenle günümüz toplumunda eş seçme konusundan bahsederken kuşaklararası nasıl bir değişim ve dönüşüm yaşandığından da bahsetmek ve açıklamak gereklidir. Aile terapi kuramlarına bakıldığında Bowenyan aile terapisi aileleri sistemik bir bakış açısıyla ele alması ve aile genogramını detaylı olarak incelemesi ve kuşaklararası ilişkileri ele alması açısından önemlidir. Bowenyan kurama göre bireylerin geçmiş kuşaklardan gelen olumsuz aile örüntülerinin farkında olmadıkları ve düzeltmedikleri sürece bu olumsuz süreçlerin kendi ailelerinde de yaşayacaklarını vurgulamaktadır. Bireylerin evlilik tercihi ile birlikte köken aileden ayrılması ve köken aileden kendisini farklılaştırabilmesi kendi evlilik sürecinde etkili olacaktır. Köken ailede çözülmemiş sorunların, olumsuz yaşam deneyimlerinin gelecek kuşakları nasıl etkilediğini ve geçmiş yaşam deneyimlerinin bugünü değerlendirmemizde nasıl etkili olduğunu ortaya koyan bir terapi şeklidir. Bowenyan terapi eş seçiminde ve evlilik sürecinde bu farkındalığı sağlaması ve kişilerin köken ailelerini yeterince tanımaları ve evlilik tercihinde nasıl bir eş istedikleri, evlilik sürecinde ise bu problemleri nasıl çözeceklerine yönelik önemli katkılar sağlamaktadır. Davranışçı aile terapi kuramı ise köken aileyi model almanın önemini vurgulayarak sosyal öğrenme ile köken ailenin şu anki davranışlarımızda nasıl etkisi olduğunu açıklamaktadır. Yapısal aile terapi kuramı ise aile işlevselliğine ve aile rollerine vurgu yapmakta ve bireylerin köken aile ortamında edinmiş olduğu rollerin evliliklerine nasıl etkisi olduğunu açıklamaktadır. Postmodern kuramlardan olan Naratif aile terapi kuramı ise köken ailede yaşanan hikayelerin farklı açılardan ele alınarak bireylerin yaşamlarında alternatif hikayelerin oluşmasını sağlamakta ve dışsallaştırma tekniği ile birlikte aile sorunlarının dışsallaştırılması sağlanarak çözüm odaklı bir yaklaşım sergilenmekte böylece köken ailede yaşanan sorunlarda bireylerin farklılaşmasını sağlayarak eş seçme ve evlilik sürecine olumsuz durumların yansımaları engellemektedir. Çalışmanın amacı köken aile ilişkilerinin eş seçimi ve evlilik sürecindeki etkilerini incelemektir. Diğer taraftan aile terapi kuramlarını bu bağlamda analiz etmek, değerlendirmek ve tartışmaktır. Bu çalışmada köken aile ilişkilerinin eş seçme ve evlilik sürecine etkileri açıklanarak köken aileye vurgu yapan Bowenyan Aile Terapisi, sosyal öğrenmeye vurgu yapan Davranışçı Aile Terapisi, ailede rollere vurgu yapan Yapısal Aile

* Öğr. Gör., Hitit Üniv., Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu, Sosyal Hizmet Bölümü. sedakilic@hitit.edu.tr

Terapisi ve aile sorunlarının dışsallaştırılmasını sağlayan Naratif Aile Terapi gibi aile terapi kuramları perspektifinden değerlendirme yapılarak köken aile ilişkileri hakkında çözüm önerileri sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Eş seçme, Köken aile, Aile terapisi.

Evaluating the Effects of Origin Family Relationships on Spouse Selection and Marriage Process in the Context of Family Therapy Theories

Abstract

Although the family performs many functions, it is of great importance in meeting the bio-psycho-social needs of individuals. The fact that every individual grows in a healthy family environment and the family life cycle continues in the same way, enables generations to be healthy and a healthy society exists for generations. A healthy couple relationship is the basic condition for being a healthy parent. Individuals who cannot fulfill their spouse roles in marriage roles cannot be expected to fulfill their parental roles in a healthy way. Along with the change and transformation of the social structure, expectations from marriage and therefore changes in the choice of spouse are conveyed through the families of origin. For this reason, it is necessary to mention and explain what kind of change and transformation between generations have occurred while talking about the choice of spouse in today's society. When looking at family therapy theories, Bowenyan family therapy is important in terms of handling families with a systemic perspective and examining the family genogram in detail and discussing intergenerational relationships. According to Bowenyan theory, these negative processes will also live in their own families unless they are aware of and correct negative family patterns from past generations. Individuals' separation from the origin family with their marriage preference and their ability to differentiate themselves from the origin family will be effective in their marriage process . It is a form of therapy that reveals how unresolved problems, negative life experiences affect future generations in the family and how past life experiences are effective in evaluating today. Bowenyan therapy provides important awareness in the selection of the spouse and in the marriage process and getting to know the families of the people sufficiently and how they want a partner in the choice of marriage, and how they can solve these problems in the marriage process. Behavioral family therapy theory, on the other hand, emphasizes the importance of modeling the origin family and explains how social learning and the origin family have an impact on our current behavior. Structural family therapy theory emphasizes family functionality and family roles and explains how the roles acquired by individuals in their family environment affect their marriage. Narrative family therapy theory, which is one of the postmodern theories, provides alternative stories in the lives of individuals by dealing with the stories of the family in different angles, and a solution-oriented approach is displayed by ensuring the externalization of the family problems with the externalization technique, thereby making the individuals differentiate in the problems in the family, and thus negatively to the spouse selection and marriage process. prevents the reflection of situations. In this study, it will be evaluated from the perspective of family therapy theories such as Bowenyan Family Therapy, which emphasizes family roles, Behavioral Family Therapy that emphasizes social learning, Structural Family Therapy that emphasizes roles in the family, and Narrative Family Therapy, which externalizes family problems.

Keywords: Choosing a partner, Origin Family, Family therapy.

Giriş

Gray ve Steinberg (1999) çocukluk döneminde deneyimlenen ilk ilişkinin aile ilişkisi olduğunu, bu ilişkinin de yetişkinlik döneminde kendi yaşayacağı ilişkinin kalitesini belirlediğini ifade etmiştir. Güvenli veya güvensiz bağlanma ile başlayan aile ilişkisi çocuğun yetişkinlik dönemine kadar devam eden ilişkilerin temelini oluşturmaktadır.

Aktarımlar ile birlikte çocukluk döneminden başlayarak devam eden süreçte çözülmemiş ilişkilerin tekrar yaşanmanın yolu aranır. İlişkilerde ihtiyaçlar ve beklentilerin seçilen eşlerde çocukluk döneminin yansımaları görünmektedir. Çocukluk döneminde ebeveynlerle yaşanan sorunlar eş ile birlikte tekrar gündeme gelebilmektedir. Bireylerin ebeveynlerine benzer eşler seçmeleriyle birlikte çocukluk döneminde yeterince yansıtamadığı öfkesini eşine yansıtması daha olasıdır. Erken çocukluk dönem şemalarının oluşması bunun bir göstergesidir. Çocukluk şemaları ile birlikte duyguların oluşması ve bu duyguların kendisini tekrar etmesi söz konusudur. Özellikle çocukluk döneminde koşulsuz kabul görme, takdir edilme ve sevgi ihtiyacının karşılanması gibi temel ihtiyaçların karşılanmaması bireylerin eş seçiminde bu ihtiyaçlarını karşılayacak bireyleri eş olarak seçmelerinde etkilidir. Bu durumda bireyler için iki seçenek oluşmaktadır. Ya umutlu bir şekilde çocukluk döneminin eksikliklerini kabul ederek geçmişini tekrar etmeden yeni ilişkiler kuracaktır. Ya da geçmişini tekrar ederek kısır döngüyü devam ettirecek ve evlilik seçimini de buna göre yapacaktır.

Bunun yanı sıra aileler çocuklarının kendi ailelerine yakın bireyleri ve yaşam biçimlerine yakın kişilerle evlilik gerçekleştirmelerini desteklemektedir (Fışıloğlu, 2001). Böylece çocuklarının farklılaşmasına ve eş seçiminde kendi tercihini kendisinin yapmasını engellemektedirler.

Bu çalışmanın temel amacı eş seçiminde ve evlilik sürecinde köken aile etkilerini incelemektir ve aile terapi kuramlarını bu bağlamda analiz etmek, değerlendirmek ve tartışmaktır.

Çalışmanın ilk bölümünde köken aile ve eş seçimi hakkında bilgilere yer verilecek daha sonra ise köken aileye vurgu yapan Bowenyan Aile Terapisi, sosyal öğrenmeye vurgu yapan Davranışçı Aile Terapisi, ailede rollere vurgu yapan Yapısal Aile Terapisi ve aile sorunlarının dışsallaştırılmasını sağlayan Naratif Aile Terapi gibi aile terapi kuramları perspektifinden değerlendirme yapılacaktır.

1. Köken Aile ve Eş Seçimi

Türkiye’de aile ilişkileri incelendiğinde ailelerin çocuklarının iş seçiminden evlilik seçimine kadar etkisi olduğu gözlemlenmektedir. Toplumsal yapı incelendiğinde akrabalık ve aile bağlarında daha çok iç içe geçmişlik hakimdir. Bu nedenle evlilikleri ele alırken köken aileden bağımsız bir şekilde ele alınmamalıdır. Geniş aile tipi, eş seçme tercihi kısıtlayarak köken ailelerin çocuklara hangi eşle ne zaman hangi şekilde evleneceğine karar vermektedir (Gökçe,1978) Evlilik sürecinde yeni bir aile kurulmasından sonra bile ailelerin bu evliliğe müdahale ettiği ve sınırların olmadığı gözlemlenmektedir. Bu da bireylerin gerek eş seçiminde farklılaşmamış olması nedeniyle yanlış bir tercih yapmasına gerekse evlilik sürecinde kendi kararlarını kendisi veren bireyler olmasını engellemesine ve ilişkisinde sağlıklı bir ilişki sürdürme becerisine sahip olamamasına neden olmaktadır. Böylece evli

çiftlerin ilişkisi de olumsuz etkilenmekte ve sağlıklı aile özellikleri kuşaklararası şekilde aktarılmaktadır.

Sağlıklı ve uyumlu, bir ailede büyüyen çocuk, bağımsızlığını gerçekleştirmiş bir yetişkin olarak toplumdaki yerini alır (Yavuzer, 2009). Bireylerin yaşam biçimleri, eğitim düzeyleri, sosyal sınıfları, inançları, statüleri ve aile kökenleri eş seçimde önemli bir etkiye sahiptir (Özgüven, 2001) Doğru eş seçiminde köken aile ilişkilerinin sağlıklı bir şekilde sürdürülmüş olması ve halen sağlıklı olması önemlidir.

Köken aile deneyimleri bireylerin şu anki ilişkilerine ve eş seçme sürecine etkisi hakkında farkındalık sahibi olmaları sağlıklı aile olabilme sürecinde çiftlere önemli katkılar sağlamaktadır. Çocukluk aktarımları, ebeveynler arasındaki ilişkiler ve ebeveynlerin çatışma çözme biçimleri bireylerin kendi ilişki süreçlerini de etkilemektedir. Ebeveynlerin kaygı ile baş etme becerisi bulaşıcıdır. Bu nedenle çocukluğunda evlilik ilişkisi içerisinde ebeveynlerinin çatışmaları ile nasıl baş ettiğini gören çocuk yetişkinliğinde bunu tekrar edecektir. Birey ailesini eleştirse dahi sosyal öğrenme ile aynı durumda kaldığında bu tekrara düşecektir. Yapılan araştırmalar ebeveynlerinde şiddet eğilimi davranışların olması ve bağımlılığın olmasının onların çocuklarında da tekrar ettiğini ortaya koymaktadır. Çocukluk döneminde aile içi şiddete maruz kalanların kendi çift ilişkisi deneyimlerinde daha fazla şiddet yaşantısı olduğu tespit edilmiştir (Hamilton, 1989). Kuşaklararası aile terapisi kuramının öncüsü Bowen de bireylerin geçmiş kuşaklarından aktarılan örüntüleri incelemedikleri ve bunları düzelttikleri sürece bu davranışları kendi ailelerinde de tekrar edeceklerini belirtmiştir (Kerr, 2003)

Tütüncü(2020) çalışmasında köken aile tutumlarının çocukların psikopatolojileri üzerindeki anlamlı etkisi olduğunu vurgulamıştır ve bu patolojiler üzerindeki etkilerini yetişkinlik döneminde dahi sürdürmesi, evlilik ve aile terapisinin ve aile psiko eğitiminin önemini desteklemektedir.

2. Aile Terapi Kuramları Bağlamında Köken Aile

Bowen (1981)'e göre aile birbiriyle etkileşim içindedir. Sistemdeki parçalardan birinde değişiklik olması sistemin temelini etkilemektedir. Amaç, her bir aile üyesinin, tüm aile sisteminin bağımsızlığı ile birlikte kendi kimliğini dengede tutmayı başarmasıdır. Sistemdeki sabitlik, durağanlık amaçtır. Eğer sistemde bir değişiklik olursa aile bireyleri buna uyum sağlanmaya çalışılır (Prest ve Protinsky'den aktaran Nazlı, 2014). Bowen'e göre benliğin farklılaşması ile bireyler sağlıklı duygusal mesafede kalabilmektir (Gladding, 2011). Bununla birlikte benliğin farklılaşması bireyin hem bireyselleşmesi hem de bireyselliği ile aile bağları arasındaki dengeyi sağlamasıdır. Bireylerin kendisini duygusal ve bilişsel yönden de köken ailelerinden ayrı tutabilmesi de benliğin farklılaştığını göstermektedir (Polat, 2014).

Bowenyan aile terapisi ailedeki ve aile bireylerindeki değişimlerin en iyi şekilde ailenin geçmiş ve gelişimi bağlamında ele alındığında ortaya çıkaracağını vurgular (Gladding, 2011). Psikodinamik ve Bowenyan aile terapileri geçmişin şimdiyi etkilediğini vurgulamaktadır. İlk çocukluk yaşan-

tıları bilinçli olsun veya olmasın bireyin veya ailenin şu anı veya gelecek yıllarında etkili olabilir. Özellikle bağlanma ve ilk yaşantılar önemlidir (Gladding, 2011).

Bowen aileyi ele alırken benliğin farklılaşması, çekirdek ailenin duygusal süreci, çok kuşaklı aktarım, aile yansıtması, üçgenler, duygusal ilişkiyi kesme, kardeş konumu, toplumdaki duygusal süreç gibi kavramlara değinmiştir (Gladding, 2011) Bowen'e göre bireyler eş seçimlerinde ve diğer etkileşim biçimlerinde kendi ailelerinden etkilenirler ve buna benzer kalıpları da çocuklarına aktarırlar. Bu nedenle, şimdiki aile problemini oldukları etkileşim kalıplarını değiştirmektedir. Ancak bundan sonra farklılaşma başlar (Goldenberg ve Goldenberg'den aktaran Nazlı, 2009). Bowen bireylerin köken ailelerinden kendilerine geçen örüntüleri incelemedikleri ve düzeltmedikleri sürece bu davranışları kendi ailelerinde de tekrar edeceklerini savunmuştur. (Kerr'den aktaran Gladding, 2011). Bireyler köken aileleri ile aşırı ilgililerse Bowen'e göre iç içe geçmişlik olarak tanımlandığı veya köken aileleri ile duygusal ilişkilerini kesmişler ise bu örüntülerin diğer ilişki biçimlerini etkileyeceği düşünülmektedir. Bowen'e göre bireyler en geç 25 yaşına kadar benlik farklılaşmasına ulaşmamıştır (Kerr ve Bowen'den aktaran Gladding 2011)

Bowen(1976) evlilikte bireylerin kendi benlik farklılaşma düzeyindeki kişileri eş olarak seçme eğilimde olduklarını görmüştür (Gladding, 2011). Çalışmalarda farklılaşma ve evlilik kalitesi arasında güçlü ve pozitif bir ilişkinin olduğu desteklenmiştir (Miller veersoon ve Keala'den aktaran Gladding 2011)

Farklılaşmak, kişinin kendisinin iç ve bireyler arası yönlerini dengeleyebilmek adına bireyin kökten aldığı ailesinden kendini his ve fikir seviyesinde ayırması tanımına denk düşer (Bowen'den aktaran Nazlı, 2009). Birliktelikte bireysel olmak şartıyla karşılıklı dengelenmekte olan yaşama gücü bulunmaktadır. Farklılaşma seviyesi, özellikle farklılaşma arasında olan bir salınımdır. Kuramsal şekilde kişinin farklılaşma seviyesini minimum 4 etken etkilemektedir. Hissel tepkiler, duygulardan yoksun olma, başkalarıyla erime ile ben konumunu almak (Nazlı, 2009).

Bowenyan terapi kuramına göre bilinçdışı süreçler aile bireylerini kuşaklararası olarak birbirine bağlar ve bireylerin kiminle evleneceklerine ilişkin kararlarını etkilemektedir. Murray Bowen genç yetişkinlerin evden ayrılmasını aileden kopmanın ve farklı düzeyde aile ile tekrar bağ kurmanın ve aynı zamanda da bağımsız bir birey durumuna getirmede etkili olduğunu ve böylece bireylerin geliştireceği bağımsız kimliği bütünlüklü benlik olarak isimlendirmiştir (Gladding, 2011).

Nesne ilişkileri kuramına göre çocuğun ihtiyaçlarını karşılayan çocuğun etkileşimsel ve duygusal bağ kurduğu anne önemlidir. Çocuklar yetişkin olduklarında bu nesnenin iyi ve kötü yanlarını içselleştirirler. Bölme ve ayırmada nesne ya iyidir ya kötüdür. Ayırma ortaya çıktığında çocuklar duygularını gerçekçi bir bütünleşme ile yansıtamazlar. Bu da ilerleyen dönemlerde çift ilişkisinden eşlerden birisinin diğerine gerçekçi olmayan davranış örüntülerine sebep olabilir. (Kohut'dan aktaran Gladding, 2011) Psikodinamik yaklaşımda eş seçimleri ve evlilik etkileşim örüntülerinde bunun yansıtması göz ardı edilmemektedir. Psikodinamik aile terapisinde ailenin geçmişi değerlendirilerek, ailedeki geçmiş ve şimdiki etkileşim örüntülerine odaklanılmaktadır.

Bireylerin evliliklerine taşıyabilecekleri bilinçdışı ve erken dönem nesne ilişkileri bireylerin birbirine bağımlılık gösterdikleri işlevsel olmayan örüntüler ile sonuçlanabilir. (Naiper ve Whitaker'den aktaran Gladding, 2011) Eğer ki bireyler bu örüntülerin farkına varmaz ve değişim içim çaba göstermezse bu durum eş seçimine ve evlilik ilişkisine yansıyabilmektedir. Köken aile sadece yetişkinlikte bireyleşmenin sağlanması ile değil bunun yanı sıra bebeklik ve çocukluk döneminde kurulan sağlıklı ilişkiler ile de eş seçiminde ve evlilikte etkili olabilmektedir.

Davranışçı aile terapi kuramında yeni davranış model almanın önemini vurgulayan sosyal öğrenme kuramına vurgu yapılmıştır (Bandura ve Walters'den aktaran Gladding, 2011). Patterson sosyal öğrenme kuramı ile aile terapisi uygulamalarında önemli izler bırakmış ve davranışçı terapi bağlamında aileler ile sistematik bir bakış açısıyla çalışma konusunda teşvik etmiştir (Gladding, 2011). Davranışçı kurama göre tüm davranışların öğrenildiği ve ailedeki bireylerin daha önceki pekiştirmelerine göre davrandıklarıdır (Gladding, 2011). Bu da çiftlerin ilişki yürütme becerilerini etkileyeceği ve daha önce ailelerinden öğrendikleri davranış kalıpları ile iletişim kuracaklarını göstermektedir. Davranışçı aile terapi kuramına göre aile geçmişi dikkate alınmadığında aile örüntüleri ve aile dinamikleri yanlış anlaşılabilir ve semptomlar giderilse de alışkanlık ve aile geleneğinin bir sonucu olarak bir başka semptom ortaya çıkabilir, örneğin alkolizm kontrol altına alınsa da işkolizm ortaya çıkabilir (Gladding, 2011) Davranışçı terapiler kapsamında ebeveynler ile yapılan çalışmalarda ebeveynlerin olumsuz davranış özellikleri değiştiğinde çocuklarının okul başarısı ve olumlu davranış özelliklerinin arttığı gözlemlenmiştir (Nicholson'den aktaran Gladding 2011).

Yapısal aile kuramının amacı ailenin sınırlarını açıklama, aile etkileşimindeki esnekliği artırma ve patolojik aile yapısını değiştirmektir. Aile bireylerini güçlendirmektedir. Yapısal aile terapi kuramına göre sınırlar önceden belirlenmiş ve net olmalıdır. Sınırları oluşturan aile bireyleri böylece bireyselliklerini de koruyarak ilişkilerini devam ettirebilir (Fıfıloğlu, 1992).

Yapısal aile terapisinde Minuchin(1971)' e göre terapide aile sistemlerini yeniden yapılandırma veya yeniden tanımlamanın yolları aranır (Gladding, 2011). Yapısal aile terapi kuramı ailede çatışma yaşandığında tekrarlayan ve strese bir yanıt olarak gelişen aile tepkileri olan işlevsel olmayan yapıları ele almak üzerine tasarlanmıştır (Gladding, 2011). Bu nedenle bu terapi yaklaşımında bireylerin köken aileden öğrendikleri işlevi olmayan stresle baş etme biçimleri yeniden ele alınarak ailelerin baş etme becerilerini geliştirilmesi sağlanmaktadır. Yapısal aile terapisinde eş sistemi, ebeveyn ve kardeş alt sistemleri arasındaki sınırlar da ele alınmaktadır.

Yapısal aile terapi kuramına uzun süren problemler ailenin kendi içerisinde bir yapı oluşturulması ile çözülebileceğini vurgular. Çift uyumunu, eşlerin birbirleri ile iletişim kurabildiği, evliliğin önemli alanlarında yoğun anlaşmazlıklar yaşanmadığı, anlaşmazlıkların her iki bireyi de memnun edecek şekilde çözümlendiği evlilik olarak tanımlamıştır. Olumsuz iletişim modelinin ve şiddetin farklı türlerinin olduğu aile yapısının incelenmesi yapısal aile terapi kuramı aile işlevselliğine odaklanması anlamında önemlidir. İşlevsel olmayan aile örüntüsüne sahip ailelerde yetişen bireylerin eş seçiminde

ve evlilik sürecinde bu işlevsel olmayan örüntüleri devam ettirmesi olasıdır. Bu nedenle bireylerin aile içerisinde sağlıklı bir yapı oluşturmaları gerekmektedir.

Naratif terapi kuramında ise bireylerin kendilerine özgün ve alternatif hikayelerini geliştirmek için güçlendirilir (Gladding, 2011). Öyküsel aile terapisinde bireylerin kendi yaşamlarına ve hikayelerine değer vermeleri sağlanır. Baskın kültürel hikayelerin çözülmesi, sorunun dışsallaştırılması, öykünün yeniden yazılması aşamalarından oluşmaktadır (Molina'dan aktaran Gladding, 2011). Öyküsel terapide öykünün yeniden yazılması sorun olarak belirtilen problemlerin baskın gelmemesi ve hikayelerini yeniden yazarak şimdiye odaklanması açısından önemlidir. Naratif terapi dışsallaştırma tekniğini kullanması ve böylece bireylerin geçmiş köken aile ilişkileri veya önceki kişilerarası ilişkilerinin farklılaşmasını sağlayarak bireylerin şimdiye odaklanmasını sağlamaktadır. Böylelikle köken aile sorunlarının geçmiş olarak ele alınması bu köken aile sorunlarına yönelik alternatif hikayelerin oluşturularak yeni kurulan ailelerde işlevsel ilişkilerin yaşanacağı öngörülebilir. Naratif terapi Bowenyan terapi gibi geçmişe odaklanmaz daha çok geçmiş üzerine yeni hikayeler yeni alternatifler oluşturmayı tercih eder. Kısa süreli olması ve bireylere köken aile sonrasında yeni kurulan ailelerde sorunlarla nasıl baş edeceği konusunda ipuçları vermektedir.

Danışma sürecinde ailenin tanımlı problemi, danışmanın ikna edici uygulamaları ile aileden dışsallaştırılarak, problemin kişiselleştirilmesi yerine bağımsız hale getirilmesi sağlanır (Goldenberg ve Goldenberg'den aktaran Gladding, 2011). Ailenin geçmişinden çok geleceğine odaklanması bu yaklaşımı güçlü kılan temel unsurlardandır.

İlişki içindeki üyelerden biri ayrıldığı zaman veya öldüğü zaman, diğer birey o bireyin rolüne girebilir. Mesela, bireyin annesi öldüğünde, babayla kardeşin arasında bulunan gergin durumu gidermek için barışçıl rollere girebilir (Özabacı ve Erkan, 2014)

Araştırmalar köken aile ile duygusal ilişkiyi kesme veya iç içe geçmişlik düzeyleri düşük olan ben pozisyonu ile ilişki kurabilen çiftlerin evlilik doyumlarının yüksek olduğunu göstermiştir (Skowron'dan aktaran Gladding, 2011). Köken aileleri ile duygusal ilişkiyi sağlıklı bir şekilde kesen bireyler bu alanda karşılayamadıkları ihtiyaçlarını yeni kurdukları ailelerinde doyurmaya çalışırlar (Gladding, 2011). Bireyler böyle bir durumda eşlerinden fazla beklenti sahibi olabilir ve bu durum da umutsuzluğa neden olarak ilişki doyumunu olumsuz etkileyebilir.

Kendi köken aileleri ile duygusal sorunları çözememiş bireyler bu durumu eşlerine yansıtır ve bu da evlilikte stresle sonuçlanır (Kerr ve Bowen'den aktaran Gladding, 2011). Klever (2009) çiftlerin farklılaşma gösterdikleri ailelerde aile amaçlarına ulaşma ve duygusal doyum düzeyi açısından farklılaşma göstermeyen çiftlere göre daha etkili işlevsellikleri yerine getirdiğini gözlemlemiştir (Gladding, 2011).

Satir ve ark. (1991)'a göre Satir yaklaşımının temel amacı; bireyin öz güvenini yükseltmek, sözel ifadeleri, duyguları ve hareketleri arasında bir uyum yaratmak, daha iyi seçim yapmasını sağlamak ve sorumluluk duygusunu arttırmaktır (Durak ve Fıfıloğlu, 2007). Özellikle aile haritaları bu

kuram için önemlidir. Aile genogramına benzeyen bu teknikte, üç kuşağın da aile yapısına bakılmaktadır. Böylece kuşaklararası aktarılan olumsuz aile özelliklerinin tespit edilmesi sağlanır.

Sonuç

Çalışmada farklı aile terapi kuramlarının köken aileyi nasıl ele aldığı ortaya konulmuştur. Bowenyan kuramda köken aile, benliğin farklılaşması, çok kuşaklı aktarım, üçgenler, aile yansıması, kardeş konumu gibi kavramlar ele alınmıştır. Psikodinamik kuramlarda bireylerin köken aile ilişkilerinin şu anki ilişkilerine yansımaları ele alınmıştır. Davranışçı kuramda bireylerin sosyal öğrenme ile köken aileden getirdikleri davranış örüntüleri, Yapısal kuramda ise aile işlevselliğini arttırma ve sınırları açıklama, aile sistemlerini yeniden açıklama, patolojik aile özellikleri ele alınmıştır. Postmodern yaklaşımlardan olan Naratif kuramda ise baskın kültürel hikayeler ortaya çıkarılarak dışsallaştırma, yeniden çerçevelendirme gibi teknikler kullanılarak soruna yönelik yeni alternatif hikayeler ele alınmıştır.

Eş seçimi evliliğin sağlıklı bir şekilde yürütülmesi için oldukça önemlidir. Bireylerin evlilik kararını vermesinde köken ailenin etkisi ve köken aile yoluyla aktarımların varlığı bu süreci etkilemektedir. Çocukluk döneminde güvenli bağlanmanın varlığı yetişkin dönem ilişkilerine de yansımaktadır. Bu süreçte köken aileden ayrılma ile birlikte bireylerin farklılaşma süreçlerini tamamlaması evlilik sürecinde de sağlıklı ilişkiler kurulmasını etkilemektedir. Günümüzde eş sorunları incelendiğinde köken ailenin evliliklere müdahalelerinin yansımaları görülmektedir. Özellikle Türkiye’de aile ve akrabalık ilişkilerinde çok fazla iç içe geçmişliğin olması bunu etkilemektedir. Bunun yanı sıra bireylerin ailelerinden farklılaşamamaları bunun en önemli nedenidir. Ailenin kutsal olarak atfedilmesi ve toksik bir aile de olsa bu aile ilişkilerinin her koşulda sürdürülmesi konusunda yapılan vurgular bireylerin ailelerinden farklılaşamamalarına neden olmaktadır. Ancak sağlıklı aile ilişkilerinin kuşaklararası olarak aktarılmaktadır. Bireylerin ilk ailesi kuşkusuz içine doğduğu ailedir ikinci ailesi ise köken aileden ayrılarak kendi ailesini kurması ile oluşan ailesidir. Bireyler eğer kendi köken ailesi ile toksik bir ilişkiye sahip ise gerek yakın çevre ilişkilerinde gerekse yeni kurduğu ailede bunun yansımaları görülmektedir. Özellikle eş seçiminde bireylerin köken aileleri ile halledemedikleri sorunları tekrar edebileceği bir eş seçerek halletmeye çalıştıkları görülmektedir. Ancak bireyler bu sorunların farkında olup kendilerini farklılaştırabilirlerse ve buna göre eş seçiminde bulunurlarsa daha sağlıklı aile ilişkilerinin oluşması sağlanacaktır. Böylece köken aile ilişkisi ile başlayan toksik ilişkiler devam etmeden yeni ve anlamlı sağlıklı aile ilişkilerinin oluşması sağlanacaktır. Bireyler köken aile sorunlarını bilinçli bir şekilde ele alarak farkındalık kazandıklarında ilişkilerini yeniden yapılandırma yoluna gidebilecektir. Eş seçimi ile birlikte evlilik sürecinde de köken ailenin kendi ailelerine olumsuz yansımalarına izin vermeyeceklerdir. Örneğin bağlı değil bağımlı aile özelliğine sahip aile bireylerinin eş seçiminde de bu ilişkiyi devam ettireceği bireyler seçmesi olasıdır. Ancak ailesi ile bağımlı olmayan ilişkiler sürdüren bireyler eş seçiminde daha sağlıklı kararlar verebileceklerdir. Evlilik sürecinde ise evlilik ilişkisine

köken ailelerin etkili olmasına izin vermeyeceklerdir. Unutulmamalıdır ki sağlıklı toplumun oluşmasında ailenin büyük bir rolü vardır.

Sağlıklı bir aile ve evlilik hayatının toplum olarak inşa edilmesi için, bireylerin evlilik öncesi ve evlilik sonrası eğitimlere katılma fırsatı verilmelidir, aile danışmanlığı hizmetleri kamu sorumluluğunda bir hizmet olarak toplumun her kesimine sunulmalıdır, koruyucu ve önleyici ruh sağlığı hizmetlerinin yaygınlaştırılması sağlanmalıdır, önleyici hizmetler her zaman sorun ortaya çıktıktan sonraki yapılacak müdahalelerden daha etkilidir. Evlilik öncesinde bireylere sadece evlilik ilişkisi hakkında değil sağlıklı çocuk yetiştirme konusunda da bilgi verilmelidir. Evlenecek bireylerin birbirine bağımlı ilişkiler değil bağıli ilişkiler kurması konusunda destek verilmesi, evlenecek bireylerin kendi farkındalık düzeylerinin gelişmesine katkı sağlanmalıdır. Böylece bireylerin evliliklerine ve kendilerine olan farkındalıkları artacak ve evlilik doyumları artacaktır. Bu kapsamda Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı tarafından sunulan aile danışmanlığı hizmeti yaygınlaştırılmalı ve bu hizmeti verecek aile danışmanları Bakanlık tarafından istihdam edilmeli, gelişimleri uzun süreli eğitimlerle desteklenmeli ve hizmet sağlanmalıdır.

Kaynakça

- Durak, E.Ş. ve Fışıloğlu H. (2007). Film analizi yöntemi ile virginia satir aile terapisi yaklaşımına bir bakış. *Türk Psikolojisi Yazıları* , 10 (20). 43-62.
- Fışıloğlu, H. (1992). Yapısal aile terapisi modeli ve bir vaka. *Psikoloji Dergisi*, 7(27). 10-14.
- Hague, G., Malos, E. (2005). *Domestic violence: Action for change*. Cheltenham: New Clarion Press
- Hamilton, L. R. (1989). Variables associated with child maltreatment and implications for prevention and treatment. *In Child abuse and neglect*. 42(1). 31-56.
- Gladding S.T. (2012) *Aile terapisi: tarihi, kuram ve uygulamaları*. Keklik İ, Yıldırım İ, Editörler. 2. Baskı. Ankara: Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Derneği Yayınları.
- Gökçe, B. (1978). Evlilik kurumuna sosyolojik bir yaklaşım. *Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (1).7-21
- Gray, M. R., Steinberg, L. (1999). Adolescent romance and the parent-child relationships: A contextual perspective. Furman, W., Brown, B. B., Feiring, C. (Eds.), In, *The Development of romantic relationships in adolescence*. Cambridge University Press, New York.
- Kerr, M. E. (2003). *Process of differentiation*. Paper presented at the 111th Annual Convention of the American Psychological Association, Toronto, Canada.
- Nazlı, Serap. (2009). *Aile danışmanlığı*. 5. Baskı. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Özabacı, N. ve Zülal E. (2014). *Aile danışmanlığı kuram ve uygulamalara genel bir bakış*. Ankara: Pegem Akademi.
- Özgüven, İ.E. (2001). *Ailede iletişim ve yaşam*. Ankara: PDREM Yayınları
- Polat, K. (2014). *Evli bireylerde çift uyumu ve bazı psikolojik belirtilerin benliğin farklılaşması açısından incelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gaziosmanpaşa Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

- Tütüncü, S. (2020). Derleme: köken aile tutumlarının psikopatoloji üzerine etkisi. *Gelişim ve Psikoloji Dergisi*. 1(1).49-56.
- Yavuzer, H. (2009). *Ana-baba ve çocuk*. (20. Baskı). İstanbul: Remzi Kitabevi.

ANA-BABA BAĞLANMA STİLLERİ İLE ÇOCUK YETİŞTİRME TUTUMLARININ ÇOCUKLARIN RUH SAĞLIĞI ÜZERİNDEKİ ETKİSİNE GENEL BİR BAKIŞ

Hanife Kübra YILMAZTÜRK YILDIRIM*

Öz

Bu çalışmanın temel amacı ana babanın bağlanma stillerinin çocuk yetiştirme biçimleri üzerinde ne denli etkili olduğunu çocuğun ruh sağlığı üzerinden incelemektir. Ana-babanın bağlanma stilleri ve aile içindeki tutumlar, çocuğun “ruh sağlığını” birçok açıdan etkilemektedir. Konu ile ilgili olarak gerek yapılmış araştırmalar bağlamında gerekse teorik açıdan genel bir bakış ortaya konulmaya çalışılacaktır. Bağlanma bebeği, çevresindeki her türlü tehdiye karşı korumaktadır. Fakat bu bağlanma ilişkisinin niteliği ve kalitesi, bebeğin bakım verenleri ve özellikle de anne- babası ile olan etkileşimine bağlıdır. Hatta denilebilir ki çocuk bütün yaşamı boyunca hayatının ilk dönemlerinde ebeveyni ile kurduğu bağı “içsel çalışan modeller” aracılığıyla bütün ilişkilerinde kullanacaktır. Bu içsel çalışan modeller aracılığıyla bebeğin yoluna güvenli ve sağlam biçimde devam etmesi mümkün olmaktadır. Buradan hareketle ebeveynin bağlanma stillerinin ve bu bağlanma stilleri çerçevesinde ortaya koydukları çocuk yetiştirme tutumlarının, çocuğun sonraki yaşamında birçok alanda etkili olması ve hatta şekil verici bir kaynak olması kaçınılmazdır. Bunun yanında ana-baba tutumları ve davranışları çocuğu sosyal bir varlık yapma yolunda, ona kültür ve değer aktarımında temel sosyalleştirme araçlarıdır. Ana-baba tutum ve davranışları çocuğun bireysel yaşamında, sağlıklı bir kişilikten psikopatolojinin en ucunda yer alan psikotik bozukluklara kadar geniş bir etki alanına sahiptir. Bu çalışmanın sonuç ve öneriler kısmında, ruh sağlığı yerinde çocuklar yetiştirmeye ve ebeveyn tutumlarının iyileştirilmesi ile ilgili müdahalelere dair öneriler sunulmuştur. Uygulama alanında ne türde çalışmaların planlanması gerektiği ve hangi yollarla yaygınlaştırılabileceği de çalışmanın önerileri arasında yer almaktadır.

Anahtar Kelimeler: Bağlanma stilleri, Çocuk yetiştirme tutumları, Ruh sağlığı.

An Overview of the Effects of Parental Attachment Styles and Child Rearing Attitudes on Children's Mental Health

Abstract

The main purpose of this study is to examine the effect of parents' attachment styles on child-rearing styles and children's mental health. Parents' attachment styles and attitudes within the family affect the child's "mental health" and in many ways. It will be attempted to present a general view on the subject both in the context of the researches conducted and theoretically. Attachment protects the baby against all kinds of threats around her. However, the

* Dr. Öğr. Üyesi, Samsun Üniversitesi, İktisadi, İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi, Psikoloji Bölümü.
hkubra.yildirim@samsun.edu.tr

nature and quality of this attachment relationship depends on the baby's interaction with their caregivers and especially with their parents. It can even be said that the child will use the bond she establishes with her parents in all her relationships through "internal working models" throughout her life. Through these internal working models, it is possible for the baby to continue on her way safely and securely. From this point of view, it is inevitable that the parent's attachment styles and the child-rearing attitudes they put forward within the framework of these attachment styles will be effective in many areas in the child's later life and even become a formative resource. In addition, parental attitudes and behaviors are the basic socialization tools in the way of making the child a social entity and transferring culture and values. Parental attitudes and behaviors have a wide range of effects in the child's individual life, from a healthy personality to psychotic disorders that are at the far end of psychopathology. In the conclusions and recommendations section of this study, suggestions regarding interventions for raising mentally healthy children and improving parental attitudes are presented. What kind of studies should be planned in the field of application and in what ways they can be disseminated are among the recommendations of the study.

Keywords: Attachment styles, Parenting attitudes, Mental health.

Giriş

Bağlanma Kuramı

Bağlanma kuramı Bowlby'nin birçok başka alanda yapılan çalışmalardan hareketle kendi gözlemlerini ve bulgularını da işin içine katarak oluşturduğu bir kuramdır (Bowlby, 2014, s.82-93) . Bowlby'nin bağlanma kavramıyla alana yaptığı en önemeli katkı, bebeğin doğduktan sonra kendisine bakım veren kişi ya da kişilerle kurduğu bağın önemini fark etmiş ve tanımlamış olmasıdır (Ruppert, 2008, s:56).

Bağlanma teorisinde dayanak noktası yavruların doğumun hemen ardından bir yetişkinin gözetimi olmaksızın hayatta kalamayacağı gerçeğidir. Ancak bir yetişkinin bakımı ve gözetimi ile yavrunun yaşamın zorluklarıyla baş edebilecek duruma gelmesi mümkündür. Araştırmalar (Ainsworth, 1978; Brezelton ve Yogman, 1986) bağlanmanın, tıpkı fizyolojik sistemlerde olduğu gibi, bir takım davranış repertuarına sahip bir sistem olduğunu göstermektedir. Bu repertuar; yakınlığı yeniden sağlamaya yönelik, gülme, ağlama, takip etme gibi davranışlardan oluşmaktadır (Bowlby, 1980, s:213; Yıldırım, 2019). Başlangıçta çocuklar bağlanma davranışlarını çevrelerinde bulunan herhangi bir yetişkine yönlendirirler. Fakat bağlanmanın gerçekleştiği ve bağlanma figürü olarak belirlenen kişinin, bebeğin yakın olduğu ve ayrılığına tepki verdiği tek bir yetişkin olduğu bilinmektedir (Hazan ve Shaver, 1994).

Bağlanma figürü, tehlike durumlarında bazı temel işlevlere sahiptir. Bunlar yakınlık sağlama, güvenli üs olma ve dönüp gelinebilecek güvenli sığınak olma özellikleridir (Bowlby, 2012, s: 203). Bu özellikleri sağlayabilecek bir yetişkin öncelikle bebeğe yakın olan, yakınlık gösteren kişidir. Yakın olan bebek için güvenli olan anlamına gelmektedir. Bundan dolayı yakınlık kurmuş kişi ile oluşturulan bağın özelliği, bebeğin kendilik ve öteki tanımlamalarını şekillendirmektedir. Bebeğin ihtiyaçlarının karşılanma derecesine göre bebekte güven duygusu gelişmektedir (Simpson ve Campbell, 2013, s.167). İhtiyaçların karşılanması ile olan rahatlama bebeğin kendine dair değer hissini belirlerken, yakın yetişki-

nin onun ihtiyaçlarını görmesi ve karşılayabilmesi de ötekine karşı değer ve anlam hislerini şekillendirmektedir. Bağlanma figürünün yakınlığıyla beraber, bebek çevreyi ve diğer insanları araştırmak ve keşfetmek için güvenli bir üsse sahip olmaktadır. Böylece vakti geldiğinde bu güvenli üstten hareketle yavru, yeni insanlarla ve durumlarla bağ tesis edebilecek cesareti bulabilecek ve ilişki kurabilecektir. Ainsworth'e (1967) göre bebek bağlanma figürü ile her daim yakın kalamayacaktır. Çeşitli nedenler; yaşam koşulları, zorunluluklar, bağlanma figürü (başta anne ya da yakınlık kurulmuş önemli yetişkin) ve bebek bir şekilde ayrıldıklarında bebek için stresli süreç başlar. Şu iki koşul meydana geldiğinde bebeğin güvenli üstten hareketle başlattığı keşif gezisi sonlanmış demektir; 1. çocuk korktuğunda ya da acı duyduğunda, 2. anne uzaklaştığında (Bowlby, 2012, s.335). Ayrılığı ile beraber bebekte oluşan stresi geri geldiğinde yatıştırabilen bağlanma figürü, böylece güvenli sığınak olabilme özelliği kazanmaktadır. Bowlby'ye göre, sağlıklı bir zihinsel gelişim için, bebekler anneleriyle sıcak, yakın devamlılık arz eden, karşılıklı haz ve tatmin duyulan bir ilişki deneyimlemelidirler. (Bretherton, 1992; Yıldırım, 2019)

Bowlby'ye (2014, s:247) göre bağlanma, insanların kendilerine yakın olan kişilere karşı geliştirdikleri güçlü duygusal bağlardır. İnsanlar yaşamlarının tümünde bireyler ve gruplarla sosyal ilişki içerisindeyler. Bağlanma kuramı bu ilişkilerde, bebeğe bakan kişi ile bebek arasında kurulan bağın belirleyici olduğunu ileri sürmektedir. Öte yandan bu bağ, yaşam boyu değişebilen bir niteliğe sahiptir. Bebekle bakım veren arasında oluşan bir ilişki biçimi sonraki ilişkilerin yapılandırılmasında bir kalıp özelliği taşıyacaktır (Sroufe, 1996).

Tekrarlayan bağlanma deneyimleriyle, kendilik ve öteki algısı üzerinden çocuğun içinde ilişkilerle dair işleyen modeller oluşmaktadır. Bu modellere "içsel çalışan model" denir. Çocukluk çağından başlayarak kişinin tüm yaşamı boyunca tecrübelerine dayalı olarak gelişmekte ve değişmektedir (Diehl, Elnick, Bourbeau ve Labouvie-Vief, 1998). Bu yolla çocuklar bağlanma figürlerinin ve çevrenin olası değişikliklerine dair kestirimde bulunabilmektedir. Dolayısıyla çocuğun geliştirdiği modelin yeterliliği çok önemlidir. Zira organizmanın geliştirdiği modelin yeterliliği ne kadar fazla ise gerçekte örtüşen tahminler üretebilmesi de o düzeyde yüksek olacaktır (Bretherton, 1992). Gerçeklikle örtüşen içsel temsiller dünyası, bireyi çocuklukta ve yetişkinlikte patoloji geliştirmeye dair sağlamlaştıracaktır.

Bireyin bağlanma biçimi, içsel çalışan modeller vasıtasıyla çocuklukta ve yetişkinlikte davranışlar, duygular ve bilişler arasındaki sürekliliği sağlamaktadır (Hazan ve Shaver, 1987). Bu süreklilik üzerinden yetişkinlikteki bağlanma stillerine, çocuklukta içsel modellerin kaynaklık ettiği söylenebilir. Bu süreklilik de ruh sağlığı ve patoloji arasındaki ayrımı netleştirmede belirleyicidir.

Bağlanma stilleri, Ainsworth ve arkadaşlarının (1984) yaptığı çalışmalar neticesinde ölçülebilir hale gelmiştir. Bu çalışmalara göre, "güvenli", "güvensiz kaçınan" ve "güvensiz kaygılı" olmak üzere 3 çeşit bağlanma stili belirlenmiştir.

1. Güvenli Bağlanma: Güvenli bağlanan çocuklar, anneleri bulundukları ortamdan ayrıldığında huzursuzluk tepkileri verirler. Oyun oynamayı bırakırlar ve bakım vereni ararlar. Anne yeniden ortama döndüğünde, bir süre sonra yatışırlar ve oyun oynamaya-keşif yapmaya devam ederler.

2. Güvensiz Kaçınan Bağlanma: Bu çocuklar annenin ayrılığına tepki göstermezler nadiren ağlarlar. Anne döndüğünde mesafeli davranırlar. Anneyi yok sayarlar ve ayrılığa çok fazla tepki göstermezler.

3. Güvensiz Kaygılı/Kararsız Bağlanma: Bu türde bağlanan çocuklar anne gitmeden kaygı belirtileri göstermeye başlarlar. Annenin gitmesi ile birlikte huysuzlukları ve ağlamaları artar ve anne geri döndüğünde anneye karşı kararsız tepkiler gösterirler. Annenin dönmesi ile sakinleşmezler ve diğer çocuklardan daha fazla tepki gösterirler.

Bowlby'ye (1973) göre, içsel çalışan modeller kişinin ötekilerle olan ilişkisinde, davranışlarını nasıl sürdüreceğine dair kestirimler oluşturmasını sağlar. Bağlanma biçimleri, kişilerin durumlar ve ilişkiler karşısında tekrar değerlendirmeye gerek duymadan, hızlıca davranış geliştirmelerini sağlayan bağlanma sisteminin bir parçasıdır. Bowlby, aynı zamanda bağlanma biçimlerinin nesiller arası geçişinden de bahseder ve kendine güvenen ve istikrarlı bireylerin, ihtiyaç anında çağrıldıklarında desteğe hazır olan, diğer yandan da otonomiye izin verip teşvik eden ebeveynlere sahip olduklarını ifade eder. Bu ebeveynler aynı zamanda içsel modellerinin tartışmaya ve değişime açık olduğunu da çocuklarına örneklerler (Yıldırım, 2019). Bu durumdan dolayı zihinsel durumunun ailedeki bağlanma biçimlerinin oluşturduğu sistemler yoluyla aktarımı genetik aktarım kadar hatta daha da önemlidir. (Bretherton, 1992).

1. Yetişkin Bağlanma Biçimleri

Bowlby ve Ainsworth'ün çalışmalarının ardından, yetişkinlik döneminde bağlanma biçimlerine dair yapılan araştırmalarda, bağlanma biçimlerinin geç çocukluk, ergenlik ve hatta yetişkinlikte de sürdüğüne dair bilimsel kanıtlar bulunmaktadır (Collins, Cooper, Albino ve Allard, 2002). Bu durumun çocuk yetiştirme tarzlarının ebeveynlerden çocuğa aktarılıyor olması ve çocuk ve ergenlerde de benzer tepkilerin buradan kaynaklandığına dair iddialar da bulunmaktadır (Kalsner ve Pistole, 2003). Yetişkinlerde bağlanma ilişkisinin diğer ilişkilerden en önemli farkı, bağlanılan kişinin varlığında güven ve rahatlama hislerinin olması ayrılığında ise yalnızlık ve kaygı yaşanmasıdır (Şahin ve Yaka, 2010).

Farklı ölçeklerle yapılan çalışmalarda bulgular, yetişkin bağlanma stillerinin, kaygı ve kaçınma olarak, birbirinden farklılaşan iki temel boyutta oluştuğunu göstermektedir. (Sümer, 2006; Sümer, 2009).

Erken dönem yaşantılarında reddedici ve kaçınan aile tutumlarıyla karşılaşan yetişkinlerin, yüksek oranda kaçınan bağlanma biçimine sahip olduğu görülmüştür (Hazan ve Shaver, 1987). Kaygılı-kararsız bağlanma biçimine sahip bireyler aileleriyle olan ilişkilerini kimi zaman sıcak, kimi zamansa uzak olarak ifade etmektedirler. Güvenli bağlanan bireylerin ise yakın ilişkide güçlük çekmediği, ilişkilerinin düzenli, tatmin edici ve uzun süreli bulunmuştur. Bu grup ilişkilerinde de genel olarak daha mutlu, kendine güvenen ve karşı tarafın hatalarına karşı anlayışlı ve destekleyici bir tutum sergilemektedir. Bağlanma biçimi kaygılı (saplantılı) olan yetişkinlerin, terk edilme endişesi taşıdıkları, eşlerini fazlaca yücelttikleri cinsel çekicilik konusunda uç beklentilere sahip oldukları, yoğun kıskançlık ve dengsiz duygulanım sergiledikleri görülmüştür. (Hazan ve Shaver, 1987; Yıldırım, 2019).

Bartholomew (1990), Hazan ve Shaver'in (1987) tanımladığı kategorileri dört grupta kategorize etmiştir. Güvenli (olumlu kendilik-olumlu diğeri), saplantılı (olumsuz kendilik-olumlu diğeri), korkulu (olumsuz kendilik-olumsuz diğeri) ve kayıtsız (olumlu kendilik-olumsuz diğeri). Bartholomew ve Horowitz, (Bartholomew ve Horowitz, 1991) dört bağlanma biçimini bu temel boyutların kesişme noktalarından tanımlamıştır. Yetişkinlikteki bağlanma biçimleri ile bebeklikteki biçimler temelde benzer olmasına rağmen, bebeklikteki bağlanmadan önemli noktalarda farklılık göstermektedir.

2. Ebeveyn Bağlanma Stilleri ve Çocuk Yetiştirme Tutumu İlişkisi

Beynimizin ilk uyumlandığı yer ebeveynlerimizdir ve en başta da onların biliçdışı zihinlerinde var oluruz. Yaşamın ilk yılları beynin en hızlı geliştiği ve neredeyse yaşamın geri kalanında kullanılacak yolları oluşturduğu dönem olduğu için, ebeveynlerimizle deneyimlerimiz nöronal yapımızı fazlaca şekillendirmektedir (Cozolino, 2006, s:8) Dolayısıyla ebeveynlerle ilk deneyimler ve onların örüntü arz eden tutumları, sıklıkla duruma dâhil edilmiş ve üzerine çokça araştırma yapılmıştır.

Yapılan araştırmalarda düşük düzeyde anne sıcaklığı ve kabul çocuklarda 7. aydan emekleme dönemine kadar olan çocuklarda yüksek öfke ile ilişkili bulunmuştur (Conway ve McDonough, 2006). McKay (2016), yaptığı araştırmada öfke tepkisinin yetişkinlikte de olduğunu ve bununla beraber küçükken düşük anne sıcaklığı ve hassasiyeti deneyimleyen bireylerin, avutulması güç çocuklar karşısında daha fazla öfke tepkisi gösterdiklerini saptamıştır. Sonuç olarak araştırma bulguları ebeveyn tutumlarının, çocuk ağlamasına verilen tepkiyi duygusal, davranışsal ve fizyolojik olarak güçlü biçimde belirlediği yönündedir. Neppl ve ark. (2018) tarafından yapılan çalışmanın bulgularına göre, anne-babanın pozitif etkileşimi, ebeveyn-çocuk bağlanması ve sosyal beceri düzeyi ile dolaylı olarak ilişkilidir.

Adam, Gunnar ve Tanaka (2004) bağlanma stilleri ve ebeveynlik tutumları arasındaki ilişkide ebeveynin duygu durumunun aracı etkisini incelemişlerdir. Ebeveyn tutumlarına dair gözlemler için anne ve çocuğun birlikte olduğu oturumlar düzenlenmiştir. Bağlama biçimi ile ebeveynlik tutumlarının ilişkili olduğu bulunmuştur. Kaygılı bağlanma stiline sahip annelerin öfke puanları kayıtsız ve güvenli kategoride olanlardan yüksek çıkmıştır (Yurdalan, 2019). En olumlu duygu ve davranış örüntüsü güvenli bağlanan annelerde görülmüştür.

Zalluhoğlu (2015), araştırmasında çocukların bağlanma örüntüleri ile annelerinin bağlanma örüntüleri, ebeveyn tutumları ve stresle başa çıkma yaklaşımları üzerine çalışmıştır. Araştırma sonuçlarına göre, hem klinik hem de kontrol grubundaki anneler stresle başa çıkmada benzer yolları kullanmaktadır. Sonuç olarak klinik gruptaki çocuklarda kontrol grubundakilerden daha fazla düşük güvenli bağlanma örüntüsü görülmüştür. Klinik grupta ise daha çok kaçınan örüntü görülmüştür.

Açıkyol'un (2016) yaptığı araştırmada, ebeveyninden aşırı koruyuculuk deneyimlemiş annelerin çocuklarına karşı aşırı koruyucu oldukları, aşırı kontrolcü algıya sahip annelerin de çocuklarına karşı demokratik olmadıkları görülmüştür. Güven duymada eksiklik hisseden ve yüksek tehdit algısına sahip annelerin daha fazla koruyucu olduğu görülmektedir.

Alkol kullanımının ebeveynin yetersiz ilgisi ve güvensiz bağlanma ile ilişkili olduğunu gösteren çalışmalar vardır (Marchiori ve ark, 1999; De Rick ve Vanheule, 2006; Görgün ve ark, 2010; Aydoğdu ve Olcay Çam, 2013).

Tani ve ark. (2018), kadınlarda annelerine olan bağlılığın, ileriki yaşamlarında kendi anneliklerinde önemli bir belirleyici olduğunu iddia etmektedir. Yaptıkları araştırmada bebek bekleyen annelerin doğumdan önce ve sonra bebekleriyle olan bağlanma düzeyleri ve kendi anneleriyle olan ilişkileri incelemişlerdir. Anne ile kurulan iyi ilişkilerin, kadının bebeğine prenatal bağlanma ve yeni doğana bakım verme - bağlanma davranışlarında olumlu etkisini saptamıştır

Yapılan bir çalışmada, bebeklerin beyin gelişimi ile bağlanma stilleri arasındaki ilişki incelenmiştir. Sonuçlar doğrultusunda, beyin gelişiminde bağlanmanın özel bir değere sahip olduğu ortaya konmuştur. (Wall, 2018)

3. Bağlanma Biçimleri, Çocuk Yetiştirme Tutumları ve Çocuk Ruh Sağlığı İlişkisi

Aile çocuğun ilk sosyal deneyimlerini edindiği, öteki ile karşılaştığı, hem bütünleşip hem ayrıştığı, hem yaralanıp hem iyileştiği yerdir. Sullivan’a göre kişiler arası ilişkiler olmadan kişilik gelişimi de mümkün değildir. Sosyal bir varlık olan insanın, kendisi için önemli yetişkinlerle arzu ettiği ilişkileri kuramaması ruh sağlığı açısından dezavantajlı bir yaşam başlangıcı anlamına gelmektedir. Bireyler erken dönem ilişkilerinde, yatıştırılma, strese karşı yerinde ve yeterince korunma, özgüven ve beceri deneyimlememişse yaşamın ilerleyen dönemlerinde de çoğunlukla benzer deneyimler yaşamaktadır. Çocuğun hem psikolojik hem fizyolojik gelişiminde “aile içindeki psikolojik atmosfer” belirleyici özelliكتedir. Ana-baba tutumları aynı zamanda değer ve kültür aktarımı konusunda da önemli sosyalizasyon araçlarıdır.

Ana-Baba tutumları ile ilgili olarak, Baumrind’in (1971) çocuk yetiştirme biçimlerine dair araştırmaları, aile içi sistemin çocuklar üzerindeki etkilerini anlamaya dair ciddi gelişmeler sağlamıştır. Baumrind (1980; 1991) demokratik, otoriter ve izin verici olarak ifade edilen temel ana baba tutumlarının, çocuklar üzerinde meydana gelen farklı gelişimsel durumlarla ilgili olabileceğini ortaya atmıştır. (Sümer, Gündoğdu Aktürk ve Helvacı, 2010). Demokratik tutumda, aile içi iletişim yolları her türlü açıktır. Çocuklar destek görürler ve kendi başlarına karar verebilmeleri sağlanır. Bu yaklaşımı benimseyen ailelerde kendi ölçüsünde bir disiplin mevcuttur, ebeveyn davranışların farkındandır ve belli standartlar hedeflenmektedir. Demokratik/dengeli tutuma sahip ailelerde yetişen çocuklar ebeveynlerinin değerlerini daha fazla benimsemekte ve psikolojik sağlamlık ve uyum konusunda daha başarılı olmaktadır. Yapılan araştırmalarda, bu tür tutumu benimseyen ailelerde akademik başarıdan psikolojik sağlamlığa kadar birçok alanda olumlu sonuçlar alındığı gösterilmiştir (Spera, 2005). Steinberg (2001) yaptığı çalışmasında demokratik tutumun çocuğun ruhsal gelişimi üzerindeki olumlu etkisinin, daha başka birçok değişkene göre belirgin olarak etkili olduğunu göstermiştir.

Bağlanma, ebeveyn tutumları ve ruh sağlığı ilişkisine bakıldığında neo-analitik teorisyenler, psikopatoloji modelleri geliştirmiş ve bağlanma terminolojisine ciddi katkılar sağlamışlardır (Sayar ve

Tüzün, 2006). Neo-analitik kuramcılar Mahler, Kohut, Horney ve Bowlby bilinçdışının yöneticiliği ve cinselliğin tek itici güç olması konusunda Freud ile fikir ayrılığına düşmüşlerdir. Bu kuramcılar egonun, idin baskısını ve taleplerini karşılayan bir yapıdan çok daha fazlası olduğu fikrini geliştirmişlerdir. Onlara göre, ego kendi hedeflerini ve ihtiyaçlarını belirleyen bağımsız bir yana da sahiptir. Bu da egonun yani benliğin bir öteki ile var olma ve şekillenme serüvenine vurgu yapmaktadır. Neo-psikanalitik kuramcılar özellikle bu işlevinden dolayı, egonun sosyal yanına, yani çevreye ve en yakın bakım veren kişi ile ilgili yönüne odaklanmışlar ve kuramlarının psikopatoloji perspektifini oluşturmuşlardır. Bu ayırmadan sonra, artık bireyin hiçbir zaman saf bir bileşen olarak ele alınamayacağı anlaşılmış, bireyi ve içsel yapısını anlamak ve değerlendirebilmek için öteki ile kurduğu ilişkinin belirleyiciliği ön plana çıkmıştır (Özakkaş ve Çorak, 2013, s:63).

Bağlanma teorisinin gelişimine katkı sağlayan kuramcılarının ruh sağlığı gelişimine yaklaşımları, anne (bakım veren)-çocuk ilişkisi üzerinden şekillenmektedir. Bu kuramcılar ileriki yaşlarda kurulan sağlıklı ya da sağlıksız ilişki kalıplarının erken dönem anne ile olan ilişki üzerinden yapılandığını kabul etmektedirler. Yaşam içerisinde, stresli anlarda anne ve bebeğin birbirlerini rahatlatma kapasiteleri bağlanmanın niteliğini belirlemektedir. Çocukluktan yetişkinliğe uzanan ve değişime dirençli olabilen bağlanma biçimleri en temelde güvenli ve güvensiz olarak iki kategoriye ayrılmaktadır. Bu konuda birçok araştırma yapılmıştır (Ainsworth ve ark,1978; Hazan ve Shaver, 1987; Bartholomew ve Horowitz, 1991). Anne – baba tutumu ve aile atmosferi vasıtasıyla, ebeveynlerden çocuğa geçen ve ilerleyen dönemlerde bireylerin yaşama bakışlarını belirleyen bağlanma stilleri, birey için birçok yaşamsal değişkenin belirleyicisi konumundadır. Güvensiz bağlanma biçimlerinin çocuklukta, ergenlikte ve yetişkinlikte, farklı ruh sağlığı problemlerinde etkili olup olmadığına dair araştırmalar yapılmıştır. Brown ve Wright (2003) araştırmalarında çeşitli psikolojik sorunları olan ve olmayan gruplarla çalışmış ve klinik bulgu taşımayan grubun %73,3 oranında güvenli bağlanma biçimine sahip olduğunu saptamıştır. Klinik bulgusu olan grupta ise güvenli bağlanma oranı sadece %13,3 olarak tespit edilmiştir. Kaygılı bağlanan ergenlerin davranışlarının ilgi çekme maksadıyla abartılı olduğu, kaçınan ergenlerin de sorunlarını bastırmaya eğilimli oldukları görülmüştür. Buradan hareketle anksiyete, depresyon, sosyal onay gereksinimi ve düşünce bozukluklarına daha çok kaygılı bağlanma biçimi kaynaklık ederken, kaçınan bağlanma biçiminde ise davranım bozukluğu, madde kötüye kullanımı, anti sosyal kişilik daha fazla görülmüştür. Sınır kişilik bozukluğu ise daha çok kaygılı bağlanan ergenlerde ortaya çıkmaktadır.

Sonuç ve Öneriler

İnsanın biyo-psiko-sosyal bir varlık olduğu düşünüldüğünde ana-baba tutumlarının aslında sadece bireyi değil toplumu şekillendirdiği rahatlıkla söylenebilir. Yeni neslin patolojiden uzak bir kimlik ve kişilik geliştirebilmesinin ilk ve en belirleyici alanı, anne babanın çocuklarını büyüttüğü duygusal iklimdir. Çocuğun psikolojik sağlamlık, yaşamsal problemlere çözüm bulma becerisi, uyum ve yaratıcılık kapasitesi, şiddetten ve suçtan uzak kalabilmesi, umutlu ve üretken olabilmesi kısacası ruh sağlığı yerinde bireyler olarak yetişebilmesi için bakılması ve ilgilenilmesi kaçınılmaz olan yer, insan dokunma

tezgâhı olan ailedir. Ana-babanın çocukla kurduğu olumlu ve tutarlı ilişki, çocuğun kişiliğinde olumlu etki bırakmaktadır (Tarhan, 2012). Bunun tam tersi söz konusu olduğunda da, çocuk yaşamsal beceriler açısından daha zayıf ve anne-babanın rehberliğinden uzak büyümektedir. Anne-babaların kendi bağlanma biçimlerini güvensizden güvenliye taşıyabilecekleri ve bu yolla ana-baba tutumlarını farklılaştıracakları bir bağlam, kişilerin hem kendilerini onarmalarını hem de yeni neslin daha sağlıklı yetişmesini sağlayacaktır.

Konu ile ilgili olarak yapılan araştırmalar sonucunda ebeveyn tutumlarının bağlanma stillerinden etkilendiği ve yine ebeveyn tutumlarının yavrunun çocukluk ve yetişkinlik dönemi ruh sağlığı ve bozuklukları üzerinde ciddi bir etkiye sahip olduğu görülmektedir (Sümer, Gündoğdu Aktürk ve Helvacı, 2010). Bu sonuçlardan hareketle oluşturulan öneriler aşağıda sunulmuştur.

1. Koruyucu ruh sağlığı çalışmalarının, özellikle ana-babayı ve aileyi içine alacak şekilde genişletilmesi ve ruh sağlığı koruma ve destekleme hizmetlerinin kolay ulaşılabilir ve farklı alanlarda hizmet verir biçimde planlanması gerekmektedir.

2. Ülkemiz için yapılacak çalışmaların anne-baba okulları bağlamında artırılması gerektiği bir gerçektir. Hızla ve devlet kurumları aracılığıyla artırılması gereken bu eğitim faaliyetlerine, anne babaların kendi süreçlerine kendi geçmişlerine ve bağlanma biçimlerine bakabilecekleri ve eksiklikleri gidebilecekleri çalışma şekillerinin de eklenmesi gerekmektedir. Çünkü ana-babanın farkındalığı ve kendi olumsuz yaşantılarını düzenlemesiyle beraber çocuk yetiştirme biçimleri de farklılaşacak ve yeni neslin sağlıklı yetişmesine dair en önemli önleyici tedbir alınmış olacaktır.

3. Klinik uygulamalar sırasında, ebeveyn-çocuk ilişkisi üzerinden olduğu tesbit edilen sorunlarda, şimdiki zamanda yaşanan probleme dair akut müdahaleler yapılırken, aynı zamanda anne-babanın kendi çocukluk yaşantılarına ve ebeveynleriyle olan ilişkilerine dair çalışmalar yapılarak iç-görü kazanmaları sağlanmalıdır.

4. İç-görü sağlama uygulamalarında psiko-eğitim, grup çalışmaları, bilinçli farkındalık ve somatizasyon teknikleri, drama çalışmalarından yararlanılan paket programlar oluşturulmalıdır. İçgörü programlarının etkinliğinin test edildiği deneysel çalışmalar yapılmalıdır.

5. Ebeveyn- çocuk ilişkisinin çalışılacağı ve ihtiyaca göre düzenlenmiş içgörü programlarının uygulanacağı yoğun içerikli kamp programları düzenlenmelidir. Özellikle çocuklara karşı sert muamelelerin olduğu ailelerde sadece yaptırımların uzun vadeli sonuçlar getirmeyeceği düşünülmektedir. Ebeveynlerin hem kendi çocukluklarına hem de çocuklarına dikkatle bakıp içgörü geliştirmeleri sağlanmalıdır. Yeni neslin aile sıcaklığı içerisinde ve daha sağlıklı büyüebilmesi için ana-baba tutumlarının, geçmiş-şimdi ve gelecek perspektifinde ele alınması değişim için gereken farkındalığı sağlayabilecektir.

Kaynakça

Açıkyol, N. (2016). Çocuk Sahibi Olan Kadınların Çocuk Yetiştirme Tutumları ile Çocukluk Dönemi Örselenmiş Yaşantıları, Benlik Saygıları ve Ebeveyniyle Bağlanma Biçimleri Arasındaki İlişki. İstanbul: Yayınlanmamış tez, *İstanbul Arel Üniversitesi, SBE, Psikoloji Anabilim Dalı, Psikolojik Genel Bilimi*.

- Adam, E., Gunnar, M. ve Tanaka, A. (2004). Adult attachment, parent emotion, and observed parenting behavior: mediator and moderator models. *Child Development*, 75, 110-22.
- Ainsworth, M. D. S., Blehar, M. C., Waters, E., ve Wall, S. (1978). *Patterns of attachment: A psychological study of the strange situation*. Oxford, England: Lawrence Erlbaum.
- Ainsworth, M. S. (1982). *Attachment: Retrospect and prospect. The Place of attachment in human behavior*, New York: Basic Books, 3-30.
- Aydoğdu, H., Çam, M.O. (2013), Madde kullanım bozukluğu olan ve olmayan ergenlerin bağlanma stilleri, anne baba tutumları ve sosyal destek algıları yönünden karşılaştırılması. *Psikiyatri Hemşireliği Dergisi*, 4(3):137-144
- Bartholomew, K. (1990). Avoidance of intimacy: an attachment perspective. *Journal of Social and Personal Relationships*, 7(2), 147–178.
- Bartholomew, K., Horowitz, L.M. (1991). Attachment styles among young adults. *Journal of Personality and Social Psychology*, 61 (2), 226-244.
- Baumrind, D. (1980;1991). New Directions in socialization research. *American Psychologist*, 35(7), 639-652.
- Bowlby, J. (1973) *Attachment And Loss: Vol. 2, Separation*. New York: Basic Books.
- Bowlby, J. (2012). *Bağlanma*. İstanbul: Pinhan Yayıncılık.
- Bowlby, J. (2014). *Ayrılma*. İstanbul: Pinhan Yayıncılık.
- Brazelton, T. B., Yogman, M. W. (Eds.). (1986). *Affective development in infancy*. Ablex Publishing.
- Bretherton, I. (1992). The Origins of attachment theory: John Bowlby And Mary Ainsworth. *Developmental Psychology*, 28, 759-775
- Brown, L.S, Wright, J., (2003). The relationship between attachment strategies and psychopathology in adolescence. *Psychology and Psychopathology*, 76, 351-367.
- Collins, N.L., Cooper, M.L., Albino, A. ve Allard, L. (2002). Psychosocial vulnerability from adolescence to adulthood: a prospective study of attachment style differences in relationship functioning and partner choice. *Journal of Personality*, 70, 965-1008.
- Conway, A., McDonough, S. (2007). Emotional resilience in early childhood. *Annals of the New York Academy of Sciences*. 1094. 272-7.
- Cozolino, L. (2006). İnsan ilişkilerinin nörobilimi-bağlanma ve sosyal beynin gelişimi. (M. Benveniste, Çev.) İstanbul: Psikoterapi Enstitüsü Eğitim Yayınları.
- De Rick, A., Vanheule, S. (2006). The relationship between perceived parenting, adult attachment style and alexithymia in alcoholic inpatients. *Addict Behavior*, 31,1265-70.
- Diehl, M., Elnick, A. B., Bourbeau, L. S. ve Labouvie-Vief, G. (1998). Adult attachment styles: their relations to family context and personality. *Journal of Personality and Social Psychology*, 74(6), 1656-69.
- Hazan, C., Shaver, P. R. (1987). Romantic love conceptualized as an attachment process. *Journal of Personality and Social Psychology*, 52, 511-524.
- Hazan, C., Shaver, P.R. (1994). Attachment as an organizational framework for research on close relationships. Dönmez, A (Çev.). *Psychological Inquiry*, Vol: 5, No:1 1-22
- Kalsner, L., Pistole, M. C. (2003). College adjustment in a multiethnic sample: Attachment, separation-individuation, and ethnic identity. *Journal of College Student Development*, 44(1), 92–109.

- Marchiori, E., Loschi, S., Marconi, P.L., Mioni, D., ve Pavan, L. (1999). Dependence, locus of control, parental bonding, and personality disorders: a study in alcoholics and controls. *Alcohol Alcohol*, 34, 396-401. 35.
- Neppel, T.K., Wedmore, H., Senia, J.M., Jeon, S. ve Diggs, O.N.(2019). Couple interaction and child social competence: The role of parenting and attachment. *Social Development*, 28,347– 363.
- Özakkaş, T., Çorak, A. (2013). Kernberg - Kohut - Masterson - Volkan'a Göre Nesne İlişkileri 8. BPT Ocak 2010 Ders Notları. Kocaeli: Psikoterapi Enstitüsü Eğitim Yayınları.
- Ruppert, F. (2011). *Travma, bağlanma ve aile konstelasyonları*. İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Spera, C. A. (2005). Review of the relationship among parenting practices, parenting styles, and adolescent school achievement. *Educational Psychology Review*, 17, 125–146.
- Sroufe, L.A. (1996) *Emotional Development: The Organization of Emotional Life in the Early Years*, New York: Cambridge University Press.
- Steinberg, L. (2001), We know some things: parent–adolescent relationships in retrospect and prospect. *Journal of Research on Adolescence*, 11, 1-19.
- Sümer, N., Aktürk, E. G., ve Helvacı, E. (2010). Anne-baba tutum ve davranışlarının psikolojik etkileri: Türkiye’de yapılan çalışmalara toplu bakış. *Türk Psikoloji Yazıları*, 13(25), 42-59.
- Sümer, N., Anafarta Şendağ, M. (2009). Orta çocukluk döneminde ebeveynlere bağlanma, benlik algısı ve kaygı. *Türk Psikoloji Dergisi*, 24 (63), 86-101
- Tani, F., ve ark. (2018). Women who had positive relationships with their own mothers reported good attachments to their first child before and after birth. *Acta Paediatrica, International Journal of Paediatrics* 107(4), 633-637.
- Tarhan, N. (2012). *Sen ben ve çocuklarımız*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Taş Zalluhoğlu, B. (2015). 4-6 Yaş Aralığındaki Okul Öncesi Çocukların ve Annelerinin Bağlanma Örüntüleri İle Annelerinin Ebeveyn Tutumları ve Stresle Başa Çıkma Yaklaşımlarının İncelenmesi: Çocuk Psikiyatri Kliniğine Başvuran ve Başvurmamış Olan Çocukların Karşılaştırılması. Yüksek Lisans Tezi. *Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Klinik Psikoloji Yüksek Lisans Programı, Ankara*
- Tüzün, O., Sayar, K. (2006). Bağlanma Kuramı ve Psikopatoloji. *Düşünen Adam*, 19(1), 24-39
- Wall, G. (2018). ‘Love builds brains’: representations of attachment and children's brain development in parenting education material. *Sociology of Health and Illness*, 40(3), 395-409.
- Yıldırım, H.K. (2019). Bağlanma stillerinin ve ontolojik iyi oluşun cinsel doyum üzerine etkisi. Doktora Tezi. İstanbul *Arel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Klinik Psikoloji Doktora Programı, İstanbul*
- Yurdalan, E. (2019). Annelerin Bağlanma Stilleri İle Çocuk Yetiştirme Tutumları Arasındaki İlişki. Yüksek Lisans Tezi. *Yakın Doğu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Klinik Psikoloji Anabilim Dalı, Lefkoşe*

TARİHSEL OLARAK ESKİ ANCAK AZ BİLİNER BİR DURUM: EBEVEYNE YABANCILAŞMA SENDROMU

Elif ERBAY *

Hamide ZENGİN*

Nursan ÇINAR *

Öz

Aile, toplumun temelini oluşturan önemli bir sosyal çevredir ve çocuk için önemi oldukça büyüktür; dolayısıyla bağlı olduğu bireylerin ihtiyaçları olan sevgiyi, şefkati ve bakımı veren en doğal ortamlardan birisidir. Evlilik ise kadın ve erkeği birbirine bağlayan, çocuklara statü sağlayan, toplumun büyük bir kısmının onayladığı, yasal bir ilişki şekli olmakla birlikte, boşanma, modern toplumun krizlerinden biri olarak görülmektedir. Son yıllarda ülkemiz de dahil birçok ülkede boşanma oranları hızlı bir artış göstermektedir. Boşanma hem çocuk hem de ebeveynler için psikolojik, sosyal ve ekonomik açıdan değişikliklerin ortaya çıktığı, uyum sağlanması zorlu bir süreçtir. Ayrılma veya boşanma sonrası çocuğun ebeveyn reddi, genellikle ebeveyni görmeye ciddi direnç gösterme, o ebeveyne gitmek istememesi gibi durumlar ortaya çıkabilir. “Ebeveyne Yabancılaşma Sendromu (EYS)”, çocuğu baskı altında duygusal anlamda diğer ebeveyne karşı yabancılaştırılması sonucu oluşan bir psikolojik rahatsızlıktır. Günümüzde bazı boşanma davalarından hemen sonra başlayan YYS sürecinde, ebeveynlerin biri yabancılaştırıcı rolüne bürünerek, çocuğu diğer ebeveyne karşı kıskırtmaya, yabancılaştırmaya ve kullanmaya başlar. Bu durum çocukları ciddi bir duygusal istismara maruz bırakır ve çocuklarda diğer ebeveynin imajının yok edilmesinden depresyona, travma sonrası stres bozukluğuna (TSSB) ve birçok ruhsal rahatsızlığa neden olabilir. Duygusal istismar sonucunda YYS uygulayan ebeveyn, tüm mahkeme süreçlerinin sonunda; diğer ebeveynin, çocuğun dünyasında karalanması, yok edilmesi, tüm bağının kopartılmasını bilinçli veya bilinçsiz olarak hedefleyerek art niyetli davranışıyla zafer ve zaman kazanmaya çalışmaktadır. Boşanmış ailelerin çocukları, boşanma sonrası yaşayabilecekleri muhtemel sıkıntılar hakkında bilgi sahibi olmalı ve gerekirse zamanında destek almalıdırlar. Saldırganlık, öfke sorunları, sosyalleşmede güçlük, regresif davranışlar desteğe ihtiyaç olduğunun bazı ipuçları olarak kabul edilebilir. Boşanmaya karar vermiş ailelerin çocukları için yasal olarak psikolojik destek alma zorunluluğunun getirilmesi ve çocuklarda semptom görülmeden bu desteğin sağlanmasının YYS’nin önlenmesinde önemli olduğu düşünülmektedir. Bu çalışmanın amacı; neredeyse her boşanmanın bir sonucu olarak görülebilen ebeveyne yabancılaşma sendromuna, dolayısıyla bir tür çocuk istismarına dikkat çekmektir.

Anahtar Kelimeler: Ebeveyne Yabancılaşma Sendromu, İstismar, Boşanma.

* Öğr. Gör., Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi, Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Hemşireliği Anabilim Dalı, Bilecik, elif.erbay@bilecik.edu.tr

* Dr. Öğretim Üyesi, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Hemşireliği Anabilim Dalı, Bilecik, hamide.zengin@bilecik.edu.tr

* Prof. Dr., Sakarya Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi, Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Hemşireliği Anabilim Dalı, Sakarya, ndede@sakarya.edu.tr

Historically Old but a Less Known Situation: Parental Alienation Syndrome

Abstract

Family is an important social circle that forms the basis of society and has a great importance for the child, therefore, it is one of the most natural environments that give the love, compassion and care needed by its individuals. While marriage is a form of legal relationship that connects men and women to each other, provides status to children, and is approved by a large part of the society, divorce is considered as one of the crises of modern society. Divorce rates have increased rapidly in many countries, including our country, in recent years. Divorce is a difficult process to adapt during which psychological, social and economic changes occur both for the children and parents. After separation or divorce, situations such as parental rejection of the child, severe resistance to seeing the parent in general, and reluctance to go to that parent may occur. The "Parental Alienation Syndrome (PAS)" is a psychological disorder caused by the emotional alienation of the child from the other parent under pressure. Nowadays, during the PAS process that starts right after some divorce cases, one of the parents takes on the role of alienating and begins to provoke, alienate and use the child against the other parent, which exposes children to a serious emotional abuse and may lead to the destruction of the image of the other parent in children, depression, post-traumatic stress disorder (PTSD) and many mental disorders. At the end of all judicial processes, the parent who uses PAS as a result of emotional abuse tries to gain victory and time with his/her malevolent behaviors by consciously or unconsciously targeting the other parent's defamation and destruction in the child's world, and the breaking of all bonds. The children of divorced families should have information about possible problems they may experience after the divorce, and if necessary, they should receive support in a timely manner. Aggression, anger problems, difficulty in socializing, regressive behaviors can be considered as some clues indicating that support is needed. It is thought that the requirement of legal psychological support for the children of the families who have decided to divorce and the provision of this support without showing symptoms in the children are important in the prevention of the PAS. The aim of this study was to draw attention to the parental alienation syndrome, which can be seen as a result of almost any divorce, thus a type of child abuse.

Keywords: Parental Alienation Syndrome, Abuse, Divorce.

Giriş

Aile, toplumun temelini oluşturan en önemli sosyal çevredir ve çocuk için önemi oldukça büyüktür. Bağlı olduğu bireylerin ihtiyaçları olan sevgi, şefkat ve bakımı bulabilecekleri en doğal ortamdır (Aral ve Sağlam, 2012). Evlilik ise kadın ve erkeği birbirine bağlayan, çocuklara statü sağlayan, toplumun büyük bir kısmının onayladığı, yasal bir ilişki şekli olmakla birlikte, boşanma, modern toplumun krizlerinden biri olarak görülmektedir (Geniş, Toker, Şakiroğlu; 2019). Boşanma; hem çocuk hem de ebeveynler için psikolojik, sosyal ve ekonomik yönden değişikliklerin ortaya çıktığı, uyum sağlamak zorunda kalınan bir süreçtir. Ayrılma veya boşanma sonrası çocukta ebeveyn reddi, uzaktaki ebeveyni görmeye ciddi direnç gösterme, o ebeveyne gitmek istememe gibi durumlar ortaya çıkabilmektedir (Güler, 2017).

Son yıllarda ülkemiz de dahil birçok ülkede boşanma oranları hızlı bir artış göstermektedir. Türkiye İstatistik Kurumu 2019 yılı verilerine bakıldığında boşanan çiftlerin sayısı bir önceki yıla göre % 8.0 oranında artarak 155.047 olarak gerçekleşmiş, bununla birlikte 139.660 çocuğun da velayeti söz konusu olmuştur (TÜİK 2019). İstatistiksel veriler de göz önünde bulundurulduğunda artan boşanma oranları aile kurumunu tehdit etmekte ve toplumsal boyutta bir sorun oluşturmaktadır.

Bir ebeveyninden yabancılaştırmış çocukların yaygınlığını hesaplamak, bu sonucu doğru bir şekilde teşhis etme ihtiyacı nedeniyle zor olmuştur, ancak bazı tahminler, boşanmış evlerde yaşayan çocukların % 29.4'ünün bir ebeveyninden bir dereceye kadar yabancılaştığını göstermektedir (Hands and Warshak, 2011). Yalnızca ABD'de 22 milyondan fazla yetişkinin ebeveyn yabancılaştırmasının hedefi olduğu, 10 milyon yetişkinin de çocuklarına karşı şiddetli bir yabancılaştırma olarak algılandıkları şeyi yaşadığı tahmin edilmektedir. Yapılan bir çalışmada ebeveynlerin (n=610) % 13.4'ünün bir veya daha fazla çocuğundan yabancılaştığı ortaya konulmuştur (Harman et al., 2016). Başka bir çalışmada çocukların % 47,9'unun ebeveynlerinden birine karşı yabancılaştırma geliştirdikleri görülmektedir (Üner Altuntaş ve Ziyalar, 2018).

1. Ebeveyne Yabancılaştırma Sendromu'nun (EYS) Tarihsel Gelişimi

“Ebeveyne Yabancılaştırma Sendromu (EYS)”, çocuğu baskı altında duygusal anlamda diğer ebeveyne karşı yabancılaştırılması sonucu oluşan bir psikolojik rahatsızlıktır (Bodur Gönülal, 2018). EYS davranışları ilk olarak 1945 yılında psikanalist Wilhelm Reich tarafından tanımlanmıştır. Reich, belirli karakter özelliklerine sahip ebeveynlerin boşanma sonucunda oluşacak narsistik yaralanmaya (özgüvenin sarsılması) karşı kendilerini savunmak için diğer ebeveyni karaladıklarını ve çocukları için savaştıklarını belirtmiştir (Torun, 2017). Çocukların boşanma bağlamında bir ebeveyne düşmanlık düşüncesi, boşanma araştırmacıları Wallerstein ve Kelly tarafından ilk kez bir patoloji olarak nitelendirilerek, “Patolojik Yabancılaştırma” ismini verdikleri klinik bir durum olarak tanımlamışlardır (Meier, 2009; Torun, 2017). 1980’li yıllarda Richard Gardner, boşanmakta olan ya da boşanmış ebeveynler ve çocukları üzerindeki deneyimlerden yola çıkarak EYS’yi tanımlamıştır. Bir çocuk psikiyatristi olan Gardner, mahkemelerde velayet anlaşmazlıklarının uzun sürmesi ve çatışmalı olmalarından kaynaklı olarak, çocuklarda bir davranış kalıbını gözlemleyip 1985 yılında kavramsallaştırmıştır ve bu çocukların boşanma ya da ayrılık sonrası beraber yaşadıkları ebeveynin tarafında yer alıp, diğer ebeveyne karşı düşmanlık, yabancılaştırma ve bilişsel çarpıtmalar geliştirdiğini fark etmiştir (Torun, 2017). Clawar ve Rivlin ise bu süreci “psikolojik çocuk kaçırmaya-çocukları rehin alma” şeklinde benzetme ile tanımlamışlardır (Akt: Torun, 2017).

Dr. Richard Gardner (2001) tarafından tanımlanan EYS, öncelikle çocuk velayeti anlaşmazlıkları bağlamında ortaya çıkan, yetersiz tanımlanmış, zayıf araştırılmış ve tartışmalı bir yapıdır. İddiaya göre, sözde “çocuğun bir ebeveyne karşı aşağılama kampanyası” ile tezahür ettiriliyor. Bu sözde aşağılama kampanyasının mantıklı bir gerekçesi yoktur ve bunun yerine, bir ebeveynin "beyin yıkaması" ile hedef ebeveynin kötülenmesi konusundaki telkinlerinin kombinasyonu söz konusudur.

Bu sendrom, kısmen, istismar kanıtı yokluğunda boşanma davası sırasında çocuğun bir ebeveynine karşı düşmanlığını veya olumsuz tepkilerini açıklamayı amaçlıyordu. Bu “beyin yıkamadan” sorumlu ebeveynin genellikle boşanma davası sırasında çocuğu babasından uzaklaştırmak için patolojik bir ihtiyaç duyan bir anne olması öngörülmektedir (Meier, 2009). Bununla birlikte EYS, örneğin Post Travmatik Stres Bozukluğundaki gibi bilimsel olarak geçerli bir sendromun kriterlerini karşılamamaktadır (Willis ve O’Donohue, 2018).

2. EYS Süreci

Günümüzde bazı boşanma davalarından hemen sonra başlayan EYS sürecinde, ebeveynlerin biri yabancılaştırıcı rolüne bürünerek, çocuğu diğer ebeveynine karşı kışkırtmaya, yabancılaştırmaya ve kullanmaya başlar. Bu durum çocukları ciddi bir duygusal istismara maruz bırakır ve çocuklarda diğer ebeveynin imajının yok edilmesinden depresyona, travma sonrası stres bozukluğuna (TSSB) ve birçok ruhsal rahatsızlığa neden olabilir (Torun, 2011).

Ebeveyn yabancılaştırma davranışları, bir ebeveynin bilerek veya bilmeyerek, bu davranışların çocuk üzerindeki etkisine bakılmaksızın, bir çocuğu (veya çocukları) diğer ebeveyninden uzaklaştırmak için yaptığı eylemleri tanımlar (Harman et al, 2016).

Baker ve Ben Ami'ye (2011) göre; "Ebeveyn yabancılaşmasının psikolojik temeli - empati eksikliği ve çocuğun ayrı ihtiyaç ve algılarına tahammül edememe - aynı zamanda psikolojik istismarın da temelidir " (Akt: Baker ve Verrocchio, 2014).

Ebeveyn yabancılaştırma terimi; bir çocuğa çocuğun diğer ebeveynini (hedeflenen ebeveyn) reddetmeyi, ebeveynin yanındayken korku yaşamayı ve onlarla herhangi bir temastan kaçınmayı öğreten bir ebeveyni (yabancılaştıran ebeveyn) içeren bir süreci tanımlamak için kullanılır (Templer et al 2017). Farklı bir tanıma göre; çocuğun diğer ebeveyniyle sevgi dolu bir ilişkiye sahip olmasını kabul edilemez olduğuna işaret eden ebeveyn davranışlarını tanımlamak için kullanılan terimdir (Baker ve Verrocchio, 2014). Bu süreç; çocuğun yabancılaştıran ebeveynine güçlü bir bağlılığını ifade ederken, yabancılaşmış ebeveyn mantıksız bir şekilde kötü davranmasına neden olur. Sonuçta, yabancılaştıran ebeveyn, çocuk ile hedeflenen ebeveyn arasındaki ilişkiyi ortadan kaldırabilmektedir (Balmer et al, 2018).

Gardner (1998) bu davranışlardan yabancılaşmanın sekiz davranışsal tezahürü olarak bahsetmiş ve Kelly ve Johnston (2001) bunlardan “yabancılaşmış çocuk” tarafından sergilenen davranışlar olarak bahsetmiştir. Tanım gereği, yabancılaşmış çocukların temel özelliği, çocuğun algısı ve reddedilen ebeveyn hakkındaki inançları ile reddedilen ebeveynlerin davranışlarının gerçek geçmiş ve ebeveyn-çocuk ilişkisi arasındaki aşırı orantısızlıktır (Baker ve Eichler, 2016).

Ebeveyn yabancılaşması kavramı üç unsurla tanımlanır ve bu üç unsurdan birinin eksik olduğu durumlarda, ebeveyn yabancılaşması veya EYS terimleri uygulanamaz (Von Boch-Galhau, 2018):

1. Bir kampanya düzeyine ulaşan bir ebeveynin reddi veya aşağılanması, yani; ara sıra yaşanan olaylar yerine kalıcı davranış gözlemlenir.

2. Reddedilmenin düşmanca tutumu mantıksızdır, yani yabancılaşma, reddedilen ebeveynin davranışına uygun bir yanıt değildir ve reddedilen ebeveynle gerçek olumsuz deneyimlere dayanmaz.

3. Kısmen yabancılaştıran ebeveynin (ve/veya diğer önemli bağlanma figürlerinin) etkisinin sonucudur.

Psikolojik istismarın belirlenmesi zordur, çünkü genellikle kendisini zarar verme niyeti olarak göstermez. Gardner ve Kelly & Johnston gibi pek çok uluslararası yazar ebeveyne yabancılaşmayı (sendromunu) psikolojik çocuk istismarının bir şekli olarak görmektedir. Yasal açıdan bakıldığında da, çocuğun bağımlılık ilişkisini istismar eden ebeveyn bakımının istismarı sonucunda çocuğun refahına yönelik psikolojik bir tehlike olarak sınıflandırılabilir.

EYS, ebeveyn-çocuk veya ebeveyn-ebeveyn arasındaki bir ilişki sorunu olduğu ve ilişki sorunlarının tek başına bir ruhsal bozukluk olmadığı düşüncesi ile Zihinsel Bozuklukların Tanısal ve İstatistiksel El Kitabının (DSM) son revizyonuna araştırmaya ihtiyaç duyulan bozukluklar bölümünde bile yer bulmasa da (Dallam ve Silberg, 2016), Dünya Sağlık Örgütü'nün (WHO) uluslararası alanda kullanılan “Uluslararası Hastalık Sınıflandırması” (ICD-11), 18 Haziran 2018 tarihinden bu yana, 25 Mayıs 2019’da 72. Dünya Sağlık Asamblesi tarafından da onaylanan “ebeveynlerin yabancılaşması” konusuna vurgu yapmaktadır (Kod: QE52.0 Bakım Verici-Çocuk İlişkisi Sorunu (QE52.0 Caregiver-child relationship problem) altında indeks faktörü olarak) (von Boch-Galhau, 2019). QE52.0 Bakım Verici-Çocuk İlişkisi Sorunu kodunun tanımı; “İşleyişte önemli bir rahatsızlıkla ilişkili, bir bakım verici-çocuk ilişkisinin içinde önemli ve sürekli memnuniyetsizlik” olarak belirtilmektedir (ICD-11 for Mortality and Morbidity Statistics (Version: 04/2019)).

3. Yabancılaştıran Ebeveynde ve Yabancılaşan Çocukta Görülen Tipik Semptomlar

Yabancılaştıran ebeveynler, aileleri ile zor ilişkileri olan narsistik, paranoyak ve bilişsel olarak rahatsız bireyler olarak tanımlanmıştır. Yabancılaştıran ebeveynlerin çoğunun anne olduğu öne sürülmektedir (Balmer et al, 2018). Diğer ebeveyni çocuğa aşağılamak, çocuğun diğer ebeveynle iletişimine müdahale etmek dahil olmak üzere ebeveynin çocuğu diğer ebeveyne karşı kıskırtma çabalarını temsil eden, ebeveynlerin yapabilecekleri belirli davranışlar tespit edilmiştir: diğer ebeveyni seçmek veya reddetmek zorunda hissetmesine sebep olmak, çocuktan diğer ebeveyni gözetlemesini ve diğer ebeveyninden sırlar saklamasını istemek gibi (Baker ve Verrocchio, 2014).

Klinisyenler ve araştırmacılar tarafından bir çocuğun ebeveyne yabancılaştığının ya da yabancılaşmakta olduğunun göstergesi olan çok sayıda semptomu özetlenmiştir. Bunlardan bazıları: Hedefteki ebeveyn aleyhine bir aşağılama kampanyası kullanmak, hedefteki ebeveyn ile ilgili şikayetleri için anlamsız gerekçelendirmeler yapmak, yabancılaştıran ebeveyn tarafından oluşturulan

ödünç alınmış senaryoları kullanmak, (ki böylece, çocuğun geçmiş olaylarla ilgili hikayelerinin yabancılaştıran ebeveynin hikayeleriyle hatta kelimeleriyle kelimeleri ile aynıdır) ve hedefteki ebeveyn ile ilgili düşmanlığı diğer insanlara yaymak (Harman, Kruk, Hines, 2018).

Von Boch-Galhau (2018) 'un çalışmasında özetlendiği şekliyle;

- Mantıksız aşağılama ve nefret kampanyası.
- Saçma rasyonizasyonlar (reddedilme tutumu için verilen gerekçesiz, saçma nedenler).
- Kararlı duygular (bir ebeveynin idealleştirilmesi ve diğerinin şeytanlaştırılması, siyah-be-yaz düşünme).
- Programlama ebeveyninin dönüşlü desteği.
- Sadece hedeflenen ebeveyni değil, aynı zamanda bu ebeveynin geniş ailesi ve arkadaşlarını da aşağılama.
- “Bağımsız düşünen” fenomeni (çocuğun “kendi görüşü” ve “kendi iradesi” vurgulanır).
- Yabancılaşmış ebeveyn zalimce muameleden dolayı suçluluk duymama (yabancılaşmış ebeveyn, görünürde duygu veya his eksikliği ile reddedilir).
- “Ödünç alınmış senaryoların” kullanımı (yabancılaştıran ebeveyn tarafından dile getirilenlerle aynı suçlamalar).

4. EYS'nin sonuçları

Bir çocuk bir ebeveyni reddettiğinde, bir ebeveynle normal gelişimsel çatışmalar, tercih edilen ebeveynle ayrılık kaygısı, istismar veya ihmal vb. dahil olmak üzere çok çeşitli olası durum söz konusudur (Dallam ve Silberg, 2016).

Klinisyenler uzun süredir ebeveyn yabancılaşmasının çocuklar üzerindeki travmatik etkisini ve zihinsel sağlık bozukluklarının gelişiminden (örneğin, depresyon, anksiyete, madde kullanımı ve davranış bozuklukları) akademik performans ve hatta intihara kadar değişen sonuçları bildirmişlerdir (Harman, Leder-Elder ve Biringen, 2016).

Birçoğu, bu davranışların çocuklar üzerindeki etkisinin, ebeveyn yabancılaşması olarak adlandırılan, çocuk istismarının bir türü olduğunu iddia eder, çünkü Zihinsel Bozuklukların Tanısal ve İstatistik El Kitabı (APA, 2013) çocuk istismarını “Çocuğun ebeveyni veya bakıcısı tarafından, çocukta ciddi psikolojik zarara yol açan veya yol açma riski olan, tesadüfi olmayan sözlü veya sembolik eylemler” olarak tanımlamaktadır (Harman et al., 2016).

Yabancılaşmış çocuklarda, manipülatif hareket etme, otoriteye direnme ve sosyal normları göz ardı etme gibi davranışların yanı sıra, yabancılaşmış çocukların saldırganlık, akran ilişkileri, okul uyumu ve dürtü kontrolü ile ilgili sorunlar gösterdiği belirlenmiştir (Rowlands, 2018).

Gardner, ebeveyn yabancılaşma sendromunun tedavi edilmezse çocuğun duygusal ve psikolojik gelişimini ciddi şekilde zayıflatacağını öngörmüş, ancak bu iddiayı destekleyen hiçbir kanıt bulamamıştır. Aksine, Wallerstein ve ark. (2000), boşanma sırasında çocukların belirli bir ebeveyn

yönelik düşmanlığının genellikle geçici olduğunu ve tipik olarak kendi isteğiyle bir ila iki yıl içinde çözüleceğini bildirmiştir (Akt: Willis ve O'Donohue, 2018).

Bir çocukta ebeveyne yabancılaşma (sendromu) indüksiyonu, kendi algısında ve başkalarının algısında konfüzyona ve derin bir kendine yabancılaşmaya neden olur. Çocuklar kendi duygularına ve algılarına nasıl güveneceklerini unuturlar. Programlayan, manipüle eden ebeveynlerin iyi niyetine bağımlıdırlar. Gerçeklik duygularını ve kendi profillerini kaybederler. Kendi kimlikleri belirsiz, soluk ve kırılğan hale gelir. Bu, olumsuz bir öz değerlendirmeye veya tamamen abartılı bir görüşe, özgüven eksikliğine ve derin bir güvensizlik duygusuna neden olabilir. Çocuklar bireyselliklerini ve bağımsızlıklarını yeterince geliştiremezler. Bu durum, yeme bozuklukları, bağımlılıklar, travma sonrası stres bozuklukları ve diğer zihinsel ve psikosomatik bozukluklar gibi belirtilerin kolayca ortaya çıkmasına neden olur (von Boch-Galhau, 2018).

Sonuç

EYS, boşanmış ailelerin çocuklarında sıklıkla gördüğümüz bir istismar şeklidir. Çocuğun da ileride istismar uygulayan bir birey olmasına veya gelecek yaşantısının olumsuz devam etmesine neden olabilmektedir. Boşanmış ailelerin çocukları, boşanma sonrası yaşayabilecekleri muhtemel sıkıntılar hakkında bilgi sahibi olmalı ve gerekirse zamanında destek almalıdırlar. Saldırganlık, öfke sorunları, sosyalleşmede güçlük, regresif davranışlar desteğe ihtiyaç olduğunun bazı ipuçları olarak kabul edilebilir. Boşanmaya karar vermiş ailelerin çocukları için yasal olarak psikolojik destek alma zorunluluğunun getirilmesi ve çocuklarda semptom görülmeden bu desteğin sağlanmasının EYS'nin önlenmesinde önemli olduğu düşünülmektedir. Bunun dışında, çocuğun herhangi bir sebeple hastaneye yatışında hemşirenin de içinde bulunduğu ekibin detaylı anamnez alması, yüksek risk grubunda bulunan bu çocukların tespit edilmesi ve soruna yönelik destek olunması açısından son derece önemlidir.

Kaynakça

- Aral, N. ve Sağlam, M. (2012). Ebeveynleri boşanma sürecinde olan çocuklar ile ebeveynleri ile birlikte yaşayan çocukların duygularının cinsiyete göre incelenmesi. *Ankara Sağlık Bilimleri Dergisi*, 1 (2), 72-85.
- Geniş, M., Toker, B. ve Şakiroğlu, M. (2019). Boşanmanın çocuklara etkisi, çocuğa söylenmesi ve ebeveyn yabancılaşması: derleme çalışması. *Adnan Menderes Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 3 (3), 190-199.
- Güler, G. (2017). Ebeveyn yabancılaştırma sendromu ve boşanma. *Türkiye Klinikleri J Child Psychiatry-Special Topics*, 3 (3), 225-228.
- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) – Evlenme ve boşanma istatistikleri, 2019. Web: <http://tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=33708>, 27.07.2020
- Hands, A.J., ve Warshak, R.A. (2011). Parental alienation among college students. *The American Journal of Family Therapy*, 39, 431–443. <http://dx.doi.org/10.1080/01926187.2011.575336>
- Bodur Gönülal, F. (2018). Ebeveyne yabancılaş(tır)ma sendromu. *Hukuk Gündemi*, 1, 24-26.

- Torun, F. (2017). Ebeveyne yabancılaşma sendromu – çekişmeli boşanmalarda ve velayet savaşlarında. (2. Basım). İstanbul: Psikonet Yayınları.
- Meier, J.S. (2009). Parental Alienation Syndrome and Parental Alienation: Research Reviews. *VAWnet Applied Research Forum*.
- Templer, K., Matthewson, M., Haines, J., ve Cox, G. (2017). Recommendations for best practice in response to parental alienation: findings from a systematic review. *Journal of Family Therapy*, 39, 103-122. doi: 10.1111/1467-6427.12137
- Harman, J.J., Leder-Elder, S. ve Biringen, Z. (2016). Prevalence of parental alienation drawn from a representative poll. *Children and Youth Services Review*, 66, 62-66.
- Baker, A.J.L. ve Verrocchio, M.C. (2014). Parental Bonding and Parental Alienation as Correlates of Psychological Maltreatment in Adults in Intact and Non-intact Families. *J Child Fam Stud*, 24, 3047–3057. DOI 10.1007/s10826-014-0108-0.
- Balmer, S., Matthewson, M. ve Haines, J. (2018). *Australian Journal of Psychology*, 70, 91–99. doi: 10.1111/ajpy.12159
- Willis, B. ve O'Donohue, W. (2018). Parental Alienation Syndrome: A critique. *R Est Inv Psico y Educ*, 5, 2, 74-81.
- Torun, F. (2011). Ebeveyn yabancılaştırma sendromu. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar-Current Approaches in Psychiatry*, 3 (3), 466-482.
- Baker, A.J.L. ve Eichler, A. (2016). The linkage between parental alienation behaviours and child alienation. *Journal of Divorce and Remarriage*, 57(7), 475-484. <http://dx.doi.org/10.1080/10502556.2016.1220285>
- von Boch-Galhau, W. (2018). Parental Alienation (Syndrome)-A serious form of psychological child abuse. *Ment Health Fam Med*, 14, 725-739
- Harman, J.J., Kruk, E. ve Hines, D.A. (2018). Parental alienation behaviours: An unacknowledged form of family violence. *American Psychological Association, Psychological Bulletin*, 144, 12, 1275-1299.
- von Boch-Galhau, W. (2019). International Classification of Diseases-Parental Alienation. *Int J Case Rep*, 3 (2), 4.
- ICD-11 for Mortality and Morbidity Statistics (Version: 04/2019). QE52.0 Caregiver-child relationship problem. <https://icd.who.int/browse11/lm/en#/http%3a%2f%2fid.who.int%2fid%2fentity%2f547677013>
- Dallam, S. ve Silberg, J.L. (2016). Recommended Treatments for “parental alienation syndrome” (PAS) may cause children foreseeable and lasting psychological harm. *Journal Of Child Custody*, 13, NOS. 2–3, 134–143 <http://dx.doi.org/10.1080/15379418.2016.1219974>
- Rowlands, G.A. (2018). Parental Alienation: A measurement tool. *Journal of Divorce and Remarriage*, 60, 4, 316-331.

DİNİ DEĞERLER VE SEKÜLERLİK ÇATIŞMASINDA AİLE

Hatice ŞAHİN AYNUR*

Öz

Bu çalışmada son yüzyıllarda dünyada meydana gelen gelişmeler sonrası ailenin bunlardan etkilenme durumu ele alınarak ailenin bu değişim/dönüşüm sürecinde yaşadığı çatışmalar tespit edilmeye çalışılacak ve bu konuda yapılan diğer incelemelere zeyl amacıyla bu çatışmaları azaltıp çözüme katkı sağlanılmasına odaklanılacaktır. Batıda gerçekleşen aydınlanma dönemi ve sanayileşme sonrasındaki gelişmeler, tüm hayatı etkilediği gibi aile yapısı ve aile değerlerini de etkilemiştir. Öncelikle yapısal manada geniş aileden çekirdek aileye geçişin yaşanmasıyla birlikte bireyselleşme ve sekülerleşmenin artmasıyla aile içerisindeki sorunlar artmıştır. Türk toplumu inançları ve dokusu gereği Batıdan gelen yeni aile tipine tam uyum gösterememiş, hem seküler hem de geleneksel aile modelini bir arada yürütmeye çalışarak melez bir aile tipi oluşturmuştur. Bu durum ise ailenin kendi değerleri ve çağın dayatmaları arasında çatışma yaşamasına, tamamen seküler olmasa bile kendi değerlerinden vazgeçmeden modern olabilmenin yollarını aramasına sebebiyet vermiştir.

Anahtar Kelimeler: Din, Aile, Sekülerleşme, Değerler.

The Family within the Conflict among Religious Values and Secularism

Abstract

In this study, the affection of the family in the aftermath of worldwide developments which emerged in recent centuries will be addressed; the conflicts confronted by the family in this process of change/transformation will be determined and for the purpose of becoming an addendum to other researches in this field, relieving these conflicts and contributing to solution will be focused. The developments following the renaissance time and industrialisation in the west had an effect on every aspect of life as well as on family structure and family values. First of all in structional sense, together with transition from extended family to nuclear family an increase in individualism and secularism occurs and domestic problems multiplies. Turkish society could not totally adapt to new family structure coming from the west because of its ethos and social fabric; it created a hybrid family type by implementing both secular and traditional family models. This current state causes the family to experience a conflict between family's own values and imposings of the time, and to find a way for becoming although not utterly secular, modern without relinquishing its own values.

Keywords: Religion, Family, Secularization, Values.

* Dr. Öğr. Üyesi Hatice Şahin Aynur, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi. Temel İslam Bilimleri, Kur'an-ı Kerim okuma ve Kıraat İlmi Anabilim Dalı hatice.sahin@omu.edu.tr

Giriş

Son yüzyıllarda dünyanın içine çekildiği süreç, modernizm, pozitivizm, kapitalizm, sekülerleşme ve küreselleşme gibi akımları beraberinde getirmiştir. Bunlarla eş zamanlı olarak gerçekleşen sanayi devrimi, ekonomik, sosyal ve teknik imkânları geliştirmiş ve bu durum bireylerin birbirlerine, ailelerine, akrabalarına, vatan ve topraklarına bağımlılığını azaltmıştır. Aile içindeki değişimde ise eş seçiminden düşünlerin yapılmasına, karı-koca ilişkilerinden çocuk ve ebeveyn ilişkilerine kadar tüm aile yapısı dinî ve geleneksel veya modern olma ikileminin ortasındadır.

Bu meydana ailenin içindeki değişimler; dinî değerlerin aşınması, bireyselleşme, mahremiyetin dönüşmesi, kadın erkek rollerinin eşitlenmesi, kadının çalışma hayatına katılması, eşlerde aranan kriterlerin değişmesi gibi alt başlıklarla açıklanabilir. Sekülerleşen toplumda bireyselleşen ailenin, kendi kendine yetebilen ve kendini yönlendirebilen rasyonel bireycilik anlayışı, İslâmî ailede bulunan birlik, beraberlik, sevgi, saygı ve hoşgörüyü yok etmektedir. İlâveten kadının çalışma hayatına katılması ise ücret karşılığında kendi evinin dışında çalışmasını gerektirmekte ve hakkıyla Müslüman bir anne olabilmenin, eviyle meşgul olmanın imkânını ortadan kaldırmaktadır. Ayrıca kadının çalışma hayatına katılması sorunlu evliliklerde problemlerin düzelmesine odaklanmanın aksine evliliğin sonlandırılmasına kapı aralamaktadır. Ailedeki değişimlere belki şu sorular çerçevesinde yaklaşmak çözüm için bir hareket noktası olabilir: Bu durumda ailede nasıl değişiklikler yapılması gerekmektedir? Yahut değişiklik yapmadan geleneksel aile tipine dönmek mümkün müdür? Ailedeki geleneksel madadaki değişim bir yana dinî açıdan yaşanan zihinsel değişimin geri dönüşü mümkün müdür? Ve yahut bu yönde ısrar etmenin kırmızı çizgileri var mıdır, aynı değerleri farklı şekilde korumak ve yorumlamak mümkün müdür?

1. Ailenin Tanımı

Arapçada a.v.l. kökünden türeyen kelime, sözlükte haksızlık etmek, haktan ayrılmak ve bir kimsenin bakımından sorumlu olduğu kimselerin (ıyâl) sayıca fazla olması¹ gibi anlamlara gelmektedir. Kelimenin Arapçadaki sözlük anlamları, Türkçedeki aile kelimesini kavram olarak karşılamamaktadır. Zira Türkçedeki aile sözcüğü, Arapça kökenli bir kelime olmakla birlikte Arapça kökeninde farklı kavramlaşmıştır. Kelimenin Arapçada kavramlaşmamasının sebeplerinden birisi Arap toplumunun kan bağıını esas alan topluluğu “kabile” kavramıyla ifade etmeleri olabilir. Türkçede ise kavram olarak aile, çok çeşitli tanımlara sahiptir. Esasen aile, pek çok disiplinde çalışma konusu olduğu için her disiplin kendi noktasından kelimeye yaklaşp onu farklı tanımlamaktadır. Bu tanım farklılıklarında ailenin farklı yönleri öne çıkarılmakta ve her araştırmacı konuya kendi disiplininin zaviyesinden yaklaşmaktadır.

¹ Ebu'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî İbn Manzûr, “Avl”, *Lisânü'l-'Arab*, Dâru ihyâi't-turâsi'l-'Arabî, Beyrût t.y., c. 1, s. 266- 268.

Genel olarak evrensel bir kurum olarak kabul edilen aile, sosyal bir birlik, sosyal bir kurum, sosyal bir yapı, toplumun en küçük yapısı veya hücresi olarak adlandırılmaktadır.² Bunun yanında cemiyet hayatının okulu olarak görülen aile³ süt veya kan bağı ile birbirine bağlı insanların oluşturduğu; aynı çatı altında yaşayan ve ev içi sorumlulukları paylaşan insan topluluğu; akrabalık ilişkisiyle birbirlerine bağlanan fertlerin bir araya getirdiği topluluk⁴ şekillerinde tanımlanmaktadır.

Tarihin farklı dönemlerinde farklı yapılarda olsa bile insanlığın başlangıcından bu yana kendi varlığını koruyan aile, mevcut değişikliklere ayak uydurarak her şartta varlığını devam ettirmiştir.⁵ Bu sebeple aile kurumunun evrensel olması onun her toplumda aynı biçimde kurulması ve aynı fonksiyonları icra etmesi anlamını taşımamaktadır. Aile toplumun temel yapı taşı olmasına karşın aileyi oluşturan fertler devirlere, bölgelere, mevcut toplumun sosyal ve iktisadî yapısına göre değişiklik arz etmektedir.

Aile toplumların sağlıklı bir şekilde varlıklarını sürdürebilmeleri için hayatî öneme sahiptir. Çünkü toplumsal sorunların pek çoğu aile yapısı ve onun işleyişinden kaynaklandığı gibi toplumun maddî-manevî huzuru da onun işlevini yerine getirmesine bağlıdır. Bu sebeple aile insanlık için vazgeçilmez görevler üstlenmektedir⁶ ve aile yasalarla belirlenen görevler dışında kendi inançlarını, geleneklerle tespit edilen değer yargılarını, beğenilerini, önyargı ve kültürlerini sonraki nesillere aktarmaktadır.⁷ Dolayısıyla aile bireyin başta dinî değerlerin kazanımı olmak üzere beslenme, bakım, duygusal gelişim, sosyal biliş gelişimi, sağlıklı zeka gelişimini sürdürme, kültürel değerleri kazanma gibi yaşamsal ihtiyaçlarını karşılar. Aile, bir bireyin var oluşunun ifadesi olan ve asıl rengini dinden alan kimliğini kazandığı ana kurumsal yapıdır.⁸ Bu meyanda aileyi toplumla birleştiren temel itki nasıl din ise, onu kendi içinde tutarlı ilişkiler yumağına dönüştüren de dindir.⁹

Ailenin temel vazgeçilmez görevleri arasında hiç şüphesiz bedenlen ve ruhen sağlıklı nesillerin yetişmesini sağlamak yer almaktadır. Modern dönemle birlikte kullanılmaya başlayan terimlerle ifade etmek gerekirse ailenin “geniş aile”den “çekirdek aileye” geçmesi çocuk yetiştirmede sorumluluklarını oldukça artırmış ve onu dar alana hapsedmiştir. Böylece en başta çocuk yetiştirme konusunda çocuğun dinî değerleri öğrenmesi ve uygulamaya koyması, sosyalleşmesi, topluma kazandırılması, ihtiyacı olan

² Birsan Gökçe, “Aile ve Aile Tipleri Üzerine Bir İnceleme”, *Aile Yazıları*, Aile Araştırma Kurumu Yayınları, Ankara 1991, c. 1, s. 206.

³ Komisyon, “Aile”, *Türk Ansiklopedisi*, MEB Basımevi, İstanbul 1968, c. 1, s. 228.

⁴ Mehmet Akif Aydın, “Aile”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, Ankara 1989, c. 2, s. 196.

⁵ Bk. Mehmet Eröz, *Türk Ailesi*, Devlet Kitapları Yayını, İstanbul 1977, s. 64.

⁶ Cihangir Doğan, “Ailenin Önemi ve Vazgeçilmez Fonksiyonları”, *Aile ve Eğitim- Tartışmalı İlmi Toplantı*, y.y. İstanbul 2010, s. 21-23.

⁷ Şuayip Özdemir, “Nisâ Sûresinde Aileyle İlgili Olarak Yer Alan Âyetlerin İstikrarlı Bir Aile Kurumunun Teşekkülü ve Çocuğun Eğitimi Açısından Tahlili”, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi II*, 2002, Cilt: 3, s. 1; ayrıca bk. Atalay Yörükoğlu, *Çocuk Ruh Sağlığı*, Özgür Yayıncılık, İstanbul 1993, s. 125.

⁸ Hasan Çoşkun, “Modernleşme Sürecinde Ailede Kimlik”, *Kadın ve Aile Üzerine Araştırmalar*, (Ed. Emine Ögük), İlâhiyât Yayınları, Ankara 2018, s. 257.

⁹ Necdet Subaşı, “Toplumsal Değişme, Aile ve Yeni Risk Alanları”, *Çağımızda Sosyal Değişme Ve İslam*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2007, s. 512.

sevgiyi karşılama, ona özgüven ve şahsiyet kazandırma, toplumun ortak değerleri ve davranış kalıplarını öğretme gibi temel fonksiyonları sadece ebeveyn üstlenmek durumunda kalmıştır.¹⁰ Bunun yanında özellikle büyük şehirlerde bahçeli evlerin kalmaması, aile büyüklerinin aileye dâhil olmaması, akrabaların uzaklaşması, komşuluk ilişkilerinin zayıf olması çocuk ve gençleri ya farklı eğlence mekânlarına itmekte ya da onları evde yalnız yaşamaya mahkûm etmektedir. Çözüm olarak çocukların boş zamanlarını değerlendirmek üzere farklı kurumlar devreye girmiş olsa da bunların hiç biri ailenin bıraktığı boşluğu dolduramamıştır.¹¹

Ailenin çocuğa kazandıracağı değerler arasında şüphesiz en önemlisi dinî kazanımdır. Hz. Peygamber'in hadislerinde özellikle dikkat çektiği gibi her çocuk fıtratının korunmasıyla İslâm ile şereflenmeyi veya diğer dinlere sapmayı ailesinden öğrenmektedir: “Her doğan çocuk mutlaka İslâm fıtratı üzere doğar. Daha sonra ebeveyni onu Yahudî veya Nasranî veyahut Mecusî yapar.”¹²

Hadiste de dikkat çekildiği üzere ailenin dinî inanç, değer ve pratiklerinin çocuklar üzerindeki etkilerinin belirleyiciliği tartışılmazdır. Zira ailenin çocuklara dinî inanç ve değerleri aktarımları, bir toplumun yakın gelecekte modernizm/sekülerleşme açısından ne durumda olacaklarını belirlemektedir.¹³ Bu bağlamda çocuğun ilk etkileşime başladığı yer aile ortamı olduğundan çocuk dış etkileri ve dış dünyanın kurallarını aileyle kavramaktadır. Aile üyelerinin çocuğa karşı tutum ve davranışları, çocuğun hayatı boyunca diğer insanlarla kuracağı iletişimin temelini oluşturmaktadır. Dolayısıyla çocuk ve genç kuşaklar ailenin hem biyolojik manada hem dinî eğitim manasında hem de kültürel manada kendi ailelerinin karakteristik özelliklerini taşımaktadırlar.¹⁴ Hz. Peygamber bir babanın çocuğuna bırakacağı en güzel mirasın güzel ahlâk olduğunu belirterek ailenin çocuğa vereceklerinde önceliğine dikkat çekmektedir.¹⁵

2. İslâm'da Aile

İslâm'da aile,¹⁶ İslâm'ın iki temel kaynağı olan Kur'an-ı Kerîm ve Hz. Peygamberin sünnetinde yer almakta ve Mü'minler aile kurmaya teşvik¹⁷ edilmektedirler. Bu iki temel kaynağa dayalı olarak

¹⁰ Cihangir Doğan, “Ailenin Önemi ve Vazgeçilmez Fonksiyonları”, s. 24.

¹¹ Cihangir Doğan, “Ailenin Önemi ve Vazgeçilmez Fonksiyonları”, s. 25.

¹² Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl Buhârî, *el-Câmi 'u's-sahîh*, Dâru'l-Erkâm, Beyrût t.y., “Cenâiz”, 79, 80, 93; Ebul-Huseyn Müslim b. Haccâc el-Kuşeyrî Müslim, *el-Câmi 'u's-sahîh*, Dâru'l-kutubi'l-ilmîyye, Beyrût 1992, “Kader”, 22; Süleyman b. Eşas b. İshâk Ebû Dâvûd, *es-Sünen*, Dâru'l-kutubi'l-ilmîyye, Beyrût 1971, “Sünne”, 17; Ebû İsmâ Muhammed b. İsmâ b. Sevre Tirmizî, *el-Câmi 'u's-sahîh*, el-Mektebetü'l-İslâmiyye, b.y. t.y., “Kader”, 5.

¹³ İlgili anket ve araştırmalar için bk. Mehmet Tayfun Amman, “Türkiye’de Ailenin Açık ve Örtük Sekülerleşmesinin Sosyolojik Analizi”, *Aile ve Eğitim- Tartışmalı İlmi Toplantı-*, y.y. İstanbul 2010, s.57.

¹⁴ Cihangir Doğan, “Ailenin Önemi ve Vazgeçilmez Fonksiyonları”, s. 25.

¹⁵ Bk. Tirmizî, *Birr*”, 33.

¹⁶ Bu çalışmada aile, Türkçede kavramlaştığı haliyle kullanılacaktır.

¹⁷ Bk. Nûr 24/ 32; Tirmizî, “Salât”, 13; “Nikâh”, 1.

İslâm, ailenin oluşmadan önceki aşamalarından kuruluşuna, işleyişinden sonlanmasına kadar birçok detayı ilkelere bağlamış ve İslâm kültür tarihinde de aile konu edinilerek tüm evreleriyle incelenmiştir.¹⁸

Kur’ân-ı Kerîm’de “Kendileri ile huzur bulasınız diye sizin için türünüzden eşler yaratması ve aranızda bir sevgi ve merhamet var etmesi de onun (varlığının ve kudretinin) delillerindendir. Şüphesiz bunda düşünen bir toplum için ibretler vardır.”¹⁹ ayeti başta olmak üzere bir çok âyette evlilik konu alınmakta ve evliliğin bazı kuralları belirlenmektedir. Bu âyetler çerçevesinde değerlendirildiğinde İslâm’da aile öncelikle merhamet, meveddet ve sukûnet olarak tanımlanmaktadır. Bu da ailenin huzur ortamı olmasını gerektirmektedir.

İslâm’ın esasen tüm ilişki biçimlerinde (Allah-insan, insan-insan ve insan-âlem) özelde de aile ilişkilerinde temel aldığı esas rahmet ve merhamet kavramlarıdır. Zira Allah, Kur’ân-ı Kerîm’in en başında kendisini “rahmân ve rahîm” olarak tanıtmakta ve âlemlerin Rabbi olduğunu ifade ettikten sonra “rahmân ve rahîm” sıfatlarını²⁰ yeniden tekrar etmekte, rahmeti kendisine ilke edindiğini,²¹ rahmetinin her şeyi kuşattığını²² belirtmekte, kendisinin merhamet edenlerin en merhametlisi²³ ve en hayırlısı²⁴ olduğunu hatırlatmaktadır. Hz. Peygamber’in de merhamet vasfını ön plana çıkararak kendisine “raûf ve rahîm”²⁵ sıfatlarını layık görmekte, âlemlere rahmet olarak gönderildiğine²⁶ dikkat çekmektedir. Hz. Peygamber de kendisini rahmet peygamberi olarak tanıtmaktadır.²⁷ Kur’ân-ı Kerîm’de ayrıca Mü’minlerin de kendi aralarında merhametli olmaları²⁸ gerektiğine vurgu yapılmakta ve birbirlerine merhameti tavsiye etmeleri istenmektedir.²⁹

Rahmet kelimesi Allah için mahlûkata karşı kullanıldığında O’nun lütuf ve inayetini karşılamaktadır. Allah-mahlûkat arasındaki ilişikler dikey olduğundan bu rahmet, içerisinde merhamet ve acımayı barındırmaktadır. İnsan ilişkileri arasındaki merhamet ise yatay düzlemde gerçekleştiği için rahmet, acıma duygusundan ziyade incelik, nezaket ve letafet anlamındaki “rîkkat”³⁰ ve incitmeden istenilenden fazlasını yapmayı karşılayan “ihsan”ı³¹ karşılamaktadır ki ihsan, iyilikte estetik ve özeni

¹⁸ Bk. Hayrettin Karaman, “Değişen Şartlar Karşısında İslâm Aile Yapısı”, *Diyanet İlmi Dergi*, 1991, Cilt: 27, Sayı: 2, s. 25.

¹⁹ Rûm 30/ 21; ailenin teşekkülü ve içeriği ile ilgili diğer ayetler için bk. Bakara 2/ 187; Nisâ 4/ 1; A’râf 7/ 189; Hucurât 49/ 13; Zümer 39/ 6.

²⁰ Fâtiha 1/ 3.

²¹ En’âm 6/ 12; A’râf 7/ 156; Mü’min 40/ 7.

²² A’râf 7/ 156; Mü’min 40/ 7.

²³ A’râf 7/ 151; Yûsuf 12/ 61.

²⁴ Mü’minûn 23/ 109.

²⁵ Tevbe 9/ 128.

²⁶ Enbiyâ 21/ 107.

²⁷ Müslim, “Fezâil”, 124.

²⁸ Fetih 48/ 29.

²⁹ Beled 90/ 17.

³⁰ Hüseyin b. Muhammed b. el-Mufaddal er-Râgıb el-İsfahânî, “Hsn”, *Müfredâtü elfâzi’l- Kur’ân*, Dâru’l-kalem, Dimeşk 2011, s. 365.

³¹ er-Râgıb el-İsfahânî, “Hsn”, *Müfredâtü elfâzi’l- Kur’ân*, s. 235.

ifade etmektedir.³² İhsan ise her davranışın olumluya yorulması af ve hoşgörünün bir lütuf değil vazife görülmesini sağlamaktadır.³³ Ayrıca ihsan, bütün bu vazifelere sadaka özelliğini de kazandırmaktadır.³⁴ Aile içi merhamet buyurgan tavrı, güce dayalı iktidarı, duyguların bencilliğini ortadan kaldırır ve fedakârlığı güçlendirir.³⁵ Çünkü eşler üstün yönleriyle birbirlerinin eksikliklerini tamamlayan,³⁶ sarıp sarmalayan³⁷ ve böylece tek vücut olabilen³⁸ bir bütündürler. Bu da hiyerarşik ve eşitlikçi düzlemde bir ilişkiyi aşan derin bir ruh hali ve duygu iklimidir.³⁹ Evlilikteki bu merhamet ilişkisi, İslâm'da o derece önemlidir ki evlilik içi ilişkiler şöyle dursun Kur'ân-ı Kerîm'de boşanmada dahi –Allah'ın hiç sevmediği bir hal olsa bile-⁴⁰ ihsanla davranılması istenmektedir.⁴¹

İslâm'da ailede hayırlı geçim ve aile içi iletişim hem âyetlerde hem de hadislerde dile getirilmektedir. Âyette kadınlarla onlardan hoşlanılmasa bile iyi geçinilmesinin Allah katında hayırla sonuçlanacağına dikkat çekilmekte,⁴² hadislerde kadınların Allah'ın emaneti olduğu erkeklere hatırlatılmakta,⁴³ en hayırlı olanın eşine en hayırlı olan olduğuna vurgu yapılmakta,⁴⁴ hanımına yumuşak ve iyi davrananın mü'minlerin imân bakımından en mükemmeli olduğuna,⁴⁵ hem hanımların kocaları üzerinde hem kocaların hanımları üzerinde hakları olduğuna⁴⁶ vurgu yapılmaktadır.

Evlilikte meveddet, rahmet ve ünsiyete dayalı bir iletişimin bulunması gerektiği yukarıdaki âyet ve hadis aktarımlarından net bir şekilde anlaşılmaktadır. İslâm'ın öngördüğü bu ilişki biçimini en çok yaralayan unsurlardan biri şüphesiz modern özgürlük anlayışıdır. Evlilik içi ilişkiler de dâhil olmak üzere İslâm'da var olan ve Batı'nın dayattığı özgürlük telakkisi taban tabana zıttır. İslâm'da aile yapısında özgürlükten bahsedilmemektedir. Hatta genel anlamda da insanın kendi nefesine tapmasını ifade eden özgürlük anlayışı kesinlikle bulunmamaktadır. Aksine İslâm âlimleri gerçek hürriyeti nefsin tahakkümünden kurtularak Allah'a gerçek kul olabilmek olarak tanımlamaktadırlar. Yani Allah'a kul-luk, nefsanî arzu ve isteklerden kişiyi bağımsızlaştırdığı için hürriyetin özünü teşkil etmektedir. Modernizm Tanrı/Allah'ın yerine insanı, vahyin yerine akli, dinin yerine bilimi ve mabedin yerine de

³² Hsn kökü Kur'ân-ı Kerîm ve hadislerde bu meyanda iyiliği karşılamak için kullanılmaktadır. Örnek ayet için bk. el-Bakara 2/ 262-264.

³³ Saffet köse, "Günümüz Türk Aile Dokusunda Zihniyet Değişikliği Üzerine Gözleme Dayalı Analiz", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, 2010, Cilt:15, s. 161.

³⁴ Bk. Buhârî, "Cenâiz", 37; Müslim, "Vasiye", 5; Abdullah b. Abdurrahmân ed-Dârimî, *es-Sünen*, Dâru'l-kitâbi'l-'Arabî, Beyrût 1407, "Vesâyâ", 7.

³⁵ Saffet köse, "Günümüz Türk Aile Dokusunda Zihniyet Değişikliği Üzerine Gözleme Dayalı Analiz", s.162.

³⁶ Nisâ 4/ 34.

³⁷ Bakara 2/ 187.

³⁸ Nisâ 4/ 21.

³⁹ Saffet köse, "Günümüz Türk Aile Dokusunda Zihniyet Değişikliği Üzerine Gözleme Dayalı Analiz", s.162.

⁴⁰ Ebû Dâvûd, "Talâk", 3; Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd İbn Mâce, *es-Sünen*, İsâ el-Bâbî el-Halebî, Mısır 1972, "Talâk", 1.

⁴¹ Bakara 2/ 229.

⁴² Nisâ 4/19.

⁴³ Müslim, "Hacc", 147; Ebû Dâvûd, "Menasik", 56.

⁴⁴ Tirmizî, "Rada", 11.

⁴⁵ Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel, *el-Müsned*, 'Alemü'l-kutub, Beyrût 1998, c. VI, s. 47.

⁴⁶ Tirmizî, "Rada", 11; İbn Mâce, "Nikâh", 3.

mektebi koyarak “hümanist, pozitivist” bir zihniyet geliştirmiş ve insanı/onun nefsinı tanımlaştırmıştır. Böylece nefsin arzuladığı her şey neredeyse mubaha dönmüş, hazcılık hayatın en mahrem alanına bile nüfuz etmiş, vahşi ve kontrolsüz şehvet tetikleyici merkez olmuştur.⁴⁷

Aile içi ilişkileri zedeleyen bir diğer unsur ailenin masraflarıdır. Tüketim kültürünün ön palan alındığı hatta ailenin de buna en fazla malzeme edildiği Batı modernizminin aksine İslâm’ın tüketime yaklaşımı ihtiyaç ve tasarruf odaklıdır. Bunun en temelinde eşyaya yaklaşım yatmaktadır. İslam’a göre eşya insana hizmet etmek durumundadır. Oysa günümüzde seküler anlayış insanı eşyanın kölesi kılmakta ve moda- reklam desteğiyle sanal ihtiyaçlar üreterek pazar oluşturmakta, eşyayı imaj, itibar ve saygınlık kazandırabilecek statüye taşımaktadır.⁴⁸ Böylece geldiğimiz noktada “ilerleme, çağdaşlaşma, medenileşme, özgürleşme ve bireyselleşme” şeklinde müspet sunulan kavramların aslında karşılığı “kutsalın kaybı, değerlerin yitimi, kimlik bunalımı, medeniyet bilincinin kaybedilmesi, benliğin dönüşümü”dür.⁴⁹

3. Modern Dönemde Ailenin Seküler İçerimleri

Modernizm ve sekülerleşme esasen Batı’da ortaya çıkmış ve asıl tehlikesini de Batı’da sergilemiştir. Modernleşme süreciyle aklın irrasyonelliğe; bilimin inanca; yeniliğin geleneğe; toplumun cemaate ikame olacağı düşünülmektedir. Bu senaryoya göre toplumlar modernleşme aşamalarına göre manevî temellerinden kopacak ve sekülerizasyon sayesinde manevî temelleri inşa eden din etkisiz kılınacaktır.⁵⁰ Başlangıcı itibarıyla Türkiye’deki modernleşme faaliyetleri, toplumun sosyal dinamiklerinden çok siyasi dinamiklerin etkisiyle yani “aşağıdan yukarıya” doğru bir modernleşme değil “yukarıdan aşağıya” doğru bir modernleşme olmuştur. Bu tepeden inme modernleşme başlangıçta toplumun çok az kesiminde rağbet görmüş ne Doğulu ne de Batılı olabilen geçiş halindeki (tranzisyonel) kimlikler ve yaralı bilinçler oluşturmuştur.⁵¹ Lakin zamanla modernleşme toplumun geneline yayılmış ve modern yaşam her ne kadar bu toplum dışında gelişmiş olsa da bu toplumun hayatına girmiş ve problem oluşturacak duruma gelmiş, hatta başkaları için “durum” olan şey bu toplum için “değer” haline gelmiştir.⁵²

Aile içindeki çözümler genel olarak bireyselleşme, manevî değerlerin aşınması, mahremiyet ihlali, kadın-erkek rollerindeki değişim, kadının çalışma hayatına katılması, eşlerde aranan kriterlerin farklılaşması, evlilik yaşı, annenin rolü ve çocuk sayısı gibi değişimleri kapsamaktadır. Bireyin önemi

⁴⁷ Saffet köse, “Günümüz Türk Aile Dokusunda Zihniyet Değişikliği Üzerine Gözleme Dayalı Analiz”, s. 163.

⁴⁸ Ali Bayer, “Değişen Toplumsal Yapıda Aile”, *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2013/2, Cilt: 4, Sayı: 8, s. 111.

⁴⁹ Orhan Gürsu, “Değişen Dünyada Aile ve Psikolojik Problemler”, *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2015, Cilt:17, Sayı: 1, s. 101.

⁵⁰ Hasan Çoşkun, “Modernleşme Sürecinde Ailede Kimlik”, s. 266- 268.

⁵¹ Cihangir Doğan, “Ailenin Önemi ve Vazgeçilmez Fonksiyonları”, s. 25.

⁵² Hasan Çoşkun, “Modernleşme Sürecinde Ailede Kimlik”, s. 267; geniş değerlendirmeler için bk. Tahsin Görgün, “Bir Problem Olarak Modernite”, *İslâm ve Modernleşme (II. Kutlu Doğum Toplantısı)*, y.y., İstanbul 1997, s. 29 vd.

ve çıkarını vurgulayan bireyselleşme anlayışı modernleşmenin sonucunda ortaya çıkmış ve bireyi tercihlerinde özne olarak merkeze almış⁵³ ve bencil zevklerinin peşinde koşan, sabırsız, mahrumiyetlere katlanamayan insan tiplerini ürettiğinden, bireyselleşme aileyi atomize etmiş, aile üyeleri arasındaki ilişkileri kopma noktasına getirmiştir.⁵⁴ Böylece ideal, istikrarlı, hoşgörülü, fedakâr, paylaşımcı ve sorumluluk sahibi şahsiyetler ve onların birleşiminden oluşan “biz” kavramı artık yerini “ben”e bırakmış ve aile bireyleri kendi istek ve tercihlerini öncelemişlerdir. Modernizm, dış dünyada başlattığı rekabet ortamını aileye taşımış ve eşleri de birbirinin rakibi göstermiştir. Oysa İslâmî aile yapısında rekabetten uzak olarak problemler müştereken çözülmekte ve birlik olmaktan zevk alınmaktadır. Birbirleriyle açık bir iletişimde olarak ortak amaçlar uğruna yapılması gereken bireysel faaliyetlerden ve fedakârlıklardan kaçınmamaktadırlar.⁵⁵

Ailenin temel değerlerini yıkan en önemli unsurlardan birisi bireyselleşme olmakla birlikte seküler bakış açısında dinî değerlerin de dejenere olduğunu en başta vurgulamak gerekmektedir. Hatta ailenin kendisini konuşmadan önce ailenin oluşumunu ve modern kız ve erkeklerin eş seçimindeki kriterleri incelemek gerekmektedir. Hz. Peygamber’in, bir kadının dört şey için nikâhlanabileceğini, bunların ise malı, güzelliği, asaleti ve dindarlığı olabileceğini, lakin bunlardan dindar olanın tercih edilmesi gerektiğini vurguladığı hadisi,⁵⁶ günümüzde eş seçiminde dikkate alınmamaktadır. Bunun yerine “bakımlı kadın” ve “bakımlı erkek”⁵⁷ adı altında estetiklik ön plana çekilmekte, ekonomik düzey de en önemli kriterler arasında yer almaktadır. “İyi”nin anlamı “hayır”lı olandan ayrıldığında⁵⁸ eş seçmedeki kriterler de tamamen İslâmî kriterlerden uzaklaşmaktadır.

Modern dönem ve sekülerliğin en büyük etkilerinden birisi de kadının rollerine önemli değişiklikler getirmesi ve cinslerin statülerini eşitlemesi, toplumsal cinsiyeti savunmasıdır. Gelişmiş olduğu söylenen ülkelerde kadın erkeğin karşısında eşit bir toplum üyesi olarak yerini almıştır. Bu, toplumsal manada eşit fırsatlar, eşit meslekler olabildiği gibi aile içindeki konum olarak da benzer durumdadır. Bu durum kadının aile içindeki konumunu sürekli tartışmaya açarken bir taraftan da “güçlü, bağımsız ve özgür” kadın profilini ön plana çıkarmakta, kaçınılmaz olarak aile içindeki hiyerarşik ilişki biçimlerini, rol anlayışını kalıcı bir şekilde etkilemektedir. Böylece cinsiyetler doğuştan gelen en temel özelliklerini (kadın veya erkek) yani fitratlarını kaybetmeye zorlanmaktadırlar.⁵⁹ Aile içi rollerdeki yapı ve anlayış değişikliği, ailenin kültürel aktarım işlevini yerine getirememesine ve dinî değer-

⁵³ İhsan Çapcıoğlu, “Sekülerleşen Toplumda Bireyselleşen Aile”, *Turkish Studies*, 2018, Cilt:13, Sayı: 2, s. 24.

⁵⁴ Ali Bayer, “Değişen Toplumsal Yapıda Aile”, s. 103-104.

⁵⁵ Yavuz Ünal, “Küreselleşen Dünyada Değişen Aile ve Nikâh Algısı”, *Küreselleşen Dünyada Aile*, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara 2010, s. 351.

⁵⁶ Bk. Müslim, “Nikâh”, 53.

⁵⁷ Bk. Mustafa Tekin, “Sekülerleşme Bağlamında Kadın ve Aile”, *Savrulan Dünyada Aile Sempozyumu*, SEKAM Yayınları, İstanbul 2012, s. 123.

⁵⁸ H. Vicdan Tekin, “Aileyi de Toplumu da “Deni”leştiren Dünyevileşme”, *Eski Yeni*, 2009, Cilt:13, s. 86.

⁵⁹ Nedim Öz, “Modern-Seküler Süreçte Ailenin Çözülmesi”, *Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2019/2, Cilt: 6, Sayı: 11, s. 818-819; ayrıca bk. Bedrettin Kesgin- Ömer Miraç Yaman, “Sosyal Politika-da Sosyal Güvensizliğe Karşı Sığınılacak Son Liman Aile Mi?”, *Kentleşme ve Sosyal Politikalar*, (Ed. Murat Şentürk-Ömer Miraç Yaman), Esenler Belediyesi Şehir Düşünce Merkezi Şehir Yayınları, İstanbul 2013, s. 51.

leri, sosyo-kültürel normları içselleştirmekten uzak nesillerin yetişmesine ortam hazırlamıştır.⁶⁰ Bu farklılaşma beraberinde toplumun kendine yabancılaşmasını getireceği gibi ciddi önlemler alınmazsa nesiller arasındaki değer farklarını uçuruma dönüştürebilecektir.

Kadının çalışma hayatına katılması ise sekülerlik sürecinde aileyi çıkmaza sokan bir diğer öğedir. Ücret karşılığında kadınların aile dışında bir işte çalışmaları sanayi devrimi ile fazlalaşmış ve bu da doğal olarak dinî ve ailevî değerlerin aşınmasına sebebiyet vermiştir. Dinî rol dağılımında evin erkeği, evin geçimi için çalışmakta iken modern sürecin önemli göstergelerinden biri olarak günümüzde eşlerin her ikisi de çalışmakta ve kariyer yapmaktadır. Kadın erkek eşitliği ve toplumsal cinsiyet savlarından neşet olan kadının çalışma hayatına yaygın olarak katılımı, kadınlara çalışarak ekonomik bağımsızlıklarını kazandırmıştır.⁶¹ Seküler açıdan avantaj gibi görünen bu durum, kadın-erkek ve aile için temel etken olabilecek problemleri de beraberinde getirmiştir. Mamafih kadının yükü hem ailede hem de toplumsal hayatta oldukça artmış, kadın artık sadece ev hanımı değil aynı zamanda eş, anne, gelin, ev hanımı, kariyer sahibi ve iş kadını olarak hayatta rol üstlenmiştir.⁶² Esasen buradaki en büyük tehlike kadının bütün bu rollerde sıkışıp kalması ve zor durumda olması değildir. Asıl tehlike aynı anda ailesini de önemseyen kadının çalışma ortamındaki iş taleplerini istenen düzeyde gerçekleştirmesinin önünde ailenin engel olarak görülmesidir. Yani iş verimini engelleyen unsurlardan birisi de kadının aynı düzeyde ailesinde de verimli olmasını istemesidir. Çalışma hayatının salık verdiği bu tehdit özellikle kadınların evliliklerini ertelemesine, belki evlenmemeyi tercih etmesine belki de çocuk sahibi olmaya karar vermesine veyahut çocuk sayısında etken olmaktadır.

Günümüzde maddî kültür ve teknolojinin son derece hızlı değişimine karşın dinî değerler ve buna bağlı manevî kültüre ait değerler kolay ve çabuk değişmemektedir. Değişimdeki bu orantısızlık, ailenin çözülmesine ve zamanın getirilerine ayak uydurmasına sebebiyet vermektedir.⁶³ Bununla birlikte en samimi Müslümanlar dahi kendi değerlerini koruyarak modernleşebilmenin yollarını arayarak düalist bir yapı arz etmektedirler. Bu da Müslümanlar dahil günümüz insanının modern hayatın sunduğu olanakları ve diğer popüler unsurlarıyla yaşam tarzını reddetmekte yeterince çaba harcamadığını göstermektedir. Şayet yeter düzeyde rahatsızlık olmuş olsaydı sorunların çözülmesi çok daha kolay ve çözüm önerileri çok daha net olabilirdi. İlaveten rahatsızlık boyutu yüksek olsaydı, çözümlerle birlikte küreselleşme ve sekülerleşmenin öngörülemez etkilerinin kapsam alanında ve yönlendirmesinde olunmazdı. Bilakis kendi değerleri çerçevesinde onları kontrol altına almanın ötesinde etken güç olunabilirdi.

4. Ailenin Kurtarılma Çabaları

Tarihi süreçte değişen şartlar karşısında İslâm'ın öngördüğü aile yapısı, genel kuralları sarsılmadan değişim göstermiştir. Burada değişimde esas olan şey, İslâm için değişmez olan Allah, insan ve

⁶⁰ Nedim Öz, "Modern-Seküler Süreçte Ailenin Çözülmesi", s. 801; ayrıca bk. Veysel Uysal, *Türkiye'de Dindarlık ve Kadın*, Değerler Eğitimi Merkezi Yayınları, İstanbul 2006, s. 28.

⁶¹ Nedim Öz, "Modern-Seküler Süreçte Ailenin Çözülmesi", s. 819- 826.

⁶² Nedim Öz, "Modern-Seküler Süreçte Ailenin Çözülmesi", s. 826- 827; ayrıca bk. İhsan Sezal, "Toplum ve Aile", (Ed. İhsan Sezal), *Sosyolojiye Giriş*, Martı Kitap ve Yayınları, Ankara 2002, s. 194- 195.

⁶³ Nedim Öz, "Modern-Seküler Süreçte Ailenin Çözülmesi", s. 801.

kainat hakkındaki temel bilgi, inanç ve insanın ulaşması gereken yüce ahlâk ve faziletler çerçevesindeki kulluk vazifesidir. Dolayısıyla İslâm'ın karşı çıktığı değişim insanlığın yaratılış amaç ve hedeflerine ters düşen ve onu şüursuz canlılar seviyesine indiren değişimlerdir.⁶⁴ Aslında bu değişimlerde esas olması gereken şeyin zihniyet değişimi olmamasına dikkat edilmesi anlamını taşımaktadır. Yani burada âyet ve hadislerin çizdiği çerçeve her daim değişmeyenler olarak kabul edilmeli ve onların oluşturduğu zihniyet ve algı her daim korunmalıdır.

Batı kaynaklı ortaya çıkan akım ve algılar, İslâm'ın öngördüğü aileyi kökünden değiştirmek ve kendi anlayışını yerleştirmek istemektedir. Bu algı çeşitlerinden sekülerleştirme anlayışı insanı bu dünyaya hapsetmek ve onu yaratıcı karşısında kendi kendine yeten, özerk bir varlık saymaktır. Bu bakış açısıyla değerlendirildiğinde İslâm'ın temel değerleri ile modern/seküler hayatın telakkileri arasında önemli çatışma noktaları hatta çoğu zaman uçurumlar bulunmaktadır. Bu gerilimin en yüksek seyrettiği alanlardan birisi de şüphesiz ailedir ve seküler algı doğurduğu sonuçlarıyla aileyi ortaklık ve limited şirketlerine evirmeye çalışmakta, bunu da hissettirmeden yapmaya çalışmaktadır.⁶⁵

Türk aile yapısında kadınların bu zihinsel değişim ve dönüşümlerden etkilenmiş olduğu gerçeği yadsınamamakla birlikte Müslüman Türk kadınları aile kadını, anne, gelin ve yuva sahibi olmanın vazgeçmiş bir konumda değildirler. Bu ikilem yeni problemlerin başlangıcı olmakla birlikte çözüm önerileri üretilmeye ve uygulanmaya daha müsaittir. Söz gelimi modern ailede haklar vardır ve pek çok husus bireyin hakları üzerine tahsis edilmektedir. Oysa İslâm'da hak yerine vazife odaklı yaklaşım vardır. Bu iki kavram birbirlerine yakın gibi dursalar da aralarında çok ciddi farklar vardır. Birisinde “her hak sahibine hakkını ver” anlayışı, diğesinde “hak verilmez, alınır” anlayışı hakimdir. Hak talebinde kişinin kendini merkeze alması ve zımmî olarak karşı tarafın görevini ihmal ettiği suçlaması vardır. Vazife sorumluluğunda ise kişi karşı tarafın haklarını merkeze almakta ve kendisini bu haklara karşı sorumlu hissetmesi vardır.⁶⁶ Hak mücadelesinin nihai hedefi adalettir, adalet ise hak edene hakkını vermekle sınırlıdır ve ilişkilerin en alt düzeyi ve son noktayı temsil etmektedir ki bu durumda da genelde hak sahibi mağdur olmaktadır. Oysa ailedeki münasebetler adaleti aşan değerlerle donatılmıştır.⁶⁷

Aile toplumun örgütlenme modeli olduğundan modern ve seküler hayatın aileyi hangi alanlara çektiğine bakmak gerekmektedir. Toplumdaki her mesele en az bir yönüyle aileyi etkilemektedir. Bu sebeple çözüm önerileri ciddi olmalıdır. Aileyle ilgili yapılacak düzenlemelerde Kur'ân-ı Kerîm'in aileye bakış tarzı çok iyi bilinmeli, yeni yetişen nesle en ince ayrıntısına kadar tanıtılmalıdır. Bu yönde aile içi ilişkileri konu edinen eğitici paket programlar hazırlanmalı ve bu programlara ailenin kolayca ulaşımı sağlanmalıdır. Ayrıca okullarda aileyi konu alan müstakil dersler olmalı ve üniversitelerde

⁶⁴ Hayrettin Karaman, “Değişen Şartlar Karşısında Aile”, s. 26.

⁶⁵ Saffet köse, “Günümüz Türk Aile Dokusunda Zihniyet Değişikliği Üzerine Gözleme Dayalı Analiz”, s. 152-155.

⁶⁶ Bk. Buhârî, “Zekât”, 18; Müslim, “Zekât”, 94; Ebû Dâvûd, “Zekât”, 29; Ebû Abdîrrahmân Ahmed b. Şuayb en-Nesâî, *es-Sünen*, Mustafa el-bâbî el- Halebî, Kâhire 1964, “Zekât”, s. 52.

⁶⁷ Saffet köse, “Günümüz Türk Aile Dokusunda Zihniyet Değişikliği Üzerine Gözleme Dayalı Analiz”, s. 156-157.

hem aileyi yaşatma hem koruma hem de daha kaliteli hale getirmek için problemleri çözümde profesyonel danışmanların yetişeceği özel bölümler/branşlar oluşturulmalıdır. Televizyonlarda aile kanalları ve ailenin özellikle vurgulandığı, çocukları kendi değerlerimiz bağlamında eğiten ve onları hayata bu değerlerle hazırlayan çizgi filmler yapılmalı, uygun aile modeli yeni yetişen nesillere iyice benimsetilmelidir. Aile ile ilgili yapılan bilimsel araştırmalardan, aile kurumunun düzene girmesinde istifade edilmeli lakin bu çalışmaların Batı kaynaklı değil bizim değerlerimizi esas alan çalışmalar olmasına özen gösterilmelidir. Çalışan annelerin, çalışma alanlarının İslâmî kurallara uygunluğu, çalışma saatleri, koşulları ve benzeri hususlar gözden geçirilmeli ve iyileştirilmelidir.⁶⁸

Sonuç

Günümüzde her ne kadar ailenin değişiminden ve farklılaşmasından bahsedilmekte ve şikâyet edilmekteyse de hala bir aile gerçeğinin varlığından bahsetmek mümkündür. Bu durumda ise mevcut olumsuzlukları belirleyip görebilmek ve çözümler üretmek gerekmektedir. Esasen ailenin yaşadığı değişimin en belirgin başlangıcı sanayi devrimine, ailenin yapısının değişmesine ve kadının çalışma hayatına katılmasına bağlanmış olsa bile bu değişimin temelini zihniyet değişimi olduğunu unutmamak gerekmektedir ve konu, bu çerçevede yeniden değerlendirilmelidir. İslâm’da ailenin kendi zihniyeti ve algıları çerçevesinde yeniden tahsis için şüphesiz ki Kur’ân-ı Kerîm’in âyetleri, Hz. Peygamber’in aile yapısı titizlikle incelenmeli ve geri dönüşü imkânsız olan hususlar dışında İslâm kültür tarihi de analiz edilmelidir. Bu meyanda mevcut bütün geleneksel değerleri korumaya çalışmanın bugünü kurtarmak için bir kapı olmadığı ortadadır. Bunun yerine ailenin değerleri tahlil edilmeli, kodlarında yer alan İslâmî, geleneksel ve kültürel değerler tahlil edilerek ayrıştırılmalıdır. Bu ayrıştırma sonrasında elde edilen veriler, evlilik öncesi eş beklentilerinden ailenin oluşmasının detaylarına kadar aile ve gençlere aktarılmalı ve bu bilinçlendirme sürecinde medya dâhil bütün kanallarla etkin hale getirilmelidir.

Aileyi kurtarmanın en garanti yolu uzun vadede olsa bile eğitimden geçmektedir. Güncel sorunları engelleyici önlem ve kanunları tahsis etmek sadece geçici çözümler olacaktır. Oysa aile yapısındaki bu sorunlar, kalıcı ve uzun vadeli çözümlerle aşılabılır. Bu sebeple aile yapısına dair eğitimler kaçınılmazdır. Söz gelimi modernleşme ve sekülerleşme bir taraftan anneye çeşitli çalışma ve ekonomik imkânlar sağladığını söylerken diğer taraftan öncesinde bulunan geniş aileyi yok ederek çocuk eğitiminin neredeyse tüm yükünü annenin sırtına yüklemektedir. Özellikle bebeklik çağından itibaren çocukların eğitimi ailede başladığı için bu yeni aile tipinde anne kilit görevi üstlenmektedir. Oysa günümüzde annelerin çocuk eğitimi, ailelerinden kendilerinin aldıkları eğitimi çocuklarına aktarmaları şeklinde değil “kitaplardan öğrenilen” bilgilere emanet edilmektedir. Bu kitapların yeterince araştırılıp denetim görmemiş olduğu hesaplanırsa çocuk eğitiminin bu özelliklerdeki “kitab”a emanet edilmesinin ne kadar riskli olduğu görülecektir. Ayrıca kitâbî eğitimin Batı temelli olduğu da gözden kaçırıl-

⁶⁸ Şuayip Özdemir, “Nisâ Sûresinde Aileyle İlgili Olarak Yer Alan Âyetlerin İstikrarlı Bir Aile Kurumunun Teşekkülü ve Çocuğun Eğitimi Açısından Tahlili”, s. 14.

mamalı, böyle eğitimin tam da Batının istediği gibi bir türlü ergenliği bitemeyen, olgunlaşamayan, özgüven patlaması adı altında narsist eğilimler gösteren ve tüketimin kölesi olan bireyler yetiştireceği unutulmamalıdır.

Gelecek neslin ev dışındaki eğitiminde ve okula başladıkları çağda cinsiyete dayalı eğitimi çözümün diğer bir ayağı olabilir. Kız çocukları geleceğin kadın ve anneleri olarak, erkekler de geleceğin erkekleri ve babaları olarak eğitilebilir. Kız çocuklarının eğitim müfredatında yemek pişirmekten temizliğe, aile içi ilişkilerden yeterli düzeyde anne olabilmeye kadar her detayın eğitim sürecince verilmesi gerekmektedir. Aynı şekilde erkeklere de müşfik, hamiyetli bir aile babası ve eşlerinin kendilerine Allah'ın emaneti olduğu, eş olmada Hz. Peygamber'i örnek alabilme bilinci verilebilmelidir. Kız ve erkeklerin ilkokulla başlayan ve üniversite sonuna kadar devam eden koca bir eğitim süreçlerinde nasıl bir aile kuracaklarına dair eğitim verilmediği takdirde bu eğitimin topluma katkısı oldukça eksik olacaktır. Zira ailenin sağlam olmadığı toplumlar çökmeye mahkumdur. Ailenin sağlam olması da uzun bir eğitim serüveninde gençlerin bu alanda da donanımlı yetişmesine bağlıdır.

Kaynakça

- Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed, *el-Müsned*, 'Alemu'l-Kutub, Beyrût 1998.
- Amman, Mehmet Tayfun, "Türkiye'de Ailenin Açık ve Örtük Sekülerleşmesinin Sosyolojik Analizi", *Aile ve Eğitim- Tartışmalı İlmi Toplantı-*, y.y. İstanbul 2010, ss. 41-70.
- Aydın, Mehmet Akif, "Aile", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, Ankara 1989.
- Bayer, Ali, "Değişen Toplumsal Yapıda Aile", *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 4/ 8 (2013/2), ss. 101- 129.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl, *el-Câmi 'u 's-Sahîh*, Dâru'l-Erkâm, Beyrût t.y.
- Çapçioğlu, İhsan, "Sekülerleşen Toplumda Bireyselleşen Aile", *Turkish Studies* 13/ 2 (2018), ss. 19-34.
- Çoşkun, Hasan, " Modernleşme Sürecinde Ailede Kimlik", *Kadın ve Aile Üzerine Araştırmalar*, (Ed. Emine Ögük) İlâhiyât Yayınları, Ankara 2018.
- Doğan, Cihangir, "Ailenin Önemi ve Vazgeçilmez Fonksiyonları", *Aile ve Eğitim- Tartışmalı İlmi Toplantı-*, y.y. İstanbul 2010.
- Ebû Dâvûd, Süleyman b. Eşas b. İshâk, *es-Sünen*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrût 1971.
- Dârimî, Abdullah b. Abdirrahmân, *es-Sünen*, Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî, Beyrût 1407.
- Eröz, Mehmet, *Türk Ailesi*, Devlet Kitapları Yayını, İstanbul 1977.
- Gökçe, Birsan, "Aile ve Aile Tipleri Üzerine Bir İnceleme", *Aile Yazıları*, Aile Araştırma Kurumu Yayınları, Ankara 1991.
- Görgün, Tahsin, "Bir Problem Olarak Modernite", *İslâm ve Modernleşme (II. Kutlu Doğum Toplantısı)*, y.y., İstanbul 1997.
- Gürsu, Orhan, "Değişen Dünyada Aile ve Psikolojik Problemler", *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 17/ 1 (2015), ss. 99- 130.
- İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd, *es-Sünen*, İsâ el-Bâbî el-Halebî, Mısır 1972.

- İbn Manzûr, Ebu'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrerem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî, “Avl”, *Lisânü'l-'Arab*, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-'Arabî, Beyrût t.y.
- Karaman, Hayrettin, “Değişen Şartlar Karşısında İslâm Aile Yapısı”, *Diyanet İlmi Dergi* 27/ 2 (1991), ss. 25- 36.
- Kesgin, Bedrettin – Yaman, Ömer Miraç, “Sosyal Politikada Sosyal Güvensizliğe Karşı Sığınılacak Son Liman Aile Mi?”, *Kentleşme ve Sosyal Politikalar*, (Ed. Murat Şentürk- Ömer Miraç Yaman) Esenler Belediyesi Şehir Düşünce Merkezi Şehir Yayınları, İstanbul 2013.
- Komisyon, “Aile”, *Türk Ansiklopedisi*, MEB Basımevi, İstanbul 1968.
- Köse, Saffet, “Günümüz Türk Aile Dokusunda Zihniyet Değişikliği Üzerine Gözleme Dayalı Analiz”, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 15 (2010), ss. 151- 174.
- Müslim, Ebul-Huseyn Müslim b. Haccâc el-Kuşeyrî, *el-Câmi 'u 's-Sahîh*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrût 1992.
- Nesâî, Ebû Abdîrrahmân Ahmed b. Şuayb, *es-Sünen*, Mustafa el-Bâbî El- Halebî, Kâhire 1964.
- Öz, Nedim, “Modern-Seküler Süreçte Ailenin Çözülmesi”, *Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 6/ 11 (2019/2), ss.795-835.
- Özdemir, Şuayip, “Nisâ Sûresinde Aileyle İlgili Olarak Yer Alan Âyetlerin İstikrarlı Bir Aile Kurumunun Teşekkülü ve Çocuğun Eğitimi Açısından Tahlili”, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi II* 3 (2002), ss. 1-17.
- Râgıb el-İsfehânî, Hüseyin b. Muhammed b. el-Mufaddal, “Hsn”, *Müfredâtü elfâzi'l- Kur'ân*, Dâru'l-kalem, Dimeşk 2011.
- Sezal, İhsan, “Toplum ve Aile”, (Ed. İhsan Sezal), *Sosyolojiye Giriş*, Martı Kitap ve Yayınları, Ankara 2002.
- Subaşı, Necdet, “Toplumsal Değişme, Aile ve Yeni Risk Alanları”, *Çağımızda Sosyal Değişme Ve İslam*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2007.
- Tekin, H. Vicdan, “Aileyi de Toplumu da “Deni”leştiren Dünyevileşme”, *Eski Yeni* 13 (2009), ss. 84-88.
- Tekin, Mustafa, “Sekülerleşme Bağlamında Kadın ve Aile”, *Savrulan Dünyada Aile Sempozyumu*, SEKAM Yayınları, İstanbul 2012, ss. 113- 125.
- Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre, *el-Câmi 'u 's-Sahîh*, el-Mektebetü'l-İslâmiyye, b.y. t.y.
- Uysal, Veysel, *Türkiye’de Dindarlık ve Kadın*, Değerler Eğitimi Merkezi Yayınları, İstanbul 2006.
- Ünal, Yavuz, “Küreselleşen Dünyada Değişen Aile ve Nikâh Algısı”, *Küreselleşen Dünyada Aile*, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara 2010, ss. 347- 360.
- Yörükoğlu, Atalay, *Çocuk Ruh Sağlığı*, Özgür Yayıncılık, İstanbul 1993.

GENÇLERİ KUŞATAN ÇAĞDAŞ İNANÇLAR VE DEĞERLER KARŞISINDA EBEVEYNLERİN ÇARESİZLİĞİ

Mehmet Akif ALTUNIŞIK *

Öz

Bu çalışmada Müslüman ailelerdeki bazı gençlerin ateizm ve deizm gibi çağdaş inançlara ve değerlere ilgi duyma sebepleri ele alınmakta ve ebeveynlerin bu tür sorunlar karşısında çaresiz kaldığı iddia edilmektedir. Gençlerin, mevcut din yorumlarından tatmin olmamaları, dini bilgilerinin teolojik konuları derinlikli olarak tartışacak kadar yeterli olmaması ve güçlü iletişim nedeniyle dünyadaki her türlü inanç ve değerden haberdar olmaları, ailelerinin sahip olduğu İslami değerlerden uzaklaşmasının başlıca nedenleri olduğu öne sürülmektedir. Bu gibi nedenlerle ortaya çıkan inanç ve değer sorunları karşısında ebeveynlerin çocuklarına rehberlik yapacak yeterlilikte olmadığı için çaresiz kalacağı düşünülmektedir. Çözüm olarak, dini bilginin güncellenerek sorun çözücü seviyeye ulaştırılması, din eğitimcilerinin ve ebeveynlerin yetkinleşmesi, ilahiyat eğitimi başta olmak üzere din eğitiminin her kademesinde felsefi düşünceye önem verilmesi gerektiği savunulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Çağdaş inançlar, Din, Ahlak, Genç, Ebeveyn.

The Desperation of Parents against Contemporary Beliefs and Values Surrounding Youngsters

Abstract

In the study we have examined the reasons why some youngsters within Muslim families are interested in contemporary beliefs and values like atheism and deism while their parents stay desperate against such questions. We have argued that that the youngsters do not get satisfied with existing comments in terms of common religion, and that their knowledge about the religion is not deep enough for them to discuss some theological issues, and that they are somehow aware of and subject to beliefs and values of any kind in the world due to strong communication networks, are all main causes of deviation from Islamic values that their parents have. It is thought that parents will be staying in despair as long as they are not skilled or learned enough to guide their children vis-a-vis belief and value questions stemming from causes stated above. We put forward our own suggestions as solutions such as religious knowledge to be renewed to be problem-solving, advancement of parents and of educationists and lecturers of religion, paying more attention to philosophical thought at every step or phase of education of religion, specially in education of theology.

Keywords: Contemporary beliefs, Religion, Morals, Young, Parent.

* Dr. Öğr. Üyesi, Amasya Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü. Assistant Professor, Amasya University, Faculty of Divinity, Department of Philosophy and Religious Studies. (mehmetakif72@hotmail.com)

Giriş

Ebeveynlerin kendi inanç, ahlak ve kültürel değerlerini, çocuklarının benimsemesini beklemesi doğal bir durumdur ancak bu beklentinin aksi yönde seyretmesi durumunda bunun bir sorun ya da tehdit olarak görülmesi normal midir? Ebeveynlerin hakikat olarak görüp benimsediği inanç ve ahlaki değerleri en azından kendileri kadar çocuklarının da benimsemesini arzu etmesi Müslüman hassasiyeti açısından haklı görülebilir. Bununla birlikte kişilerin inanç, kültür, ahlak ve topyekûn bir yaşam tarzı olarak tercihlerini kendi özgür iradesi ile yapması hem dini hem de felsefi olarak yadırganacak bir durum olmadığı gibi aynı zamanda İslam'ın da teşvik ettiği bir şeydir. Ancak, Müslüman ailelerdeki bazı gençlerin çağdaş inançları benimsemesi ciddi bir sorundur.

Biz bu çalışmamızda Müslüman ailelerdeki bazı gençlerin ailesinin benimsediği değerlerden farklı olarak yaygın modern inançları tercih etme sebeplerini kısmen tartışmaya çalışacağız. Daha açıkçası Müslüman ailelerdeki özellikle lise ve üniversite çağındaki bazı gençlerin ateizm ve deizm gibi inanç ya da yaşam tarzını benimsemesinin temel nedenlerini, ebeveynlerin bu konudaki çaresizliğini ve olası çözümleri ele almak istiyoruz.

1. Yaygın Modern İnançlar ve Değerler

Modern dünyada insanlar Tanrı düşüncesi bağlamında genel olarak teist, deist, ilgisiz, agnostik ve ateist şeklinde sınıflandırılabilir. Ateizm ve deizm kısaca değinerek ülkemizdeki bazı gençlerin bu tür inançları tercih etme sebeplerini tartışabiliriz.

Ateizm, teizmin temel iddialarını reddetme, Tanrı'nın varlığını kabul etmememe veya Tanrı'nın var olduğu düşüncesini deliller ile çürütme faaliyeti olarak tanımlanabilir. Ateizm daha çok teist düşünce sistemine bir tepki olarak doğmuştur. (Cevizci, 2010, s. 153) Geniş anlamda ateist, sadece “teist olmayan”, yani yaşam tarzında Tanrı'ya ihtiyaç duymayan kişi olarak tanımlanabilir. Dar anlamda ise, düşünerek ve tartışarak Tanrı'nın var olmadığını ispat etmeye çalışan kimsedir. (Aydın, 1994, s. 203) Ancak ateizmi homojen bir yapıda değerlendirmek pek mümkün görünmemektedir.

Geleneksel ateizmi daha çok bilinçli olarak Tanrı'nın reddedilmesi şeklinde tanımlayabiliriz. Ancak güncel ateizmin kısmen de olsa klasik ateizmden farklı olduğu söylenebilir. Mesela Roger Verneaux'a göre güncel ateizm, Tanrı'nın inkâr edilmesi değildir. Ona göre ateizm üzerine değil, dine ilgisizlik meselesi üzerinde durulmalıdır. (Verneaux, 2001, s. 1) Benzer şekilde P. Riceur ve A. MacIntyre gibi düşünürler de Tanrı karşısında ilgisizliğin teizm için ateizmden daha tehlikeli olacağı görüşündedir. (Bk. Aydın, 1994, s. 205) Özünde ya bilinçli olarak Tanrı'yı reddetme veya Tanrı düşüncesi ile ilgilenmeme şeklinde tezahür eden ateizmin birden fazla çeşidi olması, yani ateistlerin bir bütün olmaması hususu özellikle kendisinin ateist olduğunu söyleyen gençlere yaklaşımda göz önünde bulundurulmalıdır.

Ateizm derneğinin internet sitesinde “biz kimiz” başlığının altında şunlar yer almaktadır:

“Bizler hayatı bilim, akıl ve mantık süzgecinden geçirerek yaşayan, herhangi bir dine, peygamberlere, kutsal kitaplara vb. inanmayan insanlarız. Doğaüstü inançların, özgürlüğü değil baskıyı getireceğinin farkına varmış bireyleriz. Hurafeye dayalı inançların olmadığı, bilimi temel alan ve özgür düşüncenin hüküm sürdüğü, insanca yaşamın mümkün olduğu bir toplum hedefliyoruz.

Peki biz neye inanıyoruz? Öncelikle insanın en değerli evrimsel kazanımı olan empatinin, hoşgörünün ve aklın gücüne inanıyoruz. Elimizde başka bir yaşam olmadığına, dolayısıyla ne yapılacaksa burada, bu yaşam içerisinde yapılması gerektiğine inanıyoruz. Bu bağlamda gezegenimizin içindeki tüm güzelliklerle birlikte korunması gerektiğini düşünüyoruz.” (<http://www.ateizmdernegi.org.tr/tanim/>.)

Derneğin hedeflerinin ise şunlar olduğu belirtilmektedir:

“Ateizm nedir? Ateist kimdir?” sorularının yanıtını birinci elden vererek halkımızı ateizm fel-sefesi konusunda bilinçlendirmek.

Gönüllü avukatlar aracılığıyla inançsızlıklarından dolayı mağdur olan bireylerin haklarını savunarak onları mahkemelerde yalnız bırakmamak.

İnançsız bireylerin gerek aile, gerek profesyonel ve sosyal ortamlarında din baskısına, aşağılanmaya ve linç kültürüne maruz kalmasını önleyecek yönde çalışmalar/etkinlikler düzenlemek ve onları sokaklarda yalnız bırakmamak.” (<http://www.ateizmdernegi.org.tr/amaclar/>.)

“Biz kimiz”e verilen cevapta, özgür irade, akıl, bilimsel bilgi ve hoşgörünün vurgulandığını görüyoruz. Ancak burada, Tanrı’nın hangi gerekçelerle reddedildiği açıkça belirtilmemiştir. Daha çok sempatik bir tonda, kolay anlaşılır ifadelerle kendilerini tanıtmaya gayretinde olduklarını söyleyebiliriz. “Hedefler”de ise kendilerini ifade etme ve toplumsal baskılara karşı önlemler alma niyetinde oldukları, yani savunmacı bir yaklaşım sergiledikleri görülmektedir. Güçlü iddialarla ateizmi yayma gibi bir hedeflerinin olduğu pek söylenemez. Bununla birlikte ülkemizdeki tüm ateistlerin iddialarını, ateizm derneğinin görüşleri ile sınırlandırmak doğru olmaz. Fakat derneğin açıklamalarından hareketle ateistler hakkında kısmi bir kanaate varılabilmektedir.

Ateizmin modern dönemde güçlenmesinde kötülük problemi başta olmak üzere materyalizm, pozitivizm gibi teorilerin, bazı sosyolojik ve psikolojik teorilerin ve bilimsel bilgi anlayışının ciddi bir etkisinin olduğu söylenebilir. (Bk. Aydın, 1994, ss. 208-222)

Son yıllarda gündemden pek düşmeyen ve yaygınlaştığı iddia edilen deizm, Tanrı’yı evrenin yaratıcısı olarak gören, vahyi reddeden teolojik görüş (Gould, 2005, s. 462) olarak tanımlansa da böyle bir tanım deizmi hakkıyla anlamak için pek yeterli değildir. Zira deizmin öncüleri olan İngiliz deistlere baktığımızda vahyi reddetmedikleri ancak kilisenin kutsal kitap yorumuna karşı çıktıkları, rasyonel bir vahiy yorumu geliştirdikleri görülür. Fakat sonraki dönemlerdeki deistler ilk deistlerden epey farklıdır. Sonrakiler, vahiy dini yerine doğal din ya da rasyonel bir din anlayışını kabul ederler. Deistler tek bir Tanrı’ya ve ölüm sonrasına inanırlar. Tanrı’nın isteğine uygun yaşamın ya da dindarlığın, ahlaklı bir yaşam olduğunu düşünürler. Ahlaklı ya da iyi yaşamın nasıl olacağının akıl ile bileneceğini, peygamberlere ve dolayısıyla vahye ihtiyaç olmadığını iddia ederler. Zira onlara göre akıl, Tanrı tarafından

insana verilen bir anlamda doğal vahiydir. Bununla birlikte homojen bir deizmden bahsetmek biraz zordur. (Geniş bilgi için bk. Altunışık, 2019; Paine, 2017)

Hristiyan teolojiye bir tepki olarak ortaya çıkan deizmin İslam toplumlarında da etkili olması kritik bir durumdur. Her ne kadar Hristiyan teolojisi ile İslam teolojisi birbirinden oldukça farklı olsa da dünyanın herhangi bir yerinde ortaya çıkan bir düşünce ya da inanç türü, ortaya çıkış yerinden ve şartlarından bağımsız olarak farklı toplumlarda kendisine yer bulabilmektedir. Bu anlamda ülkemizde içeriğinden pek haberdar olmasak da¹ deizme mensup bir kesimin var olduğu yadsınamaz.² Ancak ülkemizde deist olduğunu söyleyen kimselerin birçoğunun felsefi altyapısı köklü bir şekilde oluşmuş bir deistlik olduğunu söylemek bize göre zordur. Deist olarak adlandırılan kimselerin mevcut birçok dini yorumu ve bilgiyi sorguladığı, bunları anlamaya çalıştığı fakat tatmin olmadıkları ve bir arayış içinde olma ihtimalinin daha yüksek olduğu kanaatindeyiz. Kendisinin deist olduğunu söyleyenlerin deizmden ne anladığı ve deizmi niçin tercih ettiklerini sağlıklı bir şekilde öğrenebilmemiz için bilimsel yöntemlerle ve özgür bir düşünce ortamında yapılacak ciddi araştırmalara ihtiyacımızın olduğunu ve bunun da çok acil ve kritik olduğunu vurgulamak durumundayız. Yok sayarak, abartarak veya çeşitli varsayımlar ile bu tür meseleleri sağlıklı bir şekilde tartışmak mümkün değildir.

Konda Hayat Tarzları 2018 araştırmasında “Dindarlık açısından kendinizi hangisiyle tarif ederdiniz?” sorusuna *sofu, dindar, inançlı, inançsız, ateist* şeklinde cevaplar verilmiştir. Bu cevaplarda erkeklerin yüzde üçü, kadınların yüzde biri kendisinin *ateist* olduğunu belirtmiştir. (Konda, 2019, s. 29) Bu araştırmadaki söz konusu soru, cinsiyete göre değil de yaş gruplarına göre tasnif edilseydi büyük bir ihtimalle kendisini ateist olarak tanımlayanlar gençler arasında daha yüksek oranda çıkabilirdi. Araştırmada dikkat çeken bir husus ise erkeklerin yüzde üçü, kadınların yüzde ikisi, ev kadınlarının yüzde birinin kendisini *inançsız* olarak tarif etmesidir. (Konda, 2019, s. 29) Yapılan çalışmada inançsızlık ile neyin kastedildiğine dair bir açıklama bulunmamakla birlikte bir grup insan kendisini inançsız olarak tarif ettiğine göre dine veya Tanrıya inanmıyor ya da en azından Tanrı ve din ile ilgilenmiyor denebilir. İnançsız olduğunu söyleyenler ile ateist olanları birlikte değerlendirecek ortalama yüzde beşe yakın bir oran çıkmaktadır, bu oran ise küçümsenecek bir oran değildir. Eğer çeşitli nedenlerle kişiler inanç durumlarını gerçekçi bir şekilde ifade etmiyorsa/edemiyorsa inançsız veya ateist sayısının belirtilenden çok daha fazla olması muhtemeldir.

¹ 2018 yılında Amasya Üniversitesi bünyesinde hazırladığımız *Akademik Başarısı Yüksek Gençlerin Tanrı Tasavvuru: Fen Liseleri Örneği* adlı projemizin anketini ilgili illerdeki okullarda gerçekleştirmek için Millî Eğitim Bakanlığı izin vermemiştir. Çok yönlü ve nesnel akademik çalışmalar yapılmadıkça deizm ve ateizm gibi modern inançlar hakkında objektif değerlendirme yapmak mümkün olmayacaktır.

² Thomas Paine tarafından kaleme alınan ve etkili bir deizm kitabı olan *Akıl Çağı*’nın kısa sürede (2012-2019 arası) dokuz baskı yapması en azından deizme dair güçlü bir merakın olduğunu göstermektedir.

2. Gençlerin Dinden Uzaklaşmasının Bazı Sebepleri

Eğer gençler ailesinin benimsediği İslami değerleri benimsemiyor, ateizm ve deizm gibi çağdaş inançları tercih edebiliyorsa çok kritik bir sorunla karşı karşıyayız demektir. Bundan elli altmış yıl öncesine kadar gençler büyük oranda, pek sorgulamadan anne-babasının dinini seçerken son zamanlarda bazı gençler niçin eskisi kadar kolay, gönül rahatlığı ile ailesindeki inançları ve değerleri seçmiyor; başka bir inanç veya yaşam tarzını tercih edebiliyor?

Gençlerin dinden uzaklaşmasının çok boyutlu sebepleri olabilir ancak teolojik, epistemolojik ve etik olarak tatmin olmamaları ya da ikna edilememelerinin temel neden olduğunu söyleyebiliriz. Özellikle dini düşüncenin kendini yenileyememesi ve güncel sorunları çözmek için yeterli düzeyde bilgi üretilmemesi bu tatminsizliğin önemli nedenleri arasında sayılabilir. Başka bir ifadeyle tarım toplumlarındaki din yorumları ile bilgi ve teknoloji toplumundaki dini sorunları çözmek pek mümkün değildir.

Dini bilginin ne olduğu, kaynağı, bilimsel ve felsefi bilgiden farkı, kesinliği ve din ile din yorumu arasındaki nasıl bir ilişki olduğu gibi temel epistemolojik meseleler insanların inanç tercihlerinde etkili olacaktır. Mesela Tanrı, vahiy, ahiret ve kutsal metinler ancak bir yorum aşamasından geçtikten sonra zihinsel dünyamızda bir karşılık bulmaktadır. Dini epistemolojiyi kapsamlı olarak bilmeyen ve kısa sürede nüfuz etme imkânı da pek olmayan birçok gencin oldukça az bilgi ile ve literal bir bakışla dine yaklaşması muhtemelen sağlıklı bir sonuç doğurmayacaktır. Bir de özellikle medya vaizleri olarak adlandırabileceğimiz hem dini hem de dünyayı algılamada yetersiz bazı kimselerin, ötekileştirici, hurafeci, hamasi ve kısmen neo-selefi denebilecek din söylemlerinin tüm toplumda özellikle de gençler üzerinde çok olumsuz etkisinin olduğunu da vurgulamamız gerekir.

Gençlerin içinde bulundukları ortamdaki İslami değerlere mesafeli durmasının en temel nedenlerinden birinin de pratik ahlaki sorunlar olduğunu özellikle belirtmemiz gerekir. Dinin en temel değerleri olan adalet, dürüstlük, güven, vefa, cömertlik, samimiyet, liyakat ve ehliyet gibi erdemlerin dindarlarda gereği gibi tezahür etmemesi, hatta bazılarında hiç umulmayan erdemsizliklerin belirgin bir şekilde görülmesi, gençlerin, dinin ahlaki değerler üzerindeki işlevselliğine kuşku ile yaklaşmasına neden olacaktır. Başka bir ifade ile bazı dindar kimselerdeki ahlaki çelişkiler gençlerin gözünden kaçmamakta ve bu nedenle gençler dinden ümidini kesmektedir. Yaran'ın da vurguladığı gibi özellikle ailesinde onur, iffet, sevgi, saygınlık, sorumluluk ve sadakat (Yaran, 2010, s. 114) gibi erdemleri gereği gibi tecrübe edemeyen bir gençten dini değerlere dört elle sarılmasını beklemeye hakkımız yoktur.

Tarım toplumlarında, Müslüman halkın büyük oranda, yaşayan dini geleneği ve kendilerine anlatılan dini bilgileri referans alarak ve herhangi bir sorgulama da yapmadan elinden geldiğince dini yaşadığını söyleyebiliriz. Ayrıca teolojik ve epistemolojik tartışmalardan halkın çoğunun haberi yoktu ve muhtemelen bu şekilde yaşamaktan da mutsuz değildi. Ancak bilgi toplumuna geçildiğinde durum değişmiştir.

Rönesans, reform, aydınlanma ve Fransız devrimi gibi Batı'daki birtakım gelişmeler akıllı, özgürlüğü ve dolayısıyla bireyi öne çıkarmıştır. Ayrıca köyden şehre göç, artan okullaşma oranı, iletişimin güçlenmesi, kitapların çoğalması ve yükseköğrenimin yaygınlaşması gibi etkenlerle bilgiye ulaşmak

kolaylaşmıştır. Başta bilgi ve özgürlük alanlarındaki değişim ve dönüşümün etkisiyle birlikte birçok kimse dinler ve inançlar ile yakından ilgilenmeye ya da dinleri rasyonel olarak teste tabi tutmaya başlamıştır diyebiliriz. Başka bir deyişle, dünyada yaşanan ekonomik, siyasi, kültürel ve bilimsel gelişmeler dine yaklaşımı, dinlere dair algıyı köklü bir şekilde etkilemiştir. Mesela lise ve üniversite öğrencilerinin Kur'an ve hadis metinleri başta olmak üzere din ile ilgili soruları ve sosyal medyadaki dini tartışmalar dinin teolojik, epistemolojik ve etik olarak belirgin bir şekilde sorgulandığını göstermektedir. Bu tür meseleler önceden sınırlı sayıda insanın ilgilendiği bir şey iken günümüzde birçok kimse için önemli bir ilgi alanı haline gelmiştir. Bu tür tartışmalar, bilgiye dayalı gerekçeli dindarlık açısından son derece önemli bir gelişme olarak görülebilir ancak dini metinlerden hareketle dinin anlamsızlığını ortaya koyma amacı ile de yapılabileceğini göz önünde bulundurmak gerekir.

Mesela internet ortamında Kur'an, hadisler ve Hz. Muhammed ile ilgili yapılan bazı tartışmalarda İslam'ın doğru bir din olup olmadığının sorgulandığı ya da anlaşılmaya çalışıldığı görülmektedir. Kur'an bağlamında, Allah'tan gelip gelmediği, tarihsel süreçte değişime uğrayıp uğramadığı, evrenseliği-yerelliği meselesi, dil ve üslubu, kadın konusu, savaş, cihat ve dinsel şiddet, Cennet ve Cehennem tasvirleri, kölelik gibi konuların, Hz. Muhammed ile ilgili de aile hayatı, savaşları, hadislerin sahliliği ve anlaşılması problemi gibi birçok konunun yaygın olarak tartışıldığı görülmektedir.

Söz konusu sorulara bir örnek olması açısından bakıldığında, "Kur'an'daki problemler" başlığı ile oluşturulan yaklaşık yüz sorudan bir kısmının, kölelik ve cariyelik, kadın konusu, bazı cezalar ve Hz. Peygamberin evliliği ile ilgili olduğu görülmektedir. (Bk. <https://www.facebook.com/karikateist/posts/2304285253001943/>.) Yine gerçek mi kurgu mu olduğundan pek emin olmadığımız ancak ateist ya da deist olduğunu söyleyen ya da itiraf eden kimseler böyle bir inancı niçin benimsediğini uzun uzun anlatmaktadır. Mesela "İmam Bir Babam Olmasına Rağmen Nasıl Ateist Oldum, Anlatıyorum!" (<https://onedio.com/haber/imam-bir-babam-olmasına-ragmen-nasil-ateist-oldum-anlatiyorum-832620>.) gibi dikkat çekici bir başlık altında epeyce bir gerekçe sıralanmıştır.

İnternet ortamında etkili olan bu tür yayımlarda dini metinler ve Hz. peygamber üzerinden dinin rasyonel ve dolayısıyla anlamlı olmadığını iddia eden bir kesimin ateizm ya da deizm gibi düşünceleri haklı göstermeye çalıştığını söyleyebiliriz. Ancak burada bir hususun önemle altını çizmemiz gerekir, bu tür bir sorgulama içine giren her gencin deist ya da ateist olma yoluna girdiği ya da bu düşünceleri yaymak istediğini söylemek zordur. Bu tür sorunları tartışan gençlerin bir kısmının kendi dini inancını korumak ve geliştirmek, dogmatik bir teslimiyet yerine bilgiye ve tatmine dayalı bir seçim yapmak ve sağlam bir mümin olmak gibi bir amaç ve niyeti olabileceğini de hesaba katmak gerekir. Dini metinler ve Hz. peygamberle ilgili sorulara din dilinin yapısı, tarihsel ve kültürel şartlar ve diğer etkenler ekseninde ikna edici cevaplar verilmesi mümkündür. Ancak bu cevapları verebilmek için ciddi bir uzmanlık gerekmektedir. Böyle bir uzmanlığa sahip din eğitimcilerinin ise oldukça az olduğunu söylemek durumundayız.

Birçok gencin ve ebeveynlerinin, deist ya da ateist düşüncüyü savunan kimselerin soruları ile baş etmesi pek mümkün değildir. Bu tür sorularla karşılaşan her gencin ateist ya da deist olacağını söylemek mümkün değildir ancak bir kısmında en azından ciddi bir şüphe oluşması mümkündür. Ayrıca ebeveynlerinin din seçme yöntemini tercih etmeyip sorgulayıcı ve eleştirel bir yöntem benimseyen gençlerin bazılarının bilinçli bir tercih ile ateizm, agnostisizm, deizm ve nihilizm gibi düşünce tarzlarından ya da inanç türlerinden birini tercih ettiklerini, edebileceklerini söyleyebiliriz. Bazılarının ise yakın çevresindeki dini-ahlaki olumsuzluklar nedeniyle tepkisel olarak İslam inancının dışında bir inancı tercih ettiği düşünülebilir. Gençlerin sorularına tatmin edici cevaplar verilememesi ve kendi başlarına dini metinleri anlama/yorumlama girişimlerinin sonuçsuz kalması gibi nedenlerle çağdaş inançlardan birini tercih etmeleri de muhtemeldir.

3. Ebeveynlerin Çaresizliği ve Çözüm Önerileri

Dinin başta inanç ve ahlak alanı olmak üzere bir bütün olarak anlaşılmaya çalışıldığı ya da sorgulandığı bir ortamda birçok ebeveynin, çocuklarına gereği gibi rehberlik yapması pek mümkün görünmemektedir. Yani bir anlamda ebeveynlerin çaresiz kaldığını söyleyebiliriz. Bu çaresizliğin birçok sebebi olabilir ancak bize göre iki husus öne çıkmaktadır. Biri, birçok anne-babanın dini bilgisinin inanç ve değerler dair soruları/sorunları olan gençlere rehberlik yapacak kadar yeterli düzeyde olmaması, diğeri de aile kurumunun sınırlarının belirsizleşmesidir. Ailenin sınırlarının belirsizleşmesi derken ailenin mekânsal birlikteliğinin ailedeki değerleri özümsemeye yeterli olmadığını, zihinsel olarak özellikle bazı gençlerin ailelerinden bağımsız olarak kendilerine başka bir dünya inşa etmelerini kastediyoruz. Bu tür gençlerin tümüyle ailelerinin değerlerine sırt çevirdiği söylenemez. Ancak, gençler aile üyeleriyle aynı evi paylaşmakla birlikte bireyselliğin ön plana çıktığı ve güçlü iletişim sayesinde inanç, kültür ve değerler bağlamında ailesinin sınırlarının dışına kolayca çıkabilmekte ve kendisine başka bir dünya kurabilmektedir. Daha açıkçası bazı gençler için ev bir barınma yeri olsa da ve aileler gençlerin maddi ihtiyaçlarını karşılasa da birçok aile gençlerin düşünsel/zihinsel ihtiyaçlarını karşılayamaz haldedir.

Eğer bazı ebeveynler çağdaş inançlar karşısında çaresiz kalıyorsa bu sorunu aşmanın bir yolu ya da yolları var mıdır? Her ne kadar gençlerin inanç ve değerler bağlamındaki sorularına/sorunlarına kökten çözüm bulmak pek mümkün görünmüyorsa da kısmi çözümler üretilebilir. Öncelikli olarak ateizm ya da deizm gibi inançlara meyilli olan ya da temel dini konularda ciddi sorunları olan gençler yok sayılarak, heretik ilan edilerek ve mesele önemsiz görülerek bir çözüm bulunamaz. Yine geleneksel dini yorumları dondurarak ve mutlak hakikat kabul ederek çağdaş inanç sorunlarına çözüm bulmak da pek mümkün değildir. Dolayısıyla dine karşı değişen algılara ve dinamik olan sorunlara karşı güncel yorumlar yapmak gerekecektir. Bu anlamda ilahiyat eğitiminin ve ortaöğretim din eğitiminin yeniden yapılandırılması kaçınılmazdır.

Özellikle ilahiyat eğitimi kurgusallıktan, klasik bilgilerin tekrarıyla mümkün olduğunca kurtararak pratik meselelere ağırlık veren bir içeriğe dönüştürülmelidir. Yine gayri resmi ve denetlenmeyen din eğitimi de ciddi bir sorun oluşturduğundan bu konuda da önlemler alınmalıdır. Ayrıca özellikle

ortaöğretimdeki din dersi öğretmenleri ile imam hatiplerdeki meslek dersleri öğretmenlerinin çağdaş inançlar ve akımların iddialarını tartışabilecek bir yetkinliğe ulaşabilmeleri için çeşitli eğitim etkinlikleri düzenlenmelidir. Özellikle ebeveynlerin ve din eğitimcilerinin, gençlerin zihinsel dünyasını şekillenmesinde etkili olan kitap, sinema, sanat ve sosyal medya gibi alanlarda din, inanç ve değerler bağlamında ne tür meselelerin tartışıldığından haberdar olması önemlidir. Bir de inanç ve değerlere dair ciddi sorunları olan gençlere yaklaşımda Yasa'nın da vurguladığı gibi ötekileştirme, ayrıştırma ve yabancılaştırma söylemlerinden (Yasa, 2017, s. 86) kaçınılmalıdır.

Klasik dini yorumların, ortaya çıktığı dönemdeki ihtiyaçları büyük oranda karşıladığını söyleyebiliriz. Ancak günümüzde insana, dine, doğaya ve topyekun hayata karşı algıların sürekli ve hızlı bir şekilde değiştiği, hayatın daha karmaşık bir hal aldığı ve insanların başka inançlardan ve düşüncelerden çok kolay bir şekilde haberdar olduğu bir dünyada mevcut bazı dini yorumların birçok kimseyi tatmin etmediği ortadadır. Eğer herhangi bir yorumu mutlaklaştırıp dinin o yorumdan ibaret olduğu söylenirse büyük bir ihtimalle gençler için din işlevsiz bir konumda olacaktır. Başka bir ifadeyle İslam düşüncesinin statik değil dinamik olduğunun bilinci ile gençlerin sorularına, sorunlarına çözüm bulmak, en azından kendilerini rahatça ifade edebilecekleri tartışma ortamları oluşturmak durumundayız. Mesela biyoloji canlıların oluşumunu sadece evrim ile açıklıyorsa biz de bir ilahiyatçı olarak evrimin tümüyle dine aykırı olduğunu iddia ediyorsak birçok gencin yapacağı şey muhtemelen, din ile bilimin çatıştığı ve bilimsel bilgilerin dini yalanladığı sonucuna varıp din ile arasına mesafe koymak olacaktır. Halbuki, klasik dönemden günümüze kadar birçok İslam düşünürünün, Tanrı'nın yaratması ile evrim düşüncesinin örtüştüğünü ya da uyumlu olduğunu savunduğu da anlatılırsa (Bkz. Bayrakdar, 2018), yani bir yorumu mutlaklaştırmadan farklı yorumlardan da bahsedilip tercih gencin kendisine bırakılırsa din bu tartışmalarda pek yara almayacaktır.

Din-bilim ilişkisi gençlerin en çok merak ettiği konulardan olduğundan dinin ve bilimin mahiyetinin ne olduğu açıkça belirtilmelidir. Bizim kanaatimiz din ile bilimin konu, yöntem ve amaç bakımından birbirinden ayrı olduğu, bu nedenle de aralarında bir çatışma veya çelişme yaşanmayacağı yönündedir. Gençlere özellikle de bilimsel bilgi ile dini yargılamanın yanlış bir yöntem olduğu ısrarla anlatılmalıdır.

Sonuç ve Öneriler

Din, inanç ve değerler bir şekilde insanların ve özellikle de gençlerin araştırma ve sorgulama alanına girdiyse bunun önünü almak pek mümkün olmayacaktır. Aslında bu durum bir sorun değil fırsat olarak da görülebilir. Zira gençlerin inanç ve değerleri sorgulamasına İslam düşüncesinde de teşvik edilen tahkik etme süreci olarak da bakılabilir. İnsanların dogmatik olarak ya da gerekçesiz bir şekilde, kör bir taklit ile bir dini ya da inancı benimsemesi pek arzulanacak ya da tasvip edilecek bir şey değildir. Ancak ideolojik nedenler, eksik bilgi, dinin özü ile bağdaşmayan yanlış yorum, dini düşüncedeki yöntem sorunu ve bazı Müslümanlarda görülen ahlaki sorunlar nedeniyle din ya da Tanrı reddediliyorsa bundan kaygı duymak gerekir. Bu nedenle gençlerin bahsedilen sorgu ya da tahkik sürecinde mümkün

olduğunca doğru bilgilenebilmeleri için anne-babalara ve din eğitimcilerine büyük bir sorumluluk düşmektedir. Zira bilgi çağında eksik ve yanlış bilgi ile dinli olmak da dinsiz olmak da pek işe yaramayacaktır.

Gençlerin, birey olduğu ve hayatın diğer alanlarında olduğu gibi din ve inanç alanında da tercihlerini özgür iradeleri ile yapacağı ve dolayısıyla sorumluluğun da kendilerine ait olduğu unutulmamalıdır. Bununla birlikte çağdaş inançlar karşısında çocuklarına gerektiği gibi rehberlik yapma imkânı olmayan ebeveynler için ciddi bir eğitim modeli geliştirilmelidir. Ayrıca ilahiyat eğitimi dünyayı tanıma, dini bilgiyi/yorumu güncel ile buluşturabilme yetkinliğine kavuşturulmalıdır. Millî eğitim ve diyanet eliyle verilen din eğitimi de bu tür sorunların üstesinden gelecek şekilde düzenlenmelidir. Dini grupların verdiği din eğitimi şeffaf ve denetlenebilir olmalı ve özellikle hurafeci, dogmatik ve hayattan kopuk bir bilgi yüklenmesinin acilen önüne geçilmelidir. Unutulmamalıdır ki, kayıt dışı din eğitiminin telafisi imkânsız sonuçlar doğurması kaçınılmazdır. Bir de dindarlığın istenen düzeyde ahlaki bir yaşama dönüşebilmesi için ahlaki bilincin geliştirilmesi gerekir. Zira mevcut haliyle dindarlık olması gereken düzeyde ahlaki bir yaşam üretememektedir.

Hem inanç hem de değerler bağlamında ailenin sağlam ve güçlü kalabilmesi öncelikli olarak düşünce dünyamızın güçlü olmasına bağlıdır. Bu anlamda çağdaş inançları ve değerleri yakından tanımak ve bunların iddialarına karşı ikna edici cevaplar geliştirebilmek için ilahiyat eğitiminde felsefi düşünceye ağırlık verilmesi gerekir. Eğer başta din felsefesi olmak üzere felsefi düşünceye gereken önem verilmezse gençleri hızlı bir şekilde etkisi altına almaya başlayan deizm ve ateizm gibi inançlar ile başetme imkânı kalmayacaktır.

Kaynakça

- Altunışık, M. A. (2019). İlk Deistlere Göre Deizmin Temel İnançları. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 19 (2), 615-642.
- Aydın, M. S. (1994). *Din Felsefesi*. Selçuk Yayınları.
- Bayraktar, M. (2018). *İslam'da Evrimci Yaratılış Teorisi*. Otto Yayınları.
- Cevizci, A. (2010). *Paradigma Felsefe Sözlüğü*. Paradigma Yayıncılık.
- Gould, R. K. (2005). Deism. İçinde B. R. Taylor (Ed.), *The encyclopedia of religion and nature* (C. 2). Thoemmes Continuum.
- <http://www.ateizmderneği.org.tr/amaclar/>. Erişim: 13.08.20
- <http://www.ateizmderneği.org.tr/tanim/>. Erişim: 05.8.20
- <https://www.facebook.com/karikateist/posts/2304285253001943/>. Erişim: 11.08.20
- <https://onedio.com/haber/imam-bir-babam-olmasina-ragmen-nasil-ateist-oldum-anlatiyorum-832620>. Erişim: 11.08.20
- Konda Türkiye'de Toplumsal Cinsiyet Raporu: Hayat Tarzları 2018 Araştırması. (2019).
- Paine, T. (2017). *Akıl çağı: Gerçek ve efsanevi teoloji üzerine bir araştırma* (A. İ. Dalgıç, Çev.). Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

- Verneaux, R. (2001). *Çağdaş Ateizm Üzerine Dersler* (M. Korlaelçi, Çev.). Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları.
- Yaran, C. S. (2010). İslam Düşüncesinde Ailenin Felsefi ve Etik Temelleri. İçinde *Küreselleşen Dünyada Aile 2009 Yılı Kutlu Doğum Sempozyumu Tebliğ ve Müzakereleri*. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Yasa, M. (2017). *Gençlik ve Varoluş*. Elis Yayınları.

MODERN ZAMANLARIN YALITILMIŞ ÇEKİRDEK AİLELERİNDE ÇOCUĞUN DİNİ VE AHLAKİ EĞİTİMİNİN VERİMLİLİĞİ

Ayşegül GÜN*

Öz

Günümüz dünyasında varolan aile modelleri içerisinde yitirilen birtakım değerler, ailede gerçekleştirilen din eğitimi de olumsuz etkileyecek türdendir. Toplumumuzda ailenin geçirdiği değişimlerden biri de kimi sosyologların “yalıtılmış” şeklinde tanımladığı çekirdek aile tipinin yaygınlaşmasıdır. Bu aile tipi içerisinde yaşlıların çok fazla yerinin olmadığı, özellikle de çalışan ebeveynlerin olduğu ailelerde akrabalık ve komşuluk ilişkilerinin de giderek zayıfladığı bir gerçektir. Bu durumun, çocukların dini ve ahlaki eğitime de olumsuz yansımaları kaçınılmazdır. Misafirperlik, cömertlik, sadakat, vefakarlık gibi İslam’ın aile içi ilişkilere ve sosyal yaşama dair öngördüğü birçok erdemin çocuklara kazandırılması açısından, aile içi ilişkilerin geliştirilmesi ve bu bağlamda özellikle de aile yüklerinin desteğinin alınması önemli katkılar sağlayacaktır. Çalışmanın amacı, sözü edilen bu katkıları ortaya koymaktır.

Anahtar Kelimeler: Din eğitimi, Aile, Çekirdek aile, Geleneksel aile, Aile büyükleri.

Efficiency of Religious and Moral Education of Children in Isolated Core Families of Modern Times

Abstract

In today's world, some values lost within the existing family models are of a kind that will negatively affect the religious education carried out in the family. One of the changes experienced by the family in our society is the popularization of the nuclear family type that some sociologists define as "isolated". It is a fact that the family elders do not have much place in this family type, and especially in families with working parents, kinship and neighborhood are gradually weakening. It is inevitable that this situation will have negative effects on children's religious and moral education. The development of family relations and especially getting the support of family elders will make important contributions in terms of bringing many virtues suggested by Islam regarding family relations and social life such as hospitality, generosity, loyalty and faithfulness to the children. The aim of the study is to reveal these contributions.

Keywords: Religious education, Family, Nuclear family, Traditional family, Family elders.

* Dr. Öğr. Üyesi, Amasya Ünv., İlahiyat Fakültesi, Din Bilimleri Ana Bilim Dalı. aysegul.gun@amasya.edu.tr.
<https://orcid.org/0000-0001-6321-0644>.

Giriş

İslam dini bir taraftan bireyin kendi özel yaşamında Allah’a ve kendisine karşı sorumluluklarını yerine getirerek dindarlaşmasını isterken diğer yandan sosyal hayatın içinde aktif bir şekilde varolmasını, bunu yaparken de adab-ı muaşeret kurallarına uymasını ve diğer insanların hukukuna riayet etmesini ister. Bu sosyal ilişkiler, komşuluk ilişkilerinden akrabalık ilişkilerine kadar geniş bir yelpazede Müslümanlara birtakım toplumsal görev ve sorumluluklar yüklemektedir.

Din eğitiminde özellikle üzerinde durulan konulardan biri, çocukların eğitime çok küçük yaşlardan itibaren başlamak ve onlara iyi bir rol model olarak İslamî yaşamı sunmaktır. Günümüzde çocukların din eğitime dair yazılmış birçok eser, çocuklara kazandırılacak birçok bilgiyi farklı etkinlikler çerçevesinde aktarmakta, bu anlamda anne babalar belki de önceki dönemlere kıyasla oldukça zengin bir bilgi birikimine erişebilmektedir. Okul öncesi dönemden itibaren çocukların dini eğitim alabildiği kurumların yaygınlaşmasıyla birlikte de özellikle çalışan anne babaların din eğitimi vermesorumluluğunda bir görev paylaşımı da söz konusudur. Bununla birlikte anne-babalar hala çocuğun eğitiminden öncelikle sorumludur ve çocuğun aile yaşantısı, karakterinin şekillenmesinde en belirleyici etkenlerdendir.

Aile, evlilik ya da kan bağı yoluyla oluşan akrabalık ilişkisi ile doğrudan birbirine bağlanmış ve yetişkinlerin, çocukların bakımından sorumlu olduğu bir grup insandan oluşmaktadır.¹ Bu birliktelik anne, baba ve çocuklardan oluştuğunda çekirdek aile adını alırken, büyükanne, büyükbaba, kardeşler, yeğenler vb. de birbirleriyle yakın ve sürekli bir ilişki içinde olduklarında geniş aile olarak adlandırılmaktadır. Geleneksel aile olarak da tanımlanan geniş aileler içinde, özellikle dikey kuşaklar boyunca genişlemiş olanlarında, büyükanne ve dede, anne ve baba ile torunlar aynı çatı altında yaşamaktadır.²

Türk aile yapısının tarihte geniş aile şeklinde olmadığı düşünülmektedir. Bununla birlikte aileye büyük önem verilmekte, hatta bu, akraba adlarının zengin olmasının sebebi olarak gösterilmektedir.³ Türk ailesi kalabalıktır, gelinler, damatlar, torunlar, baldızlar bir aradadır ancak her ikametgah bir aileye aittir.⁴ Günümüzde ise daha yaygın hale gelen çekirdek ailelerin, değişen yaşam koşullarıyla birlikte aile içi ilişkilere yönelik geleneksel bakış açısının farklılaştığı ve aile bireylerinin birbirinden uzaklaşma eğilimi gösterdiği gözlenmektedir. Bu durum, farklı açılardan birçok soruna neden olabilmekle birlikte, bizim konumuz açısından dikkat edilmesi gereken husus, çocukların dini ve ahlaki gelişimini sağlamak konusunda ebeveynlerin yalnızlaşmasıdır. Her ne kadar, ailenin bilgi alabileceği kaynaklar ve çocuğun dini eğitime katkıda bulunabilecek kurumsal yapılar çoğalsa da ebeveynler çocukları adına karar alma, bu kararların uygulanması ve değerlendirilmesi sürecinde çoğunlukla yalnız kalmaktadır. Ayrıca, yalıtılmış çekirdek aile içinde büyüyen çocuklar, İslam’ın aile içi ilişkilerin geliştirilmesi adına tavsiye ettiği birçok pratik ilkeyi de çevresinde gözlemleyemeden yetiştirilmektedir. İşte bu çalışmanın amacı, aile büyüklerinin çocukların din eğitiminde ne tür katkılar sağlayabileceği konusunda günümüz ebeveynlerini bilgilendirmektir.

¹ Anthony Giddens, *Sosyoloji*, (Haz. Hüseyin Özel- Cemal Güzel), Ayraç Yayınevi, Ankara 2000, s. 148.

² Önal Sayın, *Aile Sosyolojisi*, Doğu Batı Yay., Ankara 2020, s. 42.

³ İbrahim Kafesoğlu, *Türk Milli Kültürü*, Boğaziçi Yayınları, 3. Baskı, İstanbul 1984, ss. 216-217.

⁴ Yılmaz Öztuna, *Büyük Türkiye Tarihi*, İstanbul 1978, c. XI, s. 365.

1. Değişen Aile Yapısı ve Aile İçi Roller

Aile sosyalleşmenin ilk gerçekleştiği kurumdur. Aile içindeki sosyalleşme süreci, bireyi oynaması gereken bazı temel sosyal rollere hazırlar, aile kimliğine ve kişiliğin gelişimine neden olur. Bu süreçte, aile içinde üç anahtar rol ilişkisi vardır: Karı-koca ilişkisi, çocuk-aile ilişkisi ve yaşlıların rolü. Bu rollerin her biri son iki yüz yılda belirgin bir şekilde değişmiş ve demografik değişikliklerin, artan refahın ve gelişen yeni aile tutumlarının etkisine maruz kalmıştır.⁵ Bunlar arasında yer alan yaşlıların konumu ise muhtemelen en olumsuz etkilenendir.

Sanayi öncesi dönemde, çocuklar aile büyüklerinin de dahil olduğu daha geniş bir çevrede büyümekteydi. Özellikle kırsal kesimde anne ve baba tarla işleriyle meşgul olurken çocuğun bakımını dedeler ve nineler üstlenmekte, anne-babanın sert tavrına karşı dedeler ve ninelerin şefkatli tavrı çocukların sıcak bir aile ortamında büyümelerine katkı sağlamaktaydı. Bu ilişki bir yandan kuşaklararası dayanışma anlamına gelirken diğer taraftan da değerlerin aktarılmasına zemin oluştuyordu.⁶

Önceki toplumlarda, insanlar yaşlandıkça aile içerisindeki yetkesi artar ve yaşlı insanlara büyük bir saygı gösterilirdi. Aile büyükleri önemli konularda son sözü söyleyen kişilerdi. Sanayileşmiş toplumlarda ise toplam nüfus içerisinde payı artmaya başlayan yaşlıların hem aile içindeki hem de sosyal hayattaki etkinliği azalmaya başlamıştır.⁷ Onların sahip oldukları bilgi birikimi de sürekli değişen dünyada gençlere artık faydası olmayan bir bilgi yığını olarak algılanmaktadır.⁸

Kentleşmenin artması ve yaşam koşullarında meydana gelişen değişikliklerle birlikte, aileler küçülmeye ve akrabalık ilişkileri zayıflamaya başlamıştır. Çekirdek aileler içinde dünyaya gözlerini açan, ebeveynin çalışma hayatı ve kendi sınav telaşları içinde zorlu bir yoğunluk yaşayan ve teknolojinin de getirdiği imkanlarla sanal ortamlarda zaman geçirme, alışveriş yapma, görüş alışverişinde bulunma imkanına erişen yeni nesil, aslında kültürün aktarımında ve manevi değerlerin içselleştirilmesinde çok önemli rol üstlenebilecek olan bir imkandan büyük oranda mahrum kalmaktadır. Bu imkan, aile büyükleriyle kurulacak sıcak ilişkilerdir ve bu iletişimin ortadan kalkması din eğitimi açısından birçok avantajdan mahrum kalmak anlamına gelir.

2. Aile Büyüklerinin Çocuğun Din Eğitime Sunacağı Katkıları

Aile büyükleriyle kurulacak daha samimi ve devamlı ilişkilerin hem çocuklara kültürün önemli bir şekillendirici ögesi olan dinin eğitimini vermek hem de onlara rol model olmak bakımından sağlayacağı çok önemli katkılar vardır. Bu birlikteliğin bireylerin hayatına katacağı artı değerlerden birkaçı şunlardır:

⁵ Adrian Wilson, *Family*, Routledge, yy. 2001, s. 11. Web: <http://web.b.ebscohost.com/ehost/ebookviewer/ebook/ZTAwMHR3d19fNzEzNzlfX0FO0?sid=e98f9373-00ac-428d-9710-5127ecf8adcf@sessionmgr101&vid=1&format=EB&rid=15>, 8 Haziran 2020.

⁶ Sayın, *Aile Sosyolojisi*, s. 328.

⁷ Giddens, *Sosyoloji*, s. 41.

⁸ Giddens, *Sosyoloji*, s. 141.

2.1. Aile büyükleri çocukların din eğitime ve onların dini yaşantısının zenginleşmesine katkıda bulunur

Geleneksel geniş ailelerin yerine getirdiği birçok işlev bulunmaktadır. Ekonomik işlevden sağlığa, türün devamını sağlamadan koruyuculuğa, saygınlıktan serbest zaman işlevine kadar birçok fonksiyonun yerine getirilmesine hizmet eden aile kurumunda, eğitim ve dinsel işlev de önemli bir paya sahiptir. Aile üyelerinin sosyalleşmeyi öğrendiği bu yapı içerisinde ebeveyn öğretmen, çocuklar da öğrenci konumundadır. Erkek çocuklar daha ziyade babalarından üretim biçimlerini öğrenirken kız çocuklar da ev işlerini ve cinsiyet rollerini annelerinden öğrenmektedir. Nine ve dedelerin rolü ise toplumun kültürünü, gelenek ve göreneklerini yetişen nesle aktarmaktır. Yine geniş ailelerde, aile büyükleri hem dini bilgileri vermekte hem de dinsel pratiklerin yerine getirilmesini kontrol etmektedir.⁹ Günümüz çirdek ailelerinde ise tüm bu sorumluluk anne babanın omuzlarındadır.

Yapılan araştırmalar, aile büyüklerinin, çocuğun din eğitimindeki etkisini ortaya koymaktadır. Bununla ilgili olarak bir araştırmada, 33 yaşında, din eğitimi almış bir kadın katılımcı: “Çocuklarım en fazla annemden dini bilgileri öğrendiler. Anneannelerinin bu konuda onlar üzerinde çok hakkı vardır.”¹⁰ diyerek, kendisi din eğitimi almış olmasına rağmen bu konuda çocuğu üzerinde anneannesinin daha etkin olduğunu belirtmiştir. Bir diğer araştırmada da benzer bir durum karşımıza çıkmaktadır. Katılımcı “Şöyle diyim o zaman, Eylül ilk dini anneannesinden gördü ve etkilendi. Çünkü ananesi aşırı şey, yani kendi yoluna çok düşkündür. Mesela cemlere bazen hasta olduğu için gidemiyor. Televizyondan izliyor. Çok ibadet ediyor. Eylül’ de onu görüyor.”¹¹ diyerek aile büyüklerinin daha yoğun dini yaşantısının çocuklar üzerinde rol model etkisi yaptığına değinmektedir.

Aile büyüklerinin çocuklara olan sevgiyle dolu ilgisi, onların dini yaşantısının ve söylemlerinin çocukların kişiliğine daha derinden etki etmesine neden olabilmektedir. Konuyla ilgili olarak bir yazar, çocukluk döneminin kişiliğin gelişiminde ne denli önemli bir zaman dilimi olduğundan bahsederken sevgiyle kendisini kucaklayan babaannesinin kendisine ne kadar sağlam bir manevi temel oluşturduğunu şu sözlerle aktarmaktadır:¹²

“Rahmetli babaannemi hiç unutamam. Benim çocukluğumun hem kahramanı hem de eğitmeni idi o. Beni yatağa yatırır ve ardından, ‘Şol cennetin ırmakları / Akar Allah deyu deyu/ Çıkmış İslam bülbülleri / Öter Allah deyu deyu.’ diye hüzünlü bir ses tonuyla Yunus Emre’nin meşhur ilahisiyle beni uyuturdu. Rüyalarımın turnalar girer, ben de onlarla birlikte kanatlanırdım. Ben bu “türkü”nün babaannemin malı olduğunu bilirdim. Yıllar sonra bunun Yunus Emre’nin ilahisi olduğunu öğrenince, ben Yunus’u ne kadar sevmiştim! Dedem erken ölmüş olduğundan onu hiç tanımadım; onun yerine Yunus

⁹ Sayın, *Aile Sosyolojisi*, s. 43-45.

¹⁰ Tuba Karışman, *Din Eğitimi Açısından Çocuğun Yetiştirilmesinde Anne Babanın Hak ve Sorumlulukları*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi Marmara Üniversitesi), İstanbul 2010, s. 68.

¹¹ Fatma Tamer, *Aile ve Din Eğitimi: İlköğretim Düzeyindeki Öğrencilere Verilen Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersinin Sosyalizasyona Etkisi*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi Maltepe Üniversitesi), İstanbul 2018, 42.

¹² D. Ali Taşçı, “Çocukluk, İnsanlık Tohumunun Patladığı Zaman Dilimidir”, <https://www.haber7.com/yazarlar/d-ali-tasci/2990135-cocukluk-insanlik-tohumunun-patladigi-zaman-dilimidir>, 15 Ağustos 2020.

gelip yanıbaşına oturdu ve onu dedem yerine sevdim; çünkü babaannemi çok seviyordum; onun sevgili, benim de sevgilim olmuştu.”

Günümüz çekirdek ailelerinde, aile büyüklerinin yerine getirdiği fonksiyonları ebeveynler yerine getirmek zorundadır. Ancak, kadının çalışma hayatına atılması hem bedenen ve ruhen yıpranması hem de çocuklarına ayırabileceği zamanın azalması anlamına gelir. Gün içerisinde sürekli aktif olan çalışan annelerin çocuklarına ayırdıkları zamanın ne kadarını onların dini ve ahlaki gelişimini şekillendirmek için kullanabildiği konusu önemli bir sorundur.

2.1. Aile büyükleriyle zaman geçirmek, kültürel bilincin oluşmasına ve geleneklere bağlılığa katkı sağlar

Bireyin içinde bulunduğu toplumun kültürel değerlerini kazanmasına toplumsallaşma adı verilir. Kültür kavramı, toplumda konuşulan dilden aile hayatına, eğlenme biçimlerinden çocuk yetiştirme usullerine, evlilik merasiminden cenazelere kadar birçok konuyu kapsayan gelenek ve görenekleri ifade eder. İnsan, sosyal etkileşim yoluyla çevresindekilerden, içinde bulunduğu toplumun kültürünü öğrenir ve benimser.¹³ Aile büyüklerinin yetişen neslin toplumsallaşmasında çok önemli bir rolü vardır. Anne babaların da yetiştiricisi konumunda olan bu aile büyükleri, çocuklara yaptıkları dini ve ahlaki telkinlerle, söyledikleri şarkı, ilahi ve tekerlemelerle, dil ve konuşma üsluplarıyla ve daha birçok aktarımla onların yaşamlarını kültürel öğelerle süsleyerek zenginleştirmektedir.

Günümüzde insanlar çok daha hızlı bir şekilde geleneksel değerlerden uzaklaşmakta, milli ve manevi değerlere yönelik bakış açıları farklılaşmaktadır. Ülkemizde aile değerleri üzerine yapılan araştırmada, günlük hayatın dini kurallara göre yaşanması gerektiği fikri katılımcıların %70,3'ü tarafından desteklenmiştir. Sosyodemografik değişkenler açısından yapılan karşılaştırmalarda ise yaşı ilerlemiş bireylerin gençlerden, eğitim seviyesi düşük olanların yüksek olanlardan ve kırdaki yaşayanların kentlilerden daha yüksek oranda bu ifadeye katıldıkları görülmüştür.¹⁴ Benzer bir durum “İnsan sık sık dua etmelidir.”, “Aile dini ve manevi değerlerine bağlı olmalıdır.”¹⁵ ifadesine katılımda da söz konusudur. Burada dikkat çeken bir diğer husus da bireysel gelişime atfedebileceğimiz, çocukların üniversite mezunu olmalarını, sorumluluklarını yerine getirmelerini, özgüvenli olmalarını, bağımsız düşünebilmelelerini önemseme bakımından kır-kent arasında belirgin bir farklılık ortaya çıkmazken toplumsal yapının sağlıklı işleyişi ve kültürel değerlerin devamlılığı açısından önemli olan ve İslamiyet'in de öncelikli tavsiyeleri arasında yer alan aile büyüklerine saygılı olmayı ve cömert olmayı önemseme düzeyinin, geleneksel aile yapısının hakim olduğu kırdaki yaşayanlarda kentlilerden daha fazla çıkmasıdır.¹⁶ Bu du-

¹³ Feriha Baymur, *Genel Psikoloji*, İnkılap Kitabevi, 13. Baskı. İstanbul t.y, s. 272.

¹⁴ T.C. Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü, *Türkiye’de Aile Değerleri Araştırması*, Ed. Mustafa Turgut, T.C. Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü, Ankara 2010, s. 130.

¹⁵ T.C. Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü, *Türkiye’de Aile Değerleri Araştırması*, s. 135.

¹⁶ T.C. Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü, *Türkiye’de Aile Değerleri Araştırması*, ss. 180-194.

rumda diyebiliriz ki kentlerde yaşayan eğitimli genç nesil, içinde yetiştikleri çekirdek ailelerinde, geleneksel dini değerlerden daha hızlı bir şekilde uzaklaşma eğilimindedir. Bu durumun olumluya çevrilmesi için nesiller arası iletişimin devamlılığını sağlamak önemlidir.

Modern zamanlara kadar çocuklar, geleneklerin egemen olduğu bir çevre içinde sosyalleşirken modernleşmeyle birlikte, özellikle eğitim ve tıp alanında yaşanan gelişmelere paralel olarak çocuklar daha yakından tanınmaya çalışılmış ve onun eğitimini birtakım kurumların rehberliğinde gerçekleştirme fikri ön plana çıkmıştır. Buna göre çocuklar toplumsallaşmayı, önceki dönemlere nazaran daha bireysel bir temelde öğrenmeye başlamışlardır.¹⁷ Modern eğitim sistemi içinde yetişen nesiller, pozitivist dünya görüşü ve bilimsel bakış açısının etkisiyle “bakma”ya ve “bilme”ye odaklanmıştır. Ancak bu yapılırken, insana asıl değerli kılan şuur, vicdan, merhamet gibi diğer ahlaki değerler yitirmeye başlamıştır.¹⁸ Bu bireyselliğin toplumsal yapıda ne tür zararlar meydana getirdiğini, çevremizde sıkça görmek mümkündür. Kendi çıkarları doğrultusunda hayatını idame ettirmeyi arzu eden bireyler, bu durumu inancına da uygulayarak, kendisini mutlu edecek bir formda yaşamını şekillendirmeye yönelmektedir.

2.3. Aile büyükleriyle zaman geçirmek, daha geniş bir sosyal çevrede büyümeye ve akrabalık ilişkilerinin gelişmesine imkân sağlar

Geniş aileye nazaran çekirdek aileler akrabalık ilişkilerinden görece olarak soyutlanmıştır. Çekirdek ailede geniş ailede olduğu gibi yoğun ilişkiler ve akrabaların aile üzerinde belirgin bir etkinliği bulunmamaktadır.¹⁹ Ailedeki çözülme eğilimi, büyük aile dayanışmasının önemini iyice hissedilir hale getirmiştir. Akrabalık bağlarının önemini kaybettiği 20. yüzyılda, bireysel hürriyetler uğruna dayanışma ailesinin ve akrabalık ilişkilerinin sunduğu imkanlardan mahrum kalınmıştır. Bu dönemde, sadece akrabalar arası mecburi dayanışmanın izleri silinmekle kalmamış, çekirdek ailede de aile bağları gevşemeye başlamıştır.²⁰

Önceki dönemlerde içerisinde bulunduğu akran çevresinden birçok şey hakkında bilgi edinerek yetişen çocuklar artık eğitim kurumlarında, bireysel olarak toplumsallaşmayı öğrenmeye başlamıştır. Çocuklar için ebeveyninin, öğretmenlerin, doktorların veya psikologların söylemleri doğrultusunda bir yaşam kurgulanmaktadır.²¹ Bu durum, çekirdek ailedeki ebeveynlere çocuklarını daha özgür bir ortamda yetiştirme imkanı sunmakla birlikte, önemli bir sosyal ilişki desteğinden de mahrum olmak anlamına gelir. Aile büyüklerinin aynı evde yaşaması, birçok akraba ile onlar vesilesiyle görüşme imkânı yaratmaktadır. Büyükanne ve/veya büyükbabanın yaşadığı evde çocuklar, 3. dereceden akrabaları olan amcalar, halalar, teyzeler, kuzenler vb. ile görüşme imkânı elde edebilecek ve İslam’ın akrabalık ilişkilerine dair öngördüğü ilkeleri yaşamına daha kolay tatbik edebileceği bir ortamda yetişecektir.

¹⁷ Sayın, *Aile Sosyolojisi*, s. 334-335.

¹⁸ Seyfi Kenan, “Modern Eğitimin Oluşum Sürecinde Değerler eğitimi Nasıl Zayıfladı?”, *Değerler ve Eğitimi*, Ed. Recep Kaymakcan vd., Dem Yay., İstanbul 2013, ss. 283-284.

¹⁹ Sayın, *Aile Sosyolojisi*, s. 54.

²⁰ Amiran Kurtkan Bilgiseven, *Genel Sosyoloji*, Divan Yay., 3. Baskı, İstanbul 1982, s. 262.

²¹ Sayın, *Aile Sosyolojisi*, ss. 330-335.

Kur'an-ı Kerim'de akrabalık ilişkilerinin devamlılığına ve onlarla sağlıklı ilişkiler kurmaya ilişkin birçok ayet yer almaktadır.²² Yüce Allah Kur'an'da açık bir şekilde "... akrabalık bağlarını koparmaktan sakının."²³ buyurmaktadır. Peygamberimiz de Müslümanlara sıla-i rahimi yani kan bağı ve evlenme yoluyla oluşan akrabalık ilişkilerini sürdürmeyi, onlara ilgi gösterip iyilik ve yardımda bulunmayı tavsiye etmiştir.²⁴ Günümüz çekirdek aileleri içinde bunu başarmak oldukça güçtür. Çünkü ebeveynin her ikisi çalıştığında, hafta içinde yaşanan yoğunluk ve yorgunluk, hafta sonunda ise ev için gerekli düzenlemelerin yapılması ya da yine çekirdek aile olarak birtakım etkinliklerin planlanması nedeniyle akrabalara çok fazla zaman ayırlanamamaktadır. Bu durumdan zaman zaman, aynı evde yaşamayan aile büyükleri de olumsuz etkilenmektedir.

Geniş ailelerde sahip olunan ortak dini duygular, birlikte coşkuyla yapılan ibadetler ve kutlamalar, aile içindeki dayanışmayı ve istikrarı sağlamaya katkıda bulunur.²⁵ Modern ailenin dini ise kabile ve millet sınırlarını aşan ve soyut kavramlara dayanan dinlerdir. Dini davranış fert ile Allah arasındaki içselleşmiş bir ilişkiye dönüşmektedir.²⁶ Günümüzde, ümmet olma bilincini aşılacak olan cemaatle yapılan ibadetlerin yerini tek başına ve alelacele yapılanları almakta; dini bayramlar bir tatil telakki edilerek geniş aileden uzakta geçirilmekte, kurban ibadeti vekaletin verilmesiyle yerine getirilen bir görev addedilmekte ve bir çocuğun "biz" olma şuuruna katkıda bulunabilecek birçok ibadetin bireyselleşmiş halleri günümüz çocuklarının dünyasında yer almaktadır.

2.4. Aile büyükleriyle birlikte zaman geçirmek, çocuklarda önceki nesle karşı sorumluluk duygusu geliştirir

Torun sahibi olmak, yaşlılara yaşam doyumu sağlayan önemli bir unsurdur. Bu karşılıklı ilişki hem büyükanne ve büyükbabalara hem de torunlara çok olumlu etki etmektedir. Yaşlılar bu doyurucu ilişki içerisinde kişiliğini zenginleştirip hayata bağlanırken çocuklar da hayat tecrübesi, koşulsuz sevgi, hoşgörü, yaşlılık gerçeği ve yaşlıyla iletişim hakkında bilgi sahibi olurlar.²⁷ Bu ilişki çocuğun ebeveyni tarafından da olumlu yönde desteklendiğinde, çocuklar aile büyüklerine hayatlarında bir yer ayırabilir ve onların bakımından sorumlu oldukları gerçeğine uygun hareket edebilirler.

Yapılan araştırmalar, aile içi ilişkilerde yaşlıya gereken hürmetin gösterilmediğini ortaya koymaktadır. Aratan tarafından yapılan araştırmada, huzurevinde kalan yaşlılarla yapılan görüşmede, istismar ve ihmale maruz kalanların oranının %62,4 olduğu tespit edilmiştir. Onlardan yararlanmaya ya da onlara zarar vermeye çalışanların içinde %25 oranında oğlu, %15,91 oranında kızı, %21,59 oranında

²² Bkz. Bakara 2/83, 177, Nisâ 4/36; Nahl 16/90.

²³ Nisâ 4/1.

²⁴ Mustafa Çağrı, "Sıla-i Rahim", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 2009, c. XXXVII, s. 112.

²⁵ Sayın, *Aile Sosyolojisi*, ss. 43-45

²⁶ Bilgiseven, *Genel Sosyoloji*, s. 266,

²⁷ Azize Nilgün Canel, *Aile Yaşam Becerileri*, T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, 2. Baskı, İstanbul 2012, s. 92.

gelini ve%2,27 oranında torunu yer almaktadır.²⁸ Günümüzde durum o kadar vahim bir hal almıştır ki 15 Haziran, Dünya Yaşlı İhmal ve İstismarı Farkındalık Günü olarak ilan edilmiştir.

İslami anlamda, kişinin çocukları ve torunlarını ifade eden “fürû”una karşı olduğu kadar “usul”ünden olan dede ve ninelerine karşı da sorumlulukları vardır. Buna göre kişi, fürûunun eğitim ve nafakasını temin etmekle, ihtiyaç halinde de usulünün nafakasını karşılamak ve onlara bakmakla yükümlüdür. Usul ve fürû arasındaki karşılıklı ilişkiler bağlamında öngörülen sorumluluklar, toplumda güzel ahlakın yerleşmesi, aile ve akrabalık ilişkilerinin gözetilmesi amacına hizmet etmektedir.²⁹ Bu amacın gerçekleşmesi ise küçük yaşlardan itibaren birey, bu akrabalarıyla yakın ilişki içinde olmalı ve sorumluluklarını düzenli olarak yerine getirmek için çabalamalıdır. Çünkü her ne kadar sorumluluklar bilinse de araya giren mesafeler ve gündelik meşguliyetler, bireyin anne-babasına karşı olan sorumluluklarını bile gerektiği şekilde yerine getirmemesi için bir bahane olarak ileri sürülebilmektedir. Ayrıca, küçük yaşlarda dede ve ninesinin ilgi ve şefkati ile büyüyen çocukların onlara karşı sevgi- saygı duyması ve yaşlandıklarında onları himaye etmek istemesi de daha kolay olacaktır.

Bireyler, çekirdek aileleri içinde elbette daha özgürdür ve geleneksel ailede varolan beklentilerden önemli ölçüde uzaktır. Bununla birlikte insanlar yaşları ilerledikçe çocuklarıyla ve torunlarıyla bir arada olmayı daha çok arzu etmektedir. TÜİK tarafından yapılan araştırmada fertlerin yaşlılığı ile ilgili yaşam tercihleri sorulmuş, bireylerin yaşları ilerledikçe “Çocuklarımın yanında kalırım” düşüncesinin daha çok arttığı görülmüştür.³⁰ Keskin tarafından yapılan araştırmada katılımcılara yöneltilen “Evlendikten sonra kızınızın /oğlunuzun sizinle birlikte oturmasını ister misiniz?” sorusuna köyde yaşayanların %30,9’u, kentte yaşayanların %26,3’ü “evet” cevabını vermiştir.³¹ Bir diğer araştırmada ise yaşlılık döneminde ebeveynlerin çocuklarından ilgi ve hatırlanmak istedikleri, maddiyattan çok manevi desteğe ihtiyaçları duydukları tespit edilmiştir.³² Buna göre, bireyler yaşlandıkça hem fiziksel anlamda yaşadıkları güç kaybı hem de toplumsal yaşamda karşılaştıkları psiko-sosyal problemleri aşabilmek için evlatlarının ilgisine ihtiyaç duymaktadır. Anne babasının aile büyüklerine yönelen bu ilgisini gözlemleyen çocuklarda da aynı bilincin ve sorumluluk duygusunun gelişmesi beklenir.

Sonuç

Çekirdek aile adı verilen modern aile, geniş aile tipinin ortadan kalkmasından doğan mahzurları bünyesinde taşır ve fonksiyonlarının birçoğunu da kaybetmiştir. Bu fonksiyon zayıflığı ise bünyede zafıya sebep olabilecek türdendir. Örneğin geniş ailelerin nüfusu yenileme fonksiyonuna ek olarak dini,

²⁸ Taner Artan, “Huzurevinde Kalmakta Olan Yaşlılarda Aile İçi İstismar”, *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 2013, Cilt: 24, Sayı: 2, s. 117. Konuyla ilgili Bkz. Nuran Akdemir vd., “Yaşlı İstismarı ve İhmali”, *Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Hemşirelik Dergisi*, 2008, Cilt: 15, Sayı:1, ss. 68-75.

²⁹ Mehmet Boynukalın, “Usul”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 2012, c. XLII, s. 198.

³⁰ TÜİK, *Toplumsal Yapı ve Cinsiyet İstatistikleri*, http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1068, 16 Ağustos 2020.

³¹ Enes Keskin, “Kentleşme Sürecinde Ailenin Değişimi: Bursa’da Bir Alan Araştırması”, *Paradoks Ekonomi Sosyoloji ve Politika Dergisi*, 2016, Cilt: XII, Sayı: Özel, ss. 174-175.

³² Bengi Öner ve Selcan Yılmaz, “Anne ve Baba Gözüyle ‘Çocuk Eğitimi’ Bir Sosyal Temsil Ön Çalışması”, *Kriz Dergisi*, Ankara 2001, Cilt: 9, Sayı: 1, s. 45.

eğitimsel, psikolojik ve statü verme fonksiyonları da vardır. Ancak günümüzde çekirdek aile, büyük ebeveynlerden ayrılarak ayrı bir mesken ve bütçeye sahip olmuştur ve daha ziyade iki önemli fonksiyonu icra edebilmektedir. Bunlardan ilki, çocuğun sosyalleşmesini de içine alacak şekilde nüfusun yeniden istihsalı, diğeri ise akrabaları ve hatta kendi çocukları ile ilişkisi kesilen eşlerin dayanışması ile elde edilen psikolojik tatmindir. Çekirdek ailelerdeki kadın ve erkeğin yalnızca nüfusu yenileme fonksiyonunu devam ettirerek çocukların yetiştirilmesi vazifesini büyük oranda devlete devretmesi ise ailenin biraz daha çözülmesi tehlikesini doğurmaktadır.³³

Aile tipleri değiştikçe, sosyal ilişkiler de değişmeye başlamıştır. Klan ailesinden modern çekirdek ailelere geçildikçe hısımlık ilişkileri gittikçe azalmaya başlamıştır.³⁴ Cemaat hayatı daha sıcak ve sevgiye dayalı ilişkilerin yanı sıra “biz şuuru”nu temele alan bağılıklar ve manevi tatminler sağlarken cemiyet hayatı insanlara resmi işbirlikleri yolu ile birtakım maddi menfaatler sunmaktadır.³⁵ Günümüzde insanlar cemiyet hayatı içerisinde bireysel yaşamlarını daha üst düzey bir refah seviyesinde devam ettirebilmekte, çocuklarına daha iyi yaşamsal ve eğitimsel koşullar sağlayabilmektedir. Bununla birlikte çocuklar, aile büyüklerinin ilgisi ve rehberliğinde verilen terbiyeden, onların sevgisinin yarattığı olumlu atmosferden mahrum kalarak yetişmek durumundadır.

Giddens’a göre artık geleneksel aileye dönmek mümkün değildir. Önceki aile yapıları bugün işlevsel olamayacak kadar baskıcı bir yapıdadır ve aile üzerinde etkili olan toplumsal dönüşümler çoğunlukla tersine çevrilemez niteliktedir.³⁶ Bu çalışma kapsamında tavsiye edilen de ailelerin geniş aile tipine dönüştürülmesi olmayıp, çekirdek ailelerin özellikle de aile büyükleriyle ilişkilerini kuvvetlendirmeleri ve çocukların din eğitiminde onların sağlayabileceği katkılardan istifade etmeleridir.

Günümüzde özellikle kadının çalıştığı durumlarda aile büyüklerinin tekrar aileye dahil olduğu görülmektedir. Çocuk bakımı konusunda yeterli kurumsallaşmanın olmadığı şehirlerde çalışan anneler, geleneksel çözümler üreterek aile büyüklerinden yardım almaktadır.³⁷ Bu durumda, dedeler ve nineler, torunlarının yetiştirilmesine ve eğitilmesine tekrar müdahil olmaya başlamıştır. Her ne kadar bugün çalışan anne babaların önemli bir kısmı artık çocuklarının din eğitiminde daha bilinçli olsalar da onların yanında olmadıkları zamanlarda aile büyüklerinin, tecrübeleri ve olgunlaşmış sevgileriyle torunlarına rehber olmalarına fırsat tanınmalıdır. Bu konuda aile büyüklerinin bilinçli ve istekli olması da oldukça önemlidir.

Kaynakça

- Akdemir, Nuran vd., “Yaşlı İstismarı ve İhmali”, *Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Hemşirelik Dergisi*, 2008, Cilt: 15, Sayı:1, ss. 68-75.
- Artan, Taner, “Huzurevinde Kalmakta Olan Yaşlılarda Aile İçi İstismar”, *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 2013, Cilt: 24, Sayı: 2, ss. 109-122.

³³ Bilgiseven, *Genel Sosyoloji*, ss. 271-273.

³⁴ Bilgiseven, *Genel Sosyoloji*, s. 267.

³⁵ Bilgiseven, *Genel Sosyoloji*, s. 263.

³⁶ Giddens, *Sosyoloji*, s. 178.

³⁷ Sayın, *Aile Sosyolojisi*, s. 339.

- Baymur, Feriha, *Genel Psikoloji*, İnkılap Kitabevi, 13. Baskı. İstanbul t.y.
- Boynukalın, Mehmet. “Usul”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 2012, c. XLII, ss. 198-199.
- Canel, Azize Nilgün, *Aile Yaşam Becerileri*, T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, 2. Baskı, İstanbul 2012.
- Çağrı, Mustafa. “Sıla-i Rahim”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 2009, c. XXXVII, ss. 112-113.
- Giddens, Anthony, *Sosyoloji*, (Haz. Hüseyin Özel- Cemal Güzel), Ayraç Yayınevi, Ankara 2000.
- Kafesoğlu, İbrahim, *Türk Milli Kültürü*, Boğaziçi Yayınları, 3. Baskı, İstanbul 1984.
- Karışman, Tuba, *Din Eğitimi Açısından Çocuğun Yetiştirilmesinde Anne Babanın Hak ve Sorumlulukları*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010.
- Kenan, Seyfi. “Modern Eğitimin Oluşum Sürecinde Değerler eğitimi Nasıl Zayıfladı?”, *Değerler ve Eğitimi*, Ed. Recep Kaymakcan vd., Dem Yay., İstanbul 2013, ss. 275-285.
- Keskin, Enes, “Kentleşme Sürecinde Ailenin Değişimi: Bursa’da Bir Alan Araştırması”, *Paradoks Ekonomi Sosyoloji ve Politika Dergisi*, 2016, Cilt: XII, Sayı: Özel, ss. 158-189.
- Kurtkan Bilgiseven, Amiran, *Genel Sosyoloji*, Divan Yay., 3. Baskı, İstanbul 1982.
- Öner, Bengi ve Selcan Yılmaz, “Anne ve Baba Gözüyle ‘Çocuk Eğitimi’ Bir Sosyal Temsil Ön Çalışması”, *Kriz Dergisi*, Ankara 2001, Cilt: 9, Sayı: 1, ss. 39-46, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/21/78/769.pdf>, 16 Ağustos 2020.
- Öztuna, Yılmaz, *Büyük Türkiye Tarihi*, İstanbul 1978, c. XI.
- Sayın, Önal, *Aile Sosyolojisi*, Doğu Batı Yay., Ankara 2020.
- Tamer, Fatma, *Aile ve Din Eğitimi: İlköğretim Düzeyindeki Öğrencilere Verilen Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersinin Sosyalizasyona Etkisi*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2018.
- Taşçı, D. Ali, “Çocukluk, İnsanlık Tohumunun Patladığı Zaman Dilimidir”, <https://www.haber7.com/yazarlar/d-ali-tasci/2990135-cocukluk-insanlik-tohumunun-patladigi-zaman-dilimidir>, 15 Ağustos 2020.
- T.C. Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü, *Türkiye’de Aile Değerleri Araştırması*, Ed. Mustafa Turgut, T.C. Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü, Ankara 2010.
- T.C. Diyanet İşleri Başkanlığı, *Kur’ân-ı Kerîm Meâli*, çev. Halil Altuntaş ve Muzaffer Şahin, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2011.
- TÜİK, *Toplumsal Yapı ve Cinsiyet İstatistikleri*, http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1068, 16 Ağustos 2020.
- Wilson, Adrian, *Family*, Routledge, yy. 2001, Web: <http://web.b.ebscohost.com/ehost/ebookviewer/ebook/ZTAwMHR3d19fNzEzNzlfX0FO0?sid=e98f9373-00ac-428d-9710-5127ecf8adcf@sessionmgr101&vid=1&format=EB&rid=15>, 8 Haziran 2020.

İSLÂM'IN AİLE KURUMUNUN BEKASINA KATKISI

Nihat DALGIN*

Öz

Aile, bir erkek ile kadının yaşamlarını beraberce sürdürmeleri maksadıyla, evlilik sözleşmesi akabinde oluşturdukları bir kurumdur. Eşler arasındaki uyum ve huzurun evliliklerin uzun süreli olmasında önemli bir etkiye sahip olduğu inkâr edilemez bir gerçektir. Modern dönemin sorunlarından birisi evliliklerin kısa sürmesi, boşanma oranlarının her geçen gün artış göstermesidir. Müslüman toplumlarda boşanma oranı tarih boyunca dünya ortalamasının altında seyretmiş olup bunda İslami öğretilerin başarısı büyüktür. İslam'da gerek nikâh aşamasında gerekse evlilik sürecinde ailedeki uyum ve huzuru sağlamaya, dolayısıyla evliliklerin uzun ömürlü olmasına yönelik bir kısım düzenlemeler yapılmış, tedbirler alınmıştır. Bu bağlamda olmak üzere; eşler arasında uyumun üst düzeyde sağlanabilmesi için İslam fıkhiında din farkı geçici evlenme engeli olarak belirlenmiş, aynı dinden olanlar arasındaki evliliklerde dindar olanın tercih edilmesi tavsiye edilmiştir. Eşlerin birbirine hoşgörü ve şefkatle yaklaşması, yaşanacak sorunların çözümü için her türlü gayretin gösterilmesi, en son olarak boşanma sürecine girilmesi önerilmiştir. Boşanma hakkı üç ile sınırlandırılmış, her iki eşe boşanma davası açma hakkı verilmekle birlikte, makul bir gerekçesi bulunmadan boşanmak isteyen eşe cennet kokusunun haram olduğunun ifade edilmesi; erkeğin ayet ve hadislerde anlatılan boşanma sürecinin dışında bu yetkisini kullanmaması, her boşanma sonucunda erkeğin kadına iddet müddetince evinde bakacak olması gibi düzenlemeler, erkeğin bu yetkisini kullanmada soğukkanlı ve temkinli davranmasını sağlamıştır. Kadın eşin boşanma sonrasında manevi tazminat ve ömür boyu yoksulluk nafakası gibi boşandığı eşten bir ödeme alamayacak olması da kadının zaruret oluşmamişsa boşanmayı düşünmesini engellemiştir. Burada bir kısmına yer verilen sebeplerle Müslüman toplumlarda tarih boyunca boşanma oranı düşük seyretmiştir. Sanayi devrimi sonrasında ortaya çıkan modernleşme ile birlikte Müslüman toplumlarda İslami öğretilerin yeterince halka aktarılamaması ve modernleşmenin getirdiği yaşam felsefesinin Müslüman toplumlarda da hâkim olmaya başlaması neticesinde, toplumun evliliğe, aileye, aile içi sadakate, iffet ve namus gibi kavramlara bakışı değişmiş ve bu yüzden Müslüman ailelerde sorunlar artmış, boşanma oranları yükselişe geçmiştir. Tekrar huzurlu ve mutlu toplum seviyesine yükselebilmek için ailelerdeki huzurun ve mutluluğun sağlanması, bunun için de gerekli her türlü ahlaki ve hukuki düzenlemelerin yapılması, önlemlerin alınması gerekmektedir.

Anahtar Kelimeler: Evlilikte denklik, Evlenme engeli, Eşlerin hoşgörüsü, Boşanma.

Islam's Contribution to the Family Institution

Abstract

Family is an institution that is created by a man and a woman through a marriage contract to continue their lives together. It is an undeniable fact that harmony and peace between spouses play a key role in long-lasting marriages.

* Prof. Dr., Sinop Üniversitesi Rektörü, İlahiyat Fakültesi Dekanı, ndalgin@sinop.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-5609-5577>.

One of the problems that we come across in the modern era is that divorce rates increase day by day therefore marriages last shorter. Divorce rates in Muslim societies have been below the world average throughout history, and it is believed that the success of Islamic teachings has been a major influence in this. In Islam, to ensure harmony and peace in the family and hence to ensure the longevity of marriages, some arrangements have been made and measures have been taken both during the wedding phase and throughout the marriage. In this context, to increase harmony between spouses, having different religious backgrounds has been considered as a temporary barrier to marriage in Islamic jurisprudence, and it is recommended to prefer the religious one in marriages between those of the same religion. Also, it was highly suggested that the spouses approach each other with tolerance and affection, that every effort should be made to solve the problems in the family, and then two parties should enter into the divorce process. Regulations such as the man not using this authority apart from the divorce process described in verses and hadiths, and that the man will look after the woman at his house for a period of time after each divorce, enabled the man to behave calmly and cautiously while using this authority to initiate divorce. The fact that the spouse will not be entitled to any payment from the divorced spouse, such as spiritual damages compensation and lifetime poverty alimony after the divorce, prevented the woman from considering divorce if there was no obligation. Thanks to some of the reasons mentioned above, low divorce rates have been observed in Muslim societies throughout history. As a result of the modernization that emerged following the Industrial Revolution, the Islamic teachings failed to spread to the public sufficiently in Muslim societies and the philosophy of life brought by modernization began to prevail in Muslim societies. Therefore, society's perception of concepts such as marriage, family, fidelity, chastity, and honor has changed, and some issues have arisen and divorce rates have increased in Muslim families. To become a peaceful and happy society again, it is necessary to initially restore peace and happiness in families by taking all necessary moral and legal regulations and measures.

Keywords: Spousal equivalency, Obstacles to marriage, Tolerance of spouses, Divorce.

Giriş

Yüce Allah insanları erkek ve kadın olarak iki farklı cinsiyette yaratmış, insan neslinin devamı için de evliliği meşru kılmıştır. İnsan neslinin devamı yanında bireylerin yaratılış gayeleri doğrultusunda yaşam sürebilmeleri için dünya hayatında erkeğin kadına kadının da erkeğe olan ihtiyacı ayette¹ elbise ve beden ilişkisinde sembolize edilmiştir. Kadın ve erkeğin nikâh sözleşmesiyle beraber kurdukları yuvanın adı aile olup bu oluşum ilk insanlar olarak bildiğimiz Hz. Âdem ve Hz. Havva'nın evlilikleriyle başlamıştır. Aile kurumu; insan neslinin devamında, eşlerin yardımlaşarak yaşam sıkıntılarına göğüs germesinde, birbirlerinden huzur bulmasında, çocukların sağlıklı ve erdemli şekilde büyümelerinde, toplumda ahlaki özelliklerin yaygınlaşıp kötü hasletlerin bastırılmasında, kültürün nesilden nesile taşınmasında, ilahi emirlerin yeryüzünde uygulanma şansı bulması ve medeniyetlerin kurulmasında, önemli bir güç kaynağı olmuştur. Birey ve toplum için bu kadar önemli olan aile yuvasının kurulması ve uzun ömürlü olabilmesi için toplumu oluşturan diğer bütün grup ve kurumların bunun üzerine eğilmeleri, gerekli katkıyı sunmaları en temel görevleridir.

¹ İlgili ayette şöyle buyrulmaktadır. “Kadınlar sizin için elbise, siz de kadınlar için elbise gibisiniz”, Bakara, 2/187.

Güncel istatistikler modern toplumlarda evlilik oranının her geçen gün düştüğünü, boşanma oranlarının ise hayli yüksek olduğunu göstermektedir. Buna göre günümüzde aile kurumuyla ilgili temelde iki sorun bir arada yaşanmaktadır; bunlardan birisi toplumda evlilik çağında çok sayıda birey (kadın-erkek) bulunmakla birlikte, evlenerek aile oluşturanların sayısının hayli azlığı, diğeri ise gerçekleşen evliliklerin uzun süre devam edememesidir. Bu temel soruna bağlı olarak; evlilik için geç karar verilmesinin oluşturduğu psikolojik bunalımlar, evlilik dışı birlikteliklerin çoğalması, anne ve babası belirsiz çocukların sayısının artması, boşanmaların artmasına bağlı olarak toplumda birbirlerine kin ve husumet besleyen ailelerin/sülalelerin çoğalması, tek bireyli ailelerin sayısının artması, sadece anne ya da babası yanında büyümek zorunda kalan çocukların artması, evlilikten umduğunu bulamadığı ve aynı zamanda boşanma aşamasında karşılaştığı olumsuzluklar nedeniyle bunalıma girmiş, psikolojisi bozulmuş bireylerin sayısının artması gibi her geçen gün yeni sorunlar ortaya çıkmaktadır.

Uzmanlar toplum huzurunun ailelerdeki huzura bağlı olduğunda hemfikirlerdir. Ekonomik gelişmişliğin tek başına birey ve toplum huzuru için yeterli olmadığı da kabul edilen bir gerçektir. Erkek için hep ön plana çıkmayı, bunun için başarılı olmayı, bu sebeple rekabetten hiçbir zaman kopmamayı ve karşılıksız fedakârlık yapmaktan her zaman kaçınmayı öneren; kadın için mutlaka özgür olmayı, bunun için klasik rollerden kurtulmayı, ayak bağı olabilecek evlilik, ev işleri ve doğum gibi şeyleri mümkün mertebe ertelemeyi öneren modern yaşam felsefesi, şüphesiz ki, hem evlilik oranının düşük seyretmesinde hem de kurulan evliliklerin uzun ömürlü olamayarak boşanmayla sonuçlanmasında etkin bir role sahiptir. Günümüz toplumları her toplumda bulunan rutin sorunlar yanında bir de yüksek oranda boşanma neticesinde oluşan toplumsal sorunlarla uğraşmaktadır. Bu sorun aynı zamanda aile kurumunun bekasını tehdit eden bir sorundur. Toplumda mevcut olan bütün sosyal kurumların bu sorunun çözümüne katkı sağlamaları beklenmektedir.

Aile kurumunu ilgilendiren bu tür yeni sorunlarla mücadelede; *“Evlenmenin madden ve manen kolaylaştırılması, evliliğin teşvik edilmesi; eşlerde aile olmanın sorumluluğu ve bilincinin yerleştirilerek evliliklerin uzun ömürlü olmasının sağlanması”* uğrındaki ekonomik, sosyal, hukuki ve ahlaki alandaki bütün gayretlerin önemli olacağını düşünmekteyiz. Çalışmamızda kurulan evliliklerin uzun ömürlü olabilmesi/ömür boyu devam edebilmesi, bu sayede aile kurumunun bekasının sağlanabilmesi için nikâh aşamasında ve evlilik sürecinde bugüne kadar İslam’ın hangi önlemleri aldığı ve ne tür düzenlemeler yaptığı tespitiye çalışılacaktır.

1. Aile Kurumundaki Mutluluk İçin Nikâh Aşamasında Yapılan Düzenlemeler

İslam, evliliklerin uzun ömürlü olabilmesi için, evlilik sözleşmesi öncesinde bazı hususlara dikkat edilmesini istemiştir. Bunları şöylece sıralayabiliriz:

1.1. Evlilik Yapacaklar Arasında İnanç/Din Birliğinin Bulunması

Eşler arasındaki fikir ve inanç birliği uyumu, huzuru ve mutluluğu doğurur; huzur da aile yuvasının uzun ömürlü olmasını sağlayacaktır. İşte Müslüman bireylerin gayr-i Müslimlerle evlenmesinin yasaklanmasının sebepleri arasında, söz konusu evlilikte gerek aile içi uyumun yakalanamaması gerek

çocuk yetiştirmekte karşılaşılabilecek problemler ve kültür anlaşmazlığı gibi olumsuzluklar neticesinde evliliğin uzun süreli olamama ihtimalinin yüksel olması gösterilebilir.

İslam, mensupları için diğer din mensuplarıyla evlilik hususunda şu tür bir düzenleme yapmıştır: Prensip olarak Müslüman erkek ve kadın, gayr-i Müslimlerle, yani Müslüman olmayan herhangi bir bireyle evlenemez.² Buna göre; Müslüman bir erkek ve kadın kâfir, ateist, deist ya da müşrik bir kadınla evlenemez. Ancak, Müslüman erkek bazı özel durumlarda Yahudi ya da Hristiyan (ehl-i kitap) olan muhsan bir kadınla evlenebilir. Müslüman kadın için böyle bir istisna söz konusu olmayıp, o ancak Müslüman bir erkekle evlenebilir.³ Yahudilik ve Hristiyanlıkta da din ayrılığı bir evlenme engeli olduğu gibi, farklı Hristiyan mezheplerine mensup kimseler arasında da evlenme yasağı getirilmiştir.⁴

1.2. Eş Seçiminde Dindar Olanın Tercih Edilmesi

Müslüman bireyin kendi dindaşları arasından evlenmesi prensibinden sonra ailedeki uyumun daha üst düzeyde yakalanabilmesi maksadıyla bir adım daha atılarak “*dindar olan Müslümanla evlenilmesi*” tavsiye edilmiştir. Konu hakkında Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: “*Bir kadın ile şu dört nedenle evlilik yapılır; zengin olduğu için, asil bir soya sahip olduğu için; güzel olduğu için veya dindar olduğu için. Sen dindar olanla evlen ki, sen mutlu olasın, ailen de bereketli olsun*”.⁵ Hadise bakıldığında açıkça görülebileceği gibi, zenginlik ve güzellik değişken özellikler olup süreçte kaybolmaları mümkündür. Bu özellikleri sebebiyle evlilik yapan eşin söz konusu özellik kaybolunca aile yuvası yıkılmakla yüz yüze gelecektir. Dindarlık ise insanda karakter oluşturduğundan o özellik ölünceye kadar sürekliliğini koruyacak, bunu odağına alan evlilikler de uzun ömürlü olacaktır.

1.3. Gençlerin İstemediği Kimse ile Zorla Evlendirilmemesi

Bireylerin rızaları dışında bir kimseyle evliliğe zorlanmaları da tabii olarak aile yuvasının kaygan bir zemine kurulduğuna işaret olacak, bu tür evlilikler çok defa kısa süre sonra boşanmayla son bulacaktır. Bu sebeple Hz. Peygamber “*evlilik hususunda bekâr kızın rızası alınmalı, babalar kızlarını razı olmayacakları bir evliliğe zorlamamalıdır, kızın susması izni sayılır*” buyurmuştur;⁶ “*Dul kadın ise kendi evlilik kararını kendisi verebilecek olup, ebeveynin onun kararına müdahale etme hakkı bulunmamaktadır*”.⁷ Görüldüğü gibi hadislerde, zoraki evlilik yaptırılmaması istenmiş, özellikle bekâr kızların evliliklerinde rızalarının alınması şart koşulmuştur. Bu da göstermektedir ki, Hz. Peygamber evliliklerin sevgi zemini üzerinde kurulmasını önermekle, kurulan yuvaların daha uzun ömürlü olmaları için ciddi bir tedbir almıştır.

Konu hakkındaki hadislerden hareket eden fıkıhçılarımız özellikle kızların evliliklerinde bir taraftan ebeveynlerinin onların razı olmayacağı evliliklere zorlamalarının doğru olmayacağı şeklinde hukuki düzenleme yaparken, diğer taraftan ebeveynlerden habersizce evlilik sözleşmesi yapılmasını da aile

² Bkz. Bakara, 2/221; Mâide, 5/5; Mümtehe, 60/10.

³ Müslüman gayr-i müslim evliliğiyle ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Nihat Dalgın, *Müslüman Gayr-i Müslim Evliliği*, Etüd Yay., Samsun 2008.

⁴ Bkz. Muhsin Koçak, Nihat Dalgın ve Osman Şahin, *İslam Hukuku*, Ensar Neşriyat, İst. 2014, s. 144-145.

⁵ Müslim, Rıda, 16.

⁶ Müslim, Nikâh, 66-68; Ebû Davud, Nikâh, 26.

⁷ Müslim, Nikâh, 66; Ebû Davud, Nikâh, 26.

yuvasının kurulması için sağlam bir zemin olarak görmediklerinden, birçok fıkıh ekolü nikâh esnasında ebeveynlerin asaleten veya vekâleten bulunmasını; “*velisiz ve iki adil şahitsiz nikâh olmaz*” şeklindeki hadise⁸ dayanarak gerekli görmüşlerdir. Aksi bir durum oluştuğunda, özellikle kızla ilgili olarak, dengi olan ve uzun süre uyumlu bir birliktelik oluşturabilecek bir erkekle evlilik kurmuş olmasını şart koşmuşlardır. Bu durumda, kızının yaptığı evlilikte velinin gelecek görmemesi ve söz konusu evliliğin kısa süre sonra yıkılacağı kanaati taşınması halinde bu evliliği sonlandırma hakkı tanınmıştır.⁹

1.4. Evlenecek Olanların Birbirini Görerek Anlaşarak Evlenmesi

Sevgi zemininde bir evlilik kurarak evliliğin ömür boyu sürebilmesi için evlenecek adayların birbirlerini görmelerinde gelecek hayatla ilgili düşüncelerini paylaşmaları için oturup yeteri kadar konuşmalarında/sohbet etmelerinde (flörte kapı aralamaksızın¹⁰) yarar vardır. İşte bu sebeple Hz. Peygamber evleneceklerin birbirlerini görmelerini tavsiye etmiştir. Örneğin Hz. Peygamber Muğire b. Şube'ye: “*Evlenmek istediğin kadına bak. Çünkü (evlenmeden önceki) görmek aranızdaki izdivacın başarılı olmasını daha iyi sağlar*”.¹¹ Hiç görmediği halde bir kadınla evlenmek isteyen Ensar'dan bir sahabeye Nebî'nin; “*Git ona bak, çünkü Ensar kadınlarının gözünde bir şey vardır*”¹² şeklindeki sözleri evleneceklerin birbirlerine bakıp görmelerini teşviktir. Yine Hz. Peygamber; “*Biriniz bir kadını nikâhlamak isterse elinden geldiğince ona baksın*”¹³ buyurmuştur. Hz. Peygamber'in bu tavsiyelerinden hareketle İslam âlimleri; bu maksatla nikâh öncesinde bir erkekle kızın umuma açık yerlerde tesettür ve diğer konulara riayet ederek, yeteri kadar (çoğu kez üç defa) bir araya gelerek kuracakları hayatla ilgili konuşmalarında, birbirlerini tanımalarında bir mahzurun bulunmayacağı, aksine bu tür konuşmanın birbirlerini tanımalarında yararlı olacağını ifade etmişlerdir.¹⁴

1.5. Evleneceklerin Birbirlerine Denk Olması

Evliliğin sağlıklı, uyumlu ve sürekli olabilmesi için İslam âlimlerinin çoğunluğu evlenecekler arasında zenginlik, asalet, dindarlık, meslek gibi hususlarda bir denkliğin bulunmasını gerekli görmüşlerdir. Bu gerekçeyle özellikle erkek adayın talip olduğu kıza yukarıda zikredilen hususlarda denk olmasını şart koşmuşlardır.¹⁵ Eşler arasında denkliğin (kefâetin) bulunmasını bazı mezhepler nikâh akdinin sıhhat şartı saymışlarsa da Malikiler ve çoğu durumlarda Hanefiler bunu bir lüzum şartı olarak değerlendirmişlerdir. Nitekim XX. Yüzyılın başlarında oluşturulan ve bir müddet Osmanlı İmparatorluğunda Aile Kanunu olarak yürürlükte kalan Hukuk-ı Aile Kararnamesi de erkeğin kıza zenginlik ve

⁸ Buharî, Nikâh, 36; Ebû Davud, Nikâh, 19.

⁹ Konuyla ilgili yapılan tartışmalar için bkz. el-Mevsîlî, Abdullah b. Muhammed b. Mevdûd, *el-İhtiyâr li-Ta'lîl-i Muhtâr*, Dâru'l-Kütüb, Beyrut 1998, c. III, 90-94; ayrıca bkz. HAK, mad. 47; Koçak vd. *İslam Hukuku*, s. 184- 192.

¹⁰ Koçak vd., *İslam Hukuku*, s. 153.

¹¹ Tirmizî, Nikâh, 5.

¹² Müslim, Nikâh, 12.

¹³ Ebû Davud, Nikâh, 38.

¹⁴ Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed, *el-Câmi' li-Ahkâmî'l-Kur'ân*, (Thk. Hişâm Semîr el-Buhârî) c. 14, Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsî'l-Arabî, 2001, 221; İlmihal II -*İslam ve Toplum*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2010, s. 200.

¹⁵ Hanefî alimlerinin görüşleri için bkz. Mevsîlî, *el-İhtiyâr*, III, s. 98-99.

meslek açılarından denk olmasını nikâhın **lüzum şartı**¹⁶ **olarak kabul** etmiştir.¹⁷ Bu hususların kızda aranmamasını, erkek eşin, ailede huzurun sağlanamaması durumlarında, evliliği sonlandırma hususunda İslam fihhına göre kadın eşten daha toleranslı oluşuna bağlamışlardır. İslam âlimlerinden Hasa el-Basrî, Süfyan es-Sevrî, Kerhî ve Tahavî gibi fakihler ise evlenecek olan bireyler arasında din/inanç birliği dışında bir denkliğin aranmasını doğru görmemişlerdir.¹⁸ Kanaatimizce, evlenecek bireyler arasında bazı hususlardaki denkliğin ailedeki uyumun ve huzurun sağlanabilmesi ve dolayısıyla da evliliğin daha uzun ömürlü olabilmesi için aranması uygun olacaktır. Aynı coğrafyada yaşayan ve aynı inanca sahip bireyler arasında bile kültür ve gelenek farkı uyumsuzluk kaynağı olmakta ve birçok aile yuvasının sadece bu açıdan yıkıldığı bilinmektedir. Bu açıdan konuya bakıldığında, İslam âlimlerinin çoğunluğu tarafından kabul gören evlilikte erkeğin kıza denk olması “küfüv” yaklaşımı yapılacak evliliklerin uzun ömürlü olmasına katkı sağlayacak bir yaklaşım olarak görülmelidir.

1.6. Nikâhın Gizlenmemesi, Evlilik Sözleşmesinin Süreli Olmaması

İslam’a göre nikâh sözleşmesi “*aleni ve süreklilik arz eden bir sözleşmedir.*” Buna göre İslam âlimleri nikâhın aleni olması hususunda ittifak etmişler, gizli nikâh akdini caiz görmemişlerdir. Buna göre, gizli nikâh ilke olarak geçersizdir; zira Hz. Peygamber “*nikâhı bir def ile bile olsa duyurun*”¹⁹ buyurmuştur.

Nikâhın asgari iki şahit huzurunda, ebeveynlerin haberleri altında/shahitliğinde kısılması; akabinde bir cemiyet oluşturularak topluma ilan edilmesi, düğün yapılması, düğün yemeği/velime ikramında bulunulması,²⁰ hem evliliğin toplumda duyulmasını sağlamakta hem de bu evliliğin daha uzun ömürlü olması için olumlu yönde eşlere sosyal bir baskı oluşturmaktadır. Bu nedenle İslam’da gizli nikâhlar hoş karşılanmamış, nikâhlı birlikteliklerin hem diğer gayr-ı meşru birlikteliklerden ayırt edilmesi hem de meşru bir birliktelik kararı almalarına rağmen eşlerin töhmet altında kalmaması için nikâhlarını mutlaka ifşa etmeleri/duyurmaları istenmiştir. Bu kabulün, dolaylı olarak, meşru şekilde başlayan evliliğin uzun ömürlü olmasında katkısının bulunduğu söylenebilir. Diğer taraftan İslam toplumlarında boşananlara iyi bakılmadığından, boşanıp tekrar evlenecek olan bireyler kendileri hakkında oluşacak olumsuz bakışa muhatap olmamak için ikinci evliliği için kısılacak nikâhın nispeten gizli kalmasını arzu edecek, düğün ve yemek ikramında bulunmayı düşünmeyecektir. Toplumsal bu bakış, kısmen de olsa düğünlü - törenli nikâh merasimi ile evlenen eşlerin evliliklerini uzun süreli devam ettirmelerine katkı sağlamaktadır.

Diğer taraftan nikâhın ; “*sürekli olma*”, “*süreli olmama*” şeklindeki ikinci özelliği sebebiyle İslam geçici evlilik sözleşmelerine müsaade etmemiştir. Yani, **muvakkat nikâh** ya da **muta nikâhı**

¹⁶ Bir akdin bağlayıcı olabilmesi için bulunması gereken şartlara lüzum şartları denir. Lüzum şartlarını taşımayan nikah akitleri bağlayıcılık değeri kazanmaz. Tarafların veya velilerin böyle bir evliliği feshettirme hakları bulunur.

¹⁷ Bkz. HAK, Mad. 45.

¹⁸ Koçak vd. *İslam Hukuku*, s. 163.

¹⁹ Tirmizî, Nikâh, 6.

²⁰ İbn Mâce, no. 1907.

olarak bilinen ve taraflar arasında anlaşılan müddet dolduğunda son bulan evlilik çeşitleri İslam tarafından yasaklanmış²¹ olup bu tür nikâhların güncel versiyonu olarak görülebilecek ve özünde sağlıklı ve sürekli bir aile yuvası kurmak bulunmayan **misyar nikâhı** da prensip olarak İslam âlimleri nezdinde genellikle kabul görmemiştir.²² İslam'ın bakışı şudur: Yeni kurulan her evlilik aleni bir şekilde ve ömür boyu devam etmesi maksadıyla yapılır; evlilik sürecinde tarafların anlaşamayıp son tahlilde boşanma noktasına gelmeleri durumu bundan müstesnadır. Nikâh kıyılırken evliliğin belirli bir müddet devam edeceği şeklinde bir şartın bulunması halinde, söz konusu nikâh sahih değildir.

2. Evlilik Sürecinde Aile Kurumunun Bekası İçin Yapılan Düzenlemeler

İslam aileyi toplumun temel taşı olarak görmüş ve toplumdaki huzur ve mutluluğun yolunun ailelerdeki huzur ve mutluluktan geçtiğini kabul etmiştir. Bu sebeple olmalı ki, son ilahi mesaj olan Kur'an'da aile hayatıyla ilgili detaya girilmiş ve yapılacak hukuki düzenlemeler için ayetlerde birçok çerçeve ilkeye yer verilmiştir. Aileyi oluşturan karı koca arasındaki iş bölümünden ebeveyn ve çocukları arasındaki ilişkilere; eşler arasında yaşanabilecek sorunlara ve bunun çözümünde takip edilecek yollara; boşanma aşamasına gelindiğinde takip edilecek yola ve boşanma sonrasında karşılaşılabilecek durumlara varıncaya kadar Kur'an konuyla yakından ilgilenmiş, her bir aşamayla ilgili öneri ve tavsiyelerde bulunmuştur. Aynı şekilde Hz. Peygamber de arkadaşlarının gerek evlilik kararı almaları gerekse evli olanların ailevi sorunlarıyla yakından ilgilenerek değişik tavsiye ve önerilerde bulunmuştur. Detayına biraz sonra ayrı başlıklar altında değinilecek olmakla birlikte, burada biz İslam'ın aile yuvasının sağlam bir zemine oturması ve fert açısından ömür boyu sürebilmesi, toplum açısından ise bekası için ciddi bir gayret göstermiş olduğunu, bu maksatla değişik tavsiyelerde ve hukuki düzenlemelerde bulunduğunu söyleyebiliriz. Şimdi bunları görelim.

2.1. Kocanın Mehir Verme Yükümlülüğü

İslam fıkıhına göre, sahih nikâh sonrasında kocanın, eşine anlaştıkları ölçüde bir mehir vermesi ayetle sabittir.²³ Mehir, altın, gümüş takı, para olabildiği gibi, üzerinde anlaşılan ve maddi değeri olan her şeydir. Mehir sahih nikâhın akabinde kadının hakkı olup²⁴ aldığı mihrini kadın eş evin zorunlu masrafları için harcamak zorunda değildir.²⁵ Kadın nikâh sonrasında mihrini hemen isteyebileceği gibi daha sonra almak için tehir de edebilir. Ancak en geç, boşanma söz konusu olacaksa, koca boşama öncesinde kadına mihri ödemek zorundadır.²⁶

²¹ Mevsilî, *el-İhtiyâr*, III,89; ayrıca bkz. Koçak vd. *İslam Hukuku*, s. 168.

²² Misyar nikâhı; kadının nafaka, mesken/sükna ve kocasının kendi yanında ikamet etmesi gibi haklarından kendi iradesiyle feragat ettiği evlenme şeklidir. Konuyla ilgili detaylı bilgi için bkz. Hacı Mehmet Günay, "Gizli Evlilik, Misyar Nikâhı ve Tescil Edilmeyen Nikahlar", *Diyanet İşleri Başkanlığı Güncel Dinî Meseleler İstisare Toplantısı V*, Afyonkarahisar 2012, s. 505-521.

²³ Nisa, 4/4.

²⁴ HAK, mad. 69.

²⁵ Koçak vd. *İslam Hukuku*, s. 173.

²⁶ HAK, mad.82.

Kur'an tarafından düzenlenen; kocanın eşine mehir verme yükümlülüğünün insan psikolojisi, sosyal ve iktisadi hayat açısından farklı kazanımlara neden olduğu hakkında farklı yorumlara açık olması yanında, söz konusu mihrin erkek eş tarafından verilecek olması, evlilik sürecinde ailevi sorunlar ciddi boyuta ulaşmadan erkeğin boşanma kararı vermesinin önüne konmuş ciddi bir önlem olarak görülebilir. Yani İslam'ın nikâh sonrasında kocanın eşine mehir verme yükümlülüğü getirmesi, dolaylı olarak, evliliğin daha uzun süreli olmasına ve neticede ailenin bekasına katkı sağlamaktadır. Zira boşama yetkisi elinde bulunan erkek eşin, boşadığı eşine –boşanmadan doğan diğer mali yükümlülüklerine ilaveten- ödemeyi geciktirdiği mihr/mihr-i müecceli ödeyecek olması; yeni evleneceği eşe de mehir vermekle yükümlü tutulması, gerçekten sonlandırılmasında gerçekten zaruret bulunmayan birçok evliliğin sonlandırılmasını doğal olarak geciktirecektir. İslam toplumlarında kadınlar söz konusu mehir alacağına az bir kısmını nikâhın akabinde almayı, büyük bir kısmını ise ileride almak üzere tehir etmeyi teamül haline getirmiş olup, bu alacak en geç boşanma durumunda talep edilmektedir. Bu sebeple alınması ileri bırakılan mehir (mihr-i müeccel) dolaylı olarak boşanma kararını etkilemektedir.

2.2. Eşlerin Birbirlerine Hoşgörülü Olması

İslam, evliliklerin uzun ömürlü olabilmesi için eşlerin birbirlerine hoşgörülü olmaları gerektiği kabulüyle, evlilikte hoşgörünün hâkim olmasını istemiştir.

Yüce Allah erkeklerin eşleri ile iyi geçinmelerini bizzat emretmiş, kocanın eşinin bir hareketini beğenmediğinde, bunda da belki bir hayır vardır düşüncesiyle eşine yaklaşmasını tavsiye ederek şöyle buyurmuştur: “...Eşlerinize iyi geçinin; şayet onlardan hoşlanmadınızsa olabilir ki, sizin hoşlanmadığınız şeyde Allah birçok hayır takdir etmiş olabilir”.²⁷ Ayrıca, kadınlarda görülen olumsuz tavır ve davranışlar karşısında onlarla tartışmaya girmek yerine eşinin olumlu davranışlarının da olduğuna dikkat çekilerek bu durumun büyütülmemesi hususunda erkekler uyarılmıştır.

Yine Kur'an'ın tavsiyesine göre; Kadın bazı olumsuz eylem ve söylemlerinde ısrar ettiğinde kocası güzel bir üslupla onu düzeltmeye çalışmalı, sonuç alamadığında yatakta arkasını dönerek, birkaç gün ayrı yataklarda yatarak bu huzursuzluğa son vermeye çalışmalıdır.²⁸

Ayrıca Hz. Peygamber eşlerin birbirlerini olduğu gibi kabullenmeleri gerektiği, fitraten birbirlerini değiştirmeye çalışmanın beyhude bir uğraş olduğuna dikkat çekmek için; “Kadın kaburga kemiğinden yaratılmıştır; doğrultmaya kalkarsan kırarsın, fakat onu olduğu gibi kabul edersen ondan istifade edebilirsin”²⁹ diyerek, kadınlara hayli hoşgörülü davranılması gerektiğine dikkat çekmiştir.

Kocadan kaynaklanan ailevi sorunlar karşısında kadının tutumuyla ilgili olarak Kur'an'da şöyle buyrulur: “Kadın eş kocasının huysuzluğundan, kötü muamelesinden ya da kendisine soğuk davranma-

²⁷ Nisa, 4/19.

²⁸ Nisa, 4/34.

²⁹ Buhârî, Enbiya 1; Müslim, Rada', 60. Değişik kaynaklarda geçen bu rivayet günümüzde bazı kesimlerde farklı yorumlanıp, kadınları aşağıladığı şeklinde anlaşılsa da kanaatimize göre, hadiste denmek istenen şey kadınların hassas yaratılış özelliğini, kırılabilirliğini dikkate alarak onlarla ilişki kurulması tavsiye edilmekte, yani kadınlar evlilikte odağa oturtulmaktadır

*sından rahatsız olduğunda bu halin son bulması için karşılıklı anlaşmaya çalışmalı, bunun için uğraşmalıdır. Bu durumda erkek ve kadın durumun düzelmesi için fedakârlıkta bulunur ve sorumluluk bilinciyle davranırlarsa Allah yaptıkları bu iyiliği karşılıksız bırakmaz”.*³⁰

Eşlerin her ikisinden kaynaklı ailevi sorun oluştuğunda Yüce Allah şu tavsiyelerde bulunmaktadır: *“Eşlerin her ikisinden kaynaklı olduğuna inandığınız ailevi sorun oluştuğunda koca tarafından bir hakem, kadın tarafından bir hakem belirleyerek sorunu çözmeye çalışın. Şayet hakemler bu ailevi sorunu çözmede samimi davranırlarsa Allah onları buna muvaffak kılar”.*³¹ Görüldüğü gibi bu son verilen ayetlerde her tür ailevi sorun karşısında eşlerin soğukkanlı davranmaları tavsiye edilmiş, kendilerine çözüm için makul yollar önerilmiş, ailevi sorunların çözümünde *“Hakem tayini”*³² şeklinde çağlar üstü bir öneri getirilmiş ve kurulmuş olan aile yuvasının nasıl daha uzun ömürlü olabileceğine yönelik önlem ve tedbirler alınmıştır.

Hz. Peygamberin hayatın her aşamasını kapsayacak şekilde kadınlarla ilişkide bir ölçü oluşturan şu hadis dikkat çekicidir: *“Sizin en hayırlılarınız hanımlarına karşı iyi muamelede bulunan, onlarla hoş geçenlerinizdir”.*³³ *“Kadınlara karşı güzel muamelede bulunun, onlara karşı hayrı tavsiye ediyorum”.*³⁴ *“Kadınları dövmeyin! Kadınları döven kimseler sizin hayırlınız değildir/onlarda hayır yoktur”.*³⁵

Burada bir kısma dikkat çekilen ayet ve hadislerde verilmek istenen mesajlar; Müslüman toplumlarda eşler arasındaki uyumun, ailedeki huzur ve sükûnun sağlanarak evliliklerin diğer toplumlara nazaran daha uzun ömürlü olmalarını sağlamaya ve boşanmaların oranını asgariye indirmeye yönelik ciddi önlemler/öneriler olarak görülmelidir. Nitekim bu söylemler ve Hz. Peygamber’in ümmetine ailesi ile de gösterdiği model örnekliği toplumda netice vermiş ve Müslüman toplumlarda aile huzuru, sükûnu diğer toplumlar için örnek gösterilmiş, boşanma oranları düşük seyretmiştir.

2.3. Bütün Uzlaş Yolları Tüketilmeden Boşanma Kararı Alınmaması

Koca, eşinden kaynaklanan huzursuzluk neticesinde tüm arabuluculuk ve uzlaşma yollarını tüketmeden³⁶ boşanma kararı almamalıdır. Özellikle kadın eş ailedeki huzursuzluğun kaynağı olduğunda Yüce Allah, kendisine tek taraflı iradesiyle boşama yetkisi verdiği kocanın, eşini hemen boşamasını doğru bulmuyor; aile yuvasının bozulmaması için her türlü çabanın sarf edilmesini gerekli görerek, boşanma öncesinde takibi zorunlu olan şöyle bir süreç belirliyor:³⁷ *“Kadının huysuzluğundan bizar olan koca, öncelikli olarak eşine bir müddet nasihat ederek huzursuzluğun sonlanmasına çalışmalıdır. Bunda başarılı olamadığında hanımı ile bir müddet ayrı yataklarda yatmalıdır. Bu tedbir de huzursuzluğa son vermemişse daha acıtıcı bir tedbir olarak bir miktar onu dövebilir. Bu tedbir fayda verip kadın huzursuzluğa son vermiş ve kocası ile uyumlu bir hayata dönmüşse, koca eşini boşamayı düşünmemelidir”.*

³⁰ Nisa, 4/128.

³¹ Nisa, 4/35.

³² Hakem heyetinin oluşumu, hakemlerin ailevi sorunu çözmedeki sorumluluk ve yetkileri hakkında geniş bilgi için bkz.

³³ Müslim, Birr, 149.

³⁴ Buhari, Nikâh, 79, Tirmizi, Talak, 12.

³⁵ Ebu Davud, Nikâh, 42; İbn Mace, Nikâh, 51.

³⁶ Eşler arasında çıkan sorunların çözüm süresiyle ilgili bkz. Nisa 4/19; Nisa 4/34; Nisa 4 / 128; Nesâî, Talak 6.

³⁷ Boşanmaların iddeti/süreci içerisinde yapılmasını emreden ayet için bkz. Talak, 65/1.

³⁸ Bu ayete göre, takip edilen bu süreç fayda etmemiş, ailedeki huzursuzluk sonlanmamışsa, ancak koca eşini o zaman boşayabilecektir. Yani koca, ailedeki huzursuzluğa son vermek için mümkün olan her yolu deneyip olumlu bir netice alamadığında boşanma kararı alabilmektedir. Aksi bir yolun izlenmesi ve bir çırpıda kocanın boşama yetkisini kullanarak tüm boşanma haklarını kullanmasını (üç talakla boşamasını) Hz. Peygamber'in Allah'ın kitabıyla oynamak olarak gördüğü, bunu kınadığı şu rivayetten anlaşılmaktadır: *“Rasûlullah'a bir kişinin eşini üç hakkını da kullanarak bir çırpıda boşadığı haberi verilmiş, o kızmış ve ayağa kalkarak, “henüz ben aranızda yaşıyorken Allah'ın kitabıyla mı oynanıyor”, diye kızgınlığını ifade etmiştir. Bu sıra bir sahabe ayağa kalkarak; onu öldüreyim mi Ya Rasûlullah, demiş!”*.³⁹

Bu süreç bile, tek başına, İslam'ın kurulmuş bir aile yuvasının bozulmaması için, bir başka ifadeyle, gerçekleşmiş olan evliliğin devamı için ne denli titiz davrandığına işarettir.

2.4. Eşlerin Boşanmanın En Sevimsiz Helal Olduğunun Bilincinde Olması

Hz. Peygamber boşanmanın en sevimsiz helal olduğunu belirtmiştir. İslam prensip olarak evliliği teşvik etmiş, hatta bazı durumlarda bazı bireyler için evlenmeyi zorunlu görmüş; ancak bazı durumlarda ise evliliği yasaklamıştır. Boşanmayı ise esasta menetmiş, ancak ailedeki huzursuzluğun her türlü çabaya rağmen sonlandırılmadığında meşru görmüştür. Buna göre İslam'da evlilik asıl olarak teşvik edilmiş olmakla birlikte istisna olarak yasaklanmış; boşanma ise asıl olarak yasaklanmış olmakla birlikte istisna olarak meşru görülmüştür, denebilir. İslam dünyasında bu konuda farklı yaklaşımlar varsa da çoğunluğun görüşü bu şekildedir. Nitekim bu durum ilgili ayet ve hadislerde görülmektedir: Hz. Peygamber buyuruyor ki; *“Allah katında helallerin en sevimsizi boşanmadır/talaktır”*.⁴⁰ *“Makul bir mazereti bulunmadan boşanmak isteyen kadına cennet kokusu haramdır”*;⁴¹ *“Evlenin boşanmayın, zira boşanma olayı karşısında Arş-ı Rahman titrer”*.⁴² İslam toplumlarında yaygın bir kabul gören bu mesajlar sayesinde evliliklerin her şeye rağmen sürdürülmesi, ailede fuhuş ve zina gibi iffet ve namusla ilgili sorun yaşanmadıkça eşlerden birinin evliliği sonlandırma/boşanma çabası hoş karşılanmamıştır. Bu sebeple, kızını evlendiren aileler, *“gelinliğiyle gittiğin koca evinden ancak kefeninle çıkmalısın, karşılaştığınız bazı sorunlar sebebiyle boşanmayı, kocanın evini terk ederek babanın evine gelmeyi düşünme, bu kapıdan içeri giremezsin”*, şeklinde tavsiyelerle kızlarını damadın evine uğurlarlar. Bu bakışın neticesi olmalı ki, boşanmış erkek ve kadınlar İslam toplumlarında pek hoş karşılanmamışlardır.

İslam fıkhiinde boşanma konusunda hukuki bir düzenleme yapan âlimlerimizden azınlığı oluşturan bir grup boşanmayı mubah olarak nitelemekteyse de çoğunluğu oluşturan âlimler; makul bir mazeret bulunmadan gerçekleştirilen boşanmaları mekruh/haram; makul bir gerekçeye dayanan boşanma eylemlerini mubah olarak nitelendirmişlerdir. Ayrıca boşanma hakkının kadına ya da erkeğe zulmetmek

³⁸ Nisa, 4/34.

³⁹ Nesai, Talak 6.

⁴⁰ Ebû Davud, Talak, 3; İbn Mâce, Talak, 1; Suyuti ve Beyhakî hadisin sahih olduğunu belirtmişlerdir.

⁴¹ Ebû Davud, Talak, 18; Tirmizî, Talak, 11.

⁴² Bu söz Müslüman toplumlarında hadis olarak yaygın bir şekilde biliniyorsa da bu sözün bu şekliyle merfu hadis olmadığı/mevzû olduğu tespit edilmiştir. Bkz es-Sâgânî , Ebû'l-Fezâil Radiyyüddîn (Radî) Hasen b. Muhammed b. Hasen, *Risâle fi'l-Ehâdîsi'l-Mevzû'a*, Mevzuât, (Thk. Muhammed Abdülkâdir Ahmed), Kahire 1411/1991, s. 8; el- Aclûnî, İsmâil b. Muhammed, *Keşfü'l-Hafâ ve Müzîlu'l-İlbâs*, I, no: 973.

maksadıyla istismar edilmesini ve Kur'an ve Sünnette belirtilen süreç dışında gerçekleşen boşanmaları da haram olarak görmüşlerdir⁴³.⁴³ Bu nedenle boşanmalar için İslam fıkhiında Kur'an ve Sünnete uygun olanlara, “*Sünni boşanma/talak*”, bu özellikte olmayanına ise “*Bid'i boşanma/talak*” ismi verilmiş olup bu tür boşamayı Peygamber sünnetine ve âlimlerin icmâına karşı bir isyan olarak değerlendirmişlerdir.⁴⁴ Fıkhi açıdan boşanmayı mutlak manada mubah gören İslam âlimleri bile halka yönelik tavsiyelerinde kocanın mümkünse eşini boşamamasını tavsiye etmişlerdir. Örneğin, Gazzâlî gerek İhyau Ulumiddin isimli Müslüman toplumlarda ahlak kitaplarının başında şaheser olarak görülen çalışmasında gerekse Kimyay-ı Saadet isimli eserinde; “*Evlendikten Ölüncüye Kadar Kadınlarla Yaşamının Edepleri şeklindeki bölüm başlığı altında sıraladığı edeplerden ikincisi olarak; Kadınlara karşı iyi huylu olmak; altıncı edep olarak; Kadınlara iyi nafaka vermek; on ikinci edep olarak ise; Mümkünse Erkek eşini boşamalıdır, şeklinde tavsiyelerde bulunmaktadır*”.⁴⁵

İslam boşanmaları Katolik kilisesinin yaptığı gibi, hiçbir istisnai durum gözetmeksizin mutlak olarak yasaklamamışsa da, eşleri boşanma kararından caydıracak olan hukuki ve ahlaki/dinî ciddi önlemler almış, makul bir zemine dayanan boşanma için bile bu kararın alınmasında acele edilmemesi için takip edilmesi gereken süreçler koymuştur. Hatta evli kadının kısırlılığı, kronik ağır hastalığı gibi sebeplerle boşanmaların bile oluşmasını önlemeye yönelik olarak İslami kaynaklarda yer bulan dinî ve ahlaki tavsiyeler yanında, bu maksatla gerçekleşecek olan boşanmaların önüne geçmek için; “*kocanın mevcut eşinden ayrılmadan ikinci bir evlilik yapmasına müsaade edilmesi*”, kurulmuş olan bir yuvanın yıkılmaması için getirilmiş farklı bir çözüm olarak değerlendirilebilecektir.

Sözün burasında; “*İslam'ın, kurulmuş olan ailenin bekasını, boşanmaları mutlak bir şekilde yasaklayarak niçin sağlamadığı?*” şeklinde yöneltilebilecek olan soruya, şu şekilde cevap verilebilir: İlk bakışta böyle bir soru/itiraz doğru görünse de, “*mutlak boşanma yasağı*” insan fıtratı ile örtüşmemektedir. Biyolojik ve psikolojik olarak farklı yaratılmış olan ve sosyokültürel olarak da değişik ortamlarda yetişmiş olan bir erkekle kadının evlenerek karı koca olması, akabinde birlikte yaşamın zorluklarıyla mücadele ederken farklı konularda görüş ayrılığına düşmeleri, hatta bazı hususlarda taban tabana zıt duygu ve düşüncelere sahip olmaları neticesinde eşlerin birbirleriyle anlaşamamaları, insan doğasına uygun bir sonuçtur. Bu anlaşmazlığın sonlandırılabilmesi sebebiyle eşler arasındaki uyum ve ailedeki huzur sona ermiş de olabilir. Her geçen gün huzursuzluğun derinleştiği ve aynı zamanda bir arada yaşamak zorunda oldukları bir hayatın ila nihayet çekilemeyeceği aklı başında olan herkesin kabulüdür. İşte böyle bir ortamda bile eşlerin ayrılarak bu dünyada huzur bulmaları ve yeni bir adayla yeni bir evlilik yapabilmeleri için kendilerine şans verilmesinin önünü kapatmak, oluşmuş bir ailenin yıkılma riskini sonlandırır görünse de, boşanamayan bu eşlerin beraber yaşamak zorunda kaldıkları bu ailelerde had safhaya ulaşan huzursuzluklar neticede hem bu eşlerin psikolojik olarak yıpranmalarına, birbirlerine

⁴³ Krş. Merğînâni, Burhânüddîn Ebul-Hasan Ali b. Ebîbekr b. Abdilcelîl el-Ferganî, *el-Hidaye*, I, (nşr. M. Muhyiddin Abdülhamîd), Kahire 1385/1966, s. 226-227.

⁴⁴ Mevsilî, *el-İhtiyâr*, III, s. 122-123.

⁴⁵ Gazzâlî, *Kimya-ı Saadet*, s. 225-231.

karşı şiddet uygulamalarına neden olacak hem de bu aileyi paylaşan ve psikolojik olarak yıkılmış olan bireylerin sosyal hayattaki görev ve sorumluluklarını yerine getirmeleri beklenemeyecektir. Diğer taraftan, bu tür anlaşılmayan aile bireylerinden kaynaklı toplumda daha büyük sorunlar ve olumsuzluklar doğabilecektir. Bunun için İslam, ailedeki uyumun ve huzurun kaybolduğu ve tekraren geri döndürülme imkânının bulunamadığı durumlardaki boşanmaları boşanma konusundaki asıl prensibinin istisnaları olarak meşru/mubah görmüştür. Ancak, ailedeki birlikte yaşamın gerçekten temelden sarsıldığı ve onulamaz bir durum aldığının net bir şekilde ortaya çıkması için boşanma kararlarının hemen alınmasını, gerekli olan aşamaların tüketilmeden hemen boşanma noktasına varılmasını doğru görmemiştir. Kur'an ve Sünnetteki ilgili mesajlar birlikte okunduğunda İslam, eşler tarafından boşanma öncesinde uzun uzun düşünülmesini, bu kararın sağlayacağı yarar ya da zararlarının hesaplanmasını önermiş, bu sürenin makul ölçüde uzatılması için de boşanma süreci için bazı aşamalar koymuş ki, boşanma kararı tam yerinde alınmış olsun; bu karar sebebiyle hemen kabinde oluşacak pişmanlıklar yaşanmasın. Tabirimiz yerinde görülürse biz boşanma hakkını *“binalardaki yardım merdivenine”* benzetebiliriz. Binalarda yangın merdiveni bulundurmamak güzeldir, hatta zaruridir. Ama bu merdiven ancak binada yangın çıkıp söndürülemediğinde ve binadaki yaşayanların tahliye edilmesi zarureti doğduğunda kullanılmalıdır. Bu zor durumda bu merdivenin bulunması binada yaşayanlar için bir rahmet olarak görülecektir. Zira bu durumda bile yangın merdiveninin bulunmaması ya da varsa bile kullanılmasına müsaade edilmemesi, binadakilere yanarak can vermelerine sebep olacaktır. İşte İslam bu özel durumlarda kullanılması maksadıyla boşanma eylemini meşru bir hak olarak bünyesinde barındırmaktadır. İnsanların evliliklerinde bu türden olağanüstü durumlar her zaman olabileceği için de İslam, Katolikler gibi boşamayı mutlak surette yasaklamayarak, söndürülemeyen yangında bile yangın merdiveninin kullanılmasını engelleme gibi bir çelişkiye düşmemiştir. Şu da bilinmelidir ki, Katolik çevreler boşanma yasağını ihlal etmemek için anlaşılmayan eşler arasında ayrılık kararı vermekte, yani anlaşılmayan eşlerin ömür boyu ayrı yaşamalarına karar verirken, boşanma taleplerini kabul etmemektedirler!

2.5. Boşamada Bir Sürecin/Prosedürün Takip Edilmesi

Ailevi huzursuzluğu sonlandırabilmek için **ilahi mesajlarda** önerilen aşamalardan sonuç alamayan koca, boşama yetkisini kullanacağı zaman ayet ve hadislerde dikkat çekilen şu hususlara dikkat etmelidir.

Konuyla ilgili genel nitelikli ayet şöyledir: *“Ey Nebi, eşlerinizi boşayacağınız vakit onları iddetlerinde boşayın ve sonra da iddetlerini sayın, bu konuda Allah'tan korkun...”*⁴⁶ Ayette zikredilen iddetleri içinde boşayın emri Hz. Peygamber tarafından; *“boşanacak eşin hayız halinde olmaması, cinsel olarak beraber olunan temizlik müddeti içinde olmaması, bir boşanma hakkının kullanılması ve boşanma kararının iki şahit huzurunda açıklanması, şekilde açıklanmıştır”*.⁴⁷ Bu açıklamaya göre, ilahi mesajlara kulak veren ve boşanma kararını beyan edecek koca, eşi ile o ay içerisinde beraber olmuş

⁴⁶ Talak, 65/1.

⁴⁷ Sünni talak hakkında geniş bilgi için bkz. Koçak vd., *İslam Hukuku*, s. 220.

mudur? Şayet böyle bir birliktelik yaşanmışsa, eşinin cinsel anlamda beraber olunan temizlik günlerinin bitmesini bekleyecektir. Kadın eş hayız halindeyken boşanma kararı alınması düşünülüyorsa, koca, eşinin bu halden temizlenmesini de bekleyecektir. Akabinde kadının dinen temizlik günleri olarak bilinen günlerinde cinsel olarak beraberlik yaşanmadan, iki şahit huzurunda boşanma kararını eşinin ve şahitlerin huzurunda beyan etmelidir. İslam’a göre ancak bütün bu aşamalar sonrasında koca eşini boşayabilecektir. Buna göre, kocanın eşini cinsel birliktelik yaşadığı temizlik günlerinde boşaması haramdır. Kocanın eşini hayız günlerinde boşaması haramdır. Koca eşini temiz günlerinde bile olsa ancak tek boşanma hakkını kullanarak boşamalı, bu şekliyle pişmanlık duyulması halinde usulüne uygun şekilde evliliğe geri dönüş yolu açık tutulmalıdır.

İslam’ın kocayı tek taraflı iradesiyle eşini boşama yetkisine sahip kılması, ailelerin dağılması yönünde zafiyet içeren bir düzenleme olarak bazı mahfillerde tartışılabilir, yukarıda ifade edildiği gibi, toplum bireyleri, evlilik çağındaki gençlerin sahih dini bilgi ile eğitilmesi ve ilahi mesajlara her şartta uyulması yönünde bilinçlendirilmesi halinde, bu yetki istismar edilmeyecek ve ancak gerektiği ortamda kullanılacaktır. Zira, kocaya tanınan söz konusu yetkinin hukuki düzenlemeler ve ahlaki tavsiyelerle değişik yönlerden nasıl frenlendiği görülmektedir. Öte yandan, boşama yetkisini eşlerden alıp mahkeme hâkimine veren hukuk sistemlerinde de boşanmak isteyen eş bir şekilde boşanmaktadır, bunun önüne geçilmesi ya da Katoliklerde olduğu gibi boşanmaların kesinlikle yasaklanması sağlıklı bir çözüm değildir. Ailenin korunması ve bekası için boşanma kararının kendisine zor ulaşılması maksadıyla kaleler arkasında saklı tutulmasının amaca hizmet etmediği tarihen sabittir. İslam’ın hedefi boşanmaları sıfırlamak değil –ki zaten böyle bir düşünce insan doğası ile çelişmektedir–, aksine boşanmak için şartların gerçekten olgunlaştığı ortamda bu kararın alınmasını sağlamak, bu yetkinin istismar edilmesini ve karşı tarafa zarar vermek amacıyla kullanılmasını önlemektir.

2.6. Boşanma Sonrasında Kadın Eşin Evden Çıkarılmayarak Bir Müddet Evde Kalmasına İmkan Sağlanması

Eşini boşayan koca, beraber yaşadıkları evlerinde boşadığı eşini hamile ise doğuma kadar, hamile değilse üç adet görüp bitirene kadar (buna iddet müddeti denir⁴⁸) evinde ayrı bir odada misafir etmelidir.⁴⁹ Bu esnada boşadığı eşin geçimini eskiden olduğu gibi sağlamalıdır, buna iddet nafakası denir. Bu nafaka da kocanın yükümlülüğündedir.⁵⁰ İslam bu bekleme kadının boşanma sonrasındaki “*iddeti*” olarak düzenlemiştir. Çoğunlukla erkek tarafından başlatılan/dava açılarak sonuçlanan birinci veya ikinci boşanma söz konusu ise, bu iddetin boşadığı kocanın evinde beklenmesi hususunda âlimlerin ittifakı mevcuttur. Böyle bir düzenlemenin evliliğin devamına katkısı açısından bakıldığında şu söylenebilir: Boşanan eşin boşadığı kocanın evinde iddetini beklemesi, boşanma kararının çevrede ve toplumda fazlaca yaygınlaşmamasını sağlar. Bu durum ise, eşlerin boşanma kararlarından pişmanlık duyup

⁴⁸ İddet beklemenin nedenleri ve müddeti hakkında geniş bilgi için bkz. Koçak vd., *İslam Hukuku*, s. 143-144.

⁴⁹ Talak, 65/1.

⁵⁰ Talak, 65/6-7.

evlilik hayatlarına geri dönmeleri için kolaylık sağlar. İslam fıkına göre birinci ve ikinci ricî boşanmalarda⁵¹ eşlerin pişman olması ya da sadece kocanın pişman olması ve evliliğe kaldığı yerden devam etmek üzere geri dönmeyi düşünmesi halinde, herhangi yeni bir prosedüre gerek olmaksızın evliliğe dönüş mümkündür. Nikâh esnasında bekâr da olsa dul da olsa kadının rızasının alınmasını şart koşan İslam, kocanın boşaması sonrasında, samimi bir şekilde iddet içerisinde pişmanlık duyması halinde, kadın eş istemese de kocanın tek taraflı iradesiyle evliliğe geri dönmesi hakkının tanınması,⁵² yıkılmak üzere olan bir evliliğin kurtarılmasında ne kadar titiz davranıldığını göstermektedir. Aynı şekilde, boşandığı halde kadının boşayan kocanın evinde iddet beklemesi, kısa bir müddet sonrasında pişmanlık neticesinde evliliğin kurtulmasını sağlamaya yönelik çok pratik bir durum olarak görülebilecektir.

2.7. Boşanma Hakkının Üçle Sınırlandırılması

İslam sınırsız şekilde boşanma hakkı benimsenmiş bir dünyada boşanma hakkını üçle sınırlandırarak özellikle kadın eşin sıklıkla boşanma kılıcı ile tehdit altında hayat sürmesine son vermiştir. Kur'an'ın nazil olduğu dönemde boşanmalar farklı şekillerde ve sınırsızca kullanılabilirdi. Nitekim teorik olarak günümüz hukuklarında da mahkemede olmak kaydıyla boşanma talebinde bir sınırlama yapılmamıştır. İslam bir eşle devam eden evlilik için boşanma hakkını üçle sınırlandırmıştır. Yani aynı eşle en fazla iki defa boşandıktan sonra geri dönüp evliliğe devam etme hakkı vardır.⁵³ Üçüncü kez aynı eşle boşandığında, sonradan pişman olursa da aynı kadınla aynı vasfıyla (başka bir evlilik yapıp o evlilik sonlanmadıkça) evlilik gerçekleştirilemeyecektir.⁵⁴ Bu düzenleme ayrıca, eşlerin evliliklerini korumada daha hassas davranmalarını doğurmuştur. Malumdur ki, çok olan her şey az olana nazaran daha kıymetsizdir. Diğer taraftan insanlık hali de göz ardı edilmeyerek ilk ve ikinci boşanma hakkı sonrasında tarafların pişmanlığına itibar edilmiş ve ailenin tamamen dağılmaması için diğer bir hakla aynı eşle yeni bir evliliğe müsaade edilmiştir. Üçüncü defa boşanma sonrasında eşlerin pişman olarak yıktıkları yuvayı tekrar kurmak istediklerinde dönüş için özellikle erkek fitratı için çok ağır gelebilecek bir aşama konularak, kurulmuş olan ilk yuvanın bozulmaktan korunması için eşleri ve özellikle de erkekleri ciddiyete davet etmiş olmalıdır. Boşanma sonrasında aynı eşle yeni bir evlilik için sınırlama getirilmesi şeklindeki bu düzenleme de kurulmuş olan aile yuvasının uzun ömürlü olabilmesi için İslam'da alınmış çarpıcı bir önlem olarak görülmelidir.

2.8. Yoksulluk Nafakasının Süreli Olması

İslam fıkında süresiz yoksulluk nafakası düzenlemesi bulunmamaktadır. Buna göre, boşanma sonrasında yoksul düşecek olan eşin ömür boyu yoksulluk nafakası alma hakkı bulunmamaktadır. İslam'a göre, boşanma sonrasında, yoksulluk durumuna bakılmaksızın, kadının "iddet" müddeti ile sınırlı olarak boşandığı kocasından iddet nafakası alma hakkı bulunmaktadır.⁵⁵ Bu süre

⁵¹ Ricî boşanma; boşanma kararının erkek tarafından alındığı birinci ya da ikinci boşanma hakkının kullanıldığı boşanma türü olup pişman olan erkeğin evliliğe geri dönüşü kolay olduğu için bu şekilde isimlendirilmiştir.

⁵² Bakara, 2/228.

⁵³ Bakara, 2/229.

⁵⁴ Bakara, 2/230.

⁵⁵ Talak, 65/6-7.

azami doğum süresi olan dokuz ay ya da bir yıl sürecektir. İslam fıkıhındaki düzenlemelere göre bundan daha uzun süreli kocanın boşadığı eşe nafaka yükümlülüğü bulunmamaktadır. Günümüzdeki bazı İslam ülkelerinde, değişen sosyal şartlar ve kadının kendisini geçindirememe durumları da dikkate alınarak günümüzde üç yıla kadar iddet nafakası yükümlülüğünün uzatılabileceği şeklinde kanuni düzenlemeler yapıldığı bilinmektedir. Boşanma sonrasında kadının alabileceği iddet nafakası veya yoksulluk nafakasına bir süre konmasının aile yuvasının daha uzun ömürlü olması yönünde bir katkı sağladığı söylenebilir. Zira, ömür boyu yoksulluk nafakası alabilme hakkı; kadın eşin aile birliğini temelden sarsan ve beraber hayat sürmeyi imkânsızlaştıran bir durum olmaksızın, daha hafif sebeplerle, boşanma davası açarak aile yuvasını yıkmasına sebep olabilmektedir. Diğer taraftan boşanan birçok kadın, aldıkları yoksulluk nafakası sebebiyle yeni bir evlilik yapmayı da düşünmemektedir. Yani yoksulluk nafakası; bir taraftan evliliklerin küçük çaptaki anlaşmazlıklar vesilesiyle yıkılmasına sebep olabilmekte diğer taraftan bu nafaka; kadınların yeni bir evlilik yaparak yuva kurmalarına engel teşkil edebilmektedir. Bu açıdan konu değerlendirildiğinde İslam yoksulluk nafakasını benimsemeyerek; ciddi sorunlar yaşanmayan evliliklerin “*yoksulluk nafakası alabilme düşüncesiyle*” bozulmalarının önünde engel oluşturmuştur. Nitekim günümüzde hukukçular ve siyasetçiler nezdinde yoksulluk nafakasının faydasından çok aileler ve toplum için oluşturduğu sakıncalı durumlar sebebiyle, kaldırılması ya da makul bir süreyle sınırlandırılması hususu tartışılmaktadır.

2.9. Aile Birliğini Bozacak Her Türlü Davranışın Yasaklanmış ve Bazısına Ceza Öngörülmesi Olması

Toplumsal temel taşı olan aile kurumu aile bireyleri tarafından korunduğu gibi diğer kurumlar ve devlet tarafından da her yönüyle koruma altına alınmalıdır. İslam kurulmuş olan aile yuvasını, aile bireylerinden koruduğu gibi, aile dışındaki bireylerden de korumayı hedeflemiştir.

Aile kurumunu dış müdahalelerden koruyabilmek maksadıyla İslam, öncelikli olarak mesken dokunulmazlığına dikkat çekmiş ve başkasının evine izinsiz girilmesini yasaklayarak şöyle buyurmuştur: “*Ey iman edenler, kendinizi tanıtip izin almadan ve içinde oturanlara selam vermeden kendi evlerinizden başka evlere girmeyin. Sizin için daha iyi olanı budur; umulur ki düşünüp anlarsınız*”.⁵⁶ Hz. Peygamber de; “*sizden biriniz üç defa izin istediği halde kendisine izin verilmezse geri dönsün*”⁵⁷ şeklinde bir tavsiyede bulunmuştur. İzin alınmadan bir başka meskene girilmesi yasaklandığı gibi evlerin gözetlenmesi ve kişilerin mahrem hallerinin araştırılması da hadislerde yasaklanmış ve “*Bir kimsenin izinsiz olarak başkasının evinin içine bakması helal değildir. Eğer bakarsa o eve izinsiz girmiş demektir*” buyrulmuştur.⁵⁸

Ayrıca İslam, eşler arasını bozmaya dönük olarak yapılan dedikoduyu, fitne ve fesadı, eşlerle ilgili mahrem bilgileri ele geçirmeye çalışmayı/tecessüsü,⁵⁹ gerek eşlerin birbiri aleyhine olan⁶⁰ gerekse

⁵⁶ Nûr, 24/27.

⁵⁷ Buhârî, İsti'zan, 13.

⁵⁸ Tirmizî, Salat, 148.

⁵⁹ Hucurât, 49/12.

⁶⁰ Nûr, 24/ 6-7.

üçüncü şahısların eşler aleyhine atacağı iftira haram ve büyük günah görerek yasaklamıştır.⁶¹ Bu tür olumsuzluklara aracı olanların hem dünyada hem de ahirette ağır azaba çarptırılacakları belirtilmiştir.

Aile kurumunun mahrem alanı olduğu için meskene tecavüz suç sayıldığı gibi, meskenini /eş ve çocuklarını korumak için öldürülen kimse şehit sayılmıştır.⁶²

Diğer taraftan, evli olan bir kadın ya da erkekle eşi dışında başka birisinin cinsel ilişki kurması mevcut olan evliliğe saygısızlık ve onun yıkılmasına yönelik girişim olarak görülerek, bu suçu işleyenler için; suçu işleyen taraflardan bekâr olana halkın huzurunda yüz sopa vurulması,⁶³ evli olan tarafın ise öldürülmesi şeklinde ağır cezalar⁶⁴ önerilmiştir. Bu ceza hem kurulmuş bir yuvadaki birlikteliğe saygısızca davranan aile içindeki bireye (kadın veya erkek eşe) hem de bu yuvaya ve yuvayı kuran diğer eşin namusuna saygısızlık yapan ailenin (karı-kocanın) dışındaki bekâr ya da evli erke/kadın için uygulanmaktadır. Karşılıklı rıza bulunsa dahi mevcut bir evliliğe karşı saygısızlık içerdiğinden, eşlerin taraf olduğu zina suçu İslam fıkında en ağır şekilde cezalandırılmaktadır. Bu ceza düzenlemelerinin aile mahremiyetinin korunmasında etkili olduğu inkâr edilemeyecektir.

Sonuç

İslam'ın eşler arasındaki mutluluğun devamına ve aile kurumunun bekasına yönelik katkılarını tespit etmeye çalıştığımız bu araştırmamızda şu sonuçlara ulaşılmıştır:

İslam, aile kurumunun uzun ömürlü olabilmesi evliliğin sağlam bir zeminde gerçekleşmesine bağlı olduğundan, evlenecekler için **nikâh öncesinde** alınan tedbirler şu şekilde tespit edilmiştir:

- Eşler arasında inanç/din birliği şart olup Müslüman kadın Müslüman olmayan hiçbir gayri müslimle evlilik yapamayacaktır. Müslüman erkek için de aynı prensip geçerli olmakla birlikte, sadece belirli şartlarda iffetli ehl-i Kitaptan bir kadınla evlenmesine müsaade edilmiştir.

- Eş seçiminde, din birliği yanında “*dindar olan müslümanın tercih edilmesi*” hadislerde tavsiye edilmiştir.

- Ebeveynlerin çocuklarını istemedikleri kimselerle evliliğe zorlamaları hoş karşılanmamıştır.

- Evliliğin daha uzun ömürlü olabilmesi için evlenecek olan erkek ve kadının birbirlerini görmelerine, geleceğe dönük planlarını konuşmalarına müsaade edilmiş; evlenecek olan adayların birbirlerine denk olmalarının önemine vurgu yapılmış, hatta denklik/küfûv konusu fıkıh metinlerinde nikâhın sıhhat ya da lüzum şartlarından sayılmıştır.

Koca, nikâh sonrasında eşine mehir vermelidir. İslam fıkında bu yükümlülük sahih nikâhın akabinde kadının talep edebileceği bir hak olarak düzenlenmiştir. Erkeğin yapacağı her yeni evlilikte eşine mehir verecek olması şeklindeki bu hukuki düzenleme bir taraftan başlamış olan evliliklerin uzun ömürlü olmasına katkı sağlamakta, ayrıca kocanın boşama yetkisini kullanması önünde ciddi bir engel oluşturmaktadır.

⁶¹ Buhârî, Vasâya, 23; Müslim, İman, 145; Ebû Davud, Vasâyâ, 10/2874.

⁶² Ebu Davud, Sünnet, 32.

⁶³ Nur, 24/2.

⁶⁴ Buhârî, Hudûd, 21, 30; Müslim, Hudûd, 16, 28.

- Eşlerin birbirlerine, özellikle de kocanın eşine karşı hoşgörülü olması yönünde ayet, hadis ve İslam âlimlerinin sözlerinde ciddi tavsiyeler bulunmakta, bu yoğun mesajlar sayesinde eşler arasındaki hoşgörü ikliminin oluşması ve evliliklerin daha uzun ömürlü olması sağlanmaktadır.

- Sorunsuz bir evlilik düşünilemeyeceğinden, eşler arasında oluşacak sorunların çözülmesi yönünde her iki eşin gayret göstermesi ayet ve hadislerde her zaman tavsiye edilmiş, gerektiğinde bu maksatla aile dışına çıkılarak akrabalar veya uzman insanlardan oluşan “*hakem heyeti*” kurulması önerilmiştir. Bu önerilerin gereği yapılmadan bir kısım ailevi sorunlar sebebiyle boşanma kararı alınması, yuvanın yıkılması hoş karşılanmamıştır.

- İslam’da kocaya tek taraflı iradeyle boşanma kararı alma yetkisi verilmekle birlikte; boşanmanın en sevimsiz helal olduğu, bu yetkinin kullanımının ilahi mesajların maksadına uygun şekilde olması gerektiği, aile yuvasında oluşan anlaşmazlıkların çözümü için bütün yol ve yöntemler tüketilmeden boşama yetkisinin kullanılmaması gerektiği, farklı üsluplarla, yoğun bir şekilde belirtilmiştir. Bu tavsiyeler ve boşanma süreciyle ilgili yapılan düzenlemeler sayesinde, İslam toplumlarında erkeklere verilen boşama yetkisinin kötüye kullanılması büyük ölçüde önlenmiştir. Tarih boyunca İslam toplumlarında boşanma oranlarının diğer toplumlara nazaran düşük olması bu tezin doğruluğunu teyit etmektedir.

- İslam fihhına göre, boşanma sonrasında kadının boşandığı kocasından süresiz olarak yoksulluk nafakası alma hakkının bulunmaması, kadın açısından, mevcut evliliği sonlandırmak amacıyla boşanma davası açması önünde ciddi bir engel olarak görünmektedir. Ayrıca bu düzenleme, boşanmış olan kadınların birçoğunun yeni bir evlilik yapmayı düşünmelerini sağlayacak niteliktedir.

- Ömür boyu beraber olmak maksadıyla evlenen çiftlerin arasına dedi kodu sokarak aile yuvasının bozulmasına yönelik söylem ve eylemler haram kılınarak eşler arasındaki huzuru bozmaya yönelik fenalıklar önlenmiş; ayrıca aile mahremiyeti üçüncü şahısların cinsel içerikli bakışlarından, tecessüslerinden ve tecavüzlerinden, bu tür suçlara dünyevi ya da uhrevi ağır cezalar verilerek, korunmuştur.

- İslam’ın aldığı bu önlem ve tedbirler sayesinde Müslüman toplumlarda söz konusu düzenlemelere, tavsiyelere uygun olarak gerçekleşen evliliklerde daha fazla uyum ve mutluluk yakalanabilmiştir. Bunun neticesi olarak evlilikler daha uzun ömürlü olmuş ve boşanma oranları her zaman diğer toplumlara nazaran düşük seyretmiştir. Söz konusu öğretilerin Müslüman toplumlarda yankısını kaybettiği ve modern hayat felsefesinin hâkimiyet sağladığı son dönemlerde, Müslüman ailelerde de eşler arasındaki uyum bozulmuş, mutluluk yerini tartışmaya ve niza bırakmış, buna bağlı olarak boşanma oranları yükselişe geçmiştir.

Öneriler

• Eşler arasında uyumun ve mutluluğun üst düzeyde oluşabilmesi ve boşanma oranlarının düşürülebilmesi için birçok kültürde kabul edilen “**farklı din mensuplarıyla evlenme yasağına uyulmalı**”; bu bağlamda Müslüman kadınların gayr-i müslim erkeklerle evlenemediği gibi Müslüman erkeklerin de ehli kitap kadınlarıyla evliliğine –zaruret halleri dışında- dinen müsaade edilmemelidir.

- Devletin yetkilendireceği bir birim/kurum aracılığıyla, evlilik yapacak olan bireylere yardımcı olunmalıdır. Şöyle ki, ilgili kurum eğitim sürecinde gençlerin karakter özelliklerini arşivlemeli, evlilik çağına gelen gençlerin talep etmesi halinde, evlenmeyi düşündüğü bireyin karakter özelliğiyle ilgili veri kendileriyle paylaşılabilir. Bu sayede birbirleriyle daha uyumlu olabilecek bireylerin evlenerek mutlu aileler oluşması sağlanabilecektir.

- Bireyler evliliğin gerekleri konusunda eğitilmeli, evlilikteki haklardan ziyade sorumluluklar hususunda bilinçlendirilmeli, aile kurumunu oluşturan karı - koca, anne- baba rollerinin örfümüzde ve dinimizdeki yeri ve değerini içselleştirmeleri sağlanmalıdır.

- Evlilik, aile kurumu, annelik, ev işleri, çocuk yetiştirme gibi pozisyonları kötüleyen görsel ve yazılı yayınlara müsaade edilmemelidir. Aile kurumunu korumak adına bu prensip bir devlet politikası olarak her dönem sürdürülmelidir.

- Evlilerin geçim sıkıntısı çekmemesi için eşlerden özellikle erkek için, ihtiyaç duyması halinde, devlet ya da özel sektör tarafından istihdam imkânı sağlanmalıdır. Ailedeki uyum, mutluluk ve çocuk yetiştirme eşlerin bireysel rekabetine ve kariyer sürecine kurban edilmemelidir.

- Ailede huzursuzluk oluştuğunda eşlerin rahatlıkla başvurabileceği aile hekimi gibi “*aile danışmanlığı*” oluşturulmalı, ailevi sorunlar burada çözümlenmeye çalışılmalı; buradan sonuç alınmayınca boşanma davası açılabilir. Boşanma davaları aile danışmanının da raporu eşliğinde müstakil olarak kurulacak olan “*aile mahkemelerinde*” görülmelidir.

- Müslüman bireyler İslam dininin boşanma süreciyle ilgili öneri ve tavsiyeleri hususunda sağlıklı bir şekilde bilgilendirilmeli; Din İşleri Yüksek Kurulu gibi yasal kurumlarca müslüman ailelerin boşanma süreçlerini hukukun denetimi altında yapmalarına yönelik dinî söylem geliştirilmeli; meri boşanma hukukunda da aile mahkemeleri oluşturularak, bütün vatandaşların mahkeme huzurunda boşanma kararı alabilecekleri bir süreç sağlanmalıdır. Bu sayede toplumu oluşturan Müslüman vatandaşların birçoğunun dini saikle farklı bir boşanma süreci izlemesi, akabinde eşlerden birinin veya her ikisinin pişman olması halinde, tekraren bir araya gelebilme ve evliliklerine meşru bir şekilde devam edebilme haklarının bulunup bulunmadığıyla ilgili olarak toplumda var olan farklı söylemler karşısında her iki eşin psikolojik olarak bunalıma girmesi önlenmiş olacaktır.

- Boşanmış eşlerden ortak olarak kullanılan meskenden ayrılacak olan kadın ya da erkek eş için asgari bir yıl kalabileceği misafirhaneler oluşturulmalıdır. Misafirhanede kalanlara psikolojik destek vermenin yanında yeni hayata hazırlayıcı eğitim verilmelidir.

- Boşanmış eşlerden ekonomik imkânı daha iyi olanın diğerine ömür boyu yoksulluk nafakası adında bir ödemedede bulunması boşanan eşler arasında haksızlık oluşturmaktadır. Ayrıca yoksulluk nafakası düzenlemesi, zengin ailelerde nafaka alabilecek olan kadın eşi boşanmaya teşvik etmektedir. Söz konusu nafaka, boşanmış olan kadının yeniden evlilik yapmasına da engel olmaktadır. Bütün bu olumsuzluklara sebebiyet vermesi nedeniyle, süresiz olan yoksulluk nafakası düzenlemesi sonlandırılarak, günümüz toplum şartları da dikkate alınarak, yoksulluk nafakası alınabilmesi/ödenmesi için makul bir

süre belirlenmelidir. Türk Medeni Kanunu'na göre, boşanan eşlerden, diğer şartları yanında, daha zengin olanın yükümlülüğünde olan yoksulluk nafakası, dinen meşru bir kazanç görülemeyeceği için de boşanmış olan mütedeyyin eşler, boşandığı eş aleyhine “yoksulluk nafakası alabilmek için” nafaka davası açmamalıdır.

Kaynakça

- Aclûnî, İsmâil b. Muhammed, *Keşfü'l-Hafâ ve Müzîlu'l-İlbâs ammâ İštehera alâ Elsineti'n-Nâs*, Mektebetü't-Türâsi'l-İslâmî.
- Buhârî, Muhammed b. İsmail, *el-Câmiu's-Sahîh*, İstanbul 1981.
- Dalgın, Nihat, *Müslüman Gayr-i Müslim Evliliği*, Etüd Yay., Samsun 2008.
- Ebu Davud es-Sicistânî, *es-Sünen*, İstanbul 1981.
- Gazzâlî, *Kimya-ı Saadet*, Bedir Yayınevi, İstanbul 2013.
- Günay, Hacı Mehmet, “Gizli Evlilik, Misyar Nikâhı ve Tescil Edilmeyen Nikâhlar” *Diyanet İşleri Başkanlığı Güncel Dinî Meseleler İstişare Toplantısı V*, Afyonkarahisar 2012, 505-521.
- Hukuk-ı Aile Kararnamesi* (HAK).
- İbn Mâce, *es-Sünen*, İstanbul 1981.
- Koçak, Muhsin, Nihat Dalgın ve Osman Şahin, *İslam Hukuku*, Ensar Neşriyat, İstanbul 2014.
- Komisyon, *İlmihal II, İslam ve Toplum*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, II, Ankara 2010.
- Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed, *el-Câmi'li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, (Thk. Hişâm Semîr el-Buhârî) c. 14, Beyrut: Dârü İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 2001.
- Merğînânî, Burhânüddîn Ebul-Hasan Ali b. Ebîbekr b. Abdilcelîl el-Ferganî, *el-Hidaye*, I, (nşr. M. Muhyiddin Abdülhamîd), Kahire 1385/1966.
- Mevsilî, Abdullah b. Muhammed b. Mevdûd, *el-İhtiyâr li-Ta'lîli'l-Muhtâr*, Dârü'l-Kütüb, Beyrut 1998, c. III.
- Müslim, *el-Câmiu's-Sahîh*, İstanbul 1981.
- Sâgânî, Ebû'l-Fezâil Radiyyüddîn (Radî) Hasen b. Muhammed b. Hasen, *Risâle fi'l-Ehâdîsi'l-Mevzû'a*, Mevzuât, (Thk. Muhammed Abdülkâdir Ahmed), Kahire 1411/1991.
- Tirmizî, *es-Sünen*, İstanbul 1981.

AİLENİN KORUNMASINDA İNANÇ ESASLARININ/AKÎDENİN ROLÜ

İbrahim TOPRAK*

Öz

İslâm'da aile, dünya ve ahiret saadetine ulaşmada en önemli unsurlardan biridir. Buna karşın ülkemizde son yıllarda evliliklerin eskiye nazaran çok daha kısa sürdüğü, evlilik kurumunun sürdürülmesi için daha az gayret gösterildiği bilinen bir gerçektir. Bu olumsuz duruma yol açan önemli faktörlerden birinin, bireylerin inançlarına bağlılıklarındaki azalma olduğu söylenebilir. Zira evliliğin kutsal bir kurum olduğu, basit sebeplerle yuvanın yıkılması gerektiği bilinci, dinine bağlı insanlarda oldukça yoğundur ve bu da onların birlikteliklerini mümkün olduğunca devam ettirmelerinde önemli bir güçtür. Bu yüzden, evliliğin sağlam temeller üzerinde devam edebilmesi için evli bireylerin dine bağlılıklarının sağlamlaştırılması, İslam akîdesinin zihinlere güçlü bir şekilde yerleştirilmesi önemlidir. Nitekim yapılan çalışmalarda inançlılık ile evlilik uyumu arasında güçlü bir bağın olduğunun tespit edilmiş olması düşüncemizi desteklemektedir. Bu tebliğde ailenin devamını sağlamada İslam inanç esaslarının önemi ve işlevi ortaya konulacaktır. Allah'a, meleklerle, kitaplara, peygamberlere, ahiret gününe ve hayır ve şerrin Allah'tan olduğuna gönülden inanmanın aile bireylerinin yaşantısını olumlu yönde nasıl etkilediği açıklanacaktır.

Anahtar Kelimeler: İslâm, Evlilik, Ailenin Korunması, İnanç Esasları.

The Role of Faith Bases in the Protection of the Family

Abstract

In Islam, family is one of the most important elements in achieving the happiness of the world and the hereafter. However, it is a well-known fact that marriages have been much shorter in recent years than before, and that less effort has been made to maintain the institution of marriage. It can be said that one of the important factors that leads to this negative situation is the decrease in individuals' commitment to their beliefs. Because the awareness that marriage is a sacred institution and that the nest should not be destroyed for simple reasons is very intense in people who depend on their religion, which is an important force for them to continue their togetherness as much as possible. Therefore, in order for marriage to continue on solid foundations, it is important that married individuals' adherence to religion is solid, and that the principles of faith are placed strongly in the minds. As a matter of fact, the fact that it has been determined that there is a strong link between faith and marital harmony supports our opinion. In this paper, the importance and function of Islamic belief principles in ensuring the continuity of the family will be revealed. In this study, the importance and function of Islamic belief principles in ensuring the continuity of the family will be revealed. It will be explained to God, the angels, the books, the prophets, the last day, and how believing in good deeds and evil is from God positively affects the lives of family members.

Keywords: Islam, Marriage, Protection of Family, Principles of Faith.

* Arş. Gör. Dr., Sinop Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Kelâm ve İslam Mezhepleri Tarihi Anabilim Dalı. itoprak@sinop.edu.tr

Giriş

İslâm dini, evlilik bağının sağlam temeller üzerine kurulmasını ister. Evliliğin sağlam temeller üzerine inşa edilmesinde ve sürdürülmesinde ise inanç esasları büyük öneme sahiptir. Zira evliliğin sürdürülmesinde din, destekleyici bir güçtür. Ailenin devamı, başta eşler olmak üzere tüm aile fertlerinin birbirlerine karşı sevgi, şefkat ve merhametle muamele etmelerine, karşılıklı hak ve sorumluluklarını bilmelerine bağlıdır.² İnanç esaslarına bağlı bir koca, hanımına iyi davranan, iyi kadın da eşinin razı olduğu kişi olduğuna göre çiftler birbirlerini üzme, kırmaya değil mutlu etmeye çabalar. Bu da şartlar bazen zorlaşsa da huzurun ve bağlılığın, dayanışmanın sürdürülmesi anlamına gelecektir. Dolayısıyla eşlerin birbirlerine ve evlilik kurumuna nasıl yaklaştığı büyük bir öneme sahiptir. Nitekim dindarlık ile evlilik uyumu arasında pozitif anlamda güçlü bir bağın olduğu, çeşitli araştırmalarda ortaya konmuştur.³ Fakat inançta meydana gelen bir zedelenme, sadece dini hayatı değil tüm yaşamı etkilemektedir. Nasıl ki inanç esasları ailenin sağlam temeller üzerine oturmasında önemli bir paya sahipse bunun yokluğu ya da zayıflaması da evliliklerin uzun soluklu devam ettirilememesinde önemli etkenlerdendir.

Bu noktada müminin imanının sözde kalmaması, büyük önem arz eder. Nitekim Allah Tealâ, *“Ey iman edenler! Allah’a, peygamberine, peygamberine indirdiği kitaba ve daha önce indirdiği kitaba iman edin. Kim Allah’ı, meleklerini, kitaplarını, peygamberlerini ve ahiret gününü inkâr ederse, derin bir sapıklığa düşmüş olur”*⁴ buyurmuştur. İman eden insanlara iman etmelerini salık veren bu ayette muhtemelen imanda sebat gösterilmesi gerektiği ve dille iman etme yanında kalple de inanmak gerektiği vurgulanmıştır.⁵ İnanç esaslarına sıkı sıkıya bağlı olan kişi, peygamberin aydınlatığı yoldan gidip dünya ve ahiret mutluluğunu elde edebilir. Ancak bu güçten mahrum kalan insan ise ne dünya hayatında ne de ahirette gerçek mutluluğu elde edebilir.

Peki inanç esasları, ailenin korunmasında aile bireylerine nasıl faydalar sağlar? Aile bireylerinin inançlarının güçlü olması, evlilik kurumunun sürdürülmesine nasıl etki etmektedir? Başta Allah inancı olmak üzere İslam inanç esaslarını tek tek ele alarak bu soruların cevaplarını vermeye çalışacağız.

1. Allah’a İman

İslam’ın inanç esaslarının birincisi ve en önemlisi Allah’a imandır. Altı iman esası ile oluşan İslam binasını çadıra benzetirsek, bu çadırı ayakta tutan temel direk Allah inancıdır.⁶ Allah’a iman, insan ruhunu yükseltir, güzel fiiller işlemeye ve doğru yola yöneltir.⁷ Nitekim Teğâbun suresinde meâlen *“Kim*

² Mehmet Görmez vd., *Hadislerle İslâm: Hadislerin Hadislerle Yorumu*, DİB Yayınları, (I-VII), Ankara 2013, IV/162.

³ Geniş bilgi için bkz. A. Rıfat Geçioğlu-Hasan Kayıklık, “Dindarlık ve Evlilik Uyumu İlişkisi: Evli Bireyler Üzerine Bir İnceleme”, *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 19/1 (2019), s. 202-223.

⁴ Nisa, 4/136.

⁵ Ebû Mansûr el-Mâturîdî, *Te’vîlâtü’l-Kur’ân*, thk. Muhammed Boynukalın, Mizan Yayınevi, İstanbul 2005, IV/70-71.

⁶ İlyas Çelebi, *İslâm’ın İnanç Esasları*, İSAM Yayınları, İstanbul 2014, s. 33-34.

⁷ A. Saim Kılavuz, *Anahatlarıyla İslâm Akâidi ve Kelâm’a Giriş*, Ensar Neşriyat, İstanbul 2006, s. 149-150.

Allah'a iman ederse Allah onun gönlünü doğruya yöneltir"⁸ buyrulmaktadır. Göklerde ve yerde olanları, gizli tutulan ve açığa vurulan şeyleri hatta kalplerin derinliklerinde olanı da bilen⁹ bir yaratıcıya olan iman, insanın tüm yapıp ettiklerinden bir gün sorguya çekileceğini düşünerek kötülüklerden uzak durmasında ve Allah'ın buyruklarına boyun eğmesinde önemlidir. Nitekim Allah'a iman eden bir insan, O'nun kendisini sürekli gördüğünün ve tüm yaşantısından sorguya çekileceğinin bilinciyle yaşar, hata yaptığında ise hemen pişmanlık duyup tövbe eder. Dünyanın geçici bir yurt olduğunu bildiğinden sırf daha fazla dünya zevkini tatma uğruna ebedî hayatını tehlikeye atmaz. Bu şuurla hareket eden inançlı insanlar, kurdukları ailenin huzuru ve sürekliliği için ellerinden gelen fedakarlığı yapmaya hazırdır. Zira Allah'a iman, yaratılıştan var olan din duygusunu, mutlak ve üstün güce iman etme hissini tatmin ettiğinden kalp ve gönül huzur bulur. Huzuru elde eden kişi ise zorluklara, karşılaştığı problemlere kolayca çözümler bulur. Bulamasa bile sabretmesini bilir, ümitsizliğe düşmez.¹⁰

Aşağıda zikredeceğimiz hadisler, Allah inancının insanın davranışlarını nasıl şekillendirdiğini göstermesi bakımından dikkat çekicidir.

Sahabî Ebu Mes'ud el-Bedrî anlatıyor: "Kölemi dövüyordum. Arkamdan, 'Şunu bil ki Ebu Mes'ud ..' diye bir ses işittim. Döndüğümde Rasûlullah'ı karşımda gördüm. "Şunu bil ki Ebu Mes'ud, Allah'ın senin üzerindeki gücü senin kölenin üzerindeki gücünden daha fazladır." buyurdu. O anda elindeki kırbağı bırakan ve bundan sonra hiçbir kölesini asla dövmediğini söyleyen Ebu Mes'ud o kölesini de Allah rızası için azat ettiğini bildirmektedir."¹¹ Yine Hz. Peygamber "Sizden biriniz hizmetçisini döverken Allah'ı hatırlasın ve derhal elini çeksın"¹² buyurmuşlardır. İşte bu örnekler Allah'tan korkan kimselerin öğüt aldığını¹³ göstermesi bakımından dikkate değerdir.

2. Meleklerle İman

Meleklerle iman, müminlerde sorumluluk duygusunu geliştirir ve otokontrol sistemini yerleştirir. Müminler, Allah'ın meleklerle insanların iyilik ve kötülüklerini tespit etme görevi verdiğine inanırlar. Bu inanç, inananlar üzerinde büyük bir otokontrol bilinci ve etkisi uyandırır.¹⁴ Tüm söz ve davranışlarının Kirâmen Kâtibîn adı verilen melekler tarafından kaydedildiğinin şuurunda olan müslümanlar hem toplum içindeyken hem de yalnız başınayken davranışlarına dikkat ederler. İşte meleklerin kontrolünün devam ettiği inancına sahip olan bir insan zabıta, polis, jandarma gibi kolluk kuvvetlerinin bulunmadığı yerlerde de olumsuz sonuçlar doğuracak işlerden uzak durma ihtiyacı hisseder, suç ve kötülüklerden sakınarak, meleklerin hoşuna gidecek güzel ameller yapmaya gayret eder. Bu da meleklerle inananın ailenin devamında ve mutluluğunda sağladığı faydayı göstermektedir.¹⁵

⁸ Teğâbun, 64/11.

⁹ Teğâbun, 64/4.

¹⁰ Kılavuz, *Anahatlarıyla İslâm Akâidi ve Kelâm'a Giriş*, s. 149-150.

¹¹ Müslim, Eymân, 34.

¹² Tirmizî, Birr 32.

¹³ A'l'a, 87/10.

¹⁴ Bekir Topaloğlu - Y. Şevki Yavuz - İlyas Çelebi, *İslâm'da İnanç Esasları*, Çamlıca Yayınları, İstanbul 2014, s. 228.

¹⁵ Çelebi, *İslâm'da İnanç Esasları*, s. 101-102.

3. Kitaplara ve Peygamberlere İman

Peygamberlere ve onlar aracılığıyla insanlara ulaştırılan ilahi kitaplara iman, inanç esaslarının en önemlilerindendir. Allah, imtihan etmek için yarattığı insanoğlunu kendi haline bırakmamış, aralarından bazı insanları seçerek onları dünya hayatı ile ilgili bilgilendirmiş, kendilerine vahyederek ilahi kitaplar göndermiştir. Dolayısıyla peygamberlere ve kitaplara inanmaksızın sahih bir din inanişına ulaşmak imkân dahilinde değildir. Bu yüzden dünyada ve ahiret hayatında mutlu olmayı hedefleyen insanoğlu Allah'ın bir lütuf olarak gönderdiği peygamberleri ve onlara indirilmiş olan ilahi mesajları takip ederek onların aydınlattığı yoldan yürümek durumundadır.

Peygamberlere ve kitaplara gönülden inanan müminler hayatlarını Kur'ân'a ve sünnete uygun bir şekilde yaşama gayretindedirler. Örneğin inanç esaslarına sıkı sıkıya bağlı olan bireyler eş seçiminde bile İslâm'ın tavsiyesine göre hareket etmektedirler. Bilindiği gibi Kur'ân'da eş seçerken hem erkeğin hem de kadının iman sahibi olanlardan tercihte bulunması gerektiği beyan edilmiş, inançsız kişilerin ise insanları cehenneme sürüklediğine dikkat çekilmiştir.¹⁶ Hz. Peygamber de eş seçiminde öncelikle din-darlığın gözetilmesini tavsiye etmiş ve bunun bereket getireceğini ifade etmiştir.¹⁷ Dolayısıyla gerek Kur'ân'da gerekse sünnette aile saadeti inançlara bağlı olmakla ilişkilendirilmiştir. Aslında evlenirken, Kur'ân'da ve sünnette gözetilmesi gerektiği belirtilen hususlara riayet edilmesi, günümüzde yoğun bir şekilde şahit olduğumuz başarısız birlikteliklerin önlenmesinde oldukça önemlidir. Nitekim iman esaslarına iman ettiğinin bilincinde olan şuurlu bireyler, ahlâklı bir hayat sürme adına gayret sarf eder. Bu çaba ve hassasiyet ise; onların sabırlı, kanaatkâr, yardımsever olma gibi özelliklerin yerleşmesine katkı sağlayarak evliliklerin sürdürülebilir olmasında önemli rol üstlenir.

Hz. Peygamber'in eşlerin aralarındaki ilişkinin nasıl olması gerektiğine dair tavsiyeleri, bizlere adeta ailenin sürdürülebilir olmasının ipuçlarını vermektedir:

"Müminlerin iman bakımından en olgun olanları, ahlakı en iyi olanlarıdır. Sizin en hayırlılarınız da hanımlarına karşı en iyi davrananınızdır."¹⁸

"Mümin, hanımına karşı kötü duygular beslemesin; çünkü onun bazı huylarından hoşlanmasa da diğer huylarından hoşlanabilir."¹⁹

"Biriniz (sakın) hanımını köle döver gibi dövmesin. Sonra günün sonunda onunla (aynı yatakta ne yüzle) beraber olur!"²⁰

Yine Hz. Peygamber Veda hutbelerinde kadınlara en iyi şekilde davranılmasını ve haklarına riayet edilmesi gerektiğini vurgulamış, bu hususta Allah'tan korkulması gerektiğini öğütlemiştir.

Görüldüğü gibi gerek yukarıda zikredilen hadislerde gerekse Veda hutbelerinde kadınlara iyi davranılması gerektiği açıklanmış ve eşlerin birbirlerinin olumlu yönlerine odaklanmaları gerektiği vurgulanmıştır. Bu noktada eşlerin birbirlerine karşı daha anlayışlı ve sabırlı olmaları, evliliğin devamında

¹⁶ Bakara, 2/221.

¹⁷ Buhârî, Nikâh 16.

¹⁸ Tirmizî, Rada', 11.

¹⁹ Müslim, Rada', 61.

²⁰ Buhârî, Nikah, 94.

oldukça önemlidir. Ancak maalesef günümüzde çiftler basit nedenlerle kolayca birbirinden boşanabilmektedir. Bu durumda eşlerin, evlilik bağlarını sürdürme noktasında gerekli anlayışı ve sabrı birbirlerine göstermemelerinin etkisi büyüktür. Nitekim günümüzde evliliklerin sürdürülemediğinin başlıca sebeplerinden biri, insanların aşırı anlayışsız ve sabırsız bir tutum sergilemeleridir. Aile bireyleri günümüzde tabiri caizse adeta frenleri tutmayan araba konumundadır. Artık, güzel ahlak sahibi olma, sabırlı, kanaatkâr olma düşüncesi yerini ahlaksızlığa, hazzın peşinden koşmaya ve tahammülsüzlüğe bırakmıştır. Artık rotayı da hızı da belirleyen din değildir. Bu olumsuz tablodan kurtulmada Hz. Peygamber'in yolunu takip etmek en akılcıca yöntem olacaktır.

4. Ahirete İman

Ahiret inancı, insanda sorumluluk bilincini ortaya çıkarır. Bu sayede insan hayatına yön vererek yaratılıştaki amaç ve hikmete göre davranmayı öğretir. Müslüman bir birey, yaşamını sürdürürken ahiret hayatını zihninde ne kadar canlı tutarsa, o oranda güzel davranışlar sergileyecektir. Şüphesiz bunun en bariz örneği peygamberlerdir. Nitekim Allah elçileri, vahyin gözetiminde yaşayıp ahireti sürekli hatırlarında tuttukları;²¹ tüm hâl hareket ve eylemlerinden sorumlu olduklarına inandıkları ve yapıp ettiklerinden sorguya çekilecekleri bilinciyle yaşadıkları için yaşamlarının tüm alanlarında her hareketlerine dikkat etmişlerdir. İşte diğer insanlar da ahiret hayatının varlığını zihinlerinde ne kadar canlı tutabilirlerse o oranda mutlu, huzurlu, ailesine, etrafına faydalı bireyler olacaklardır. Bu bakımdan Müslümanların inanç esaslarını anlayıp özümsemesi büyük önem arz etmektedir. Örneğin ahiret inancına sahip olup yaptığı her davranışın hesabını vereceğine inanan bir koca, eşinin bir emanet olduğu bilinciyle hareket edecek ne eşine ne de çocuklarına zulmetmeyecektir. Aynı şekilde kadın da eşinden üstesinden gelemeyeceği taleplerde bulunmayacak ve mutlu, huzurlu bir ailenin devamı için çaba harcayacaktır. Nitekim ahiret inancı insanların gönüllerine barış duyguları saçar. Çünkü barış duygusu adaletten doğar. Ahirete iman eden, psikolojik bakımdan davranış bozukluğu olmayan kişi olduğundan, kendisiyle barışık olduğu gibi ailesi ve çevresiyle de barışiktır.²²

Hz. Peygamber, insanları dünyaya ihtirasla sarılmaktan sakındırmak, ahirete özendirmek, dünyanın bütün şehvetlerinden ve sonu gelmeyen isteklerinden koruyup bütün bunları ahirete ertelemeye davet etmek için gönderildi. Dolayısıyla ahirete gerçekten iman eden kişinin, bütün bunları göz ardı etmesi çok zor değildir. Fakat böyle bir yaşamı tercih etmek, ahireti inkâr eden kişiye zor gelir. İşte bu yüzden ahireti inkâr etmek, insanı Allah'ı da inkâra sevk eder.²³ Oysa ahiret inancı, insanların dünya hayatına karşı aşırı bağılılıklarını önlediği gibi hırs, kin, nefret, bencillik gibi duygulardan da korur. İnsanların dünyaya gereğinden fazla bağlanmalarını engeller. Doğrusu ahirete iman, kişinin dünya hayatını çekip çevirmede, onun hakka ve hukuka riayetini sağlamada tek başına yeterli bir yaptırıma sahiptir.

²¹ Sâd, 38/46.

²² Kılavuz, *Anahatlarıyla İslâm Akâidi ve Kelâm'a Giriş*, s. 338.

²³ Mâturîdî, *Te'vîlât*, XIII/306.

Müslümanlar, ahirete inanıyor olmalarının davranışlarını denetlemede ve ahlâkileştirmede ne kadar etkili olduğunu kendi hayatlarında gözlemleyip kendilerini sorgulayarak, inançla davranış arasında güçlü bir bağ kurmak ve uyum sağlamakla da mükelleftirler.²⁴

Dünya ve ahiret mutluluğunu elde etmede en büyük rehberimiz olan Hz. Peygamber, hiçbir zaman haz peşinde koşmamış daima daha iyi bir kul olmanın gayretinde olmuştur. İşte bir müslümanın dünyevileşme hastalığından daha az etkilenmesi, geçici bir yer olan dünya hayatındaki aldatıcı, geçici hazlara teslim olup/sonsuz mutluluk biletini tabiri caizse yakmaması için “en güzel örnek” olan Allah elçisinin izinden gitmesi zorunludur. Nitekim Allah’ın istediği gibi yani Allah’a, meleklerle, kitaplara, peygamberlere, ahiret hayatına sözde değil özde iman eden bir kul olarak değil de yüzünü tamamen dünyaya ve dünyalıklara (geçici haz ve nimetlere) çeviren bir müslümanın, mutlu bir yuva kurma, ahlâklı bireyler yetiştirme, kaliteli bir kul olma gibi hedeflerinin olduğundan söz etmek zordur. Fakat dünyada cenneti arayan kişiler, dünyanın geçici bir yurt olduğu²⁵ gerçeğini ve Allah’ın kendilerini nasıl kulluk edeceklerini sınamak için yarattığını²⁶ unutmuşlardır. Ancak insanın peşin olanı/dünyayı öncelemesi, imtihan için yaratıldığını ve her hal, hareketinden sorguya çekileceğini unutarak yaşaması²⁷, dünyada huzurlu ve devamlılığı olan bir yuva kuramamasına, ahiret hayatında ise hüsrana uğramasına yol açmaktadır.²⁸ Dolayısıyla dünya ve ahiret mutluluğunu elde edebilmek için mümin, yaşamını sürdürürken Allah’ı ve ahireti hatırında tutmalı, bu şuurla hareket etmelidir.

5. Kadere İman

İnsan kadere inanmakla Allah’ın yegâne yaratıcı ve hâkim olduğunu tanımış, O’nun ilim, irade, kudret ve yaratması dışında alemde hiçbir şeyin meydana gelemeyeceğini, yarattıklarında adalet ve hikmeti gözettiğini tasdik etmiş olur. Bu sayede kişi yüksek bir maneviyata ve sağlam bir karaktere sahip olur ve hayatta başarı elde eder. Zira Allah’ın kader ve kazasına razı olan kimse bunun bir gereği olarak sebeplere sarılır ve hiçbir şeyden pes etmez. Herhangi bir konuda başarısız olduğunda ise bu başarısızlığın bir hikmetinin olabileceğini düşünür ve böylece teselli bularak kazaya teselli gösterir ve ümitsizliğe kapılmaz.²⁹ İnsan, bir şeyin kendisi hakkında hayır mı yoksa şer mi olduğunu önceden bilemez. Görünür sebeplere dayanarak kendisinin hayır zannettiği şeyler şer, şer zannettikleri de hayır olabilir.

Nitekim Kur’an’da “*Ey müminler, hoşunuza gitmediği halde, din düşmanları ile savaşmak üzerinize farz kılındı. Olur ki, bir şey hoşunuza gitmezken, sizin için o hayırlı olur ve bir şeyi de sevdiğiniz halde o, hakkınızda şer olur. Ancak bunu siz bilemezsiniz, sadece Allah bilir.*”³⁰

²⁴ Ali Bardakoğlu, “İslam’ın Öngördüğü Güven Toplumu Nasıl İnşa Edebiliriz?”, *Hz. Peygamber ve Güven Toplumu* içinde, DİB Yayınları, Ankara 2017, s. 19.

²⁵ Mü’min, 40/39; Hadîd, 57/20.

²⁶ Mülk, 67/2.

²⁷ İnsan, 76/27.

²⁸ Mâtürîdî, *Te’vîlât*, XVII/129.

²⁹ Kılavuz, *Anahatlarıyla İslâm Akâidi ve Kelâm’a Giriş*, s. 188.

³⁰ Bakara, 2/216.

“... Onlarla (kadınlarla) iyi geçinin. Eğer onlardan hoşlanmadıysanız olabilir ki siz bir şeyden hoşlanmazsınız da Allah onda pek çok hayır yaratmış olur”³¹ ayetlerinde ifade edildiği gibi Allah’a sığınma ve tevekkül öğütlenmektedir. Ailesini muhafaza edebilme hususunda da insana yakışan, şiddetli geçimsizlikler istisna edilecek olursa evliliğin devamı için tüm gayretini sarf etmektir.

Sonuç

İslâm’da aile dinin öncülüğünde şekillenmektedir. Ailenin temellerinin sağlam atılmış olması, huzursuzlukların ve evliliğin sonlanmasına yol açabilecek olumsuzlukların asgariye indirilmesi demektir. Bu bakımdan eş seçiminden evlilik sonrası ilişkilere kadar tüm hususlarda inançların gözetilmesi, eşlerin dünya ve ahiret mutluluğunu elde edebilmeleri için hayati bir öneme sahiptir. Bu, bir yandan neslin korunmasını sağlarken diğer yandan da türlü ahlaksızlıkların, sapkınlıkların ortaya çıkmasının önüne geçmektedir. Yani aile fertlerinin, yaşamlarını sürdürürken inanç esaslarını göz önünde bulundurmaları, daha ahlâklı olmalarına imkân tanımaktadır. İnanç esaslarının sağladığı güç ve motivasyon ile, eşlerin dünya ve ahiret saadetine ulaşmaları yolunda birbirlerine destek olmaları mümkün hale gelmekte, basit problemlerden ötürü yuvaların yıkılmasının önüne geçilebilmektedir. Fakat inanç esaslarının bahsi geçen faydasından söz edebilmemiz için İslam akîdesinin özümsemesi ve hayata geçirilmesi gerekir. İslam, Müslümanların tüm hayatını dizayn eden bir sistem olduğundan sadece sözde kalan değil, aynı zamanda hayatımıza da yön veren bir iman ile gerçek mutluluğa ve aile saadetine ulaşılabilir.

Çalışmamızda İslam inanç esasları ile ailenin sürdürülmesi arasındaki ilişkiye dair müstakil çalışmaların olmadığını tespit ettik. Her ne kadar dindarlık ve evlilik uyumuna ilişkin bazı çalışmalar yapılmış olsa da bunlar yeterli nitelikte değildir. Önemine binaen bu konuya dair, farklı disiplinlerden daha pek çok çalışmanın yapılmasının gerekli ve faydalı olacağı kanaatindeyiz.

Amentü öğretisinin insanlara açıklanmadan kuru kuruya ezberletilmesi müslüman bireyin İslâm’ın inanç esaslarını içselleştirememesine neden olmaktadır. Bu bakımdan inanç esaslarının insanımıza daha etkili ve anlaşılır şekilde öğretilmesi gerekir. Kuşkusuz her ne kadar kendisi Allah’ı göremese de O’nun kendisini daima gördüğüne, meleklerin tüm söz ve davranışları kaydettiğine gerçekten inanan, kitapları kabul edip peygamberlerin aydınlattığı yoldan yürüyen, ahirette her şeyden sorguya çekileceğine inanan, hayır ve şerrin Allah’tan olduğunun bilincinde olan insan; mutlu, umutlu, hoşgörülü ve sabırlıdır. Bu özelliklere sahip bireylerden oluşan aileler de mutlu ve huzurludur.

Büyük oranda dünyanın geçici ‘güzelliklerine’ odaklanmış olan günümüz insanının günlük hayatta Allah’ı, melekleri, kitapları, peygamberleri, ahiret gününü hatırd tutarak yaşamını sürdürmesini sağlayabilme adına akademik çalışmalara ilave olarak gerek sosyal medya gerekse sinema, dizi gibi vb. vasıtalarla inanç esaslarının zihinlerde canlı tutulması için gayret gösterilmelidir. Teknolojik imkanlardan istifade edilerek aile kurumunun tehdit edildiği günümüzde, Müslümanlar da bu önemli güçten ailenin muhafazası için daha çok yararlanmalıdır. Nasıl ki haram lokma yememe adına satın aldığımız

³¹ Nisa. 4/19.

ürünlerde helal sertifikası bulunmasına dikkat ediyor isek, insanların uzunca vakit geçirdiği dizi ve film imkânı sunan mecralarda da İslam’a uygun platformlar oluşturarak ailemizi ve neslimizi muhafaza etme hususunda dikkatli, gayretli ve üretken olmalıyız.

Kaynakça

- A. Rıfat Geçioğlu-Hasan Kayıklık, “Dindarlık ve Evlilik Uyumu İlişkisi: Evli Bireyler Üzerine Bir İnceleme”, *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 19/1 (2019), ss. 202-223.
- Bardakoğlu, Ali, “İslam’ın Öngördüğü Güven Toplumu Nasıl İnşa Edebiliriz?”, *Hiz. Peygamber ve Güven Toplumu* içinde, DİB Yayınları, Ankara 2017.
- Çelebi, İlyas, *İslâm’ın İnanç Esasları*, İSAM Yayınları, İstanbul 2014.
- Görmez, Mehmet vd., *Hadislerle İslâm: Hadislerin Hadislerle Yorumu*, DİB Yayınları, (I-VII), Ankara 2013.
- Kılavuz, A. Saim, Cağfer, *Anahatlarıyla İslâm Akâidi ve Kelâm’a Giriş*, Ensar Neşriyat, İstanbul 2006, ss. 149-150.
- Mâturîdî, Ebû Mansûr, *Te’vilâtü’l-Kur’ân*, thk. Muhammed Boynukalın vd., Mizan Yayınevi, İstanbul 2005.
- Topaloğlu, Bekir-Yavuz, Y. Şevki-Çelebi, İlyas, *İslâm’da İnanç Esasları*, Çamlıca Yayınları, İstanbul 2014.

KUR'AN'A GÖRE AİLE KURUMUNUN BEKASINI SAĞLAMAYA YÖNELİK AHLAK KURALLARI

İsmail KILIÇ *

Öz

İnsanın büyümesi, gelişmesi, hayata hazır hale gelmesi ve topluma faydalı olmasında aile çok önemlidir. Aile kurumunun devamını sağlamak için de uyulması gereken ahlak kuralları gerekir. İnsanlara hidayet rehberi olarak gelen Kur'an, her sahada olduğu gibi aile kurumuna önem vermekte ve onun devamı için ahlak kuralları ortaya koymaktadır. Ayrıca Kur'an, kıssalarla aile ahlakına ışık tutacak sahneler yer vermektedir. Bu kıssalar peygamberlerin yaşadıkları aile hayatlarını örnek olarak sunmakta veya kendi dönemlerinde olan aile hayatlarını olumlu ya da olumsuz örnekleriyle göstermektedir. Bu bildiride, eşler arasında nikâhla temeli atılan aile kurumunun devamını sağlamaya yönelik Kur'an'ın öne çıkardığı ahlak kurallarından örnekler verilmiş ve Kur'an'daki peygamber kıssalarından aile hayatına ilişkin sahneler aile kurumunun bekasını sağlayan ahlak kuralları açısından değerlendirilmiştir. Çalışmada Tefsir kaynaklarından ve bu sahada yapılan çalışmalardan istifade edilmiştir. Konu, Kur'an'a göre olmakla beraber yer yer hadislerle de müracaat edilmiştir. Neticede görülmüştür ki Kur'an, aile kurumunun bekasına yönelik insan fıtratına uygun ahlak kuralları ortaya koymaktadır ve kıssalarla da bu kuralların hayat içinde tatbikini sahnelemektedir. Vazife, iman, ibadet, dua, sevgi, saygı, merhamet, iffet, doğruluk, sabır, tevekkül ve sorumluluk gibi aile bağlarını güçlendirici ve aile kurumunu devam ettirici unsurlar Kur'an'da yer almaktadır. Kur'an'a göre Allah eşler arasında huzur var etmiş, sevgi ve merhamet hislerini yaratmıştır. Aile hayatında huzurun muhafazası için özellikle, başta eşler olmak üzere tüm aile bireylerinin birbirleriyle ilişkilerinde sevgi, saygı ve merhameti öne çıkarmaları gereklidir. Eşler ayrılık sürecinde olsa bile birbirlerine iyi davranmalıdır. Toplumda her fert kendi ailesi dışında diğer ailelere de saygı göstermeli ve onların devamı için üzerine düşeni yapmalıdır.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, Kur'an, Aile, Aile huzuru, Ahlak kuralları.

The Morals Intended for the Continuance of the Family Institution according to Quran

Abstract

Family is very important for human growth, development, being ready for life and being beneficial to society. Morals are also necessary to ensure the continuity of the family institution. The Quran, that came to people as a guide of guidance, attaches importance to the family institution as in every field and sets out the moral rules for its continuation. In addition, the Quran includes scenes that shed light on family morals with short stories. These stories show the family lives of the prophets as examples and show their family lives in their own time with positive or negative examples. In this declaration, examples of the moral rules put forward by the Quran in order to ensure

* Dr., Milli Eğitim Bakanlığı, kilicismaail@gmail.com

the continuity of the family institution founded by marriage between the spouses are given and the scenes of the family life from the prophet stories in the Quran are evaluated in terms of the moral rules that ensure the survival of the family institution. It has been benefited from tafsir sources and studies in this field. Although the subject is according to the Quran, hadiths are also used. As a result, the Quran reveals the moral rules for the survival of the family institution in accordance with the human nature and the application of these rules in life with short stories. Elements such as duty, faith, worship, prayer, love, respect, mercy, chastity, righteousness, patience, resignation and responsibility that strengthen family ties and maintain the family institution are included in the Quran. According to the Quran, God created peace between spouses and created feelings of love and mercy. In order to maintain peace in family life, all family members, especially spouses, should emphasize love, respect and compassion in their relations with each other. Even if the spouses are in the separation process, they should treat each other well. Every member of the society should respect other families besides their own family and should act their part for their continuation.

Keywords: Tafsir, Quran, Family, Family peace, Morals.

Giriş

Toplumdan topluma bazı değişik durumlar olsa da insanın yapısının gerektirdiği ihtiyaçlar var olmaya devam etmektedir. Yemek, içmek, uyumak, nefes alıp vermek, cinsellik, neslin devam ettirilmesi, güvenlik, sevmek, sevilme, bir gruba mensup olma, yardımseverlik, şefkat, tanınma, sosyal statü sahibi olma, başarı elde etme ve takdir edilme insanın en temel ihtiyaçları arasında sayılmaktadır.¹ Bu ihtiyaçlar içinde neslin devam ettirilmesi, cinsellik, huzur, sevgi, saygı ve şefkat ailenin kuruluşunda ve devamında etkin rol alan ihtiyaçlardan bazılarıdır. Bu ihtiyaçlar, Kur'an'ın önem verdiği konular arasındadır. Zira Kur'an, insanın tabiatını dikkate alır.² Bundan dolayı Kur'an bu tür tabii ihtiyaçların karşılandığı aile kurumuna önem vermektedir.

Aile, toplumun küçük bir birimi olup karşılıklı ilişkilerle varlığını sürdürmektedir. Bu kurumun devamı, bu ilişkilerin sağlıklı olması ile mümkündür. Ailenin en önemli unsurları olan eşleri “zevc” ve “ezvâc” olarak ifade eden Kur'an, her sahada olduğu gibi toplumun en küçük birimi olan ailenin oluşumu ve devamı için ahlak kuralları ortaya koymaktadır. Kur'an, kıssalarla da aile hayatına dair ahlak kurallarının gözler önüne serildiği sahneler yer vermektedir. Kur'an, kıssalarla tarih boyunca toplumlara gönderilen peygamberlerin aile hayatlarını örnek olarak sunmakta ya da gönderildikleri toplumlarda aile hayatına dair olumlu veya olumsuz yönleri göstermektedir. Örneğin, Hz. Yakup (a.s) ailesinin anlatıldığı Yûsuf Suresi'nde, bir ailede olabilecek birçok sıkıntıya rağmen o ailenin parçalanmadığı ve sonunda mutlu bir tablo oluşturabildiği sergilenmektedir.³

¹ Recep Kılıç, *Ayet ve Hadislerin Işığında İnsan ve Ahlak*, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara, 1995, s. 74, 75; Ali Kuşat, “Nefis Mertebelerine Psikolojik Bir Yaklaşım”, *Tasavvuf İlmî ve Araştırma Dergisi* (Ankara: 2002), s. 119-128; Alexis Cerrel, *İnsanlar Uyanın*, çev. Leyla Yazıcıoğlu Arif Bolat Kitabevi, 3. Baskı, İstanbul: 1959, s. 61; Rudolf Pinter ve Arkadaşları, *Eğitim Psikolojisi*, çev. Sabri Akdeniz İstanbul, 1987, s. 57.

² Celal Kırca, “Kur'an'a Göre Ailenin Psikolojik Temelleri”, *Kur'an'ın Nüzulünün 1400. Yılı Münasebetiyle Kur'an'da Aile –Sempozyumu-*, DEÜ İlahiyat Fakültesi, Soma Belediyesi ve Soma İlçe Müftülüğü, (Soma, 2010), s. 169, 170.

³ Yûsuf 12/100.

Kur'an'da genel olarak ahlak kurallarının işlendiği âyetler olduğu gibi doğrudan aile hayatıyla ilgili kurallara yer verilen âyetler de vardır. Bu âyetlerden aile kurumunun bekasına yönelik olduğu düşünülen âyetler bu çalışmada incelenerek Kur'an'ın bu konuda ortaya koyduğu ahlak kuralları tespit edilmeye çalışılacaktır. Ayrıca Kur'an kıssalarından konu ile ilgili bölümler sunulacaktır. Bu konu aydınlatıldığında ve tespit edilen ahlak kurallarına riayet edildiğinde huzurlu bir aile ortamı oluşturulmasına ve ailelerin varlığını sürdürebilmesine önemli katkı sağlayacağı umulmaktadır. Bu bildiride Tefsir kaynaklarına ve bu alanda yapılmış çalışmalara başvurulacaktır. Konu, Kur'an ile ilgili olsa da yer yer hadislere de yer verilecektir. Zira Hz. Peygamber'in (s.a.s) ahlakı, Kur'an idi.

Bu bildiride aile kurumunu doğrudan ilgilendiren âyetler yanında aile kurumunun bekasını ilgilendirdiği düşünülebilen diğer âyetlere de yer verilecektir. Çünkü Kur'an bütün ahlak problemlerine çözüm getiren bir sistem sunmaktadır. Aile kurumu ile ilgili ahlakı da bu sistemden bağımsız düşünmek mümkün değildir. Bundan dolayı bu çalışmada sadece "Aile Ahlakı" değil, ahlakın diğer kısımlarına⁴ da yer verilecektir. Bildiride ahlak kitaplarındaki "Teorik Ahlak" bölümünde yer alan "Vazife"den başlanacaktır. Bildiri, "Vazifelerin İfası" şeklindeki bir başlıktan sonra ahlak kitaplarındaki "Amelî Ahlak" kısımları dikkate alınarak "Dinî Ahlak Kuralları", "Ferdî Ahlak Kuralları" ve "İçtimai Ahlak Kuralları" şeklindeki ana başlıklar altında sunulacaktır.

1. Vazifelerin İfası

Bütün ahlak sisteminin temeli olan vazife, genel olarak insanın yapmakla mükellef bulunduğu, sorumluluğu gerektiren ve bir müeyyidesi bulunan tutum ve davranışlar için kullanılan bir kavramdır.⁵ Vazife kavramından "sorumluluk düşüncesi" ve "müeyyide düşüncesi" olmak üzere iki zorunlu sonuç ortaya çıkmaktadır. Bunlar, birbirlerini gerektirir, destekler ve tesis eder.⁶ Vazifenin esası ise iyilik ve emirleri yapmak, kötülük ve yasaklardan kaçınmaktır.⁷

Kur'an'a göre insan başıboş yaratılmamıştır. Öldükten sonra Allah'ın huzura döndürülecek ve yaptıklarının hesabı sorulacaktır.⁸ İman edip kötülüklerden korunanlar ahirette ödüllendirileceklerdir.⁹ Bundan dolayı Kur'an insanın kendisine, Allah'a, ailesine, akrabalarına ve başta dezavantajlı durumda olanlar ile yakın komşular olmak üzere tüm topluma vazifeler yüklemiştir. Allah bu konuda şöyle buyurmaktadır:

⁴ Ahlakı anlatan kitaplarda genel olarak ahlak, "Nazarî Ahlak" ve "Amelî Ahlak" olarak iki kısma ayrılmaktadır. "Amelî Ahlak" da "Ferdî Ahlak" ve "İçtimai Ahlak" diye taksim edilmektedir. Aile ahlakı "İçtimai Ahlak"ın bir parçası olarak yer almaktadır. Bunun dışında "Amelî Ahlak"; "Ferdî Ahlak", "Dinî Ahlak", "Aile Ahlakı", "Cemiyet Ahlakı" ve "Devlet Ahlakı" olarak da taksim edilmiştir. Bk. Hüsamettin Erdem, *Sondevir Osmanlı Düşüncesinde Ahlâk (Tanzimat'tan Cumhuriyete Kadar)* Sebat Ofset Matbaacılık, Konya, 1996, s. 35, 133.

⁵ M. A. Draz, *Kur'an Ahlakı (Kur'an-ı Kerim'den Çıkan Şekliyle ve Öteki Eski ve Modern Nazariyelerle Karşılaştırmalı Olarak)* İz Yayıncılık, İstanbul, 1993, 3; Mustafa Çağrı, *Ana Hatlarıyla İslam Ahlakı*, Ensar Neşriyat, İstanbul, 1985, s. 107.

⁶ Draz, *Kur'an Ahlakı (Kur'an-ı Kerim'den Çıkan Şekliyle ve Öteki Eski ve Modern Nazariyelerle Karşılaştırmalı Olarak)*, s. 69.

⁷ Erdem, *Sondevir Osmanlı Düşüncesinde Ahlâk*, s.114.

⁸ Mü'min, 23/115.

⁹ Yûsuf, 12/57.

*“Allah'a ibadet edin ve O'na hiçbir şeyi ortak koşmayın. Ana-babaya, akrabaya, yetimlere, yoksullara, yakın komşuya, uzak komşuya, yakın arkadaş, yolcuya, ellerinizin altında bulunanlara (köle, cariye, hizmetçi ve benzerlerine) iyi davranın; Allah kendini beğenen ve daima böbürlenip duran kimseyi sevmez.”*¹⁰

Öncelikle kimlere iyilik etmesi gerektiğini soran kişiye Peygamberimiz (s.a.s): “Annene, babana, kız kardeşine, bunlardan sonra gelen yakınlarına, sende hakkı bulunan ve ziyareti şart olan kimselere.” şeklinde cevap vermiştir.¹¹ Peygamberimizin (s.a.s) bu tavsiyesi insanın kendisinden sonra en çok ailesine karşı vazifeleri olduğuna işaret etmektedir. O halde insan kendisinden sonra en çok ailesine karşı vazifeleri olduğu bilincinde olmalı ve bunun gereğini yapmalıdır.

Kur'an'ın insana yüklediği vazifeler ifa edildiğinde aile kurumu güçlenir. Özellikle aile içinde bütün fertlerin birbirlerine karşı vazifelerini yerine getirmesi, aile kurumunun bekası açısından çok önemlidir. Eşler birbirlerine, anne baba çocuklarına, çocuklar anne babaya ve birbirlerine karşı vazifelerini yerine getirdiklerinde aile içinde ilişkiler sağlıklı yürür. Bundan dolayı başta eşler, aile huzurunun devamı için üzerine düşen vazifeleri¹² yerine getirmelidirler. Örneğin, eşler birbirleriyle iyi geçinmelidirler.¹³ Eşler, anne baba olduklarında da çocuklarının hayatlarına saygı göstermek,¹⁴ çocukların arasında başta kız - erkek ayrımı olmak üzere ayırım yapmamak ve onları sevmek,¹⁵ emniyeti ve eğitimi konularında duyarlı olmalıdırlar.¹⁶ Çocuklar da anne babalara ve birbirlerine karşı görevlerini yerine getirmelidirler. Örneğin, çocuklar kendi aralarında dayanışma içinde olmalı ve kıskançlıktan uzak durmalıdırlar. Anne babaya iyi da davranmalı, onlara güzel söz söylemeli ve onlara karşı merhametli olmalıdırlar.¹⁷

Kur'an kıssaları incelendiğinde peygamberlerin hanım ve çocuklarına iyi davranmayı ve onlara birçok konuda öğüt vermeyi vazife edindikleri görülür.¹⁸ Bu peygamberlerden Nuh (a.s.) ve Yakub (a.s) ailelerinden bu konudaki bazı örnekler kısaca aşağıda yer verilecektir.

Nuh (a.s), oğluna kâfir olmaması ve tufanda boğulmaması için öğüt vermiştir. Ancak o, babasının öğütüne kulak vermek yerine, dağa tırmanmayı tercih etmiş ve böyle yapmakla boğulmayacağını zannetmiştir. Nuh (a.s), oğlunun ailesinden olduğunu söyleyerek boğulmamasını Allah'tan talep etmiştir. Ancak o, öğüt dinlememiş ve salih bir kul olmamıştır. Bundan dolayı Nuh'un (a.s) ailesinin bir ferdi olmaktan çıkmış ve boğulanlardan olmuştur.¹⁹ Buna göre anne baba çocuğunun salih bir evlat olmasını istemeli ve bunun için çocuğuna öğüt vermelidir. Çocuk da anne babasının bu yöndeki nasihatlerini dinlemelidir.

¹⁰ Nisâ, 4/36.

¹¹ Ebû Dâvud, Kitâbü'l-Edeb, 129.

¹² Bakara, 2/228.

¹³ Nisâ, 4/19.

¹⁴ Nisâ, 4/153; İsrâ, 17/31; Tekvîr, 81/8, 9.

¹⁵ Nahl, 16/58, 59.

¹⁶ Ahzâb, 33/59; Tahrîm, 66/6.

¹⁷ İsrâ, 17/23, 24; Lokmân, 31/14, 15.

¹⁸ Hûd, 11/42, 43; Yûsuf, 12/5; Meryem, 19/42-48, 54, 55; Lokmân, 31/13-19.

¹⁹ Hûd, 11/42- 46.

Yakup (a.s) çocuklarını korumuş, şeytanın insana düşman olduğu ve insanlara kötülükleri yaptırdığı konusunda uyarmıştır.²⁰ Diğer çocukları, Yusuf'u (a.s) kendilerinden çok sevdiğini algılamış olsalar da Yakup (a.s) bütün çocuklarını sevmiştir.²¹ Yusuf (a.s) ise daha önce kendisine kötülük yapan kardeşlerini affedip onlara iyi davranmıştır.²² Anne babasına kavuştuğunda da onları kucaklamış ve tah-tının üzerine çıkartarak onlara hürmet göstermiştir.²³ Bütün bunlar her türlü sıkıntıya rağmen parçalan-mayan Yakup (a.s) ailesinde anne babanın çocuklarına, çocukların kardeşler olarak birbirlerine ve evlat olarak anne babalarına karşı vazifeleri konusunda güzel örneklerdir.

2. Dinî Ahlak Kuralları

İnsanın Allah'a karşı vazifeleri, "dinî ahlak" olarak isimlendirilmektedir. İnsan, Allah'a karşı vazifelerini yerine getirdiğinde ruhu olgunlaşır. Bu durum, tutum ve davranışlarına yansır. Bundan do-layı dinî ahlak, hem ferdî hem de toplumu ve aileyi ilgilendirmektedir.

2.1. İman ve Salih Amel

Allah'a karşı vazifelerimizin başında iman ve salih amel gelir. İman ve salih amel başlı başına huzurun sağlanmasına ve devamına kaynaklık eder. Allah'tan geldiğine ve Allah'a döneceğine inanan ve bu şuurla yaşayan insan, karşılaştığı sorunları büyütmez. Mutlu olmanın yollarını araştırır. Başına bir musibet geldiğinde Allah'ı anar, O'nun kulu olduğunu ve öldükten sonra O'nun huzuruna çıkacağını hatırlar. Allah bu konuda şöyle buyurmaktadır:

*"O sabredenler, kendilerine bir musibet geldiği zaman: Biz Allah'ın kullarıyız ve biz O'na dö-neceğiz, derler."*²⁴

Allah'ın birliğine iman edip her durumda O'nu hatırlayan, O'nu anan ve öldükten sonra da ye-niden diriltilip O'nun huzurunda olacağını düşünen insan aynı zamanda bu inanca göre hayatını şekil-lendirmelidir. Amellerinin salih olmasına dikkat etmelidir. Bunu yapan bir mü'min güzel bir hayat ya-şar. Bu husus Kuran'da şöyle buyrulmaktadır:

*"Erkek veya kadın, mümin olarak kim salih amel işlerse, onu mutlaka güzel bir hayat ile yaşa-tırız. Ve yapmakta olduklarının en güzeli ile mükâfatlarını veririz."*²⁵

Her durumda Allah'ı hatırlamak ve onu anmak başlı başına da huzur kaynağıdır.²⁶ Allah'ı zik-redenin kalbi huzur dolar. Allah'ı anmaktan uzak duran ve O'nun kelimelerinden yüz çevirenin ise sıkıntılı bir hayatı olur.²⁷

Müslüman, Allah'a teslimiyeti, kanaati, tevekkülü ve malından infakta bulunması sebebiyle bu dünyada güzel bir hayat yaşar. Kâfir ise dünya hayatında malının ebedî olarak artmasını arzuladığı için

²⁰ Yûsuf, 12/5; İsmail Kılıç, *Kur'an Kıssalarının İslam Ahlakı Açısından Yorumu: Sırrı Paşa'nın Yûsuf Suresi Yorumu*, Ravza Yayınları, İstanbul, 2018, s. 190.

²¹ Yûsuf, 12/8.

²² Yûsuf, 12/92.

²³ Yûsuf, 12/99, 100.

²⁴ Bakara, 2/156.

²⁵ Nahl, 16/97.

²⁶ Ra'd, 13/28.

²⁷ Tâhâ, 20/124.

hırslı olur. Bundan dolayı kâfirin hayatı sıkıntılı olur.²⁸ Allah'ın bir olduğuna ve öldükten sonra yeniden diriliş olduğuna iman edip, her zaman Allah'ı anan ve salih bir kul olan kişi, aile içi ilişkilerinde de yanlış yapmaktan kaçınır. Bu durum da o kişinin mutlu bir aile hayatı sürdürmesinde çok önemli bir etkidir.

İbrahim (a.s) Allah'tan çocuk isterken salihlerden olacak bir çocuk istediğini ifade etmiştir.²⁹ Böylece öncelikle evladın salih bir insan olmasını önemseydiğini göstermiştir.

Oğullarına Yûsuf'u (a.s) ve kardeşini araştırmalarını ve Allah'ın rahmetinden ümit kesmemelerini isteyen Yakup (a.s) da "Allah'ın rahmetinden kâfirlerden başkası ümit kesmez." demiştir.³⁰ Yakup'un (a.s) kendisinden bir nedenle ayrı kalmış olan oğullarına kavuşacağı ümidini yitirmemiş ve onları bulmaları için talimat verdiği diğer oğullarına Allah'ın rahmetinden ümit kesilmeyeceğini söyleyerek Allah'a olan güvenini göstermiştir. Yakup (a.s) bu inancını koruyarak ve gerekli tedbirleri alarak eşiyile beraber tüm çocuklarına kavuşabilmiştir.

2.2. Dua ve Tevbe

İnsan, iyi ya da kötü her durumda Allah'a dua etmeli ve O'ndan yardım dilemelidir. Hata yaptığında O'ndan mağfiret dilemelidir. Allah insana çok yakın olup dua edenin duasına icabet eder. Bu konuda Allah şöyle buyurmaktadır:

*"Kullarım sana, beni sorduğunda (onlara söyle): Ben çok yakıным. Bana dua ettiği vakit dua edenin dileğine karşılık veririm. O halde (kullarım da) benim davetime uysunlar ve bana inansınlar ki doğru yolu bulabilsinler."*³¹

Allah'a imana ve dua etmeye davet eden bu ayet, müminin kalbini tatlı bir cömertlik, hoşnut edici bir sevgi, huzur verici bir rıza ve kesin bir güvenle doldurmaktadır. Mümin, bu duyguların etkisiyle yüce bir hoşnutluğa, özverili bir yakınlığa, güvenli bir sığınağa kavuştuğunu hisseder ve sarsılmaz bir huzur içinde yaşar.³²

Peygamberimiz (s.a.s) bir kişinin başına bir musibet geldiğinde "O sabredenler, kendilerine bir musibet geldiği zaman: Biz Allah'ın kullarıyız ve biz O'na döneceğiz, derler."³³ âyetini okuyup "Allah'ım! Maruz kaldığım şu musibet içinde bana ecrimi ver ve o musibetin arkasından benim için daha hayırlısını lutfet." diye dua ederse, Allah onun duasını kabul eder.³⁴ buyurmuştur. Peygamberimiz (s.a.s) ayrıca şöyle buyurmuştur: "Kim ısrarlı bir şekilde Allah'tan mağfiret dilerse Allah ona her sıkıntıda bir çıkış kapısı, her üzüntüde bir ferahlık gösterir ve hiç ummadığı yerden rızık verir."³⁵

²⁸ Ebu'l-Kasım Carullah Mahmûd b. Ömer b. Muhammed ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf an hakâiki gavâmidi't-tenzîl ve uyûni'l-ekâvîl fî vucûhi't-te'vîl: el-Keşşâf an hakâiki't-tenzîl ve uyûni'l-ekâvîl fî vucûhi't-te'vîl*, Dârul-Kitâb'l-Arabî, Beyrut, t.y.), c. III, s. 95; Ebû Abdullah Fahreddin Muhammed b. Ömer b. el-Hasan b. el- Hüseyin Fahreddiner-Râzî, *et-Tefsîrû'l-kebîr: Mefâtihü'l-gayb Dârü ihyâi't-türâsi'l-Arabî*, Beyrut, 1420, c. II, s. 111.

²⁹ Sâffât, 37/100.

³⁰ Yûsuf, 12/87.

³¹ Bakara, 2/186.

³² Seyyid Kutub, *Fî Zilâli'l-Kur'ân*, 6 Cilt, Dârü's-Şûrûk, 11. Baskı, Beyrut, 1405/1985), c. I, s. 173.

³³ Bakara, 2/156.

³⁴ Ebu'l-Hüseyin Müslim bin el-Haccac Müslim, *Sahîhu Müslim*, 3 Cilt, Çağrı Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 1413/1992, Cenâiz, 4.

³⁵ Süleyman bin el-Eşas Ebû Dâvud, *Sünenü Ebî Dâvud*, 5 Cilt, Çağrı Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 1413/1992, Vitr, 26.

Sağlam bir itikada dayalı bir yakarış, birçok hastalığa şifa verir. Üzüntülü ve sıkıntılı insan, karşılaştığı zorluğu Allah’a arz edip, O’nun yardım etmesini isteyince ızdırap ve zorluktan kurtularak ruhen sükûn ve huzura kavuşur.³⁶ Hem kendisi için hem de ailesi için Allah’a daima dua eden ve O’ndan mağfiret dileyen insan, ferdi olarak elde ettiği huzuru ailesine de yansıtır. Bu sayede aile bağları güçlenir.

Zindanı günah işlemeye tercih eden Yusuf (a.s), kendisine tuzak kurmaya çalışan kadınlar nedeniyle günah işlemekten korunmak için Allah’a dua etmiştir.³⁷ Kadınların daveti karşısında Allah’tan yardım dileyip günden uzak duran Yusuf (a.s) hem kendi ailesini hem de o kadınların ailelerini muhafaza etmiştir. Ayrıca Yusuf (a.s) kendisini kuyuya atan kardeşlerini affedip onlar için Allah’tan af dilemiştir.³⁸ Yusuf (a.s) böyle yapmakla da kardeşlerin aileden kopmamalarına katkı sağlamıştır.

2.3. Tevekkül

Her şeyi bilen ve her şeye kadir olan Allah’tır. Bundan dolayı Allah’a güvenilmelidir. Allah’a ve ahiret gününe iman edip O’ndan sakınanlara Allah sıkıntılardan çıkış kapısı yaratır ve ona ummadığı yerden rızık verir. Allah bu konuda şöyle buyurmaktadır:

“...Kim Allah'tan korkarsa, Allah ona bir çıkış yolu ihsan eder. Ve ona beklemediği yerden rızık verir. Kim Allah'a güvenirse O, ona yeter...”³⁹

Allah’a tevekkül eden insana O yeter. Ancak, doğru bir tevekkül anlayışına sahip olmak gerekir. Bu da gereken tedbirleri aldıktan sonra Allah’a tam olarak güvenmektir. Nitekim devesini Mescid-i Şerif’in dışına başıboş bırakarak Peygamberimiz’in (s.a.s) huzuruna gelen bir kişiye Peygamberimiz (s.a.s) “Deveyi bağla, sonra Allah’a tevekkül et.” buyurmuştur.⁴⁰

Allah’a tevekkül eden kişi beklemediği sonuçla karşılaştığında ise hayal kırıklığına uğramaz. Çünkü Allah insanın hoşlanmadığı bir olayda hayır olabileceğini bildirmiştir.⁴¹ Allah’a tevekkül eden insan bunu düşününce ferahlık hisseder.

Allah’a gerçek manada tevekkül ederek rızkını kazanmış olduğunu düşünen insan, rızkı az da olsa mutlu olur. Çünkü ailenin geçimini sağlarken Allah’a tevekkül ettiği için kanaatkâr olmaktadır. Ancak tevekkül anlayışı olmadığında insan nefsinin arzusunun uyar ve daha fazlasının peşine düşer bu da mutsuzluğa sebebiyet verir.

Yakup (a.s) Mısır’a giden oğullarına aynı kapıdan Mısır’a girmemelerini tavsiye ederek Allah’a tevekkül ettiğini ifade etmiştir.⁴² Bu sayede hem kendisi endişelenmemiş hem de oğullarını korumuştur. Bu durum daha sonra Yakup’un (a.s.) eşiyle birlikte çocuklarının tümüne kavuşmasında önemli bir unsur olmuştur.

³⁶ Erdem, *Sondevir Osmanlı Düşüncesinde Ahlâk (Tanzimattan Cumhuriyete Kadar)*, s. 196.

³⁷ Yûsuf, 12/33.

³⁸ Yûsuf, 12/92.

³⁹ Talâk, 65/2-3.

⁴⁰ Ebû İsa Muhammed b. İsa Serve Tirmizî, *Sünenü’l-Tirmizî*, 5 Cilt, Çağrı Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 1413/1992, Kıyame, 60.

⁴¹ Bakara, 2/216.

⁴² Yûsuf, 12/67.

2.4. Şükür

Allah insanlara sayılamayacak kadar nimet vermiştir. İnsan bu nimetlerden ötürü Allah’a şükretmelidir. Üç kısım şükür vardır: kalp ile şükür, dil ile şükür ve diğer organlarla şükür.⁴³ Ancak şükür konuşmaktan çok uygulamaktır.⁴⁴ Sahip olunan maddî varlıklardan infakta bulunmak, insanlara iyilikte bulunmak ve gücü yettiği konularda onların yardımına koşmak gerçek anlamda şükürdür.

Şükreden insanın sahip olduğu maddî ve manevî imkânları artar. Nitekim Allah şükredenin karşılığını vereceğini şöyle buyurmaktadır:

“*Hatırlayın ki Rabbiniz size: ‘Eğer şükrederseniz, elbette size artırırım ve eğer nankörlük ederseniz hiç şüphesiz azabım çok şiddetlidir! diye bildirmişti.*”⁴⁵

Bu ayette Allah’ın artıracığını vaat ettiği şey, nimetlerdir.⁴⁶ Allah’ın nimetleri artırması, maddî anlamda olabileceği gibi manevî anlamda da olabilir. Zira Allah’a şükretmek insana psikolojik rahatlık da verir. Allah’a şükreden, nimeti verenin Allah olduğu bilincinde olur ve bazı nimetleri elde edemediğinde üzülmez. Bu da onu huzurlu bir hayata götürmeye yardımcı olur. Şükreden aileye Allah maddî ve manevî nimetleri artırır. Aile de nimetleri verenin Allah olduğu bilincinde olup ona şükrettiğinde mutlu olur. Bu şuura sahip aile bireyleri, nimet az olduğunda da kanaatkâr olurlar.

Yusuf (a.s) hapiste olduğu halde Allah’ın bir lütfü olan tevhid üzere olduğu için şükredenlerden olmuştur.⁴⁷ Sadece Allah’a kulluk eden Yusuf (a.s) bunu Allah’ın bir lütfü olarak görmüş ve insanların bundan dolayı şükretmesi gerektiğini ifade etmiştir. Böylece tevhidi tercih edip bundan dolayı şükrederek hem kişiliğini korumuş hem de hapishane arkadaşlarının hayranlığını kazanmıştır. Bu tutum ve davranış, Yusuf’un (a.s) hapisten onurlu bir insan olarak çıkmayı başarılmasında ve sonuçta Yakup (a.s) ailesini yanında toplayabilmesine önemli bir katkı sağlamıştır.

3. Ferdî Ahlak Kuralları

3.1. Sabır

Zorluklara, güçlüklerle göğüs germek anlamına gelen⁴⁸ sabrın iki boyutu vardır. Biri, insana ağır gelen elemlere katlanarak sonucunda güzellik beklemektir. Diğeri ise lezzet ve şehvet veren şeylerden uzak durarak bunların kötü sonuçlarından korunmaktır. Birincisi acı ilaçlarla tedavi olmaya, ikincisi de zehirli tatlılardan sakınmaya benzer.⁴⁹

⁴³ Ebu’l-Kasım el-Hüseyin b. Muhammed b. el-Mufaddal Râgıb el-isfahânî, *Mu’cemu müfredâti’l-elfâzi’l-Kur’an*, Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, Beyrut, 1418/1997, s. 298.

⁴⁴ Muhammed el-Behiy, *İnanç ve Amelde Kur’anî Kavramlar*, çev. Ali Turgut, Yöneliş Yayınları, İstanbul, 1998, s. 178.

⁴⁵ İbrâhim, 14/7.

⁴⁶ Ebu’l-Hasan Ali b. Ahmed b. Muhammed b. Ali el-Vâhidî, *el-Vecîz fî tefsîri Kitâbi’l-azîz*, thk. Saffân Adnân Dâvûdî Daru’l-Kalem, Dimeşk: 1415/1995, c. I, s. 578; Ebû Muhammed Muhyissünne Hüseyin b. Mes’ûd el-Begavî, *Tefsîrü’l-Begavî: Mealimü’t-tenzil*, thk. Muhammed Abdullah en-Nemr, Osman Cuma Zamirîyye, Süleyman Müslim el-Harş Dâru Taybe, 2. Baskı, Riyad, 1993, c. IV, s. 337; Ebu’l-Kasım Carullah Mahmûd b. Ömer b. Muhammed ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf an hakâiki gavâmidî’t-tenzil ve uyûni’l-ekâvîl fî vucûhi’t-te’vîl: el-Keşşâf an hakâiki’t-tenzil ve uyûni’l-ekâvîl fî vucûhi’t-te’vîl* Dâru’l-Kitâb’l-Arabî, Beyrut, t.y., c. II, s. 541.

⁴⁷ Yûsuf, 12/38.

⁴⁸ Râgıb, *Mu’cemu müfredâti’l-elfâzi’l-Kur’an*, s. 306, 307.

⁴⁹ Recep Kılıç, *Âyet ve Hadislerin Işığında İnsan ve Ahlak*, s. 72.

Allah kendisine ve peygambere itaat edilmesini, müminlerin birbirleriyle çekişmemelerini ve sabretmelerini emrederek sabredenlerle beraber olduğunu bildirmektedir. Bu husus Kur'an'da şöyle ifade edilmektedir:

*“Allah ve Resûlüne itaat edin, birbirinizle çekişmeyin; sonra korkuya kapılırsınız da kuvvetiniz gider. Sabredin, çünkü Allah sabredenlerle beraberdir.”*⁵⁰

Allah'ın emirlerini yerine getirip yasaklarından kaçınarak sabredene Allah yardım eder, onları gözetir ve onları yedirir, içirir.⁵¹ Allah, sabredenlerle beraber olduğu için sabırla ve namazla kendisinden yardım istenmelidir.⁵²

Yakub'un (a.s) oğulları, koruyacaklarına dair söz verdikleri halde kardeşleri Yusuf'u (s.a.s) kuyuya attıktan sonra akşam eve gelip babaları Yakup'a (a.s) “...Onu kurt yemiş...” diyerek gömleğin üzerinde gerçek olmayan kan getirmişlerdir. Bu duruma inanmayan Yakup (a.s), onlara kötü davranmamıştır. Onlara: “Hayır! Nefisleriniz sizi aldatıp böyle bir işe sürükledi. Artık bana düşen, güzel bir sabırdır...”⁵³ demiştir. Yine Yakub'un (a.s) oğulları diğer kardeşleri olan Bünyamin'i Mısır'a götürmek istediklerinde koruyacaklarına söz verdikleri halde Mısır'dan eve döndüklerinde “Oğlun hırsızlık yaptı.” şeklinde bir haber getirmişlerdir. Bu durum karşısında Yakup (a.s) onlara: “Hayır! Nefisleriniz sizi aldatıp böyle bir işe sürükledi. Artık bana düşen, güzel bir sabırdır...” demiş ve “Umulur ki Allah onların hepsini bana getirir...” diye ilave etmiştir.⁵⁴ Böylece Yakup (a.s) her iki durumda da sabrın önemini vurgulamış ve sabretmiştir. Allah'tan ümidini kesmeyen Yakup (a.s) sonunda beklediği gibi bütün oğullarına kavuşabilmiştir.

3.2. Doğru Olmak ve Yalandan Kaçınmak

Doğruluk insanın içi ile dışının bir olması demektir.⁵⁵ Doğruluğun aksine söz söylemek, olmuş bir olayı olmamış, olmamış bir olayı da olmuş gibi göstermek yalandır. Yalancılık fertler arasında sağlıklı ve samimî ilişkiler kurma imkânını ortadan kaldırmaktadır.⁵⁶ Yalan, insanların birbirlerine güvenmesine engel olmaktadır. Bundan dolayı yalan aile hayatındaki birlikteliğin düşmanı olup Kur'an'da yasaklanmaktadır.⁵⁷ Doğruluk sadece yalan sözden kaçınmak değil, hayatın her alanında doğru olmaktır. Örneğin ölçü ve tartıda doğru olmak gerekir.⁵⁸

Hûd Sûresi'nde dosdoğru olmak emredilmektedir.⁵⁹ Peygamberimiz (s.a.s) din hakkında bilgi isteyen bir kişiye “Allah'a iman ettim de. Sonra dosdoğru ol.” buyurmuştur.⁶⁰ Bu sözüyle dosdoğru olmanın önemine işaret etmiştir.

⁵⁰ Enfâl 8/46.

⁵¹ Ebû Cafer Muhammed b. Cerir b. Yezid et-Taberî, *Câmiü'l-beyân an te'vîli âyi'l Kur'an*, thk. Ahmed Muhammed Şakir Müessetü'r-Risale, y.y., 1420/2000, c. III, s. 213.

⁵² Bakara, 2/153.

⁵³ Yûsuf, 12/18.

⁵⁴ Yûsuf, 12/83.

⁵⁵ Râgıb, *Mu'cemu müfredâti'l-elfâzi'l-Kur'an*, 310, s.311; Kılıç, *Âyet ve Hadislerin Işığında İnsan ve Ahlak*, s. 50.

⁵⁶ Kılıç, *Âyet ve Hadislerin Işığında İnsan ve Ahlak*, s. 126, 127.

⁵⁷ Hâc, 22/30.

⁵⁸ İsrâ, 17/35.

⁵⁹ Hûd, 11/112.

⁶⁰ Müslim, Kitâbü'l-İmân, 13.

Dosdoğru olmak, ara vermeksizin Allah'ın emrini hakkıyla yerine getirmeye devam etmek ve ondan sapmamaktır.⁶¹ Allah'ın dini üzerinde olmada, o dini yaşamada ve Allah'a dua etmede dosdoğru olunmalıdır. Ömer b. el-Hattab, dosdoğru olmanın emir ve yasakta müstakim olmak, tilki kurnazlığı yapmamak olduğunu bildirmiştir.⁶² Buna göre yukarıda zikredilen Hûd Sûresi'ndeki âyette: "Allah'ın emrini uygulamak üzere dosdoğru yürü." denilmiş olmaktadır.⁶³ Bu ise sürekli uyanık ve tedbirli olmayı, yolun sınırlarını daima gözetmeyi, insanın çeşitli yönlerde eğilim gösterebilen tepkilerini kontrol altında tutmayı gerektirir.⁶⁴

Rab olarak sadece Allah'ı tanıyanlar ve dosdoğru olanlar korku yaşamazlar ve üzülmezler. Ahkâf Sûresi'nde bu husus şöyle bildirilmektedir:

"Rabbimiz Allah'tır" deyip sonra da dosdoğru yaşayanlara korku yoktur ve onlar üzülmeyeceklerdir."⁶⁵

Ailede eşlerin birbirlerine ve diğer aile bireylerine karşı dürüst olmaları ve doğru sözlü olmaları güven ortamı oluşturur. Güven de aile kurumunun devamı için önemli bir unsurdur. Güven olmadan sağlıklı aile ilişkileri kurmak mümkün değildir. Aileki ilişkiler sağlıklı olmayınca da aile kurumunun devamı zorlaşır.

Yusuf (a.s) hapiste iken orada bulunan arkadaşları onun doğruluğuna şahit olmuşlardır. Onlardan biri hapisten çıktıktan sonra kralın gördüğü rüyayı yorumlatmak için ona gelmiş ve "doğru sözlü" anlamına gelen "sıddîk" diye hitap ederek ona olan güvenini dile getirmiştir.⁶⁶ Kralın rüyasını yorumlayan Yusuf (a.s) bu sayede hapisten çıkarak anne babasını ve kardeşlerini bir araya getirebilecek bir imkâna kavuşmuştur.

3.3. İffet ve Hayâ

Kur'an, iffet kelimesini "isti'faf" tabiriyle kullanır. İsti'faf, malda⁶⁷ ve erkeklerle kadınlar arası ilişkilerde olmak üzere iki alanda olur. Nisâ Sûresi 6. âyette "fakirin korunması gereken maldaki hakkına tecavüz etmekten kendini muhafaza etmek" anlamındadır. Nur Sûresi 33. ve 60. âyetlerde ise "erkeklerle kadınlar arasındaki ilişkilerle ilgili korunma" anlamındadır. İsti'faf veya iffet hataya düşmekten sakınmaktır.⁶⁸ Bu da yetimin malını yeme, zina ve zina için tahrik etme şeklindeki içtimaî suçları işlemekten uzak durmakla olur.⁶⁹ Hayâ ise iffetin en esaslı kısmı olup "hicap, ar" anlamlarına gelir.⁷⁰

⁶¹ Abdülkerim b. Hevâzin el-Kuşeyrî, *Tefsîru'l-Kuşeyrî: Letâîfu'l-işârât*, thk. İbrahim Besyûnî, el-Hey'etü'l-Mısıriyyeti'l-âmme li'l-Kitâb, Kahire, 1981, c. II, s. 160; Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr el-Kurtubî, *el-Câmiu li-ahkâmi'l-Kur'an*, thk. Ahmed Abdülalim Berdunî-Ebû İshak İbrahim Itfîyyîş, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, Kahire, 1386/1966-1387/1967), c. IX, s. 107.

⁶² Begavî, *Mealim*, c. IV, s. 203.

⁶³ Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim b. Kuteybe, *Tefsîru garîbi'l-Kur'an*, thk. es-Seyyid Abbas Ahmed Sakr Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1978/1398, 181; Kurtubî, *el-Câmiu li-ahkâmi'l-Kur'an*, c. IX, s. 107.

⁶⁴ Kutub, *Fî Zilâl*, c. IV, s. 1931.

⁶⁵ Fussilet, 41/30; Ahkâf, 46/13.

⁶⁶ Yûsuf, 12/46.

⁶⁷ Nisâ, 4/6.

⁶⁸ Râgıb, *Mu'cemu müfredâtî'l-elfâzi'l-Kur'an*, s. 379; Behiy, *İnanç ve Amelde Kur'anî Kavramlar*, s. 270, 271.

⁶⁹ Behiy, *İnanç ve Amelde Kur'anî Kavramlar*, s. 271.

⁷⁰ Erdem, *Sondevir Osmanlı Düşüncesinde Ahlâk*, s. 152.

Kur'an, iffet ve hayâyı aile için şart koşmuş,⁷¹ iffetli olmak için gözleri haramdan sakınmayı ve zinadan kaçınmayı emretmiştir.⁷² Kur'an'a göre konuşmalarda ölçülü olmak,⁷³ mahrem yerlerini azami ölçüde örtmede titizlik göstermek,⁷⁴ kötü sözlerden kaçınmak⁷⁵ da iffet ve hayâyı korur.⁷⁶

Hadislerde ifade edildiği gibi ahlak ve hayâ birbirlerinden ayrılmaz bir bütünü oluştururlar.⁷⁷ Dolayısıyla sağlıklı bir ailenin kurulması ve bekası iffet ve hayâ hasletinin yaşatılmasıyla mümkün olabilir.⁷⁸ İffet ve hayâ insanı kötülüklerden uzak tutar.⁷⁹ Bundan dolayı iffet ve haya sahibi insanlar hem kendi ailelerine hem de başka ailelere zarar vermezler.

Yusuf (a.s), kapıları iyice kapatıp “Haydi gel!” diyen Züleyha karşısında iffetini korumuştur. Bu durumu Allah şöyle bildirmektedir:

*“Evinde bulunduğu kadın, onun nefsinden murat almak istedi, kapıları iyice kapattı ve ‘Haydi gel!’ dedi. O da ‘(Hâşâ), Allah'a sığınırım! Zira kocanız benim velinimetimdir, bana güzel davrandı. Gerçek şu ki, zalimler iflah olmaz!’ dedi.”*⁸⁰

Bu âyette “Aziz’in hanımı” yerine, “evinde bulunduğu kadın” buyrulmasının hikmeti, Yusuf’un (a.s) iffet ve nezahetini ortaya çıkarmak içindir. Zira Yusuf (a.s), Züleyha’nın sarayında yaşamakla Züleyha’nın güzelliklerini her zaman görmüştü. Bununla beraber ona meyl ve rağbet etmemişti. Zâhiren onun esareti altında olduğu halde onun teklifini de reddetmişti. Onun bu hali iffet ve nezahette zirvede olduğunu gösterir.⁸¹ Yusuf’un bu iffet ve hayası kendisine ve mensup olduğu Yakup (a.s) ailesine zarar vermesine engel olduğu gibi Züleyha’nın kocası ile ilişkilerinin bozulmasını da önlemiştir. Böylece her iki aile de korunmuştur.

4. İctimaî Ahlak Kuralları

4.1. Sevgi, Saygı ve Merhamet

İnsanların manevî ihtiyaçlarının başında sevgi, saygı ve merhamet yer alır. İnsanın sevildiğini hissetmesi birinci derece bir duygusal ihtiyaçtır. Sevgi, saygı ve merhamet ihtiyacının en iyi karşılandığı yer ise ailedir. İnsan için aile ne kadar önemli ise aile için de sevgi, saygı ve merhamet o kadar önemlidir. Zira nikâh ile temeli atılan ailede huzur ortamı oluşur. Ailede eşlerin her biri diğerinin yanında huzur bulur.⁸² Huzur yanında eşler arasında sevgi, saygı ve merhamet bağları oluşur. Allah bu konuda şöyle buyurmaktadır:

⁷¹ Mâide, 5/5; Nûr, 24/33.

⁷² İsrâ, 17/32; Nûr, 24/30, 31.

⁷³ Ahzâb, 33/32.

⁷⁴ Nûr, 24/31, 60.

⁷⁵ Nûr, 24/26.

⁷⁶ Erdem, *Sondevir Osmanlı Düşüncesinde Ahlâk*, s. 153.

⁷⁷ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail Buhârî, *Sahîhu'l-Buhârî*, 8 Cilt, Çağrı Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 1413/1992, İman, 16; Edep, 66; Müslim, İman, 57-61.

⁷⁸ Erdem, *Sondevir Osmanlı Düşüncesinde Ahlâk*, s. 153, 154.

⁷⁹ Kılıç, *Âyet ve Hadislerin Işığında İnsan ve Ahlak*, s. 53.

⁸⁰ Yûsuf, 12/23.

⁸¹ Sırrı Paşa, *Ahsenü'l-Kasas: Tefsiru Sûreti Yûsuf (a.s)*, Şirketi Mürettibiye, İstanbul, 1309, c. II, s. 43.

⁸² Seyyid Ebû'l-A'la el-Mevdûdî, *Tefhimü'l-Kur'an: Kur'an'ın Anlamı ve Tefsiri*, ed. Ali Bulaç, çev. Muhammed Han Kayani vd. İnsan Yayınları, İstanbul, 1986), c. IV, s. 261; Kutub, *Fî Zilâl*, c. V, s. 2763.

*“Kendileri ile huzur bulasınız diye sizin için türünüzden eşler yaratması ve aranızda bir sevgi ve merhamet var etmesi de O’nun âyetlerindendir. Şüphesiz bunda düşünen bir toplum için elbette ibretler vardır.”*⁸³

Bu âyette önce “huzur” zikredilmektedir. Ardından “sevgi” ve onun da ardından “merhamet”ten bahsedilmektedir. Buna göre nikâhla temeli atılan öncelikle ailede huzur ortamı oluşur. Bundan dolayı aile kurumunun bekası için öncelikle eşler arasındaki huzurun mutlaka korunması gerekir. Bunun için eşler arasında olan sevgi, saygı ve merhamet bağları güçlendirilmelidir. Eşlerin birbirlerine olan sevgileri, sagıları ve onların birbirlerine merhametli yaklaşımları kendilerine aynı ruhun parçaları gibi oldukları hissini vermelidir. Eşine sevgisini gösteren, ona saygılı ve merhametli olan onun kusurlarını örter, hatalarını düzeltmeye çalışır. Bu meziyetlerden yoksun olan ise eşini eleştirerek küçük düşürmek için kusurları fırsat olarak bilir.

Eşler birbirlerine karşı iyi davranmalıdırlar. Zira eşler arasında sevgi kalmamış olsa da Kur’an’da onların birbirleriyle iyi geçinmeleri emredilmektedir.⁸⁴ Eğer kadında kocasının, kocada kadının hoşuna gitmeyen bir şey varsa hemen boşamak düşünülmemelidir. Zira o eşlerde aile mutluluğuna katkı sağlayacak başka özellikleri olabilir. Bunların keşfedilmesi ilk andaki hoşnutsuzluğu sevgiye dönüştürebilir.⁸⁵ Bunun yanında eşlerin birbirlerinde kusur olarak gördükleri bazı özelliklerin aile hayatını tehlikelerden korumada ve aile huzurunun devamını sağlamada bazı faydaları olabilir. Dolayısıyla kusur olarak görünenler üzerine odaklanıp aile huzurunu bozmaktan kaçınılmalıdır.

Sevgi, saygı ve merhamet sadece eşler arasında değil, tüm aile bireyleri arasında da olmalıdır. Bu bağlar bir ailede ne kadar güçlü olursa o aile o kadar huzurlu olur. Bir ailede sevgi, saygı ve merhamet azalırsa o aile hayatında huzur ortadan kalkmaya başlar. Huzur olmayınca da o aile çökmeye başlar. Çünkü insanlara karşı kaba ve acımasız davrananlar toplumda yalnız kalır. Hz. Peygamber (s.a.s) insanlara yumuşak davrandığı için onlar etrafından uzaklaşmamışlardır.⁸⁶

Eşler, aile kurumunun bekası için hem birbirlerine karşı hem de anne baba olarak çocuklarına karşı vazifelerini yerine getirmelidirler. Zira evliliğin amaçlarından biri de neslin devamını sağlamaktır.⁸⁷ Bundan dolayı çocukları sevgi, saygı ve merhamet ortamında yetiştirmek ve onlara Kur’an ahlakı üzere yaşamalarını sağlayacak bir kişilik kazandırmak, anne babanın görevlerinin başında gelir. Hz. Muhammed (s.a.s) torununu öperken, çocuklarını öpmediğini söyleyen bir kişiye “Merhamet etmeyene merhamet edilmez.” buyurmuştur.⁸⁸ Böylece o, insanların evladına karşı merhametli olması konusunda güzel bir model olmuştur.

Öte yandan çocuklar da anne babalarına karşı merhametli olmalıdırlar.⁸⁹ Bir âyette onlara iyi davranılması ve yaşlandıklarında onlara “of” bile denilmemesi emredilmiştir:

⁸³ Rûm, 30/21.

⁸⁴ Nisâ, 4/19.

⁸⁵ Mevdudî, *Tefhim*, c. I, s. 279, 280.

⁸⁶ Âl-i İmrân, 3/159.

⁸⁷ Bakara, 2/223; Nahl, 16/72.

⁸⁸ Buhârî, Edeb, 18; Müslim, Fedail, 65.

⁸⁹ İsrâ, 17/24.

*“Rabbin, sadece kendisine kulluk etmenizi, ana babanıza da iyi davranmanızı kesin bir şekilde emretti. Onlardan biri veya her ikisi senin yanında yaşlanırsa, kendilerine ‘of!’ bile deme; onları azarlama; ikisine de güzel söz söyle.”*⁹⁰

Nikâhla temeli atılan ailedeki huzur ortamı ile sevgi, saygı ve merhamet bağlarına başta anne baba ve kardeş gibi birinci derecede yakınlar olmak üzere toplumdan gelebilecek zarar verici tutum ve davranışlara karşı eşlerin her biri dikkatli olmalıdır. Aile kurumunun bekası için bu alanın korunmasında sadece eşler değil, tüm aile bireyleri, yakın çevre ve toplum da üzerine düşeni yapmalıdır.

Kur’an’da eşlerin aralarının açılması endişesi oluştuğunda ise onların güvendikleri yakınlarının devreye girmesi istenir.⁹¹ Eşlerin yakınlarından oluşan hakemler sayesinde eşler uzlaşabilirler. Bu uzlaşma gerçekleştiğinde anlaşmazlık giderilmiş ve aile kurumu çökmemiş olur. Her türlü gayrete rağmen eşler arasında bir düzelme olmadığında ayrılık süreci başlar. Ancak Kur’an’da, bu süreçte de eşlerin birbirlerine iyi davranmaları emredilmektedir. Sürecin sonunda ise yine verilen kararın evliliğin devamı şeklinde olması yönünde teşvik edilmektedir.⁹²

Lokman (a.s), oğluna öğüt verirken anne babaya saygılı olmayı ve onlarla iyi geçinmeyi de öğütlemiştir.⁹³ Böylece anne babaya saygı ve onlara iyi davranmanın önemini vurgulamıştır.

Yakup (a.s) çocuklarına şefkatle yaklaşmıştır. Onlara “yavrucuğum” diye hitap etmiştir.⁹⁴ Hata yaptıklarında hatalarını affetmiş ve onlar için dua etmiştir.⁹⁵ Yakup’un (a.s) oğlu Yusuf (a.s) da anne babasını ve kardeşlerini saygıyla karşılayıp kucaklamış anne babasını tahta oturtmuştur.⁹⁶ Yakub’un (a.s) ailesindeki sevgi, saygı ve merhamet, aile bireylerinin birbirlerinden kopmamasına ve sonunda bütün aile bireylerinin bir arada olduğu mutlu bir tablo oluşmasına önemli katkı sağlamıştır.

4.2. Sadakat

Aile huzurunu sağlamada sadakat da önemlidir. Öncelikle eşler nikâhta verdikleri ahde vefa göstermelidirler. Zira Kur’an, verilen söze sadık kalınmasını ister ve bunun bir sorumluluk olduğunu bildirir:

*“Yetimin malına, rüşdüne erinceye kadar, ancak en güzel bir niyetle yaklaşın. Verdiğiniz sözü de yerine getirin. Çünkü verilen söz, sorumluluğu gerektirir.”*⁹⁷

Nikâhla birlikte insan, her şartta eşine sadık kalacağına ve ona ihanet etmeyeceğine söz verir. Bundan dolayı eşler hayat boyu birbirlerinin dostu, birbirlerine dürüst, vefalı ve bağlı olmalıdırlar. Sadakatten ayrılmamalıdırlar.

Yusuf (a.s) hapse atılmayı bile göze alarak emanet ve sadakate riayet etmiştir. Böylece hem kendi ailesinin bekasına zarar vermemiş hem de Züleyha’nın ihanetini önleyerek onun ailesine zarar

⁹⁰ İsrâ, 17/23.

⁹¹ Nisâ, 4/35.

⁹² Bakara, 2/231, 232.

⁹³ Lokmân, 31/14, 15.

⁹⁴ Yûsuf, 12/5, 67.

⁹⁵ Yûsuf, 12/97, 98.

⁹⁶ Yûsuf, 12/99, 100.

⁹⁷ İsrâ, 17/34.

vermekten sakınmıştır.⁹⁸ Bunun neticesinde Yusuf (a.s), Yakup (a.s) ailesini yanında toplayabilmiş ve Züleyha da kendi ailesinden kopmamıştır.

4.3. Adalet ve İhsan

Adalet, hakkı olana hakkını vermektir. Adaletin zıddı ise zulümdür. Zulüm de bir şeyi ait olduğu yere koymamaktır. İhsan ise hakkı olanın hakkından daha fazlasını vermektir. Adalet vazifeleri genellikle hukukî müeyyidelerle desteklenirken ihsan vazifeleri tamamen ferdin vicdanının birer emridir.⁹⁹ Allah rızası için yapılan her hayır, iş, söylenen iyi söz, hatta gönülden geçirilen iyi niyet birer ihsandır.¹⁰⁰ Kur'an'da "Allah adaleti ve ihsanı emreder..."¹⁰¹ buyrulmak suretiyle her iki vazifenin ifasının gerekliliği bildirilmiştir.

Kur'an'a göre ailede adalet ve ihsana önem verilmelidir. Anne baba, kız ve erkek çocuk arasında ayırım yapmamalı, öncelikle böyle bir ayırım yapmaksızın çocuğunun doğumuna sevinmelidir. Nitekim kız çocuk dünyaya gelmesinden hoşlanmayanlar Kur'an'da yerilmektedir.¹⁰²

İhsan edenleri Allah ödüllendirir. Kur'an'da, "*Allah ihsan edenleri sever.*" buyrulmaktadır.¹⁰³ Allah her kimi severse iki dünya saadetine nail eder.¹⁰⁴ Bundan dolayı adil olan ve ihsanda bulunan aile mutlu aile olarak yaşamaya devam eder.

Yusuf'u (a.s.) kuyuya atan kardeşleri akşam eve geldiklerinde ağlar gibi görünüp "Onu kurt yedi." dediklerinde Yakup (a.s) görünüşe ve söze göre hüküm vermemiş, hakkı aramıştır.¹⁰⁵ Yusuf (a.s) da kapıları iyice kapatıp "Haydi gel!" diyen Züleyha'nın teklifini reddederek kocasının kendisine ihsanda bulunduğunu hatırlatmıştır.¹⁰⁶ Böylece Yusuf (a.s), Züleyha'nın teklifini reddederek hem başlı başına günah olan bir fiilden hem de Aziz'in ihsanına kötülükle mukabele gibi bir alçaklıktan sakınmıştır. Ayrıca Yusuf (a.s) böyle bir davranışla Züleyha'ya kocasına ihanet etmemesi gerektiğini ve kendisinin de ihanet etmeyeceğini bildirmiştir. Zira Yusuf (a.s) ihsanda bulunmaya özen gösteren bir insandı. Bundan dolayı da Allah onu hüküm ve ilimle ödüllendirmişti.¹⁰⁷

Neticede Yakub'un (a.s) adaletle hükmetmesi ve Yusuf'un (a.s) iffetli olmak yanında insanlara ihsanla mukabelede bulunması hem Yakub'un (a.s) hem de Züleyha'nın ailelerini korumada önemli olmuştur. Sonuçta Yakub (a.s) eşiyle beraber bütün oğullarına kavuşurken Yusuf'u (a.s.) günaha davet eden Züleyha'nın ailesi de dağılmamıştır.

⁹⁸ Yûsuf, 12/32.

⁹⁹ Râgıb, *Mu'cemu müfredâti'l-elfâzi'l-Kur'an*, s. 133, 134; Çağrı, *Ana Hatlarıyla İslam Ahlakı*, s. 255.

¹⁰⁰ Çağrı, *Ana Hatlarıyla İslam Ahlakı*, s. 255, 256.

¹⁰¹ Nahl, 16/90.

¹⁰² Nahl, 16/58, 59.

¹⁰³ Ali İmrân, 3/148.

¹⁰⁴ Sırrı Paşa, *Ahsenü'l-Kasas: Tefsiri Sûreti Yûsuf (a.s)*, c. II, s. 33.

¹⁰⁵ Yûsuf, 12/16.

¹⁰⁶ Yûsuf, 12/23.

¹⁰⁷ Yûsuf, 12/22.

Sonuç

Bildiride, Kur'an âyetlerinde aktarılan ahlak kuralları aile hayatıyla ilişkilendirilmiş ve doğrudan aile ahlakından söz eden Kur'an âyetleri incelenmiştir. Öyle anlaşılmaktadır ki aile kurumunun önemine vurgu yapan Kur'an, onu güçlendirmeyi ve devamını sağlamayı hedeflemektedir. Kur'an bunu sağlamak için insan fitratına uygun ahlak kuralları getirmektedir. Kıssalarla da bu hayatta kuralların nasıl uygulandığını göstermektedir. Kur'an'da yer alan vazifelerin ifası yanında iman, salih amel, dua, tövbe, tevekkül, şükür, sabır, doğru olmak gibi dinî ve ferdî ahlak kuralları, aynı zamanda aile bağlarını güçlendirici ve aile kurumunu devam ettirici unsurlardır. Buna ilaveten, ailenin sağlam temellere oturması ve varlığını devam ettirmesi için toplumun ve özellikle ailenin uyması gereken kurallar da vardır. Bunların başında da ailenin huzurunun muhafazası gelir. Ailenin huzurunu korumak için de sevgi, saygı ve merhamet bağlarının korunması gerekir. Başta eşler olmak üzere bütün aile fertlerinin bunu dikkate almaları mühimdir. Bunların dışında sadakat, adalet, ihsan, iffet, hayâ gibi ictimâî ahlak kuralları da ailenin huzurunun korunmasında ve devamının sağlanmasında önemlidir.

Kur'an, topluma da aile kurumunu korumaya dönük vazifeler yüklemiştir. Toplumun aile kurumuna saygı göstermesini ve eşler arasında sorun olduğunda aralarını bulmasını istemiştir. Ayrıca Kur'an'a göre insanlar kendi ailelerinin huzurunu muhafaza etmekle birlikte başka ailelerin de huzurunu bozacak tutum ve davranışlardan kaçınmalıdırlar.

Kur'an'ın ortaya koyduğu ahlak kurallarına riayet edildiğinde sağlam temellere oturan aileler oluşur ve bu aileler huzur içinde varlığını devam ettirebilirler. Bundan dolayı özellikle evlilik öncesinde insanlara seminerler verilmesini ve bu seminerlerde bu kuralların anlatılmasının faydalı olacağını düşünüyoruz. Ayrıca Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi derslerinde "Aile Kurumu" başlığı altında bu konunun işlenmesinin önemli olduğu kanaatindeyiz. Bunların dışında, Kur'an'ın her zaman hayatın içinde yer almasını sağlamak için aile kurumunun bekası gibi günümüz sorunlarına ışık tutacak şekilde yorumlanmasının gerekli olduğunu ifade edebiliriz.

Kaynakça

- Begavî, Ebû Muhammed Muhyissünne Hüseyin b. Mes'ûd. *Tefsîrû'l-Begavî: Mealimü't-tenzil*. thk. Muhammed Abdullah en-Nemr-Osman Cuma Zamiriyye-Süleyman Müslim el-Harş. 8 Cilt., Dâru Taybe, 2. Baskı, Riyad 1993.
- Behiy, Muhammed. *İnanç ve Amelde Kur'anî Kavramlar*. çev. Ali Turgut. Yöneliş Yayınları, İstanbul, 1998.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail. *Sahîhu'l-Buhârî*. 8 Cilt. Çağrı Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 1413/1992.
- Cerrel, Alexis. *İnsanlar Uyanın*. çev. Leyla Yazıcıoğlu. Arif Bolat Kitabevi, 3. Baskı, İstanbul, 1959.
- Çağrı, Mustafa. *Ana Hatlarıyla İslam Ahlakı*. Ensar Neşriyat, İstanbul, 1985.
- Draz, M. A.. *Kur'an Ahlakı (Kur'an-ı Kerim'den Çıkan Şekliyle ve Öteki Eski ve Modern Nazariyelerle Karşılaştırılmalı Olarak)*. çev. Emrullah Yüksel, Ünver Günay. İz Yayıncılık, İstanbul, 1993.
- Ebû Dâvud, Süleyman bin el-Eşas. *Sünenü Ebî Dâvud*. 5 Cilt. Çağrı Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 1413/1992.

- Erdem, Hüsamettin. *Sondevir Osmanlı Düşüncesinde Ahlâk (Tanzimattan Cumhuriyete Kadar)*, Sebat Ofset Matbaacılık, Konya, 1996.
- Kılıç, İsmail. *Kur'an Kıssalarının İslam Ahlakı Açısından Yorumu : Sırrı Paşa'nın Yûsuf Suresi Yorumu*. Ravza Yayınları, İstanbul, 2018.
- Kılıç, Recep. Âyet ve Hadislerin Işığında İnsan ve Ahlak. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1995.
- Kırca, Celal. "Kur'an'a Göre Ailenin Psikolojik Temelleri". *Kur'an'ın Nüzulünün 1400. Yılı Münasebetiyle Kur'an'da Aile –Sempozyumu-*. 169-185. DEÜ İlahiyat Fakültesi, Soma Belediyesi ve Soma İlçe Müftülüğü, Soma, 2010,
- İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim. *Tefsîru garîbi'l-Kur'an*. thk. es-Seyyid Abbas Ahmed Sakr. Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, 1978/1398.
- Kuşeyrî, Abdülkerim b. Hevâzin. *Tefsîru'l-Kuşeyrî: Letâifu'l-işârât*. thk. İbrahim Besyûnî. 3 Cilt. el-Hey'etü'l-Mısriyyetü'l-Âmme li'l-Kitâb, Kahire, 1981.
- Kurtubî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr. *el-Câmiu li-ahkâmi'l-Kur'ân*. thk. Ahmed Abdülalim Berdunî-Ebû İshak İbrahim İtfiyyîş. 10 Cilt. Dâru'l-Kitabi'l-Arabî, 3. Baskı, Kahire 1386/1966-1387/1967.
- Kutub, Seyyid. *Fî zilâli'l-Kur'an*. 6 Cilt. Dârü's-Şürûk, 11. Baskı, Beyrut, 1405/1985.
- Kuşat, Ali. "Nefis Mertebelerine Psikolojik Bir Yaklaşım". 119-128. *Tasavvuf İlmî ve Araştırma Dergisi*, Ankara, 2002.
- Mevdûdî, Seyyid Ebû'l-A'la. *Tefhimü'l-Kur'ân: Kur'ân'ın Anlamı ve Tefsiri*. ed. Ali Bulaç. çev. Muhammed Han Kayani vd. İnsan Yayınları, İstanbul, 1986.
- Müslim, Ebu'l-Hüseyin Müslim bin el-Haccac. *Sahîhu Müslim*. 3 Cilt. Çağrı Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 1413/1992.
- Pinter, Rudolf ve Arkadaşları. *Eğitim Psikolojisi*. çev. Sabri Akdeniz. İstanbul, 1987.
- Râzî, Ebû Abdullah Fahreddin Muhammed b. Ömer b. el-Hasan b. el-Hüseyin Fahreddin. *et-Tefsîrû'l-Kebîr: Mefâtihü'l-Ğayb*. 32 Cilt. Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 3. Baskı, Beyrut, 1420.
- Râgıb el-isfahânî, Ebu'l-Kasım el-Hüseyin b. Muhammed b. el-Mufaddal. *Mu'cemu müfredâti'l-elfâzi'l-Kur'an*. Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 1418/1997.
- Sırrı Paşa, *Ahsenü'l-Kasas: Tefsiru Sureti Yûsuf (a.s)*. Şirketi Mürettibiye, İstanbul, 1309.
- Taberî, Ebû Cafer Muhammed b. Cerir b. Yezid. *Câmiü'l-beyân an Te'vili âyi'l Kur'ân*. thk. Ahmed Muhammed Şakir. 24 Cilt. y.y.: Müessetü'r-Risale, 1420/2000.
- Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b. İsa Serve. *Sünenü't-Tirmizî*. 5 Cilt. Çağrı Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 1413/1992.
- Vâhidî, Ebu'l-Hasan Ali b. Ahmed b. Muhammed b. Ali, *el-Vecîz fî tefsîri Kitâbi'l-azîz*, thk. Saffân Adnân Dâvûdî, Daru'l-Kalem, Dimeşk, 1415/1995.
- Zemahşerî, Ebu'l-Kasım Carullah Mahmûd b. Ömer b. Muhammed. *el-Keşşâf an hakâiki gavâmidi't-tenzîl ve uyûni'l-ekâvîl fî vucûhi't-te'vîl: el-Keşşâf an hakâiki't-tenzîl ve uyûni'l-ekâvîl fî Vucûhi't-te'vîl*. 4 Cilt. Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrut, t.y..

GÜNÜMÜZDE YAHUDİLİĞİN FARKLI İNANÇLAR ARASINDAKİ EVLİLİĞE BAKIŞI

Rabia MERT*

Öz

Yahudilikte aile, sosyal bir kurum olmasının yanında dini bir kurum olarak da görülür. Zira Tevrat'ta Âdem'e eş olarak Havva'nın yaratıldığı belirtilmiş ve yeryüzünü doldurmaları emredilmiştir. Böylece aile kurmak dini bir hüküm kabul edilmiş ve evliliğin gerçekleşmesinde dini prensipler dikkate alınmıştır. Bu noktada birtakım evlenme engelleri bulunur, bunlardan birisi de Yahudi olmamadır. Farklı inançlardan kimselerle evlilik Tevrat'ta yasaklanmıştır, nedeni ise bu evliliklerde Yahudi eşin putperestliğe düşme tehlikesi bulunmasıdır. Yabancı eşin kadın ya da erkek olması bakımından bir fark gözetilmemiştir. Daha sonra Rabbiler tarafından Yahudi ailenin temizliği dikkate alınarak bu yasak genişletilmiş ve Yahudi olmayan bütün dinlerin mensupları dahil edilmiştir. Yahudi tarihinde farklı inançlardan bireylerin evliliği konusundaki uygulamalara bakıldığında Hz. Musa'dan önceki dönemde herhangi bir yasak olmamasına karşın genelde kendi kabilelerinden seçildiği, Hz. Davud ve Hz. Süleyman dönemlerinde ise karışık evliliklerin yapıldığı görülür. Nitekim Hz Süleyman'ın yabancı eşleri olmuştur. Babil sürgününden sonra asimilasyona sebep olacağı endişesiyle karışık evlilikler tamamen yasaklanmıştır. Hatta Ezra, yabancı eşleri olanlardan boşanmalarını istemiş, aksi takdirde toplumdaki dışlanacaklarını bildirmiştir. Günümüzde ise bu konuda farklı görüşler bulunmaktadır. Ortodokslar karışık evlenmeyi asla kabul etmezken Muhafazakârlar yabancı eşlerin Yahudiliğe geçmesini arzu etmekte, Reformistler ise izin vermekle birlikte çocukların Yahudi olarak yetiştirileceğine dair söz istemektedir. Halen İsrail toplumunda farklı inançlardan bireylerle evlilik yasak olup bu şekildeki bir evlilik hukuken yapılmamış sayılır, doğan çocuklar da İsrail vatandaşı olamazlar. Bütün bunların yanında yapılan araştırmalara göre Yahudilikte karışık evlilikler 1970'lerde % 10 seviyesinde iken 2000 yılında %50'nin üzerine çıkmıştır. Günümüzde Yahudilikte evliliğin geçerli olması için dinde denklik gerekli görülmekle birlikte bunun uygulanmasında birtakım zorluklar yaşanmaktadır. Bununla birlikte farklı inançlardan bireylerin evliliği yaygınlaşmaya devam etmektedir ki bu durumun toplumların sosyal bir sorunu olduğu belirtilmelidir.

Anahtar Kelimeler: Karışık evlilik, Dinde denklik, Asimilasyon.

Today's the View of Jewish to Marriage between Different Beliefs

Abstract

In Judaism, the family is seen as a religious institution as well as a social institution. Because in the Torah, it was stated that Eve was created as a companion to Adam and they were ordered to fill the earth. Thus, establishing a family was accepted as a religious provision and religious principles were taken into consideration in the realization of marriage. At this point, there are some marriage barriers, one of which is not being Jewish. Marriage with

* Dr. Öğr. Üyesi, Sinop Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Felsefe ve Din Bilimleri, rabiamert@sinop.edu.tr

people of different faiths is prohibited in the Torah, because the Jewish spouse is at risk of falling into idolatry in these marriages. There is no difference in terms of whether the foreign spouse is a woman or a man. Later, the ban was extended by the Rabbi, taking into account the cleanliness of the Jewish family, and members of all non-Jewish religions were included. When we look at the applications on the marriage of individuals of different beliefs in Jewish history, it is seen that although there was no prohibition in the period before Moses, they were generally chosen from their own tribes and intermarriages were made in the periods of David and Solomon. Thus, Solomon had foreign wives. Intermarriages are completely prohibited, with the concern that they will cause assimilation after the Babylonian exile. Moreover, Ezra asked those with foreign wives to divorce, otherwise they would be excluded from the society. Today, there are different opinions on this subject. While Orthodox never accept intermarriage, Conservatives want foreign wives to switch to Judaism, and Reformists want to promise that children will be brought up as Jews, with permission. Currently, marriage with individuals of different beliefs is forbidden in the Israeli society, and such a marriage is considered to be illegal, and children born cannot be Israeli citizens. In addition according to researches, intermarriages in Judaism increased from 10% in 1970s to over 50% in 2000. Today, equality in religion is required for the validity of marriage in Judaism, but there are some difficulties in its implementation. However, the marriage of individuals from different beliefs continues to be widespread, it should be noted that this is a social problem of societies.

Keywords: Interfaith marriage, Equivalence of religion, Assimilation.

Giriş

Bu bildiride Yahudiliğin farklı inançlardan kimselerle evliliğe yaklaşımı ele alınmaktadır. Bu konuda Yahudi tarihine bakıldığında ilk başlarda evliliğin bir anlaşma niteliğinde olduğu; lakin daha sonra kutsal bir akit olarak kabul edildiği görülür. Buradan hareketle evliliğin Tevrat ve Halaha'ya¹ uygun olması istenir. Bunun içinse bazı şartlar ve yasaklar bulunmaktadır. Evlilik yasaklarından bazıları daimi iken bazıları geçici evlenme engelleridir.² Daimi evlenme yasaklarından birisi karışık evliliklerdir. Bildiride Yahudiliğin karışık evlilikle ilgili yasağının nedeni ve günümüzde bu yasağın ne derece uygulanabildiği belirtilmiştir. Bu amaçla Yahudiliğin temel kaynakları ve son dönemlerde yapılan araştırmaların sonuçları incelenmiş ve elde edilen bilgiler yorumlanmıştır. Buna göre geçmişten günümüze Yahudiliğin karışık evliliğe bakışı ortaya çıkarılmıştır. Böylece farklı inançlardan kimselerle evliliğin Yahudi ailesinin bekasına bir tehdit olarak görülüp görülmediği anlaşılmak istenmiştir.

1. Yahudi Tarihinde Yabancılarla Evlilik

Yahudilikte evliliğin amacı, bir yuva kurmak ve kurulan aile ile topluma katkı sağlamaktır. Nitekim Yahudilikte insanın yalnız olmasının iyi olmadığına inanılır ve aile kurmak teşvik edilir.³ Bununla

¹ Yahudi hukuk sisteminin adıdır.

² Yusuf Besalel, *Yahudilik Ansiklopedisi*, İstanbul: Gözlem Yayınevi, 2001, I, s. 166 (Bir erkeğin; annesi, üvey annesi, kız kardeşi, kız torunu, teyzesi, gelini, üvey kızı, üvey kız torunu, eşi yaşadığı sürece baldızı ile evlenmesi yasaktır.).

³ Tekvin, 2: 18 (Rab dedi ki: insanın yalnız olması iyi değildir.).

birlikte evlilik, dini bir törenle gerçekleşir. Bunun nedeni evliliğin insanın yaratılmasından itibaren tanrısal bir plana dâhil edilmesidir. Şöyle ki evlilik tanrının emridir⁴ ve kutsal bir bağ içerir. Bu bağ, Tanrı ile İsrailoğulları arasındaki ahite benzetilir. Böylece evlilik kutsallıkla çevrelenmektedir.

Tevrat'ta yer alan Hz. Âdem'in örnekliliği nedeniyle aile kurmak dini bir hüküm kabul edilmiş ve evlilik ile ilgili kurallar Talmud'da belirtilmiştir. Çünkü aile, kutsal sayıldığından ailenin kurulmasında da birtakım dini prensiplerin gözetilmesi gerekli hale gelmektedir. Buna göre 613 dini yükümlülükten 23 tanesinin evlilik ile ilgili olduğu görülür.⁵ Bahsedilen dini hükümlerin bir kısmı emirlerden bir kısmı da yasaklardan oluşmaktadır. Yasaklardan birisi ise Yahudi olmamadır. Bu husus kimin Yahudi kabul edildiği ile yakından ilgilidir. Öyle ki Yahudilikte kan akrabalığının anne tarafından geçtiğine inanılır. Buna göre Yahudi anneden doğan⁶ veya Yahudi hukukuna uygun olarak dine giren kişiler Yahudi kabul edilir.⁷ Bu kimselerin Yahudi olmayan kimselerle evliliği de yasak kapsamına girmektedir.

Yahudilikte karışık evliliğe dair ilk yasak Tevrat'ta şu şekilde yer almaktadır:

*“Rab gitmekte olduğun diyara seni götüreceği ve senin önünde çok milletleri Hittileri, Girgaşileri, Amorileri, Kenanlıları, Perizzileri, Hivileri ve Yebusileri onlarla hısımlık etmeyeceksin, kızını onun oğluna vermeyeceksin ve onun kızını oğluna almayacaksın. Çünkü o senin oğlunu benim ardımda yürümekten saptırarak ve başka ilahlara kulluk edecekler.”*⁸

Buradaki ifadeye göre karışık evliliğin yasaklanma sebebinin putperestliğe düşme tehlikesi olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca Talmud'da Yahudi olmayanlarla evlilik yukarıdaki Tevrat ifadesine dayanılarak yasak kabul edilmiştir.⁹

Tevrat'ta farklı dinlerin müntesipleri ile evlilik konusundaki diğer bir örnek İshak'ın oğlu Yakup'un Kenanlı kızlarla evlenmesini istememesidir.¹⁰ Böyle olmakla birlikte şu hususun belirtilmesi gerekir ki Nebi Musa'dan önceki dönemde İsrailoğulları arasında yabancılarla evlilik yasaklanmamıştı.¹¹ Fakat eşler genellikle kendi kabilelerinden seçiliyordu. Daha sonra Krallık döneminde gelişen ilişkiler neticesinde yabancılarla evlilikler de artmıştır. Nitekim Kral Süleyman yabancı kavimlerden eşler almıştır.¹² Krallık döneminin sonuna kadar bu durum devam etmiştir.

Bu halin değişmesi Babil sürgünü dönüşünde olmuştur. Şöyle ki Ezra, sürgünden döndükten sonra İsrailoğullarının geleneklerinden uzaklaşmasına yabancı eşlerin sebep olduğunu bildirmiş ve yabancı eşleri olanlardan boşanmalarını istemiştir.¹³ Bu durum Maimonides'in Tevrat'ta diğer kavimlerle

⁴ Tekvin, 1: 27-28 (Tanrı insanı erkek ve dişi olarak yarattı ve onları mübarek kıldı. Rab onlara semereli olun, çoğalın ve yeryüzünü doldurun, dedi.).

⁵ <http://www.jewfaq.org/613.htm> (05.06.2020).

⁶ *The Babylonian Talmud*, Isidore Epstein (eds.), London: The Soncino Press, 1935, Kiduşin, III, 68b.

⁷ <https://www.jewishvirtuallibrary.org/who-is-a-jew> (15.05.2020).

⁸ Tesniye, 7: 1-4.

⁹ Yevamot, II, 23a.

¹⁰ Tekvin, 28: 1 (İshak, Yakup'u çağırdı ve onu mübarek kıldı ve ona tenbih edip dedi ki: Kenanlı kızlardan eş almayacaksın.).

¹¹ Tekvin, 26: 34; 41: 45; 46: 10.

¹² I. Krallar, 3: 1; 11: 1.

¹³ Ezra, 9: 1-2; 10: 10 (Ezra kalktı ve dedi ki siz hainlik ettiniz ve İsrailin günahını artırmak için yabancı eşler aldınız. Şimdi suçunuzu itiraf edin ve ... yabancı eşlerinizden ayrılın).

evliliğin yasaklandığını belirterek¹⁴ hukukla ilgili eserlerinde yabancılarla evlilik yasağına yer vermesi ile devam etmiştir.¹⁵ Daha sonra Rabbiler Yahudi ailenin temizliğini dikkate alarak bu yasağın kapsamını genişletmiş ve yasağı bütün dinleri dâhil etmişlerdir.¹⁶ Buna ise diğer dinlerin müntesiplerinin ahlaki açıdan Yahudilerden daha aşağı kabul edilmeleri neden olmuştur. Bu da aslında Yahudi ailesini korumak amacıyla kabul edilmiştir. Bahsedilen yasağı uymayanlar ise kırbaçlanmak gibi bazı cezai müeyyidelerle karşı karşıya kalmışlardır.¹⁷

Öte taraftan Yahudilerin Hristiyanlar ile evliliği ilk zamanlar yasaklanmamıştır. Yani Hristiyanlar putperestler gibi görülmemiş ve evlenme yasağı onlara uygulanmamıştır. Çünkü Yahudi hukukuna göre gentileliler (Yahudi olmayanlar) farklı kategorilerde sınıflandırılır. Putperestler dışında Nuhi-ler denilen bir gruptan söz edilir ki bunlar monoteist kimseleri içerir. Fakat Konstantin döneminden itibaren Yahudilerin yabancılarla evlilik yasağına Hristiyanlar da dâhil edilmiştir.¹⁸

Ortaçağda Yahudiler ve Hristiyanlar arasında karma evlilikler gerçekleşmiştir. Bu tür karma evlilikler en çok İspanya’da görülmüştür. Tabi gerçekleşen bu evlilikler çeşitli tartışmaların da konusu olmuştur.¹⁹ Bu sürecin sonunda ise Moses ben Jacob of Coucy 1236 tarihinde Hristiyan ve Müslümanlar ile evliliğin yasak olduğunu ifade etmiştir.²⁰ Daha sonra başka hahamlar da Hristiyan ve Müslümanlar ile evlilik yasağını tekrarlamıştır.

2. Günümüzde Yahudilerin Yabancılarla Evliliğe Bakışı

Yahudilerin karışık evlilik konusuna tarihi süreçteki bakış açısını belirttikten sonra bunun günümüzde topluma yansımalarının ne şekilde olduğuna bakmak uygun olacaktır. Burada öncelikle şunu belirtmek gerekir, 20.yüzyılda karışık evlilikler İsrail’de ve dışında yaşayan Yahudiler açısından büyük bir problem olmuştur. Yahudi toplumu, 1950 tarihinden günümüze kadar gelen sürede karışık evlilik problemi ile baş etmeye çalışmaktadır. Çünkü karışık evlilikler dini yetkililer tarafından yasak olarak bildirilmesine rağmen farklı dinlerin müntesipleriyle evlenenlerin sayısı her geçen gün artmaktadır. Örneğin 2002 yılında Fransa’da yapılan bir çalışma 30 yaş altındaki Yahudi evliliklerinin % 40’ının başka dinlerden kimselerle olduğunu göstermiştir.²¹ 1990’da yapılan Yahudi Ulusal Nüfus Anketi sonuçlarına göre Amerika’daki Yahudiler arasında farklı inançlara mensup bireylerle evlenenlerin sayısı 1985’ten

¹⁴ Çıkış, 34: 16.

¹⁵ Maimonides, Mishneh Torah: Sefer Kedushah, Issurei Biah, 22: 3; https://www.chabad.org/library/article_cdo/aid/960670/jewish/Issurei-Biah-Chapter-Twenty-Two.htm (08.06.2020).

¹⁶ Avodah Zarah, II, 36b.

¹⁷ Walter Jacob, “Reform Judaism and Mixed Marriage”, *Marriage And Its Obstacles In Jewish Law Essays And Response*, Ed. Walter Jacob and Moshe Zemer, Pittsburgh: Rodef Shalom Press, 1999, s. 218.

¹⁸ Shabbethai Zebi, “Intermarriage”, *The Jewish Encyclopedia*, Isidore Singer (eds.), New York: Funk&Wagnalls Company, 1901, VI, s. 611.

¹⁹ Jacob, “Reform Judaism and Mixed Marriage”, ss. 221-223.

²⁰ https://www.sefaria.org/Sefer_Mitzvot_Gadol%2C_Negative_Commandments.112?lang=bi (21.06.2020).

²¹ Séverine Mathieu, *La Transmission du judaïsme dans les couples mixtes*. Paris: Les Éditions de l’Atelier, 2009, s. 17.

sonra Yahudi nüfusunun yarısına ulaşmış durumdadır.²² Benzer şekilde başka bir ankete göre ABD’de yaşayan Yahudiler arasında 1955’te karışık evlilik oranı % 11 civarında iken bu sayı 2000’lerde %58’e yükselmiştir. Mezheplere göre yabancılarla evlilik oranı Ortodokslarda %2, Muhafazakarlarda % 20 iken Reformistlerde bu oran % 50’ye ulaşmaktadır.²³

Bunun yanında Yahudi bir eşle evli olanlar ile Yahudi olmayan bir eşle evlenenlerin çocuk yetiştirme anlayışlarında büyük farklılıklar göze çarpmaktadır. Şöyle ki Yahudi eşle evli olanların neredeyse % 96’sı çocuklarını Yahudi olarak yetiştirdiğini söylerken Yahudi olmayanlarla evlenenlerin % 37’si çocuklarını Yahudi olarak yetiştirmediklerini ifade etmektedir.²⁴ Burada verilen anket sonuçları neticesinde tartışılan konu yabancı eşlerle yapılan evliliğin Yahudi toplumunda zayıflamaya sebep olup olmadığının anlaşılması noktasındadır. Yapılan anketler anne babasından birinin Yahudi olmadığı ailelerin çocuklarının Yahudi olma oranının anne ve babası Yahudi olanların çocuklarından çok daha az olduğunu göstermektedir. Bu bağlamda yabancılarla yapılan evliliklerin Amerika’daki Yahudilerin dini kimliğini koruyan aile yapısını zayıflattığı söylenebilir. Ayrıca İsrail’de bazı kimseler Amerika’da gerçekleşen yabancı eşlerle artan evlilik durumunu ikinci bir holokost olarak dahi adlandırmıştır. Nitekim onlar bu durumun Yahudiler için sessiz gerçekleşen bir asimilasyon olduğuna inanmaktadırlar.²⁵

Öte taraftan yabancılarla evliliğin Yahudilerin geleceği ile ilgili olduğu da düşünülmektedir.²⁶ Nitekim Muhafazakar hahamlar tarafından yabancı eşlerle yapılan evliliğin ciddiyeti kabul edilerek nasıl davranılması gerektiği konusunda toplantılar düzenlenmiştir. 1990’larda hahamlar ve diğer liderler, yabancılarla evlenen Yahudilere nasıl tepki verebileceklerini tartışmış ve bu tarz evliliklerin kınandığını belirtmiştir.²⁷

Bunun yanında genel olarak yabancı eşlere karşı tutumun belli olmasına rağmen buna karşı çıkan din adamları da bulunmaktadır. Bahsedilen hahamlar geniş bir perspektife sahip olunması gerektiğini söyleyerek yabancı eşlere müsaade etmektedir. Şöyle ki bazı hahamlar İsrail dışındaki bir toplumda yaşayan Yahudilerin entegrasyonu için bunu bir fırsat olarak görmektedir. Bundan korkmak yerine Yahudi aile yaşantısının yayılmasına hizmet etmesi için uğraşmak gerektiğini ifade ediyorlar. Böylece insanların Yahudilikten korkmalarının da engelleneceğini düşünüyorlar. Bazı Hahamlar ise bunu bir problem olarak görüyor. Bu görüşteki hahamlar, Yahudi aile yapısındaki geleneklerin karışık evliliklerde hayatın anlamlı bir parçası olarak devam edemeyeceğini söylüyor.²⁸

²² <https://web.archive.org/web/20090903010038/http://joi.org/library/research/rabbis.shtml> (21.06.2020).

²³ <https://www.pewforum.org/2013/10/01/chapter-2-intermarriage-and-other-demographics/> (04.02.2020).

²⁴ <https://www.pewforum.org/2013/10/01/chapter-3-jewish-identity/#child-rearing> (04.02.2020).

²⁵ <https://www.timesofisrael.com/when-american-jews-described-their-own-intermarriage-as-a-second-holocaust/> (05.02.2020).

²⁶ <https://www.bbc.com/news/magazine-26067980> (04.02.2020).

²⁷ <https://www.myjewishlearning.com/article/intermarriage-and-the-american-jewish-community/> (05.02.2020).

²⁸ <https://forward.com/opinion/spirituality/386405/we-asked-22-rabbis-is-intermarriage-a-problem-or-an-opportunity/> (04.02.2020).

Yukarıda kısmen bahsedildiği üzere karışık evlilik konusundaki görüşler asimilasyon endişesi ve Yahudilerin geleceği ile yakın bağı nedeniyle tartışmalara neden olmaktadır. Hatta bu konudaki tartışmalar krize dönüşmektedir. Yaşanan tartışmaların yanı sıra yabancılarla evlilik oranının artışı sürmektedir.²⁹ Yabancılarla evlilik pratik hayatta artarken bunun Yahudiler için büyük bir problem mi yoksa onlar için bir fırsat mı olduğu hahamlar arasında tartışılmaya devam etmektedir.³⁰ Bununla birlikte her ne kadar yabancılarla evlilik reddedilse de artan sayı nedeniyle her geçen yıl Yahudi düğünlerinde yabancılar bulunmakta ve toplumda kabul edilirlilikleri artmaktadır.

Diğer yandan yabancılarla evlilik diasporada yaşayan Yahudilerin sorunu olduğu kadar İsrail toplumunun da sorunudur. Hatta İsrail’de yaşanan hal çok daha karmaşıktır. Zira İsrail’de memur olarak devlet kademelerinde görev yapan ve İbranice konuşan çoğu kimse Halaha’ya göre Yahudi kabul edilmemektedir.³¹

Buraya kadar belirtilen hususlardan sonra şunu söylemeliyiz ki günümüzde halen İsrail’de yapılan evliliklerde dini hükümler geçerlidir. Buna göre karışık evlilikler yasaktır. Hukuken bu tarz bir evlilik yapılmamış sayılır ve bu evlilikten doğan çocuklar İsrail vatandaşı olamazlar.³² Bununla beraber bu yasağın uygulanması ise birtakım zorluklarla karşı karşıyadır. Öyle ki Yahudi bir kişi Yahudi olmayan biri ile evlenmek istediğinde İsrail hukukunda buna izin verilmediğinden başka bir ülkeye giderek evlenmeyi tercih etmektedir. Bu kimselerin evliliği İsrail’de dini olarak tanınmasa da resmi olarak kabul edilmektedir. Bu nedenle son zamanlarda İsrail dışında evlenen kimselerin sayısı artmaktadır.³³

İsrail hukukundaki yabancılarla evlilik yasağına Müslüman ve Hristiyanlar da dâhildir. Oysa 1843 tarihinde alınan kararda Kutsal Kitap’ta monoteistler ile yapılacak evliliklerin yasak olmadığı belirtilmişti. Bunun yanında 1844’te alınan diğer bir kararda bu tür evliliklerin yasak olmadığı ifade edilirken çocukların Yahudi olarak yetiştirilmesi şartından bahsedilmiştir.³⁴ Yine de geleneği korumak isteyen Yahudiler tarafından Yahudi birinin Müslüman veya Hristiyan ile evlenmesi kabul edilmemektedir.

Özetle belirtmek gerekirse günümüzde karışık evlilik konusunda Yahudi gruplar arasında farklı görüşler bulunmaktadır. Şöyle ki Ortodokslar karışık evlenmeyi hiçbir surette kabul etmezken, Muhafazakârlar yabancı olan eşin Yahudiliğe geçmesini arzulamakta, Reformistler ise karışık evliliğe izin vermektedir. Lakin Reformistler, çocukların Yahudi olarak yetiştirileceğine dair söz isterler.³⁵

²⁹ <https://www.theatlantic.com/politics/archive/2017/07/intermarriage-conservative-judaism/533637/> (05.02.2020).

³⁰ <https://forward.com/opinion/spirituality/386405/we-asked-22-rabbis-is-intermarriage-a-problem-or-an-opportunity/> (06.02.2020).

³¹ Sébastien Tank-Storper, “Trouble dans la judéité. Mariages mixtes, conversions et frontières de l’identité juive”, *Ethnologie Française* 2013/4, 43, s. 591.

³² Eldar Hasanov, “Yahudi Hukukunda Evlilik Engelleri”, *Dinlerde Nikâh Milletlerarası Tartışmalı İlmi Toplantı*, 2012, s. 244, 252.

³³ Asife Ünal, “Yahudilikte Evlilik Anlayışı ve Evlenme Törenleri”, *Bütün Yönleriyle Yahudilik, 18-19 Şubat 2012 (Uluslararası Sempozyum) Dinler Tarihi Araştırmaları _ VIII*, 2012, s. 678.

³⁴ Zebi, “Intermarriage”, VI, s. 612.

³⁵ <https://www.jewishvirtuallibrary.org/mixed-marriage-and-intermarriage-in-judaism#5> (12.05.2020).

Sonuç

Yahudilikte ailenin kutsal kabul edilmesi, evlilikte birtakım dini hükümlerin gözetilmesini gerektirmiştir. Bu nedenle evlenecek çiftlerin dinde denkliliğine önem verilmiş ve Yahudi bir kız veya erkeğin başka bir dinin müntesibi ile evliliği yasaklanmıştır. Lakin Tevrat'ta yalnızca putperestlerle evlilik yasaklanmışken bu yasak daha sonra genişletilmiştir.

Yahudilikte karışık evlilik konusu asimilasyon endişesine sebep olmakta ve Yahudilerin geleceği ile ilişkilendirilmektedir. Böylelikle Yahudi ailesinin dönüşümü de Yahudiliğin kaybolması tehlikesi ile eş değerde anlaşılmaktadır. Bunun nedeni ise Yahudiliğin bir din olması yanında bir ırk olarak da görülmesidir. Dolayısıyla Yahudiliğin devamı da Yahudi ailesinin bekasına bağlanmaktadır. Yahudiler tarih boyunca çeşitli felaketlere uğramışlar ve varlıklarını geleneklerine bağlı kalarak koruyabilmişlerdir. Nitekim köken olarak Yahudi – dine göre Yahudi ayrımı ile karşılaşılması Yahudilik için normaldir. Bu sebeple Yahudi geleneğinin devamı Yahudi ailesine bağlanmakta, Yahudi ailesinin bekasına yönelik her adım da doğrudan Yahudiliğe yönelik bir tehdit olarak algılanmaktadır.

Geçmişte Yahudi toplumunda kabile anlayışının da etkisiyle aile bağlarının sağlamlığına önem verilmiştir. Günümüzde ise gelişen sosyal şartlar, aile hayatına etki etmiş ve çeşitli sosyal değişikliklere neden olmuştur. Böylece bir taraftan asimilasyon tehlikesine karşı kendilerini korumak amacıyla karma evliliklere karşı çıkılırken bir taraftan da bahsedilen sosyal nedenlerle günümüzde bu tür evliliklere verilen tepki azalmaktadır. Bütün bunlara karşın Yahudilerin, farklı inançlardan kimselerle artan karışık evlilikler karşısında nasıl bir tavır alacağı ise henüz bilinmiyor. Her dinin kendini asimilasyon tehlikesine karşı korumak arzusu anlaşılır olmakla birlikte günümüzde Yahudiliğin karma evlilik konusundaki anlayışının birtakım zorluklarla yüzleşmesi de kaçınılmazdır. Tevrat'ta yer alan ifadelerde görüleceği üzere Yahudilerin karışık evliliklerden kaçınmadıkları uygulamalar mevcuttur. Bu bağlamda Tevrat'ta yer alan karışık evliliğin yasaklanma nedeni ve bu yasağın genişletilme nedeni yeniden gözden geçirilmelidir. Ayrıca Yahudi din adamlarının, Yahudi dini literatürü ve tarihiyle birlikte günümüzdeki şartları da dikkate alarak karışık evliliklerin ailenin bekasına etkisini incelemesi ve ortaya çıkan bu duruma çözüm üretmesi gerekmektedir.

Kaynakça

- Besalel, Yusuf; *Yahudi Tarihi*, (Genişletilmiş 2. Baskı), Gözlem Yayınevi, İstanbul, 2003.
- Hasanov, Eldar; “Yahudi Hukukunda Evlilik Engelleri”, *Dinlerde Nikâh Milletlerarası Tartışmalı İlmi Toplantı*, 2012, ss. 237-256.
- Jacob, Walter; “Reform Judaism and Mixed Marriage”, *Marriage And Its Obstacles In Jewish Law Essays And Response*, Ed. Walter Jacob and Moshe Zemer, 213-227, Pittsburgh: Rodef Shalom Press, 1999.
- Kitabı mukaddes*, Kitabı Mukaddes Şirketi Yayınları, İstanbul, 2005.
- Mathieu, Séverine; *La Transmission du judaïsme dans les couples mixtes*, Paris: Les Éditions de l'Atelier, 2009.
- Tank-Storper, Sébastien; “Trouble dans la judéité. Mariages mixtes, conversions et frontières de l'identité juive”, *Ethnologie Française* 2013/4, 43, pp. 591-599.
- The Babylonian Talmud*, Isidore Epstein (eds.), London: The Soncino Press, 1935.

- Ünal, Asife; “Yahudilikte Evlilik Anlayışı ve Evlenme Törenleri”, *Bütün Yönleriyle Yahudilik, 18-19 Şubat 2012 (Uluslararası Sempozyum) Dinler Tarihi Araştırmaları _ VIII*, 2012, ss. 673-693.
- Zebi, Shabbethai; “Intermarriage”, *The Jewish Encyclopedia*, Isidore Singer (eds.), New York: Funk&Wagnalls Company, 1901.
- <https://www.pewforum.org/2013/10/01/chapter-2-intermarriage-and-other-demographics/> (04.02.2020).
- <https://www.pewforum.org/2013/10/01/chapter-3-jewish-identity/#child-rearing> (04.02.2020).
- <https://www.bbc.com/news/magazine-26067980> (04.02.2020).
- <https://forward.com/opinion/spirituality/386405/we-asked-22-rabbis-is-intermarriage-a-problem-or-an-opportunity/> (04.02.2020).
- <https://www.timesofisrael.com/when-american-jews-described-their-own-intermarriage-as-a-second-holocaust/> (05.02.2020).
- <https://www.myjewishlearning.com/article/intermarriage-and-the-american-jewish-community/> (05.02.2020).
- <https://www.theatlantic.com/politics/archive/2017/07/intermarriage-conservative-judaism/533637/> (05.02.2020).
- <https://forward.com/opinion/spirituality/386405/we-asked-22-rabbis-is-intermarriage-a-problem-or-an-opportunity/> (06.02.2020).
- <http://www.jewfaq.org/613.htm> (05.06.2020).
- https://www.chabad.org/library/article_cdo/aid/960670/jewish/Issurei-Biah-Chapter-Twenty-Two.htm (08.06.2020).
- <https://www.jewishvirtuallibrary.org/mixed-marriage-and-intermarriage-in-judaism#5> (12.05.2020).
- <https://www.jewishvirtuallibrary.org/who-is-a-jew>(15.05.2020).
- <https://web.archive.org/web/20090903010038/http://joi.org/library/research/rabbis.shtml> (21.06.2020).
- https://www.sefaria.org/Sefer_Mitzvot_Gadol%2C_Negative_Commandments.112?lang=bi (21.06.2020).

AİLE KURUMUNUN BEKASI AÇISINDAN “ÇOCUĞUN ÜSTÜN YARARI” KAVRAMI: ULUSLARARASI HUKUK PERSPEKTİFİNDEN BİR DEĞERLENDİRME

Deniz TEKİN APAYDIN*

Öz

Aile kurumunun bekası, ailenin, özel olarak gözetilmesi gereken üyesi çocuğun bekasından ayrı düşünülemez. Çocuğun ‘çocuk’ olmaktan kaynaklı korunması gereken çıkarları vardır. Bunun temelinde çocuk bireylerin fiziksel ve bilişsel kapasitelerinin bir yetişkine kıyasen geride olması gerçeği yer alır. Bu vakıa uluslararası hukuk tarafından da kabul görmüş ve düzenlenmiştir. ‘Çocuğun üstün yararı’ kavramı ilk defa 1989 Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesinin 3. maddesi ile münferit olarak kodifiye edilmiş, ancak o zamandan beri kavramın kapsamı ve içeriği ile ilgili tartışmalar süregelmiştir. Bu kavram üzerinde mutabık olunan husus ise kavramın yeterince somutlaştırılmamış ve detaylı biçimde tanımlanamamış olduğudur. Tanımın netleştirilmemiş olması hukuki öngörülebilirliği ve dolayısıyla kimi zaman hukuki güvenceyi azaltmasına rağmen, olay bazında etkin kılınacak bir formül olarak kavramın esnekliğini ve dinamikliğini sağlamaktadır. Böylece çocuğun menfaatini gözetmenin gerekli olabileceği her durumda yasama organları, kamu ya da özel kurumlar, uygulayıcılar ve mahkemeler yapacakları işlemlerde bu menfaati göz önünde bulundurmakla yükümlü kılınmışlardır. Buna rağmen ulusal hukuklardaki uygulamalarda bu hükmün çocukların uluslararası antlaşmalar ile güvence altına alınan çıkarlarının korunması noktasında yeterliliği şüphelidir. Bu nedenle bu çalışma, sözü edilen kavramın hukuki olarak bir ‘temel ilke’ haline gelmiş olduğu kabulünden hareketle, kavramın derinlemesine incelenerek uygulamacılara ışık tutacak şekilde netleştirilmesini amaçlamaktadır. Bu minvalde kavramın maddi hukuka ilişkin bir içerik sağlamaktan ziyade bir ‘temel ölçüt’ işlevi yerine getirdiği söylenebilir. Dolayısıyla yetişkin bireylerin çocuk bireyler hakkında karar verirken ya da onlar adına herhangi bir işlemde bulunurken göz önünde bulundurmakla yükümlü oldukları usulî bir kuraldır.

Anahtar Kelimeler: Çocuğun üstün yararı, 1989 Çocuk Hakları Sözleşmesi, Çocuk hakları, Çocuğun menfaati, Çocuğun korunması.

The Concept of “Best Interest of the Child” with regards to the Sustainability of Family Institution: An Assessment from the International Law Perspective

Abstract

The sustainability of the family institution cannot be considered in isolation from the sustainability of the family member, the child, who needs special care. The child has interests that must be protected from being a 'child'. This is based on the rationale that the physical and cognitive capacities of children fall behind compared to those of

* Dr., Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi, Milletlerarası Hukuk Anabilim Dalı, Doktor Öğretim Üyesi, deniz.apaydin@marmara.edu.tr

adults. This fact has been recognized and regulated accordingly by international law. The concept of 'best interest of the child' was for the first time codified individually by Article 3 of the 1989 United Nations Convention on the Rights of the Child, but since then discussions on the precise scope and content of the concept continued. The only point of consensus over this concept is that it has not been concretized and defined in detail. Although the unclarity of the definition reduces legal predictability and therefore sometimes legal security, it provides the flexibility and dynamism of the concept as a formula to be made effective on a case-by-case basis. Thus, whenever it may be necessary to take the interests of the child into consideration, legislative bodies, public or private institutions, implementers and courts have been obliged to take this interest into account in their proceedings. Despite this obligation, the adequacy of this provision to grant the guaranteed protection by international treaties, of the interests of children in national law practices is doubtful. For this reason, based on the acknowledgment that the concept has become a "basic principle" legally, this study aims to clarify the concept in a way that will shed light on the practitioners by analysing the concept in depth. In this respect, it can be said that the concept fulfils a 'basic criterion' function rather than providing a content regarding substantive law. Therefore, it is a procedural rule that adult individuals are obliged to take into account when making decisions with reference to or taking any action on behalf of children.

Keywords: Best interest of the child, 1989 United Nations Convention on the Rights of the Child, Children rights, Child interest, Child protection.

Giriş

Aile kurumunun bekası, ailenin, özel olarak gözetilmesi gereken üyesi çocuğun bekasından ayrı düşünülemez. Çocuğun ‘çocuk’ olmaktan kaynaklı korunması gereken hakları ve çıkarları vardır. Bunun temelinde çocuk bireylerin fiziksel ve bilişsel kapasitelerinin bir yetişkine kıyasen geride olması gerçeği yer alır. Bu vakıa uluslararası hukuk tarafından da kabul görmüş ve düzenlenmiştir.

Her ne kadar uluslararası anlamda çocuk hakları ilk kez Milletler Cemiyeti bünyesinde kabul edilmiş olan 1924 Çocuk Hakları Üzerine Cenevre Bildirgesi ile konu edilmiş olsa da, buradaki ifadeler çocuğu bir hak süjesi olarak tanımaktan ziyade yetişkinler tarafından korunması gereken objeler olarak görmekte olup¹, hukuki nitelik olarak da imzacı devletler bakımından bağlayıcı bir metin olmadığından oldukça zayıf kalmaktadır.² 1946’da Birleşmiş Milletler bünyesinde UNICEF kurulmuş³, yine 1948’de

¹ *Geneva Declaration of the Rights of the Child of 26 September 1924*. Bu metinde insanlığın çocuğa verebileceğinin en iyisini sunma borcundan bahsedilmekte olup, hukuki olarak muhatap alınanlar mükellefler yetişkin erkek ve kadınlar olarak nitelenmiştir. Yine metnin ifadelerinden çocuğun geleceğin toplumuna hizmet etme bilinciyle yetiştirilerek topluma sosyal ve ekonomik katkı sunması beklenen bireyler olması gayesiyle korunması fikri yansıtılmıştır. Bu nedenle çocuğun bir süje olarak değil, daha ziyade bir işlev nedeniyle korunması yaklaşımının öne çıktığı düşünülmektedir.

² Bu metin uluslararası hukuk nezdinde bağlayıcı bir uluslararası antlaşma olmayıp, daha ziyade ‘soft law’ olarak tabir edilen ve bağlayıcı etkiden yoksun bir esnek hukuk metnidir.

³ *United Nations International Children's Emergency Fund (UNICEF)*. Birleşmiş Milletler, Genel Kurulu Kararı, *Uluslararası Çocuklara Yardım Fonunun Kuruluşu*, A/RES/57(I) (11 Aralık 1946) Web: [https://undocs.org/en/A/RES/57\(I\)](https://undocs.org/en/A/RES/57(I)), 23.07.2020. Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu BM Genel Kurulu tarafından 2. Dünya Savaşı sonrası çocukların ihtiyaçlarının karşılanması ve desteklenmesi amacıyla kuruldu ve 1953 yılından itibaren de Birleşmiş Milletler sisteminde kalıcı bir kuruluş haline getirildi. UNICEF Türkiye Milli Komitesi İnternet Sitesi, Tarihçe, Web: https://www.unicefturk.org/public/uploads/files/Tarihce_Med_TR_Panel.png, 23.07.2020.

ilan olunan İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nin 25. Maddesinde anneler ve çocukların özel bir bakım ve desteğe olan ihtiyaçları ile bu kişilere sunulması gereken sosyal korumadan bahsedilmiştir.⁴ 1959'da BM Genel Kurulunda kabul edilen Çocuk Hakları Bildirgesi⁵ ile çocuklara tanınan hakların kapsamında bir genişleme sağlanmış olsa da⁶ çocuğun müstakil bir hak süjesi olarak ortaya konduğunu söylemek güçtür. Yine de on prensipten oluşan bu Bildirge'nin ikinci prensibinde çocuğun fiziksel, zihinsel ve sosyal gelişimini sağlayacak özel koruyucu haklar öngörülmüş ve buna yönelik yasama faaliyetlerinde çocuğun üstün yararının en önemli mülhaza olması gereğine yer verilmiştir.⁷ Bu metnin bir uluslararası antlaşma olmayıp, bir BM Genel Kurul Bildirgesi olması, normatif değerini tartışmalı hale getirir de⁸, 30 yıl sonra akdedilmiş olan Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin ve kanaatimizce bugünkü 'çocuğun üstün yararı'⁹ prensibinin de alt yapısını oluşturmuştur. Nitekim Bildirge'nin etkisi devam etmiş, 1980 tarihli Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi'nin 5(b) maddesinde çocuğun menfaatlerinin her durumda öncelik taşıdığı, yine 16/1(d) maddesinde anne babanın çocuklarla ilgili konularda çocukların menfaatlerine üstünlük tanıyacağı hüküm altına alınmıştır.¹⁰

⁴ *The Universal Declaration of Human Rights (UDHR) of 10 December 1948, Paris.* Birleşmiş Milletler, Genel Kurulu Kararı, *İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi*, A/RES/217(III) A (10 Aralık 1948) Web: [https://undocs.org/en/A/RES/217\(III\)](https://undocs.org/en/A/RES/217(III)), 27.07.2020. 6 Nisan 1949 tarih ve 9119 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile "İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nin Resmi Gazete ile yayınlanması yayından sonra okullarda ve diğer eğitim müesseselerinde okutulması ve yorumlanması ve bu beyanname hakkında Radyo ve gazetelerde munasip neşriyatta bulunulması" kararlaştırılmıştır. Bakanlar Kurulu kararı 27 Mayıs 1949 tarih ve 7217 sayılı Resmi Gazete'de yayınlanmıştır. Türkiye Büyük Millet Meclisi Resmi İnternet Sitesi, İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu, Uluslararası Temel İnsan Hakları Belgeleri, İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi, Web: <https://tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/pdf01/203-208.pdf>, 27.07.2020.

⁵ *The Declaration of the Rights of the Child of 20 November 1959, New York.* Birleşmiş Milletler, Genel Kurulu Kararı, *Çocuk Hakları Bildirgesi*, A/RES/1386(XIV) (20 Kasım 1959) Web: [https://undocs.org/en/A/RES/1386\(XIV\)](https://undocs.org/en/A/RES/1386(XIV)), 27.07.2020. Bu Bildirge, BM Genel Kurulu'nda mevcut 78 Üye Devletin tamamının oybirliğiyle kabul edilmiştir.

⁶ Çocukların eğitim hakkı, oyun oynama hakkı ve destekleyici bir çevrede yetişme hakkı gibi yenilikler sağlanmıştır.

⁷ *Principle 2 The child shall enjoy special protection, and shall be given opportunities and facilities, by law and by other means, to enable him to develop physically, mentally, morally, spiritually and socially in a healthy and normal manner and in conditions of freedom and dignity. In the enactment of laws for this purpose, the best interests of the child shall be the paramount consideration. Declaration of the Rights of the Child, 20 Kasım 1959 tarihli Birleşmiş Milletler Genel Kurulu Kararı, Web: [https://undocs.org/en/A/RES/1386\(XIV\)](https://undocs.org/en/A/RES/1386(XIV)), 27.07.2020.*

⁸ BM Genel Kurulu, örgütün işleyişine ilişkin bağlayıcı kararlar alabilmekle beraber, üyelere yönelik bağlayıcı karar alma yetkisi genel olarak söz konusu değildir. Melda SUR, *Uluslararası Hukukun Esasları*, Beta, 11. Baskı, İstanbul 2017, s.191. Ancak söz konusu Bildirge'nin oybirliği ile kabul edilmiş olmasının, bu metni hukuken bir uluslararası hukuk ilkesi ya da bir örf ve adet hukuku normu statüsüne erdirmiş olduğu iddia edilebilir. BM Genel Kurul Kararları'nın bağlayıcılığı ve normatif değeri üzerine bknz: Yusuf Aksar, *Teoride ve Uygulamada Uluslararası Hukuk*, Seçkin, 2. Baskı, Ankara 2012, c.1, s.91, 92.

⁹ Terimin İngilizcesi 'best interest of the child' olup, aslen 'çocuğun menfaatine en uygun şekilde' olarak çevrilmesi daha uygun olmakla beraber Türk hukuk literatüründe 'çocuğun üstün yararı', 'çocuğun yüksek yararı', 'çocuğun çıkarı', 'çocuğun üstün menfaati' gibi kullanımlarla yerleşmesi nedeniyle yazar tarafından yararın 'üstün' versiyonunun arayışına dair vurgunun önemine binaen 'çocuğun üstün yararı' ifadesi tercih edilmiştir.

¹⁰ *The Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women of 18 December 1979, New York, 1249 UNTS 1 (CEDAW)*, Kadınlara Karşı Her Tür Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi. Yürürlük tarihi 3 Eylül 1981 olan bu anlaşmayı Türkiye 20 Aralık 1985'te imzalamış ve 19 Ocak 1986'dan itibaren bağlanmıştır. (Uygun Bulma Kanunu: tarih 11 Haziran 1985, sayı 3232. Onaylama Kararnamesi: tarih 24 Temmuz 1985, sayı 85/9722 RG Tarih 14 Ekim 1985, RG sayı 18898) Türkiye Büyük Millet Meclisi Resmi İnternet

‘Çocuğun üstün yararı’ kavramı müstakil ve geniş kapsamlı bir hak olarak ilk defa 1989 Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi’nin (BMÇHS) 3. maddesinin 1. bendi ile kodifiye edilmiş,¹¹ ancak o zamandan beri kavramın kapsamı ve içeriği ile ilgili tartışmalar süregelmiştir. Daha sonra 1996 Çocuk Haklarının Kullanılmasına İlişkin Avrupa Sözleşmesi’nin 1/2 maddesi¹² ile de teyit olunan bu kavram üzerinde mutabık olunan husus ise kavramın yeterince somutlaştırılmamış ve detaylı biçimde tanımlanamamış olduğudur. Tanımın netleştirilememiş olması hukuki öngörülebilirliği ve dolayısıyla kimi zaman hukuki güvenceyi azaltmasına rağmen, olay bazında etkin kılınacak bir formül olarak kavramın esnekliğini ve dinamikliğini sağlamaktadır. Böylece çocuğun menfaatinin gözetmenin gerekli olabileceği her durumda yasama organları, kamu ya da özel kurumlar, uygulayıcılar ve mahkemeler yapacakları işlemlerde bu menfaati göz önünde bulundurmakla yükümlü kılınmışlardır. Buna rağmen ulusal hukuklardaki uygulamalarda bu hükmün çocukların uluslararası antlaşmalar ile güvence altına alınan üstün çıkarının korunması noktasında yeterliliği şüphelidir. Bu nedenle bu çalışma, sözü edilen kavramın hukuki olarak bir ilke haline gelmiş olduğu kabulünden hareketle kavramın derinlemesine incelenerek içeriğinin uygulamacılara ışık tutacak şekilde netleştirilmesini amaçlamaktadır.

Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Komitesi (BMÇHK) 14 sayılı Genel Yorumunda, BMÇHS m.3/1’de yer verilen çocuğun üstün yararı hükmünün üç boyutlu olduğunu; eş zamanlı olarak bir *hak*, bir *temel ilke* ve bir *usul kuralı* olarak anlaşılması gerektiğini ifade etmiştir.¹³ Bu nitelemeden yola çıkarak çocuğun üstün yararı kavramının bu üç boyutuyla incelenmesi, kavramın çok yönlü fonksiyonlarının anlaşılması için faydalı olacaktır.

2. Bir ‘Hak’ Olarak Çocuğun Üstün Yararı Kavramı

Çocuğun üstün yararı, BMÇHS’nin 3. maddesinin 1. bendinde şu şekilde ifade bulunmaktadır: “*Kamusal ya da özel sosyal refah kurumları, mahkemeler, idari makamlar veya yasama organları tara-*

Sitesi, İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu, Uluslararası Temel İnsan Hakları Belgeleri, Kadınlara Karşı Her Tür Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi, Web: https://tbmm.gov.tr/komisyon/kefe/belge/uluslararasi_belgeler/ayrimcilik/CEDAW/CEDAW_Sozlesmesi_ve_Ihtiyari_Protokolu.pdf, 27.07.2020.

¹¹ UN Convention on the Rights of the Child of 20 November 1989, New York, 1577 UNTS 3 (UNCRC). Yürürlük tarihi 02 Eylül 1990 olan bu anlaşmayı Türkiye 14 Eylül 1990’da imzalamış ve 04 Nisan 1995’te onay belgesini sunarak, 04 Mayıs 1995’ten itibaren bağlanmıştır. (Uygun Bulma Kanunu: tarih 12 Eylül 1994, sayı 4058, RG tarih 11 Aralık 1994, RG sayı 22138. Onaylama Kararnamesi: 1994/6423 RG Tarih 27 Ocak 1995, RG sayı 22184) Türkiye Cumhuriyeti, bu sözleşmeye taraf olurken, Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi’nin 17, 29 ve 30. maddeleri hükümlerini T.C. Anayasası ve 24 Temmuz 1923 tarihli Lozan Anlaşması hükümlerine ve ruhuna uygun olarak yorumlama hakkını saklı tutmakta olduğunu ifade eden bir ‘İhtirazi Kayıt’ düşmüştür.

¹² European Convention on the Exercise of Children’s Rights of 25 January 1996, Strazbourg, 2135 UNTS 267. Yürürlük tarihi 01 Temmuz 2000 olan bu anlaşmayı Türkiye 10 Haziran 2002’de onaylamış olup, 01 Ekim 2002’den itibaren bağlanmıştır.

¹³ BMÇHK, Çocuğun Yüksek Yararı Hakkının Öncelikli Olarak Dikkate Alınmasına dair 14 sayılı Genel Yorum, 2013, para.1. UNICEF Türkiye Milli Komitesi İnternet Sitesi, *ÇHDS ve İhtiyari Protokoller, Usul Kuralları ile Çocuk Hakları Komitesi Genel Yorumları*, Rapor, Haziran 2019, Web: <https://www.unicef.org/turkey/media/7941/file/%C3%87HDS%20ve%20%C4%B0htiyari%20Protokoller,%20Usul%20Kurallar%C4%B1%20ile%20%C3%87ocuk%20Haklar%C4%B1%20Komitesi%20Genel%20Yorumlar%C4%B1.pdf>, 25.07.2020.

*findan yapılan çocuklarla ilgili bütün faaliyetlerde, çocuğun üstün yararı öncelikli mülahaza olacaktır.”*¹⁴ Bu madde çocuğa kendisiyle ilgili olarak yapılan her türlü eylem ve işlemde menfaatinin öncelenerek birinci planda göz önünde tutulmasını esas alan bir hak tanımaktadır.

Çocuğun üstün yararının gözetilmesi hakkı, BMÇHK tarafından:

“Gündemdeki herhangi bir konu hakkında karara varmak üzere farklı yararlar göz önünde bulunduruluyorsa, çocuğun yüksek yararı neyse onun birinci planda dikkate alınması ve ne zaman belirli bir çocuğa, belirlenmiş ya da belirlenmemiş bir grup çocuğa veya genel olarak çocuklara ilişkin bir karar alınacaksa bu hakkın mutlaka gözetileceğinin güvence altına alınması.”

şeklinde açıklanmıştır.¹⁵

Madde metninde yer alan “*çocuklarla ilgili bütün faaliyetlerde*” ibaresi, kapsayıcılık açısından önemlidir. Burada her türlü yasama faaliyeti, idari karar ve işlemler ile yargı makamlarının kararlarının öncelikle kastedildiği açıktır. Haddizatında, Sözleşmenin görüşmeleri sırasında, yalnızca resmi makamların bu hakla yükümlü olmasına dair yapılan teklif kabul görmemiş, nihai metinde aynı zamanda çocuğa ilişkin karar verici konumunda olan tüm özel kurum ve kuruluşların da bu hakka riayet etmesi gerekliliği teyit edilmiştir.¹⁶

Yine burada sözü edilen “*ilgili*” ibaresine de özel olarak değinmekte fayda vardır. Maddenin çocukları doğrudan ya da dolaylı olarak etkileyen tüm kararlar ve girişimler için geçerlilik taşıdığını belirten BMÇHK, ‘ilgili’ sözcüğünün en başta “*bir çocukla, bir grup olarak çocuklarla ya da genel olarak çocuklarla doğrudan ilgili önlemleri ve kararları, sonra da kendileri doğrudan hedef olmasa bile belirli bir çocuk, bir grup çocuk ya da genel olarak çocuklar üzerinde etkisi olan önlemleri*” anlattığını ifade etmektedir.¹⁷ Bu kapsama, çocukları doğrudan hedef alan faaliyetler kadar genel nüfusu hedef almakla beraber, bir grup çocuk ya da çocuklar üzerinde de dolaylı etkisi olabilecek faaliyetleri katmak gerekir. Ancak bir devletten, aslen çocukları hedef almayan ya da doğrudan çocukları ilgilendirmeyen her faaliyetinde mutlaka çocuğun üstün yararını öncelikli olarak değerlendirmesini istemek devlet üzerinde bir tür çocuk hegemonyası oluşturmak anlamına gelecektir ki, bu ne Sözleşme’nin amacıdır ne de orantılı ve gerçekçidir. Örneğin, yeni araç alımlarında uygulanacak ÖTV oranlarının düzenlenmesine ilişkin bir yasal düzenlemede, ya da bir hukuk mahkemesinin tapu sicilinin düzeltilmesi istemli kararını verirken çocuğun üstün yararını değerlendirmesini beklemenin genel bir faydasından bahsedilemez. Bu nedenle bu tür bir dolaylı etki söz konusu olduğunda devletin yükümlülüğünü, herhangi bir faaliyeti çocuklar üzerinde ‘*önemli bir etki*’ yaratacaksa, o zaman çocuğun yararını gözetmek ile sınırlamak yerinde olacaktır.¹⁸

¹⁴ Yazarın çevirisi.

¹⁵ 14 sayılı Genel Yorum, para.6.

¹⁶ Jean Zarmatten, “The Best Interests of the Child: Literal Analysis, Function and Implementation”, *Institut International Des Droits L’enfant*, Working Report 2010, s.9 Web: <https://www.childsrighs.org/en/publications/publications-ide>, 22.07.2020

¹⁷ 14 sayılı Genel Yorum, para.19.

¹⁸ Bu anlayış, BMÇHK’nin fikirleri ile de uyum halindedir. 14 sayılı Genel Yorum, para.20.

Maddede bahsi geçen “öncelikli mülahaza olacaktır” ifadesi, devletlere kesin bir yükümlülük getirmekte olup, BMÇHK bunu şu şekilde izah etmektedir: “Devletler, başlatılacak herhangi bir girişimde, çocuğun yüksek yararının değerlendirilip buna birinci derecede ağırlık tanınıp tanınmayacağı konusunda herhangi bir takdir hakkı kullanamazlar”.¹⁹ Bu ayrıcalıklı ve öncelikli mülahazanın gerekçesi, çocuğun durumunun, “bağımlılık, olgunluk, hukuksal statü ve çoğu kez sesini duyuramama” nedeniyle özel olmasıdır.²⁰ Daha doğru bir ifadeyle, bu özel duruma istinaden diğer yararlar ve çıkar sahipleri karşısında çocuğun zayıf konumunun güçlendirilebilmesi için bir çeşit pozitif ayrımcılık uygulaması olarak aktarılabilir.

Komite, aynı zamanda hükmün “doğrudan uygulanabilir” olduğunu ifade etmiştir.²¹ Kendiliğinden icra kabiliyetini haiz (self-executing) bu tür hükümler, iç hukukta etkin kılınmak için taraf devletlerce herhangi bir ulusal işlem tesis edilmesine gerek kalmadan doğrudan uygulanabilir. Aynı zamanda doğrudan etkili bir hüküm olması hasebiyle hak sahipleri için, bu hakkın ulusal mahkemeler önünde dayanak yapılması suretiyle hakka dair doğrudan talep imkânı doğurur. Uluslararası hukukun işlerliği bakımından önemli bir vasıf addedilen kendiliğinden icra kabiliyetini haiz olma, uluslararası hukukun kişilere ulaşması açısından köprü vazifesi görür. Bir diğer ifadeyle, self-executing nitelikte olmayan bir uluslararası antlaşmanın iç hukukta uygulanabilirliği veya ulusal mahkemeler nezdinde icra edilebilirliği yoktur.²²

2.1. Hakkın süjesi

Çocuğun üstün yararı, bir hak olarak, “özel özen ve desteği hak ettiği kabulüyle” çocuk olarak nitelenen bireylere tanınmaktadır.²³ Çocuk, BMÇHS m.1’de tanımlanmıştır: “Bu Sözleşme uyarınca, çocuğa uygulanabilecek olan kanuna göre daha erken yaşta reşit olma söz konusu olmadığı sürece, on sekiz yaşın altındaki her insan çocuk sayılır.”²⁴ Sözleşmede sözü edilen haklar, kendilerinin, ya da ebeveynlerinin veya yasal vasilerinin ırkı, rengi, cinsiyeti, dili, politik ya da başka düşünceleri, ulusal, etnik veya sosyal kökeni, mülkiyeti, engellilik durumu, doğuştan gelen ya da diğer statüleri nedeniyle hiçbir ayırım gözetilmeksizin her çocuğa uygulanır.²⁵ Burada Sözleşme, genel bir ayrımcılık yapmama ilkesi vaz etmiştir.

Daha evvel bahsedildiği üzere, sözleşme, çocuğu korunmaya muhtaç bir obje, ya da korumaya değer bir işlevden ziyade, hak sahibi bir süje olarak görmektedir.²⁶ Hatta m.5’te ifade edilen şekliyle çocuğun “gelişen becerilerinin” göz önünde tutulması; ve yine buna paralel olarak m.12’de söz edildiği

¹⁹ 14 sayılı Genel Yorum, para.36.

²⁰ 14 sayılı Genel Yorum, para.37.

²¹ 14 sayılı Genel Yorum, para.6.

²² Deniz Tekin Apaydın, “Monizm-Düalizm İkileminde Türk Hukuk Sistemi: Uluslararası Hukuka Bakış Üzerine Doktrinel Uzlaşmazlığın Nedenleri ve AB Hukuku Işığında Bir Değerlendirme”, *İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Malatya 2018, Cilt: IX, Sayı: 1, s.545

²³ BMÇHS, dibace. Anlaşmanın onaylama Kararnamesinde ‘Önsöz’ başlığı altındaki aynı kısım çocukların “özel ilgi ve yardıma hakkı olduğunu ilan ettiği” şeklinde ifade edilmiştir.

²⁴ Yazarın çevirisi.

²⁵ BMÇHS, m.2.

²⁶ Bknz. dipnot 1.

şekliyle çocuğun kendisiyle ilgili meselelerde görüşlerinin dinlenerek yaşı ve olgunluğu nispetinde bunların dikkate alınmasına ilişkin düzenlemeler çocuğun haklarına sahip çıkabilecek ve yeri geldiğinde haklarını talep edebilecek bir süje olarak konumlandırıldığını göstermektedir.²⁷ Çocuğa yüklenen bu yeni anlam, kavramsal olarak çocuğun artık “*sadece korunması gereken bir pasif üye olmadığı; kendi hayatı üzerinde aktif bir katılımcı olma imkanına eriştiği*” şeklinde yorumlanmıştır.²⁸

Sözleşme’de hak süjesi ‘çocuk’ olarak tanımlanmakla beraber, hassas alt grupların bir kısmı da ayrıca belirtilerek, bu gruplar için hassasiyetlerine özel bazı tedbirler alınması gereği taraflara yüklenmektedir.²⁹ Çocuğun üstün yararı kavramı da bu hassasiyetlerin gereği olarak özel ihtiyaca göre şekillendirilmelidir. Ancak, koruma gerektiren özel durumlar ve hassas gruplar Sözleşme’de sayılanlar ile sınırlı değildir.³⁰ Bu anlamıyla adı geçen grupların *numerus clausus* ilkesine tabi olmadığı ifade edilmelidir.

BMÇHS m.3’teki “*çocuklarla ilgili bütün faaliyetlerde, çocuğun üstün yararı öncelikli mülhaza olacaktır*” ifadesinde hem ‘çocuklar’ hem de münferit ‘çocuk’ referans olarak alınmıştır. Çocuğun üstün yararını hem kolektif hem de bireysel bir hak olarak nitelendiren BMÇHK,³¹ hakkın yalnızca tekil anlamda çocuk değil grup halinde ya da genel olarak çocuklar için de geçerlilik taşıdığını ifade etmektedir.³² Dolayısıyla, hakkın belirli bir çocuğa, belirli ya da belirsiz bir grup çocuğa, ya da genel olarak tüm çocuklara uygulanması eşit şekilde olmalıdır. Ancak bu eşitlik, aynılık demek değildir. Belirli bir çocuğun ya da grubun yararı, çocukların genel yararından farklı olabilir. Bu yararın tespiti hak sahibi tekil çocuğun ya da grup çocuğun ihtiyaçlarına ve içinde bulunduğu özne koşullara göre tespit ve tayin olunmalıdır. Sözü edilen eşitlik ise her üç olasılıkta da yararın tespit ve tayininde aynı özenin ve önceliğin gösterilmesine ilişkindir.

2.2. Yükümlülüğün süjeleri

Çocuğun üstün yararının gözetilmesi hakkının ifası ile yükümlü olan kişiler tespit edilirken, uluslararası ve ulusal olarak ikili bir ayrıma gitmek ve konuyu bu iki farklı düzlemde ele almak isabetli olacaktır. Zira bu iki ayrı düzlemde, karşımıza farklı süjeler çıkmaktadır.

²⁷ BMÇHS m.3 ile m.12 arasındaki etkileşimi yorumlayan BMÇHK, çocuğun üstün yararının çocukla danışma içinde belirlenmesinin önemine vurgu yaparak, bu iki genel ilkenin birbirini tamamlayıcı rolleri söz konusu olduğunu ifade eder. Komite, konuya ilişkin yorumunda “maddelerden biri çocuğun yüksek yararını sağlama hedefini belirlerken, diğeri çocuğu veya çocukları dinleme amacına ulaşmak için kullanılacak yöntemi sunmaktadır. Aslında, Madde 12’nin bileşenlerine riayet edilmezse, Madde 3’ün doğru bir şekilde uygulanması mümkün olamaz. Aynı şekilde, Madde 3 çocukların yaşamlarını etkileyen tüm kararlardaki önemli rolünü kolaylaştırarak Madde 12’nin işlevselliğini pekiştirmektedir.” demektedir. BMÇHK, Çocuğun Görüşlerinin Dinlenmesine dair 12 sayılı Genel Yorum, 2009, para.74.

²⁸ Jean Zarmatten, *The Best Interests of the Child*, s.3

²⁹ Örneğin: aileden ayrı olan, ya da aile içi şiddete maruz kalan çocuklar (m.9), koruyucu aileye verilmiş çocuklar (m.20), evlat edinilmiş çocuklar (m.21), göçmen ya da sığınmacı çocuklar (m.22), zihinsel ya da fiziksel engelli çocuklar (m.23), ekonomik olarak ya da cinsel olarak sömürülen çocuklar (m.32, 34), özgürlüğünden yoksun bırakılmış çocuklar (m.37), silahlı çatışmalarda kullanılan çocuklar (m.38), suç işlemiş ve cezai kovuşturmayla tabi tutulmuş ya da ceza almış çocuklar (m.40). Bu kategorilerdeki çocukları düzenleyen maddelerin bir kısmında çocuğun üstün yararı vurgusu açıkça yapılmış olup, bazılarındaysa özel bir referans verilmemiştir.

³⁰ Sözleşmede bahsi geçenlerin yanı sıra, yerinden edilmiş, evsiz, üstün zekalı vb. hassas gruplar da sayılabilir.

³¹ BMÇHK, Yerli Halklara Mensup Çocuklar ve Sözleşme Kapsamındaki Haklarına dair 11 sayılı Genel Yorum, 2009, para.30.

³² 14 sayılı Genel Yorum, para.23.

BMÇHS, bir uluslararası anlaşma olarak taraf devletlere borç yüklemektedir. Bu nedenle m.3/1’de bahsi geçen çocuğun üstün yararının gözetilmesi hakkının uluslararası hukuk tekniği bakımından yükümlülük yüklediği tek süje, taraf devlettir. Bu perspektifte hakkın gereği gibi etkinleştirilmesini ve amacına ulaşmasını sağlamakla mükellef olup, bu yükümlülüğün ihlali durumunda uluslararası hukuka göre tek sorumlu yine taraf devlet olacaktır.

Çocuğun üstün yararının tesisinde bunu gerçekleştirmekle ulusal düzlemde mükellef olanlar BMÇHS m.3/1’de “*Kamusal ya da özel sosyal refah kurumları, mahkemeler, idari makamlar veya yasa organları*” olarak sayılmıştır. Burada kamunun yanı sıra özel sektöre dahil olup çocukla ilgili herhangi bir konuda karar alma yetkisini haiz tüm kurumlar yükümlü kılınmıştır. BMÇK’nın belirttiği üzere, çocuğun yüksek yararı ilkesi, “*devletlerin bu ilkeyi, kararlarının ve eylemlerinin çocukların hakları ve yararları üzerindeki etkisini dikkate alarak sistematik olarak uygulayabilmesi için yasal, idari ve adli sistemlerinin her aşamasında etkin önlemler almasını gerektirmektedir.*”³³

Maddede her ne kadar “*sosyal refah kurumları*” dense de bu terimler dar anlamda yorumlanmalı, kararları ile çocuklar ve onların hakları üzerinde etki doğurabilecek tüm kurumlar bu kapsamda değerlendirilmelidir.³⁴ Zira BMÇHK, ibareyi şu şekilde açıklamaktadır:

“*Özel sosyal yardım ve refah kurumları arasında, çocukların haklarından yararlanmalarını sağlayacak hizmetlerin sunulmasında rol oynayan ve Hükümet tarafından sunulan hizmetler adına veya bir alternatif olarak bu hizmetlerin yanında işlev gören özel sektör kuruluşları -kar amacı gütsün gütmeyen- da yer almaktadır.*”³⁵

Maddede sayılan kurumlar içinde geçen “*mahkemeler*” de aynı şekilde geniş yorumlanmalı, yargıçlar ya da ilgili ülkenin geleneksel adalet sisteminde yargısal nitelikte karar verebilen diğer kişiler (hakem, kadı vb.) bu kavrama dahil sayılmalıdır.³⁶ “Mahkemeler” ibaresi ister cezai ister idari, isterse hukuksal olsun, tüm yargısal süreçleri ve yargısal işlev gören yapılanmaları (arabuluculuk, uzlaştırma, tahkim vb.) kapsayacak şekilde yorumlanmalıdır.

Buradan hareketle, devletin, hem organları vasıtasıyla çocuğun üstün yararının tesisini sağlamakla bizzat yükümlü olduğunu; hem de yaptığı eylemler ve aldığı kararlarda bunu gözetmek zorunluluğu olan özel kuruluşların da bu yükümlülüğü yerine getirip getirmediğini takip etmekle mükellef olduğunu söyleyebiliriz.³⁷

3. Bir ‘Temel İlke’ Olarak Çocuğun Üstün Yararı Kavramı

BMÇHK tarafından “*Sözleşme’nin temel değerlerinden biri*” olarak anılan bu kavram, çocuğun tüm haklarının “*yorumlanmasında ve yaşama geçirilmesinde*” geçerlilik taşıyan,³⁸ dört temel ilkeden

³³ BMÇHK, Genel Uygulama Önlemlerine dair 5 sayılı Genel Yorum, 2003, para.12.

³⁴ 14 sayılı Genel Yorum, para.26.

³⁵ *ibid.*

³⁶ 14 sayılı Genel Yorum, para.27.

³⁷ BMÇHK, taraf devletin yükümlülüklerinin kapsamını somutlaştırmak adına uygulamaya yönelik bir dizi faaliyetleri saymıştır. 14 sayılı Genel Yorum, para.15.

³⁸ 14 sayılı Genel Yorum, para.1.

biri olarak kabul edilmiştir.³⁹ Uluslararası hukuk perspektifinden hukukun genel ilkelerinin temel işlevinin uluslararası bir anlaşmazlığın çözümünde uygulanabilecek herhangi bir hukuk kuralının bulunmadığı hallerde doğrudan bu ilkelere dayanarak çözüm sağlanması olduğu kabul edilir.⁴⁰ Cheng, buna ek olarak bu ilkelerin “*çeşitli hukuk kurallarının kaynağını oluşturduğu*” ve “*hukuk kurallarının uygulanması ve yorumlanmasında yargı organlarına rehber teşkil ettikleri*” fonksiyonlarını ifade eder.⁴¹ Bir ilke olarak çocuğun üstün yararının hukukun genel ilkesi olup olmadığı tartışmasından arı olarak,⁴² salt Sözleşme’ye hakim olan bir ilke olması niteliğiyle dahi, sözü edilen işlevleri yerine getirebileceği söylenebilir. Zira hem ulusal hem de uluslararası nitelikte yargı organları için boşluk doldurucu bir işlev görebilir, ya da mevcut kurallarının uygulanması ve yorumlanmasında rehberlik edebilir. Yine bilinmektedir ki, çocuğun üstün yararı ilkesi, ulusal, bölgesel ya da uluslararası pek çok hukuk kuralının kaynağını oluşturmuştur.⁴³

Çocuğu sağlıklı bir birey olarak yetişkinliğe erdirtmek amacına hizmet eden bu ilke, “ilke” olmakla statik bir kalıba sıkışmış değildir. Bilakis, sürekli gelişen, dinamik bir kavramdır.⁴⁴ Çocuğun gelişimi ya da çocukla ilgili addedilen her konudaki bilimsel, teknolojik, sosyal ya da hukuki gelişmelere göre kendini adapte edebilen, çerçeve, rehber bir ilkedir. Sözleşmenin ruhuna tekabül ettiği söylenen bu ilke,⁴⁵ bir standart oluşturma amacı gütmektedir.⁴⁶

4. Bir ‘Usul Kuralı’ Olarak Çocuğun Üstün Yararı Kavramı

Çocuğun üstün yararına ilişkin maddenin, hak sahiplerine tanımış olduğu hakların yanı sıra, bir usul kuralı olarak ‘temel ölçüt’ olma vazifesini de ifa ettiği görülmektedir. Usul kuralları, “*maddi hukukun tayin ettiği hakların himayesini en etkili şekilde sağlama*” amacına hizmet eder.⁴⁷ Bu bakımdan

³⁹ BMÇHS’nin öngördüğü genel ilkeler: ayrımcılık yapılmaması hakkı (m.2), yaşam ve gelişme hakkı (m.6), çocuğun görüşlerinin dinlenmesi hakkı (m.12) ve çocuğun yüksek yararının temel düşünce olmasıdır (m.3). BMÇHK, Çocuk Haklarına dair Sözleşme’nin Uygulanmasına Yönelik Genel Önlemlere dair 5 sayılı Genel Yorum, 2003, para.12; BMÇHK, Çocuğun Görüşlerinin Dinlenmesine dair 12 sayılı Genel Yorum, 2009, para.2; BMÇHK, 14 sayılı Genel Yorum, para.1.

⁴⁰ Martin Dixon, *Textbook on International Law*, Oxford University Press, 7. Baskı, Oxford 2013, s.45; Malcolm N. Shaw, *International Law*, Cambridge University Press, 6. Baskı, Cambridge 2008, s.98.

⁴¹ Bin Cheng (1953)’den aktaran, Mehmet Emin Büyük, *Uluslararası Hukukta Hukukun Genel İlkeleri*, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul 2018, s.163.

⁴² Yazar, çocuğun üstün yararı ilkesinin, BMÇHS’nin BM Genel Kurulu’nda katılan devletlerin oybirliği ile kabul edilmiş olması ve yine pek çok ulusal ve uluslararası hukuk metninde tekrar edilmiş olması ile ilkenin evrensel niteliğini de göz önünde tutarak, Sözleşme’nin ötesine geçerek bir ‘hukuk genel ilkesi’ olduğu kanaatindedir.

⁴³ Örneğin 2010 yılındaki değişiklikle Türk Anayasası m. 41/3’e “Her çocuk, korunma ve bakımdan yararlanma, yüksek yararına açıkça aykırı olmadıkça, ana ve babasıyla kişisel ve doğrudan ilişki kurma ve sürdürme hakkına sahiptir.” hükmü eklenmiştir. 18 Ekim 1982 tarih ve 2709 sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasası.

⁴⁴ 14 sayılı Genel Yorum, para.11.

⁴⁵ Mélanie Chatenoud, *The Child’s Best Interest: Article 3 of the Convention on the Rights of the Child – Application*, Web: <https://www.humanium.org/en/the-childs-best-interest/>, 25.07.2020

⁴⁶ Nigel Cantwell, “The concept of the best interests of the child: what does it add to children’s human rights?”, *The best interests of the child – A dialogue between theory and practice*, Milka Sormunen (Eds.), Council of Europe Publishing, Strazbourg 2016, s.18, Web: <https://rm.coe.int/1680657e56>, 23.07.2020

⁴⁷ Ali Cem Budak ve Varol Karaaslan, *Medeni Usul Hukuku*, Adalet Yayınevi, 3. Baskı, Ankara 2019, s.3

madde 3/1'in, hem maddi hakkı hem de bu hakkın etkinliğini sağlamak için gereken şekli şartı bünyesinde barındırdığını söyleyebiliriz.

Bu anlamda bir olayda çocuğun üstün yararı fikri BMÇHK'ne göre şu şekilde tezahür etmelidir: Öncelikle, her bir durumu kendi gerçekliği içinde değerlendirilerek 'ilgili öğelerin' neler olduğunun belirlenmesi, bunlara 'somut içerik' kazandırılması ve her birine diğerine göre belirli bir ağırlık tanınması; ikinci aşamada ise bu amaca yönelik olarak hukuksal güvenceler sağlayan ve hakkın gerektiği gibi yaşama geçirilmesine yönelik bir yol izlenmesi.⁴⁸

Üstün yararın tespitinde esasa ilişkin değerlendirmeler, her çocuğun, bir grup çocuğun ya da genel olarak çocukların kendilerine has özgül koşullarının ışığında her bir durum için ayrıca gerçekleştirilmesi gereken bir etkinliktir.⁴⁹ Burada çocuğa ilişkin yaş, cinsiyet, azınlık gruba mensup olma, ana babanın varlığı ya da yokluğu gibi ilgili addedilen tüm durumlar değerlendirilir. Bunlar, kendilerinden beklenen işlev ve nitelikleri itibarıyla sınırlı sayıda ve kısıtlayıcı olamazlar. Yine bu ilgili durumlar arasında objektif bir hiyerarşi öngörülemez. Zira BMÇHK, *"her çocuk kendine özgü olduğundan ve her durumun çocuğun bu özgüllüğü ile birlikte değerlendirilmesi gerektiğinden yetkililer ve karar vericiler çocuklardaki güç durumun farklı biçimlerini ve derecelerini dikkate almalıdırlar."* demektedir.⁵⁰ Dolayısıyla ilgili durumlar arasındaki önem ve öncelik sırasını çocuk ya da çocukların bireysel durum ve ihtiyaçları tayin eder. Değerlendirmeye tabi tüm unsurlar çocuğun özgül koşulları dahilinde dengelenecektir. *"Burada her unsurun ağırlığı diğer unsurlara bağlıdır"* tespitinde bulunan BMÇHK, bu öğelerin hepsinin her özel durumda aynı önemi taşımayabileceğine işaret eder.⁵¹

Çocuğun üstün yararının tespitinde ve değerlendirilmesinde Sözleşme'nin 12. maddesi uyarınca çocuğun fikirlerinin kendisiyle ilgili alınacak kararlarda dinlenmesi bilhassa önem arz etmektedir. Elbette çocuk olgunlaştıkça, bilgisi, deneyimi ve anlayışı geliştikçe, görüşleri de yararın tespitinde daha fazla ağırlık kazanacaktır.⁵² Çocuğun olgunluk düzeyinin belirlenmesinde, çocuğun *"fiziksel, duygusal, bilişsel ve sosyal gelişimi"* dikkate alınmalıdır.⁵³ Çocuğun kendi fikirlerini oluşturamayacak kadar küçük olması ya da fikirlerini aktarmasına engel bir durumunun olması halinde çocuğa gereken desteğin sağlanarak mümkün mertebe bu görüşün alınmasına çalışılmalıdır. Çocuğun görüşlerinin karar ya da işlem oluşturulurken dinlenmesi demek kararın mutlak surette çocuğun istediği şekilde tesis edilmesi anlamına gelmemektedir. Ancak BMÇHS'nin bir diğer ilkesini oluşturan bu hakkın, çocuğun üstün yararını tespit ederken kullandırılmaması işlemin usul yönünden sakat olması anlamına gelecektir.

⁴⁸ 14 sayılı Genel Yorum, para.46.

⁴⁹ 14 sayılı Genel Yorum, para.48.

⁵⁰ 14 sayılı Genel Yorum, para.76.

⁵¹ 14 sayılı Genel Yorum, para.80.

⁵² Çocuğun Görüşlerinin Dinlenmesi Hakkına dair 12 sayılı Genel Yorum, 2009, para.84; 14 sayılı Genel Yorum, para.44.

⁵³ 14 sayılı Genel Yorum, para.83.

Bunun yanı sıra, çocuğun kimliğine ilişkin cinsiyet, cinsel yönelim, ulusal köken, kültürel kimlik, dini inançlar gibi hususların da üstün yarar tespitinde gereği kadar dikkate alınması elzemdir. Çocuğun kendi kimliğini koruma hakkı Sözleşme tarafından güvence altına alınmıştır.⁵⁴ Çocuğun kimliğinin üstün yararın tespitinde dikkate alınması gerekir, ancak bu unsurlar asla ayrımcı bir uygulamaya sebebiyet verecek şekilde kullanılamaz.⁵⁵ Benzer şekilde, çocuğun sağlık ve eğitim hakkı gibi genel kabul görmüş yararların da dikkate alınması olağan beklentidir. Yine çocuğa ilişkin engellilik, göç, vatanlılık gibi özel hususlar da üstün yarar değerlendirilmesinde gereğince önem atfederek göz önünde bulundurulmalıdır. Zira bu tür özel durumların değerlendirme dışı bırakılması, çocuğun üstün yararının tayininde usul kurallarının gözetilmemiş olduğu sonucuna götürür.

Bu değerlendirme ve belirleme süreçlerinin, usulen gereği gibi yerine getirilmesi gereklidir. Bilhassa çocukları ilgilendiren her karar ve işlemin mutlak surette gerekçelendirilmesi gerekir. Her bir işlem ya da kararın dayanakları gösterilmeli, çocukla ilgili somut koşullar açıkça belirtilmeli ve üstün yarar değerlendirmesinde hangi durumlara ne kadar ağırlık tanındığı açıklanmalıdır. Alınan karar, çocuğun görüşüyle uyumlu değilse ya da çocuğun üstün yararına aykırıysa, alınan kararda çocuğun üstün yararının birincil olarak gözetildiğini ispat açısından gerekçelendirme bilhassa detaylı olmalıdır. Konuya ilişkin tüm mülahazaların açık olarak belirtilmesi gereğine dikkat çeken BMÇHK, “*İzlenen mantık silsilesi, inandırıcı biçimde, çocuğun yüksek yararının neden diğer mülahazaları geri plana itecek kadar güçlü olmadığını ortaya koymalıdır.*” demektedir.⁵⁶

Sürecin prosedürel olarak doğru işletilmesinde, çocuğun üstün yararı kavramının dinamizmine de uygun olarak, çocuğa ilişkin verilen kararların belirli aralıklarla ya da gerektiğinde gözden geçirilmesine veya değiştirilmesine ilişkin mekanizmaların mevcut, işler ve erişilebilir olması önemli güvencelerdendir.⁵⁷ Yine sürecin vasıflı profesyonellerce yürütülmesi⁵⁸ ve çocuğa ihtiyaç duyabileceği tüm süreçlerde yasal temsilci sağlanması da usule dair güvencelerdendir.⁵⁹

Değerlendirme ve belirleme süreçlerinin ihmal edilmesi ya da gereği gibi yerine getirilmemesi ya da eksik bırakılması, tesis edilecek karar ya da işlemin sakat olduğu anlamına gelir. Dolayısıyla sözü edilen süreçler Sözleşme tarafından güvence altına alınmak istenen tüm hakların teminatı niteliğindedir.

5. Çocuğun Üstün Yararı ve Aile İlişkisi

BMÇHS’nin önceki taslak metinlerinden birinde 3. maddenin 1. bendi, “*ister ebeveynler, isterse vasiler, sosyal ya da devlet kurumları ve özellikle mahkemeler ve idari makamlar tarafından yapılmış olsun, çocuklarla ilgili bütün faaliyetlerde*” çocuğun üstün yararının “*en önemli*” (üstün) mülahaza olacağı şeklinde kaleme alınmıştır.⁶⁰ Nihai metinde ise “*ebeveynler*” ve “*vasiler*” bu maddeden çıkartılmış,

⁵⁴ BMÇHS, madde 8

⁵⁵ BMÇHS, madde 2/1

⁵⁶ 14 sayılı Genel Yorum, para.97.

⁵⁷ 14 sayılı Genel Yorum, para.98.

⁵⁸ 14 sayılı Genel Yorum, para.94.

⁵⁹ 14 sayılı Genel Yorum, para.96.

⁶⁰ *Question of a Convention on the Rights of the Child, Note verbale, 5 October 1979, UN Doc E/CN.4/1349, s.2, Web: <https://digitallibrary.un.org/record/6664?ln=en>, 12.08.2020*

yerine “*yasama organları*” eklenmiş ve “*en önemli*” (paramount) ifadesi “*öncelikli*” ye (primary) indirgenmiş, ancak bu değişikliklerin gerekçeleri ve sonuçlarına ilişkin tartışmalara yer verilmemiştir.⁶¹

Kanaatimce burada en ilginç tartışma, Sözleşme’nin, çocuğun üstün yararı bakımından ebeveynler ve aileyi ne kadar yükümlü gördüğü meselesidir. Aile çoğu zaman, devlet ve yasalar tarafından korunmaya değer görülen ve aynı zamanda gizliliğine saygı gösterilmesi gerekliliği kabul edilmiş toplumun en küçük yapı taşıdır.⁶² Her ailenin değer yargıları, işleyişi ve dinamikleri kendine hastır. Ulusal ölçekte ele alındığında bir alt yapılanma olarak telakki edebileceğimiz aile, bu nedenle üst yapılanma olan devletin müdahalelerine karşı nispeten korunaklı tutulmuştur. Bir diğer deyişle hukuk sistemi içinde aile kurumuna kendi oluşunu sağlayıp sürdürebilmesi için belli oranda özerklik tanınmaktadır. Ancak bu özerklik ve serbesti alanı daha ziyade eşler arası ilişki bakımından kabul edilmiş olup, çocukların yararı söz konusu olduğunda, hukuk sisteminin daha müdahaleci olduğu görülmektedir.

Aile ortamının korunması ve aile ilişkilerinin sürdürülmesi, kural olarak çocuğun yararına ve çocuğun aile yaşamı hakkı Sözleşme’de güvence altına alınmıştır.⁶³ Sözleşme’ye göre aile kavramı işlevsel olarak geniş yorumlanmıştır.⁶⁴ Buna göre ‘aile’, “*biyolojik, evlat edinen ya da bakıcı ana babaları, yerine göre yerel adetler çerçevesinde geniş aile üyelerini ya da topluluğu da içine alacak biçimde, geniş anlamda yorumlanmalıdır.*”⁶⁵

Her ne kadar çocuğun üstün yararına ilişkin madde 3/1’de ulusal düzlemdeki mükellefler arasında ebeveynler ya da aile sayılmamışsa da BMÇHS’de ailenin çocukla ve çocuğun üstün yararıyla ilişkisine dair pek çok başkaca hüküm vardır. Temelde ailenin “*toplumun temel birimi ve toplumun tüm üyelerinin ve bilhassa çocukların gelişmeleri ve esenlikleri için doğal bir ortam*” olduğu kabul edilmiştir.⁶⁶ Bu kabul ile çocuğun aileden ayrılmasının önlenmesi ve aile birliğinin korunması, çocuk koruma sisteminin bileşenleri olarak görülmektedir.⁶⁷ Sözleşme’de, çocuğun, *üstün yararı gerektirmedikçe*, rızası dışında anne babasından ayrılması güvence altına alınmıştır.⁶⁸ Yine anne babasından veya bunlardan birinden ayrılmasına karar verilen çocuğun, *kendi üstün yararına aykırı görülmedikçe*, ana babasının ikisiyle de düzenli kişisel ilişki kurma ve doğrudan temas hakkı korunmuştur.⁶⁹

Bu düzenlemelerde görüldüğü üzere, çocuğun aile yaşamı hakkının çocuğun üstün yararıyla çatışması halinde çocuğun üstün yararı baskın gelecektir. Ancak bu konudaki üstün yarar değerlendir-

⁶¹ Nigel Cantwell, *The concept of the best interests of the child*, s.20

⁶² Türk Anayasası bu konularda m. 41/1’de “Aile Türk toplumunun temelidir ve [...]”; m.41/2’de “Devlet, ailenin huzur ve refahı ile özellikle ananın ve çocukların korunması ve [...] sağlamak için gereken tedbirleri alır, teşkilatı kurar.”; m.20’de “Herkes, özel hayatına ve aile hayatına saygı gösterilmesini isteme hakkına sahiptir. Özel hayatın ve aile hayatının gizliliğine dokunulamaz” hükümlerini ihtiva etmektedir. 18 Ekim 1982 tarih ve 2709 sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasası.

⁶³ BMÇHS, m.16.

⁶⁴ BMÇHS, m.5.

⁶⁵ 14 sayılı Genel Yorum, para.59.

⁶⁶ BMÇHS, dibace.

⁶⁷ 14 sayılı Genel Yorum, para.60.

⁶⁸ BMÇHS, m.9/1.

⁶⁹ BMÇHS, m.9/3.

mesinde ve tayininde ana babadan ayrılmanın çocuk üzerindeki ağır etkileri de gözetilerek, ayrılma kararına, çocuğun aile ortamının kendisi için yakın tehlike teşkil ettiği haller gibi uç durumlarda ve en son çare olarak başvurulması gerekir.⁷⁰ Zira taraf devletler, çocuğun, geniş yorumuyla aileden gelecek “*bedensel veya zihinsel saldırı, şiddet veya suiistimale, ihmal ya da ihmalkâr muameleye, ırza geçme dâhil her türlü istismar ve kötü muameleye karşı*” korunması için gerekli tedbirleri almakla yükümlü kılınmıştır.⁷¹ Ayrılığın gündeme gelmesine sebep olan durumlarda, devlet mümkün mertebe, aileyi bir arada tutmak için gerekli destek tedbirlerini aileye sunmalıdır. Ekonomik gerekçelerin, çocuğu ana babasından ayırmada geçerli sayılmayacağı BMÇHK tarafından açıkça ifade edilmiştir.⁷² Burada çocuğun üstün yararı kavramının genel olarak çocuğun aile yaşamı hakkını desteklediği, ancak aynı zamanda onu sınırladığı söylenebilir. Bu analiz, çocuğun aile yaşamı hakkının, mutlak bir hak olmayıp, çocuğun üstün yararı ile çatıştığında ihmal edilebilir olduğu sonucuna götürmektedir.

Çocuğun üstün yararı, madde 18/1’e göre çocuğun yetiştirilmesi ve geliştirilmesi sorumluluğu kapsamında anne baba ya da yasal vasiler için öngörülmüş bir yükümlülüktür. Anne ve babanın, çocuğun üstün yararına ilişkin genel yükümlülüğünden muaf tutularak, bu dar yükümlülüğe tabi tutulması, aslında anne babanın çocuğun yetiştirilmesi ve geliştirilmesinde doğal olarak çocuğun yararını gözetecekleri varsayımıyla açıklanabilir. Dolayısıyla bu maddede BMÇHS, anne babaya doğal olarak olması gerektiği düşünülen bir sorumluluk yüklemiştir. Zira madde, bu sorumluluğun “*ilk önce anne babaya ya da durum gerektiriyorsa yasal vasilere*” düştüğünü ifade etmektedir.⁷³

Evlat edinme müessesesinde çocuğun üstün yararını konu eden 21. maddede de bu müesseseyi kabul eden devletlere bir takım usule ilişkin gözetilmesi gereken hususların yerine getirilmesi ve takibi yüklenmiştir. Bu maddede, kararın yetkili mercilerce verilmesi, çocuğun görüşünün dinlenmesi,⁷⁴ başka bir ülkede evlat edinme söz konusu olduğunda bunun yasa dışı para kazanma amacına alet edilmemesi için gereken tedbirlerin alınması gibi güvenceler öngörülmüştür.⁷⁵ Yine bu maddede çocuğun üstün yararının güçlendirilerek, ‘birincil’ olmaktan, ‘en önemli’ mülahaza olmaya terfi ettirildiği görülmektedir.⁷⁶ Burada da somut örneği görüldüğü üzere, çocuğun üstün yararı, gerektiği zaman gerektiği kadar güçlenebilme özelliği sergileyen, yüksek adaptasyonu olan bir kavram olarak, çocuğun yararının korunmasında önemli bir vasıttır.

Bu kadar çok yönlü işlev sağlayan, adeta bir “*İsviçre çakısı*” görünümlü ‘çocuğun üstün yararı’ kavramı, bu çok yönlülüğünü çokça eleştirilen tanımsal belirsizliğine borçludur. Ancak, özellikle aile ilişkilerinde bu esneklik kimi zaman kavramın ebeveynlerce kendi çıkarları için kullanılmasına neden

⁷⁰ 14 sayılı Genel Yorum, para.61.

⁷¹ BMÇHS, m.19. Maddenin 2. bendinde bu tür koruma tedbirlerine ilişkin usul güvenceleri sunulmuştur.

⁷² 14 sayılı Genel Yorum, para.61.

⁷³ BMÇHS, m.18/1.

⁷⁴ Türk hukukuna göre de evlat edinilmek istene kişi, ergin olmamakla beraber, ayırt etme gücüne sahipse bu işleme kendisinin de rıza göstermesi gerekir. 22 Kasım 2001 tarih ve 4721 sayılı Türk Medeni Kanunu, m.308/2, Bilge Öztan, Aile Hukuku, Turhan Kitabevi, 6. Bası, Ankara 2015, s.963.

⁷⁵ BMÇHS, m.21.

⁷⁶ 14 sayılı Genel Yorum, para.38.

olabilmektedir. Bu durum bilhassa boşanma süreciyle beraber ortaya çıkan velayet husumetlerinde görülmektedir. Bu süreci zorlu geçiren ebeveynler, kimi zaman yargı mercilerine kendi yararlarını çocuğun üstün yararımışçasına sunabilmektedir. Bu durumda çocuklar ebeveynlerinin çekişmesinde birbirlerine karşı ‘zafer kazanma’ saikiyle çocuğun velayetini almak isteyen ve bu uğurda çocuğun yararını göz ardı eden anne babaların mağduru olabilmektedir. Bu durumlarda yargıç çocuğun yararını tespitinde çok itinalı davranarak çocuğun himayesini, çocuğu daha iyi koruyacak, onu yaşadığı ortamdan ayırmayacak olan tarafa bırakır.⁷⁷ Ancak bu durum kesin olmayıp, ön planda tutulan çocuğun menfaatine göre çocuğun kime bırakılacağını tespit eder. Bu eşlerden birinin velayeti ya da ortak velayet şeklinde olabileceği gibi, Yargıç, çocuğun üstün yararı değerlendirmesine göre çocuğun iki eşten de alınarak, kendisine vasi tayin edilmesine de karar verebilir.⁷⁸ Dolayısıyla aile kurumunun bekası açısından, çocuğun üstün yararı kritik önemdedir ve doğru şekilde sağlanmalıdır.

Sonuç

İlk defa BMÇHS m.3/1 ile müstakil bir hak olarak tanınmış olan ‘çocuğun üstün yararı’, Sözleşme’nin dört ana ilkesinden de birini teşkil etmektedir. Sözleşmenin bütünü ve ruhu ışığında değerlendirildiğinde bu hakkın aynı zamanda önemli bir usul kuralı olduğu ortaya çıkmaktadır. Ulusal ölçekte, karar verici pozisyonunda olan ya da çocukla ilgili işlem tesis edecek özel ya da kamusal her merci çocuklarla ilgili bütün faaliyetlerde bu hakkı birincil olarak gözetmek mecburiyetindedir. Öte yandan, taraf devletler bu hakkın tesisinin ve işlerliğinin sağlanmasından uluslararası hukuk nezdinde sorumlu olan süjedir. Hakkın süjesi tek bir çocuk, bir grup çocuk ya da genel olarak çocuklar olabilir. Her üç durumda da önemli olan hak süjesinin öznel durum ve koşullarını değerlendirerek üstün yararın tespitini sağlamaktır.

Bu tespitin yapılması esasa ilişkin değerlendirmeler vasıtasıyla, hak süjesinin kendisine has özgül koşullarının ışığında her bir durum için ayrıca gerçekleştirilmesi gereken bir etkinlik olup, burada çocuğa ilişkin yaş, cinsiyet, dinsel kimlik, ana babanın varlığı ya da yokluğu gibi ilgili addedilen tüm durumları göz önünde bulundurmayı gerektirir. Çocuğun üstün yararının tayininde usule ilişkin güvenceler, başta çocuğun görüşlerinin dinlenmesi olmak üzere, çocuğun kimliğine saygı, ayrımcılık yapılmaması, her karar ve işlemin mutlak surette hukuki olarak gerekçelendirilmesi, çocuğa gerektiğinde yasal temsilci sağlanması gibi unsurların sağlanmasından oluşur. Bu prosedürlerin ihmali, yapılan işlemi ya da verilen kararı sakatlar. Bu kapsamda, çocuğa ilişkin verilen kararların belirli aralıklarla ya da gerektiğinde gözden geçirilmesine veya değiştirilmesine ilişkin mekanizmaların mevcut, işler ve erişilebilir olması önemlidir.

Sözleşme’nin 3/1 maddesinin kendiliğinden icra kabiliyetini haiz olması, ihtiva ettiği hakların ve güvencelerin hak sahiplerine ulaşmasında kritik önemdedir. Haddizatında, BMÇHS ile en temelde

⁷⁷ Bilge Öztan, *Aile Hukuku*, Turhan Kitabevi, 6. Bası, Ankara 2015, s.757.

⁷⁸ Öztan, *Aile Hukuku*, s.758.

yaşam hakkı ile başlayan ve çocuğa sağlanması öngörülen haklar manzumesi, bu sayede ilke haline gelmiş bu hüküm vasıtasıyla tüm hakların kullanılmasında ve hak sahiplerine erişmesinde katkı sunar.

Evrensel olarak aileye tanınan mahrem alan, aile hayatının gizliliği ve korunması gibi haklarla tesis edilmiş olup, bu alanın mahremiyetinin çocuğun üstün menfaati karşısında ikincil kalabildiği görülmektedir. Çocuk açısından da korunan bir hak olan aile hayatı ve bütünlüğü, çocuğun üstün yararı gerekçesiyle gereğinde ihmal edilebilir. Her ne kadar çocuğun üstün yararına ilişkin madde 3/1’de sayılan mükellefler arasında anne baba zikredilmemişse de çocuğun yetiştirilmesi ve geliştirilmesinde asli yükümlüler olarak Sözleşme’de yer almışlardır. Bu da ebeveynliğin doğası gereği üstlenilen asgari yükümlülükten öte değildir. Ancak evlat edinme gibi çocuğun hayatını ve geleceğini etkileme gücü yüksek konularda, Sözleşme’nin m.3/1’deki üstün yarar kriterinin daha da güçlendirildiği görülmektedir.

Yukarıda sayılan tüm fonksiyonlar, çocuğun üstün yararı kavramının esnekliğinden kaynaklanmakta olup, bu özellik kimi zaman kavramın diğer menfaat sahiplerince manipülasyonuna sebep olmaktadır. Aileye ilişkileri özelinde bunun tipik örneği boşanma kararı sonrası çocuğun velayetine ilişkin karar verilmesine ilişkin yargı sürecinde görülmektedir. Çocuğun üstün yararı, ebeveynlerin çıkarlarına hizmet etmek üzere kullanılabilir.

Bilhassa ailenin bekasına ilişkin meselelerde, çocuğun üstün yararı kavramının, kimi zaman zorlayıcı çatışmalarda diğer yarışan hakların sınırlandırılmasına yarayan, kimi zaman da diğer hakların yorumlanmasında ışık tutan bir işlevi olduğu görülmektedir. Bu yönleriyle ele alındığında, çocuğun üstün yararının gözetilmesinin ilke olma vasfının öne çıktığı değerlendirilmesinde bulunulabilir. Kimi özel ve hassas durumlar söz konusu olduğunda da durumun gerektirdiği özel ihtimam ve değerlendirme ihtiyacına istinaden usule dair bir güvenceler bütünü olarak karşımıza çıkmaktadır. İroniktir ki, çocuğun üstün yararı kavramının bu üstün adaptasyon becerisi ve işlevselliği, aslen ne olduğu tanımlanamayan ama bu çalışmada olduğu gibi anlamlandırılmaya çalışılan muğlaklığından kaynaklanmaktadır. O muğlaklık ki; hem kavramın en güçlü silahı hem de en zayıf karnıdır.

Kaynakça

- Aksar, Yusuf, *Teoride ve Uygulamada Uluslararası Hukuk*, Seçkin, 2. Baskı, Ankara 2012.
- Budak, Ali Cem ve Karaaslan, Varol, *Medeni Usul Hukuku*, Adalet Yayınevi, 3. Baskı, Ankara 2019.
- Büyük, Mehmet Emin, *Uluslararası Hukukta Hukukun Genel İlkeleri*, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul 2018.
- Cantwell, Nigel, “The concept of the best interests of the child: what does it add to children’s human rights?”, *The best interests of the child – A dialogue between theory and practice*, Milka Sormunen (Eds.), Council of Europe Publishing, Strazbourg 2016, <https://rm.coe.int/1680657e56>, 23.07.2020
- Chatenoud, Mélanie, *The Child’s Best Interest: Article 3 of the Convention on the Rights of the Child – Application*, <https://www.humanium.org/en/the-childs-best-interest/>, 25.07.2020
- Dixon, Martin, *Textbook on International Law*, Oxford University Press, 7. Baskı, Oxford 2013.
- Öztan, Bilge, *Aile Hukuku*, Turhan Kitabevi, 6. Bası, Ankara 2015.
- Shaw, Malcolm N., *International Law*, Cambridge University Press, 6. Baskı, Cambridge 2008.
- Sur, Melda, *Uluslararası Hukukun Esasları*, Beta, 11. Baskı, İstanbul 2017.

- Tekin Apaydın, Deniz, “Monizm-Düalizm İkileminde Türk Hukuk Sistemi: Uluslararası Hukuka Bakış Üzerine Doktrinel Uzlaşmazlığın Nedenleri ve AB Hukuku Işığında Bir Değerlendirme”, *İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 2018, Cilt: IX, Sayı: 1, 529-560.
- Zarmatten, Jean, “The Best Interests of the Child: Literal Analysis, Function and Implementation”, *Institut International Des Droits L'enfant*, Working Report 2010, <https://www.childsrights.org/en/publications/publications-ide>, 22.07.2020.
- 18 Ekim 1982 tarih ve 2709 sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasası.
- 22 Kasım 2001 tarih ve 4721 sayılı Türk Medeni Kanunu.
- The Geneva Declaration of the Rights of the Child of 26 September 1924. 1924 Çocuk Hakları Üzerine Cenevre Bildirgesi.
- United Nations International Children's Emergency Fund (UNICEF). Birleşmiş Milletler, Genel Kurulu Kararı, Uluslararası Çocuklara Yardım Fonunun Kuruluşu, A/RES/57(I) (11 Aralık 1946) [https://undocs.org/en/A/RES/57\(I\)](https://undocs.org/en/A/RES/57(I)), 23.07.2020.
- The Universal Declaration of Human Rights (UDHR) of 10 December 1948, Paris. Birleşmiş Milletler, Genel Kurulu Kararı, İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi, A/RES/217(III) A (10 Aralık 1948) [https://undocs.org/en/A/RES/217\(III\)](https://undocs.org/en/A/RES/217(III)), 27.07.2020.
- The Declaration of the Rights of the Child of 20 November 1959, New York. Birleşmiş Milletler, Genel Kurulu Kararı, Çocuk Hakları Bildirgesi, A/RES/1386(XIV) (20 Kasım 1959) [https://undocs.org/en/A/RES/1386\(XIV\)](https://undocs.org/en/A/RES/1386(XIV)), 27.07.2020.
- The Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women of 18 December 1979, New York, 1249 UNTS 1 (CEDAW), Kadınlara Karşı Her Tür Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi, https://tbmm.gov.tr/komisyon/kefe/belge/uluslararasi_belgeler/ayrimcilik/CEDAW/CEDAW_Sozlesmesi_ve_Ihtiyari_Protokolu.pdf, 27.07.2020.
- The UN Convention on the Rights of the Child of 20 November 1989, New York, 1577 UNTS 3 (UNCRC).
- The European Convention on the Exercise of Children's Rights of 25 January 1996, Strazbourg, 2135 UNTS 267.
- Question of a Convention on the Rights of the Child, Note verbale, 5 October 1979, UN Doc E/CN.4/1349, <https://digitallibrary.un.org/record/6664?ln=en>, 12.08.2020.
- BMÇHK, Genel Uygulama Önlemlerine dair 5 sayılı Genel Yorum, 2003.
- BMÇHK, Yerli Halklara Mensup Çocuklar ve Sözleşme Kapsamındaki Haklarına dair 11 sayılı Genel Yorum, 2009.
- BMÇHK, Çocuğun Görüşlerinin Dinlenmesine dair 12 sayılı Genel Yorum, 2009.
- BMÇHK, Çocuğun Yüksek Yararı Hakkının Öncelikli Olarak Dikkate Alınmasına dair 14 sayılı Genel Yorum, 2013.

YENİ DOĞAN ÇOCUKLARIN KONTROLSÜZ TERKİNİ ÖNLEMeye YÖNELİK DÜZENLEMELER: ALMANYA ÖRNEĞİ VE TÜRKİYE’DE DURUM

Metin İKİZLER*

Öz

İçinde bulundukları olumsuz koşullardan dolayı, bazı gebe kadınlar, gebeliklerini gizlemeye ve doğum sonrası bebeklerini terk etmeye yönelebilmektedir. Bu da tıbbi destek yoksunluğundan dolayı ana ve çocuk sağlığı için tehlikelere yol açtığı gibi çocuğun çeşitli hak ve menfaatlerine de zarar verebilmektedir. Örneğin çocuğun kendi kökenini bilme hakkı bu tür ihlal riski bulunan haklardandır. Bu gibi sakıncaları önlemek için, Almanya’da 2014 yılından beri gebeliklerini gizli tutmak isteyen kadınları destekleyen ve gizli doğum yapmalarına izin veren bir sistem yürürlüğe sokulmuştur. İşte bu tebliğ, Almanya’da uygulanan ve yasal zemine kavuşturulan bu gizli doğum sistemini Türk bilim çevrelerine tanıtmak amacıyla yönelmiştir.

Anahtar Kelimeler: Yeni doğanların terki, Bebek sandığı, Anonim doğum, Gizli doğum, Alman hukuku, Türk Hukuku.

Regulations to Prevent Uncontrolled Abandonment of Newborn Children: The Case of Germany and the situation in Turkey

Abstract

Sometimes, women who are pregnant conceal their pregnancy and abandon their babies after birth because of the difficult situation in which they find themselves. Unfortunately, it causes health risks to mother and child for lack of medical support; risks which can damage several rights and interests of child, for example, the child’s right to know its origin. In order to prevent these disadvantages, in Germany, laws regulate a support system for women who keep their pregnancy a secret and allow of confidential birth since 2014. This presentation focuses on the confidential birth regulations in Germany, with the aim of introducing them to Turkish scientific circle.

Keywords: Newborn abandonment, Baby hatch, Anonymous birth, Confidential birth, German law, Turkish law

Giriş

Gebelik her zaman istenilerek gerçekleşmez. Bazen de başlangıçta arzulansa da, ana, çocuğu çeşitli nedenlerle sonradan istemeyebilir. Bu gibi durumlarda başvurulabilecek bir yol rahmin tahliyesi, yani kürtajdır. Ancak rahmin tahliyesinin de kanuni sınırları vardır, hâliyle de istenmeyen gebelikler her zaman bu yolla sona erdirilemez. Bu durum ve koşullar altında kadına, çocuğu doğurmaktan başka bir yol kalmamaktadır. İşte kendileri için başka çıkar yol kalmayan kadınların bir kısmı, do-

* Prof. Dr., Atatürk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Medeni Hukuk Anabilim Dalı.

ğumdan sonra, kendileri ile çocuk arasında gerek sosyal gerekse hukuki bir ilişkinin kurulmasını, ana olduğunun bilinmesini istemiyorsa, yeni doğanı ölüme terk edebilmektedir.

Çocuğunu ölüme terk etmenin ya da bilinmeze bırakmanın psikolojik, vicdani sarsıntıları bir yana, böyle bir terkin ceza hukuksal sonuçları da vardır. Diğer yandan gayri meşru ve denetimsiz gerçekleşen bu tür terkler, insan ticaretine de yol açabilmektedir (Hepting, 2001; Swientek, 2001). En önemlisi ise, bu tür terkler, çocuğun da yaşamına mal olabilmekte; terk sonucunda çocuğun yaşama hakkı elinden alınmış olabilmektedir.

İşte özellikle yeni doğan çocukların hayatta kalmasını sağlamak amacıyla (Gernhuber ve Coester-Waltjen, 2006; Wolf, 2001) dünyanın çeşitli ülkelerinde bebek sandığı ya da anonim doğum uygulamaları görülmektedir. Bebek sandığı uygulamasında, kadın, doğumdan sonra çocuğu, hastane vb. kuruluşların dış cephelerinde bulunan bir düzeneğe gizlice bırakmakta, düzeneğin kapağı kapanınca, devreye giren bir alarm sayesinde bebek, kurum çalışanlarınca düzenekten alınmaktadır. Bu yöntemin esaslı sakıncalarından biri, uygun olmayan ortamlarda ve ehil olmayan kişilerce yapılan doğumlar nedeniyle, ana ve çocuğun sağlığını yitirebilmesi veya sakat kalabilmesidir. Anonim (isimsiz) doğum ise, bu sakıncayı giderecek şekilde, kadının ismini vermeksizin hastane ortamında doğum yapmasını ve bundan sonra çocuğu hastanede bırakarak oradan ayrılabilmesini sağlayan bir uygulamadır.

Bebek sandığı ve anonim doğumdan en az birisinin görüldüğü ülkelere; Almanya, Avusturya, Belçika, Çek Cumhuriyeti, Macaristan, Hindistan, İtalya, Fransa, Hollanda, Japonya, Pakistan, Amerika Birleşik Devletleri örnek verilebilir (ayrıca bkz. Troiano, 2013). Ancak genelde bu uygulamalar kanuni bir zemine sahip değildir. Aksine, aile hukukuna, ceza hukuku ve nüfus mevzuatına ve hatta insan haklarına aykırılıklar taşıyabilen uygulamalardır. Terk ve soybağını gizleme gibi suçlar bir yana, nüfus mevzuatından kaynaklanan yeni doğan çocuğun bildirimi kurallarına aykırılık, hem ana hem de doğuma ya da terke olanak sağlayan kuruluşlar için sorun doğurmaktadır. Kişinin kendi kökenini bilme hakkı açısından ise insan haklarına aykırılık söz konusu olabilmektedir. Bu ikisinden birini kanuni zemine taşıyan ülkelere ise Lüksemburg ve Fransa örnektir. Fransa’da ikinci dünya savaşından kaynaklanan gereksinimlerle o yıllardan bu yana anonim doğumla ilgili hukuki düzenlemeler bulunmaktadır (bkz. Lefaucheur, 2004, Troiano, 2013). Almanya’da ise anonim doğum üzerine inşa edilmiş bir sistem, gizli doğum, 1 Mayıs 2014 tarihinde yürürlüğe giren bir kanunla, Gizli Doğumun Düzenlenmesi ve Gebe Kadınlara Yardımın (Destegin) İyileştirilmesi Kanunu¹ ile, kabul edilmiş ve sorun kanuni bir zemine kavuşturulmuştur.

1. Genel Olarak Gizli Doğum Kanunu

Bu tebliğde, yukarıda tam adı verilen ve fakat artık kısaca Gizli Doğum Kanunu olarak anılacak kanun, gizli doğuma yasal zemin hazırlayan ve bu maksatla çeşitli kanunlarda değişiklik yapan bir kanundur.

¹ Gesetz zum Ausbau der Hilfen für Schwangere und zur Regelung der vertraulichen Geburt.

Almanya’da, yukarıda değinildiği gibi, gizli doğumdan önce, fiilen bebek sandığı (Babyklappe) ve anonim (isimsiz) doğum (anonyme Geburt) uygulamaları vardı. Bunlardan daha tercihe değer olanı ve aslında gizli doğuma (vertrauliche Geburt; “confidential birth” olarak İngilizceye çevirisi için bkz. Budzikiewicz, ve Vonk, 2015; “discreet birth” olarak Troiano, 2013) temel teşkil eden, anonim doğumdur (bu ikisi arasında bir karşılaştırma için bkz. Hadzimanovic, 2016). Ancak anonim doğum yasal bir zemine sahip olmadan önce pozitif hukuk açısından çeşitli sorunlara yol açıyordu.

Bu sorunların bir kısmı, Nüfus mevzuatı ile ilgili idi. Alman hukukunda kişisel durum (medeni hâl) sicillerinin düzenlendiği temel Kanun, Alman Kişisel Durum Kanunu, başka bir deyişle Alman Nüfus Kanunu’dur (Personenstandsgesetz, PStG). Bu Kanun gereği, yeni doğanlar için çeşitli kişi ve birimlerin bildirim yükümlülüğü bulunmaktadır. Olağan uygulamada bildirim yükümlülüğü velayet hakkına sahip ana-baba üzerinde, ikinci sırada doğumda bulunan ya da doğumdan haberdar olanlar üzerindedir. Eğer doğum hastane gibi bir kuruluştaki gerçekleşirse, kurum yetkililerinin de bildirim yükümlülüğü doğmaktadır. [PStG § 18-20].

Yukarıdan belirtilen, çeşitli kişiler için bildirim yükümlülüğü öngören kuralların gerek bebek sandığı gerekse anonim doğum hâllerinde uygulanması ise işin doğasına aykırıdır. Aksine, anonim doğuma başvurulduğu durumlarda ilgili sağlık kuruluşu, kimliğini gizli tutacağına dair gebe kadına işin başında bir güvence vermektedir. Bu *vaadini* fiiliyatta ise, doğum yapan kadının kimlik bilgilerini talep etmemek ve araştırmamak yoluyla gerçekleştirmektedir. Ancak ilgili sağlık kuruluşunun bu fiili uygulaması, kurum/kuruluş amirinin (hastane müdürü veya başhekimin) bildirim yükümlülüğünü kaldırmamaktadır. Bebek sandığının kullanıldığı yerlerde de bildirim yükümlülüğünün ihlali açısından durum pek farklı değildir. Bu uygulamada doğum, sandığın bulunduğu kuruluştaki gerçekleştirilmediği için, kuruluşun yöneticileri açısından, bildirim yükümlülüğü doğmamaktadır. Fakat babanın, (doğumda rol alan) ebeinin ya da doktorun bildirim yükümlülüğü yine varlığını korur. Doğum, -ebe veya hekim düzeyinde- tıbbi destek olmaksızın tek başına kadın tarafından gerçekleştirilmiş olsa bile, bildirim yükümlülüğünün ihlali açısından sonuç değişmemektedir, zira bu kez de ana için kural ihlali söz konusu olmaktadır (Wolf, 2001; Hepting, 2001; Gernhuber ve Coester-Waltjen, 2006). Alman hukukunda, bildirim yükümlülüğünün ihlali, idari para cezası uygulanmasına sebebiyet vermektedir (PStG §§ 68, 69).

Bir diğer sorun, aile hukuku alanında doğuyordu. Türk hukukuna benzer bir sistemi olan Alman hukukunda da çocuğu doğurmakta kadın ana sıfatını kazanmaktadır (BGB § 1592). Dolayısıyla bu düzenleme, bebek sandığı ve anonim doğumda, anaya *sürekli* şekilde, *gelecekte* de “belirsiz kalacağı” güvencesinin verilmesini engellemekteydi. Ayrıca ana sıfatı kazanmakla kadının çocukla ilgili bakım yükümlülükleri vb.leri hâliyle doğuyordu.

Diğer yandan anayasa ve insan hakları açısından kişinin *kendi kökenini bilme hakkı* (Das Recht auf Kenntnis der Abstammung, Das Recht auf Kenntnis der biologischen Herkunft) bu uygulamalarla zedelenmiş oluyordu (Katzenmeier, 2005; Scheiwe, 2001).

İşte bu arka plan altında, Gizli Doğum Kanunu çeşitli kanunlarda değişiklik yapan bir kanun olarak ortaya çıkmıştır. Bu Kanun, başta çocuğun vatandaşlığı olmak üzere, kişisel durum mevzuatında değişiklikler içermektedir. Bu değişiklikler ile gizli doğumun niteliğine uygun bildirim esasları öngörülmüştür. Örneğin, gizli doğum için olağan bildirim ve belgeleme usullerinden ayrı düzenlemeler kabul edilmiştir. Aşağıda ele alınacağı üzere, sistemin işleyişi ile uyumlu şekilde gizli doğumla doğan çocuğun anasının takma adının (Pseudonym) ve çocuğa konulmasını istediği (ön) adın/adların bildirimi aranmıştır (PStG § 18). Hemen belirtmek gerekir ki, gizli doğumlarda çocuğun soyadı ve esasen ananın -varsa- ad konusundaki isteği doğrultusunda (ön) adı, idare tarafından belirlenmektedir [bkz. PStG § 21 (2a)]. Kişisel Hal Kanunu yanında, Kişisel Durum Tüzüğü'nde (Personenstandsverordnung) de gizli doğumla uyuşan değişiklikler yapılmıştır.

Gizli Doğum Kanunu, Alman Medeni Kanunu'nu da (AlmMK, Bürgerliches Gesetzbuch, BGB) etkilemiştir. GDK ile AlmMK'ya § 1674a eklenmiştir. Bu madde gizli doğum yapan ananın çocuğa karşı ebeveyn olmaktan doğan yükümlülükleri ile ilgilidir (velayet hakkı) (elterliche Sorge). Bilindiği gibi “elterliche Sorge” ifadesi Alman hukukunda önceden kullanılan “elterliche Gewalt” ifadesinin yerini almış bir kavramdır. Bu hükme göre, gizli doğum üzerine, Medeni Kanun'un velayete ilişkin hükümleri ana hakkında uygulanmaz; bunlar sükût eder. Ananın gizli doğum usulünden vazgeçerek, normal doğumlardaki gibi çocuğun doğumu ile ilgili gerekli bilgileri vermesi, aile mahkemesi tarafından bu durumun tespiti ile velayet hakkı tekrar işlerlik kazanır (konuyla ilgili AlmMK hükümleri için bkz. Helms, 2014).

Gizli Doğum Kanunu ile, gizli doğum sistemi hakkında asıl düzenlemeler ise birebir çevirisi ile tam ismi; Gebelik Çatışmalarının Üstesinden Gelme ve Bunlardan Sakınma Kanunu'nda² yapılmıştır. Bu Kanun tebliğimizde Gebelik Sorunları İle Mücadele Kanunu (GSMK) olarak adlandırılacaktır. Gizli Doğum Kanunu ile, Gebelik Sorunları İle Mücadele Kanunu'nda gizli doğuma bir bölüm ayrılmıştır. Bu bölüm ya da kısımda gizli doğum on maddede düzenlenmiştir (§ 25-34). Ayrıca Kanun'un çeşitli hükümlerine gizli doğum ile ilgili ilaveler yapılmıştır (bkz. GSMK m. 1 ve 2).

Özetle, bugün için gizli doğuma ilişkin temel düzenlemeler GSMK'da bulunmaktadır.

2. Gebelik Sorunları ile Mücadele Kanunu'nda Yapılan Düzenlemeler

2.1. Genel Sistem

Gizli doğumla ilgili düzenlemeler doğum öncesi-sırası ve sonrasını kapsayan düzenlemelerdir.

Gizli doğum sisteminde öncelikli olan, doğumunu gizli yapmak isteyen kadına, danışma ve destek hizmetinin sunulmasıdır. Danışma sonucunda kadın, çocuğunu normal usul içinde doğurmaya karar verebileceği gibi, gizli doğuma da karar verebilir. İşte gizli doğumda karar kılan kadına, ilk aşamadan sonra, artık gizli doğumu gerçekleştirebilmesi için bir destek ve bilgi sunulmaktadır. Do-

² Gesetz zur Vermeidung und Bewältigung von Schwangerschaftskonflikten (Schwangerschaftskonfliktgesetz-SchKG) vom 27. Juli 1992 (BGBl. I S. 1398).

ğumdan sonra ise gerek çocuğun nüfusa kaydı gibi usuli işlemler gerekse çocuğun kökeni bilme hakkı ile ilgili hususlar yine Kanun çerçevesinde yürütülmektedir.

2.2. Danışma ve Bilgi Alma

Gebe kadınların -ve hatta birlikte oldukları erkeğin- gebelik döneminde karşılaşılan sorunlarla ilgili danışma ve bilgi almaları imkânı ve bunun için oluşturan birimler Gebelik Sorunları İle Mücadele Kanunu'nda bulunmaktadır (bkz. Helms, 2014). Nitekim bu maksatla Almanya'da ülke çapında danışma bürosu veya merkezi (Beratungsstelle) denen birimler oluşturulmuştur.

Bu birimler gizli doğumla ilgili danışma, bilgi verme, destek sağlama hizmetleri açısından da yetkili kılınmıştır (GSMK § 28). Genel olarak, GSMK'ya göre yetkili bir merkezin, gizli doğum hususunda da hizmet verebilmesi, gizli doğum için kanunen öngörülen usulü takip edeceğine dair taahhütte bulunması ve bunun için sayı ve bilgi düzeyi olarak yeterli personel gücüne sahip olması ile mümkündür.

Danışmanın içeriğine gelince, bu başlık altında merkezlerce esasen danışma, bilgi verme ve destek olma, çeşitli bildirimlerde bulunma gibi hizmetler yürütülmektedir. Bu anlamda danışma merkezi, gizli doğum ve sonrası süreçte aktif rol üstlenmektedir.

GSMK'ya göre, kimliğini açıklamak istemeyen ve doğumdan sonra bebeğini terk etmek isteyen gebe kadınlara, kendilerini bu düşüncelere iten gebelik çatışmasını aşması (üstesinden gelebilmesi) için ayrıntılı ve somut olaya özgü çözüm üretecek bir danışma hizmeti verilir (§ 2 Abs. 4). Bu danışma faaliyetinde;

-Gebe kadının içinde bulunduğu sorunun (çatışmanın) üstesinden gelebilmesini ve karar verebilmesini sağlamaya elverişli yardım/destek önerilerinde bulunulması ve

-Kadının kendini gizlemekten vazgeçmesini ve doğacak çocuğuyla birlikte bir yaşam sürmesini mümkün kılacak yolların gösterilmesi istenmektedir.

Bir başka deyişle danışma merkezi bu iki hedefe ulaştığı ölçüde başarılı bir hizmet yürütmüş olmaktadır.

Yukarıdaki gibi bir danışma sürecine rağmen, gebe kadın kimliğini saklama düşüncesinden vazgeçmezse bu kez de ona gizli doğum yapabileceği yönünde bir bilgi verilir (GSMK § 25). Bu noktada Kanun, hakkında bilgi verilecek gizli doğumu; gebe kadının kimliğini açıklamadığı, bunun yerine Kanun'da aranan bilgileri vermekle (beyan etmekle) yetinerek gerçekleştirdiği doğum olarak ifade etmektedir (§ 25 Abs.1).

Kimliğini açıklamadan doğum yapmaya artık karar vermiş olan kadına sunulan danışma hizmetinin öncelikli hedeflerini de Kanun açıklamıştır. Bunlar; kadının steril, gerekli tıbbi sağlık donanımına sahip bir ortamda doğum yapmasını sağlamak ve kadının -kararını değiştirerek- çocuğuyla bir yaşam sürmesini ikna olması için yeniden bir çaba sarf edilmesidir. Bunun için de birlikte yaşamı sağlayacak daha somut yardım/destek önerileri sunulması beklenmektedir.

Kanun gizli doğum için sunulacak danışma hizmetinin öncelikle hedeflerini bu şekilde belirledikten sonra, danışma hizmeti sırasında kadına verilecek bilgiler hakkında hükümler içermektedir. Şöyle ki bu aşamada gebe kadına;

-gizli doğumun hukuki sonuçları ve sürecin işleyişi hakkında

-çocuğun hakları hakkında bilgi verilmelidir. Bu bağlamda, çocuğun gelişimi için ana ve babasının kim olduğunu bilmesinin önemi hakkında kadın aydınlatılmalıdır. Nitekim danışma merkezinin kadından çocuğun kökeni -ve terk ediliş nedeni- hakkında mümkün olduğu kadar fazla bilgi edinmesi istenen bir durumdur (GSMK § 25 Abs. 3).

-babanın hakları hakkında da kadın bilgilendirilmelidir.

-bir başka bilgi verilecek konu, çocuk için muhtemelen devreye girecek olan evlat edinme ve onun aşamaları hakkındadır.

-son olarak kimliğini açıklamadan gerçekleştirdiği gizli doğum sonrasında -özellikle çocuğun kökenini öğrenme hakkı karşısında- sahip olduğu haklar konusunda ana bilgilendirilmelidir.

2.3. Gizli Doğumun Gerçekleştirilmesi

2.3.1. Doğum Öncesi İşlemler

i. Tüm bu danışma süreci sonrasında gizli doğum yapmaya karar veren kadın, gizli doğum muamelelerinde kullanılmak üzere takma bir ad ve soyadı seçmektedir.

Bunun gibi, kadından doğacak çocuğu için, cinsiyetine göre, (bir veya birden fazla) erkek veya kız ismi seçmesi istenir (GSMK § 26 Abs. 1).

ii. Gizli doğum usulünde, danışma merkezi çocuğun kökenini gösterir bir belge hazırlamak zorundadır. Bunun için merkez, kadının adını-soyadını, doğum tarihini ve adresini kayda alır. Bu bilgilerin doğruluğunu, onları kadının geçerli kimlik belgeleri ile karşılaştırarak denetler.

iii. Bu şekilde hazırlanan köken belgesi bir zarfa konulmakta ve zarf fark edilmeden açılması engellenecek bir şekilde kapatılmaktadır. Zarfin üzerinde şu bilgiler yazılmaktadır:

-zarfın bir köken belgesi içerdiği

-ananın takma adı

-çocuğun doğum yeri ve tarihi

-doğuma yardım eden (doğumu gerçekleştiren) kuruluş veya kişinin -ki bu kişi gizli doğum yaptırmaya yetkisi bulunan bir kişidir- adı ve adresi. Bu aşamada danışma merkezi, takma adı ile kadının gizli doğum yapacağını, gizli doğumu gerçekleştirecek kuruluş veya kişiye bildirmektedir. Ancak danışma merkezi yerine, bizzat gebe kadın da doğumu gerçekleştirecek kuruluş veya kişiyi seçebilir. İşte belgeye geçirilen kuruluş veya kişi bu şekilde belirlenmektedir. Danışma merkezinin kuruluş veya kişiye bildiriminde gebe kadının çocuk için seçtiği isimlere de yer verilmektedir.

Gebe kadının önce bu tür doğum hizmeti veren bir kuruluş veya kişiye başvurduğu durumlarda da, kuruluş veya kişi durumu, bulunduğu yerdeki danışma merkezine bildirmektedir. Bu bildirim üzerine yukarıdaki danışma merkezinin etkin olduğu süreç işlemeye başlamaktadır (GSMK § 29). Belirtmek gerekir ki, kadının bu sürece olanak tanımayan bir zamanda kuruluş veya kişiye doğum için

başvurması hâlinde de, doğum gerçekleştikten sonra, kadına yine yukarıda değinilen bilgi ve danışma hizmeti sunulmakta özellikle çocuğu ile birlikte yaşamayı tercih etmesi veya hiç olmazsa kökeni hakkında ayrıntılı bilgi vermesi yönünde telkinlerde bulunulmakta ve yardım sunulmaktadır.

-danışma merkezinin adresi.

iv. Bu aşamadan sonra danışma merkezi, Türkiye’deki Çocuk Esirgeme Kurumuna, yeni adıyla Çocuk Hizmetleri Genel Müdürlüğüne benzer görevleri de bulunan Alman Gençlik Dairesine (Jugendamt) de bazı hususlarda bildirimde bulunmaktadır. Bu hususlar şunlardır:

-gebe kadının takma adı

-olası doğum zamanı

-doğumu gerçekleştirecek kuruluş veya kişinin adı.

Bu bildirim doğumun gerçekleşeceği bölgede yetkili Gençlik Dairesine yapılmaktadır.

2.3.2. Doğum Sonrası İşlemler

2.3.2.1. Bildirimler

Gizli doğum gerçekleştikten sonra, doğumu gerçekleştiren kuruluş veya kişinin, ilgili danışma merkezini gecikmeksizin doğumdan (doğum zamanı ve yerinden) haberdar etmesi gerekmektedir.

Keza doğum, nüfus müdürlüğüne de (Standesamt) bildirilmektedir. Nüfus müdürlüğü tarafından ise, ananın takma adı ve çocuk için seçilen isim, Aile ve Sivil Toplum Meseleleri/Konuları Federal Dairesine “Bundesamt für Familie und zivilgesellschaftliche Aufgaben, BAFzA” bildirilmektedir.

Son olarak, danışma merkezi tarafından çocuğun anası ile ilgili bilgiler evlat edinme aracılık merkezine (Adoptionsvermittlungsstelle) bildirilmekte ve bu bilgiler çocuk için bu kurumda hazırlanan dosyaya konulmaktadır.

2.3.2.2. Köken Belgesinin İletilmesi

Gizli doğum gerçekleşene kadar köken belgesi bu belgeyi düzenleyen danışma merkezi nezdinde tutulmaktadır. Doğum gerçekleştikten sonra ise bu belgenin -güvenli bir şekilde saklanmak üzere- gecikmeksizin Aile ve Sivil Toplum Meseleleri Federal Dairesine gönderilmesi gerekmektedir.

Mektup veya zarf ulaştığında Daire, Nüfus Müdürlüğünce daha önce Daireye bildirilen çocuğun ismini zarfın üzerine kaydeder.

2.4. Çocuğun Köken Belgesini Görme Hakkı

Gizli doğumla dünyaya gelip de on altı yaşını dolduran çocuğa, Aile ve Sivil Toplum Meseleleri Federal Dairesi nezdinde saklanan köken belgesini görme/inceleme ve onun fotokopisini isteme hakkı (ondan bir suret alma hakkı) tanınmıştır (GSMK § 31 Abs. 1; Schwedler, 2014).

2.4.1. Ananın Köken Belgesinin Gösterilmemesine Yönelik Beyanı

Çocuğun görme hakkı karşısında anaya da bir hak tanınmıştır: Ana, çocuğun 15 yaşını doldurduğu andan itibaren, danışma merkezi nezdinde, çocuğun görme hakkının, kendisinin (ananın) çıkarlarını zedeleyeceği açıklamasında bulunabilir. Bu açıklamayı ana, gizli doğumda kullandığı takma adı kullanarak yapacaktır. Dolayısıyla bu aşamada kimliği yine gizli kalmaktadır. Ancak kendisinin gizli

doğum yapan kadın olduğunu teyit maksadıyla, ondan, zarfın üzerinde yazılı olan çocuğun doğum yeri ve zamanı bilgilerini de danışma merkezine vermesi istenmektedir.

Danışma merkezi bu istem üzerine, anaya bu konuda yardım ve destek önerileri sunmakta ve özellikle de korkulan/endişe duyulan tehlikeyi bertaraf edebilecek tedbirler üzerinde ana ile müzakerede bulunmaktadır (GSMK § 31 Abs. 2). Yine, danışma merkezi ananın istememesine rağmen, çocuğun mahkeme kanalıyla, yani dava yoluyla görme hakkının kendisine kullandırılmasını sağlayabileceği hususunda anayı bilgilendirir.

Ana danışma merkezinin çabalarına rağmen, köken belgesinin gösterilmemesinde ısrarcı olabilir. Bu takdirde o, çocuk tarafından açılacak bir davada onu temsil edecek bir kişiyi danışma merkezine bildirmelidir. Bu kişi, ananın kimliğini, onun rızası olmadıkça süreç boyunca açıklayamaz.

Başa dönmek gerekirse, ananın maksadı, çocuğun, 16 yaşını doldurduğunda başlayan, belgeyi görme hakkının kullanımını engellemektir. Bu yöndeki beyanı alan danışma merkezi, Aile ve Sosyal Toplum Meseleleri Federal Dairesini, ananın beyanı ve olası süreçte onu temsil edecek kişi hakkında gecikmeksizin bilgilendirmektedir.

2.4.2. Çocuğun Dava Hakkı

Danışma merkezinden, ananın olumsuz beyanının ve onu olası bir davada temsil edecek kişinin bilgisini alan Aile ve Sosyal Toplum Meseleleri Federal Dairesi, artık çocuğun köken belgesini görmesine ve incelemesine izin vermez. Bunun üzerine çocuğun, belgenin kendisine açılmasını sağlamak için aile mahkemesinde dava açması gerekir.

Aile mahkemesi ananın kimliğinin bundan sonra da gizli kalmasında menfaati bulunup bulunmadığını inceler. Bu konudaki kararında aile mahkemesi, çocuğun kökenini öğrenmedeki menfaati ile ananın kimliğinin açığa çıkması karşısında *beden, yaşam, sağlık, kişi özgürlüğü ve benzeri korunmaya değer menfaatlerine yönelik karşılaşılabilecek olası tehlikeler* arasında bir karşılaştırma/kıyaslama yapar. Eğer çocuğun kökenini bilmesinden beklenen menfaat, ananın karşılaşılabilecek tehlikeden üstün görülürse, çocuğa belgenin verilmesine/gösterilmesine karar verir (GSMK § 32).

Mahkemede, kuşkusuz, aksi kanaat uyanırsa bu takdirde de çocuğun, talebinin reddi yönünde yani ana lehine karar verilecektir. Ancak bu ihtimalde çocuğa, kararın kesinleşmesinden itibaren üç yıl geçmesi şartıyla, mahkemeden tekrar belgeyi görme talebinde bulunma hakkı verilmiştir (GSMK § 32 Abs. 5).

Son olarak belirtmek gerekir ki, kuruluş veya kişiler nezdinde gerçekleştirilen gizli doğumun giderleri Devlet tarafından karşılanmaktadır (bkz. GSMK § 34).

3. Türk Hukukunda Durum

2007 tarihli, önceki bir çalışmamda, Almanya'da bebek sandığı ve anonim doğumun o zamanki hukuki durumunu Türkiye'deki hukuki durumla da karşılaştırmalı olarak ele almıştım (İkizler, 2007). Bu nedenle bu tebliğde, Alman hukukundaki yeni hukuki durum, 2014 tarihinden önceki hukuki durum ayrıca incelenmeden, ele alınmıştır. Diğer yandan, arada geçen süre içerisinde, Türk huku-

kunda konu ile ilgili bir değişiklik olmamıştır. Bu nedenle Türk hukukundaki durumun ayrıntıları için anılan makaleme göndermede bulunarak, bugünkü uygulamayı şu şekilde özetlemek istiyorum:

-Türk Hukuku'nda ne bebek sandığı ve anonim doğum ne de gizli doğum yasal bir zemine sahiptir. Aksine çocuğun soybağının gizli kalmasına olanak tanımayan çeşitli düzenlemeler mevcuttur.

-Türk sağlık uygulamasında bu yöntemlerden birinin -yasal bir zemini olmasa da- pratikte uygulandığına dair bir doğrulanmış veri de bulunmamaktadır.

-Bununla birlikte Ülkemizde de yeni doğanların terki az sayıda değildir. Nitekim Türkiye'de yılda yaklaşık 500 bebeğin sokağa terk edildiği belirtilmektedir (Sokağa terk edilen bebek sayısı artıyor, 11.01.2008, Haber7.com). Bu nedenle konunun hassasiyetine binaen bir an önce olumlu ve olumsuz yönleriyle ele alınıp Türkiye'de de bu gibi uygulamalara ihtiyaç olup olmadığının ve eğer bir ihtiyaç varsa bunun ne şekilde giderileceğinin ve hangi yasal zemine oturtulacağının tartışılması gerekmektedir.

Sonuç

İdeal olan, kuşkusuz, bir çocuğun ana ve babası ile birlikte, yuva sıcaklığı içinde bulunması ve büyüüp gelişmesidir. Ancak çeşitli nedenlerden dolayı, gebe kadınların bazı durumlarda çocuğu istemedikleri ve hatta onunla aralarında herhangi bir sosyal, psikolojik ve hukuki bağ kurmaktan kaçındıkları görülmektedir. Bu gibi kadınlar, gebeliklerini toplumdan ve resmî kurumlardan saklayarak gizlice ve çoğunlukla sağlıksız koşullarda doğum yapmakta, sonra da bebeklerini -ölebilecekleri riskini de göze alarak- terk etmektedir.

Türk hukuk sistemi gibi birçok sistem, ananın çocuktan hukuki bağını koparmasına olanak tanımamaktadır. Hemen burada altını çizmek gerekir ki, çocuğun ana ve babası, böylece kardeşleri ve diğer hısımları ile soybağının bilinmesi ve korunması, birçok hukuk kuralının gerektiği gibi uygulanması açısından çok önemlidir ve bu nedenle ana prensip olma özelliğini daima koruyacak bir kuraldır. Ancak bu katılık, kadınların gizlice doğum yapıp bebeklerini terk etmelerinin en önemli nedenlerinden de biridir.

İşte bazı ülkelerde, çocuğun yaşama hakkını, ananın ve çocuğun sağlığını korumak, hatta çocuk ticaretini önlemek gibi maksatlarla, yasal bir zemini olmadan bebek sandığı veya anonim doğum gibi uygulamalara gidilmektedir. Bazı ülkeler ise, aynı gerekçelerle, soybağının belirlenmesine ilişkin katı kurallardan taviz vermekte ve yeni doğan çocukların kontrolsüz terkinin önleyecek yasal zemini hazırlamaktadır. Almanya da bu ülkelerden biridir ve bugün Almanya'da gizli doğum adı altında, kimliklerini saklamak isteyen kadınlara sağlıklı doğum yapma ve çeşitli sosyal ve psikolojik hizmetlerden yararlanma olanağı sunulmaktadır.

Benzer bir olanağın ülkemizde de kimliklerini saklamak isteyen gebe kadınlara tanınip tanınması hususunun kanaatimizce artık çeşitli platformlarda tartışılması gerekmektedir. Sosyolojik, psikolojik, dinî birçok yönü olan konunun hukuki açıdan özellikle tartışılacak boyutu ise, kuşkusuz, yaşama

hakkı ve kökenini bilme hakkı gibi çeşitli haklar arasında nasıl bir denge kurulacağı, ayrıca bu uğurda aile hukukunun kurallarında ne derece bir esnetilmeye gidileceği olacaktır.

Kaynakça

- Budzikiewicz, C. ve Vonk, M. (2015), Legal motherhood and parental responsibility, *European Journal of Law Reform*, 17(2), 216 -231.
- Gernhuber, J. ve Coester-Waltjen, D., *Familienrecht*, Verlag C. H. Beck, München 2006.
- Hadzimanovic, N. (2015). Zwang versus Freiheit: vertrauliche und anonyme Geburt auf dem Prüfstein, *Zbornik Radova Pravnog Fakulteta u Nisu (Collection Papers Faculty of Law Nis)*, 70, 615-636.
- Helms, T. (2014). Die Einführung der sog. vertraulichen Geburt, *FamRZ (Zeitschrift für das gesamte Familienrecht)*, 61, 609-704.
- Hepting, R. (2001). Babyklappe und anonyme Geburt, *FamRZ (Zeitschrift für das gesamte Familienrecht)*, 1573-1585.
- İkizler, M. (2007). Hukuki boyutu ile Almanya’da bebek sandığı ve anonim doğum uygulamaları ve Türkiye’de hukuki durum, *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Özel Sayı*, 683-719.
- Katzenmeier, C. (2005). Rechtsfragen der “Babyklappe” und der medizinisch assistierten “anonymen Geburt”, *FamRZ (Zeitschrift für das gesamte Familienrecht)*, 1134-1139.
- Lefaucheur, N. (2004). The French “Tradition” of Anonymous Birth: The Lines of the Argument'. *International Journal of Law, Policy and the Family*. 18 (3), 319-342.
- Scheiwe, K. (2001). Babyklappe und anonyme Geburt- wohin mit Mütterrechten, Väterrechten, Kinderrechten?, *ZRP (Zeitschrift für Rechtspolitik)*, 368-374.
- Schwedler, A. (2014). Die vertrauliche Geburt - Ein Meilenstein für Schwangere in Not?, *NZFam (Neue Zeitschrift für Familienrecht)*, 193-196.
- Swientek, C. (2001). Warum anonym- und nicht nur diskret?- Babyklappen und anonyme Geburt, *FPR (Familie Partnerschaft Recht)*, 353-356.
- Troiano, S. (2013). Understanding And Redefining The Rationale Of State Policies Allowing Anonymous Birth: A Difficult Balance Between Conflicting Interests. *International Journal of the Jurisprudence of the Family*. 4, 177-204.
- Wolf, A. (2001). Babyklappe und anonyme Geburt-Fragen zu einer neuen Entwicklung. *FPR (Familie Partnerschaft Recht)*, 345-353.

TÜRK KÜLTÜRÜNDE ÇOCUK HUKUKU: ÇOCUĞUN SOSYAL VE KİŞİLİK GELİŞİMİNE ETKİSİ

Sinan DOĞAN*

Öz

Hukuk, kamu gücüyle desteklenen ve toplumsal hayatı düzenleyen yazılı ve yazısız kuralların bütünüdür. Çocuk masum, duyarlı, bağımlı ve gelişmekte olan bir insan varlığıdır. Çocuk aynı zamanda da, meraklı, canlı ve umut doludur. Çocuk kendi dönemini, öğrenerek ve gelişerek geçirir; hem kendisi mutlu olur, hem de ileride toplumun refahı ve barışına katkı yapar. Türklerde aile kurumu, devlet yapısının en temel taşı olması nedeniyle yazılı olmayan iç sosyal hukukla korunmuştur. Türk kültüründe devletin ve toplumsal hayatın esasını aile düzeni oluşturmaktadır Türk ailesinin temelinde görülen hukuki ve sosyal ortam, hiç şüphesiz en yüksek devlet düzeninde de kendini göstermektedir. Aile kurumu, üyelerinin barınma ve bakım gibi fiziksel, sevgi ve şefkat gibi duygusal, öğrenme gibi sosyal ihtiyaçlarını karşılar. Aynı zamanda aile kurumu; toplumun koruyucu, bütünleştirici, yönlendirici ve uygulayıcı alt sistemlerden oluşmuştur. Aile kurumu içinde sağlıklı iletişim ve etkileşimi ortaya çıkaracak şekilde düzenlenen aile içi sosyal hukuk ortamı, çocuğun öncelikle kendine, daha sonra da toplumun refahına ve barışına katkı yapmaktadır. Son yıllarda yapılan çalışmalar ailenin; aile içi çocukla iletişimin kalitesinin, çocuğun kişilik ve sosyal gelişimi açısından önemi vurgulamaya başlanmıştır. Çocuklara kişilik ve sosyal gelişimini sağlamak için hukuki kültür ortamı sunmak gerekir. Kutadgu Bilig’de anne kavramı, daha çok baba ile birlikte çocuk terbiyesinde kendini gösterir. Çocuk eğitiminin temelinde ailenin, özellikle kadının kültürleyicilik rolü vurgulanır. Dede Korkut Hikâyeleri’nde; anne ve babanın çocuğun eğitimiyle ilgilendiği, değer verdiği, yücelttiği çocukların müspet bir kişilik geliştirdikleri ortaya konmuştur. İşte bu nedenlerden dolayı çocuğun sosyal hukuk ortamında geliştirmesini sağlayacak şekilde aile kurumu ile ilgili normlar ve değerler geliştirilmiştir. Toplumun refahına ve barışına katkı yapacak sağlıklı birey, aile kurumunun topluma sunduğu en önemli fırsat olarak görülmüştür. Bundan dolayı, çocuğun aile kurumu içinde haklarını konu alan ve bu hakları sosyal hukuk düzeyde güvenceye kavuşturmayı amaçlayan çocuk hukuku gelişmiştir. Aile kurumunda çocuk hukukunu güvence altına alacak şekilde, aile içinde anne ve baba rollerini belirleyecek normlar ve değerler geliştirilmiştir. Bu çalışmamızda, Türk kültürü tarihinde toplumsal refah ve barışa katkı yaptığını düşündüğümüz aile kurumundaki çocuk hukukunun, çocuğun sosyal kişilik gelişimine etkisinin temellendirilmesi amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Çocuk hukuku, Aile, Devlet, Kültür, İletişim.

Child Law in Turkish Culture and Its Effect on Social and Personality Development of Child

Abstract

* Meb. Uzm. Sinan DOĞAN, s.sinan1339@hotmail.com

Law is the whole of written and unwritten rules that regulate social life and are supported by public power. Child is an innocent, sensitive, dependent and developing human being. The child is also curious, lively and full of hope. If the child spends his / her period by learning and developing; both he is happy and contributes to the welfare and peace of the society in the future. In Turks, the family institution has been protected by unwritten domestic social law, as it is the most fundamental stone of the state structure. Family order constitutes the basis of the state and social life in Turkish culture. The legal and social environment seen on the basis of the Turkish family undoubtedly manifests itself in the highest state order. Meets family members' physical needs such as shelter and care, emotional like love and compassion, social needs such as learning. At the same time, the family institution consists of the protective, integrative, directing and implementing subsystems of the society. In-family social law environment organized to reveal healthy communication and interaction within most family institutions; it contributes to the child's self and then to the welfare and peace of the society. In recent years, the family's work; started to emphasize the importance of the quality of communication with the family child in terms of the personality and social development of the child. In order to ensure the personality and social development of the child, it is necessary to provide a legal culture environment. In Kutadgu Bilig, the concept of mother is mostly manifested in child training with father. The culturalism role of the family, especially the woman, is emphasized on the basis of child education. In Dede Korkut Stories; it has been demonstrated that the children whose parents take care of the child's education, cherish it, and glorify develop a positive personality. For these reasons, norms and values related to the family institution have been developed in a way to enable the child to develop in a social law environment. The healthy individual who will contribute to the welfare and peace of the society has been seen as the most important opportunity that the family institution offers to the society. Therefore, juvenile law has developed that addresses the rights of the child within the family institution and aims to secure these rights at the social law level. In the family institution, norms and values have been developed that will determine the roles of the mother and father in the family, in order to guarantee child law. In this study, it is aimed to base the effect of child law within the family institution, which we think contributes to social welfare and peace in the history of Turkish culture, on the social personality development of the child.

Keywords: Child law, Family, State, Culture, Communication.

Giriş

Tarihte Türk sosyal hayatını düzenleyen “mecburi” kaideler bütünü (kanun) (Kafesoğlu,1993,s. 233) Türklerin atalarından kalan bütün kurallar toplamıdır. (Gökalp, 1977, s. 17) Aile, Türk toplumunda ilk sosyal birlik hem de bütün toplumsal bünyenin çekirdeğidir. (Kafesoğlu, 1993, s. 216; Ögel, 2001, s. 237; İlgen, 2005, s. 827) Aile, toplumda oluşturulmuş maddi ve manevi zenginlikleri kuşaktan kuşağa aktaran, biyolojik, psikolojik, ekonomik, toplumsal, hukuksal vb. yönleri bulunan toplumsal bir birim (Sayın, 1990, s. 2) olarak da tanımlanabilir. Tarihte Türk milletini bütünlük içinde tutmak amacıyla ordu hukuk düzeni ile aile hukuk düzeni şeklinde merkezi iki güç oluşturulmuştur. Ailedeki yapılanma, devlet-ordu yapılanmasının küçük bir örneği ve çekirdeği gibidir. “Türk dilinde başka milletlerde rastlanmayan zenginlikte var olan akrabalık farklılıklarını belirleyici kelimeler” (Gülensoy, 1973, s. 283) kavramlar ve değerler güçlü ve kapsamlı aile hukuk düzeninin varlığını doğrulamaktadır.

Türk kültüründe çocuk, çok önemli birey olarak kabul edilmiştir.(Yalçın, Şengül, 2004, s. 210) Önemli birey olarak kabul edilen çocukların korunması için aile hukuk düzeninde,çocuklara önemli yer verilmiştir.. (Beter, 2010, s. 37) 'Türklerin adalet duygusundaki gelişmişlik göstergesi olan çocuğa bakış açısından,' (Koschaker, 1997) çocuklara yönelik bazı özel hakların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Çocuk hakları düzenlenerek yasalarla güvence altına alınmıştır. Türklerde aile yapısı 'Fonksiyonalist/ İşlevselci Yaklaşım ' çerçevesinde şekillendirilmiştir. (Kalkiner,Kasapoğlu, 2011, s. 9) Türkler de ortaya çıkan aile hukuku, tarihin her döneminde ve Türk topluluklarında aynı biçimde uygulanmıştır. (Aydın, 2012, s. 16) Çocuk bedensel ve ruhsal açıdan sürekli gelişim ve değişimin sağlıklı olarak devam etmesi için ailenin kuruluş düzeni ve işleyişi ilgili düzenlemeler, Çocuk Hukuku'nun sağlam temeller üzerinde yükselmesini sağlamıştır. Türklerde aile hukuku; toplumun koruyucu, bütünleştirici, yönlendirici ve uygulayıcı alt sistemlerden oluşmuştur. Türklerde atalara saygı gösterme inancı, toplumda aile bağlarının kuvvetli ve değerli kılınması sonucunu doğurmuştur. (Freyer, 1977; s. 192; Onay, 2012, s. 353) Ebeveyn ile çocuklar arasındaki ilişkilerde formülleştirme yapmak; yani ruhsal ilişkilerin içsel yasalar haline getirilmesi stratejisi izlenmiştir. Bunun için "Kumarı" anlamına gelen söz ve öğüt miras kurumu oluşturulmuştur. (Balo, 2009, s. 168) Söz ve öğüt mirası, 17-18.Yüzyıllar da Batı medeniyetinde aile bellek olarak yerini almıştır. Aile bellek, sosyal hafıza zamanın harekete geçirilmesiyle, çocuk,'bir varlıktan, hakları olan kişilik sahibi bir özneye dönüştürülmesidir.' (Balo, 2009, s. 168)

Çocukluktan yetişkinliğe giden devre, (Onur, 2005, s. 19-20) sosyo-kültürel bir kavram ve tarihi bir süreçtir. "Çocukluk çağı, teorik seviyede çocuk olmanın anlamını çözebilme aşamasıdır." (Heywood, 2003, s. 80, 110) "Çocukların hukuki açıdan temel hak ve hürriyetleri, aile ortamında şekillenmiştir." (Koca, Uğurlu, 2010, s. 3) Bu makalede, tarihte çocuk kavramının algılanış biçimini, çocuk hukukunu ortaya çıkaran unsurlarını ve çocuk hakların neler olduğunun temellendirilmesi amaçlanmıştır. Bu çalışmada tarihsel ve sosyolojik bir perspektif getirilerek, ortaçağda döneminde tarihsel süreç içerisinde Türk aile kurumu içerisindeki Çocuk Hukuku niteliğini ve içeriğini kavratılması amaçlanmıştır.

1. Çocuk Kavramı ve Türk Kültüründe Önemi

Türklerde oğul, evlat demektir. (Ergin, 1989:78; Radlof, 1995, s.17; İnan, 1992, s. 6) İster kız, ister oğlan olsun, Anadolu'da oğula "oğuş" denirdi. Oğul babasına, kız anasına çekmeliydi. Türk aile hayatında, soylu erkeğe "ataç"; soylu iyi kıza da "anaç" denilirdi. Anne-baba, ataç ve anaç yetiştirmek için kendilerinde bulunan her erdemi ve beceriyi, mutlaka çocuklarına kazandırmaya çalışırdı. (Ligeti, 1962, s. 37, 38) Her ailenin kendine ait bir evi olmuş ve bu evlerin geçiminin sağlanması konusu, ailede bir sorumluluk bilinci oluşturulmuştur. (Gökarp, 1976, s. 226-227)

Aile bellek, yaşananları, öğrenilen konuları, bunların geçmişle ilişkisini bilinçli olarak çocukların zihnine verme saklama gücü olarak düşünülebilir. Toplumu yığından ayıran ve millet hususiyeti kazandıran temel konulardan birisi bu süreklilik ve bilgi edimlerinin aktarılması yoluyla devam eden

ailevi hafızadır. Ebeveynlerden çocukların zihnine akan veriler, zamana göre çocuğun içinde şekillenerek çocuğa özel bir forum kazandırır. Çocuk, yaşadığı dünyanın olgusallığı ile çevrelenmiştir. Fiziksel ve sosyal zekâsıyla bu dünyayı algılamakta ve onu geliştirmektedir. Çocuk verileri kurgulayarak şuur'a ulaşır. Bu şuurla ben olma, ait olma, kişilik kazanma ve bunu aktarma yeti'lerine ulaşılır. Bir şeyi bilinci taşımak, o şeyi tarihe taşımak demektir.” Sosyal zaman hafızasında yaşayan insan”(Gökalp, 1994, s. 36) Göktürk abidelerindeki “Zamanı Tanrı yaşar insanoğlu hep ölmek için türemiş” (Akarsu, 1963, s. 117; Ergin, 1988, s. 30) ruhuna uygun aidiyet duygusunu yaşamaya çalışır. Ailevi değerler, aile hafızalarda sürekli yinelenerek, kendi varlıklarını sürdürürler. Tarihin öznesi olan çocuk-insan, gerçekleşme nesnesi olan mekân ve bunun kavramsal bir tezahürü olan millet müşterek hafızada sürdürülebilmesi, aile bellek kültürünün devamlılığa bağlıdır. birey, bir milletin kültürel ve medeni kodlarıyla tüm kişi haline dönüşmektedir. (Akarsu, 1998, s. 152) Sosyal hafızaya bağlanan anlamlar ve değerler taşıyan aile bellek bilinci, çocukta toplumsal kişiliği gerçekleştirmektedir. Çocuk var oluşunun ötesinde bir toplumsal var oluş ve yapı olur.

Ebeveyn-çocuk arasında süregiden kültür aktarılmasının yer aldığı Dede Korkut'ta; “kız anadan görmeyince öğüt almaz, oğul babadan görmeyince sofraya çekmez. Oğul babanın sırrıdır; iki gözünün biridir. Devletli oğul olsa, ocağı güçlendirir; devletsiz oğul olsa, ocağı söndürür” (Gökyay, 2000, s. 2; Ergin, 1994, s. 742) Kutadgu Bilig'de; babanın oğluna gönlüne yazması şeklinde aktarılan ‘‘Ay-Toldu’nun oğlu Ögdülmüş’e verdiği vasiyetnamesi, (Kutadgu Bilig, 1998, s. 102, 106) öğüt makamının önemine vurgu yapılmak istenmiştir. ‘‘Bu yetişme evresinde öğüt verme klasik devir kaynaklarına en çok yansıyan durumlardan birisidir. (Koca, 2008, s. 70)‘‘Her şeyi söyledim; buna inanır ve sözümü tutarsan, daima mesud olursun. Sana söylediğim sözün adı vasiyettir; bu sözleri unutma, gönlüne yaz’’ (Kutadgu Bilig, 1998, s. 106) Aile sosyal hayatın besin ve esin kaynağı olan öğüt ve vasiyet, çocuk hukukunun önemli bileşenidir.

Kardeş ve akrabaya yakınlık göster; güler yüzle büyüğün ve küçüğün gönlünü al, tuzu, ekmeği bol tut, başkalarına ikram et; bir kimsenin ayıbını görürsen açma, üstünü ört (Kutadgu Bilig, 1998, s. 105) v.b. şeklindeki değerler, aile bellek kültürünün yaşatıldığı çocuk hukuku içinde çocuklara kazandırılmıştır. Ebeveynlerin aile bellek kültüründen çocuğu aktarılan değerler, çocukta erdemlik ruhunu beslemektedir. Ebeveyn-çocuk arasında gelişen sağlıklı ilişkiler, toplumsal esenlik halinde formüle edilmiştir. Marko Polo Türk ailesi ile ilgili değerlendirilmesinde; “Ailede büyüklere karşı büyük saygı vardı. Küçükler anne ve babalarına hürmet ediyorlar, bu hürmeti de isteyerek yerine getiriyorlar. İtaat, küçükler için en mukaddes vazife sayılıyor. (Sevinç, 1987, s. 73, 74)

2. Çocuk Hukuku’nun Gelişmesi

Çocuğun düşünmeyi, uyumlu ilişkileri, kültür normlarını, değerleri ve karakter özelliklerini öğrendiği ilk yer ailedir. (Ertuğrul, 2009, s. 36) Çocuğun ilk sosyalleşme süreci ailede gerçekleşir. Aile içindeki uyum, çocuklara ve onların başarılarına da yansır. (Aral, Sağlam, 2011, s. 292-293) Çocuk, toplumun yasalarını vermek için kültürü içinde eğitilmesi gereken küçük bir yurttaş imgesidir.

Yurt savunma ve yurdu büyütme bilinci verilmesi, her ailenin görevidir. Anneye ve bebeğe sağlık ve hayırlar dilenilirken “ailesine vatanına milletine hayırlı olsun, kutlu devletli olsun” denilirdi. Bu nedenle, devlet üzerinde hükümdarın üstlendiği görev, ailede babaya yüklenerek, baba aile biriminin “yüce” başkanı olarak kabul edilmiştir. Çocukta kuvvet, beceriklilik şan, şeref vb. unsurların geliştirilmesi sağlanarak, disiplinli, cesur ruhlu, çevik bir savaşçı yetiştirilmesini amaç edinmiştir.

Aristo’ya göre çocukluk, insan yaşamındaki “en felaket zaman dilimi”dir. Yaşanması gereken mevcut zaman dilimi içerisinde çocukluk, bu yaşamın en tehlikeli, zor, hastalıklı, kazaların çok olduğu bir geçiş dönemi biçiminde tanımlanmıştır. O’na göre çocuk, hareketlerini denetleyemeyen, düşünme becerisine haiz olmayan, aklını kullanmadığı için erdem kavramından uzak bir organizmadır. Ebeveynlerin denetimi olmaksızın yetiştirilen çocuklarda, mutsuz, huzursuz ve şuaşsız bir yaşam hâkim olur. (Bumin, 1983, s. 8, 10) Aile hukuk sisteminde aile üyelerinin sosyalleşmesi; ana-baba denetimi ve duygusal bağıllık zemininde, çocukta ‘ özerkliği’ ’geliştirecek şekilde olmuştur. Aktif karar verme, etkinlik ve yaratıcılık gibi kişisel özellikler, çocuk kişiliğinde gelişen özerkliğin bir sonucu olarak düşünülebilir.

Platon, eğitimsizliğin ahlaksızlığı ve hastalığı doğuracağını ve kötü yetiştirilmenin dünyadaki en utanç verici şey olduğunu belirtmiştir. (Platon, 2014, s. 127) Platon’un Devlet adlı eserinde, eğitim bu büyük oranda beden eğitimi anlamına gelmektedir. Devleti koruyacak olan asillerdir. Kuvvet, dayanıklılık, beceriklilik gibi bedensel unsurların, asil bir kahramanda bulunması gerekirdi.

Ailelerin toplumsal statüsü açısından çocukların fiziksel gelişiminin özellikleri önemlidir. Bu sebeple erkek çocuklarının güçlü olması için fiziksel aktiviteyi önemserler, kız çocuklarını ise, fiziksel aktiviteye yönlendirirlerdi ki, ileride güçlü erkek çocuklar doğurabilsinler ve askerî açıdan güçlü bir toplum teşekkül edebilsin Çocukların, yetişkinlerin “bozuk” dünyasından korunabilmesi, ebeveynlerin görevidir. Çocukların yetişkinlerin dünyasına geçerken ihtiyaç duyabileceği tedbirlerin alınması gerekmektedir. Çocukların mezkûr âleme itinaayla teması sırasında, ebeveynlerin desteği ile olması gerektiği üzerinde dini otoriteler ısrarla üzerinde durmuşlardır. “Çocuk ve çocukluk konularındaki yetişkin tavırlarının tarihsel değişimi; çocukların yaşam alanlarındaki (ev, sokak, oda, boş vakit süresi...) etkinliklerini belirleyen göstergeler, çocuk olmanın ne denli bir öznel yaşantı ve anlam taşıdığı; çocukların toplumsal, ekonomik, psikolojik işlevleri ile sanatsal, sportif, folklorik, kültürel alandaki yansımaları, bu odağın ana temalarını da yavaş yavaş teşekkül ettiği” (Ariès, 1960, s. 320, 335) söylenebilir.

Çalışma hayatında ya da sosyal hayatta çocuk, sınırlı dünyasına ve hâkimiyet alanına adeta zorla sokulan alkol, uyuşturucu, cinsel taciz, şiddet, psikolojik baskı, gibi yetişkinler dünyasına ait kavramlarla, kendi kalıplarının paramparça olmasına izin vermek zorunda bırakılmıştır. (Bukatko, Daehler, 1992) Bundan dolayı Çocuk Hukuku’nda çocuklara ait yeni görgü ve davranış kuralları geliştirilmiştir.. Bu bağlamda da çocukların yanında yapılmaması gereken edimlerin katı kurallarla belirlendiği, ceza sisteminin gündeme geldiği, “ayıp”, “kabahat” kavramların oluşturulduğu şeklinde duygu ve düşüncelerin geliştirildiği söylenebilir.Bu duygu ve düşüncelerden; çocuğun yanında büyüklerin

dünyasına ait bazı kavram ve kelimelerin sarf edilmemesi, bunu çağrıştıracak sohbetlerin yapılmaması, kadın ve erkek arasındaki ilişkilerin açık bir dille ifade edilmemesi tarzında birtakım ahlaki ilkeler ortaya çıkmıştır. (Özta, 2013, s. 110, 120)

Bumin Kağan ve İstemi Han'ın, Köl Tigin Abidesi'nin doğu cephesinde; *cariye cariyeli olmuştur. Küçük kardeş, büyük kardeşini bilmezdi; oğlu babasını bilmezdi. Öyle düzene soktuk*" (Ergin, 1983, s. 41).sözünden Bumin Kağan ve İstemi Kağan devleti ve milleti yüceltmek için öncelikle *aile hukuku konusunda düzenlemeler yaptığı* söylenebilir. Farabi'nin 10. Yüzyıl'da çocuklardaki bireysel farklara işaret etmesi, zihinsel eğitimin önemini vurgulaması ve gelişimde dengeye işaret etmesi dönemin çocukluk anlayışı üzerinde etkili olmuştur. İbn-i Sina'nın çocukların ilgi ve ihtiyaçları doğrultusunda onlara yaklaşarak bu sayede onların sevgisinin kazanılması gerektiğini vurgulamıştır. Gazali ise çocukta davranış eğitimi pekiştirmelere dikkat çekmiştir. (Yavuzer, 2003, s. 17, 20) Çocukların buluş çağına kadar özel bir önem verilmesi ve eğitilmesi gibi düşünceler, çocuklara karşı ayrı tutum ve davranışlar geliştirilmesini sağlamıştır.

Çocuğun yetiştikten ayrı olduğu ve ona göre tutum ve davranış geliştirilmesi gerektiği düşüncesi, çocuk algısına, çocuk hakları perspektifini kazandırmıştır. Çocukların korunmasında, toplumun ve devletin sorumluluğunun bulunduğu algısıyla oluşturulan politikalar, yazılı olmayan çocuk hukukunu ortaya çıkartmıştır. Çocuk Hukuku'nun gelişimi, hiç şüphesiz o toplumun uygarlık düzeyini de göstermektedir. Dünyada güçlü devlet kurmanın yolu güçlü aile yapısından; ailede baba otoritesi yanında güçlü bir anne karakterinden geçmektedir. Kültür aktarıcısı ve taşıyıcısı olan kadın, toplumda olması gerektiği gibi yer almasıdır. Çocuk Hukuku, devletin temel dinamikleri olan bağımsızlık ve egemenlik kavramlarına saygınlık ve derinlik kazandırmıştır.

3. Çocuk Hukuku'nun İşleyişinde Ebeveynlerin Sorumlulukları

Ailede nine geçmişin, anne şimdinin, çocuk ise geleceğin imgesidir. Nine şefkatin, anne merhametin, çocuk masumiyetin sembolüdür. (Savkan, 2004, s. 90) Çocuk ve ebeveyn arasında duygusal bağlamda derinliği olan sosyal ilişkiler kurulmuştur. (Öztürk, 2017) Çocuk kalbi, ruhu temiz, saf halde bulunan bir cevher olarak addedilir ve her türden nakşa muktedir olduğu gibi nasıl şekil vermek istenirse o biçimi alabilecek niteliktedir. Ebeveyn tarafından çocuğa verilecek doğru, gerçekçi ve kaideli bir yaşam, çocukta dünya ve ahirette mesut olmanın yollarını arayan bir kişiliği ortaya çıkartmaktadır. (Ofiaz, 2017, s. 290)

Türk aile yapısı anne ve babanın eşit haklara sahip olduğu iki yönlü bir kimlik ve yapı arz eder.(Yılmaz, 2004, s. 119, 120) Çocuğu olmadığı için ağlayan karısına "bu suç senden midir? yoksa benden midir?" şeklinde dert yanarken; ona kötü söz söylemekten kaçınıyor ve günahı karısıyla eşit olarak paylaşma yolunu tercih ediyordu. (Ögel, 2001, s. 249; İlgen, 2005, s. 827) Türk toplumlarında aile ve aile içi ilişkilere büyük önem verilmiştir. (Gündüz, 2012, s. 130; Cin, 1988, s. 27; Güler, Akgöl, Şimşek, 2007, s. 43) Türklerde kız ve erkek çocuklar aile içerisinde kural olarak herhangi bir ayrıma tabi tutulmamışlar, ailelerinin gözünde birbirine eşit kabul edilmişlerdi. (Ögel, 1988, s. 250; Ro-

ux, 1990, C. II, s. 701; Güler, 1992, s. 70; Rasonyi, 1971, s. 57) Çocukların, ebeveynlerin sözünü dinleme ve itaat etmeleri ile yükümlü olsa da (Özdener, 1988, s. 226; Onay, 2012, s. 350) çocukların her daim söz hakkına sahip oldukları düşünebilir. (Cin, Akgündüz, 1989, s. 45) Çocukların anne-baba ile olan ilişkilerinin yanı sıra kendi aralarındaki ilişkilerine de büyük önem verilmiştir. (Fındıkoğlu, 1991, s. 266; Roux, 1990, C. II, s. 701)

Aile hukukunda doğan ilk erkek çocuğa ‘tun oğul’; ilk doğan kız çocuğa ‘tun kız’, en son çocuğuna da ‘aştal oğul’ denilirdi. (Kaşgarlı Mahmut, 1985, C. III, s. 137; C. I, s.105) Çocuğun ismini belirleme hakkı ise babaya aittir. (Arsal, 2002, s. 149) Büyük kardeş “eçi”; küçük kardeş ise, “ini” diye adlandırılırdı. (Ögel, 2001, s. 250-251) Ebeveynler her erdemi, beceriyi mutlaka çocuklarına kazandırma çabasında olmuşlar.. (Ligeti, 1962 s. 37, 38) Çocuklar daha küçük yaşta at binmek, kılıç kullanmak, ok atmak gibi yiğitlik ve savaşçılık konusunda yeterli bir hazırlığın yanında, toplumsal yapıyı düzenleyen kuralları da öğrenirler. (Koca, Uğurlu, 2010, s. 3). Çok küçük iken koyun sırtında biniciliğe alışıyordu. Sincap, gelincik ve kuşlara, sonra da tilki ve tavşanlara ok atarak atıcılığa alışıyor, büyüdüğü zaman da mükemmel bir atlı muharip oluyordu.” (Ligeti, 1962, s. 37, 38) Çocuklar eğitim aşamasında bile kurallara uymak zorunda idi. Çocukların eğitimi ailenin görevi olmakla beraber toplumdaki bütün fertler de çocukların eğitiminden sorumludurlar. Çocukların hukuk açısından temel hak ve özgürlükleri aile ortamında şekillenmektedir.

Türk toplumunda hukuki açıdan aile hayatı düzene konulmuştur. (Rasonyi, 1971, s. 57) Erkeklerle birlikte kadınlar, aile ve aile değerlerinin gelişimi açısından büyük role sahiptir. Aile değerlerinden en önemlisi olan aile onurunun korunması düşüncesi, hoşgörü, sabır, sadakat gibi olumlu göstergeler, kadınla mücehhez hale getirmiştir. Aile yönetiminde, kadının aklına, becerisine, cesaretine önem verilmiştir. (Abdülkadir, 1987, s. 280) Kadın, kocasının muavini ve müşaviridir. Türk tarihinin her döneminde aile-çocuk-millet birbirleriyle özdeşleştirildi. Aile kuramına, hukukî ve ahlakî açıdan zorlayıcı kurallar getirilmesiyle sosyal özellik kazandırılmıştır. Türklerde kadın itibar sahibi olup, muharebede düşman eline düşmesi büyük zillet sayılırdı. (Kafesoğlu, 1993,s.217;Barthold, 2013, s. 13; Donuk, 1980, 1981, s. 166; Koca, 2002, s. 9) Ahlaklı ve namuslu olmak, Türk kadınların genel karakteristik özelliğidir. (Sümer, 1959, s. 75; Kafesoğlu, 1993, s. 217; Koca, 2002, s. 9; Güler, 1992, s. 69) İbn Fazlan Seyahatname’sinde ‘kadınların zinayı bilmediklerini belirtmiştir.(İbn-i Fazlan, 1995, s. 35) Aile hayatında kadının sosyal statüsünün korunmasına için kadınlara yönelik suçları en ağır şekilde cezalandırılmaktadır. Kadına karşı işlenen suçların katı ve acımasız bir şekilde cezalandırıldığı bilinmektedir. Kadına karşı işlenen suçların başında zina gelmektedir Türklerde “zina” çok büyük bir suç olarak görülürdü. (Güler, 1992, 49) Zinanın cezası idamdı. (Gumilev, 2003, s.101; Kafesoğlu, 1993, s. 279, 280; Güler, 1992, s. 49)

Türk kültüründe, izdivaca“evlenmek”, “ev-bark” sahibi olmak şeklinde yer tutmuştur. Bark ise Orhun Abideleri’nde “mabet” adını almıştır. Bu anlamda, evliliğe kutsiyet kazandırılmıştır. Evliliğin dini bir tören sonucunda gerçekleşmesi, aile müessesesinin göze çarpan en önemli vasfıdır. (Cebeci,

2009, s. 83) Türk kültüründe ‘yurt’ sözcüğünün, ev ve çadır manasına gelmesi; ailenin, toplumla bütünleşen ve sosyal hayatının özetini oluşturan özelliğine dikkat çekilmiştir. (Ögel, 1991, III, s. 1)

Kaşgarlı Mahmud, eski Türklerde kadın için “avrat” ve “uragut” kelimelerinin kullanıldığını ifade etmektedir. (Kaşgarlı Mahmud, 1985: I, s. 138, 509) Türk aile yapısında otorite sahibi olarak baba görülmesine rağmen eski Türklerde evin sahibi kadındı. Bundan dolayı ev kadını için söylenen en yaygın söz “evci” idi. (Ögel, 2001, s. 251; Ögel, 1979, s. 172; Caferoğlu, 1968, s. 68) İyi kadın, evin dayanağı, dışarıda da kocasının bir yardımcısıdır. Dede Korkut’ta kadının kocasına yardımcısı olduğundan bahsetmesi önemlidir. 16.Yüzyıl’da Anadolu’yu gezen Alman bir rahip, “Türkler ülke yönetirken, kadınlar da onları yönetiyor. “Ben yerimden durmadan (yani ayağa kalkmadan), kadın yerinden durması gerekti” (Ögel, 1979,s.173)Kadınların bir anne olarak sorumluluğuna gelince; bu kapsamda çocukların bakımı ve yetiştirilmesi, kadınların sorumluluğunda dır. ”Kız çocukların yetiştirilmesinde kadının sorumluluğu daha öne çıkmıştır. Bu büyük bir sorumluluk olarak değerlendirildiğinden dolayı, Dede Korkut’ta anne hakkı, ‘Tanrı hakkı’ olarak kabul edilmiştir. (Orhan, 2006, s. 61: Ögel, 1988, s. 247; Güler, 1992, s. 65; Koca, 2002, s. 9) Aile çocuk hukukunda, kız çocuklarını yetiştirirken; anne ile kız çocukları arasında bir yardımlaşma ve işbirliği bağı da oluşmasını sağlayacak şekilde düzenlenmiştir. (Erkul, 2002, s. 95; Koca, 2002, s. 9)

Eski Türkler anneye “ög” derlerdi. Ana adı babadan daha önce gelir ve “ana baba” denirdi. (Ögel, 2001, s. 247, 248) Dede Korkut’da geçen “ana baba veya ana ata”şeklindeki deyimler, ananın aile hukukundaki yerini göstermesi bakımından önemlidir. (İlgen, 2005, s. 827) Uygurlarda ana ata, ana baba sözleri çok yaygındır. Sosyal statüsü yüksek olan kadın (Özcan, 2007, s.1, 2) aile hukukunda büyük değer verilmiştir. Uygurlar annelerini, anam tuğlu kutlu ağa diye adlandırmışlar. Uygur metinlerinde yer alan şiirlerde, anneyi tuşluk ve kutluluk isimleriyle onurlandırmıştır (Güler, 1992, s. 74 vd; Yakut, 2002, s. 423)

Türk aile sisteminde “baba hakkı” yani “atalık” sonsuz değildi. (Ögel, 2001, s. 247) Türklerde babalık hakkının sonsuz haklara sahip olmaması, ferdi özgürlüklerin gelişmesi açısından önemlidir. Mete ve Oğuz Kağan, töreye karşı geldiler diye, babalarını dahi öldürebiliyorlardı. (Ögel, 2001, s. 247) Baba -oğul ilişkileri içerisinde, babanın oğluna ya da oğlun babaya karşı üstünlüğü bulunmamaktadır. Ölmüş büyüklere tazim, atalara saygı “Baba Hukukun” inanç sahasındaki belirtisi olarak görülmektedir. (Kafesoğlu, 1993, s. 291)

Babanın terbiyesi ve yetiştirmesi çok mühimdi. Çok eski bir atasözü, “Er oğlu yoklukta kalmaz” sözü bu duruma vurgu yapılmıştır. Türk kültüründe, söz ve öğüt mirasına “kumarı” denilirdi. 13. Yüzyıldan sonra ise, Türklerde artık, “miras alma” sözü görülmeğe başlamıştı. (Ögel, 1979, s.190) Dede Korkut’ta aile içi eğitimin önemi ile ilgili şu söz önemli bir yer tutmaktadır: “Kız anadan görmeyince öğüt almaz, oğul atadan görmeyince sufra çekmez. Oğul atanun yetiridir, iki gözünün biridir. Devletli oğul kopsa ocağının közidir” (Ergin, 1984, s. 74; Altınkaynak, 1999; Türkdoğan, 1995) Her çocuk, anne ve babalarına itaat etmeleri ve anne ve babasının sözünü dinlemekle yükümlü tutulmuştur. (Özdener, 1988, s. 226; Onay, s. 350) Hatta çocuklar evlenseler ve babalarının velayeti altından çıksa-

lar dahi babaları yaşadığı müddetçe onun sözüne uymaları bir zorunluluk olarak düşünülmüştür. (Gömeç, 2014, s.21)

Çocukların aile içerisindeki rolü de anne ve babanın rolü kadar önemli sayılmıştır. Yaşam koşulları çocukların bir an önce büyüüp ailelerine yardımcı olmalarını gerektirmiştir. (Doğan, 2000, s. 16) Baba işinin büyük ölçüde azalacağı düşünüldükçe, erkek çocukların yetiştirilmelerine ayrı bir önem verildi. ‘Tay yetişirse at dinlenir, oğul yetişirse baba dinlenir. (Kaşgarlı Mahmut, C. I, s. 207) Bu noktadan bakıldığında baba ile erkek çocuklar arasındaki ilişkinin bir karşılıklı koruma ilişkisine dayandığı gerçeği ile karşı karşıya kalınmaktadır. (Ögel, 1988, s. 240; Onay, 2012, s. 351) Aile hukukunda ebeveynlerin, çocuklara hayvan bakıcılığı, çadır işleri, giysi üretimi, göçmek, yerleşmek, hayvan otlatmak ev eşyası, silah yapmak, yemek, içmek, eğlence, yarışma, spor, müzik bilgi ve becerilerini kazandırmak temel görevleri arasındadır. Hun çocuğunun yanında eyerlenmiş bir at bulunurdu. Hunlar at sırtında ikamet ederdi (Çandarlıoğlu, Baykara, 1997, s. 231)

4. Çocuk Hukuku

Türk ailesi içinde ve evinde birlik ve disiplin çok önemlidir. Türklerde en büyük çocuk veya torun, evde diğer çocukların başı idi. Od tegin, yani küçük oğul, “baba ocağının yani evinin prensi veya beyi” baba ocağında oturur ve onun ocağını tütürürdü. Fakat idare büyük oğlunun hakkı idi. Bunun için Türkler dedeye veya ailenin en büyüğüne od ağası, yani “evin ocağının ağası” demişlerdir. (Ögel, 2016,s.338) En küçük oğul evleneceği zaman, diğer kardeşlerinin aksine yeni bir eve çıkmaz, karısıyla beraber baba evinde oturmaya devam ederdi. (Avcı, 2014, s. 25; Donuk, 1980, 1981, s. 163; Koca, 2002, s. 10; Arsal, 2014, s. 331; Cin, Akgündüz,1989, s. 45) Anne ve babasının ölümünden sonra baba evi, ailenin en küçük çocuğa kalırdı. (Arsal, 2014, s.148; Cin, Akyılmaz, 2011, s. 35; Koca, 2002, s. 10) Bu nedenle evin en küçük oğlu için ‘‘Ocak Beyi’’ veya ‘Ot Tegin’ sıfatları yakıştırılmıştır. (Ögel, 1988, s. 250; Koca, 2002. s. 10) Türklerde kız çocuklar için ‘el ateşi’, erkek çocuklar için de ‘baba ocağı’ ifadeleri kullanılmıştır. (Gömeç, 2014, II, s.20)

4.1. Çocuk Hukuku’nda Ceza

Türk kültüründe aileye ve aile içi ilişkilere büyük önem(Cin, 1988, s. 272) verildiğinden anne ve babasını öldüren çocukların saçlarından asılma, dağlanma ve dar sandıklara konma gibi cezalarla karşı karşıya (Cin, Akgündüz, 1989, s. 35) kalmışlar. Bu cezalar sonucu ölmeyen çocuk ayrıca idam edilecekleri şeklinde düzenlenmiştir. Türklerde çocukların doğumundan itibaren başlayan eğitim sürecinde hiç şüphesiz ki dayak, kulak çekme, tokat atma hoş karşılanmayan eylemlerdir. Bu bağlamda Divanü Lügati-t Türk’te, çocuğun dayak yemesine ilişkin bazı anlatımlara da rastlanılmaktadır. “Oğlan yuwıldı=Çocuğu uslandırdı”. (Divanü Lügati’t Türk, 2006) “Oğlanıg kötledi=Çocuğa fenalık yaptı” şeklinde cümleler dikkati çekmektedir. (Divanü Lügati’t Türk, 2006) Baba, çocuklar üzerinde babanın sınırsız hâkimiyeti söz konusu değildir. (Demir, 2011, s. 24) Baba çocuğunu köle olarak satma hakkı, öldürme hakkı gibi haklar söz konusu değildir. Ayrıca velayeti altındaki çocuğun haklarına

özen göstermeyen babaya, Kadı (Yargıç) müdahalede bulunarak “tazir” ile cezalandırılırdı. (İnan, 1968, s. 6)

Türklerde ailenin korunmasına önem verilmiştir. İşlenen suçlar karşısında cezalar verilmiştir. Ceza hukukunun oluşmasında ailenin bütünlüğünün korunması esas alınmıştır. Aile bireylerinden birinin işlediği suç ailedeki diğer fertleri de ilgilendirmektedir. Suç işleyen bir evlat yüzünden, babası da suçlu olarak değerlendirilmekte ve babaya da ceza verilmektedir. Örneğin, Türklerde hırsızlık yapan herkes öldürülür, hırsız kesilen başı bir ipe bağlanarak babasının boynuna asılırdı. Başını ölünceye kadar boynundan çıkaramazdı. (Ögel, 1979:233)

4.2.Çocuk Hukuku’nda Evlenme

Türk kültüründe anne ve babaya karşı saygı beklenmekte olup, anne babanın da çocuğa karşı sorumlulukları vardır. Örnek olarak bir baba kız ve erkek çocuklarını evlendirmekle yükümlüdür, çünkü Türk kültüründe bekârlık ayıp sayılır. (Erkul, 2016) Evlenecek olan gençlerin rızalarının alınması ön plandadır. Kız isteme, söz kesme, nikâh, kına gecesi, düğün vb. törenler bu otoriteyi tanıyan, tanımlayan ve destekleyen pratiklerdir. (Oğuz, 2012, s. 109, 110) Aile kurumunda daima denklığe dikkat edilmiştir. Yüksek mevkide bulunan bir kadın, kendisinden aşağı durumda bulunan bir erkekle evlenemediği gibi; dengi olmayan bir kızla evlenen erkeğin çocukları da toplum tarafından farklı davranışlarla karşılaşmıştır. (Yakut, 2002, s. 416) Baba çocukların evlenmesi ilgili her türlü maddi ve manevi desteği sağlama yükümlülüğü bulunmaktaydı. Çocuklara verilecek maddi destek kız ve erkek çocuklar için ayrı ayrı düşünülmüştür. Erkek çocuklar için kız tarafına verilecek olan kalını hazırlamak. (Orkun, 1946, s.185; Eberhard, 1996, s.69) kız çocukları için de, kızının yeni evine götüreceği çeyizini hazırlamak biçiminde ifade edilebilir. Babanın erkek çocukları için kural olarak yeni bir ev açmak zorunda olmasıdır. (Arsal, s. 331; Cin, Akyılmaz, s. 34; Koca, 2002, s. 10)

Çocuk Hukuku’nda babanın sonsuz bir “velayet hakkı” yoktur. (Ögel, 1979, s. 183,184) Baba, kızını istediği kişiye veremezdi. Baba evlilik konusunda, kızının isteklerine dikkate almak durumundadır. (Ögel, 1979:183, 184) Kızın kendi hayat arkadaşını seçmekte özgür olması, aile içerisinde mülkiyetin yanında ferdin de hür olduğunu göstermesi bakımından önemli bir hukuki durumdur. (Donuk, 1980, 81, s.165) Çocuk Hukuku’nda; oğlunu evlendirmek bir babanın aslı vazifesidir. Eğer baba bu vazifesini yerine getirmez ve düğün için gerekli olan masrafları karşılamazsa; oğul babasının malından bir kısmını zorla alabilir, bu davranış suç sayılmazdı (Ögel, 1979:178,180)

Çocuk Hukuku’nda, çocukların evliliği için bir yaş sınırı getirilmemiştir. (Cin,Akyılmaz, 2011, s. 33, Arsal, 2014, s. 329; Arsal, 2002, s. 147; Cin, 1988b, s. 273) ama çocukların ergenlik çağına olmasına dikkat edilmiştir.(Cin, Akyılmaz, 2011, s. 33, Arsal, 2014, s. 329; Arsal, 2002, s. 147; Gökyay, 2006, s. 71) Evleneceklerin arasında kan akrabalığının bulunmaması gerekmektedir. (Cin, Akyılmaz, 2011, s. 33; Arsal, 2014, s. 329; Arsal, 2002, s.147) İbn Fazlan, Türklerde anne, baba, çocuklar, kardeşler ve yeğenlerle evlenmenin yasak olduğunu, onun dışında kalan herkesle evlenilebileceğini belirtmiştir. (Fazlan, 1995, s. 119) Türkler nişanlanma kurumuna büyük önem vermişler ve

nişanın yapılmasını müteakip kız ve erkeğin evlenmelerini bir zorunluluk olarak görmüşlerdir. (Timur, 1944, s. 1145; Cin, 1988b, s. 276)

Dede, erkek torun veya torunlarını, babasının yanından alarak kendilerinin yetiştirdiğine dair bilgilere rastlanmaktadır. Buna gerekçe olarak da, dedelerin kendi oğullarından daha deneyimli olmaları sebebiyle torunlarına oğullarından daha iyi bakabileceklerini düşünmeleri gösterilmiştir. (Ögel, 1979, s. 164)

4.3. Çocuk Hukuku'nda Levirat Uygulanması

Türklerde özel hukuk açısından Levirat kaidesine göre, babaların ölümünden sonra oğullarının üvey anneleri ile büyük kardeşlerinin ölümünden sonra küçük kardeşlerin yengeleri ile amcaların ölümünden sonra yeğenlerin yengeleri ile evlenmeleri hukuki bir görev olarak kabul edilmiştir. (Ögel, 1981, s. 352; Gökalp, 1976, s. 233; Yakut, 2002:409) Göktürklerde oğullar, babaları ölünce üvey annelerini almak durumundadır. Kardeşleri ve amcaları öldüğünde de karılarını almak, kardeşler ve yeğenler için bir gerekliliktir. Bu uygulama, Hun Devleti dönemindeki uygulamaları ile aynıdır.. (Yakut, 2002:416) Aile üyelerinde, ben ölürsem çocuklarım ve eşim ne olur” diye bir kuşku ve endişe hâkim değildir. Çünkü kendinden sonra ailesine kimin bakacağı tayin edilmiştir. Ailenin yoksulluk içinde ve sahipsiz bir şekilde yaşamasına, aile kurumu müsaade etmiyordu. Bu şekilde aile korunmuş oluyor ve toplumdaki mensubiyet fikri de pekiştiriliyordu. Levirat uygulaması aile kurumunda uygulanması gereken bir zorunluluktu. Nitekim babaları ölen oğullar, anneleri ile küçük kardeşlerini ailelerine katıp, bakmak ve beslemek zorunda idiler. Ölen kardeşlerin eşleri ile çocuklar da sokakta kalmazlardı. Yaşayan kardeşler hemen onları kendi ailelerine katarlar ve onlara sahip çıkarlardı. (Ögel, 1979, 164)

4.4. Çocuk Hukuku'nda Kalın Uygulanması

Türkler, tarih boyunca ailenin bölünmemesine dikkat etmiştir. Türklerde Aile Hukuku'nun temeli miras ve mülkiyet hukukuna dayanmaktadır. Ailenin bütün malının umum aile fertlerine ait (Gökalp, 1976: 296) olması, Türk toplumunda mülkiyet hukukunun oluşmasını sağlamıştır. Zamanı gelip, yuvayı terk eden çocukların beraberlerinde haklarına düşen malını almaları, (Gömeç, 2006, s. 18) şahsi mülkiyetin olduğunu göstermektedir

Türklerde evlenmenin mühim bir şartı kız ailesine verilen Kalın'dır. (Donuk, 1980, 81, s. 165) Kalın, T Aile Hukuku'nun temeli ve güvencesi olarak görülmektedir. Kalın, erkek ailesinden kızın ailesine verilen bir aile malıdır. (Ögel, 2001, s. 263; Yakut, 2002, s. 423) Kaşgarlı Mahmud, “kalın'ı” öncül mihir olarak kadına verilen çeyiz olarak değerlendirmektedir. (Kaşgarlı Mahmud, 1985, III, 371, 372). Kalın, kızın evlenmede satın alma bedeli değil, sadece kızın yetiştirilmesi ve terbiyesi için yapılan masrafların karşılığı olarak telakki olunurdu. (Donuk, 1980, 81, s. 165) Türk yazıtlarından biri olan Suci Yazıtı'nda geçen “kızımın kalınsız birtim marıma yüz er turug bertim”, kızımı cihazsız verdim, Üstadıma yüz er ve bir mesken verdim, (Orkun, 1936, s. 156, 157) şeklindeki ifadelerden, Kalın verilmeden de evliliklerin gerçekleştiği görülmektedir.

Kalın'a karşılık olarak kız tarafı da çeyiz yapmak zorundadır. Çeyiz, baba malından kıza düşen bir paydır. (Ögel, 2001, s. 263) Kız baba ocağının malından hissesini alır, "yumuş" adlı bir çeyiz getirirdi. Bu çeyiz, aile arasında verilen hediyelerden, armağanlardan oluşmaktadır (Gökalp, 1976, s. 296) Çeyizin miktarı en az Kalın'ın yarısı kadar olmalıdır. Kocanın bu çeyiz malı üzerinde hiçbir tasarruf hakkı yoktur (Donuk, 1980, 81, s. 165).Kocanın çeyiz malı üzerinde tasarruf hakkının bulunmaması, ailede özel hukukun veya şahsi mal edinme kavramının olduğu anlamına da gelmektedir. Kız, çeyizini alır gider ve koca evinin kütüğüne yazılırdı. Bundan sonra da, yaygın olarak, baba malından bir miras hakkı kalmazdı. (Ögel, 1979, s. 178) Kızın, baba malından aldığı mirası hakkında, kız kocasıyla birlikte müşterek tasarruf hakkına sahipti. Çünkü kız çeyizini getirmekte, güvey de baba malından hissesini almaktadır. Gelin ile güveyi mallarını birleştirerek, müşterek bir ev sahibi olurlardı. (Gökalp, 1976, 296) Hanımın vefatı halinde çocukları yoksa çeyizin kadının akrabalarına iade edilmesi özel mülkiyet kavramını güçlendirmiştir. (Donuk, 1980, 81, s. 165)

Kadın istediği zaman kaçıp, baba evine gidemezdi.Kadının baba evine gitmesi durumunda; kız evi, Kalın'ı geri vermesi gerekirdi. (Ögel, 1979, s.179) Kadının baba evine sebepsiz yere gitmesi "Kalın'ın" iade sebebidir. Kocanın karısına fena muamelede bulunması, başkalarıyla gayri meşru ilişkiler içine girmesi ve iktidarsız olması durumlarında, kadının boşanma hakkının olduğu kabul edilmektedir. Boşanmada kocanın kusurlu olması durumunda, kadın Kalın'ı iade etmez ve getirmiş olduğu çeyizi geri götürür. Hiçbir tarafın kusurlu olmaması durumunda; kadının ailesi Kalın'ı iade eder, erkek de çeyizi geri verirdi.(Aydın, 1995, s. 38)

Evlilik öncesinde Kalın uygulanması, ailenin sağlam hukuki temeller üzerine oturtulmasını sağlamıştır.Kalın Hukuku, aile bütünlüğünün korunması ve keyfi durumlarda bu bütünlüğün bozulmasının önüne geçilmesini sağlamıştır. Aynı zamanda Kalın Hukuku, aile bütünlüğü açısından önemli bir "aile sigortası"dır. Başka bir deyişle unutulmayan ve kaybolmayan bir "depozito" gibi idi. (Ögel, 1979, s. 179) 16. Yüzyıl'da Anadolu'yu gezen Alman bir Protestan bir rahip; çok eşliliğin güçlükleri ve maliyeti, çok evliliği engellemektedir. Kalın Hukuku'nun uygulanmasında dolayı boşanmalara sık rastlanılmamaktadır. (Schweigge'den akt. Ortaylı, 1985)

4.5. Çocuk Hukuku'nda Mülkiyet Uygulanması

Türklerde bütün çocukların, ana ve babalarının mirasında hissesi vardır (Uydu, 1995, s. 172) Mirasın intikali için baba ve ananın ölmesi lazım gelmezdi (Gökalp, 1976, s. 296) Erkek çocuklar, baba malından paylarının bir kısmını bir kahramanlık sonucu milli bir ad alarak elde etmektedirler. Buluş yaşına geldikten sonra bir kahramanlık göstermeğe çalışırdı ve bir kahramanlık gösterdiği gün cemiyet tarafından milli bir ad verilirdi. Dede Korkut'ta kahramanlık gösterdikten sonra milli bir ad alma hususunda "Ozan" rehberlik etmektedir. Ozan, küçük kahramanın babasına "Senin oğlun bir kahramanlık yaptı, ona bir milli ad verdik. Sen de ona sürülerinden, otağlarından, oymaklarından ayı-

“rıp bir ordu¹ ver” (Gökalp, 1976, s. 296) Bu anlamda adın, kişinin kaderini etkilediğine inanan Kırgızlar, ismin yaşatıcı ve var edici gücünden faydalanarak çocuğun hayatta kalmasını ve uzun bir yaşam sürmesini ümit ederlerdi.

Çocuk Hukuku’na göre ‘küçük oğlan’, babasının evinde oturur ve baba ocağını devam ettirirdi. Bundan dolayı en küçük çocuklara ‘Ot-Tegin’, yani ‘Ateş-Prensi” adı verilirdi. Babalarının mal ve servet mirası düşerdi.” (Ögel, 1989, s. 28, 29) Kadının ve çocuğunun kendilerine ait mülkü ya da parası olmuştur. (Donuk, 1980) Erkek çocuğu, babasının vefatından sonra baba ocağını devam ettirirdi. Babanın çocuk üzerindeki velayeti süresizdir. Babanın çocuklar üzerindeki otoritesi bulunmaktadır. Babanın yokluğu durumunda, çocuk üzerinde anne otoritesi olacak şekilde düzenlenmiştir. Aile de çocuklar kendi kendilerine yetecek kadar olgunluğa erişirlerse, büyüklerinden bağımsızlığını ister, hatta malın mülkün bir kısmını da zorla alabilmişlerdir. (Gökalp, 1991; Ögel, 1993)

Çocuk, ana babaya saygılı ve itaatkâr olmalıdır. Çocuğun en önemli ödevi “yetişkin olmaktır. (Doğan, 2000) Kız ile erkek yarımı gözetilmeksizin tüm çocuklar için “hak” kavramı kullanılmaya başlanmıştır. Satılan, köleleştirilen, ağır şekilde cezalandırılan, öldürülen çocuklara günümüz hukuk sistemlerindeki benzer haklar ile varlıkları tanınmıştır. (Donuk, 1980; Türkdogan, 1992) Ayrıca evlenmemiş erkek çocuklar, miras hakkına sahiptir. Eğer erkek çocuk yoksa kız çocukların da miras hakkı vardır. Ancak mirastan pay alan erkeklerin, kız çocuklarına bakmak, evlendirmek çeyizlerini ve düğün masrafları karşılamak yükümlülüğü söz konusudur.(Cin, Akyılmaz, 2011, s.37)

Babanın mirası anneye kalır ve çocukların vasisi de o idi. (Ögel, 1979:169) Kadının ailenin malı üzerinde hukuki hakkı bulunmaktadır. Kadın ve çocukların kendilerine ait mülkünün bulunması, evlenen kadının baba evinden getirmiş olduğu çeyiz malı üzerinde, kocasının hiçbir tasarruf hakkının bulunmaması (Donuk, 1980, 81, s. 165) Türklerde şahsi mülkiyet anlayışının geliştiğini yansıtır. Kadının kendine ait şahsi malı olabilir. Bu durum, herhangi bir Türk kadını olabileceği gibi bir Kağan eşi de olabilir. Attila’nın Hatunu Arıkan’ın ayrı bir sarayı, mabeyincisi ve müstakil gelirleri olduğu bilinmektedir.

4.6. Çocuk Hukuku’nda Evlat Edinme

Evlat edinme kurumunun tarihin çok eski dönemlerinden itibaren Türk toplulukları arasında yer aldığı ve büyük bir ciddiyetle uygulanmıştır. (Caferoğlu, 1939, s. 99) Evlat alan kimse, evlat edinilen çocuğu korumak, yetiştirmek ve topluma kazandırmak zorundaydı. (Serdar, 2008, s. 156) Umumiyetle kız evlâtlık edinme şeklinde olmuştur.(İnan, 1948, 130-131) Evlat edinme işlemleri, büyük törenlerle gerçekleştirildiği, törenler sırasında kurbanlar kesilmiştir. (Caferoğlu, 1939, s. 113; İnan, 1948, s. 131) Evlatlık alınan çocuklara, ‘tutunçu oğul’adı verilmiştir. (Kaşgarlı Mahmut, C. III, s. 375) Evlatlık; Kırgızlarda “asıra”, Uygurlarda “asiri”, Çuvaşlarda “usra”, Özbek ve Tatarlarda “asra”, Al-

¹ Buradaki ‘ordu’ kelimesi gerçek manadaki bir ordu değildir. Güç ve iktidar sahibi olması için ailenin servet sahibi olması anlamına gelmelidir. Baba hayatta iken, babasından mal alarak ayrılmış, müstakil bir “ev” kurmuş oğullar mirastan hisse alamazlar (Uydu 1995: 172)

tay-Hakaslarda “azıra”, Kazaklarda “asıra” şeklinde kullanıldığı görülür. Evlatlık edinme geleneğinin, vatani ve milleti için savaşta kurban olmuş şahsiyetlerin çocuklarını sahihsiz bırakmamak adına, arkada kalan çocukların bakılıp büyütülmesi şeklinde ortaya çıktığı ileri sürülür, (Ünal, 2015, s. 31) Anne ve babanın rızası ile gerçekleşen evlat edinme, öz çocuğun sahip olduğu bütün haklarına sahip olduğu ve mülkte de payı bulunduğu görülür. Evlatlık olarak bir başkasından alınan çocuğun yeni anne ve babasına ömür boyu bakmakla mükellef olduğuna inanılırdı.(Ünal, 2015, s. 32)

Evlatlık alınan çocuklar, ailenin gerçek çocukları gibi görülür, ailenin bir üyesi sayılırdı. (Özkan, İzgi, 1987, s. 92; Koca, 2002, s. 12) evlatlık veren ailenin kötü maddi durumu nedeniyle çocuklarına bakacak güçlerinin olmaması, aileyi evlatlık verme yoluna itebilmiştir. (Caferoğlu, 1939, s. 101; Avcı, 2014, s. 28; Aydın, 2012, s. 19; Ekinci, 2014, s.74) Evlat edinmekle kabilenin nüfusunu arttırmak, kabileyi genişletip güçlendirmek amaçlarıyla yapılmıştır. (İnan, 1948, s.132) Çocuk Hukuku’na göre evlat edinme hakkı erkeğe verilmiştir. Kadına, kocası var olduğu sürece tek başına evlat edinme hakkı verilmemiştir. Ancak kadın dul kaldıktan sonra evlat edinme hakkını kullanabileceği kabul edilmiştir.(Caferoğlu, 1939, s. 105)

Bir aile çocuklarını evlatlık verdiği andan itibaren, çocukları üzerindeki hak ve yükümlülükleri sona ermiş olmaktaydı. Eğer aile evlatlık vermekten vazgeçip çocuğunu geri almak isterse; evlatlık alan ailenin, evlatlık için yaptığı bütün masraflarını ödemesi gerekiyordu. (Avcı, 2014, s. 29,Aydın, 2012, s. 19; Ekinci, 2014, s. 74; Caferoğlu, 1939, s. 106) Evlatlık alan, evlatlığını kendi çocuklarından hiçbir surette ayırmama yükümlülüğü ile karşı karşıyaydı. Kişi, tıpkı öz çocukları gibi evlatlığının da masraflarını karşılamak ve onu mirasından yararlandırmakla yükümlüydü. (Aydın, 2012, s.19; Avcı, 2014, s. 29; Arsal, 2002, s. 155) Eğer babalık, evlatlık olarak alınan kişiye karşı görevlerini yerine getirmezse, yapılan sözleşme ortadan kalkarak akrabalık sona erer. (İzgi, 1987, s. 91) Evlatlığın kovulması durumunda, evlatlığa kalın (evlenme masrafı) veya “ençi” (muayyen bir hisse) verilirdi. (İnan, 1948, s. 130-131)

Evlatlık çocuğun, evlatlık alan aileye karşı hak ve yükümlülükleri düzenlenmiştir. Evlatlık, kendisini evlat edinen kişiye öz babası gibi davranmak, ona itaat etmek ve onun koyduğu kurallara uymakla yükümlü kılınmıştır. (İzgi, 1987, s. 92) Evlat edinen, çocuğa kötü muamelede bulunur ya da çocuğu aç bırakırsa, evlatlığın evden ayrılıp istediği yere gidebilme hakkı da kabul edilmiştir. (Arsal, 2014, s. 340; Avcı, 2014, s. 29) Kimsesiz çocuklar değil de ailesiyle birlikte yaşamış olan çocukların evlat edinildiği görülmüştür. Evlatlık, bedelsiz olabileceği gibi belirli bir miktar para ya da mal karşılığında verilebilmekteydiler. Evlatlık verme karşılığı olarak alınan bu mal ya da paraya ‘süt sevinci’ adı verilmiştir. Evlat edinme sözleşmesi bir bedel karşılığında yapıldı. Evlatlık veren kişinin aldığı para, (süt sevinci) evlatlık sözleşmesinde bizzat yer alırdı. Süt sevinci, öz ailesinin çocuk için yaptığı masrafların bir karşılığı olduğu kabul edilmektedir. (İzgi, 1987, s. 93,144; Aydın, 2012, s.19; Avcı, 2014, s. 28)

4.7. Diğer Çocuk Hukuk Uygulamaları

İslamiyet'in etkisiyle değişen geleneklerden birisi de sünnet edilme hadisesidir. Türkler bu durumu "oğlan eretti" (Divanü Lügati't Türk, 1985) ifadesi ile vermişlerdir ki, bu ayrıca "ogul ersindi" (Divanü Lügati't Türk, 2006) bir diğer deyiş ile "oğlan erkekleşti" tarzında bir söylemdir. Doğumdan en geç yedi gün sonra çocuğa ismin konulması, çocuk için akika kesilmesi ve kız çocuklarının kulağının delinmesi uygulamaları bulunmaktadır.(Oflaz, 2017, s. 294)Aile doğumundan sonra çocuğun, yaşamayacağı ihtimali karşısında tedirginlik duyar, bir çeşit adak merasimi icra ederdi. (Ünal, 2015, s. 25) Türklerde nikâhsız evlilik söz konusu değildir. (Türkdoğan, 1992, s. 35) Türk aile hukukunda, kadının ve çocukların kendilerine ait mülkü vardı (Donuk, 1980, s. 165) Türklerde ailenin bölünmesine önem verildiğinden oğlan evlendikten sonra babasının izni olmadan evinden ayrılamazdı. (Aksoy, 2011, s. 13) Eski Türk ailesinde özel mülkiyet vardır. (Donuk, 1980:167) Miras hukukunda bütün çocukların, ana ve babalarının mirasında hissesi vardır. (Uydu, 1995, s. 172). Ancak kumaların çocukları, babalarının servetinden pay alamazlardı. (Türkdoğan, 1992, s. 38) Yine de bazı kaynaklarda oğlundan erkek torunu olan dedelerin, bu çocukları babasının yanından alarak kendilerinin yetiştirdiğine dair bilgilere rastlanmaktadır. Buna gerekçe olarak da, dedelerin kendi oğullarından daha deneyimli olmaları sebebiyle torunlarına oğullarından daha iyi bakabileceklerini düşünmeleri gösterilmiştir. (İbn Fazlan, 1995, s. 59; Onay, 2012, s.350)

Sonuç

Bumin Kağan ve İstemi Han'ın, Köl Tigin Abidesi'nin doğu cephesinde; *'cariye cariyeli olmuştu. Küçük kardeş büyük kardeşini bilmezdi, oğlu babasını bilmezdi. öyle düzene soktuk.'* şeklinde sözleri, Türk milletini bütünlük içinde tutmak ve yurt savunma ve yurdu büyütme amacıyla aile kurumunda hukuki düzenlemeler yaptığı şeklinde düşünülebilir. Türk milletini bütünlük içinde tutmak amacıyla ordu hukuk düzeni ile aile hukuk düzeni şeklinde merkezi iki güç oluşturulmuştur. Çocuğun yetişkinden ayrı olduğu ve ona göre tutum ve davranış geliştirilmesi gerektiği düşüncesi, çocuk algısına çocuk hakları perspektifini kazandırmıştır. Çocukların korunmasında toplumun ve devletin sorumluluğunun bulunduğu algısıyla oluşturulan politikalar yazılı olmayan Çocuk Hukuku'nu ortaya çıkartmıştır.' Çocuk Hukuk düzenine, Türklerin adalet duygusundaki gelişmişlik göstergesi olarak yansıtılmıştır. Çocuk Hukuku; çocukta kuvvet, beceriklilik şan, şeref, disiplinli, yaratıcılık, cesur ruhlu, çevik bir savaşçı gibi unsurları ortaya çıkaracak şekilde düzenlenmiştir. Çocuk hakları düzenlenerek, yasalarla güvence altına alınmıştır. Türk tarihinin her döneminde, aile-çocuk-millet birbirleriyle özdeşleştirilmiştir. Çocuk Hukuku ile devletin temel dinamikleri olan bağımsızlık ve egemenlik duygu ve düşüncelerine derinlik kazandırılmıştır.

Çocuk, toplumun yasaları ve kültürü içinde eğitilmesi gereken küçük bir yurttaş imgesidir. Çocuğun bedensel, zihinsel, duygusal, sosyal, ahlâki ve ekonomik bakımdan sağlıklı gelişebilmesi için Çocuk Hukuku oluşturulmuştur. Toplumsal bellek Çocuk Hukuku'nun esin ve besin kaynağı olmuştur. Sosyal hayatı oluşturan anlamlar ve değerler üzerinden çocuğa dinamik ve ideal hayat verilmiştir. Anne ve baba sosyal hayatın temel taşıyıcısı olmuşlardır. Sosyal hayatın anlam ve değerlerin çocuğa

aktarımında; ana-baba denetimi ve duygusal bağlılık zemininde, çocukların özerkliğini sağlayacak şekilde gerçekleşmiştir.

Çocuk Hukuku'nda amaçlanan değerleri gerçekleştirilmesi için ‘‘Kumaru’’ anlamına gelen söz, öğüt ve miras kurumu oluşturulmuştur. Kumaru Kurumu; öğretilen konuların geçmişle ilişkisini bilinçli olarak çocukların zihnine verme saklama gücü görevi yaptığı düşünülebilir. *Kız anadan görmeyince öğüt almaz, oğul babadan görmeyince sofrı çekmez şeklinde* formüle edilmiştir. Aile kurumunda; nine geçmişin, anne şimdinin, çocuk ise geleceğin imgesidir. Nine şefkatin, anne merhametin, çocuk masumiyetin sembolüdür. .

Çağdaş aile topluluklarında, çocuk kendisi olmakla gurur duyan bir özne haline gelmiştir. Türk kültüründe uygulanan Çocuk Hukuku, çocuğu kendisi olmakla gurur duyan bir özne olmaktan çıkartarak, çocukların erdemli olmalarını sağlamıştır. Çocuk ailesine, toplumuna, milletine karşı aidiyet hissi ve ideal görev bilinci çocuk yaşamının temeli olmuştur. Çocuk kendisi ile değil, topluma yaptığı hizmetleri ile gurur duyan özne haline gelmiştir. Bundan dolayı toplum barışına katkı yapmışlardır.

Türk kültür tarihinde geliştirilen ve uygulanan Çocuk Hukuku ve bundan doğan duygu ve düşüncelerin, ‘‘aile kurumunun bekası’’ gibi günümüz sorunlarına ışık tutacak şekilde yorumlanmasının gerekli olduğunu ifade edebiliriz

Kaynaklar

- Aydın, M. Akif (2012). *Türk hukuk tarihi*. 9.b., , İstanbul: Beta
- Aydın, Mehmet Akif (1989). ‘Aile’, *TDV. İslam Ansiklopedisi*. C. 2, İstanbul, ss. 196-200.
- Aksoy, İlhan (2011). ‘‘Türklerde aile ve çocuk eğitimi’’. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 4(16)11,19
- Akarsu, Bedia (1998). *Kişi kavramı ve insan olma sorunu*. İstanbul: İnkılâp Yayınevi,
- Akarsu, Bedia (1963). ‘‘Kant’ta mekân ve zaman kavramları’’. *Felsefe Arşivi*, S.14,
- Avşar, Erdoğan (1999). ‘‘Avşar Ağıtlarında Ocak ve Ocakın Çocuklarla İlişkisi,’’ 3.*Uluslar arası Çukurova Halk Kültürü Bilgi Şöleni Bildirileri*, Adana.
- Avcı, Mustafa (2014). *Türk hukuk tarihi dersleri*. 4.b., Konya: Mimoza.
- Arsal, Sadri Maksudi,(2002). ‘Eski Türklerin hususi hukuku’, *Türkler*, ed. Hasan Celal Güzel-Kemal Çiçek-Salim Koca, C. III, Ankara: *Yeni Türkiye Yayınları*.
- Arsal, Sadri Maksudi (2014). *Türk tarihi ve hukuk*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Batur Zekerya, Beştaş Merve, (2011). ‘‘Divanu Lugat’it Türk’te Çocuk Dünyası ve Çocuk Eğitimi’’, *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* Volume 6/2 Spring, Turkey, p. 247-262.
- Balo, Solmaz (2009). *Yusuf, uluslararası ilkeler ışığında çocuk koruma kanunu ve uygulaması*., İkinci Baskı, Ankara: Seçkin Yay.
- Barthol, Vilhelm (2013). *Orta Asya Türk tarihi hakkında dersler*. çev. Ragıp Hulusi Özdem, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Beter, Önder (2010). *Türkiye ve İngiltere’de çocuk koruma sistemleri*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara:

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Bumin, Kürşat (1983). *Batıda devlet ve çocuk*. İstanbul: Alan Yayıncılık.
- Caferoğlu, Ahmet (1968). *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*, İstanbul: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Caferoğlu, Ahmet (1939). ‘Türk teamül hukukunda evlatlık müessesesi. *Türk Hukuk ve İktisat Tarihi Mecmuası*, C. 2, , İstanbul: İstanbul Üniversitesi Türkiyat Enstitüsü, s.
- Cebeci, Dilaver (2009). *Tanzimat ve Türk ailesi*. İstanbul: Bilgeoğuz Yayınları.
- Cin, Halil, (1988). *Eski hukukumuzda boşanma*. Konya: Selçuk Üniversitesi Yayınları.
- Cin, Halil (1988). *İslam ve Osmanlı hukukunda evlenm*. 2.b., Konya: Selçuk Üniversitesi Yayınları.
- Cin, Halil, Akgündüz, Akgündüz (1989). *Türk hukuk tarihi*. C. I, Konya: Selçuk Üniversitesi Yay.
- Cin, Halil,, Akyılmaz, Gül (2011). *Türk hukuk tarihi*., 4 Baskı, Konya: Sayram Yay.
- Çandarlıoğlu, Gülçin (2003). *İslam öncesi Türk tarihi ve kültürü*. İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı.
- Donuk, Abdülkadir (1980,81). “Çeşitli topluluklar da ve eski türklerde aile”. *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, S. 33, s. 147,168.
- Doğan, İsmail (2000). *Akıllı küçük. çocuk kültürü ve çocuk hakları üzerine sosyo-kültürel bir inceleme*. İstanbul: Sistem Yayıncılık.
- Dirican, Rabia (1988). “Tarihi süreçte çocukluk ve çocuk hakları”. *Çocuk ve Gelişim Dergisi (ÇG-D)*, C.2, S. 2, s. 31, 51.
- Demir, Abdullah (2011) *Türk hukuk tarihi*. İstanbul: Yitik Hazine Yayınları.
- Ekinc, Ekrem Buğra (2014). *Osmanlı hukuku*. İstanbul: Arı Sanat Yayınları.
- Ertuğrul, Halit (2009). *Ailede ve okulda çocuk eğitimi*. 32. Baskı, İstanbul: Nesil Yay.
- Ergin, Muharrem (1989). *Dede Korkut Kitabı*. Ankara: TDK Yayınları.
- Eberhard, Volfram (1196). *Çin’in şimal komşular*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Erkul, Ali (2002). “Eski Türklerde aile”. *Türkler*, ed. Hasan Celal Güzel-Kemal Çiçek-Salim Koca, C. III, *Yeni Türkiye Yayınları*, Ankara, 2002, s. 159-175.
- Fındıkoğlu,Z. F., “Türklerde aile içtimaiyatı”, *Aile Yazıları*, der. Beylü Dikeçligil, Ahmet Çiğdem, C. I, T.C. *Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları*, Ankara, 1991, s.13,36.
- Güler, Ali (1992). “İlk Yazılı Türkçe Metinlerde Aile ve Unsurları Sosyo Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi”, C. I, Ankara, T.C Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayını. 49
- Gündüz, Ahmet (2012). “Tarihi Süreç İçerisinde Türk Toplumunda ve Devletlerinde Kadının Yeri ve Önemi”. *International Journal of Social Science*, vol. 5, Issue. 5, October, s. 130.
- Freyer, Hans (1977). *İçtimai nazariyeler tarihi*. çev. Tahir Çağatay, 3.b., Ankara: AÜDTCF Yayınları.
- İlgen, Abdülkadir (2005). “Bozkır göçebelerinde sosyo ekonomik yapı”. *İktisat Fakültesi Sosyal Siyaset Konferansları* 49. Kitap, Prof. Dr. Turan YAZGAN’a Armağan Özel S. İstanbul.
- Gökalp, Ziya(1977). *Türk töresi*. İstanbul: İnkılâp Yayıncılık.
- Gökalp, Ziya(1976). *Türk medeniyeti tarihi*. Haz: Kazım Yaşar Koprman İsmail Aka, İstanbul: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Gokalp, Ziya (1991). *Türk uygarlık tarihi*. Y. Çötüksöken (Yay. haz.). İstanbul: İnkılap Kitapevi.
- Gökyay, Orhan Şaik (2006). *Dede Korkut hikâyeleri*. İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Gömeç Saadettin Yağmur (2014). *Türk tarihinden izler II*. Ankara: Berikan Yayınevi.
- Gülensoy, Tevfik (1973). *Altay dillerindeki akrabalık adları üzerine notlar*. Ankara: TDAY.

- Güler, Ali(1992). *İlk yazılı Türkçe metinlerde aile ve unsurları sosyo kültürel değişme sürecinde türk ailesi*. C. I, Ankara: T.C Başbakanlık, Aile Araştırma Kurumu Yayını. 49.
- Gumilev, Levō Nikoloyeviçō (2003). *Eski Türkler*. Çev. D. Ahsen Batur, İstanbul: Selenge Yayınları.
- Güler, Ali, AKGÜL, Suat, ŞİMŞEK, Atilla (2007). *Türklük bilgisi*. Ankara: Türkar.
- Fazlan, İbn (1995). *Seyahatname*. çev. Ramazan Şeşen, , İstanbul: Bedir Yayınevi.
- Heywood, Colin. (2003). *Baba bana top at! batı'da çocukluğun tarihi*. Çev. Esin. Hoşsucu, İstanbul: Kitap Yayınevi.
- İzgi, Özkan (1987). *Uygurların siyasi ve kültürel tarihi, (hukuk vesikalarına göre)*. Ankara: Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- İlgen, Abdulkadir (2005). “Bozkır göçebelerinde sosyo ekonomik yapı”. *İktisat Fakültesi Sosyal Siyaset Konferansları* 49. Kitap Prof. Dr. Turan YAZGAN’a Armağan Özel Sayısı, İstanbul, s. 817, 840.
- İnan, Ali Naim (1968). *Çocuk hukuku*. İstanbul: Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yay.
- İnan, Abdülkadir. “Göçebe Türk boylarında evlatlık müesseseleriyle ilgili gelenekler”. *AÜDTCFD*, C. 6, S. 3, Mayıs-Haziran, 1948, ss. 127-137.
- Kaşgarlı Mahmud (1985). *Divanı Lugat'it Türk tercümesi*. C. III, Çev. Besim Atalay, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Kafesoğlu, İbrahim (1993). *Türk milli kültürü*. İstanbul: Boğaziçi Yayınları
- Kalkıner, N., Kasapoğlu, A. (2011). *Aile Sosyolojisi*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Koschaker, Paul. (1997). *Roma özel hukukunun ana hatları*. Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları No:414, Sevinç Matbaası.
- Koca, Salim, (2008). “Türk aile kültürü”. *Kardeş kalemler*. S.14, Avrasya Yazarlar Birliği Yayınları.
- Koca Salim (2002). “Eski Türklerde sosyal ve ekonomik hayat”. *Türkler*. ed. Hasan Celal Güzel-Kemal Çiçek-Salim Koca, C. III, , Ankara: Yeni Türkiye Yayınları
- Koca, Kürşad, UĞURLU, Serdar (2010). “Dede Korkut hikâyelerinden hareketle Türk kültüründe erkek evlat olarak oğul kavramı”. *Akademik Bakış Dergisi*, S. 22.
- Köymen, Mehmet Altay (1973). Alp Arslan zamanı Türk toplum hayatı. *Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, S.4, Ankara: Güven Matbaası.
- Ligeti, L. (1962). *Attila hunlarının menşei*. İstanbul.
- Ögel, Bahaeddin (2001). *Dünden bugüne Türk kültürünün gelişme çağları*. 4. Baskı, İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları.
- Ögel, Bahaeddin (1979). *Türk kültürü gelişme çağları*. 2. Baskı, Ankara: Kömen Yayın ve Dağıtım.
- Ögel, Bahaeddin (1991). *Türk kültür tarihine giriş*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Ögel,Bahaeddin, (2016). *Türklerde devlet anlayışı*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Onur, Bekir. (2005). *Türkiye’de çocukluğun tarihi* (2.bs.). Ankara: İmge Yayıncılık.
- Onay,İbrahim (2012). “Eski Türk toplumunda aile düzeni ve bunun dini, siyasi hayata yansımaları”. *International Journal of Social Science*, Vol. 5, Issue 6, December, s. 347-357.
- Oflaz, Abdulhalim (2017). “Çocuk eğitimi/terbiyesinde nebevî metod”. *İğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11, s. 290-294.
- Öztan, Güven Gürkan (2013). *Türkiye’de çocukluğun politik inşası*. (2. Bas..), İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay.

- Öztürk, Hatice Karakuş (2017). “Çocukluğun tarihsel gelişimi üzerine düşünceler”. *Iğdır üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S.13, s. 253-276.
- Öcal, Oğuz, M. (2012). “Yazılı hukuk töre cinayetleri”. *Millî Folklor*, Yıl, 24, S: 95, s. 103,110.
- Orkun, Hüseyin (1946). *Türk tarihi I*. Ankara: Akba Kitabevi.
- Özcan, Hüseyin (2007). *Anadolu alevi kültüründe kadına bakışın temelleri*. Uluslararası Asya ve Afrika Çalışmaları Kongresi. Ankara: Eylül. 1-10.
- Özkan, İzgi (1987). *Uygurların siyasi ve kültürel tarihi, (hukuk vesikalarına göre)*. Ankara: Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- Platon, (2014). *Devlet*. İstanbul: Profil Yayınları.
- Özdener, Kadri Süreyya (1988). ‘İslam öncesi Türklerde kadının içtimai yeri’, *Sosyoloji Konferansları Dergisi*, S. 22, ss. 225-235.
- Rasonyi, Laszlo (1971). *Tarihte Türklük*. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- Roux, Jean-Paul (1989). “Ortaçağ Türk kadını: 1. oymayazı metinlerine göre kadın”,çev. Gönül Yılmaz, Erdem, C. 5, S. 13, Ocak, Ankara, 1989, s.199-226.
- Roux, Jean-Paul (1990). “Ortaçağ Türk kadını: II. Türk kadını hakkında ortaçağ bilgileri”, çev. Gönül Yılmaz, Erdem, C.6,S.18, Eylül, Ankara, s. 694-724.
- Sayın, Önal (1990). *Aile sosyolojisi: ailenin toplumdaki yeri*. İzmir: Ege Üniversitesi Basımevi.
- Sağlam, Mehmet ve ARAL, Neriman (2011). “Boşanma sürecinde olan ailelerdeki çocukların aile algılarının resimler aracılığı ile incelenmesi”, I. *Türkiye Çocuk Hakları Kongresi Yetişkin Bildirileri Kitabı -2*. Bas., İstanbul: Çocuk Vakfı Yay.,
- Savkan, Hülya (2004). “Dede Korkut Kitabı’nda anne-çocuk ilişkisi”. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. S.12. s. 90,103.
- Serdar, İlknur (2008). “Birlikte velayet”. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 10, S.1, s.155, 197.
- Sümer, Faruk (1959). “Oğuzlar’a ait destani mahiyette eserler”. *AÜDTCFD*, C. 17, S.3, 4, s. 359-456.
- Sevinç, Necdet (1987). *Eski Türklerde kadın ve aile*. İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı.
- Türkdoğan, Orhan (1992). “Türk ailesinin genel yapısı”. *Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi*, C. I, Ankara: TC. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları.
- Türkdoğan, Orhan (1999). Türk ailesinin yapısı ve tarihi gelişimi. *Türk Dünyası Araştırmaları*, Haziran.
- Timur, Hıfzı, (1944). “Eski örfi hukukumuzda nişanlanma ve kalım müessesesi”, Ebül’ula Mardin’e Armağan, *ÜHF*. İstanbul, s.1137-1149.
- Ünal, Ali (2015). “Geleneksel Türk ailesinde çocuk ve çocukla ilgili inanç felsefesi: Kırgistan örneği”. *Sosyal Politika Çalışma Dergisi*, Yıl 15,S.35 Temmuz Ağustos, s.9,35
- Uydu, Mualla (1995). *Türk-İslam bütünleşmesi*. İstanbul: Hamle Basın Yayıncılık.
- Yalçın, Süleyman Kaan K. ve Şengül M. (2004). “Dede Korkut Hikâyeleri’nin çocuk eğitimi açısından öne sürdüğü değerler ve ortaya çıkarmak istediği tip üzerine bir değerlendirme”. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2, s. 209-223.
- Yakut, Esra (2002). “Eski Türklerde hukuk”. *Anadolu Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, C.,1 S.3, Eskişehir, s. 401, 426.
- Yavuzer, Haluk (2003). *Çocuk psikolojisi*. 25. Baskı, İstanbul: Remzi Kitabevi.

Yılmaz, Ayfer (2004). “Türk kültüründe kadın”. *Millî Folklor*. S. 61. s.111-123.

Hacip, Yusuf Has (1998). *Kutadgu Bilig*. (Çev. Reşit Rahmeti Arat), Ankara: TTK Yay.

ÇAĞDAŞ TEHDİTLERE KARŞI SÜNNET PERSPEKTİFİNDEN AİLEYİ AYAKTA TUTAN ETİK DEĞERLER

Muhammet Ali ASAR*

Öz

Çağdaş dönemde kapitalizm, sekülerizm, hedonizm ve materyalizm gibi akımlar Allah-insan, insan-insan, insan-âlem, erkek-kadın arasındaki ilişkileri doğal/fitri mecrasından çıkarmıştır. Bu akımlar yeryüzünü imar yerine tahakkümü, paylaşma yerine bencilliği, uzlaşma yerine çatışmayı, şefkat yerine öfkeyi, sevgi yerine nefreti ön planda tutmaktadır. Böylece madde maneviyatı esir almış, merhametsizlik kök salmış, ahlaki çöküntü derinleşmiş, hazcılık, güç tutkusu ve konfor arayışı modern insanın temel gayesi haline gelmiştir. Çağdaşlaşmanın sonucu olarak ortaya çıkan bu anlayışın etkisiyle aileyi kuran ve yaşatan değerlerde, onu çevreleyen normlarda, kültürel kodlarda, ilişkiler ağında kısaca aileyi kuşatan zihniyet dünyasında farklılaşma dikkat çekici boyutlara ulaşmıştır. Bu bağlamda ailenin korunması değişkenler karşısında sabitelerin belirlenmesi ve geleceğe taşınmasıyla mümkündür. Çağdaşlaşmanın getirdiği hızlı değişim sürecinde alışkanlıklar, davranış formları, düşünce kalıpları değişebilir. Ancak dini ve etik değerlerin sabit kalması esastır. Bu esaslar temel ilkeler olarak Kur'an tarafından belirlenmiş, Hz. Peygamber'in sünnetiyle çağları aşan bir örneklikle hayata geçirilmiştir. Bu tebliğde çağdaş tehditlere karşı aileyi koruyan sünnet kaynaklı paradigmalara vurgu yapılmaktadır. Zira “*Sizin en hayırlınız ailesine karşı hayırlı olanlardır.*” sözünü söyleyen Hz. Peygamber'in mesajlarında Müslüman bir ailenin kuruluşundan gelişimine, sürdürülebilirliğinden sonraki nesillere etik değerlerin aktarımına kadar korunması gereken tüm sabiteler mevcuttur. Hz. Peygamber'in sünneti, ailenin sağlam temeller üzerine inşa edilmesini sağlayan, başta eşler olmak üzere tüm aile fertlerinin statülerini fitrata uygun olarak tanzim eden, aile bireylerini sevgi ve merhametle birbirine bağlayan, zaman ve zemine göre değişmeyen değerler inşa etmektedir. Bu tebliğde ayrıca şu somut sorulara cevap aranmaktadır. “Günümüzde aile birliğini tehdit eden çağdaş sorunlar nelerdir?”, “Sünnetin hangi etik değerleri çağdaş tehditler karşısında aileyi koruyabilecektir?”, “Sünnetin aileyi kuran, geliştiren, devamlılığını sağlayan ve aile değerlerini gelecek nesillere taşıyan ilkeleri nelerdir?”

Anahtar Kelimeler: Sünnet, Aile, Tehdit, Etik, Değer.

The Ethical Values That Helps the Family Sustain Against Contemporary Threats

Abstract

In the contemporary period, movements of thoughts such as capitalism, secularism, hedonism and materialism took out the relations between God-man, man-man, man-world, man-woman from their natural paths. These currents prioritize domination rather than enhancement, selfishness for sharing, conflict for reconciliation, anger for

* Dr. Öğr. Üyesi, Çankırı Karatekin Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi Temel İslam Bilimleri Bölümü, muhammetaliasar@karatekin.edu.tr.

compassion and hatred for love. Thus, matter has taken captive spirituality, mercilessness expanded, moral collapse deepened, and the pursuit of pleasure, passion for power and comfort became the main goal of modern man. With the effect of this understanding that emerged as a result of modernization, the differentiation has reached remarkable dimensions in the mentality that surrounds the family values which establish and sustain the family, the norms that surround it, cultural codes, and the network of relationships. In this context, the protection of the family is possible by determining the constants against the variables and moving them to the future. In the rapid change process brought by modernization, habits, behavior forms and thought patterns can change. However, it is essential that religious and ethical values remain constant. These principles were determined by the Qur'an as the basic principles and they were implemented by the Sunnah of the Prophet with a model that exceeds the ages. This paper emphasizes Sunnah-based paradigms that protect the family against contemporary threats. "Your best is the one who treats his family best." In the messages of the Prophet, there are all the constants that need to be protected, from the establishment of a Muslim family to its development, from its sustainability to the transfer of ethical values to the next generation. The Sunnah of the Prophet builds values that allow the family to be built on solid foundations, regulate the status of all family members, especially spouses, in accordance with the human nature, connect family members with love and compassion, and these values do not change according to time and circumstances. In this paper, answers are sought for the following concrete questions. "What are the contemporary problems that threaten family unity today?", "What ethical values of the Sunnah will be able to protect the family against contemporary threats?", "What are the principles of the Sunnah that establish and develop the family, ensure its continuity and carry family values to future generations?"

Keywords: Sunnah, Family, Threat, Ethics, Value.

Giriş

18. yüzyılın sonunda yaşanan sanayi devrimi ve sonrasındaki ekonomik, sosyal, kültürel ve siyasi değişimler 20. yüzyılda bilgi ve iletişim teknolojilerindeki öngörülemez hızdaki ilerlemeyle yeni boyutlar kazanmıştır. Teknoloji, kitle iletişim araçları, ekonomi, ticaret, tüketim alışkanlıkları ve kültürel yapıdaki küreselleşme yönlü süratli değişim ve dönüşüm toplumları derinden etkilemiştir. Küreselleşme sürecindeki gelişmeler insan hayatında önemli kolaylıklar sağlasa da sosyal, psikolojik ve kültürel birçok sorunu da beraberinde getirmiştir (Şen, 2009, s. 631). Söz konusu değişim ve dönüşüm insanın varlık, âlem, insan tasavvurunu da derinden etkilemiştir. Bugün gelinen noktada yeryüzünü imar yerine tahakküm, verme yerine yaptıklarının karşılığını isteme, paylaşma yerine bencillik, kardeşlik yerine çatışma, şefkat yerine öfke, sevgi yerine nefreti öne çıkaran bir insanlık anlayışıyla yüz yüze gelinmiştir (Köse, 2013, s. 59). Çağdaş dönemde insanın duygu dünyası ve hayatı anlamlandırması bu şekilde bir savrulma yaşarken, modernleşmenin beraberinde getirdiği göç ve kentleşme, işsizlik, yoksulluk, şiddet ve saldırganlık, boşanma, evliliğin ertelenmesi gibi unsurlar da aile kurumunu tehdit etmeye başlamıştır (Şen, 2009, s. 631).

Bununla birlikte modern dönemde aile kurumunun geleneksel fonksiyonları da değişime uğramıştır. Geleneksel toplum yapısında aile içinde yerine getirilen eğitim, sosyal güvenlik, çocuk-yaşlı-engelli bakımı, toplumsallaşma gibi fonksiyonlar, kentleşmiş modern sanayi toplumlarında aileden alınmış, kamu ile özel kuruluşlar ve sivil toplumun yönetimindeki okul, kreş, yurt, huzurevi gibi yapılara

devredilmiştir. Ancak toplumsal deneyimler göstermiştir ki, hiçbir kurumsal yapı, ailenin yerine getirdiği fonksiyonları aile kadar başarılı bir şekilde gerçekleştirememektedir (Gündüz, 2019, ss. 81-103; Şen, 2009, ss. 630-662). Aile kurumunda ve evlilik pratiklerinde yaşanan değişimler zaman zaman toplumsal yapı içerisinde tedirginlikle karşılanabilmekte, evlenme oranlarındaki düşüş ve boşanma oranlarındaki yükseliş gibi temel göstergelere bağlı olarak aile kurumunun çözülmeye doğru gittiği, evliliklerin dağıldığı yönünde bir endişenin dile getirildiği görülmektedir. Bu durum aileyi güçlendirmeyi ve muhafaza etmeyi mümkün kılacak yaklaşımlar ve enstrümanların neler olabileceği sorusunu da beraberinde getirmektedir (Gündüz, 2019, s. 82).

Aile gerçekte dinsel bir oluşumunun en içsel mekânıdır. Toplumu dinsel yaklaşımlarla özdeşleştiren yorumlara önem verildiğinde, ailenin nasıl olup da dinsel bir çekirdek özelliğini içinde barındırdığını gözlemlemek hiç de imkânsız değildir. Bugün modern argümanların alt üst ettiği süreçler zincirinde, ailenin dinsel boyutunu fark etmek gitgide zorlaşmaktadır. Oysa aileyi toplumla bütünleştiren, ilişkilendiren temel itki nasıl dinse, aynı şekilde onu kendi içinde tutarlı bir ilişkiler yumağına döndüren de yine dindir. Dinin aileyle örtüşen boyutlarında günümüz dünyasında hissedilebilir bir düzeyde gözlemlenen çözülme, söz konusu yapının dinsel düzeydeki geleceğine ilişkin endişeleri ele almayı zorunlu kılmaktadır (Subaşı, 2002, s. 512). Bu bağlamda aile yapısındaki dinsel çözülmenin durdurulması, söz konusu endişelerin giderilmesi, aile yapısının muhafazası, güçlenmesi ve geleceğe taşınması değişkenler karşısında sabitelerin belirlenmesi ve korunmasıyla mümkün olabilecektir. Nesiller değiştikçe alışkanlıklar, davranışlar ve hayata dair düşünceler değişebilir. Buna karşın dînî ve etik değerler çağlar üstü, evrensel ve sabittir. Bu değerler Kur’ân tarafından belirlenmiş, sünnet tarafından muhteşem örneklerle hayata geçirilmiştir. Dolayısıyla Müslüman bir ailenin yaşamında, kuruluşundan gelişimine kadar her aşamada korunması gereken sabiteler mevcuttur (Martı, 2019, s. 62).

Bu tebliğde modernleşmenin tehdit ettiği aile kurumunu ayakta tutacak, yapıyı geleceğe taşıyacak rahmet, muhabbet, adalet, vefa, sadakat, kanaat, sabır, rikkat, ihsan, samimiyet gibi Hz. Peygamber’in aile hayatında örneklerini sunduğu ve çağları aşan nitelikli ahlaki ilkelerden rahmet, muhabbet ve adalet gibi değerler işlenecektir. Konu, ilgili değerleri her boyutuyla kapsayan hadis rivayet örgüsüyle kompoze edilecek, Hz. Peygamber’in hayatından örneklerle somutlaştırılacak ve bu uygulamalar yorumlanarak sonuçlar çıkarılacak, buradan hareketle sünnet kaynaklı paradigmalara ailenin kurulması, yaşaması ve ilgili değerlerin gelecek nesillere aktarılmasındaki rolü ortaya konacaktır. Böylece günümüz ailesini tehdit eden birçok sorunun Hz. Peygamber’in aile ile ilgili çağları aşan rehberliğiyle çözülebileceği görülecektir.

1. Adalet-Mizan İlişkisi

Adâlet, davranış ve hükümde doğru olmak, hakka göre hüküm vermek, eşit olmak, orta yol, istikamet gibi anlamlara gelmektedir. Kur’ân-ı Kerîm’de ve hadislerde genellikle düzen, denge, denklik, eşitlik, gerçeğe göre hüküm verme, doğru yolu izleme, dürüstlük, tarafsızlık gibi anlamlarda kullanılmıştır. Kur’ân-ı Kerîm’de İslâm toplumunun bir niteliği olarak geçen “vasat ümmet” (Bakara 2/143)

tabirindeki vasat kelimesi de bazı müfessirlerce “adâlet” olarak anlaşılmıştır. Buna göre toplumsal hayatta aşırılıklardan uzak, dengeli ve uyumlu bir hayat tarzı ön görülmüştür (Çağrı, 1989, c. 1, s. 341). Adalet bireysel ve toplumsal hayatta düzeni hakkaniyet ölçülerine göre sağlayan ahlaki erdemdir.

Yüce Allah’ın mutlak adalet sahibi aşırılığa meyletmeyen manasındaki “Adl” ve adaletle hükmeden anlamındaki “el-Muksit” isimleri dikkat çekmektedir. Böylece o mutlak adalet sahibi olduğunu, asla haksızlık yapmadığını ve adaletle hükmedeceğini göstermiş olmaktadır. Allah Teâlâ, sorumluluk verdiği insanların adaletle davranmalarını istemektedir. O adaleti en güzel şekilde ifade eden mizana vurgu yapmış, kâinatı bu mizanla yaratmış insanlara da bu mizanı/dengeyi bozmamalarını emretmiştir (Rahmân 55/9). Mizan-adalet ilişkisi; ırk, renk, dil, cinsiyet ya da statü farkı gözetmeksizin herkese fitratının gereği sahip olduğu özellikleri dikkate alarak davranmayı gerektirir. Fitrata aykırı davranmak hak ve sorumluluk dengesini bozmak, doğuştan gelen sebeplerden dolayı bireyleri hak kaybına maruz bırakmak zulmetmektir (Martı, 2019, s. 63).

Ailede adalet, aile yuvasının sağlıklı kurulmasında, aile fertleri arasındaki ilişkinin, hak ve sorumlulukların belirlenmesinde en önemli etkidir. Bu bağlamda ailenin iki temel unsuru olan kadın ve erkek, insan olarak yaratılmakla onuru ve sorumluluğu birlikte yüklenmiştir. Biri diğeri için değil her ikisi de yeryüzünü birlikte imar etmek için var edilmiştir. İki birlikte Allah’ın hitabına muhatap olmuştur. İki birlikte pişman olup tövbe etmiştir. Kadın ve erkek, iman, ibadet ve ahlakta birbirinin velisidir; marufu emretmede, münkeri nehyetmede birbirinin destekçisidir. İnsanlık değeri ve onuru açısından birbirine eşit ve eş değerdedir. Her ikisi de birbirine emanettir. Hz. Peygamber’in ifadesiyle eş olarak kadın Allah’ın emanetidir (Müslim, “Hac”, 147). Burada kadının, kocanın yanında emanet oluşu ağır bir sorumluluğun ifadesidir ve zorunlu olarak kocanın emin olması sonucunu doğurmaktadır. Çünkü değerli olan bir şey emin olmayana bırakılamaz. Emanet kelimesi; kadının erkeğin nesnesi, mülkü ve kölesi olmadığını gösteren en yüksek şeref payesidir. Allah, kadını erkeğe sadece geçici süre ile emanet etmiş ve bıraktığı gibi geri istemektedir. Emanet etmesinin sebebi de onsuz erkeğin eksik oluşu, kadınla bütünleşerek ancak eksikliğini giderebilmesi, kendisini tamamlayabilmesi ve onunla huzur bulabilmesi sebebiyledir (Köse, 2013, ss. 171-176). Diğer taraftan aile Arapça da “üsre” kelimesi ile ifade edilir. Üsre kelimesi aslında zırh demektir (İbn Manzûr, 1414/1993, c. 4, s.19). Aile ile zırh sözcükleri arasındaki ilişki doğrudan adaletle götürmektedir. Şu hadis bu durumu açıklamaktadır. “Evlenmeye gücü yetenler evlensin. Çünkü evlenmek, gözü haramdan çevirmek ve iffeti korumak için en iyi yoldur.” (Buhârî, “Nikâh”, 2). İstikamet, denge ve düzen gibi anlamlarla ifade edilen adalet burada nikâhla tecelli etmekte ve aile çatısı altında bireyin iffetini dışarıdan gelecek tehditlere karşı muhafaza etmektedir.

Evlilik öncesi adaletin gözetilmesi; evliliklerin dindarlık, denklik ve ahlak temelli inşa edilmesidir. Hz. Peygamber evlenecek fertleri, eş seçiminde geçici güzelliklere aldanmamaları konusunda uyarmakta, onlara karakter, dindarlık ve güzel ahlak paralelinde hareket etmelerini öğütlemektedir (Buhârî, “Nikâh”, 16). O, Hz. Ömer’e yeryüzündeki en büyük hazinenin altın ve gümüş olmadığını, dünyada insanın sahip olabileceği en güzel hazinenin karakter sahibi, güzel huylu bir eş olabileceğini

söylemektedir. Böyle bir eş, eşinin gönlünü sevinçle doldurur. Eşiyle güzel anlaşır ve eşi yanında olmadığı zaman onun hukukunu korur (Ebû Dâvûd, “Zekât”, 32). Hz. Peygamber insanın dünyada mutluluğuna vesile olabilecek üç varlıktan bahsetmiştir. Bunlar; karakterli bir eş, iyi bir binek ve rahat bir meskendir. İnsanoğlunu dünya hayatında mutsuz edecek hususların başında da uyumsuz bir eş gelmektedir (Tayâlisî, 1999, c. 1, s. 171, Had no: 207)

Aile içi ilişkilerde adalet; eşlerin birbirlerine karşı sorumluluklarını hakkıyla yerine getirmeleri ve birbirlerinin haklarına riayet etmeleriyle tesis edilebilmektedir. Eşler birbirlerinin hukukunu ihmal etmeye başladığında aile de yıkılmaya yüz tutmaktadır. Bu çerçevede Hz. Peygamber’in sütkardeşi Osman b. Ma’zûn münzevi bir hayatı tercih etmiş, kendisini ibadete adanmış ve eşi Havle’ye karşı sorumluluklarını ihmal etmeye başlamıştı. Havle’yi mutsuz gören Hz. Peygamber durumu öğrendiğinde Osman’ı yanına çağırarak, “Yoksa benim sünnetimden yüz mü çevirdin?” diyerek kızmış, eşinin onun üzerindeki haklarını ona hatırlatmıştır (Ebû Dâvûd, “Tatavvu”, 27). Hz. Peygamber, eşini ve ailesini ihmal etmenin kişiye günah olarak yeteceğini (Ebû Dâvûd, Zekât, 45) ifade etmiş, çoban metaforuyla eşlerin sorumluluk alanlarını özetlemiştir (Buhârî, “Cum’a”, 10).

Aile ilişkilerinde dikkat edilmesi gereken alanlardan birisi de çocuklara muamelede adaletle davranmaktır. Bu konuda Hz. Peygamber “Allah’tan korkun ve çocuklarınız arasında adil olun” (Buhârî, “Hibe”, 11) buyurmaktadır. Burada Allah korkusuyla adalet peş peşe zikredilmiş, konu insanların adaletten sapabilecekleri alanlardan biri kabul edilerek, öncelikle insanların dikkati çekilmiştir. Bu konuda Hz. Peygamber’in hayatından bize intikal eden Numan b. Beşir örneği önemlidir. Babası onun elinden tutarak Rasullullah’a getirir ve ona yapacağı hibeyle şahitlik etmesini ister. Hz. Peygamber başka çocuğun var mı? Hepsine aynı şekilde mal veriyor musun? Diye sorar. Beşir başka çocukları da olduğunu ancak onlara böyle bir mal hibe etmediğini söyler. Bunun üzerine Hz. Peygamber “Ben zulme şahitlik etmem.” cevabını verir (Müslim, “Hibe”, 14). Adaletsizliğe karşı tavrını çok net bir biçimde ortaya koyan Hz. Peygamber, Numan’ın babasına güzel de bir ders verir. Ona çocuklarının hepsinin aynı şekilde sana iyilik yapmaları seni sevindirmez mi? Diye sorar. O da sevindireceğini söyleyince, o zaman “Bunu yapma” der (Müslim, “Hibe”, 17). Çünkü çocukların anne baba üzerindeki haklarından birisi de çocukları arasında adaletli davranmaktır (Ebû Dâvûd, “Büyû”, 85). Aile fertlerine karşı adaletli davrananları Allah katında büyük mükâfatlar beklemektedir (Müslim, “İmâre”, 18).

Hz. Peygamber’in şahsında sunulan örnekler göstermektedir ki, aile içi ilişkilerde adalet ailenin oluşumundan dengeli ve düzenli bir biçimde devamına kadar gözetilmesi gereken en önemli ahlaki değerlerdendir. Çünkü adalet aile fertlerinin görev ve sorumluluklarını yerine getirmelerini gerektirdiği gibi, aile içi ilişkilerin de bir düzen ve denge içerisinde yürütülmesinde ciddi rol oynamaktadır.

2. Rikkat-İhsan Ekseninde Rahmet

Severek ve acıyarak korumak, şefkat, merhamet, yufka yüreklilik gibi manalara gelen rahmet kelimesi, Allah’a nispet edildiğinde merhametin ürünü olan “lütüfta bulunma” anlamına gelmektedir (İsfahânî, 1412/1991, s. 347). Kur’ân’da rahmet; Tevrat’a, Kur’ân’a, Hz. Peygamber’e ve insanlara da

nispet edilmiştir (Birişik, 2007, c. 34, s. 419). Merhamet ve rahmet kelimeleri öncelikle Allah'ın bütün yaratılmışlara yönelik lütuf ve ihsanlarını ifade etmekte, bununla birlikte insanın tüm canlıların sıkıntılarına karşı duyarlı olmasına ve yardım etmesine sebep olan duyguyu belirtmektedir. Bütün tariflerinde acıma, yufka yüreklilik, incelik, nezaket, ilgi, şefkat, elem duyma gibi kavramlarla psikolojik yönüne vurgu yapılan merhamet insanlar arasındaki duygu birliğinin, dayanışma ve paylaşmanın başta gelen etkenlerindendir. Evlat, eş, anne-baba sevgisi; yaşlılara, yoksullara, hastalara, sakatlara, yetimlere, kimsesizlere yardım etme gibi erdemlerin merhamet duygusunun yansımaları olduğu kabul edilmektedir (Çağrı, 2004, 29: 184). İslam'ın genel anlamda varlıkla özel anlamda da aile içi ilişkilerde esas aldığı en temel kavram rahmettir. Rahmet; Allah insan, insan-insan ve insan-âlem ilişkilerinin dinamiğidir (Köse, 2013, s. 266).

Hiz. Peygamber'in merhamet tasavvurunu öncelikle "Kendileriyle sekinet bulasınız diye size kendi türünüzden eşler yaratıp aranızda meveddet ve rahmet duyguları yerleştirmesi de O'nun kanıtlarındandır. Doğrusu bunda iyi düşünen kimseler için dersler vardır." (Rûm 30/21) ayeti oluşturur. Ayetteki rahmet aile içi ilişkiler açısından önemli iki kelimeyi içermektedir. Bunlardan birincisi şefkat, nezaket, incelik anlamlarına da gelen rikkat; diğeri gönülden gelen bir sevgiyle ve fazlasıyla iyilik etmek anlamındaki ihsandır (İsfahânî, 1412/1991, s. 347). Aile kelimesi, Türkçe sözlüklerde genellikle, erkeğin ve kadının çocuklarıyla oluşturdukları, iş bölümüne dayalı temel birlik diye tanımlanır. Oysa aile, sadece nicel birliktelik olmayıp, anne, baba ve çocukların oluşturduğu bir yuvadan ibaret değildir. Aile, kelime anlamı itibarıyla sürekli hissedilen ihtiyacı ifade etmektedir. Ancak bu babaya, anneye, maddeye, güvene olan ihtiyaç değildir. Bu ihtiyaç ihsana, nezakete, inceliğe, iyiliğe ve rahmetedir.

Hiz. Peygamber aile ilişkilerinde eşine çocuklarına, torunlarına hep nezaketle, ihsanla ve şefkatle muamele etmiştir. Her ailede olduğu gibi elbette eşleriyle bazı sorunlar ve anlaşmazlıklar yaşamıştır. Ancak o günümüzde aileleri tehdit eden, insan onur ve İslam ahlakına hiç uymayan aile içi şiddet gibi bir duruma müsamaha göstermemiş, şiddetin hiç bir türüne başvurmamış, asla eşlerine el kaldırmamıştır (Müslim, Fedâil, 79). Yanı sıra onların kıskançlık neticesinde yaptıkları olumsuz davranışlara anlayışla yaklaşmıştır (Ebû Dâvûd, "Büyû", 89). Bir defasında hanımlarından birinin ona yemek göndermesini kıskanan Hiz. Âişe, tabağı getiren kişinin eline vurmuş, tabak düşüp kırılmış ve yemek yere saçılmıştı. Hiz. Peygamber sakın ve olgun bir tavırla yere dağılan yemeği toplamış ve "Anneniz kıskandı." diyerek ortamı yumuşatmıştı (Buhârî, "Nikâh", 106). Çünkü Hiz. Peygamber kadın fitratını iyi biliyordu ve kadınların kıskançlık duygusunu bastırması hiç kolay değildi (Kastallânî, 1323/1905, c. 8, s. 112).

Bazen eşlerinin kendisine sesini yükselttiği zaman eşlerinin babaları kızlarına çok sert tavır göstermiş (Müslim, "Talâk", 29) ancak o babalarının, eşlerini cezalandırmasına müsaade etmemiştir (Ebû Dâvûd, "Edeb", 84). Hiz. Peygamber kadına karşı şiddete son derece tavizsiz davranmış, kabilesinde ve insanlık anlayışında öteden beri var olagelen bu alışkanlığı sürdürme temayülünde olanları ikaz etmiştir (Müslim, "Cennet ve sıfâtü naîmihâ ve ehlihâ", 49). Eşi Cemile'ye fiziksel şiddet uygulayan Sabit b. Kays'tan eşinden boşanmasını istemiş (Nesâî, "Talâk", 53), hayatın en özel anlarını paylaşan kişilerin

eşlerine nasıl şiddet uygulayabildiklerini sorgulamış, insanların şiddetten uzak durmalarına dair hassasiyet beklediğini belirtmiştir (Buhârî, “Nikâh”, 92). Hz. Peygamber eşe şiddet uygulamak bir yana devenin üzerinde seyahat eden eşinin devenin hızlı sürülmesi sonucunda rahatsız olması ihtimalinden bile endişe etmiş, deveyi süren Enceşe’ye “Kristalleri taşırken yavaş ol.” (Buhârî, “Edeb”, 111) demiştir. Böylece o, eşinden bahsederken onu ve genel manada tüm kadınları kristale benzetmiş, onların ince ruhlu olduğunu ve kalplerinin çabuk kırılabileceğini ima etmiş (Enver Şah, 2005, c. 6, s. 179) erkeklerin buna dikkat etmesi gerektiğini belirtmiştir. O, kristal teşbihiyle eşine olan nezaketini söyleme dökmeninin yanında, eşinin gönlünü almak için de ince ve düşünceli davranırdı. Kendisini yemeğe davet eden kişiye, eşini de davet ettiği takdirde davetine icabet edebileceğinin söyleyecek kadar (Müslim, “Eşribe”, 139) nezaket sahibiydi.

Hz. Peygamber aile içerisinde nezaket ve zarafet sahibi olmakla birlikte aynı zamanda ihsan sahibiydi. İhsan; insana derin düşünme, iyilik, hassasiyet, korunma, sakınma duyguları kazandırmaktadır. İnsanı benliğindeki kötü düşüncelerden arındırıp saflaştırmakta ve olgunlaştırmaktadır. İhsan sahibi insan, muhsindir. Allah muhsinlerden; zenginlikte ve fakirlikte infak eden, öfkelerine hâkim olan, affeden, kötü bir iş yaptıklarında Allah’ı hatırlayan (Âl-i İmrân 3/134-135) kişiler olarak bahseder. Böylece aile açısından rahmet-ihsan ilişkisi ortaya çıkmaktadır (Asar, 2020, s. 303). İhsan iyilik yapmak bağlamında ele alındığında Hz. Peygamber’in aile içi davranışları önemlidir. O, ailesi için elinden geldiğince gönülden ve severek iyilik yapardı. Ailesinin işlerini görür, onlara hizmet ederdi (Buhârî, “Ezân”, 44). Hz. Aişe onun ev işlerini yaptığını, ayakkabılarını tamir ettiğini, elbisesini yamadığını, koyunları sağdığını söylemektedir (Buhârî, 1989, s. 190). O kişinin ailesi için yaptığı harcamaları ibadet kabul eden (Müslim, “Zekât”, 48) anlayışı tesis etmiştir.

Hz. Peygamber eşlerine değer verir, onların fikirlerini sorar ve onların görüşleri istikametinde davranırdı (Buhârî, “Şurû”, 15). O, eşlerine olduğu gibi çocuklarına ve torunlarına da çok değer verirdi. Sırtında torunu ile namaz kılar (Nesâî, “Mesâcid”, 19), onlarla oyun oynar (Tirmizî, “Menâkıb”, 101), torunu kucağındayken hutbe îrâd ederdi (Ebû Dâvûd, “Salât”, 225). Kızı Fâtıma, huzuruna girdiği zaman ayağa kalkar, kızının elinden tutar, onu öper ve kendi yerine oturturdu (Tirmizî, “Menâkıb”, 131).

Hz. Peygamber ailedeki eş ve çocuklara olduğu gibi aile büyüklerine de nezaket, rikkat ve saygıyla davranmıştır. “Küçüklerimize merhamet etmeyen, büyüklerimize saygı göstermeyen bizden değildir.” (Tirmizî, “Birr ve sıla”, 15) diyerek Kur’ân’ın anne babaya saygı ve nezaketi öğütleyen üslubunu teyit etmiş (En’âm 6/151), Allah’a ortak koşmakla anne babaya saygısızlık etmeyi büyük günahlar içinde birlikte zikretmiştir (Buhârî, “İsti’zân”, 35).

Aile içi ilişkilerde merhametin anlamı muhatabını anlamak ve onun tarafından anlaşılmaq için şefkatli ve zarif bir tavır geliştirmektir. Merhamet ailede hoyrat ve bencil bir tavır, güce ve maddiyata dayalı bir iktidarı kabul etmez. Aksine fedakarlığı, hoşgörölü ve affedici olmayı, zorluklar karşısında el birliğı yapmayı ve empati kurabilmeyi sağlar (Martı, 2019, s. 66). Hz. Peygamber, Allah’ın bütün varlıklarla ilişkilerde ihsan hassasiyetinin gözetilmesini istediğini bildirir (Müslim, “Sayd”, 57). Davranışlarında kaba, ilişkilerinde sert, sözlerinde kırıcı tavır olanlar aile içi iletişimi engellediğı için kurumsal

yapıya zarar verirler. Bu bağlamda Hz. Peygamber'in ahlâkı düzgün olan ve aile fertlerine yumuşak davranan kişileri en mükemmel müminler olarak tanımlaması (Tirmizî, "Radâ", 11) anlamlıdır.

Örneklerle de görüldüğü üzere aile ilişkilerinde rahmet, nezaket ve zarafetin en güzel modeli Hz. Peygamber'dir. Onun davranışlarında saygıdan ödün vermemek, samimi olmak, güzel söz söylemek, teşekkür etmek, acımasız ve sert olmamak, anlayış göstermek, müsamahalı yaklaşmak, değer vermek, iyilik yapmak merhametin tezahürleri olarak ortaya çıkmaktadır. İnsan başkasında gördüğü ve hissettiği duygulardan etkilenen bir varlık olarak yaratıldığından, peygamberlik müessesesi çok önemlidir. Nitekim insanlara peygamberleri örnek almaları gerektiğini vurgulayan ayetler bu nokta üzerinde ısrarla durmaktadır (Ahzâb 33/21). Eğitim-öğretimde bizzat yaşayarak öğretme bu açıdan çok önemlidir ki, merhamet eğitimi de en güzel şekilde bu yolla öğretilir. Hz. Peygamber merhameti sadece bir duygu olarak tarif edip bırakmamış, hayatına yansıtmış ve yaşamıştır. Merhamet bir bakıma başkalarına da sirayet eden bir duygudur. Medenî bir varlık olarak yaratılan insan, her zaman diğer insanlarla ilişki içinde olması gerektiği gibi, bu ilişkinin en özeli aile bireyleri arasında yaşanmaktadır. Merhamet bu ihtiyacın en güzel bir şekilde karşılanmasını temin etmektedir (Arslan, 2018, s. 220).

Sonuç olarak, Hz. Peygamber aile fertleri arasındaki merhamet ilişkisini günlük dilde kullandığımız ve acıma hissinden ileri gelen esirgeme şeklinde yaygın kullanımıyla anlamamıştır. Bu yaygın kullanımıyla merhamet hiyerarşik bir kategorizasyonu ifade etmektedir ve insanlar arasındaki ilişkilerde ister istemez itici bir rolü vardır. Bu anlayış bir tarafın güçlü diğerinin zayıf olduğu fikrini inşa eder. Bu anlamıyla merhamet Allah-kul ilişkisi içerisinde mevcuttur. Zira Allah-kul ilişkisi bir hiyerarşiyi gerekli kılmaktadır. Ancak eşler arası ilişkilerde merhamet, Hz. Peygamber'in hayatında ve uygulamalarında sayısız örneğinin de görüldüğü gibi rikkat ve ihsan şeklinde iki unsurla yatay bir ilişkiyi tesis etmektedir. Burada merhamet acıma duygusunun eşlik ettiği bir sonuç doğurmaz. Bu ilişkide eşler her biri diğerinin eksiklerini tamamlayan, kusurlarını örten, koruyan, kollayan, nihayetinde birbiriyle bütünleşen ve derinlikli bir ruh haline sahip bireyler olarak görülmektedir (Köse, 2013, s. 270). Hz. Peygamber'in örnek hayatında ve özellikle aile ilişkilerinde rahmet ve onun tecellisi merhamet incelik, zarafet, şefkat, müsamaha, anlayış ve iyilik olarak görülmektedir.

3. Meveddeti İnşa Eden Muhabbet

Sevginin kalpte yerleşmiş olanına muhabbet, onun davranışlara yansımaya da meveddet denir. Meveddet muhabbetin teoriden pratiğe dönüşmüş şeklidir (Köse, 2013, s. 272). Kur'ân-ı Kerîm'de sevginin hem Allah'a hem insana nispet edildiği görülmektedir (Mâide 5/54). Allah'ın isimlerinden olan el-Vedûd, O'nun kullarını çok sevdiğini ifade etmektedir. Muhabbetin Allah'a nispet edildiği yerlerde; O'nun takva sahiplerini, iyilikseverleri, maddî ve manevî temizliğe önem verenleri, tevekkül ehlini, sabırlı davrananları, adaletli olanları, kahramanları, Hz. Peygamber'e uyanları sevdiği; inkârcıları, zulüm ve haksızlık yapanları, günahlarda ısrar edenleri, böbürlenip övünenleri, büyüklük taslayıp gerçeklere karşı çıkanları, nankörleri, hainleri, aşırılığa sapanları, şımarıkları sevmediği bildirilir. Sevginin insana nispet edildiği ayetlerde Allah sevgisi, iman sevgisi, müminler arasındaki sevgi gibi sevgi türlerinden

övgüyle söz edilmekte, buna karşılık insanın dünyaya, mala, mülke, geçici hazlara aşırı düşkünlüğü, hak etmediği halde övülmeyi ve çirkin olan şeyleri ifşa etmeyi sevmesi eleştirilmektedir (Uludağ, 2005, c. 30, s. 386).

Hadis rivayetlerinde muhabbet, meveddet ya da bu iki kavramın Türkçe karşılığı olan sevginin azımsanmayacak ölçüde yer tuttuğu görülmektedir. Sünnete göre sevgi kuru söylemden ibaret olmamalı, fiil, davranış ve tutumlarla gereği yerine getirilen bir olguya dönüşmelidir (İbn Mâce, “Nikâh”, 60). Yüce Allah el-Vedûd ismi gereği hem sever, hem de sevilir. O, kulunu sevdiği zaman, onun işiten kulağı, gören gözü, tutan eli, yürüyen ayağı olduğunu, kendisinden istediği zaman ona ihsanda bulunduğunu, kendisine sığındığı zaman da onu koruyacağı bilgisini vermektedir (Buhârî, “Rikâk”, 38). Allah insanın gören gözü, işiten kulağı olmakla onu organlarıyla işleyeceği tüm kötülüklerden ve Allah’ın hoşlanmayacağı tüm davranışlardan koruyacağını bildirmektedir (İbn Mülakkın, 2008, c. 29, s. 584) Görüldüğü üzere kulun, Allah’ın sevgisini kazanması öncelikle farz, akabinde nafîle ibadetleri yerine getirmesi koşuluyla mümkündür.

Rivayetlerde; sevgi karşılıksız olduğunda, seven Allah rızası için sevdiğinde Allah’ın muhabbetinin bu kişilere vacip olduğu belirtilmektedir (Mâlik, “Şa’r”, 5). Bu yüzden Hz. Peygamber Allah için sevmeyi en faziletli amel olarak nitelendirmiştir (Ebû Dâvûd, “Sünne”, 2). Ayrıca o, Allah’ı hoşnut etmek için seven kişinin Allah tarafından sevileceğini (Müslim, “Birr ve sıla”, 38), Allah tarafından sevilen bir kişinin Cebrail başta olmak üzere melekler ve insanlar tarafından sevileceğini söylemektedir (Buhârî, “Edeb”, 41). Sevginin ilahi, ruhani ve tabii olmak üzere üç çeşidi vardır. Burada Allah’ın kulunu sevmesi ilahi sevgiye, Cebrail ve meleklerin sevmesi ruhani sevgiye ve insanların sevmesi de tabii sevgiye örnektir (İbn Hacer, 1379/1959, c. 10, s. 463). Allah rızası için birbirini sevenlerin nihayetinde geleceği nokta hiçbir gölgenin olmadığı kıyamet gününde Yüce Allah’ın onları kendi gölgesinde gölgelelendirmesidir (İbn Hanbel, 1995, c. 8, s. 319, Had no: 8436). Bu nimete nail olabilmenin yolu kendin için istediğini mümin kardeşin için de isteyebilmekten geçmektedir (Buhârî, “Îmân”, 7).

Müminler arasında muhabbet bağı çok önemseyen Hz. Peygamber bu bağı oluşması ve gelişmesini güçlendirecek uygulamaları da Müslümanlara göstermiştir. Bu çerçevede o, öncelikle müminlerin birbirlerini tanımalarının önemine vurgu yapmış (Tirmizî, “Zühd”, 54), sevgiye vesile olması bağlamında selamlaşmayı yaygınlaştırmalarını onlardan istemiştir (Müslim, “Îmân”, 93). Ona göre muhabbeti meveddete dönüştürüp sevgiyi hayata geçirecek olan davranışlardan birisi de karşılıklı hediyeleşmektir. Hediyeleşmek kalpten kin ve düşmanlığı giderir (Tirmizî, “Velâ”, 6), kalbe sevgi ve muhabbetin yerleşmesine yardımcı olur (Beyhakî, 2003, c. 6, s. 280, Hadis no: 11944). Sevgiyi geliştiren davranışlardan bir diğeri ise hayırhah olmaktır. Bu tutum hayırseverlik ve iyilikseverliktir (Köse, 2013, s. 274). Sevginin ifade edilmesi, sevdiği kişiye onu sevdiğinin söylenmesi Hz. Peygamber’in önemseddiği davranışlardandır. O, seven kişi söylesin (Ebû Dâvud, “Edeb”, 113) buyurmuş, kendisi sevgisini ifade etmiştir (Ebû Dâvud, “Tefrîu ebvâbi’l-vitr”, 26). Hz Peygamber’in sevgiyi perçinlemek için rehberlik ettiği davranışlardan birisi de fiziksel temastır. O müminlere tokalaşmayı, musafahayı, kucaklaşmayı ısrarla tavsiye etmektedir (Muvatta, “Hüsnu’l-hulk”, 4).

Rivayetlerde Allah, peygamber ve müminler arası sevgiden, sevginin mahiyetinden ve sevgiyi güçlü kılabacak tutum ve davranışlardan bahsedildiği görülmekte, aile fertleri arasındaki sevgiye vurgu yapılmaktadır. Çünkü Kur’ân aile kurumunun hamurunu sevgi mayasıyla yoğurmuştur (Rûm 30/21). Bundan dolayı eşler birbirine sevgi ile baktıklarında Allah da onlara rahmet nazarıyla bakmakta; eşler birbirinin elinden tuttuğunda Allah onların günahlarını bağışlamaktadır (Münâvî, c. 2, s. 333, Had. no: 3371). Hz. Peygamber ile Hz. Hatice’nin birbirlerine olan sevgisi on dört asırdır mümin yuvaların oluşmasında eşlere ibret ve örnek olarak gururla sunulmaktadır. Hz. Peygamber eşini o kadar çok sevmiştir ki “Ben onu sevmekle rızıklandırıldım” (Müslim, “Fedâilü’s-sahâbe”, 75) buyurmuştur. Hz. Hatice’nin özellikle peygamber olduğunda ona gösterdiği sadakat; sadakat ki sevginin kökleşmesinin en önemli etkenlerindendir, belki de Hz. Peygamber’e bu sözü söyletmiştir (Buhârî, “Bed’ü’l-vahy”, 1). O’nun vefatı İslam tarihinde hüznün yılı olarak adlandırılmıştır. Hz. Hatice’nin ölümünden sonra dahi onun aziz hatırasına Hz. Peygamber’in yaklaşımı, Hz. Aişe’ye “Ben Hatice kadar Peygamber’in hiçbir hanımını kıskanmadım” (Müslim, “Fedâilü’s-sahâbe”, 75) sözünü söyletmiştir. Hz. Peygamber eşlerine onları çok sevdiğini hiçbir mahzur görmeden toplum içerisinde söyleyebilmektedir. Bir keresinde insanlardan en çok kimi seviyorsun? Sorusuna tereddütsüz Aişe’yi demiştir (Müslim, “Fedâilü’s-sahâbe”, 8). O eşleriyle arasındaki sevgi bağını daha da güçlendirmek için onlarla mümkün mertebe kaliteli vakit geçirmenin yollarını aramıştır. Bu vesileyle eşi Aişe ile yanak yanağa Habeşlilerin kılıç kalkan oyununu izlemiştir (Buhârî, “Cihâd”, 80). Aile kurumu genellikle eşlerin uzun süre birlikte devam ettirdikleri bir yapıdır. Bu yapı içerisinde zaman zaman eşler birbirlerinden soğuyabilir, birbirlerinin bazı huylarından hoşlanmayabilir, hatta birbirlerinin bazı davranışlarından nefret edebilir. Burada Hz. Peygamber’in çağları aşan şu sözleri “Bir kimse eşinden nefret etmesin. Onun bir huyunu beğenmiyorsa da onda hoşlanacağı başka bir huy mutlaka vardır.” (Müslim, “Radâ”, 61) vicdanlarda makes bulmaktadır. Bu rivayette, aslında hiç kimsenin mükemmel olmadığına, tek mükemmelin Allah olduğuna, insanların her birinin birçok kusuru bulunduğuna değinilmekte ve bu kusurlara karşı özellikle eşlerin daha anlayışlı ve hoşgörülü olmaları gerektiği vurgulanmaktadır.

Hz. Peygamber’in çocuk ve torunlarıyla iletişimi sevgiye dayalı ve onları muhterem kabul eden bir anlayışı içermektedir (Ebû Dâvûd, “Edeb”, 143). O, çok sevdiği torunlarını namazdayken dahi sırtından, kucağından indirmemiştir (Müslim, “Fedâilü’s-sahâbe”, 67). O, çarşı, pazar dönüşü torunlarını görmek ister, yanlarına geldiğinde onları bağrına basarak kucaklar ve öperdi (Buhârî, “Büyü”, 49). O, zaman ve imkân buldukça çocuklarla vakit geçirir onlarla şakalaşırdı. Bir keresinde ağzına kovadan su alıp beş yaşlarındaki Mahmud b. Rebî’nin yüzüne su püskürtmüştür (Buhârî, “İlim”, 18).

Hz. Peygamber’in aile içi ilişkilerinde anne-baba sevgisi özel bir yer tutmaktadır. Kur’ân’ın bu konuya verdiği ehemmiyet (İsrâ 17/23) ve kendisinin yaşanmışlıktan kaynaklanan anne-baba hasreti onu bu konuda daha hassas ve duyarlı bir tutum almaya sevk etmiş olmalıdır. O babasını hiç görmemiş annesini ise küçük yaşta kaybetmişti. Aradan yıllar geçtikten sonra Hudeybiye umresine giderken Ebva köyüne uğramış, annesinin kabrini gözyaşlarıyla ziyaret edip, kabri düzelttikten sonra oradan ayrılmış-

tır. O kendisini emzirerek sütannelik yapan hanımları da hiç unutmamıştır. Ebû Leheb'in Cârîyesi Süveybe ve Halime bunlardandır. O bu hanımefendilere çok büyük saygı göstermiş, onlarla ilgilenmiş, ihtiyaçlarını karşılamış, sütkardeşlerini kollayıp gözetmiştir (Akpınar, 2009, ss. 15-17).

Dengeyi ve ölçüyü hayata bakışının temel dinamiklerinden birisi kabul eden Hz. Peygamber ifrat ve tefritten uzak mutedil bir hayatı müminlere örnek olarak sunmuştur. O sevgide ve nefrette de ölçülü olunmasını ümmete tavsiye etmektedir. Ona göre insanın sevdiğine karşı gözü kör kulağı sağır olabilir (Ebû Dâvûd, “Edeb”, 115). Sevgilinin muhabbeti gönlü kapladığı için ondan kaynaklı kötü bir hareketi göz göremediği gibi, çirkin bir sözü de kulak işitememektedir (Azîmâbâdî, 1995, c. 14, s. 28). Bundan dolayı insan sevgide ölçüyü kaybetme tehlikesiyle karşı karşıyadır. Bunun için Hz. Peygamber müminlere sevdiklerini ölçülü sevmeyi, kızdıklarına da ölçülü kızmayı tavsiye etmiştir. Zira insan bazen çok sevdiklerine düşman olabilmekte, bazen de düşmanlarıyla dost olabilmektedir (Tirmizî, “Birr ve sıla”, 60). İnsanlık tarihi ve yaşam deneyimleri bunun örnekleriyle doludur. Nitekim Hz. Peygamber’e düşmanlığından dolayı yüreği kas katı kesilen, kalbi kapkara olan ve öfkesinden Hz. Peygamber’in amcası Hz. Hamza’nın cansız bedenine bile işkence etmekten çekinmeyen Hind aradan çok da uzun yıllar geçmemesine rağmen Hz. Peygamber’e olan sevgisini beyan etmiştir (Buhârî, “Menâkıbü’l-ensâr”, 23).

Muhabbet aile içerisinde cereyan eden anlaşmazlıkları çözmede, dargınlıkları ve kırgınlıkları sona erdirmekte ve aile fertleri arasındaki iletişimi güçlendirmekte etkin bir role sahiptir. Bu güç sayesinde aile içerisindeki dertler, tasalar, hüznler, sıkıntılar ve anlaşmazlıklar suhuletle çözülür. Aile fertlerinin sevgiyi içselleştirmesi, eşlerin sevgi kaynaklı, karşılıklı saygıya dayalı bir yaşam sürmesi, çocukların sevgi ortamında büyümesi toplumun geleceği açısından çok değerlidir (Martı, 2019, s. 69). Hz. Peygamber aile yuvasını sevgiyle kurmuş, sevgiyi kökleştiren ve geliştiren davranışlarla sürdürmüştür. O aile fertlerinin her birine seviyelerine göre sevgiyle muamele etmiş, sevgiyi kökleştirmek için sevginin gereklerini yerine getirmiştir. O sevdiklerine sevdiğini söylemiş, gönül alıcı muamelelerde bulunmuş, onlarla eğlenceli vakit geçirmiş, onların kaybıyla derin üzüntüler yaşamış, hatalarını kusurlarını bağışlamış, onurunu korumuş, gururlarını incitmemiş, vefa ve sadakatle sevgisini ebedileştirmiştir.

Sonuç olarak Kur’an ve sünnet aileyi iki temel üzerinde inşa etmektedir. Bunlardan birincisi rahmet, ikincisi muhabbettir. Muhabbetin davranışlara dönüşerek hayata yansması ise meveddettir. Aileler muhabbetle kurulur, meveddetle hayatiyetini sürdürebilir. Sünnete göre aileyi kuran ve devamlılığını sağlayan ahlaki sabiteler mevcuttur. Bu sabiteler zamanın, şartların, mekânların değişmesiyle birlikte değişmezler. Bunların başında da muhabbet gelmektedir. Hz. Peygamber’in aileyi üzerine bina ettiği temellerden birisi olan sevgi asırları sâri ve insanlık tarihi boyunca da etkisi hiç kaybolmayacak manevi güçtür. O adeta insan ilişkilerinin sihirli değneğidir. Sevginin onamayacağı, yumuşatamayacağı hiçbir kalp, güldüremeyeceği hiçbir yüz yoktur.

Sonuç

Modern dönemlerde her alanda yaşanan hızlı değişim ve dönüşüm aile kurumunu ciddi manada etkilemiştir. Bunun sonucunda ailenin yapısı, aile fertleri arasındaki ilişkiler ve aile içerisindeki roller

genel itibariyle değişmiştir. Ancak ailenin önemi ve insanları aile kurmaya iten ihtiyaçlar değişmemiştir. Hatta kalabalıklar içerisindeki yalnızlıklar insanın sıcak ve huzurlu bir yuvaya ihtiyacını artırmıştır. Bununla birlikte baş döndürücü gelişmeler geleneksel aile kurumunu yıpratmış, yapısını zayıflatmış, aile fertleri arasındaki ilişkileri örselemiş, ailedeki rollerin dağılımını bozmuş, hak ve sorumluluk bilincini zedelemiştir. Bütün bu hercümerç içerisinde aile kurumunun karşı karşıya kaldığı sorunları en aza indirme, aile kurumunu yaşatma ve güçlendirme ümidi Hz. Peygamber'in söz fiil ve tavırlarıyla aile ilişkilerinde örnekliğini gösterdiği ahlaki değerlerdedir. Onun insanlığa sunduğu evrensel ahlaki değerler zaman, mekân ve kişilerin değişmesiyle kaybolacak cinsten değil; kıyamete kadar genel olarak insan ilişkilerini, özelde aile fertleri arasındaki ilişkileri fitri mecrasına oturtabilecek kabiliyettir.

Hz. Peygamber'in sünnetiyle somutlaşan ahlaki değerlerden rahmet; şefkat, nezaket, zarafet, incelik ve ihsan olarak tezahür ettiğinde; kalpte yerleşen sevgi, meveddete dönüşüp davranışlara yansıdığı; sarsılan aile ilişkileri adaletle dengeye oturduğunda aile kurumu hem sağlam temeller üzerine kurulacak, hem de güçlü bir yapıya kavuşacaktır. Bugün aile özelinde sünnetin hayata geçirdiği ahlaki değerleri anlamak için bu uygulamaların arka planındaki zihni altyapıyı görebilmek ve hikmeti bulabilmek için çalışılmalıdır. Ayrıca Müslüman her fert bu ahlaki ilkeleri kendi hayatında tatbik etmelidir. Zira Hz. Peygamber bu değerleri retoriğin ötesine taşımış, bizzat kendisi hayatında yaşayıp, uygulamıştır.

Kaynakça

- Akpınar, A. (2009). Aile İlişkilerinde Hz. Peygamber'in Örnekliliği. *Diyanet İlmi Dergi*, 45(1), 7-26.
- Arslan, A. (2018). Sünnette Aileyi Ayakta Tutan Değer Olarak Merhamet ve Sevgi. *Toplumsal Bütünleşmede Değerler ve Eğitimi* (ss. 213-224). Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi. Zonguldak.
- Asar, M. (2020). İbadet Ahlak İlişkisi: Hadisler Bağlamında Bir İnceleme. *İhya Uluslararası İslam Araştırmaları Dergisi*, 6(1), 297-314.
- Azîmâbâdî, M. (1995). *Avnû'l-ma'bûd* (C. 1-14). Dârü'l-kütübi'l-ilmiyye. Beyrut.
- Beyhakî, E. (2003). *es-Sünenü'l-kübrâ*. Dârü'l-kütübi'l-ilmiyye. Beyrut.
- Birişik, A. (2007). Rahmet. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (C. 34, s. 419). Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. İstanbul.
- Buhârî, M. (1422/2001). *el-Câmi'u's-sahîh*. Dâru tavkî'n-necât. B.y.
- Buhârî, M. (1989). *Edebü'l-müfred* (3. bs, C. 1). Dârü'l-beşâiri'l-İslâmiyye. Beyrut.
- Çağrı, M. (1989). Adalet. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (C. 1, ss. 341-343). Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. Ankara.
- Çağrı, M. (2004). Merhamet. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (C. 29, ss. 184-185). Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. İstanbul.
- Ebû Dâvûd, S. (2009). Şuayb el-Arnoût, *Sünen* (C. 1-7). Dârü'r-risâle. Beyrut.
- Enver Şah, M. (2005). *Feyzü'l-bârî alâ sahîhi'l-Buhârî* (C. 1-6). Dârü'l-kütübi'l-ilmiyye. Beyrut.
- Gündüz, O. (2019). Toplumsal Değişme Sürecinde Aile Kurumunda Yaşanan Farklılıklar ve Süreklilikler. *Peygamberimiz ve Aile* (ss. 81-103). Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları. Ankara.
- İbn Hacer, E. (1379/1959). *Fethu'l-bârî şerhu şahîhi Buhârî*. Dârü'l-marife. Beyrut.
- İbn Hanbel, E. (1995). *Müsned* (C. 1-8). Dârü'l-hadis. Kahire.

- İbn Kayyım, Ş. (1994). *Zâdü'l-me'âd fi hedyi hayri'l-'ibâd* (27. bs, C. 1-5). Müessesetü'r-risâle. Kuveyt.
- İbn Mâce, E. (ts). M. Fuad Abdülbâkî, *Sünen*. Dâru ihyâi't-türâsi'l-Arabî. B.y.
- İbn Manzûr, E. (1414/1993). *Lisânü'l-'Arab* (C. 1-15). Dâru sâdır. Beyrut.
- İbn Mülakkın, E. (2008). *et-Tavzîh li şerhi câmi'i's-sahîh*. Dârü'n-nevâdir. Dimeşk.
- İsfahânî, E. (1412/1991). *el-Müfredât fi garîbi'l-Kurân*. Dârü'l-kalem. Beyrut.
- Kastallânî, A. (1323/1905). *İrşâdü's-sârî li şerhi sahîhi'l-Buhârî*. Matbaatü'l-kübrâ. Mısır.
- Köse, S. (2013). *Genetiğiyle oynanmış kavramlar ve aile medeniyetinin sonu* (6. bs). Mehîr Vakfı Yayınları. Konya.
- Mâlik, M. (2004). *el-Muvattâ* (C. 1-8). Müessesetü Zâyed b. Sultan. Birleşik Arap Emirlikleri.
- Martı, H. (2019). Aileyi Ayakta Tutan Ahlakî Değerler. *Peygamberimiz ve Aile* (ss. 61-71). Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları. Ankara.
- Münâvî, Z. (1938). *Feyzü'l-kadîr şerhu'l-câmi'i's-sağîr* (C. 1-6). Mektebetü't-ticâriyyeti'l-kübrâ. Mısır.
- Müslim, E. (ts). M. Fuat Abdülbâkî, *el-Câmi'u's-sahîh*. Dâru ihyâi't-türâsi'l-Arabî. Beyrut.
- Nesâî, E. (2001). *Sünen*. Müessesetü'r-risâle. Beyrut.
- Subaşı, N. (2002). Toplumsal Değişme Aile ve Yeni Risk Alanları. *Çağımızda Sosyal Değişme ve İslam*, 511-523. Ankara.
- Şen, R. (2009). Türkiye'de Aileyi Tehdit Eden Unsurlar. *Din ve Toplum*, 630-662. Ankara.
- Tayâlisî, E. (1999). *Müsned* (C. 1-4). Dâru hicr. Mısır.
- Tirmizî, E. (1975). Ahmed Muhammed Şakir, *Sünen*. Matbaatü Mustafa. Mısır.
- Uludağ, S. (2005). Muhabbet. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (C. 30, ss. 386-388). Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. İstanbul.

AİLE KURUMUNDAKİ ETİK DEĞERLERİN ÇÖZÜLMESİNİN SEBEPLERİ

Abdullah AKIN*

Öz

Etik değerlerin işlevi, insanın zekâsını ve aklını olumlu yönde (hayata-tabiiata-evrene uyum yönünde) kullanmasını sağlamaktır. Etik değerler insanı, özellikle etik davranış konusunda, çeşitli insanları, insanlara ait nitelikleri, istek ve niyetleri değerlendirirken başvurduğu bir ölçüt edinmeye zorlar. Bu ölçütler doğrultusunda insan hayata anlam verir, varlık bilincine erer, içinde bulunduğu nimetleri idrak eder ve yeteneklerinin sınırını bilebilir. Bu sayede insan hayatın problemleriyle baş edebilecek bir yetenek kazanır, hayattaki dengeyi keşfeder ve böylelikle mutluluğa erer. Çocuğun doğuştan etik değerlere sahip olduğu söylenemez. Fakat onda gelişip olgunlaşmaya elverişli ahlâkî bir kabiliyet bulunmaktadır. Ailede etik değerlerin oluşumunda en önemli unsurlardan biri, belki de en önemlisi; hayâ duygusudur. Çocuk bu duyguyla kötünden uzaklaşarak iyiye yönelir. Eğer bu duygu geliştirilemez, körleşirse çocukta iyi ve kötü ile günah ve sevabın bir anlamı kalmaz. O halde Allah'ın bahsettiği bu güzel duygunun iyi işlenmesi gerekir. Bir diğeri vicdandır. Henüz uygulanmamış niyetleri bile denetim altında tutan bu duygu, iyiyi kötünden ayırt etmeyi sağlar. Çocuklukta edinilen ve etik değerleri doğrudan ilgilendiren bu kabiliyetlerin gelişmesinde sevgi, aile ve çevrenin rolünü iyice bilip ona göre hareket etmek gerekir. Bugün toplumumuzda gözlemlediğimiz aile sorunlarının çoğunun; aile içi şiddete, şiddetli geçimsizliğe, ahlâkî zafiyete, eğitim eksikliğine, hızlı gelişen teknolojiye, sorumluluk bilinci noksanlığına, aşırı bireysellik ve buna bağlı olarak bağımsızlık talebine ve kültürel kimlik problemine dayandığını söylemek mümkündür. Bu bağlamda bildirinin amacı günümüzde aile kurumundaki etik değerleri tehdit eden ciddi bir dizi temel sorunları yakından inceleyerek, belirli değişimler ve dönüşümler ile sosyal yaşam ve etik değerler arasındaki ilişkiyi ortaya çıkarmaktır. Araştırmada derinlemesine görüşme, gözlem ve doküman incelemesi yoluyla toplanan veriler, içerik analizine tabi tutulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Aile, Etik, Değer, Kültür.

The Reasons of the Dissolution of Ethical Values in the Family Institution

Abstract

The function of ethical values is to enable people to use their intelligence and mind in a positive way (in the direction of harmony with life-nature-universe). Ethical values force people to adopt a criterion that they refer to when evaluating various people's qualities, desires and intentions, especially in ethical behavior. In line with these criteria, man gives meaning to life, reaches the consciousness of existence, understands the blessings he is in and can know the limits of his abilities. In this way, people gain the ability to cope with life's problems, discover the balance in life, and thus reach happiness. It cannot be said that the child has ethical values from birth. But there is

* Dr. Öğr. Üyesi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, abduhahakin@comu.edu.tr

a moral ability in her that is suitable for development and maturity. One of the most important factors in the formation of ethical values in the family, perhaps the most important; this is a feeling of shame. With this feeling, the child turns away from the bad and turns towards the good. If this feeling cannot be developed and becomes blind, good and bad and sin and thawab will have no meaning in the child. In that case, this beautiful feeling bestowed by Allah must be treated well. Another is conscience. This emotion, which controls even intentions that have not yet been implemented, allows to distinguish good from bad. It is necessary to know the roles of love, family and environment in the development of these abilities that are acquired in childhood and directly concern ethical values, and act accordingly. Most of the family problems we observe in our society today; It is possible to say that it is based on domestic violence, severe conflict, moral weakness, lack of education, fast developing technology, lack of sense of responsibility, excessive individuality and consequently the demand for independence and cultural identity problem. In this context, the aim of the report is to examine closely a series of fundamental problems threatening ethical values in the family institution, and to reveal the relationship between certain changes and transformations, social life and ethical values. The data collected through in-depth interviews, observations and document analysis in the study were subjected to content analysis.

Keywords: Family, Ethic, Value, Culture.

Giriş

Dinimizde her türlü hareket, faaliyet ve düşüncesinin odak noktası insan olarak kabul edilmiş ve konulan bütün emir ve yasaklar insanoğlunun mutluluğunu temin etmeye yönelik olmuştur. İslam dini bu amacı, mükemmel insanı yetiştirmek suretiyle gerçekleştirmeyi hedeflemektedir. Bunun için de insanın “Allah’tan O’na yaraşır şekilde çekinmesini” ve “dosdoğru olmasını”, hiçbir şekilde aşırılığa gitmemesini emretmektedir.¹ İslam, bizden, hedefini tayin edecek bir basiret (görme yeteneği), o hedefe ulaşmayı engelleyebilecek bağlardan kurtulmuş bir irade ve hedefe ulaştıktan sonra orada elde ettiklerini koruyabilecek istikrarlı bir tutum istemektedir.² Bütün bunları gerçekleştirmek ise belirli bir değerler eğitimi almayı gerektirmektedir.

Değerler eğitiminde bildiklerini yapabilme gücünü göstermek, içten gelerek benimsemek, yerine getirebilme alışkanlığı ya da becerikliliğini kazanmış olmak esastır. Etik davranış haline getirilmiş bilginin topluma ve kişiye yarardan çok zararı olabilir. Bilgi veya zekâ düzeyi yüksek olan öyle insanlar vardır ki, kurdukları ailelerin, içinde yaşadıkları toplumun hatta bütün dünyanın birtakım trajediler yaşamasına sebep olmuşlardır. Vicdani duyguları tahribata uğramış insanların zeki ve bilgili olmaları sadece tehlikelerini artırır.³ İnsana ruhi yücelik kazandıracak, onu erdemli kılacak şey bilgi ve zekâ ile beraber etik değerlerdir.

İnsan akıl sahibi olduğu için etik değerleri vardır. İnsan gerçeğinin bir olgusu olan etik değerler, insanın kendini ifade etmesidir ve insanın varlıkla olan ilişkileri sonucu oluşur. Kişinin bu bütünlük

¹ Âl-i İmrân, 3/102; Hûd, 11/112.

² S. M. Nakib el-Attas, *İslami eğitim: araçlar ve amaçlar*, (Çev. Ali Çaksu), Endülüs Yay., İstanbul 1991, s. 16.

³ Yaşar Fersahoğlu, Mehmed Akif Demir, *Din Eğitim ve Öğretiminde Duygu Eğitimi*, Çamlıca Yay., İstanbul 2012, s. 24.

içerisinde hayatın anlamını keşfetmesi üç farklı yoldan gerçekleşebilir: Ya salih amel/eylem ortaya koyarak, üretmek, eser meydana getirerek, ya bir şeyi/bir insanı Allah için severek, karşılıklı etkileşerek veya da kaçınılmaz acıya karşı İslami bir tavır geliştirerek (musibetlere/sıkıntılara sabrederek). İnsan ancak bu üç şekilde anlam arayışında başarılı olduğunda mutlu olur. Aksine her şeyden vazgeçebilir.⁴

İnsan, hayatını anlamlandırırken, fıtratından kaynaklanan imkânları gerçekleştirirken bir yaşantı hali olarak hürriyetini de kullanır. Hür insana ise hayatında anlam bulmasında yardım edecek, yol gösterecek bir rehber ihtiyacı vardır. Bu rehber, insana, varlığının derinliklerinde bulunan gerçekten özlediği şeyleri fark ettirmelidir.⁵ İnsanın temel arzularını ve içgüdülerini nasıl doyurup tatmin edeceğini, egosunun veya süper egosunun çatışan istekleri arasında nasıl uzlaşma sağlayacağını, topluma ve çevreye nasıl uyum göstereceğini, insan bu rehberde bulabilmelidir. Çünkü insan, uğruna çaba göstermeye değer bir hedef ve özgürce seçtiği bir amaç için mücadele etmezse psikolojik bunalıma düşer. İşte İslam ahlâkı insanın ihtiyacı olan bu değerleri ve amaçları, Peygamberimizin rehberliğinde bize sunar ve böylece Müslüman bir kişi bu tür psikolojik bunalımlardan uzak kalır ve mutlu bir hayat yaşar. Aksi takdirde insanın fıtratında bulunan şehvet, gazap, hırs, tamah gibi beşeri istek ve tutkular, iradesini zayıflatır, akla rağmen insanı kötülüğe sevk eder. Bu amillerin baskısından kurtulmanın yolu, insanın etik değerleri kazanmak için çaba göstermesidir. Sözüünü ettiğimiz olumsuz amillere teslim olmak yerine bu duygulara hâkim olmak için gösterilen çaba, aile kurumundaki etik değerleri güçlendirirken; karşılaşılan bazı engeller ise bu değerlerin çözülmesine sebep olabilmektedir. Şimdi bu sebeplerden bazı önemlilerini, çözüm önerileriyle birlikte anlatmaya gayret edeceğiz.

1. Aile ve Çevrenin Rolü

Bilindiği gibi doğan her çocuk bir aile ortamında gözlerini açarken saf, temiz ve berrak bir yaratılışa sahiptir. Çocuk, hayatı fark edip, düşünme ve karar verme yeteneğini kazanıncaya kadar onun karakteri, inancı ve etik değerleri kendi iradesi dışında ailesi tarafından şekillendirilir. Ona şekil verenler için bu çok ciddi bir sorumluluktur. İşte bu sorumluluğun ideal bir şekilde yerine getirilmesi bir değerler eğitimi sorunudur.

Peygamberimiz (s.a.v.) bu gerçeğe işaret ettiği bir hadisinde: *“Her insanı annesi ‘fıtrat’ üzere dünyaya getirir. Bundan sonra ebeveyni onu Yahudi, Hristiyan veya Mecûsî yapar. Eğer anne babası Müslüman ise, çocuk da Müslüman olur”*⁶ buyurarak insanın yetişmesinde aile ve çevre faktörünün önemini belirtmiştir.⁷ Buna göre insanın ahlâkî hayatını yönlendiren ve onu etkileyen unsurları sıralarsak, bunlar; anne, baba, kardeş, nine ve dede, yakın ve uzak akraba, arkadaş, komşu, okul, eğitim, radyo, televizyon, internet, teknolojik buluşlar, gazete ve kitaplardır... Bir başka ifadeyle bunlar, insanın çevresidir, yani etkilenme nedenleridir.⁸ Yani bir insan ailesi ile yaşamaya, bir ana baba, çocuğunu sevmeye

⁴ Abdullah Akın, *Din Eğitimi*, Emin Yay., Bursa 2019, s. 19.

⁵ Akın, *Din Eğitimi*, s. 18.

⁶ Buhârî, Cenâiz 79, 80, 93; Ebû Dâvûd, Sünnet 17; Tirmizî, Kader, 5. Müslim, Kader 22, 23, 24, 25.

⁷ Suat Cebeci, *Din Eğitimi Bilimi ve Türkiye’de Din Eğitimi*, Akçağ Yay. Ankara 1996, s. 28.

⁸ Musa Bilgiz, “Kişiliğin Oluşumunda Fıtrat Ve Sosyal Çevrenin Etkisi (İsra, 17/84. Ayeti Ekseninde)” *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Erzurum 2006, Sayı: 25, s. 142.

başladığı andan itibaren değerler eğitimi de başlamıştır.⁹ İşte bu hal, gelen her yeni nesil için anne, baba, eğitimci ve idarecilere büyük sorumluluklar yüklemektedir. İnsanın çevresinde bulunanlarla insan terbiyesinden sorumlu olanlara düşen, insanın tabiat ve eğilimlerini tanıyıp, ondan olumsuz tesirlerin etkisini kaldırmak ve onu iyiliğe yöneltmektir.¹⁰

Aileler, aşırı otorite, ilgisizlik ve sevgi eksikliği gibi sebeplerle “değersiz” oldukları yönünde kimlik geliştirmelerine sebep oldukları çocuklarına, zararlı maddeler veya kötü yönelişler hakkında öğüt verdiklerinde başarısız kalabilirler. İlgisiz, sevgisiz ve aşırı baskı altında yetişen genç “*Ben zaten bir hiçim, yokum, öyleyse kaybedecek bir şeyim de yoktur*” mantığından hareketle, söylenenlere itibar etmeyebilir. Diğer taraftan, aileden kaçıp sığındığı arkadaş grubu üyeleri, iradesi zayıf ve kendine güveni olmayan çocuklara sigara veya diğer uyuşturucuların kullanıldığında insanı güçlü ve yetişkin yaptığını söyleyebilirler. Bu fikir, çocukların ailelerini dinlememelerine sebep olabilir.¹¹ Huzurlu ve mutlu bir toplumu oluşturan güzel ahlâklı aile kurumlarının oluşturulabilmesi için küçük yaşlardan itibaren çocukların değerler eğitimine başlanmalıdır. Gelecekte çocuklarının sağlıklı bir aile kurmalarını isteyen anne babalar elinden gelen gayreti göstermeli ve bu konuda onlara örnek olmalıdırlar.

Çocuklar, zihin yönünden büyük bir potansiyele sahip olmakla birlikte, onların aile hayatlarındaki etik değerlere yön veren kişiliğinin gelişimi, az önce ifade ettiğimiz gibi aile başta olmak üzere, arkadaşlık, meslek, ekonomik şartlar, dünya görüşü ve inanç gibi çeşitli sosyo-kültürel faktörlere bağlıdır.¹² İnanç ve ahlâk yönünden zayıf bir sosyal çevrede yaşayan gençler, etik değerlere uygun yaşamada oldukça zorlanmaktadır. Her türlü kötülüğü ve ahlâksızlığı sayan düşüncelerin tesirinde kalan gençlerin durumu,¹³ çocuğun ailedeki değerler eğitiminde birtakım güçlükler ortaya çıkarmaktadır.¹⁴ Çünkü gençler arkadaşları nasıl davranıyorsa öyle davranmaya çalışırlar. Hatta onların tasvibini almak, arkadaş grubunun saygısını kazanmak için, grup üyelerinin gösterdikleri davranışları en üst düzeyde yapmaya çaba harcarlar. Eğer arkadaş çevresi bozuk, uyumsuz, ahlâk dışı ve suç niteliğinde davranışlar gösteren kişilerden oluşmuş ise, çocuk o zaman değişir ve onların değerlerini yavaş yavaş benimseyerek alışkanlık haline getirir. “*Üzüm üzüme baka baka kararır*” atasözü, bunu çok güzel açıklamaktadır.¹⁵ Bazı gençler de farkında olmadan ve ne olduğunu bilmeden bir şekilde Satanizm gibi birçok zararlı akımın

⁹ Abdurrahman Dodurgalı, *Eğitim Sosyolojisi*, MÜİFV. Yayınları, İstanbul 1995, s.9-10.

¹⁰ Yurdagül Konuk,,*Okul Öncesi Çocuklarda Dinî Duygunun Gelişimi ve Eğitimi*, TDV. Yay. Ankara, 1994, s. 23.

¹¹ İrfan Başkurt, “Gençlik, Madde Bağımlılığı Ve Korunma Yolları (Psiko-Sosyal Bir Yaklaşım)”, *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, İstanbul 2003, Sayı: 8, s. 90.

¹² Hüseyin Yılmaz, *Din Eğitimi ve Sosyal Barış*, İnsan Yay., İstanbul 2003, s. 86.

¹³ Mehmet Necmettin Bardakçı, “Mevlânâ Perspektifinden Gençlik Problemleri ve Çözüm Yolları”, *Tasavvuf Dergisi*, Ankara 2005, s. 278.

¹⁴ Mustafa Öcal, “Ailede Çocukların Dinî ve Ahlâkî Eğitimlerinde Karşılaşılan Problemlerin Başlıca Sebepleri ve Çözüm İçin Bazı Teklifler”, *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 3, s. 190.

¹⁵ Hüseyin Peker, “Çocukları ve Gençleri Suça İten Faktörler”, *Diyanet Dergisi*, Nisan-Mayıs-Haziran 1991, s. 87.

tuzağına düşürülmekte, kız veya erkek arkadaşlarının kurbanı olmaktadır.¹⁶ Yanı sıra gençlerin uyuşturucu bataklığına düşmesine engel olmak ve onlara iyi bir çevre oluşturmak için önlemler alınması zorunluluk arz etmektedir.¹⁷

Önceleri gençlerimizde hedef ve şuur anlamında net bir tavır görmek daha mümkündü. Şimdi bu durum giderek azalmaya başladı. Bu nedenle gençlerin hayatlarına anlam katan şeyin ne olduğunu ve neyin uğruna mücadele edeceklerini belirleme noktasındaki kriterlerin sorgulanması elzemdir. Anlamsızlık bütün psikolojik problemlerin kökenini oluşturmaktadır. Anlam ve değer hisleri ise yaşam doyumunu artırır, insanı yaşama bağlar. Gençlere anlamlı hissedecekleri yaşam alanları oluşturmak son derece önemlidir. Bu konuda ailelere, öğretmenlere, kitle iletişim araçlarına, daha doğrusu millet olarak herkese büyük görevler düşmektedir.

2. Evliliğin Geçleşmesi ve Güçleşmesi

Kur'ân-ı Kerîm'in evlilikle ilgili öğrettiği bir dua evliliğin teşviki açısından oldukça dikkat çekicidir: *“(Ve o kullar): Rabbimiz! Bize gözümüzü aydınlatacak eşler ve zürriyetler bağışla ve bizi takvâ sahiplerine önder kıl! derler”*¹⁸ âyetin sonu *“bizi takvâ sahiplerine önder kıl!”* şeklinde bitmektedir. Bu ifadeden, tıpkı diğer ibadetler gibi evliliğin de amacının *“takva”* olduğu anlaşılmaktadır. Buna göre kadın ve erkek, aile hayatında birbirinin eksikliğini gideren, birbirini günahattan koruyan, biyolojik anlamda olduğu gibi, psikolojik ve ahlâkî açıdan da birbirini tamamlayan iki cins olarak görülür. Kur'ân bunu şöyle ifade eder: *“Onlar sizin için birer elbise, siz de onlar için birer elbisesiniz.”*¹⁹ Özellikle dinimiz İslâm, ailenin sağlam temeller üzerine kurulması için namus ve iffete özel vurgu yapmış²⁰ zınayı ve ona götürebilecek davranışları da yasaklamıştır.²¹

İnsanın cinsel arzularını karşılaması için, dinimiz İslam birtakım şartlar ve sınırlar koymuş, bu arzuların meşru bir biçimde gerçekleştirilmesi ve insan neslinin safiyetini koruyabilmesi için evliliği bir zorunluluk olarak görmüş, ayrıca evliliği kolaylaştırmayı tavsiye etmiştir.²² Dinimize göre meşru evlenme şartları kendilerinde mevcut olduğu halde bundan kaçanlar, dinin de emreylemiş olduğu bir vazifeyi ifa etmemiş ve aynı zamanda milletine, beşeriyetin beka ve tekemmülüne hizmet etmekten de kaçmış sayılırlar.²³

Günümüzde evlenmek isteyen gençler için evlenmeyi zorlaştıran gelenekleri aşarak kolay ve az masrafla evlenme yollarının açılması sağlanmalıdır. Evlenemeyen gençlerin birçoğunun bir müddet

¹⁶ Ahmet Güç, “Satanizm Misyonerliği ve Kimliğini Arayan Gençliğimiz”, Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2003, sayı: 7, s. 61.

¹⁷ Şuayip Özdemir, “Alkol ve Uyuşturucunun Zararları ve Gençliğin Alkol ve Uyuşturucudan Korunmasında Alınması Gerekli Önlemler”, *Diyanet İlmi Dergi*, Ekim-Kasım-Aralık 2004, Sayı: 40, s. 100.

¹⁸ Furkan, 25/74.

¹⁹ Bakara, 2/187.

²⁰ Nûr, 24/26, 30, 33, 60.

²¹ Nisâ, 4/22-23; İsrâ, 17/32; Nûr, 24/3.

²² Nurettin Topçu, *Ahlâk*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2012, s. 198-199.

²³ Ahmed Hamdi Akseki, *İslam Dini*, DİB Yayınları, Ankara 1969, s. 262.

sonra aile hayatı yerine farklı yollar seçmesi günümüzde hızla artmaktadır. Bu da aile kurumundaki etik değerlerin hızla çözülmesine sebep olmaktadır. Bu sebeple, erkeklerin ve kızların evlenme yaşlarının öne alınması (yirmi beş, otuz yaşlarına kadar bekletilmemesi) gerekir. Özellikle ana babaya haber vererek, onların rızaları doğrultusunda öğrenci iken evlenmek isteyen gençlerimiz için geleneğimizde olduğu üzere geçim yardımı yapan hayır kurumları oluşturulmalıdır.

Bu noktada aile ve gençlik bakanlıkları evliliği özendirecek ve anne ve babalığın önemini gençler nezdinde artıracak sosyal ve ekonomik politikalar, kamu spotları, televizyon ve sanal medya programları düzenleyebilir. Aksi takdirde genç nüfus giderek azalmaktadır ve yaşlılık oranı genç nüfus oranını 2019 yılında ilk kez geçmiştir. Problemlili evlilikler, aile içi şiddet temalı dizi ve programların denetlenmesi son derece zaruridir. Burada sosyal öğrenme yöntemiyle gençler evlilikten uzaklaşmaktadır. Genç yaşta evli ve çok sayıda çocuğu olan örnek ailelerin toplum nezdinde görünürlüğü ve itibarı artırılmalıdır.

3. Ev Hanımlığının Önemsinmemesi

Kadının iş hayatına girmesi, üretmesi ve topluma katkıda bulunarak ülkenin gelişmesine yardımcı olması elbette arzu edilen bir şeydir. Ancak bunu yaparken aile ve çocuğu ikinci plana düşürecek çalışmaların ve politikaların toplum tarafından kaygıyla karşılandığı ve bunun siyasi bir tahvile dönüştüğü de gözlenmektedir. Özellikle son zamanlarda çalışan kadınlara yönelik yürütülen ve geliştirilen politikaların, kadınları çalışma hayatına kazandırma çabasıyla yapılmış olsa bile onları aileden, evinden ve ev hanımlığından uzaklaştırdığı düşünülmektedir. Bir kadın hem ev hanımı hem de üretken birisi olabilir. Birisi diğerinin zıddı değildir. Özellikle kreşleri özendirmek, çocukların anneleri dışındaki insanlarla büyümesini teşvik etmek son derece sakıncalıdır. 0-60 ay arasında çocuğu olan kadınları maddi olarak destekleme politikaları olumsuz karşılanmaktadır. Bunun yerine en az iki hatta üç yaşına kadar annenin çocukla beraber kalabilmesine yardımcı olacak politikaların çok kısa sürede geliştirilmesi gerektiği düşünülmektedir. Bu pedagojik açıdan da doğru olanıdır, zira özgüven ve özerklik gibi bireye yaşam boyu gerekli olacak psikolojik özellikler bu yıllarda kazanılmaktadır. Bunu da çocuğa optimal biçimde kazandırabilecek olan varlık annedir. Toplumda aile ve kadın politikalarının anneyi evden uzaklaştırdığı ve daha meskülen bir birey olmaya yönlendirdiği noktasında ciddi bir konsensüs bulunmaktadır.

Ev hanımlarının toplum içinde çekinilecek bir durumda olmasına yol açacak ve kadınları çalışan ve çalışmayanlar şeklinde kategorize ederek çalışanları daha makbul çalışmayanları ise ikinci plana atacak bir izlenimin oluştuğu gözlemlenmektedir. Bu nedenle ev hanımlığının ve çocuk yetiştiren kadınların da bir şekilde önemsinmesi ve önemli olduklarının hissettirilmesi toplumun bekası açısından büyük önem arz etmektedir.

4. Dünyevileşme ve Popüler Kültürün Etkileri

Bugün ülkemizde aile müessesesi sosyal yönden son derece nazik ve kırılgan bir özellik taşıyor. Anne-babalar, çocuklarını sevmelerine rağmen, kendi zevk ve eğlencelerinden hiç de kopmak istemiyorlar. Zahmetsiz ve bağımsız bir hayat istiyorlar. Bu sosyal anlamda yaşanan Batıdaki gelişmeleri ve

ilerlemeleri ülkemize uyarlamak ve bu satıhta toplumu dönüştürme sonucu ortaya çıkmaktadır. Hâlbuki günümüz düşünürlerinden Lipovetsky batı ahlâkını şöyle değerlendiriyor: “Bir kaç on yıllık süre içinde, bizler ödev medeniyetinden bir sübjektif mutluluk, boş vakit ve seks kültürüne geçtik. Ve hükmünü veriyor: “Refah put oldu, reklamsa onun peygamberi.”²⁴ Etik değerler, Müslümanlar için ise vahiy kaynaklı ve değişmez²⁵ olmasına rağmen maalesef bugün İslâm toplumunda da durum pek farklı görünmemektedir. Yaşanılan çağda sanayileşmenin getirdiği şehirleşme, Müslümanların yüzlerce yıllık geçmişinden süzüle süzüle bugüne kadar gelen mânevî değerler dünyasında büyük tahribatlar meydana getirmiş, tedavisi güç yaralar açmıştır.²⁶

Günümüzde özel günler adı altında bir dizi israf bahanesi oluşturulmuştur. Bu kutlamalar artık aile kurumunu zedeleyecek noktaya gelmiştir. Bir günün kutlamasını unutmak evlilikle ilgili bir sorun varmış algısını oluşturmaktadır. İnsanların marka düşkünlüğü had safhada, her köşe başında estetik merkezi açılıyor, herkesin yaşam koçu var. Bunlar bizim ruhumuzu değil egomuzu geliştirir. Çocuklar artık daha az doyum hisseden ve kanaatkâr bir kişilik yapısından uzaklaşan bir konuma gelmektedir. Kendisine verilen hediyein markasına bakarak mutlu olan ve ileri durumlarda markasını beğenmediği hediyeye burun kıvrılabilecek noktaya gelen çocuklar ve ergenler bu popüler kültürün oluşturduğu psikolojinin mâmulüdür.

Son zamanlarda özellikle muhafazakâr camiada lüks ve şatafatın arttığına bu kesimin kapitalizm ve modernizmin tuzağına daha kolay düştüğüne yönelik bir kısmı art niyetli de olsa bir algı oluşmuştur. Bu kullanılmaya hazır bir propaganda olarak ortada durmaktadır. Hayatı kaliteli yaşamak ayrı bir şeydir ancak bunun üzerinden bir öz-sunum yapmak ve bunu diğer insanlara sunmak ciddi bir eleştiriye maruz kalmaktadır. Bundan en çok etkilenen çocuklar ve aile kurumu olacaktır.

5. Toplumsal Cinsiyet Teorisi

Günümüzde fitratı bozma diye tanımlanabilecek, “toplumsal cinsiyet teorisi”;²⁷ erkek veya kadının fitratına uygun davranmasını maliyetli bulmakta ve maalesef her iki cinse de uygun davranan (androjen) bir insan türünü ise daha ekonomik görmektedir. İstanbul Sözleşmesi’nde “Toplumsal Cinsiyet”, “Belirli bir toplumun kadınlar ve erkekler için uygun gördüğü sosyal olarak inşa edilen roller, davranışlar, etkinlikler ve (kurgulanan) yaklaşımlar anlamına gelir” şeklinde tarif edilmiştir (M.3/c). Burada “yaradılışın” değil de “belirli bir toplumun” ifadesinin kullanılması dikkat çekmektedir. Bu ifade kadınla erkeğin sosyal rol ve davranışlarının sebebinin doğuştan getirdiği farklılıklar olmadığını; kadınlık ve erkeklik davranışlarının yeniden kurgulanıp değiştirilebileceğini öngörmektedir. Bu öngörü çok açık bir şekilde, başta Kur’ân-ı Kerîm olmak üzere bütün kutsal kitaplara aykırılık teşkil etmektedir.

²⁴ Cemal Aydın, “Batı Ahlâkını Arıyor”, *Altınoluk Dergisi*, Eylül 1993, Sayı: 91, s. 43.

²⁵ Nureddin Yıldız, “Ahlâk Mü’minin Dinidir”, *Altınoluk Dergisi*, Ocak 2014, Sayı: 335, s. 6.

²⁶ Emin Işık, “Ahlâk ve Toplum” *Altınoluk Dergisi*, Kasım 1997, Sayı: 141, s. 14. “Ahlâk ve Toplum” s. 14.

²⁷ Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Projesinin tarihi gelişimi ve Türkiye bakımından süreci takip etmek için Bkz: ÇAKMAKÇI & SARIOĞLU Hukuk Bürosu, Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun, <http://www.sagiroglu.av.tr/ailenin-korunmasi-ve-kadina-karsi-siddetin-onlenmesine-dair-kanun-cn803.html>, 21.08.2020.

Bu sözleşmede dikkat çeken bir başka nokta arabuluculuk meselesidir. Hakem tayini hakkında Rabbimiz *“Zevce ile zevce arasında ayrılık vukuundan endişe ederseniz, erkek tarafından bir, kadın tarafından bir hakem gönderin. İki taraf barışmak isterlerse, Allah onları uyuşmağa muvaffak eder”* buyurmaktadır.²⁸ Bu emri fermana göre, hakemin her iki tarafın akrabalarından seçilmesi gerekir. Burada da aile ve aile sırları korunmak istenmiştir. Sözleşmenin 48/1 maddesine göre ise *“Taraflar, işbu Sözleşme kapsamındaki şiddet eylemlerinde, arabuluculuk ve uzlaştırma da dâhil zorunlu alternatif uyuşmazlık çözüm süreçlerini yasaklamak üzere gerekli hukukî ya da diğer tedbirleri alır”* denilmektedir. Bu madde dinin emirlerinin aksine aile kurumunun çözülmesine ve bir an önce dağıtılmasına sebep olabilmektedir.

Yine sözleşmede Kavramların tanımlarında, “ayırıcılık nedenleri” ortaya konulurken, kullanılan “toplum”, “din”, “kültür”, “örf”, “âdet”, “gelenek”, “görenek”, “töre”, “namus”, “edep”, “ahlâk” ve “aile” gibi kavramların tartışmaya açılması ve bunların değersizleştirilmesi de önemli bir eleştiri konusudur. Bu kavramların cinayet, şiddet ve eşitsizliğin kökeni olarak gösterilmesi samimi bir çaba olarak algılanmak yerine toplumu köklerinden koparma girişimi olarak görülmektedir. Ayrıca “töre cinayeti”, “namus cinayeti” gibi kavramsallaştırmaların da iyi niyetli olmaktan çok toplumu ayakta tutan değerlerin itibarını azalttığı düşünülmektedir.

Sözleşmede diğer bir madde olan “kadının esas beyan” alınması da önemli oranda tepkilere yol açmıştır. Buna bağlı olarak hukuki birçok mağduriyet yaşanmıştır. Dini bir kesim de, sadece kadının beyanı esas olması durumunda Hz. Yusuf’un Kur’an-ı Kerim’de geçen kıssasını örnek göstererek peygamberin suçlu olması gerektiğini öne sürmektedir. Hâlbuki bu kıssanın sonucunda Hz. Yusuf’un masum olduğu anlaşılmıştır. Detaylarına girmeden bu maddenin ciddi arızalara neden olduğu ve şiddeti azaltma yerine artırmaya yol açacağına yönelik kaygılar gözlemlenmektedir. İstanbul sözleşmesiyle ilgili pek çok şey eklenebilir ancak bu birkaç madde bile oldukça tepkiye ve karşı tarafın kolay istismarına yol açmıştır. Bu sözleşme kapsamında ortaya çıkan, “Toplumsal Cinsiyet Teorisi” aile kurumundaki etik değerlerin çözülmesine hizmet etmektedir. Toplumsal ve ailevi yapıyı bilinçli biçimde “ataerkil” olarak nitelendirerek suçlayan ve böylece niteliksizleştirmeye çalışan bu psikolojinin önerdiği aile yapısı ise amorfudur. Amorf aile yapısında kadın ve erkek rolleri birbirine karışmış, ebeveyn olarak anne ve babanın aile içi ahlâkî sorumlulukları mecz edilmiştir.

6. Karı, Koca Sorumluluklarının Dönüşmesi

Sorumluluk insani bir değerdir.²⁹ Allah, insanı en güzel bir şekilde yaratmış; ona kendi ruhundan üflemiş, yeryüzünün halifesi kılmıştır.³⁰ Gökte ve yerde ne varsa hepsini onun emrine vermiştir. Bu

²⁸ Nisâ, 4/44.

²⁹ Ali Akdoğan, *Kur’ân ve Sünnet’ten Örneklerle Sosyal Ahlâk*, Pınar Yay., İstanbul 2011, s. 320.

³⁰ Bakara, 2/30.

kadar nimete nail olan insanın tabiidir ki, başıboş bırakılması mümkün değildir.³¹ İnsanın başka varlıkların yüklenmediği bu sorumluluğu yüklendiği, Kur'an'da şöyle anlatılır: *“Biz (ahlâkî kanunun) emanetini göklere, yere ve dağlara arz ve teklif ettik. Onlar bunu yüklenmekten çekindiler, bundan endişeye düştüler. Buna karşılık insan onu yükledi. (Onu çiğnemesi sebebiyle) insan pek zalim ve cahildir.”*³² Bu ayetten de anlaşıldığı üzere sorumluluk, kişinin kendi davranışlarını veya kendi yetki alanına giren herhangi bir olayın sonuçlarını üstlenmesidir.³³

Karı koca, “nikâh” ile birbirine bağlanmış olan kadınla erkek demektir. İkisi arasındaki bu bağ, önemsiz bir bağ olmayıp çok kutsî bir bağdır. Ailenin ve milletin temeli de, böyle kutsal bir bağla birbirine bağlanmış olan karı kocadır. Karı ile kocanın da birbirlerine karşı dinî ve ahlâkî bir takım sorumlulukları vardır. Erkek kadına kadın da erkeğe muhtaçtır. Aile yuvasının bozulmaması ve tam bir ahenk içinde devam etmesi için, her iki taraf da üzerlerine düşen görevleri kusursuz bir şekilde yapmak zorundadır. Kur'an-ı Kerîm bunu şöyle ifade eder. *“Erkeklerin kadınlar üzerindeki hakları gibi, kadınların da erkekler üzerinde hakları vardır. Ancak erkekler, kadınlara göre bir derece üstünlüğe sahiptirler.”*³⁴ Karı ile koca arasında her şeyden evvel, karşılıklı ve samimî bir sevgi olmalıdır. Birbirlerini ölünceye kadar hayat yoldaşı ve sır arkadaşı bilmeleri gerekir.

Koca, nikâh ile kendisine bağlanmış olan karısının yiyeceğini, giyeceğini, kısacası, geçindirmek zorunda olduğu evinin her ihtiyacını karşılamakla görevlidir. Erkek evin reisi, kadın ise onun yardımcı-sıdır. Erkeğin, tam anlamıyla evine, eşine ve çocuklarına bağlı olması, ailenin şeref ve haysiyetini kırıca davranışlarda bulunmaması gerekir. Karısının itikat, ibadet ve ahlâkını yoklayarak bu hususta bir eksiği varsa, onu da öğretmek erkeğin görevidir. Karı-koca arasındaki bağın her gün bir kat daha kuvvetlenmesi için kadın da kocasını evin reisi tanımalı, ona sevgi ve saygı ile bağlanmalı, ev idaresine ve çocuklarının terbiyesine çok dikkat etmeli, kocanın kazandıklarını israf etmekten korumalı ve evine sahip olması gerekir. Kocasını ister yanında bulunsun, ister bulunmasın, kadın bu görevleri yapacak, kocasının kazandığını saçıp savurmuyacak, istemediği ve razı olmadığı şeyleri yapmayacaktır. Hatta kocası izin vermedikçe nafil oruç bile tutmayacaktır.³⁵ Resul-i Ekrem Efendimiz, ahlâkî açıdan eş olarak iyi kadınları tarif ederken: *“Yüzüne baktığında için açılır; bir ricada bulunduğun zaman seni kırmaz; yanında bulunmadığında her şeyini kutsal bir emanet olarak korur”*³⁶ diye buyurmuştur.

Günümüzde bu saydığımız ilahi sınırlar bilinmeden veya görmemezlikten gelinerek, karşılıklı bir takım yeni haklar üzerinden karı-kocanın sorumlulukları dönüştürülmeye başlanmıştır. Yukarıda nasların belirlediği sorumluluklar çerçevesinde, çocuğu anne büyütürken ve ev işleriyle ilgilenirken; baba da ailenin rızkını temin etmekle ve yuvanın korunması, güçlendirilmesi ve dış dünyanın karmaşası ile yuvası arasında bir tampon işlevi görmekle meşguldür. Bu karı-koca'nın doğasına daha uygundur.

³¹ “İnsan, kendisinin başıboş bırakılacağını mı sanır!” Kıyâmet, 75/36.

³² Ahzâb, 33/72.

³³ TDK Sözlük, Ankara 1998, II, s. 2013.

³⁴ Bakara, 2/228.

³⁵ Ahmed Hamdi Akseki, *Askere Din Kitabı* (Sdl. Talat Koçyiğit), DİB Yayınları, Ankara 1969, s. 202.

³⁶ İbn-i Mâce, Nikâh 5.

Bu sorumlulukları dönüştürme çabaları, etik değerlerin çözülmesine yol açmakta, evde erkek gibi davranan bir babanın ve kadın gibi davranan bir annenin tezahürünü ortadan kaldırmaya doğru evrilmektedir. Belli bir aşamadan sonra tüm yönleriyle rol model olabilecek ebeveyni ortadan kaldırmak devreye girebilir. Bu noktada çok dikkatli davranmak gereklidir.

7. Dijital Dünya Bağımlılığı

Modern teknoloji sağladığı imkânlarla hayatı kolaylaştırırken ahlaki ilkelere aykırı kullanılması halinde insan hayatını karartan çok güçlü bir etkiye sahip silaha dönüşebilmektedir. Her şeyin bağıslı sağlıklıdır ama bağımlısı kötüdür, en kötü bağımlılık ise teknolojik bağımlılıklardır. Özellikle sosyal medya bağımlılığı artık evlilikleri bitiren bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır. İnsanlar birbirlerini izlemekte, ilgilenmemeleri gereken bir ton gereksiz bilgiyle kendilerini meşgul etmektedir. Günümüzde chatleşme yolu ile sırf yarenlik etmek, hoşça vakit geçirmek, hatta kendine bir eş bulmak amacıyla yapılan, özellikle görüntülü internet görüşmeleri de çoğu zaman her iki tarafa da zarar vermekte, ahlâkî bozulmalara sebebiyet vermektedir. Öyle ki bazen bu görüşmeler, evli olan bir erkek veya kadın tarafından yapılmakta, bunun neticesinde de kısa süre sonra ailevi sarsıntı geçirmesine ve boşanmaya kadar giden anlaşmazlıklara yol açmaktadır. Böyle görüşmelerin evler yıkan büyük bir fitne olduğu şüphesizdir. Hâlbuki çirkinliklerin yapılmasını geçin, yaklaşılması bile caiz değildir.³⁷

İnternet bağlantıları bazen de dini anlatmak gibi hayırlı niyetlerle başlamakta; ancak sonuç itibarıyla hayırla neticelenmemektedir. Bundan dolayıdır ki, internet üzerinden başkalarına din anlatılacaksa, bu hemcinsler arasında olmalıdır. Denilebilir ki, bir bayanın erkeğe ya da bir erkeğin bir bayana dini anlatmasıyla irşad söz konusu olamaz mı? Sonucunda da evlenmeleri mümkün olmaz mı? Bu soruya şu Mecelle kuralları ile cevap verilebilir: “*Fesadı def etmek, menfaati celp etmekten daha evladır.*”; “*Tevahhüme itibar yoktur.*” Yani Mevhum müspet netice, gerçekten var olan menfi neticeye tercih edilmez. Genel olarak sonu olumsuz olan, insanı olumsuz duygulara iten diyaloglar, çok nadir rastlanabilecek, iman dairesindeki mutlu bir evlilik ihtimaline bina edilemez. Yaşanan yüzlerce olay ve yıkılan onlarca aile, bu fikri ispat eder.

Dolayısıyla teknolojinin insanın hizmetinde olabilmesinin şartı etik değerler doğrultusunda kullanılmasıyla mümkündür. Bu noktada insanın en güzel, en sahih ve en ciddî ölçüsü, edep ve hayâsıdır. Haddini bilmek, ar ve kınamayı icap eden bir şeyden üzüntü duymak, şüphe yok ki, en büyük bir fazilettir, insanlarda bu hissin yerleşmesi, her işin iyi olmasını temin eder. Bu huy kimde bulunursa, onu şehvânî arzulardan uzaklaştırır, fazilet sâhipleriyle düşüp kalkmaya sevk eder. Doğruluğun, emniyetin, yükselmenin yolu da budur. Gafilleri uyandırmak, tembelleri harekete getirmek, çılgınları durdurmak da bu huyun varlığına bağlıdır. İnsanı etik değerlere uygun olmayan hallerden alıkoyan da budur.

³⁷ “De ki: ‘Rabbim, sadece fuhşiyatı, onun açık ve gizli olanını, günahları, haksız yere isyanı, haklarında hiç bir delil indirmedığı şeyleri Allah’a ortak koşmanızı ve Allah hakkında bilmediğiniz şeyleri söylemenizi yasaklamıştır.’” A’raf, 7/33. “Zinaya yaklaşmayın. Zira o, bir hayâsızlıktır ve çok kötü bir yoldur.” İsra, 17/32.

Resul-i Ekrem Efendimiz “*Her dinin bir ahlâkı vardır. İslam’ın ahlâkı da hayâdır*”³⁸ buyurmuşlardır. Hayâ kelimesi, bu hadis-i şerifte “Ölümün zıddı olan dirilik/canlılık” anlamındaki “hayat” kelimesinden türetilmiştir. Dolayısıyla insanın maddî canlılığını devam ettiren kan damarları gibi hayâ da insanın manevi canlılığını ve diriliğini temin eden can damarıdır. Maddi canlılığı devam ettiren kan damarları çatladığında ve önlem alınmadığında hayat nasıl sona ererse, manevi canlılığı devam ettiren hayâ damarı çatlayınca da insan manevi hayatını kaybeder ve maneviyattan yoksun bir canlı hâline gelir.

Hayâ aynı zamanda her türlü kötülük ve tehlikelere karşı manevi bir sigortadır. Bu sigortadan mahrum olanlar daima felaketlerle karşı karşıya kalırlar. Allah Resulü hayâsızlığın tehlikesini şöyle belirtmişlerdir: “*Allah bir kulu helak etmek isterse ondan utanma duygusunu soyar alır.*”³⁹ Yine Efendimiz’in ifadelerine göre hayâ sadece hayır getirir. Zaten hayâ tamamıyla hayırdır.⁴⁰ Bu manada hayâ en önemli ve en değerli insani özellik ve meziyetlerimizdendir ve insanı diğer canlılardan ayırır. Hayvanlarda utanma duygusu olmadığı için insanlarca ayıp ve kötü sayılan fiilleri açık olarak işlerler. Bundan dolayı da bir vicdan azabı ve pişmanlık hissetmezler. Ayıbı ortaya çıkınca yüzü kızaran yegâne varlık insandır. Hayâ sahibi insan işlediği günahattan ötürü önce Allah’tan utanır, ayrıca insanlara karşı da mahcubiyet duyar.⁴¹

Sonuç

Aile kurumunda etik değerlerin çözülmesi noktasında dikkat etmemiz gereken hususlardan bazı önemlilerini, temel iki kaynağımıza bağlı kalarak, bilimsel verilerle anlatmaya çalıştık. Netice olarak özetle şunları söyleyebiliriz. İnsan iyiyi kötünden ayırt etmesini bildiği ve etik değerlere olan ihtiyacına vakıf olduğu halde, zamanla bu değerlerden uzaklaşmış ve işi öyle noktaya vardırırmış ki neredeyse tüm manevi değerleri küçük düşürmüş ve onlara kuruntu ve hurafe gözüyle bakmıştır. Ancak şu çok açık bir gerçektir ki, insanlık, yalnızca maddi alandaki sefaletlerin ortadan kaldırılmasıyla ve ekonomik alanda elde edilecek özgürlükle kurtulamaz. Kurtuluş ancak insanlığın neredeyse yitirmekte olduğu etik değerlerini tekrar aile kurumuna kazandırmak suretiyle başlayabilir.

Dinimiz beden terbiyesine olduğu kadar etik değerlere de önem vermiştir. Bu bakımdan, yalnız beden terbiyesine önem verip, etik değerlere aldırış etmez yahut bunun aksine, etik değerlere önem verip de beden terbiyesini ihmal edersek, dinimiz yönünden tek taraflı ve eksik sayılırız. Onun için her Müslümanın, beden terbiyesine önem verdiği kadar aile hayatında etik değerlere de önem vermesi ve hiç birisini ihmal etmemesi gerekir. Bedenin sıhhatini korumak nasıl önemliyse, aile kurumunu muhafaza eden etik değerleri korumak da önemlidir. Hatta bu daha önemlidir. Nasıl ki, bedeni hastalıklara yakalanmamak için ön tedbirleri almak akıllıca ve tavsiye edilen bir yol ise, aynı şekilde etik değerler ile

³⁸ Muvatta’, Husnu’l-Huluk 2.

³⁹ İbn Mâce, Fiten 28.

⁴⁰ Ali Rıza Temel, “Hayâ Hayattır”, *Altınoluk Dergisi*, Ekim 2007, Sayı: 260, s. 20.

⁴¹ Akseki, *İslam Dini*, s. 251.

ruhumuzun sıhhatini korumamız ve güçlendirmemiz gerekir. Bunun terk ve ihmâli, aile kurumunda tembellik, ruhi zayıflık, iradesizlik gibi acı durumları doğurur. Kişiyi gam, keder ve belâ getirir. Anlayış, duygululuk, hassasiyet ve istidatlar kaybolur. Bu nedenle dikkatli ve uyanık olmalıyız. Etik değerleri elde etmek için fırsatı kaçırmamalı, zamanı geçirmemeliyiz. Yoksa fırsatlar kaçırıldıktan sonra faziletlerle dolu bir aile hayatına duyulacak pişmanlık hiçbir fayda sağlamaz.

Aile kurumu için gerekli olan etik değerleri elde etmede ilk esas, ruhumuzu, bir takım evham ve hurafelerden temizlememizdir. Sonra, duygularımızın ve düşüncelerimizin sağlıklı olması için, öğrendiğimiz şeylerin iyi ve doğru olmasına dikkat etmeliyiz. İlmî bir esasa dayanmayan, dinde hiç yeri olmayan ve hatta yasak olan o kadar çok şey vardır ki, bazı kimseler bunlara doğru imiş gibi inanırlar ve böylece düşüncelerini alt üst ederler. Hurafelere dikkat ettiğimiz gibi, zihnimizi iyi ve doğru bilgilerle doldurmaya gayret göstermeliyiz. Dinimiz bize bir bilgiyi öğrenmeden evvel, o bilginin iyi ve doğru olup olmadığını araştırmamızı emreder.⁴² Nasıl aldığımız gıdaların helal olup olmadıklarına dikkat ediyor ve midemizi her önümüze gelen yiyeceklerle doldurmuyorsak, manevî gıdamız olan çeşitli bilgilere de aynı şekilde dikkat etmeli ve zihnimizi sapık inanç ve itikada götürecek yanlış bilgilerle doldurmamalıyız.

Etik değerlere sahip olmayan bir aileye, ne iman ve itikat ve ne de ilim, tam anlamıyla fayda sağlayamaz. Müslüman bir aile için etik değerlere uygun davranış ve yaşayış hiç şüphesiz, İslam'a yani Kur'an'ı Kerim'e ve Sünnet-i seniyyeye uygun olan davranış ve yaşayış olmalıdır. Bu iki kaynağa aykırı olan her davranışın rahatlıkla etik olmadığını söyleyebiliriz. Burada vurgulamamız gereken bir nokta da etik değerleri bilmenin ve öğrenmenin, bu kuralları hayata geçirmek için yeterli olmadığıdır. Bununla birlikte kişinin Allah ve ahiret inancının, din duygusunun, ihlâs ve samimiyyetinin de güçlü olması gerekmektedir. İslam'ın olgun ve şahsiyetli bir aile hayatı inşa gayesine, iman ve ibadetlerin yanında ancak ihlas ve etik değerlerle ulaşabiliriz.

Etik değerlere sahip bir aile kurumunda, dikkate almamız gereken önemli noktalardan biri de denetlendiğimiz farkına varıp kendimizi denetlememizdir. Bu denetleme geçmiş ve geleceği sorgulamak şeklinde yapılır. İslam âlimleri bu denetlemenin yapılmasının vacip olduğu hususunda görüş birliğindedirler. Buna delil oluşturan bilgi Allah Teâlâ'nın hesaba çekeceğine olan imandır. Bu hesaba çekme, kulun Allah'a sığınmasını zaruri kılar. Sığınma ile istikamet üzere olmak arasındaki fark, sığınma, Allah'ın kitabına bağlı olmak ve Kur'an'ın çizdiği ölçülere uymaktır. İstikamet de bu durumu kesintiye uğratmadan devam ettirmek demektir. Netice olarak şu fikre varabiliriz: Saadet ve kurtuluş, sonsuz düşünce ve emelden uzaklaşmaktır. Bu sebeple büyüklerimiz; dünya ve arzuların fazlasından, israftan, haramlardan kaçınmışlardır. Onlar, kıyamet gününde Arasat meydanında hesabını verip ebedî hürriyete ve sonsuz neşeye ulaşmanın ancak dünyada şehvî kölelikten, nefsi esaretten kurtulup, Allah'ı zikir ve ona itaatte mümkün olduğunu söylemişlerdir. Biz de etik değerlere sahip bir aile hayatı yaşayarak, ebedî hürriyete ve sonsuz neşeye ulaşma yolunda mutlu bir hayat yaşayabiliriz.

⁴² Hucurât, 49/6.

Kaynakça

- Akdoğan, A. (2011). *Kur'an ve Sünnet'ten Örneklerle Sosyal Ahlâk*. İstanbul: Pınar Yayınları.
- Akın, Abdullah. (2019). *Din Eğitimi*, Bursa: Emin Yayınları.
- Akseki, A. H. (1969). *İslam Dini*. (Sdl. Talat Koçyiğit). Ankara: DİB Yayınları.
- Akseki, A. H. (1971). *Askere Din Kitabı*. Sdl. Talat Koçyiğit). Ankara: DİB Yayınları.
- Aydın, C. (1993). Batı Ahlâkını Arıyor. *Altınoluk Dergisi*, (91), 43.
- Bardakçı, M. N. (2005). Mevlânâ Perspektifinden Gençlik Problemleri ve Çözüm Yolları. *Tasavvuf Dergisi*. 6 (14), 267-284.
- Başkurt, İ. (2003). Gençlik, Madde Bağımlılığı Ve Korunma Yolları (Psiko-Sosyal Bir Yaklaşım), *İÜİF Dergisi*, (8), 73-114.
- Bilgiz, M.(2006). Kişiliğin Oluşumunda Fıtrat Ve Sosyal Çevrenin Etkisi (İsra, 17/84. Ayeti Ekseninde). *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. (25), 125-144.
- Cebeci, S. (1996). *Din Eğitimi Bilimi ve Türkiye’de Din Eğitimi*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- ÇAKMAKÇI & SARIOĞLU Hukuk Bürosu, Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun, <http://www.sagiroglu.av.tr/ailenin-korunmasi-ve-kadina-karsi-siddetin-onlenmesine-dair-kanun-cn803html>, 21.08.2020.
- Dodurgalı, A. (1995). *Eğitim Sosyolojisi*. İstanbul: MÜİFV. Yayınları.
- el-Attas, S. M. N. (1991). *İslami eğitim: araçlar ve amaçlar* (Çev. Ali Çaksu). İstanbul: Endülüs Yayınları.
- Fersahoğlu Y.; Demir, M. A. (2012). *Din Eğitim ve Öğretiminde Duygu Eğitimi*, İstanbul: Çamlıca Yayınları.
- Güç, A. (2003). Satanizim Misyonerliği ve Kimliğini Arayan Gençliğimiz. *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. (7), 38-70.
- Hüseyin Peker, H. (1991). Çocukları Ve Gençleri Suça İten Faktörler. *Diyanet Dergisi*. 27 (2), 81-89.
- Işık, E. (1997). Ahlâk ve Toplum. *Altınoluk Dergisi*, (141), 14.
- Konuk, Y. (1994). *Okul Öncesi Çocuklarda Dinî Duygunun Gelişimi ve Eğitimi*. Ankara: TDV. Yayınları.
- Öcal, M. (1996). Ailede Çocukların Dinî ve Ahlâkî Eğitimlerinde Karşılaşılan Problemlerin Başlıca Sebepleri ve Çözüm İçin Bazı Teklifler. *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, (3), 187-206.
- Özdemir, Ş. (2004). Alkol ve Uyuşturucunun Zararları ve Gençliğin Alkol ve Uyuşturucudan Korunmasında Alınması Gerekli Önlemler. *Diyanet İlmi Dergi*. (40), 99-112.
- Sağlam, İ. (2001). *İslam ve Batı Eğitiminde Okulöncesi Eğitimi (Hedefler, Etkinlikler)*. Bursa: Rehber Ajans.
- Temel, A. R. (2007). Hayâ Hayattır. *Altınoluk Dergisi*. (260), 20.
- Topçu, N. (2012). *Ahlâk*, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Tunç, B. (1998). Anne Kavramından Hareketle Anne Çocuk İlişkisi. *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*. (5), 195-240.
- Türk Dil Kurumu. (1998). *Türkçe sözlük* (Genişletilmiş baskı). Ankara: TDK.
- Varol, H. (1986). Gençlik, Sevgi, Terbiye ve Olgun İnsan. *AÜİF Dergisi*, (7), 235-257.
- Yıldız, N. (2014). Ahlâk Mü'minin Dinidir. *Altınoluk Dergisi*. (335.), 6.
- Yılmaz, Hüseyin. (2003). *Din Eğitimi ve Sosyal Barış*, İstanbul: İnsan Yayınları.

İSLÂM HUKUKUNDA AİLE KURUMU VE NİKÂH İLİŞKİSİ

Emine Gümüş BÖKE *

Öz

Toplumsal yapının temel unsuru olan aile, İslâm hukukunun düzenleme alanına giren önemli kurumsal yapılardan biridir. Zira aile, medeniyetin üzerine bina edildiği temeldir. Aile yapısı yeteri kadar güçlü olmayan toplumların medeniyeti sürdürmeleri mümkün değildir. Bu bağlamda aile, hem şahısların hem de toplumların vazgeçemeyeceği, kendisi küçük fonksiyonu büyük sosyal bir kurumdur. İnsan hayatının her dönemini kapsayan aile müessesesi, insanlık için vazgeçilmez görevler üstlenmiştir. Nikâh ve kan bağına dayanan karı-koca ve çocuklardan oluşan ailenin yüklenmiş olduğu misyon gereği, İslâm'ın kendisinden beklentilerini yerine getirebilmesi için birtakım özelliklere sahip olması gerekir. İslâm'ın aileden beklediği fonksiyonların önemlilerini şöylece sıralamak mümkündür: Sevgi, huzur, merhamet, meveddet, sadakat, mutluluk ve sağlık ortamı olması, neslin ve kültürün gelişerek yaşamasını sağlaması, milli birlik ve beraberliğe katkıda bulunması... Aile kurumunun kurulmasının hukuken ilk adımı ve meşruiyet vasıtası olan nikâh, normal bir akit/sözleşme olmanın ötesinde çiftlere birtakım hak ve yükümlülükler getirmektedir. Bu sebeple İslâm hukukçuları, ahlâkî niteliği daha ağır bassa da evliliğin karı-koca üzerinde doğurduğu şahsî sonuçlar üzerinde önemle durmuşlardır. Zaten Kur'an'da, *“Erkeklerin kadınlar üzerindeki hakları kadınların da erkekler üzerinde belli hakları vardır..”* (Bakara, 2/228) âyeti ile evliliğin şahsî sonuçlarına işaret edilmiştir. Kur'an ve Sünnet nikâhın mutluluk ve kalıcılık esası üzerine kurulmasını, evliliğin mutluluk sağlayan yuva özelliğini kaybetmesi sebebiyle ayrılığın portaya çıktığı hallerde bile ahlâkî değerlerin unutulmamasını ve akitten doğan sorumlulukların yerine getirilmesini talep ettiğini söyleyebiliriz. Bu bağlamda nikâh aşamasındaki sorunlar ailevi sorunlar için birer tohum mesabesindedir. Bu aşamanın sorunsuz geçmesi aile hayatındaki mutluluk için önem arz etmektedir. Bu çalışmada aile kurumu ve nikâh akdinin önemi ve günümüzde nikâh akdiyle ilgili ortaya çıkan bazı problemler üzerinde durulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Aile, Evlilik, Hukuk, Toplum, Ailenin işlevleri

Family Institution and Marriage Relationship in Islamic Law

Abstract

The family, which is the basic element of the social structure, is one of the important institutional structures that fall under the regulatory field of Islamic law. Because family is the foundation on which civilization is built. It is not possible for societies whose family structure is not strong enough to maintain civilization. In this context, the family is an indispensable social institution with a small function and a large social institution, both individuals and societies. The family establishment, which covers every period of human life, has undertaken

* Dr. Öğretim Üyesi, Düzce Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, eminegumusboke@düzce.edu.tr

indispensable tasks for humanity. In accordance with the mission of the family consisting of husband and wife and children based on marriage and blood bond, Islam must have certain characteristics in order to fulfill its expectations. It is possible to list the important functions that Islam expects from the family as follows: it is an environment of love, peace, compassion, dignity, loyalty, happiness and health, enabling the generation and culture to develop and live, contributing to national unity and solidarity.

Marriage, which is the first step of the establishment of a family institution and a means of legitimacy, brings some rights and obligations to the couples beyond being a normal contract. For this reason, Islamic jurists emphasized the personal consequences of marriage on husband and wife, even if its moral quality was more severe. As a matter of fact, the personal consequences of marriage are pointed out in the Qur'an with the verse "The rights of men over women, women have certain rights over men." (Bakara, 2/228). We can say that the Qur'an and Sunnah demand that marriage be established on the basis of happiness and permanence, and that the moral values should not be forgotten and the responsibilities arising from the contract should be fulfilled even in cases where the separation is on the portal because the marriage loses its feature of happiness. In this context, problems at the marriage stage are like seeds for family problems. The smoothness of this stage is important for happiness in family life. The smoothness of this stage is important for happiness in family life. In this study, the family institution and the importance of the marriage contract and some problems that arise today regarding the marriage contract are emphasized.

Keywords: Familiy, Marriage, Law, Society, Functions of the Family

Giriş

İslâm'ın aile kurumuna attığı temel özelliklerden biri de kadın ve erkeğin birlikte yaşaması için meşru zeminde evlilik birliğini oluşturacak nikâhın zorunluluğudur. Aile müessesesi ve nikâh, günümüzde tarihin her döneminde olduğundan belki daha fazla önem arz etmektedir. Gerek kurum olarak ailenin gerekse Aile Hukuku'nun günümüzde arz ettiği önem, son iki yüzyılda dünya ölçeğinde bu kuruma vurulan darbe düşünüldüğünde daha da belirginleşmektedir. Zira bireyi, hem toplum hem de aile içindeki bağlardan kurtararak ona siyasî, ekonomik ve kişisel hürriyetini sağlamak hedefini güden bireycilik akımı ve bu akımın Batı'ya olan hâkimiyeti, aileyi eski anlamından soyutlamıştır. Hâlbuki İslâm'ın temel kaynakları olan Kur'an ve Sünnete baktığımızda aileye kurumsal bir varlık kazandırmanın ve onun üzerine titremenin aslî bir görev olduğu görülmektedir¹.

Toplumun temel yapısı olan ailenin bozulmasıyla toplumda da bozulmalar kaçınılmazdır. Toplumların devamlı olması aile müessesesiyle mümkündür. Aileyi özenle korumayan toplumlar er geç çökmeye ve dağılmaya mahkûmdurlar. Batı toplumunda görülmekte olan bu durum, Müslüman toplumlar tarafından iyi değerlendirilmeli, iş işten geçmeden gerekli tedbirler alınmalıdır. Bugün boşanmaların arttığı göz önünde bulundurulursa sağlıklı bir toplumun temelini oluşturan aile kurumunun ilk adımı olan nikâh konusunun önemi dikkatlerden kaçmamalıdır. Zira günümüzde nikâh

¹ Nuri Kahveci, *İslâm Aile Hukuku*, Hikmetevi Yay., 3. Bsk, İstanbul 2019, s.41.

aşamasındaki sorunlar ailevi sorunları da beraberinde getirmektedir. Bu aşamanın sorunsuz geçmesi aile hayatındaki mutluluk için önem arz etmektedir².

Bu çalışmada aile kurumunun önemi, işlevi, nikâh akdi ve günümüzde nikâh akdi ile ilgili meseleler Kur'an ve Sünnet ekseninde ele alınıp incelenmiştir. Çalışma giriş ve dört bölümden meydana gelmektedir. Konuyla ilgili İslâm hukukçularını görüşlerinin tespiti hususunda klasik dönem eserlerinin yanı sıra günümüzde yazılan İslâm Aile Hukukuna dair eserlerden de yararlanılmıştır.

1. Aile Kavramı ve Önemi

Aile, bir kimsenin bakmakla yükümlü olduğu; karı, koca ve çocuklardan meydana gelen toplumun en küçük birimini oluşturan bir kurumdur. Yeryüzüne ilk insanın ayak basmasından itibaren aile kurumu da oluşmuştur. Bazı sosyologların iddia ettiği gibi ilk aile, içgüdüsel ve rastlantı sonucu olmuş değil; tersine Yaratıcının iradesiyle ilk insan, bir aileye sahip olarak yaratılmıştır³. Kur'an-ı Kerim, yeryüzünde yaşayan insanların atası olan Hz. Adem'in bir eşe sahip olduğunu ve bu ilk karı-kocanın çocuklarıyla beraber bir aile yuvası kurduğunu haber vermektedir⁴.

İnsan neslinin kıyamete kadar var olmasını murad eden yüce Allah, bunu ilâhî bir kanun olarak erkek ve kadının beraber olmasına bağlamıştır. Bu birlikteliğin, Allah'ın gösterdiği ölçüler dâhilinde olmasının adı nikâhtır. Dolayısıyla İslâm dini, insan neslinin devamı ve sağlıklı toplumların oluşması için aileye büyük önem atfetmiş ve insanları evlenmeye teşvik etmiştir. Yüce Allah Kur'an'da *"İçinizdeki bekârları ve kölelerinize cariyeleğinizden iyi olanları evlendirin. Eğer onlar fakir iseler Allah onları fazlu kereminden zenginleştirir. Allah; her şeye gücü yeten, her şeyi bilendir."*⁵ âyeti ile aileyi oluşturmayı bir toplumsal görev olarak müslümanlara yüklemektedir. Hz. Peygamber de: *"Ey gençler! Evlilik yükümlülüğüne gücü yetenleriniz hemen evlensin. Çünkü evlilik, gözü ve ırzı harama karşı daha fazla korur"*⁶ ile; *"Nikâh benim sünnetimdir. Kim benim sünnetimle amel etmezse benden değildir..."*⁷ sözleriyle, evlenerek aile kurmanın önemini vurgulamaktadır. Yine Hz. Peygamber; müslümanların çoğalmasını istemiş ve onların çokluğu ile iftihar edeceğini açıklamıştır.

Nikâh akdinin hem dinî hem de dünyevî birçok yararları bulunmaktadır. Bu yararlar, *"Sizi bir nefisten yaratan ve gönlünün huzura kavuşacağı eşini de ondan var eden Allah'tır..."*⁸, *"Allah size*

² Dalgın, Nihat *"Aile Kurumunun Nikâh Aşamalarıyla İlgili Fıkhi Sorunları"*, İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi, sayı 13, 2009, s.35; Abdullah Çolak, *İslâm Aile Hukuku*, Ensar Neşriyat, 1. Bsk, İstanbul 2018, s.14; Halil Cin, *İslâm ve Osmanlı Hukukunda Evlenme*, Selçuk Üniversitesi Basımevi, 2. Bsk, Konya 1988, s.5.

³ Ahmet Yaman, *İslâm Aile Hukuku*, MÜİFV Yayınları, 6. Bsk, İstanbul 2008, s.17; Mehmet Birekul, *"Aile ve Dinî Sosyalleşme"*, *Aile Sosyolojisi Yazıları*, (ed: Mustafa Aydın), Açılım Kitap, 1.Bsk., İstanbul 2014, s.141; Hamdi Döndüren, *Delilleriyle Aile ilmihali*, Erkam Yayınları, İstanbul 1995, Cilt: 1, s.33.

⁴ Bakara, 2/35; Mâide, 5/27; A'raf, 7/19, 23; Tâhâ, 20/117-119.

⁵ Nûr, 24/32.

⁶ Buhârî, Nikâh, 2; Müslim, Nikâh, 5.

⁷ İbn Mâce, Nikâh, 1.

⁸ A'raf, 7/189.

*kendinizden eşler var eder, eşlerinizden de oğullar ve torunlar var eder...*⁹ meallerindeki âyetlerden de anlaşılacağı üzere, kişinin huzur bulacağı ortamın tesis edilmesiyle aileye mutluluk, topluma iyi nesil yetiştirmek, insanın sosyal ve ruhi ihtiyaçlarını gidermek ve birtakım biyolojik ihtiyaçların karşılanması suretiyle kişilerin iffetsizliğe düşmelerini engellemek şeklinde sıralanabilir¹⁰. Bunun yanında aile, insanca yaşamının ortamını hazırlamaktadır. Yaratılış itibarıyla yalnız başına yaşayamayan insan, aile ortamının sıcaklığında terbiye edilmekte, hemcinsleriyle ilişki kurabilmekte ve şahsiyet kazanabilmektedir¹¹. Ayrıca aile kurumu, modern çağda insanları ruhsal ve bedensel problemlere sürükleyen “yalnızlaşma” sorununa da etkili bir panzehirdir. Âyetteki “*kendileriyle huzur bulacağınız eşler yaratması..*” ifadesi bunu ortaya koymaktadır¹².

İslâm’ın kaynaklarından ve hayatın verilerinden de anlaşılan diğer bir nokta da, ailenin sadece insan neslinin devamını sağlamaya yönelik ve kişilerin korunmasını amaçlayan bir kurum değil, bu önemli işlevin yanında daha kapsamlı biçimde sosyal hayatı imar etme ve dünyayı daha sistemli bir şekilde yaşanabilir konuma getirmeye yardımcı bir kurumdur¹³. Bunun içindir ki, mahiyeti ve bakış açıları değişmekle beraber bütün hukuk düzenleri, aile kurumunun hem iç hem dış ilişkilerini düzene koymaya çalışmış, bunun için *Aile Hukuku* denilen bölümü geliştirmiştir¹⁴. Aile Hukuku, aileyi oluşturan bireylerin karşılıklı hak ve hukukundan, birbirine karşı görevlerinden bahseden bir hukuk dalıdır¹⁵. Âyet, hadis ve müçtehidlerin bu iki kaynaktaki bilgilere getirdikleri yorumlarla şekillenen Aile Hukuku’nun temel esprisi şudur: Aile bireylerinden hiç kimsenin haksızlığa uğramadığı, fıtrattaki kadın-erkek niteliklerine uygun ve sevgi temeline dayalı bir aileyi kurup yaşatmaktır¹⁶.

İslâm hukuku ilk teşekkül anından itibaren aslı kaynaklarında bulunan ve büyük bir yekün oluşturan bilgileri işleyerek önceleri *nikâh ve talâk*, daha sonraları *münâkehat ve müfâratat* başlıklarıyla, günümüzde ise çağdaş bazı İslâm hukukçuları *el-Ahvalu’ş-Şahsiyye ve Ahkâmu’l-Üsra* genel terimleriyle hukukun bu bölümünü geliştirmiş ve sistemleştirmiştir¹⁷. İslâm hukukunun temel kaynağı olan Kur’an-ı Kerim’in bütün hukuk alanlarıyla ilgili hüküm koymadaki genel yaklaşımı, o alanla ilgili çerçeve hükümleri belirlemek biçiminde iken, Aile Hukuku söz konusu olunca bu çerçevenin içi yer yer yine Kur’an tarafından doldurulmuştur. Bu çerçevede evlenilmesine izin verilenler ve verilmeyenler, çok evlilik ve sınırları, evliliğin sonuçları, evliliğin işleyişi sırasında ortaya çıkacak problemler ve bunların çözümünde izlenecek usul ve esaslar, evliliğin sonlanması

⁹ Nahl,16/72.

¹⁰ Acar, *İslâm Aile Hukuku*, s.18; Saffet Köse, “NİKÂH-Hak ve Değer Bağlamında Fıkhî Bir Analiz”, *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi*, Sayı 30, 2017, s.14; Seyyid Kutup, *Kadın ve Aile*, çev: Halit Yılmaz, İhtar Yayıncılık, 2. Bsk., İstanbul 1997, s.74; Hüseyin Esen, “Kolaylık Açısından İslâm’da Nikâh”, *Dinlerde Nikâh Milletlerarası Tartışmalı İlmi Toplantı*, İzmir 2012, s.65.

¹¹ Rum, 30/21.

¹² Çolak, *İslâm Aile Hukuku*, s.15.

¹³ Kahveci, *İslâm Aile Hukuku*, s.28.

¹⁴ Yaman, *İslâm Aile Hukuku*, s.18.

¹⁵ Muhammed Ebû Zehra, *el-Ahvalu’ş-Şahsiyye*, Dârü’l-fikr el-Arabî, Kahire 2005, s.19.

¹⁶ Yaman, *İslâm Aile Hukuku*, s.14.

¹⁷ Aslan, *İslâm Aile Hukuku*, s.19; Kahveci, *İslâm Aile Hukuku*, s.28; Hayrettin Karaman, *İslâm’da Kadın ve Aile*, Ensar Neşriyat, İstanbul 1995, s.197; Cin, *İslâm ve Osmanlı Hukukunda Evlenme*, s.39.

halinde ortaya çıkacak hukuk teferruatıyla işlenmiştir¹⁸. Hz. Peygamber de hadisleriyle toplumun sağlıklı yapılabilmesi için sağlam temeller niteliğindeki ailenin oluşturulmasının gereğini vurgulamıştır.

Ailenin sağlıklı bir şekilde kurumsallaşması için İslâm alimlerinin bir kısmı aileye ait ahkâmı tespit ederken nikâhı kısmen ibadet anlamında değerlendirmişlerdir. Zira aileye yüklenen yükümlülük ve yerine getirdiği fonksiyon itibarıyla ibadetler gibi bir konumda olduğu görülmektedir. Yani, aile kurumunun kurulmasının hukuken ilk adımı ve meşruiyet vasıtası olan nikâh, normal bir akit/sözleşme olmanın ötesinde Allah’a yaklaşma demek olan ibadet mahiyetinde de bürünmektedir. Bu bağlamda klasik tasnifler içerisinde nikâh akdi ibadetlerle muamelatın arasında ele alınmıştır. Nitekim Hanefi ekole mensup bazı hukukçular “Nikâh ibadetlere daha yakındır. Öyle ki, evlenmek, kendisini ibadete vermek kasdıyla bekar kalmaktan daha üstündür. Hatta cihadla karşılaştırıldığında da böyledir” derken bu ilişkiyi dile getirmektedir.¹⁹

2. Aile Kurumunun İşlevleri

Toplumun en küçük birimi olan aile birliği, bireylerin psiko-sosyal yaşamını şekillendiren ilk sosyal çevredir. Her bireyin aile ortamı içerisinde doğduğu, büyüdüğü ve öldüğü göz önüne alındığı kültürel değerlerin korunması ve aktarılmasında, bireylerin sosyalleşmesinde en etkili kurumun aile olduğu görülmektedir. Aile kurumu; siyaset, ekonomi, eğitim, din, sağlık, hukuk ve boş zamanları değerlendirme kurumlarıyla birlikte temel toplumsal kurumlar arasında yer almaktadır. Bu kurumların her birinin kendine özgü yapıları ve işlevleri bulunmakta ve bu kurumlardan herhangi birisinde meydana gelen bir değişme veya gelişme, diğer bütün kurumları etkisi altına almaktadır²⁰.

Aile müessesesinin evrensel olması, yapı bakımından bütün toplumlarda aynı şekilde kurulmasından veya aynı fonksiyonları görmesinden değildir. Ailenin farklı biçimde kurulması ve farklı fonksiyonları olmasına karşılık; bütün toplumlarda sosyal hayatın temel bir birimi olarak var olmasındadır²¹. İnsan hayatının her dönemini kapsayan aile müessesesi, insanlık için vazgeçilmez görevler üstlenmiştir. Nikâh ve kan bağına dayanan karı-koca ve çocuklardan oluşan ailenin yüklenmiş olduğu misyon gereği, İslâm’ın kendisinden beklentilerini yerine getirebilmesi için birtakım özelliklere sahip olması gerekir²². Bu özellikleri şöylece sıralamak mümkündür.

a. İslâm’ın aile kurumuna atfettiği temel özelliklerin biri sevgi, huzur ve aile fertlerinin birbirlerine merhametli olması zorunluluğudur. İnsanlar beden ve ruh sağlıklarını koruyabilmeleri, din

¹⁸ Çolak, *İslâm Aile Hukuku*, s. 16;

¹⁹ Kahveci, *İslâm Aile Hukuku*, s. 40; Yaman, *İslâm Aile Hukuku*, s.30.

²⁰ Alaaddin Yanardağ, “Aile İçi Eğitimin Sosyolojik Boyutu”, *Uluslararası Aile İçi Eğitim Çalıştayı*, Iğdır 2016, s.21-22; Birekul, *Aile ve Dini Sosyalleşme*, s.141; Nesrin Afşar Çelik, “Aile Politikaları ve Yasal Sorunlar”, *Günümüzde Aile* (Günümüzde Aile Sempozyumu), İstanbul 2007, s.356.

²¹ İbrahim Dönmez *Ailede İletişim Ve Etkileşim*, Hegem Yayınları, Ankara 2009, s.14.

²² Yaman, *İslâm Aile Hukuku*, s.20; Kahveci, *İslâm Aile Hukuku*, s.41; Çolak, *İslâm Aile Hukuku*, s. 18; Döndüren, *Delilleriyle İslâm İlmihali*, C:1, s. 189-201; Yunus Apaydın, “İslâm Hukukunda Aile”, *Günümüzde Aile* (Günümüzde Aile Sempozyumu), Ensar Neşriyat, 1.Bsk., İstanbul 2007, s.146-148.

ve dünya işlerini daha kolay ve rahat yapabilmeleri için huzurlu bir ortama muhtaçtırlar. Bunun için en iyi ortam ise aile yuvasıdır. Aileye yüklenen bu fonksiyon Kur'an-ı Kerim'de şöyle ifade edilmektedir: *“İçinizden, kendileriyle huzura kavuşacağınız eşler yaratıp, aranızda sevgi ve rahmet var etmesi, onun varlığının belgelerindendir. Bunlarda düşünen toplum için dersler vardır”*²³. *“Onlar sizin için elbisedir, siz de onlar için elbisesiniz”*²⁴. Bu benzetmede eşlerin, karşılıklı olarak birbirini zararlı etkilere karşı koruduklarına, ruh ve beden sağlığı kazandırdıklarına, sosyal itibar sağladıklarına işaret edilmiştir. Bununla birlikte aileyi kuran iradenin yalnızca cinsi ihtiyaç veya ekonomik menfaatten güç almadığını, sevgi, şefkat, huzur ve mutluluk gibi manevî ve insanî ihtiyaçların da saik olarak rol oynadığını göstermektedir²⁵. Hz. Peygamber de yüzüne baktığı zaman içini mutlulukla dolduran bir eşe sahip olmayı erkek için en değerli nimetler arasında saymıştır²⁶.

b. Ailenin neslin devamını sağlayan işlevi insanın yeryüzünde var olması ile başlamış, insanlık var oldukça da devam edecektir. Aile, eslerin cinsel gereksinimlerini meşru yoldan karşılayan, nüfusun artısını ve neslin devamını sağlayan biyolojik özelliği olan bir kurumdur. Diğer bir ifade ile aile, toplumun işlevsel bir ögesi olarak insanın üremesi ve çoğalmasına yani biyolojik işlevin yerine getirilmesine nikâh sözleşmesi ile sosyal ve yasal acıdan meşru bir zemin hazırlamaktadır. Her toplumda düzen oluşturan, sosyal denetimi sağlayan değerler ve normlar vardır. Toplumda nikâhsız çiftlerin bir arada yaşaması kültürel değer ve normlarla uyuşmamaktadır. Aile, nikâh akdi ile cinsel ihtiyaçları karşılamakta, çiftlerin birlikteliğini meşrulaştırmaktadır. Meşruluk, bireylerin içinde yasadıkları toplumun yasa, din, ahlâk, değer ve normlarıyla uyumlu bir yaşam sürdürmesi ile sağlanır.²⁷

Bu sebeple İslâm çocuk sahibi olmayı ve çocuğa bakmayı büyütmeyi evlenmenin, aile olmanın amacı kılmış, eş seçiminde bu amaca uygun niteliklerin aranmasını tavsiye etmiştir. *“Evlenin çoğalın, başka ümmetlere karşı sizinle iftihar edeceğim”* mealindeki hadis bu konuda canlı bir teşvik örneğidir²⁸. İslâm ailesinde çocuklar Allah'ın birer emaneti olarak değer taşır. Çocukların biyolojik bakımdan olduğu gibi, psikolojik bakımdan da korunması ve yetiştirilmesi, sevgi, saygı ve sığınma gibi psikolojik gereksinimlerinin doyurulması ailenin temel işlevlerindendir. Çocuğu bahşeden Allah, onun iyi yetiştirilmesi görevini ebeveynlere yüklemiştir²⁹. Bildiğimiz gibi çocuk ailenin neşesi, moral gücü, sevinç kaynağı, aile bağlarını güçlendiren, ana-babayı daha çok hayata bağlayan bir varlıktır. Belki bundan dolayıdır ki çocukların yetiştirilmesi, onlara kazandırılacak olan kimlik, ana-babanın dünyadaki başarılarının ahirette bir yansıması, ana-babanın ahiretteki yerlerinin bir nevi belirleyicisi

²³ Rûm, 30/21.

²⁴ Bakara, 2/187.

²⁵ Karaman, *İslâm'da Kadın ve Aile*, s.360; Yaman, *İslâm Aile Hukuku*, s.20; Kahveci, *İslâm Aile Hukuku*, s. 41.

²⁶ Ebû Dâvud, Zekât, 32.

²⁷ İbrahim Kır, “Toplumsal Bir Kurum Olarak Ailenin İşlevleri”, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, Bahar, 2011, Cilt:10, Sayı 36, s.385; Karaman, *İslâm'da Kadın ve Aile*, s.360.

²⁸ Karaman, *İslâm'da Kadın ve Aile*, s.360.

²⁹ En'am, 6/140.

olacaktır³⁰. Yüce Allah bir ayet-i kerimede şöyle buyurmaktadır: “*Mal ve çocuklar dünya hayatının süsüdür. Kalıcı olan yararlı işler, rabbinin katında sevapça ve ümit bakımından daha iyidir*”³¹. Bir başka ayet-i kerime de “*Ey iman edenler! Mallarınız ve çocuklarınız, sizi Allah’ı anmaktan alıkoymasın!. Böyle olanlar ziyana uğrayanlardır*”³² buyuran yüce Allah bu konuda Müslümanları uyarmaktadır. Hz. Peygamber çocukları ile yakından ilgilenmiş, onların maddi ve manevi ihtiyaçlarını karşılamaya çalışmış, çocukları evinde bulunduğu müddetçe sevgiye dayalı örnek bir eğitim vermiş, evlenip ayrıldıktan sonra ilgisini, rehberliğini devam ettirmiş, böylece ümmetine örnek olmuştur. “*Bir babanın çocuğuna bırakacağı en büyük miras, iyi bir isimle güzel bir terbiyedir*”³³ buyuran Hz. Peygamber konunun önemine dikkat çekmiştir.

Ailenin sosyal ve ahlâki hayata hizmet yönünden en başta gelen değeri çocuklar için ilk ve en etkili eğitim kurumu olmasıdır. Esasen “*Ey müminler kendinizi ve aile fertlerinizi, yakıtı insanlar ve taşlar olan ateşten koruyunuz*”³⁴ meâlindeki ayet, ailenin eğitim konusundaki fonksiyon ve sorumluluğunu kesinleştirmektedir. Bununla beraber çocuğun kişilik ve ruh sağlığının oluştuğu devre aile içinde geçer; inançlar, gelenekler, iyi alışkanlıklar, saygı, sevgi ve diğer toplumsal değerler aile içinde kazanılır. Aileden yoksun kalıp da bu değerleri kazanamayan çocuklar topluma uyum sağlayamaz. Bütün bunlar çocukların eğitim ve öğretimi için ailenin, başka hiçbir şeyle yeri doldurulamayacak derecede önemli olduğunu gösterir³⁵.

Beşikten mezara kadar bilgi ve kültür peşinde koşmayı erdem olarak sunan Hz. Peygamberi örnek alan aileler ilim, kültür ve sanat bakımından sürekli kendilerini geliştirirler. Bu husus bir taraftan dünyanın imar edilmesi için gerekliken, diğer taraftan müslümanların dünyanın geri kalmış toplumları olmaktan kurtulması için önemlidir. Müslüman aile Hz. Ali’nin tavsiyesine uyarak çocuklarını yarının bilgi ve teknolojiyle donatmalıdır. Böyle olduğu zaman toplum nitelikli, müslümanlar başı dik hale gelirler. Zira millet vücudunun hücresi ailedir. İnsanı topluma bağlayan, onunla bütünleştiren bağ, aracı kurum ailedir. Kişiliği, temel eğilimleri, uğrunda yaşayacağı ülküleri küçük yaşta oluşan insan, millet ve memleket sevgisini aile sayesinde kazanacak, ailesinin de bir parçasını teşkil ettiği toplumun, milletin menfaat ve bekası için fedakârlık etme faziletine aile yuvasında sahip olacaktır.³⁶

c. Aile kurumunda olması gerekli özelliklerden biri de ailenin temel direkleri konumundaki anne-babaya karşı ortaya konulacak davranışların en küçük bir incitmeye dahi meydan vermeyecek kadar saygı-sevgi kuralları içinde kalmasına azami gayretin gösterilmesidir. Bu o kadar önemli bir İslâmî hassasiyettir ki, Kur’an, tevhid gerçekliğinin yanında hemen ana-baba haklarına, bir başka ifadeyle kişinin anne-babasına karşı taşıdığı sorumluluğa işaret etmiştir: “*Rabbin, yalnız kendisine*

³⁰ Kahveci, *İslâm Aile Hukuku*, s. 42-43; Çolak, *İslâm Aile Hukuku*, s. 19-20.

³¹ Enfal, 8/28.

³² Münafikûn, 63/3.

³³ Tirmizî, Birr, 33.

³⁴ Tahrim, 66/6.

³⁵ Mustafa Çağrı, “*Aile*”, mad. İİGYA, MÜ İFAV Yayınları, İstanbul 1997, Cilt: 1, s.79.

³⁶ Karman, *İslâm’da Kadın ve Aile*, s. 362.

tapmanıza ve ana-babaya iyi davranmanıza hükmetmiştir. Eğer ikisinden biri veya her ikisi senin yanında yaşlanacak olursa, onlara “öf” bile deme! Onları azarlama; onlara güzel söz söyle! Onlara acıyarak alçakgönüllülük kanatlarını ger ve: “Rabbim! Küçüklüğümde onlar nasıl beni yetiştirmişlerse, sen de onları esirge’ de”³⁷. Bu bağlamda başka bir ayette ise yüce Allah kendisine şirk koşmamayı emrettikten sonra hemen akabinde anne-babaya iyi davranmayı emretmektedir³⁸. Hatta şükrün sadece kendisine yapıldığı Yüce Allah, bir yerde anne ve babaya da şükredileceğini bildirerek³⁹, üstelik bunun için emir de vererek onların derecelerinin ne yükseklikte olduğunu göstermiştir⁴⁰.

d. Ailenin bir başka özelliği, aileye mensup olan herkesin üzerine düşen vazifeleri titizlik ve düzen içinde eksiksiz yerine getirmesidir. Kendi ödevini yerine getiren aile ferdi diğerlerinden de hak talep etme noktasında haklı kabul edilir. Aksi durumda ailedeki nizam bozulur, bu bozukluk doğrudan topluma yansır. Bunun kötü sonuçlarına da o toplumda yaşayan insanlar birlikte katlanmak zorunda kalırlar. Aile fertlerinin sorumluluklarını yerine getirmelerinin gerekliliğini ifade eden Kur'an-ı Kerim'de şöyle buyrulmaktadır: *“Allah bazılarını bazılarından üstün kılmasından ve erkeklerin mallarından harcamalarından dolayı, erkekler kadınları kollayıp gözetirler. İyi kadınlar, gönülden saygılı olup Allah'ın kendilerini korumasına karşılık, saklı olanı muhafaza ederler..”⁴¹.*

Hiz. Peygamber de *“Koca ailenin çobanı olup idaresinden sorumludur. Keza kadın da kocasının, evinin ve evladının çobanı olup bunların idaresinden sorumludur⁴².”* buyurmuştur. İslâm ailesinde eşler güzel geçim için gayret ederler. Kur'an'da *“Onlarla iyi geçinin”⁴³* denilerek kadınlarla güzel geçinilmesi emredilirken, Hiz. Peygamber de *“iman bakımından mü'minlerin en kâmil olanı ahlâk olarak güzel olanınızdır ve sizin en hayırlı olanlarınız kadınlarına karşı hayırlı olanınızdır”⁴⁴* buyurmaktadır. Hiz. Peygamber hem ahlâkî ve hukukî, hem cinsel ve bedenî hem de medenî gereklerin topluca yerine getirilmesini, “hayırlı olmak” gibi bir vasıfla nitelendirmiştir⁴⁵.

e. İslâm ailesinin diğer bir temel özelliği aile dışında kalan insanlara kısaca topluma karşı görev ve sorumluluklarında duyarlı olmasıdır. Müslüman bir insan sadece kendini düşünen egoist yapıda biri olamayacağı gibi, müslüman aileler de sadece kendi menfaatlerini temin etmek için başkalarının hak ve özgürlüklerini ihlal eden aileler olmamalıdır. Bir Müslüman ailenin, kendi dışında sorumluluk taşıdığı grup, akrabalarıdır. Gerek anne gerek baba tarafından aynı sülale içinde bulunan insanlar, yekdiğerinin sevincine ve üzüntüsüne ortak olmak durumundadırlar⁴⁶. *“Şüphesiz*

³⁷ İsra, 17/23.

³⁸ En'am, 6/151.

³⁹ Lokman, 31/14.

⁴⁰ Kahveci, *İslâm Aile Hukuku*, s.42.

⁴¹ Nisa, 4/34.

⁴² Buhârî, Rikak, 17; Müslim, İmâret, 5.

⁴³ Nisâ, 4/19.

⁴⁴ Tirmizî, Rada', 10; İbn Mace, Nikâh, 4.

⁴⁵ Yaman, *İslâm Aile Hukuku*, s.24.

⁴⁶ Kahveci, *İslâm Aile Hukuku*, s. 44; Yaman, *İslâm Aile Hukuku*, s. 25; Çolak, *İslâm Aile Hukuku*, s. 22.

*Allah, adaleti, iyiliği, akrabaya yardım etmeyi emreder...*⁴⁷ buyruğuyla Yüce Allah bu noktanın altını çizmektedir. Sıla-i rahim dediğimiz akrabalık bağlarının muhafaza edilmesi, Kur'an-ı Kerim'de iyi bir müslümanın vazgeçilmez vasfı olarak nitelendirilmektedir⁴⁸. Şüphesiz ailenin toplum içindeki görevleri sadece akrabalarına karşı sorumluluklarını yerine getirmeye sınırlı değildir. Nisâ suresindeki 36. ayet sorumluluğun çerçevesine komşuları, yetimleri, yoksulları, dostları vb. kimseleri de dahil etmektedir⁴⁹.

f. İslâm'ın ailede bulunmasını istediği temel değerlerden biri de şüphesiz iffet, haya ve sadakattir.

Aile bireylerinin iffetli olmaları ve birbirlerine sadık kalmaları ailede bulunması gereken önemli değerlerden biridir. Kur'an-ı Kerim'de müminler anlatılırken “*Onlar namuslarını/iffetlerini korurlar*”⁵⁰ ayetiyle bu özelliklerine dikkat çekilmektedir. Hz. Peygamber de hadislerinde bu hususa vurgu yaparak iffetli olmayı İslâm'ın güzel ahlâkından olduğunu belirtmiştir⁵¹. Aileyi bir arada tutan sevgi merhamet duygusunu zedeleyecek ve sadakattan sapacak davranışlardan uzak durulması da ailenin aranan özelliklerindendir⁵².

Sadakat, mümin olarak sadece Allah ve Resulüne yönelen bir bağlılık olmayıp, sorumluluk ve aidiyet duyulan her alanda ve herkese karşı takınılması gereken bir tavır ve bir fazilettir. Özellikle de kişinin hayatını paylaştığı eşine karşı sadakati hem ahlâki bir erdem, hem imani bir duruştur. Evlilik karşılıklı güven sözleşmesi ve bağlılık sözüdür. Sözde, düşüncede, niyette, inançta ve davranışta doğruluğu ilke edinen eşler, birbirlerine verdikleri sapasağlam söze bağlı kalırlar. İyi ve kötü günde bir arada kalmayı vaat ettiği, hayatı boyunca en güzel anlarını paylaştığı eşine sadık kalması ahlaki ve hukuki bir gerekliliktir. Zira sadakat kavramı nikâh müessesesinin üzerine bina edildiği sözleşmenin temelidir. Nikâh hem ahidir hem akiddir hem de misaktır. Ahid olması itibariyle ahlakî bir sadakat sözleşmesidir. Akid olması hasebiyle eşler arasında sadakati hukukî ilkelere bağlayan bir anlaşmadır. Misak olması yönünden ise her iki sadakat sözleşmesini dini, ruhi, kalbi ve manevi bir temele oturtmaktır. Çünkü nikâhla eşler sadece birbirlerine söz vermez ve yalnızca bir antlaşma imzalamış olmazlar. Aynı zamanda meleklerin şahadetinde Yüce Allah'a da söz vermiş olurlar⁵³.

Ayrıca iffetli olmak ve onu korumak sadece mahrem yerlerin haramdan korunmasıyla sınırlı değildir. İnsanı günaha yaklaştıracak ortamlardan uzak uzak durmayı da kapsar. Özel meseleler ve mahrem hayatlar ulu orta anlatılmamalıdır. Peygamberimizin ifadesiyle, “*Kıyamet gününde Allah nezdinde sorumluluğu en büyük olan emanetlerden biri, bir kimsenin eşi ile birlikte olduktan sonra*

⁴⁷ Nahl, 16/90.

⁴⁸ Ra'd, 13/21.

⁴⁹ Nisâ, 4/36.

⁵⁰ Mü'minun, 23/5.

⁵¹ İbn Mâce, Zühd, 17.

⁵² Kahveci, *İslâm Aile Hukuku*, s.45; Ayşe Sıdika Oktay, “Bireyden Aileye Aileden Topluma Sadakat ve Güven”, *Sadakat ve Güven Bağlamında Aile (Aile Formu 2)*, DİB Yayınları, 1. Bsk., Ankara 2018, s.114.

⁵³ Hatice Görmez, “Ailede Güven Oluşumunda Etkili Temel Değerler”, *Sadakat ve Güven Bağlamında Aile (Aile Formu 2)*, DİB Yayınları, 1. Bsk., Ankara 2018, s.126.

onun sırrını yaymasıdır.” ve karısı ile özel birlikteliklerini başkasına anlatan erkek, “*Allah katında insanların en kötülerinden birisidir.*”⁵⁴. Mahremiyet konusuna aile ilişkileri açısından bakıldığında İslâm’ın iki hususa dikkat çektiği görülmektedir. Bunlardan birincisi karı-koca arasındaki mahrem durumlar, diğeri ise çocuklara verilecek mahremiyet eğitimidir. Zira mahremiyetten yoksul olarak yetişen bireylerde ciddi eksen kaymaları görülmektedir. İslâm, mahremiyeti temel insan hakkı saymıştır. Bu sebeple mahremiyet hakkının korunması hukuki olduğu kadar dinî, ahlâki ve toplumsal olarak da birer sorumluluk alanıdır. İslâm temel insan hakkı saydığı mahremiyeti ahlak kurallarıyla desteklemiş, onu korumak için hukuk kurallarından çok ahlâk kurallarını devreye sokmuştur. Şeref, onur, haysiyet gibi birtakım ahlâk özellikleriyle insanın kişiliğine itibar edilmesini istemiştir. Bu sebeple tecessüs gibi birçok ilkeyi kurallara sunmuştur⁵⁵. Maalesef günümüzde mahremiyetin sınırlarının belirlenmesinde sekilerleşme ve bireyselleşmenin bir uzantısı olarak ciddi problemler görmekteyiz. Özellikle sosyal medyada daha fazla beğeni almak kaygısıyla insanların mahremiyet sınırlarını zorlayan paylaşımlar yaptığı görülmektedir. Unutulmamalıdır ki bir mü’minin gerçek dünyada mahremiyete ne şekilde riayet etmesi gerekiyorsa sanal dünyada da aynı şekilde dikkat emesi gerekmektedir⁵⁶.

3. Nikâh/Evlenme Akdi ve Önemi

Ailenin ilk basamağı olan evlilik fiilen nikâhla başlar. İslâm hukukunda evlenmeyi ifade etmek için “nikâh” terimi kullanılır ki nikâh, sözlükte “*birleştirme, bir araya getirme; evlenme, cinsel ilişki*” gibi anlamlara gelmektedir. Fıkî terim olarak ise nikâh, dinen ve hukuken evlenmeleri mümkün olan kadınla erkek arasında, haram olabilecek yakınlaşmayı meşru hâle getirmek için şahitler huzurunda yapılan icap ve kabulden ibaret bir akittir⁵⁷. Sözlük anlamı ile ilişkilendiren Serâhsî’nin ifadesi ile nikâh, cinsel ilişkiye meşruiyet kazandıran bir akittir⁵⁸. Başka bir ifadeyle nikâh, birbirleriyle evlenmelerine hukuken bir engel bulunmayan bir erkekle bir kadının sürekli bir hayat ortaklığı kurmak üzere aralarını birleştiren ve bunun için karşılıklı haklar ve görevler belirleyen bağ ifade eder⁵⁹. Kur’an-ı Kerim, nikâh akdini mîsâk-ı ğaliz⁶⁰/çok büyük sorumluluğu olan bir söz olarak niteleyerek, onu sadece akdi yapanlar arasında bir sözleşme değil, aynı zamanda Allah’a verilen de bir söz olduğuna vurgu yapılmıştır. Bu sözleşme ile taraflar arasında karı-kocalık ilişkileri meşrû hale

⁵⁴ Müslim, Nikâh, 123-124.

⁵⁵ Huriye Martı vd., *Dünü ve Bugünüyle İslâm’da Mahremiyet*, TDV Yayınları, 1. Bsk., Ankara, 2019, s.6.

⁵⁶ Muammer Cengil, “Aile ve Mahremiyet”, *Peygamberimiz ve Aile*, DİB Yayınları, 2. Bsk., Ankara-2019, s.112; Ülfet Görgülü, Fetva Soruları bağlamında Değişen Mahremiyet Kodları”, *Mahremiyet Bağlamında Sosyal medya ve Aile ((Aile Formu I))*, DİB Yayınları, 3. Bsk., Ankara 2018; s. 77.

⁵⁷ Elmalılı Kur’an’da nikâh kelimesini akit anlamında kullanılır. Elmalılı Hamdi Yazır, Hak Dini Kur’an Dili, Azim Dağıtım, (sad: İsmail Karaçam ve diğerleri), İstanbul ts., Cilt:6, s.326; Acar, *İslâm Aile Hukuku*, s.20; Esen, “*Kolaylık Açısından İslâm’da Nikâh*”, s.57; Hasan Ali Görgülü, *İslâm Hukukunda Eşler Arası Sorunlar ve Çözüm Yolları*, Fakülte Kitabevi, 1. Bsk., Isparta 2005, s.26.

⁵⁸ Şemsü’l-Eimme Ebû Bekr Muhammed b. Ahmed, *el-Mebsût*, Âlemü’l-Kütüb, Beyrut 1986, Cilt:4, s. 192.

⁵⁹ Abdullah b. Ahmed İbn Kudâme, *el-Muğnî*, Dârü’l-Kitâbi’l-Arabi, Beyrut 1972, Cilt:7, s. 3; Çolak, *İslâm Aile Hukuku*, s. 45; Yaman, *İslâm Aile Hukuku*, s.29; Döndüren, *Delilleriyle Aile İlmihali*, C:1, s.222.

⁶⁰ Nisa, 4/21.

gelmiş, mehir, nafaka, miras nesep gibi yükümlülükler ve haklar doğmuş olur. Kur'an yüze yakın âyetini aile hukuku meselelerine ayırmış; Hz. Peygamber de onu kendisinin sünneti olarak takdim etmiştir.

Nikâhın sağladığı aile, küçük bir toplum hüviyeti olması ve bu açıdan hakları ve yükümlülükleri ilgilendiren akitle doğan fikhî yönü, neslin devamını sağlayan meşrû/helal yol olması açısından dini boyutu, huzur veren özelliğiyle sıcak bir yuva ortamı olması açısından manevi ciheti olan çok yönlü bir kurumdur⁶¹. Nikâh, daha önce birbirine yabancı olan iki kişinin, birbirlerini elbise ile beden gibi uyumlu kılan muazzam bir ahenk örneğidir. Keza birbirinin kusurlarını örten, birbirini bütün olumsuzluklara karşı koruyan, sevgi ve samimiyet duygularını geliştiren, pekiştiren bir mutabakattır. Esasen nikâh, Allah'ın rızası ve Hz. Peygamberin müminlere tavsiye ettiği, bizzat uygulamalı olarak öğrettiği önemli bir sünnetidir. Bu itibarla bir yönüyle muamelât konularına, diğer yönüyle de ibadete benzer. Bunun içindir ki, bazı fakihler, aile hukuku meselelerinin incelendiği “*Kitabu'n-Nikâh*” bölümünü, ibadet bahisleriyle hukuk bahisleri arasına yerleştirmişlerdir⁶². Nikâh akdinin meydana gelebilmesi için şu unsurlar gerekmektedir⁶³:

a. *Cinsiyetleri ayrı iki taraf*. Yani evlenme, nikâh ehliyeti taşıyan ve evlenmelerine herhangi bir engel bulunmayan bir erkek ile kadın arasında olur⁶⁴.

b. *Hayat ortaklığı*. Tarafların böyle bir akde gönülden razı olmaları, onları sadece cinsel ilişkide değil, hayatın acı-tatlı her anında ortak yapmaktadır. Zaten evlilik akdinin esas konusu da budur⁶⁵.

c. *Süreklilik*. Daha sonra baş gösterecek bazı sebeplerle evliliğin sona ermesi de mümkün olmakla beraber, evlilik akdinde de devamlılık esastır. Belli bir süre devam ettirilmek veya bir tecrübe devresi geçirmek maksadıyla geçici evlilik yapılamaz⁶⁶.

d. *Hukukilik*. Yukarıdaki unsurların mevcudiyetine rağmen bu akit, ayrıca hukuk tarafından da tanınan bir akit olmalıdır. Bu sebeple gayr-i meşru birlikteliğe evlilik denemez. Evlilik akdinin taraflara sağladığı haklar ve karşılıklı sorumluluklar, hukuk nazarında geçerli olan nikâhta söz konusu olabilir⁶⁷.

Günümüz hukuklarında evlenme akdi, nişanlıların evlenmeye yönelik isteklerinin karşılıklı ortaya konulması ile meydana geldiği için bir medenî hukuk sözleşmesi olarak nitelendirilmektedir.

⁶¹ Saffet Köse, *Ailede Meşruiyet Temeli Olarak Nikâh*, (Kutlu Doğum 2009, Küreselleşen Dünyada Aile Sempozyumu), TDV Yayınları, Ankara 2010, s.124.

⁶² Bünyamin Çalık, “Kur'an ve Sünnetin Aileye ve Evliliğe İlişkin Tavsiyeleri ve “Dini Nikâh” Olgusunun İslâm Hukuku Bağlamında Değerlendirilmesi”, Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (15) Bahar 2015, 115; Çolak, *İslâm Aile Hukuku*, s.9; Köse, “NİKÂH-Hak ve Değer Bağlamında Fikhî Bir Analiz”, s.15; Döndüren, *Delilleriyle Aile İlmi*, Cilt:1, s.222; Mehmet Akif Aydın, “Aile” mad. DİA, İstanbul 1989, Cilt:2, s.200.

⁶³ Yaman, *İslâm Aile Hukuku*, s.29; Kahveci, *İslâm Aile Hukuku*, s. 73; Çolak, *İslâm Aile Hukuku*, s.48.

⁶⁴ Rûm, 30/21.

⁶⁵ Bakara, 2/187.

⁶⁶ Nisâ, 4/19.

⁶⁷ Yaman, *İslâm Aile Hukuku*, s. 30; Çolak, *İslâm Aile Hukuku*, s. 48.

İslâm hukukçuları da nikâh “*milk-i mut’a, yani eşlerin birbirinden istifade etmesi üzerine yapılan sözleşmedir*”⁶⁸ diye tarif ederken, onun akit niteliğini öne çıkarmışlardır. Bununla birlikte İslâm’ın nikâha bakışı ve fakihlerin eserlerinde nikâh hakkında söyledikleri, nikâhın basit bir akitten daha fazla bir şey olduğu izlenimini vermektedir⁶⁹. Zira karşılıklı hak ve sorumluluklar yükleyen nikâh akdi şahsî ve mâlî sonuçlar doğurmaktadır. Bu sebeple İslâm hukukçuları bu sonuçlar üzerinde önemle durmuştur.

4. Günümüzde Nikâh Akdi ile İlgili Meseleler

Günümüzde nikâh aşamasındaki sorunlar ailevi sorunları da beraberinde getirmektedir. Bu aşamanın sorunsuz geçmesi aile hayatındaki mutluluk için önem arz etmektedir. Bu başlık altında günümüzde yaşanan nikâh akdiyle ilgili bazı sorunlara değinilmiştir.

a. Gizli Nikâh

Evliliği zinadan ayıran ölçü, akde bağlı açıklıktır. Evlilik açık ve alenî, zina ise gizli ve kapalıdır. Evliliğin açıklığı da şahitler ile sağlanır. Bir taraftan zinadan ayırt edilmesi, diğer taraftan gerektiğinde karşılıklı hakların ispatını temin gibi faydalarından dolayı hemen bütün hukuk sistemleri şahit veya ilan şartı üzerine durmuş, evliliğin gizli kalmamasını sağlayacak tedbirler almıştır⁷⁰. Nitekim Hz. Peygamber, “*Nikâhı ilan edin, onu mescidlerde yapın, üzerinde def vurun*”⁷¹ buyurmuştur. İslâm hukuk doktrininde nikâh akdinin ilan edilmesinde ve “*nikâhu's-sır*” denilen gizli nikâhın yasak olduğunda fakihlerin görüş birliği vardır. Fakat ilanın keyfiyeti hususunda görüş farklılıkları bulunmaktadır⁷².

Hanefiler, Şafiiler ve Hanbelilere göre gizli nikâh iki şahidin bulunmadığı nikâhtır ve batıldır⁷³. Taraflar akdin gizlenmesi hususunda anlaşmış olsalar bile nikâhın şahitler huzurunda kıyılması onu gizlilikten çıkarır. Hz. Peygamber’in def çalınmasıyla ilanını istemesi ise ek bir tedbirdir ve menduptur. Mâlikilerdeki meşhur görüşe göre ise akit esnasında şahitlerden, diğer görüşe göre şahitler dışındaki taraflardan mesela evlenen çiftler ve veliden nikâhı gizlemelerinin istenmesi halinde gizli nikâhtan söz edilir. Bu durumda zifaf vaki olmamışsa nikâh feshedilir, olmuşsa taraflar ayrılırlar (tefrik). Bu sebeple Malikiler zifaf öncesi nikâhın ilanına önem verirler. Bu mezhebe göre nikâh akdi iki şahidin huzurunda yapılır ve şahitlerden akdi gizli tutmaları istenirse akit sahih olmaz. Taraflar birbirinden ayrılırlar. Ayrıca şahitler ve taraflar cezalandırılırlar. Bu iki çift isterlerse yeni bir nikâh

⁶⁸ Vehbe Zuhaylî, *İslâm Fıkhı Ansiklopedisi*, (çev: Ahmet Efe ve diğerleri), c: 9, yy., İstanbul 1994, s. 27; Abdullah b. Mahmud, Mavsîlî, *el İhtiyâr li ta’lîl-i muhtâr*, Çağrı Yay., İstanbul 1980, Cilt:3, s. 81; Ömer Nasuhi Bilmen, *Hukuk-i İslâmiyye ve Istılahatı Fıkhiyye KAMUSU*, Bilmen Yay., İstanbul 1985, Cilt: 2, s.14.

⁶⁹ Çolak, *İslâm Aile Hukuku*, 48.

⁷⁰ Ebû Zehra, *el-Ahvalu’ş-Şahsiyye*, s. 52; Kahveci, *İslâm Aile Hukuku*, s. 118; Esen, “*Kolaylık Açısından İslâm’da Nikâh*”, s. 66, 88.

⁷¹ Tirmizî, *Nikâh*, 6.

⁷² Yunus Apaydın, “*Nikâh Akdinin Mahiyeti ve İmam Nikâhı Uygulaması*”, Erciyes ÜSBE Dergisi, 2000, Sayı 9, s. 374.

⁷³ Ebû Bekr b. Abdulceil el-Fergânî Merğînânî, *el Hidâye şerhu Bidâyeti’l-mübtedî*, Dârü’l-Kütübi’l-İlmiyye, Beyrut 1990, c:1-2, s: 206; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, c:9, s. 347, 348, 469; Mavsîlî, *el İhtiyâr*, c:3, s.111.

akdiyle alenen evlenebilirler⁷⁴. Diğer mezheplere göre şahitler huzurunda akdedilen ve gizlenmesi istenen nikâh geçerlidir ancak mekruhtur. Hanefiler dışındaki üç mezhebe göre velinin izni alınmadan dolayısıyla veliden habersiz kıyılan nikâhı da batıl olduğunu belirtmeliyiz. Ebû Hanife de reşit kızların evliliğinde veli iznini gerekli görmese de bu evlilikten rencide olması ya da ayıplanması halinde veya zarar ortaya çıkması durumunda nikâha müdahil olacağını ve feshettirebileceğini savunmaktadır⁷⁵. Osmanlı Hukuk-ı Aile Kararnamesi de “*akd-i nikâhın icrasından evvel keyfiyet ilan olunur*”⁷⁶ maddesiyle evliliğin ilan edilmesini kanunlaştırmıştır.

Nikâhta şahit bulundurma zorunluluğu ispat güvencesi yanında aleniliği de sağlama amacına yönelik bir tedbirdir. Keza *velime* olarak bilinen düğün ziyafetlerine başta Hz. Peygamber ve sahabe olmak üzere Müslüman toplumlarda büyük önem verilmesi evlenen çiftlerin sevinç ve mutluluklarına ortak olma yanında evlenmede aleniyeti sağlamak, nikâhın önemli bir iş olduğunu hissettirmek ve toplumsal meşruiyeti temin amacına matuftur. Nitekim nikâh diğer akitlerden farklı olarak yapısı gereği iki kişi arasında kalacak bir özellikte olmadığı gibi Kur’an’ın ifadesiyle, “*güçlü bir söz*” verıştır. Bundan dolayı nikâh akdinin aleniyeti son derece önemlidir⁷⁷. Ayrıca bir nikâh akdinde sadece iki şahitle yetinilip etrafa duyurulmaması, geniş toplumlarda nikâhın varlığının ispatını da güçleştirmektedir. Bu sebeple olsa gerek Hz. Peygamber, “*Veli ve iki adaletli şahit olmadıkça nikâh olmaz*”⁷⁸ buyurarak şahidin varlığına, “*Nikâhı ilan edip duyurun*”⁷⁹ sözleriyle de ilan gerekliliğine işaret etmiştir.

Günümüzde özellikle öğrenciler arasında bu tür evliliklerin yaşandığını hatta bazı ülkelerde oldukça yaygın olduğunu dikkate alırsak gizli nikâhın İslâm’ın ruhuyla bağdaşmadığını belirtmemiz gerekir. Gizli nikâhın zina olduğunu belirten Hz. Peygamber ve sahabenin bu yöndeki uyarılarını dikkate almak gerekir. Günümüzde nikâhın sadece iki şahidin huzurunda akdedilmesi büyük bir fesada sebebiyet vermektedir. Herhangi bir sebeple nikâhın toplumdan gizlenmesi arzu ediliyorsa evliliğin en azından tarafların aileleri tarafından bilinmesi gerekir⁸⁰.

b. Eşler Arasında Denklik

Sözlükte denklik, eşitlik ve benzer olma anlamlarına gelen kefâet, bir hukuk terimi olarak “erkeğin dinî, eğitim, iktisadî ve sosyal bakımından kadına eşit olması veya kadından aşağı olmaması”

⁷⁴ Said et-Tenûhî Sahnûn, *Müdevvene*, Matbaatü’s-Saadet, Kahire 1323, cilt:2, s. 194.

⁷⁵ Serahsî, *el-Mebsût*, c:4, s.246; Saffet Köse, “İslam Hukukuna Göre Evlenmede Velayet”, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, Konya 2003, Sayı:2, s.109; Aslan, *İslâm Aile Hukuku*, s.96; Esen, “*Kolaylık Açısından İslâm’da Nikâh*”, s.91.

⁷⁶ HAK., mad 33; Orhan Çeker, *Osmanlı Hukuk-ı Aile Kararnamesi*, Mehir Vakfı Yay., 5.Bsk., Konya 2017, s.30.

⁷⁷ Kahveci, *İslâm Aile Hukuku*, s.119; Aslan, *İslâm Aile Hukuku*, s.126.

⁷⁸ Ebû Dâvud, *Nikâh*, 19.

⁷⁹ Tirmizî, *Nikâh*, 6.

⁸⁰ Köse, *Ailede Meşruiyet Temeli Olarak Nikâh*, s. 130; Yenibaş, “*Nikâhı İlan Edin*” *Hadisi Bağlamında Nikâhın Sosyal Yönü*”, s.431.

şeklinde tanımlanabilir⁸¹. Kur'an'da evlilik birliğinin sağlam temeller üzerine kuruluşu ve sağlıklı işleyişini hedef alan bir dizi tedbir ve öğüt yer alırsa da kefaet konusu geçmez. Hadislerde ise konu, hukuki bir şart ve gereklilik olmaktan çok eşler arası uyumu ve ailenin devamlılığını sağlayıcı bir tavsiye ya da sosyal realitenin ifadesi olarak zikredilir. Hz. Peygamber'in "*Dikkat edin kadınları ancak velileri evlendirir ve kadınlar ancak denkleriyle evlendirilebilirler*"⁸² sözü ile, Hz. Ali'ye söylediği "*Üç şey geciktirilmez. Vakti gelmiş namaz, hazır bulunan cenaze, dengi bulunan bekâr kadın*"⁸³ şeklindeki söz, kefaetin önemine işaret etmektedir.

Klasik dönem İslâm hukukçularının çoğunluğu, kendi zamanlarındaki sosyal gruplaşmayı ve aristokratik yapılanmayı da göz önüne alarak hem evlilikte uyumu sağlama hem de ilgili şahısların zarar görmesini önleme amacıyla kefaeti nikâh akdinin bağlayıcılık, sıhhat veya nefâz şartı olarak görmüş, buna bağlı olarak evlenecek erkeğin kadına denk olmaması halinde kadına veya velilerine nikâhı feshetme hakkı tanımıştır. Azınlıkta kalan ikinci grup ise bütün müslümanların eşit olduğundan hareketle kefaetin evlilikte hukuki bir şart ve gereklilik sayılmasını doğru bulmamış, sadece evliliklerde dikkate alınmasının yararlı olacağını söylemekle yetinmiştir⁸⁴.

Hukukî bir kurum olarak kefaet, evliliklerde kadın tarafından haklarını koruyucu bir şart olarak gündeme getirilir. Bunun için esas itibariyle erkeğin belli hususlarda kadına denk olması, erkeğin evleneceği kadından bu yönlerden daha aşağı bir durumda olmaması gerekir. Erkeğin kadından daha iyi bir seviyede bulunması ise kadın lehine bir durum olup denklige aykırı sayılmaz. Kefaetin hukuki bir şart olarak gerekip gerekmediği kadar hangi hususlarda aranacağı da fakihler arasında tartışmalıdır. Kefaet konusunda en katı davranan ve kefaet kriterlerini en geniş tutan fakihler Hanefilerdir. Bu durum biraz da onların akıl baliğ olmuş bir kadının velisinin izni olmadan da kendisini evlendirebilmesi ile yakından ilgilidir⁸⁵. Hanefiler, geniş tuttukları kefaet şartına riayet edilmediğinde veliye nikâhı feshetme yetkisi tanıyarak kefaeti gözetmeyip velisinin de iznini almadan evlenen kadının bu evliliğinden velinin ve ailenin diğer fertlerinin zarar görmesini önlemek istemişlerdir. Hanefi mezhebine göre erkeğin evleneceği kadına, dindarlık, nesep, ailenin İslâm'a giriş tarihi, hürriyet, meslek ve mal konusunda denk olması gerekir. Maliki mezhebinde dindarlık, fiziki ve ruhi hastalıklardan uzak olmak gibi hususlarda denklik aranırken, Şafî mezhebinden, nesep, dindarlık, hürriyet, meslek, fiziki ve ruhi hastalıklardan uzak olmak kefaetin şartları arasında mütalâa edilmiştir. Ahmet b. Hanbel ise dindarlık, nesep, meslek, zenginlik ve hürriyet şartlarını aramaktadır⁸⁶. 1917

⁸¹ Emine Gümüş, *İslâm Hukukuna Göre Eşler Arasında Denklik*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi), 1999, s.14-15; Acar, *İslâm Aile Hukuku*, s. 114; Çolak, *İslâm Aile Hukuku*, s. 100.

⁸² Beyhâki, *Sünenü'l-Kübrâ*, Cilt:7, s.133.

⁸³ Tirmizi, "Salat", 13; İbn Mace, "Cenaiz", 17.

⁸⁴ Ebû Abdillâh Muhammed b. İdris, Şafîi, *el-Ümm*, yy. Beyrut 1993,c:5, s. 30-31; Mevsilî, *el-İhtiyâr*, C:3: s.98-101; Çolak, *İslâm Aile Hukuku*, s.100; Gümüş, *İslâm Hukukuna Göre Eşler Arasında Denklik*, s.32,33,10; Aslan, *İslâm Aile Hukuku*, s. 46 ; Döndüren, *Delilleriyle Aile İlmihali*, c:1, s.265-270.

⁸⁵ Bilmen, *İstılâhât*, c:2, s. 65-66; Döndüren, *Delilleriyle Aile İlmihali*, c:1, s. 269; Gümüş, *İslâm Hukukuna Göre Eşler Arasında Denklik*, s.46; Çolak, *İslâm Aile hukuku*, s. 101.

⁸⁶ Bilmen, *İstılâhât*, c:2, s. 67-68; Acar, *İslâm Aile Hukuku*, s.119; Aslan, *İslâm Aile Hukuku*, s.43; Gümüş, *İslâm Hukukuna Göre Eşler Arasında Denklik*, s.46.

tarihli HAK'nin 45. Maddesi cumhurun görüşü tercih edilerek kefâet sadece mal (zenginlik) ve hırfet (meslek) te aranmıştır⁸⁷.

Şunu ifade etmek gerekir ki denklik hem bizzat evlenecekler için hem de onların aileleri için kaynaşmayı ve ülfeti daha çabuk temin edecek, üstelik bunu sürekli kılacak bir unsurdur. Bunun için fakihler, kendi dönemlerinin şartları içinde eşlerin hangi yönlerden denk olmaları gerektiği üzerinde hassasiyetle durmuşlardır⁸⁸. Biz günümüz açısından meseleye baktığımızda şu hususlarda denkliğin aranacağı kanaatindeyiz. 1. Dindarlık 2. Güzel ahlak 3. Ekonomik ve kültürel seviye 4. Eğitim yakınlığı 5. Yaş 6. Fiziki ve ruhi hastalıklardan uzak olmak.

Denklik meselesi evliliğin başlangıcında erkekte aranır. Erkek, kendisine denk olmayan bir kadınla evlenebilir; fakat kadın kendisine denk olmayan bir erkekle evlenemez. Evlenecek olursa velisinin feshetme hakkı vardır. Ayrıca kocanın sonradan işlerinin kötüleşmesi, başlangıçta sahip olduğu imkân ve özellikleri kaybetmesi denkliği bozmaz ve evliliği sona erdirme sebebi kılınmaz. Öte yandan denkliğin bulunmaması halinde nikâhın feshi ancak mahkeme kararıyla sonuçlandırılacağından denkliğin bulunmadığı ileri sürülerek hâkim kararı olmaksızın eşleri ayırmak caiz olmaz. Ancak kadın ve kadının velileri denklik bulunmamasına rağmen evliliğe razı olurlarsa nikâh sahih ve bağlayıcı olur⁸⁹.

c. Nişanlıken Nikâhlılık

Düğün merasimine kadar geçecek zaman diliminde kız ve erkeğin günaha girmeden görüşmelerini sağlama gibi dini bir takım duyarlılıklardan kaynaklanan endişelerle günümüzde nişanın hemen arkasından nikâh da kısılmaktadır. Bir mahzurdan kurtulmak için yapılan bu muamele, telafisi çok güç başka zararlara sebep olduğundan doğru bir uygulama değildir. Zira İslâm hukukunda nikâh ve nişan ayrı durumlardır ve kurulmasında da sona ermesinde de ayrı hükümlere tabidir. Nikâh akittir, nişan ise nikâhtan önceki süreç, vaadleşme, nikâha hazırlık aşamasıdır. Nişanlılar bu aşamada birbirleriyle üçüncü kişilerin olduğu ortamlarda görüşebilirler, konuşabilirler, evlilik hazırlıkları yapabilirler. Fakat bunun için nikâha gerek olmamasına rağmen nişanlılıkta imam nikâhı yapılmakta, bu da nikâh ve nişan hükümlerinin birbirine karıştırılmasına ve mağduriyetlerin oluşturulmasına sebep olmaktadır. Çünkü bu süreçteki nikâh akdi tarafların hak ve sorumluluklarını koruyamamakta, gözetim ve denetim sağlayamamaktadır. Buna rağmen imam nikâhı geçmişteki geleneğin devamı olarak halen uygulanmaktadır. Fakat geçmişte imamın kısıdığı nikâh ile günümüzde imamın kısıdığı nikâh arasında çok ciddi farklar vardır. Çünkü her iki dönemin şartları birbirinden çok farklıdır. Geçmişteki imam nikâhı devletin ve toplumun kabul ettiği ve güvencesine aldığı bir nikâh iken bugünkü hem güvenceden yoksun ve pek çok mağduriyete sebep olmakta hem de hukuken geçerli olmama ile karşı

⁸⁷ Çeker, *Osmanlı Huku-ı Aile Kararnamesi*, s. 32.

⁸⁸ Yaman, *İslâm Aile Hukuku*, s.48; Çolak, *İslâm Aile Hukuku*, s. 100.

⁸⁹ Bilmen, *İstılâhat*, c:2, 69-71; Gümüş, *İslâm Hukukuna Göre Eşler Arasında Denklik*, s.106; Acar, *İslâm Aile Hukuku*, s.116; Çolak, *İslâm Aile Hukuku*, s.104.

karşıya gelmektedir. Dolayısıyla geçmişteki imam nikâhını fonksiyonu olmadan sadece şeklen devam ettirme söz konusudur⁹⁰.

Nişanlılık dönemi, tarafların ve ailelerinin birbirlerini tanıma dönemidir. Birbirlerini yeterince tanıyan ve seven adaylar açısından pek çok problem teşkil etmese de henüz birbirini yeterince tanımayan ve hayatlarını evlilikle birleştirmeyi düşünen adaylar açısından nişanlılık döneminde nikâh kısılması, bir takım sakıncaları ortaya çıkaracaktır. Yapılan nikâha istinaden tarafların zevciyet ilişkisinde bulunmaları halinde ayrılma isteği erkekten kaynaklanmışsa Türk Medenî Kanunu'na göre kadın, hiçbir hak iddia edemeyecek ve bu durum mağduriyete sebep olacaktır. Hiçbir müeyyidenin bulunmamasından yararlanan erke ise bir yönden hukuku çığnemiş, diğer yönden yaptığı yanına kâr kalmış gibi olacaktır. Ayrılma isteği kadından gelmiş ve erkek te buna yanaşmıyorsa yine kadın mağdur olacaktır. Daha da önemlisi erkek onu boşamayarak kadını cezalandırma yoluna gidebilecek, dolayısıyla kadın dinen evli sayıldığından kocası tarafından boşanmadıkça bir başkasıyla evlilik yapamayacaktır. Bu sebeple her ne suretle olursa olsun özellikle kadınlara nişanlılık döneminde dini nikâh talebinde bulunmamaları, ısrar etmeleri halinde ise öncelikle resmî nikâh yaptırımları tavsiye edilmelidir⁹¹.

d. Nikâh Akdinin Tescil Edilmesi

Günümüzde evlilikler resmî kayıtlarla tescil edilmediği sürece, iki kişinin şahitliği bu şahitlerin özellikle de evliliği gizlemeleri şehir merkezlerinde aleniliği sağlamadığından büyük sorunlara sebep olmaktadır⁹². Nikâh akdinin resmi olarak yapılması veya tescil edilmesi konusu klasik dönem kaynaklarında ele alınmamıştır. Zira bir din görevlisinin veya bir nikâh memurunun akdi yapması nikâhın şartları arasında yer almamaktadır. Ancak evlenen çiftlerin haklarının kaybolmaması için Osmanlı Devleti'nde *İzinname*⁹³ denilen bir izin belgesi ile nikâh akdi yapılmaktaydı. İzinnamenin arka kısmına kadının mehir miktarı yazılır ve imam ile iki şahit belgeyi imzalardı. Aile Hukuk Kararnamesi de 37. maddesiyle resmi bir devlet memurunun katılmasını ve yapılan nikâh akdinin ayrıca tescil edilmesini gerekli hale getirmiştir⁹⁴. Bugün evlendirme dairelerinin üstlendiği bu görevin sadece kültürü kalmıştır. Dolayısıyla Osmanlı döneminde imamların kıydığı nikâh resmi iken günümüzde imamların kıydığı nikâh gayr-ı resmidir⁹⁵.

Evliliklerin bir düzen içerisinde yürütülmesi ve evlenecek olanların gerekli şartları taşıyıp taşımadığının denetlenmesi gibi hususlar dikkate alındığında tescilin nikâhın önemli şartlarından biri olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır. Nitekim Hz. Peygamber'in "*Nikâhı ilan edin, onu mescidlerde*

⁹⁰ Hilal Özyay, "Nişanlılıkta Yaptırılan İmam Nikâhının İslâm Hukuku Açısından Değerlendirilmesi", *Tokat İlmîyat Dergisi*, 2020, cilt: VIII, sayı: 1, s. 154; Çolak, *İslâm Aile Hukuku*, s.36-37.

⁹¹ Acar, *İslâm Aile Hukuku*, s.31; Çolak, *İslâm Aile Hukuku*, s.36-37.

⁹² Acar, *İslâm Aile Hukuku*, s. 109;

⁹³ İzinname, evlenme izin belgesi; imamlara hitaben evlenecek adayların nikâhlarının akdine izni içeren kadı ve nâibleri tarafından yazılan resmi kâğıt. Mehmet Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, Ensar Neşriyat, İstanbul 2010, s.278.

⁹⁴ Aslan, *İslâm Aile Hukuku*, s. 90.

⁹⁵ Saffet Köse, *Genetiğiyle Oynanmış Kavramlar ve Aile Medeniyetinin Sonu*, Mehîr Vakfı Yay., 7.Bsk., Konya 2014, s.101.

yapın. Üzerine de def vurun” hadisi ile “*Nikâhta haram ile helali ayıran fark, def ve sestir*” hadisleri de nikâh akdinin o günün şartlarında toplumsal tescile ihtiyaç duyduğunu göstermektedir⁹⁶. Ayrıca Kur’an-ı Kerim’de evliliğin *misâk-ı ğaliz*⁹⁷ olarak tanımlanması da bunun en güçlü şekilde kayda alınmasını gerektigine delalet eder. Bu tescil, evlilik hukukunun korunması, toplumsal ahlak ve hukuk nizamı açılarından zorunluluk arz ettiği gibi eşlerin haklarının korunması bakımından da zorunluluk arz etmektedir⁹⁸. Zira resmi nikâh kıydırmadan imam nikâhıyla yaşayan ailelerin karşılaşılabilecekleri sorunlar için toplumumuzda yeteri kadar yaşanmış olumsuz örnek bulmak mümkündür. Yaşadıkları toplumda evli kabul edildikleri halde, resmiyette evli görülmeyen aileler; doğan çocuklarını nüfuslarına kayıt ettiremeyen ebeveynler; annesinin ya da babasının sosyal güvencesinden istifade edemeyen çocuklar; evlilik içindeyken ölen eşinin mirasında pay alamayan eşler, boşanma noktasına gelindiğinde kocasından hiçbir hak talep edemeyen, doğurduğu çocuklarıyla beraber kapı önüne konan kadınlar⁹⁹. Dolayısıyla alış veriş akitlerinde bugün tescilin neredeyse zaruri olması, daha ağır bir akit olan ve İslâm hukukunda diğer akitlerde olmayan mehir, velinin varlığı, denklik, şahitler, ilan gibi ek tedbirlerin konulduğu nikâh akdi için de tescilin zaruri olmasını gerektirmektedir¹⁰⁰.

e. Eşinden Habersiz İkinci Evlilik

Tek eşle iktifa etmeyen erkekler resmi nikâhla evli oldukları halde eşinden, ailesinden ve toplumdan gizli bir şekilde dinî nikâh yaparak ikinci bir hanımla daha birlikte olabilmektedir. Bu tür beraberlikler ikinci eş olan kadın için sorunları da beraberinde getirmektedir. Zira bu şekildeki evliliklerde çocuk sahibi olmak istenmemesi ve ayrılımların daha kolay olduğu bir gerçektir. Bu tür evliliklerin daha çok ekonomik durumu iyi olan kimseler arasında görülmesi da ayrıca üzerinde durulması gereken bir konudur. Diğer taraftan muhtemel bir sorun karşısında kadının hakkını arayacağı merciler de bulunmamakta, pek çok kadın bu şekildeki beraberlikler yüzünden mağduriyet yaşamaktadır¹⁰¹.

Türk Medeni Kanunu’nda ise tek eşlilik esas olduğundan birden fazla evlilik yapmaya izin verilmez.

Bu sebeple de bazı erkekler birden fazla evlilik yapma isteklerini imam nikâhı aracılığıyla yerine getirmektedirler. İslâm hukuku açısından bu durum meşru (mubah) olmakla birlikte her erkeğin keyfine göre kullanabileceği mutlak bir hak da değildir. İlgili nasslarda/ayetlerde¹⁰², Hz. Peygamber’in bizzat kendi uygulaması¹⁰³ ve doktrinde yer alan şartlar ve gerekçeler birlikte

⁹⁶ Tirmizi, "Nikâh", 6; Nesâi, "Nikâh", 72.

⁹⁷ Nisâ, 4/21.

⁹⁸ Kahveci, *İslâm Aile Hukuku*, s.121.

⁹⁹ Nihat Dalgın, “Aile Kurumunun Nikâh Aşamasıyla İlgili Fıkhi Sorunları”, *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi*, 2009, Sayı:13, s.44.

¹⁰⁰ Özay, “Nişanlılıkta Yaptırılan İmam Nikâhının İslâm Hukuku Açısından Değerlendirilmesi”, s. 155; Acar, *İslâm Aile Hukuku*, s. 108; Kahveci, *İslâm Aile Hukuku*, s. 121-122.

¹⁰¹ Yenibaş, “Nikâhı İlan Edin” Hadisi Bağlamında Nikâhın Sosyal Yönü”, s.431; Acar, *İslâm Aile Hukuku*, s.107-108.

¹⁰² Nisa 4/3,129.

¹⁰³ Ahzâb 33/50, 51, 59; et-Tah-rim 66/3-5.

değerlendirildiğinde İslâm hukukunda çok eşlilik, bireysel ve toplumsal bazı ihtiyaç ve zaruretlere çerçevesinde karşılıklı rızaya dayalı olarak mubah kılınmış ahlakî ve hukukî bir kurum olmaktadır. Dolayısıyla erkekler, mevcut eşlerinin üzerine ikinci bir kadın ile evlenmek zorunda olmadıkları gibi, kadınların da ikinci bir eş olarak evli bir erkek ile evlenmeye hayır deme hakları vardır¹⁰⁴.

İslâm hukukunda tek eşlilik teşvik edilmekle birlikte prensip olarak çok eşlilik de yasaklanmamış (Nisa 4/3) ve erkeğin aynı anda birden fazla (en fazla dörde kadar) kadınla evlenebilmesine izin verilmiştir. İslâm hukukunda çok eşliliğin meşru olabilmesi için şu üç temel şartın bulunması gerektiğini söylemek mümkündür: 1) Eşler arasında adaletle riayet etmek, 2) Eşlerin nafakasını temin edebilecek yeterli mali güce/imbkâna sahip olmak, 3) Ferdi veya toplumsal ihtiyaç veya zaruretin bulunması¹⁰⁵. Dolayısıyla çok eşliliğin meşruiyeti, belirli şartların ve bazı özel durumların bulunmasına bağlı olmakla birlikte uygulamada buna riayet edilmediği de bilinen bir gerçektir. Esasen zikredilen ayetin yorumu ve nüzul sebebi incelendiğinde, ayetin savaşlar sonucu dul kalan kadınların, yetimlerin ve diğer kadınların haklarını koruma altına almak amacını taşıdığı görülmektedir. Bu da çok kadınla evlilik ruhsatının mutlak olarak değil tarihi ve sosyal şartlara bağlı olarak ve adaleti sağlamak kaydıyla verildiğini gösterir¹⁰⁶.

Diğer taraftan Kur'an "Ne kadar istesiniz de kadınlar arasında adaleti sağlayamazsınız. Bari birisine tamamen kapılıp da diğerini askıya alınmış gibi bırakmayın.." ¹⁰⁷ ifadesiyle eşler arasında adaleti sağlamanın imkansızlığından bahsederek evlenilecek kadınların sayısı konusundaki prensibini ve uyulması gereken şartları belirtmiştir. Buna göre Kur'an, adaleti sağlamada en uygun olanın bir kadınla evlilik olduğunu; birden fazla evlilik yapanların, eşlere zaman ayırma, barınma, yeme içme, giyim gibi aslî ihtiyaçları gidermede bir tarafa meyledip ölçüyü kaçırmamaları gerektiğini bildirmiştir¹⁰⁸. Bu yüzden uygulamada çok eşlilik hakkı istismar edilmeye açık bir konudur. Nitekim İslâm hukuk tarihinde, dolaylı da olsa çok eşliliğin sınırlandırılması ile ilgili ilk resmi/hukukî düzenlemeler Osmanlı'nın son dönemlerinde hazırlanan 1917 tarihli Hukuk-ı Aile Kararnamesi ile yapılmıştır. 1917 tarihli Hukuk-i Aile Kararnamesi'nin yürürlükten kaldırılmasından sonra hazırlanan, ancak yürürlüğe girmeyen 1924 tarihli Hukuk-ı Aile Kararnamesi Tasarısında ise çok eşlilik uygulamasının hâkim iznine bağlanması teklif edilmiştir¹⁰⁹.

Şunu belirtmek gerekir ki, İslâm hukukunda evlenen taraflar nikâh esnasında kendi aralarında tek evliliği şart koşabilirler. Hukuk-ı Aile Kararnamesi'nde de "Üzerine evlenmemek ve evlendiği

¹⁰⁴ İbrahim Yılmaz, "İslâm Hukukunda Kamu Otoritesinin Çok Eşliliği Sınırlandırması", *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi*, (23/), 2019, s.9.

¹⁰⁵ Yılmaz, *İslâm Hukukunda Kamu Otoritesinin Çok Eşliliği Sınırlandırması*, s.9; Aslan, *İslâm Aile Hukuku*, s.79-80; Esen, "Kolaylık Açısından İslâm'da Nikâh", s.67-69.

¹⁰⁶ Komisyon, *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsiri*, II, DİB Yayınları, Ankara 2003, s. 16.

¹⁰⁷ Nisa, 4/129.

¹⁰⁸ Cemil Liv, "Günümüzde İmam Nikâhına Yönelişlerin Gerekçeleri Ve Resmi Nikâh İle İmam Nikâhının Fıkhi Açıdan Karşılaştırılması" *Amasya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2014, Sayı: 2, s.168.

¹⁰⁹ Yılmaz, "İslâm Hukukunda Kamu Otoritesinin Çok Eşliliği Sınırlandırması", s. 11.

surette kendisi veya ikinci kadın boş olmak şartıyla bir kadını tezevvüc ve şart mu'teberdir"¹¹⁰ kaidesi benimsenmiştir. Hz. Peygamber de bir baba olarak Hz. Ali'ye kızı Fatıma'nın üzerine evlenmesine müsaade etmemiştir¹¹¹. Ayrıca İslâm, devlet başkanına kamu yararı gereği tarihi ve sosyal şartlara bağlı olarak, uygulanma safhasında olumsuz sonuçlar doğurması ve hakkın kötüye kullanılması nedeniyle bazı mubahları askıya alarak daraltıcı düzenlemeler yapma yetkisi vermiştir. Hz. Ömer'in ehli kitap kadınlarla evliliği yasaklaması bu uygulamaya örnektir¹¹². Bundan dolayıdır ki tarihi süreçte çok eşliliğin kamu otoritesi tarafından denetlenmesi ve sınırlandırılması gündeme gelmiştir. Konuyla ilgili tartışma günümüz İslam hukukçuları arasında da tartışılmaya devam etmektedir¹¹³. Günümüzde mer'î hukukun ikinci evliliğe müsaade etmemesi sebebiyle imam nikâhlı olarak eşinden habersiz ikinci evliliği yapan kocaların çocukları ve eşleri sağlık ve sosyal güvencede sorunlar yaşamaktadırlar. Bu sorunun; modern hukuk sistemlerinde olduğu gibi, "İslam'da da tek eşlilik esastır ve ikinci evliliğe müsaade edilmemelidir" şeklinde verilecek bir hükümle bir çırpıda sonuçlandırılmayacağı aşikârdır. Nitekim modern hukuklar bu anlayışta olmalarına rağmen, fiilen birden fazla eşlilik ne doğuda ne de batıda önlenebilmiştir¹¹⁴.

f. Müslüman Bayanın Gayri Müslimle Nikâhlanması

İslâm hukukuna göre evlenecek kişiler arasındaki din farkı, prensip olarak evlenme engeli olarak edilir. Ancak müslümanlar ile gayri müslimler arasında evlenme engeli açısından esas alınan kriter, evlenilecek gayr-i müslimin ehl-i kitap mensubu olup olmadığıdır. İslâm alimleri ehl-i kitap olan kadınlarla evliliğin mubah olduğunu ancak kadınla erkek arasında bir ayırım olduğunu ve sadece müslüman erkeklerin, ehl-i kitap kadınlarla evlenebileceklerini, müslüman kadınların ise ehl-i kitap erkekler ile evlenmesinin yasak olduğunu ifade etmişlerdir¹¹⁵.

Kur'an "...-inanan hür ve iffetli kadınlar ve sizden önce kitap verilenlerin hür ve iffetli kadınları – zina etmeksizin, gizli dost tutmaksızın ve mehirlerini verdiğiniz takdirde – size helaldir. Kim imanı inkâr ederse süphesiz amelleri bosa gider. O ahirette de kaybedenlerdendir"¹¹⁶ mealindeki ayetle iffetli olmaları şartıyla müslümanların ehli kitap (yahudi ve hristiyan) kadınlarıyla evlenmelerine izin vermektedir. Müctehidlerin çoğu zikredilen ayete ve Hz. Osman, Talha gibi İslâm büyüklerinin uygulamalarına dayanarak Ehl-i Kitap kadınlarla evlenmenin caiz olduğunu bu anlamda din farkının evlenmeye engel teşkil etmediğini ileri sürmüşlerdir¹¹⁷.

¹¹⁰ HAK. Mad.38.

¹¹¹ Müslim, "Fezâilü's-Sahabe", 15.

¹¹² Buhârî, Şehâdât, 3; Talâk, 4; Müslim, Talâk, 1; Ebû Dâvûd, Talâk, 49; Liv, *Günümüzde İmam Nikâhına Yönelişlerin Gerekçeleri Ve Resmi Nikâh İle İmam Nikâhının Fıkhi Açıdan Karşılaştırılması*, s.169.

¹¹³ Yılmaz, *İslâm Hukukunda Kamu Otoritesinin Çok Eşliliği Sınırlandırması*, s.14.

¹¹⁴ Dalgın, "Aile Kurumunun Nikâh Aşamalarıyla İlgili Fıkhi Sorunları", s. 40.

¹¹⁵ Cin, *İslâm ve Osmanlı Hukukunda Evlenme*, s.111-115; Şamil Dağcı, "İslâm Aile Hukukunda Evlenme Engelleri II: Geçicic Evlenme Engelleri", Ankara ÜİF Dergisi, sa:XLI, s.13-193; Mustafa Şentürk, "Kur'an'a Göre Ehl-i Kitâb ile Evlenme", *Dinlerde Nikâh Milletlerarası Tartışmalı İlmi Toplantı*, İzmir 2012, s.179.

¹¹⁶ Mâide, 5/5.

¹¹⁷ Serahsî, *el-Mebsût*, cilt:4, s. 210; Zuhaylî, *İslâm Fıkhi Ansiklopedisi*, c:9, s. 125; Acar, *İslâm Aile Hukuku*, s. 71.

İslâm hukukçularına göre müslüman bir erkeğin gayri müslim bir kadınla evlenmesine cevaz verilmesindeki hikmet; ailede erkeğin kadına üzerine yönetici olması ve nesebin yalnızca ona nispet edilmesidir. Kadın kocasına itaat etme durumunda olacağından kocanın, İslâmiyeti kabul etmesi için kadın üzerinde tesirli olma ihtimali daha kuvvetlidir. Doğacak çocuklar da neseb yönünden babaya bağlı olacağı için çocuklara İslâmi kimlik verme de mümkün olabilecektir. Ayrıca ehl-i kitap kadınlarla evlenme İslâmiyetin yayılmasına yardımcı bir faktör olarak da kabul edilmektedir¹¹⁸. Kitap ehli olmayan kadınlara gelince, İslâm hukukçuları semavî bir dine mensup olmayan kadınla evlenmenin caiz olmadığını ittifakla kabul etmişlerdir. Ehl-i kitap olmayan kadın müşrik veya dinsiz kadın hükmünde olup kendisiyle evlenmek helal olmadığından böyle kadınla müslüman erkek arasındaki din farkı, prensip olarak evlenme engeli teşkil etmektedir¹¹⁹.

Kur'an'da müşrik kadınlarla evlenmenin yasağını ifade eden ayetin¹²⁰ hükmü gereğince müslüman bir erkeğin putperest, budist, ateist, inkârcı ya da materyalist kadınla evlenmesi caiz değildir. Müşrik kadınlarla evlenme yasağının hikmetine işaret eden ayet, böyle kadınların müslüman erkekleri ateşe çağırmalarıdır. Bununla beraber müslüman bir kadın ehl-i kitap olan gayri Müslim bir erkekle evlenmeyeceği konusunda İslâm hukukçuları ittifak halindedir¹²¹. “ *Ey inananlar! İnanmış bayanlar, yurtlarından hicret ederek size gelirlerse, onları inanıp inanmadıkları noktasında sınayın, gerçi Allah onların inançlarını çok iyi biliyor. Onların inandıkları için size hicret ettikleri kanaatine varırsanız, onları kâfirlere geri göndermeyin. Çünkü bu inanmış bayanlar, artık eski kocalarına helal değildir, onlar da bu bayanlara helal değildir ..* ”¹²² ayeti gereğince İslâm âlimleri müslüman kadınların ehl-i kitap erkeklerle evlenemeyeceklerine hükmetmişlerdir. Çünkü ayette açık bir şekilde müslüman kadınların inkârcılara helal olmadığı zikredilmektedir¹²³. Şayet helal olsalardı o takdirde inkârcılara geri çevrilmeleri yasaklanmazdı.

Hiz. Peygamber'in de “*Biz ehli kitabı nikâhlayabiliriz, fakat onlar bizim kadınlarımızla evlenemezler.*” şeklinde müslüman kadınların ehli kitap erkeklerle evlenemeyeceklerini söylediği rivayet edilmektedir¹²⁴. Bu nassların dışında müslüman kadınların ehli kitap erkeklerle evlenmelerinin icmâ ile yasaklandığı ileri sürülmektedir. Nitekim Hiz. Peygamber devrinden itibaren Müslüman kadınların İslâm'dan başka hangi dine mensup olursa olsun gayrimüslim bir erkekle evlenemeyeceği konusunda oy birliği vardır. Ayrıca kocalık aileye reislik hakkı sağladığından mümin bir kadının hem

¹¹⁸ Cin, *İslâm ve Osmanlı Hukukunda Evlenme*, s.113; Karaman, *İslâm'da Kadın ve Aile*, s. 391; Acar, *İslâm Aile Hukuku*, s.73; Aslan, *İslâm Aile Hukuku*, s.40.

¹¹⁹ Karaman, *İslâm'da Kadın ve Aile*, s.297; H.İbrahim Acar, “Evlenme Engeli Olarak Din Farkı”, *Atatürk ÜİF Dergisi*, 2002, Sayı:17, s.32.

¹²⁰ Bakara, 2/221.

¹²¹ Ebû Zehra, *el-Ahvâlü's-Şahsiyye*, s.98,101; Bilmen, *İstulâhat*, c:2, s. 103; Acar, “Evlenme Engeli Olarak Din Farkı”, s.32; Aslan, *İslâm Aile Hukuku*, s.40.

¹²² Mümtetine, 60/10.

¹²³ Çolak, *İslâm Aile Hukuku*, s. 82.

¹²⁴ İbn Cerir Taberî, *Cami'u'l-Beyan an Tevili Ayi'l-Kur'an*, yy., ty., Cilt: IV, s:367 ; Şentürk, “Kur'an'a Göre Ehl-i Kitâb ile Evlenme”, s. 181; Bilmen, *İstulâhat*, c:2, 26.

şahsı hem de dünyaya getireceği çocukları üzerinde bir gayrimüslimin hâkimiyeti kabul edilemez görüşü üzerinde icmâ vaki olmuştur¹²⁵.

Bu görüş üzerinde icma olduğu belirtilmiş ise de, son dönem araştırmacılarından bazıları bu konuda farklı düşünmektedirler.

*“Düşüncelerinin dayandığı deliller ise; kadın-erkek eşitliği, yani müslüman erkek gayr-i müslim bir bayanla evlenebiliyorsa müslüman kadının da evlenebilmesinin eşitlik gereği olduğu; konu hakkında açık hükümlü bir ayetin mevcut olmadığı; ilgili hadislerin mütevatir olmadığı; nikâhta aslanan hükmün mübahlılık olduğu; aksi bir durumun ise, sübutu ve delaleti kati naslarla sabit olabileceği; ancak konumuzla ilgili böyle bir nassın bulunmadığı şeklindedir”*¹²⁶.

Netice itibariyle şunu ifade edelim ki, din farkından dolayı kendileriyle evlenilemeyen gayri müslimler İslâm dinini kabul ederlerse engel de ortadan kalkar¹²⁷. Ancak sağlıklı bir evlilik birliği oluşturabilmek için ehl-i kitap bile olsa müslüman olmayan bir kimseyle evliliğin ancak zorunlu ve özel şartlarda sınırlı tutulması gerektiği kanaatindeyiz.

Sonuç

Aile, insanın tabii olarak içinde yaşama ihtiyacı duyduğu ilk topluluktur. Toplumun en önemli evrensel ve sürekli kurumlarından birisini oluşturan ve nikâhın bir sonucu olarak oluşan aile, her şeyden önce sosyal ve ahlaki bir kurumdur. Aile bir kurum olarak ilk insandan bu yana hemen her toplumda ve kültürde mevcuttur. Sosyal bilimciler, düşünürler ve iktidarlar ailenin toplum ve fert için gerçekleştirdiği fonksiyonlar sebebiyle, aileyi yeri doldurulamaz ve alternatif olmayan bir müessese olarak kabul etmişlerdir. Dolayısıyla aile yapısının önemi son derece büyüktür. İslâm'ın kaynaklarından ve hayatın verilerinden de anlaşılacağı üzere, aile toplumda sadece insan neslinin devamını sağlamaya yönelik ve kişilerin korunmasını amaçlayan bir kurum değil, bu önemli işlevin yanında daha kapsamlı biçimde sosyal hayatı imar etme ve dünyayı daha sistemli bir şekilde yaşanabilir konuma getirmeye yardımcı bir kurumdur. Kur'an ve sünnete baktığımızda, aileye kurumsal varlık kazandırmanın ve onun üzerine titremenin aslı bir görev olduğunu görürüz. Zaten ilk insanın dünyadaki serüvenine ailesiyle başlamış olması, bu kurumun onun doğasında yer tuttuğunu gösterir.

Nikâh, aile yuvasını meşru yollardan kurma çabasının bir göstergesidir. Nikâh akdi olmadan, gayri meşru yollardan kurulmuş birlikteliğe “aile” dememiz mümkün değildir. Çünkü bu birlikteliğin temelinde nikâh değil, iffetsizlik vardır. İslâm cinselliğe ancak nikâh akdi içinde izin vermiş, nikâhsız ilişkileri yasaklamış ve bunları zina kabul etmiştir. Serbest birleşmeler tarzında karı koca hayatı yaşayanların oluşturdukları yaşam biçimleriyle evlilik birliği meydana gelemez. Zira bu tür birlikteliklerde sadakat anlayışı olmadığı gibi bu ilişkilerden doğan çocuklar sevgisiz ve ilgisiz

¹²⁵ Acar, “Evlenme Engeli Olarak Din Farkı”, s. 32-33.

¹²⁶ Dalgın, “Aile Kurumunun Nikâh Aşamalarıyla İlgili Fıkhi Sorunları”, s.42.

¹²⁷ Görgülü, *İslâm Hukukunda Eşler Arası Sorunlar ve Çözüm Yolları*, s.62; Aslan, *İslâm Aile Hukuku*, s.40.

büyümekte, ihmal edilmekte, kendilerini bir aileye ait hissetmemekte, mutsuz ve başarısız olmakta, zararlı alışkanlıklar yönünden risk taşımakta ve topluma sorun olmaktadır. Sağlıklı bir toplum, sağlıklı ailelerden oluşacağından aileyi reddeden ya da aileyi koruyamayan toplumlar er ya da geç dağılmaya mahkûmdur. Zira ailede başlayan çatlamlar, düzensizlikler yavaş yavaş bütün topluma yayılır ve toplumu çökertir.

Kur'an ve Sünnet, dini ve sosyal bir kurum olan aileye büyük önem atfetmiş, insanları evlenmeye teşvik etmiştir. Hz. Peygamber de aile hayatıyla kıyamete kadar bütün insanlar için eşsiz bir örnek olmuştur. İslâm'ın aile anlayışına baktığımızda, kurum olarak ailenin üzerine bina edildiği temel bir ruhun öne çıktığını görürüz. Bu ruh "huzur, sevgi ve rahmet"tir. Dolayısıyla aile ile ahlâkın güzelleştirilmesi, nefsin haramlardan korunması, fitnenin defedilmesi, çocuk terbiyesi, işlerini görmekten âciz olan müslümanların ihtiyaçlarının karşılanması, akraba ve muhtaçlara nafaka verilmesi, müslümanların çoğalması, dinin en güzel bir şekilde muhafaza edilmesi, Peygamberimiz (s.a.s.)'in iftiharının gerçekleşmesi ve öldükten sonra sevap ve derece kazanılması gibi birçok faydanın elde edilmesi hedeflenmiştir. Bu sebeple evlilik akdi ile erkek ve kadınların birbirlerine karşı hak ve sorumlulukları söz konusu olmaktadır. İslâm hukuku, eşlerden üzerlerine düşen sorumlulukları yerine getirmelerini istemekle beraber aile müessesesinin her türlü yıkıcı faktörlerden korunması için birtakım tedbirler ortaya koymaktadır.

Bu manada günümüzde yapılan gizli nikâh, denkliğin olmadığı evlilikler, nişanlıyken kıyılan nikâh, nikâh akdinin tescil edilmemesi, eşinden habersiz ikinci evlilikler, müslüman bayanın gayri müslim biriyle evlenmesi gibi meseleler sorunları da beraberinde getirmektedir. Dolayısıyla bu meselelere evlilik hukuku, aile ilişkileri ve ahlak açısından bakılarak bu kutsal müessesenin geleceği asla keyfi isteklere, kötü niyetlere bırakılmamalıdır. Aksi takdirde özellikle bayanların ve çocukların bu durumdan olumsuz etkilenmeleri söz konusu olacaktır. Nikâh aşamasındaki sorunlar aile hayatı boyunca çıkabilecek diğer sorunlara kaynaklık etmesi muhtemeldir. Dolayısıyla nikâh aşamasının sorunsuzca aşılması evlilik sürecinde ortaya çıkabilecek birçok sorunun baştan yok edilmesi sağlam bir aile yuvasının kurulması için önem arz etmektedir. Yeni bir evlilik birliği oluşturulurken bunun sürekliliğine dönük gereken ön tedbirlerin alınması hem yeni aile için hem de toplum için kaçınılmazdır.

Kaynakça

Acar, Halil İbrahim, *İslâm Aile Hukuku*, Ensar Neşriyat, 1.Bsk., İstanbul 2017.

-----, "Evlenme Engeli Olarak Din Farkı", *Atatürk ÜİF Dergisi*, 2002, Sayı:17

Afşar Çelik, Nesrin, "Aile Politikaları ve Yasal Sorunlar", *Günümüzde Aile* (Günümüzde Aile Sempozyumu), Ensar Neşriyat, 1. Bsk., İstanbul 2007, s.355-367

Apaydın, Yunus, "Nikâh Akdinin Mahiyeti ve İmam Nikâhı Uygulaması", *Erciyes Ünv. SBE Dergisi*, Sayı:9, 2000, s. 371-380.

- , “İslâm Hukukunda Aile”, *Günümüzde Aile* (Günümüzde Aile Sempozyumu), Ensar Neşriyat, 1. Bsk., İstanbul 2007, s.135-150.
- Aydın, Mehmet Akif, “Aile” mad. DİA, TDV Yayınları, c:2, İstanbul 1989, s.196-200.
- Aslan, Mehmet Selim, *İslâm Aile Hukuku*, Emin Yayınları, 1. Bsk., Bursa 2015.
- Birekul, Mehmet, “Aile ve Dini Sosyalleşme”, *Aile Sosyolojisi Yazıları*, (ed: Mustafa Aydın), Açılım Kitap, 1.Bsk., İstanbul 2014, s.141-157.
- Bilmen, Ö. Nasuhi, *Hukuk-i İslâmiyye ve Istılahatı Fıkhiyye KAMUSU*, Bilmen Yay., İstanbul 1985.
- Cengil, Muammer “Aile ve Mahremiyet”, *Peygamberimiz ve Aile*, DİB Yayınları, 2. Bsk., Ankara-2019, s.105-112.
- Cin, Halil, *İslâm ve Osmanlı Hukukunda Evlenme*, Selçuk Üniversitesi Basımevi, Konya 1988.
- Çağrı, Mustafa, “Aile”, mad. İİGYA, MÜ İFAV Yayınları, İstanbul 1997.
- Çalık, Bünyamin “Kur’an ve Sünnetin Aileye ve Evliliğe İlişkin Tavsiyeleri ve “Dini Nikâh” Olgusunun İslâm Hukuku Bağlamında Değerlendirilmesi”, *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı:15, Bahar 2015, s.115-134.
- Çeker, Orhan, *Osmanlı Hukuk-ı Aile Kararnamesi*, Mehîr Vakfı Yayınları,5. Bsk., Konya 2017.
- Çolak, Abdullah, *İslâm Aile Hukuku*, Ensar Yayınları,1. Bsk., İstanbul 2018.
- Dağcı, Şamil, “İslâm Aile hukukunda Evlenme Engelleri II: Geçicic Evlenme Engelleri”, *Ankara ÜİF Dergisi*, sa:XLI, s.13-193.
- Dalgın, Nihat, “Aile Kurumunun Nikâh Aşamasıyla İlgili Fıkhi Sorunları”, *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi*, Sayı:13, 2009.
- Döndüren, Hamdi, *Delilleriyle Aile ilmihali*, Erkam Yayınları, Cilt:1, İstanbul 1995.
- Dönmez, İbrahim, *Ailede İletişim ve Etkileşim*, Hegem Yayınları, Ankara 2009.
- Ebû Zehra, Muhammed, *el-Ahvalu’s-Şahsiyye*, Dârü’l-fıkr el-Arabî, Kahire 2005.
- Esen, Hüseyin, “Kolaylık Açısından İslâm’da Nikâh”, *Dinlerde Nikâh Milletlerarası Tartışmalı İlmi Toplantı*, İzmir 2012, s.57-103.
- Erdoğan, Mehmet, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, Ensar Neşriyat, İstanbul 2010.
- Görgülü, Hasan Ali, *İslâm Hukukunda Eşler Arası Sorunlar ve Çözüm Yolları*, Fakülte Kitabevi, 1.Bsk., Isparta 2005,
- Görgülü, Ülfet, Fetva Soruları bağlamında Değişen Mahremiyet Kodları”, *Mahremiyet Bağlamında Sosyal medya ve Aile ((Aile Formu 1))*, DİB Yayınları, Ankara 2018, s. 71-83.
- Görmez, Hatice “Ailede Güven Oluşumunda Etkili Temel Değerler”, *Sadakat ve Güven Bağlamında Aile* (Aile Formu 2), DİB Yayınları, Ankara 2018, s.125-133.
- Gümüş, Emine, *İslâm Hukukuna Göre Eşler Arasında Denklik*, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Sakarya 1999.
- Kahveci, Nuri, *İslâm Aile Hukuku*, Hikmetevi Yayınevi, 3. Bsk., İstanbul 2019.
- Karaman, Hayrettin, *İslâm’da Kadın ve Aile*, Ensar Neşriyat, İstanbul 1995.
- Kır, İbrahim, “Toplumsal Bir Kurum Olarak Ailenin İşlevleri”, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, Bahar, 2011, Cilt:10, Sayı:36, s.381-404.
- Komisyon, *Kur’an Yolu Türkçe Meal ve Tefsiri*, DİB Yayınları Ankara 2003.

- Köse, Saffet, *Ailede Meşruiyet Temeli Olarak Nikâh*, (Kutlu Doğum 2009, Küreselleşen Dünyada Aile Sempozyumu), TDV Yayınları, Ankara 2010, 124-174.
- , "İslam Hukukuna Göre Evlenmede Velayet", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, Sayı 2, Konya 2003, s.101-116.
- , *Genetiğiyle Oynanmış Kavramlar ve Aile Medeniyetinin Sonu*, Mehir Vakfı Yay., Konya 2014.
- , "NİKÂH-Hak ve Değer Bağlamında Fıkî Bir Analiz", *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi*, Sayı : 30 2017, s. 9-44.
- Kutup, Seyyid, *Kadın ve Aile*, çev: Halit Yılmaz, İhtar Yayıncılık, 2. Bsk., İstanbul 1997,
- Liv, Cemil, "Günümüzde İmam Nikâhına Yönelişlerin Gerekçeleri Ve Resmi Nikâh İle İmam Nikâhının Fıkî Açısından Karşılaştırılması" *Amasya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı:2, 2014, s. 163-191.
- Martı, Huriye ve diğerleri, *Dünü ve Bugünüyle İslâm'da Mahremiyet*, TDV Yayınları, Ankara, 2019.
- Merginânî, Ebû Bekr b. Abdulceil el-Fergânî, *el Hidâye şerhu Bidâyeti'l-mübtedî*, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1990.
- Mevsilî, Abdullah b. Mahmud, *el İhtiyâr li ta'lîli'l-muhtâr*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1980.
- Sıdika Oktay, Ayşe, "Bireyden Aileye Aileden Topluma Sadakat ve Güven", *Sadakat ve Güven Bağlamında Aile* (Aile Formu 2), DİB Yayınları, Ankara 2018, s.103-124.
- Özay, Hilal, "Nişanlılıkta Yaptırılan İmam Nikâhının İslâm Hukuku Açısından Değerlendirilmesi", *Tokat İlmiyat Dergisi*, , cilt: VIII, sayı: 1, 2020, s. 131-159.
- Sahnûn, Said et-Tenûhî, *el-Müdevvene*, Matbaatü's-Saadet, Kahire 1323.
- Serahsî Şemsü'l-Eimme Ebû Bekr Muhammed b. Ahmed, *el-Mebsût*, Âlemü'l-Kütüb, Beyrut 1986.
- Şentürk, Mustafa "Kur'an'a Göre Ehl-i Kitâb ile Evlenme", *Dinlerde Nikâh Milletlerarası Tartışmalı İlmi Toplantı*, İzmir 2012, s. 175-188.
- Şafî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İdris, *el-Ümm*, yy. Beyrut 1993.
- Taberî, İbn Cerir, *Cami'u'l-Beyan an Tevili Ayi'l-Kur'an*, yy., ty.
- Yaman, Ahmet, *İslâm Aile Hukuku*, MÜ İFAV Yayınları, 6. Bsk., İstanbul 2008.
- Yanardağ, Alaaddin , "Aile İçi Eğitimin Sosyolojik Boyutu", *Uluslar arası Aile İçi Eğitim Çalıştayı*, Iğdır 2016, s. 21-36.
- Yazır, Elmalılı Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, Azim Dağıtım, (sad: İsmail Karaçam ve diğerleri), İstanbul ts.
- Yenibaş, Hasan "Nikâhı İlan Edin" Hadisi Bağlamında Nikâhın Sosyal Yönü, *Dinlerde Nikâh Milletlerarası Tartışmalı İlmi Toplantı*, Ensar Neşriyat, İstanbul 2012, s. 423-437.
- Yılmaz, İbrahim, "İslâm Hukukunda Kamu Otoritesinin Çok Eşliliği Sınırlandırması", *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi*, Cilt:23, Sayı:1, 2019, s.5-28.
- Zuhaylî, Vehbe, *İslâm Fıkî Ansiklopedisi*, c: 9, yy., İstanbul 1994.

EVLİLİK SÖZLEŞMESİNİN KADIN CİNAYETLERİ KARŞISINDA AĞIRLAŞTIRILMASI

Songül GÜNEŞ GELÇETİN *

Öz

Kadın-erkek ilişkilerinde önemli bir yere sahip olan evlilik kurumunun yüzyıllardır göstermiş olduğu değişim ve gelişim karşısında zayıf taraf haline gelen kadının evlilik birliğinde yaşadığı veya yaşaması muhtemel şiddet olayından mümkün olduğunca en az zararla kurtulması için evlilik sözleşmesinin kural ve şartlarının kadın lehine ağırlaştırılması yönünde bir çalışmanın gerekliliği ortaya çıkmıştır. Ülkemizde uygulanan mevcut yasal düzenlemeler ışığında evlilik, evlilik şartları, mal rejimleri anlatılmış, şiddetin tanımı ve çeşitleri açıklanarak, kadına yönelik uygulanan hatta cinayet ile sonuçlanan şiddet vakaları ile ilgili açıklanan istatistikler üzerinden konu analiz edilmiştir. Ekonomik anlamda güçsüz olan kadının ailesine ve eşine bağımlı olarak yaşamak zorunda kalması nedeniyle, şiddete maruz kalmasını önlemek/şiddete maruz kalan kadının en az zarar ile yeniden hayata tutunmasını sağlamak için kadınların evlilik birliğine ait mal ve hakları kullanma hakkının kadın lehine düzenlenmesi için gerekli yasal çalışmaların yapılması, evlilik birliğine belli şartlarda hâkimin müdahalesinin kabulü, kadınlara ekonomik anlamda devletçe eğitim ve maddi destek sağlanması gibi önlemler alınması sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Evlilik, Sözleşme, Kadın, Cinayet, Şiddet.

Aggravating the Marriage Contract Due to Femicides

Abstract

The need of a study to aggravate the terms of the marriage contract in favor of the woman in order to remove the violence that the woman, who has come to play an important role in the relationship and development of the marriage institution, which plays an important role in the relationship between women and men has experienced or is likely to live in the marriage union, with as little damage as possible has come forward. In the light of the current legal regulations applied in our country, marriage, marriage conditions, property regimes have been explained, the definition and types of violence have been explained, and the subject was analyzed based on the related statistics about violence cases that have been applied to women and even resulting in murder. Due to the fact that the economically weak woman has to live dependent on her family and spouse, to make necessary legal studies for the right of women to use the property and rights of the marital union in favor of the woman in order to prevent exposure to violence / to ensure that the woman who is exposed to violence recovers with minimal harm. It was concluded that measures such as the acceptance of the judge's intervention in certain conditions in the marriage union, economic education and financial support by women in economic terms.

Keywords: Marriage, Contract, Woman, Murder, Violence.

* Avukat, Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Boyabat İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü Tezsiz Yüksek Lisans Öğrencisi, Sağlık Bakanlığı Sinop İl Sağlık Müdürlüğü Hukuk ve Muhakemat Biriminde Görevli Kurum Avukatı

Giriş

Kadın ve erkek ilişkilerinde yıllardır tartışma ve araştırma konusu haline gelen evlilik konusunda medeniyetler arasında yaşanan farklılıkları incelerken evliliğin ne olduğu değil, daha çok taraflara yüklediği sorumluluklar ve anlamlar açısından bakılması gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Tarihte bilinen ilk medeniyet olan Sümerlerden günümüz ulusal devletlerine kadar gelen süreçte evlilik birliğinin kurulum aşamalarının kadınlara yüklediği ağır sorumluluklar kadınların korunması gereken bireyler olarak nitelendirilmesine yol açmıştır.

Dünya üzerinde bilinen en eski evlilik sözleşmesi, Pa-igesh ile Ta-ti-lyemhotep arasında imzalanan papirüs üzerine demotik olarak yazılmış sözleşmedir. Bu sözleşmede erkeğin boşanma durumunda otuz gün içinde belirlenen miktarda parayı ödeme şartını kabul ettiği; kadınınsa, evlilik anlaşmasında belirtilen mal varlığının üçte birini ve hatta daha fazlasını alabileceği yazmaktadır. Evlilik sözleşmelerinin ilk olarak Antik Mısır'ın Son Hanedanları Dönemi'nde (İÖ 661–332) kayda geçirildiği bilinmektedir (arkeokultur.com).

Türkiye açısından resmi evlilik tarihine baktığımızda; *“Türkiye'deki evlilik ve akrabalık kurumlarını betimleyen ilk araştırma örneklerinin köy monografileri”* olduğunu görmekteyiz (Altuntek,2001). 1950'lerden sonra değişen ve gelişen toplum yapısı ile birlikte evlilik konusunda yapılan araştırmalar ve tarihsel analizler bu konu hakkında eksikliklerin bulunduğunu, var olan boşlukların dolmadığını göstermektedir.

1. Evlilik ve Evlilik Sözleşmesi

Evlilik birliğinin kurulması ile oluşan aile hukuku sözleşmesine “evlenme” denilmektedir. Türk Medeni Kanunun “Aile Hukuku” başlıklı İkinci Kitabı Nişanlanma, Evlenme, Boşanma, Mal Rejimleri, Hısımlık, Aile, Velayet ve diğer tüm aile ilgili düzenlemeleri içeren hükümlerden oluşmaktadır. Mezkûr Kanunun 124. maddesinde evlenme ehliyeti ve engellerine yer verilmiştir. Evlenmek isteyen erkek ve kadının, kanunda sayılı belgeleri resmi memura sunması üzerine yapılan inceleme neticesinde evlenmelerine yasal engel bulunmadığı anlaşılırsa evlendirme memuru önünde tarafların olumlu sözlü cevaplarının verilmesi ile Medeni Kanunun 142. maddesine göre evlilik birliği kurulmaktadır (www.mevzuat.gov.tr). Evlenme ile eşlere hukuki olarak tanınan bazı hak ve yükümlülükler bulunmaktadır (Demirbaş,2015). Evliliği temsil etme, sadakat, çocukların bakımı, ev giderlerinin karşılanması evlilik birliğinden doğan yükümlülükler arasında sayılmaktadır. (Güllüoğlu, 2013, s.224)

2017-2018 yılında yazılı, basılı ve elektronik ortamda yayınlanan yazın taramasında genç yetişkinlerin evliliği; hayatı paylaşmak ve sorumluluk alma olarak gördüğü, eş seçiminde iyi huylu olma, kültürel uyum, dindar olma, maddi durumunun iyi olması kriterlerine önem verdiği, boşanmanın en çok ekonomik problemlerden kaynaklandığını düşündükleri belirlenmiştir (Küçükkaragöz, Özgürbüz, 2018).

01/01/2002 tarihinde yürürlüğe giren 4721 sayılı Türk Medeni Kanununda Aile Hukuku alanında yapılan önemli değişiklikler ile eşler arasında eşit hak ve yükümlülüklerin sağlanması amaçlan-

mıştır. Özellikle sözleşme özgürlüğü açısından getirilen düzenlemeler ile eşler kendi malvarlığı üzerinde serbestçe tasarruf sağlayabilmekte ancak evlilik birliğini ilgilendiren (kira, kefalet vb.) konularda diğer eşin rızası aranarak dengeyi sağlayacak düzenlemeler bulunmaktadır (Özdemir,2018).

Evlilik birliği kurulduktan sonra eşlerin sahip oldukları malların yönetimi, tasarrufu ve boşanma durumunda malların paylaşımını içeren mali ilişkileri düzenleyen kurum, mal rejimidir (Nalbant). Mal rejimi yani halk arasında bilinen ismi ile “evlilik sözleşmesi” Türk Hukukunda “tipe bağlılık” ilkesi çerçevesinde tahdidi olarak sayılmıştır (Şahin,2015).

1926 sayılı 743 sayılı Türk Kanunun Medenisi yani eski Medeni Kanunda yasal mal rejimi olarak “mal ayrılığı” benimsenmiş; mal ayrılığı, mal birliği ve mal ortaklığı olarak mal rejimleri bulunmaktaydı (Acar). 4721 sayılı Türk Medeni Kanunu, 743 sayılı Türk Kanunu Medenisi’nde yer almayan bir mal rejimi olan “edinilmiş mallara katılma rejimini” yasal mal rejimi olarak kabul etmiştir. Medeni Kanunda bunun dışında 3 tane daha mal rejimi sayılmış olup eşlere, kendi aralarında yapacakları mal rejimi sözleşmesiyle mal ayrılığı, paylaşımlı mal ayrılığı ve mal ortaklığı rejimlerinden birini seçebilme hakkı tanınmıştır (Türkiye Barolar Birliği, 2019, s.9). Taraflar anlaşarak kanunda yer almayan bir mal rejimini benimseyemeyecekleri gibi kendileri de yeni bir mal rejimi yaratamayacaklardır (Acar).

Medeni Kanun’un Dördüncü Bölümü “Eşler arasındaki mal rejimi”ni düzenlemektedir. Mezkur Kanunun “Yasal mal rejimi” başlıklı 202. maddesine göre; *“Eşler arasında edinilmiş mallara katılma rejiminin uygulanması asıldır. Eşler, mal rejimi sözleşmesiyle kanunda belirlenen diğer rejimlerden birini kabul edebilirler.”* Bu madde ile taraflar sözleşme ile kanunda sayılı mal rejimi sözleşmelerinden birini belirlemezlerse yasal olarak taraflar arasındaki evlilikte “edinilmiş mallara katılma” rejimi geçerlidir.

Mal rejimi sözleşmesi TMK’ın 203. maddesine göre evlenmeden önce veya sonra yapılabilmekte, ancak kanunda yazılı sınırlar içinde seçebilmekte, kaldırabilmekte veya değiştirebilmektedir. Sözleşmenin taraflarını evlenecek kadın-erkek veya evlenmiş eşler oluşturmakta, ayırt etme gücüne sahip olanlar veya TMK’ın 204. maddesine uygun olarak yasal temsilcisinin rızası ile küçük ve kısıtlılar yapabilmektedir. Mal rejimi sözleşmesi noterde düzenleme veya onaylama şeklinde yapılabileceği gibi evlenme başvurusu sırasında hangi mal rejiminin seçildiği yazılı olarak bildirilerek de kurulabilmektedir (TMK m. 205).

Yasal Mal Rejimi olarak kabul edilen edinilmiş mallara katılma mal rejiminde iki çeşit mal bulunmaktadır: Edinilmiş mallar ve kişisel mallar.

Edinilmiş mallar, TMK’ın 219. maddesine göre; *“1.Çalışmasının karşılığı olan edimimler, 2.Sosyal güvenlik veya sosyal yardım kurum ve kuruluşlarının veya personele yardım amacı ile kurulan sandık ve benzerlerinin yaptığı ödemeler, 3.Çalışma gücünün kaybı nedeniyle ödenen tazminatlar, 4.Kişisel mallarının gelirleri, 5.Edinilmiş malların yerine geçen değerler”* dir.

Kişisel mallar ise TMK’ın 220 ve 221. maddelerine göre ; *“a) Kanuna göre: 1. Eşlerden birinin yalnız kişisel kullanımına yarayan eşya, 2. Mal rejiminin başlangıcında eşlerden birine ait bulu-*

nan veya bir eşin sonradan miras yoluyla ya da herhangi bir şekilde karşılıksız kazanma yoluyla elde ettiği malvarlığı değerleri, 3. Manevî tazminat alacakları, 4. Kişisel mallar yerine geçen değerler, b) Sözleşmeye göre: Mal rejimi sözleşmesiyle, bir mesleğin icrası veya işletmenin faaliyeti sebebiyle doğan edinilmiş mallara dâhil olması gereken malvarlığı değerler” dir.

2. Şiddet

2.1. Şiddetin Tanımlanması ve Şiddet Çeşitleri

“The World Health Organization defines violence as: The intentional use of physical force or power, threatened or actual, against oneself, another person, or against a group or community, that either results in or has a high likelihood of resulting in injury, death, psychological harm, maldevelopment or deprivation” (World Health Organization, 2002. World report on violence and health Geneva, s.5).

Dünya Sağlık Örgütü’ne göre şiddet: Kendine, başka bir kişiye veya bir gruba veya topluluğa karşı, yüksek ihtimalle yaralanma, ölüm, psikolojik zarar, gelişim sorunu ya da yoksunluk ile sonuçlanan, fiziksel kuvvet veya gücün tehdit veya fiili olarak kullanılmasıdır¹.

Birleşmiş Milletler Genel Kurulu’nun 20 Aralık 1993 tarih ve 44/104 sayılı kararı ile Kadınlara Karşı Şiddetin Tasfiye edilmesine dair ilan edilen bildiriye göre; “Bu Bildirinin amacı bakımından “kadınlara karşı şiddet” terimi, ister kamusal isterse özel yaşamda meydana gelsin, kadınlara fiziksel, cinsel veya psikolojik acı veya ıstırap veren veya verebilecek olan cinsiyete dayanan bir eylem veya bu tür eylemlerle tehdit etme, zorlama veya keyfi olarak özgürlükten yoksun bırakma anlamına gelir (www.ombudsman.gov.tr).”

Dünya Sağlık Örgütü tarafından şiddet üç tip olarak kategorize edilmiştir. “ 1. Kendine yönelik şiddet, 2.Kişilerarası Şiddet (Aile ve Yakın Partner Şiddeti ve Topluluk Şiddeti), 3.Kolektif Şiddet (WHO,2002,s,6)” Şiddet fiziksel, cinsel, psikolojik, yoksunluk veya ihmali içeren davranış ile gerçekleşebilmektedir (WHO,2002,s,6).

Aile birliğinin yükümlülüklerinden olan ev giderlerini karşılaması noktasında eşe para vermemek, mal ve gelir hakkında bilgi vermemek, çalıştırmamak, ekonomik konularda söz hakkı tanımamak gibi fiiller ekonomik şiddet olarak kabul edilmektedir (Güllüoğlu, 2013, s.227).

Şiddetle mücadele amacıyla mağdurlara yönelik hizmet veren kurum ve kuruluşlar; Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler İl Müdürlükleri, Şiddet Önleme ve İzleme Merkezleri, Sosyal Hizmet Merkezleri, Alo 183 Sosyal Destek Hattı, Kadın Konukevleri, Alo 155 Polis İmdat Hattı, Polis Merkezi Amirlikleri, Jandarma Komutanlıklarına bağlı Aile İçi Şiddetle Mücadele ve Çocuk Şube Müdürlükleri, Kaymakamlık ve Valilikler bünyesinde oluşturulan, Aile İçi ve Kadına Karşı Şiddetle Mücadele Büro Amirlikleridir (Çiltaş, Çalık Var, 2019, s.15).

¹ Çeviri tarafımdan yapılmıştır.

Türkiye Kadın Raporu'na göre, Ülkemizde Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı'na bağlı 110, Göç İdaresi Genel Müdürlüğü'ne bağlı 1, Belediyelere bağlı 32, Sivil Toplum Kuruluşlarına bağlı 1 olmak üzere toplam 144 kadın konukevi bulunmakta olup 2016-2018 yılları arasında 99.792 kadın ve 68.300 çocuk olmak üzere toplam 168.092 kişi kadın konukevlerinden hizmet almıştır (Çiltaş, Çalık Var, 2019, s.16).

Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması'nın 2008 ve 2018 yıllarına ait verilere göre, bir erkeğin eşine fiziksel şiddet uygulamasının doğru bulunup bulunulmadığına ilişkin kadınlara sorulan sorular ve cevaplar ile ankete katılan kadınların yaş, çalışma durumu, medeni durum, çocuk sayısı, yaşadığı bölge ve eğitim bilgileri tablo olarak sunulmuştur.

2.2. Şiddet Verilerinin Analizi

Tablo 1. 2008 –TNSA verileri (Hacettepe Üniversitesi, 2008, s.197)

Temel özellikler	Yemeği yakarsa	Kocasına karşılık verirse	Çocukların bakımını ihmal ederse	Cinsel ilişkiyi reddederse	Yemek yapmazsa	Ev işlerini ihmal ederse	Lüzumsuz para harcarsa	Belirtilen nedenlerden birini doğru bulma	Kadın sayısı
Yaş									
15-19	5.3	17.4	15.9	6.4	4.1	11.5	16.7	29.6	183
20-24	1.2	11.3	11.6	4.2	3.5	8.9	13.1	23.5	836
25-29	1.8	9.5	13.5	3.6	3.3	8.7	12.4	20.7	1,353
30-34	1.8	8.6	13.1	4.2	3.6	8.2	13.5	21.7	1,379
35-39	2.2	10.7	14.4	5.3	4.4	10.1	15.1	25.0	1,336
40-44	3.4	12.0	16.9	7.7	6.6	13.9	19.5	28.3	1,202
45-49	4.1	14.0	17.0	7.2	8.5	13.0	18.6	29.0	1,115
Çalışma durumu (son 12 ay)									
Çalışmıyor	2.5	10.6	14.5	5.4	4.7	10.8	15.6	24.4	4,629
Çalışıyor	2.4	11.7	14.6	5.3	5.3	9.9	15.0	25.1	2,776
Medeni durum									
Evli veya birlikte yaşıyor	2.5	11.0	14.6	5.4	4.8	10.5	15.4	24.7	6,999
Boşanmış/ayrı yaşıyor/eşi ölmüş	1.4	10.8	14.2	4.7	6.8	8.9	14.1	23.7	406
Yaşayan çocuk sayısı									
0	1.9	7.6	12.4	3.2	2.1	7.9	11.3	18.9	698
1-2	1.1	7.5	10.4	3.2	2.3	6.8	10.6	18.1	4,062
3-4	2.7	14.6	18.4	6.7	7.0	13.5	21.1	32.8	2,023
5+	11.3	26.3	30.9	17.9	18.0	27.2	32.7	47.7	621
Yerleşim yeri									
Kent	1.5	8.8	12.1	4.2	3.4	8.3	12.9	20.9	5,615
Kır	5.5	18.1	22.1	9.1	9.8	17.1	23.0	36.4	1,790
Bölge									

Batı	1.1	7.3	11.1	3.8	2.9	6.9	10.9	18.3	3,252
Güney	2.5	11.8	16.3	5.8	7.0	12.7	16.7	25.5	894
Orta	1.7	10.5	10.3	3.9	2.9	7.7	16.4	24.5	1,631
Kuzey	1.8	14.1	19.1	6.1	6.0	12.3	19.8	31.1	477
Doğu	7.7	20.4	26.9	11.4	11.4	21.8	23.7	39.5	1,151
NUTS 1 Bölgeleri İstanbul									
Batı Marmara	1.1	4.8	7.0	2.1	1.6	5.6	7.8	11.7	327
Ege	1.0	8.9	10.1	3.2	3.4	6.7	11.3	20.4	1,065
Doğu Marmara	1.8	6.5	11.2	2.7	2.0	6.1	10.7	19.2	759
Batı Anadolu	0.7	7.7	8.5	2.7	1.4	5.6	12.9	19.3	717
Akdeniz	2.5	11.8	16.3	5.8	7.0	12.7	16.7	25.5	894
Orta Anadolu	2.7	13.7	14.5	4.9	3.9	9.2	19.6	31.2	371
Batı Karadeniz	2.8	15.4	20.8	9.0	7.5	15.6	25.6	37.0	448
Doğu Karadeniz	1.5	14.3	16.2	5.9	4.8	12.2	17.0	27.1	186
Kuzeydoğu Anadolu	8.5	20.2	25.6	11.0	11.7	23.3	24.1	36.8	191
Ortadoğu Anadolu	9.4	20.7	32.4	12.9	15.8	25.2	27.3	45.3	327
Güneydoğu Anadolu	6.6	20.3	24.5	10.8	9.1	19.5	21.7	37.4	628
Eğitim									
Eğitimi yok / ilk. bitirmemiş	8.6	25.1	29.8	13.9	14.9	24.3	30.3	46.9	1,358
İlköğretim 1.kademe	1.6	10.8	14.8	4.9	3.9	10.4	16.5	26.6	3,840
İlköğretim 2. kademe	0.7	6.8	6.9	1.7	1.1	4.0	7.4	13.8	643
Lise ve üzeri	0.0	1.3	3.7	0.6	0.3	1.2	2.8	5.3	1,564
Hanehalkı refah düzeyi									
En düşük	8.0	23.6	28.2	13.4	14.3	23.6	27.6	42.9	1,154
Düşük	4.2	16.0	19.7	7.4	7.1	14.7	22.0	34.6	1,429
Orta	1.4	11.5	15.2	4.6	3.1	10.3	16.7	27.8	1,559
Yüksek	0.4	6.0	10.9	2.8	2.1	6.5	10.3	17.9	1,618
En yüksek	0.2	2.4	3.5	1.3	0.9	1.6	4.7	7.1	1,645
Toplam	2.5	11.0	14.5	5.4	4.9	10.4	15.4	24.7	7,405

Tablo 2. 2018 –TNSA Verileri (Hacettepe Üniversitesi, 2018, s.191)

Temel Özellik	Yemeği yakarsa	Eşine karşılık verirse	Eşinden habersiz dışarı çıkarsa	Çocukların bakımını ihmal ederse	Cinsel ilişkiyi reddederse	Belirtilen durumlarda en az birimi doğru bulanların yüzdesi	Kadın sayısı
Yaş							
15-19	0,6	2,6	1,7	4,3	1,7	6,4	1.163
20-24	0,4	3,8	2,3	4,3	0,7	7,7	1.034
25-29	0,5	2,6	2,3	5,0	1,1	7,4	1.035
30-34	0,7	3,3	2,2	5,6	1,1	7,9	1.065
35-39	1,2	4,0	3,6	7,2	2,2	9,8	1.105
40-44	1,5	4,3	4,0	7,7	2,1	11,2	1.025
45-49	1,4	5,0	4,5	9,4	2,5	13,4	918

Çalışma durumu (son 12 ay)							
Çalışmıyor	1,0	4,1	2,8	5,9	1,8	9,1	4.671
Çalışıyor	0,7	2,7	2,8	6,9	1,2	8,8	2.392
Cevapsız	0,9	3,7	5,6	4,2	2,3	9,4	282
Yaşayan çocuk							
0	0,8	2,4	1,9	4,3	1,2	6,2	2.608
1-2	0,3	2,6	1,9	4,6	0,8	7,0	2.882
3-4	1,4	5,5	4,4	9,0	2,3	13,4	1.544
5+	4,5	13,6	13,7	22,1	8,6	29,2	311
Medeni durum							
Hiç evlenmemiş	0,8	2,3	1,7	4,3	1,3	6,2	2.205
Evli veya birlikte yaşıyor	0,9	4,3	3,4	7,0	1,7	10,3	4.820
Boşanmış/ayrı yaşıyor / eşi ölmüş	0,7	2,9	3,4	6,3	1,9	8,9	321
Yerleşim yeri							
Kent	0,6	2,8	2,3	4,6	1,2	7,1	5.744
Kır	1,8	6,6	5,0	11,7	3,1	15,9	1.602
Bölge							
Batı	0,5	1,9	1,6	3,9	0,7	5,7	3.203
Güney	0,9	6,2	3,9	8,7	2,7	12,3	914
Orta	0,7	3,0	1,9	4,8	1,0	7,7	1.524
Kuzey	0,7	2,8	2,0	5,8	1,2	7,5	401
Doğu	2,0	6,9	6,8	11,5	3,9	16,7	1.305
Eğitimi							
Eğitimi yok / ilkokulu bitirmemiş	4,2	12,6	12,9	19,5	8,2	27,5	678
İlkokul	1,3	5,2	3,7	8,6	1,7	12,9	2.139
Ortaokul	0,4	3,3	2,3	4,6	1,2	7,7	1.495
Lise ve üzeri	0,1	0,6	0,4	2,1	0,2	2,8	3.033
Hanehalkı refah düzeyi							
En düşük	2,2	9,1	7,5	14,9	4,2	20,3	1.154
Düşük	1,1	5,7	3,9	9,0	2,4	13,4	1.395
Orta	1,3	3,7	2,9	5,9	1,6	9,4	1.527
Yüksek	0,2	1,2	1,3	2,9	0,4	4,4	1.650
En yüksek	0,0	0,3	0,5	1,0	0,3	1,5	1.619
Toplam	0,9	3,6	2,9	6,1	1,6	9,0	7.346

2008 yılı verileri ile 2018 yılı verilerini karşılaştırdığımızda;

- Erkeğin kadına fiziksel şiddet uygulamasının doğru bulunduğu durumda belirtilen nedenlerden birini doğru bulma oranının 2008’de 29,6 iken 2018’de 6,4 olduğu,
- 2008 yılında kentte yaşayanlar şiddet durumu olarak en çok lüzumsuz para harcansa (12,9) ve çocukların bakımını ihmal ederse (12,1) seçeneklerini tercih ettiği, 2018 yılında en çok çocukların bakımını ihmal ederse (4,6) seçeneğinin tercih edildiği,

- 2008 yılında kırdı yaşayanlar şiddet durumu olarak en çok lüzumsuz para harcansa (23,0), çocukların bakımını ihmal ederse (22,1) ve kocasına karşılık verirse (18,1) seçeneklerini tercih ettiği, 2018 yılında en çok çocukların bakımını ihmal ederse (11,7) ve eşine karşılık verirse (6,6) seçeneklerinin tercih edildiği,

- Belirtilen nedenlerden birini doğru bulma oranı 2008 yılında en çok Doğu Bölgesinde (39,5) iken 2018 yılında da yine en çok Doğu Bölgesinde (16,7) yüksek olduğu,

- Her iki yılda da hane halkı refah düzeyleri düştükçe erkeğin kadına fiziksel şiddet uygulamasının doğru bulunduğu durumu onaylama yüzdesinde artış olduğu,

- Yine aynı şekilde eğitim durumundaki düşüş ile birlikte onaylama oranının arttığı görülmüştür.

Kadın Cinayetlerini Durduracağız Platformu tarafından açıklanan verilere göre; 2019 yılında erkekler tarafından işlenen 474 kadın cinayetinin 115'i şüpheli ölüm, 218'i neden öldürüldüğü tespit edilemeyen, 27'si ekonomik sebeplerle, 114'ü boşanma istemesi, barışma isteğini reddetmesi, arkadaşlık isteğini reddetmesi gibi kararlar nedeniyle gerçekleştirilmiştir (kadincinayetlerindurduracagiz.net, 2019).

KCDP, 2020 yılının ocak ayı raporuna göre 27 kadın, şubat ayı raporuna göre 22 kadın, mart ayı raporuna göre 29 kadın, nisan ayı raporuna göre 20 kadın, mayıs ayı raporuna göre 21 kadın, haziran ayı raporuna göre 27 kadın, temmuz ayı raporuna göre 36 kadın cinayeti işlenmiştir (kadincinayetlerindurduracagiz.net, 2020).

3. Yasal Düzenlemeler

1982 Anayasasının 'Ailenin korunması ve çocuk hakları' başlıklı 41.maddesinde; *"Aile, Türk toplumunun temelidir ve eşler arasında eşitliğe dayanır. Devlet, ailenin huzur ve refahı ile özellikle ananın ve çocukların korunması ve aile planlamasının öğretimi ile uygulanmasını sağlamak için gerekli tedbirleri alır, teşkilatı kurar. Her çocuk, korunma ve bakımdan yararlanma, yüksek yararına açıkça aykırı olmadıkça, ana ve babasıyla kişisel ve doğrudan ilişki kurma ve sürdürme hakkına sahiptir. Devlet, her türlü istismara ve şiddete karşı çocukları koruyucu tedbirleri alır."* hükmü bulunmaktadır.

5237 sayılı Türk Ceza Kanunun "Kanunun amacı" başlıklı 1.maddesine göre; *"Ceza Kanunun amacı; kişi hak ve özgürlüklerini, kamu düzen ve güvenliğini, hukuk devletini, kamu sağlığını ve çevreyi, toplum barışını korumak, suç işlenmesini önlemektir. Kanunda, bu amacın gerçekleştirilmesi için ceza sorumluluğunun temel esasları ile suçlar, ceza ve güvenlik tedbirlerinin türleri düzenlenmiştir."*

Mezkr Kanunun İkinci Kısımında "Kişilere karşı suçlar" başlığı altında, 81. - 169. maddeler arasında; hayata karşı suçlar; vücut dokunulmazlığına karşı suçlar; işkence ve eziyet; koruma, gözetim, yardım veya bildirim yükümlülüğünün ihlali; çocuk düşürme, düşürme veya kısırlaştırma; cinsel dokunulmazlığa karşı suçlar; hürriyete karşı suçlar; şerefe karşı suçlar, özel hayata ve hayatın gizli alanına karşı suçlar; malvarlığına karşı suçlar ve cezaları düzenlenmiştir (www.mevzuat.gov.tr).

5237 sayılı Türk Ceza Kanununda ayrıca suçun eşe ve/veya gebe olduğu bilinen kadına karşı işlenmesi durumları hükmedilecek cezanın ağırlaştırıcı nedenleri olarak sayılmıştır (www.mevzuat.gov.tr).

5275 sayılı Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanunun “denetimli serbestlik tedbiri uygulanarak cezanın infazı” başlıklı 105/A maddesine göre; “*Hükümlülerin dış dünyaya uyumlarını sağlamak, aileleriyle bağlarını sürdürmelerini ve güçlendirmelerini temin etmek amacıyla, açık ceza infaz kurumunda veya çocuk eğitim evinde bulunan ve koşullu salıverilmesine bir yıl veya daha az süre kalan iyi hâlli hükümlülerin talebi hâlinde, cezalarının koşullu salıverilme tarihine kadar olan kısmının denetimli serbestlik tedbiri uygulanmak suretiyle infazına, ceza infaz kurumu idaresince hazırlanan değerlendirme raporu dikkate alınarak, hükmün infazına ilişkin işlemleri yapan Cumhuriyet başsavcılığının bulunduğu yer infaz hâkimi tarafından karar verilebilir* (www.mevzuat.gov.tr).”

5275 Mezkur Kanunda 14/04/2020 tarihinde yapılan düzenleme ile 30/03/2020 tarihinden önce işlenen suçlardan cezanın infazına bir yıl veya daha az süre kalmış ise koşullu salıverilme / denetimli serbestlik uygulanacaktır.

6284 sayı ve 08/03/2012 kabul tarihli Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun, şiddete uğrayan veya uğrama tehlikesi bulunan kadın, çocuk, aile bireyi ve tek taraflı ısrar mağduru olan kişinin korunması, bu kişiye yönelik gerçekleşecek şiddetin önlenmesi için alınması gereken tedbirlerin esaslarını düzenlemektedir. Mezkûr kanun ile düzenlenen koruyucu ve önleyici tedbirlere ilişkin hükümler içerisinde koruma kararları, şiddet önleme ve izleme merkezlerinin kurulumu yer almaktadır. Kanun yürürlüğe girdikten sonra, Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından 2015 yılında hazırlanan Kadına Yönelik Şiddetin Sebeplerinin Araştırılarak Alınması Gereken Önlemlerin Belirlenmesi Amacıyla Kurulan Meclis Araştırması Komisyonu Raporuna göre; Şiddetle Mücadele Alanında Kadının Statüsü Genel Müdürlüğünün kapsamlı çalışmalara yer verdiği, ilgili kurumlarla işbirliği protokolleri hazırlandığı, ülke genelinde geniş ölçekli araştırmalar gerçekleştirildiği, şiddet alanında hizmet veren personele yönelik eğitimler, farklı uygulama örnekleri konularında çalıştaylar düzenlendiği ve kurumsal hizmet kapasitesinin artırılması için projelerin yürütüldüğü belirtilmiştir (www.mevzuat.gov.tr).

4. Yöntem

Evlilik Sözleşmesinin Kadına Yönelik Şiddete Uygun Düzenlenmesine Yönelik tarafımdan hazırlanan 2020 yılının Nisan-Temmuz ayları arasında internet üzerinde yapılan anket çalışmasına katılan 125 kişinin cinsiyet, yaş, eğitim durumu ve iş durumu tablo olarak sunulmuştur.

Tablo 3. Ankete Katılanların Temel Özelliklerinin Yüzde Ve Sayısal Olarak Tablosu

(https://docs.google.com/forms/d/1f9cFJ9hzjnb6jXOckesToL5lfD1liCa8U4Lq1v2LbyE/edit?usp=forms_home&ths=true)

Temel Özellikler	% Oranları	Kişi sayısı
Cinsiyet		
Kadın	55	70
Erkek	44	55

Yaş		
15-20	1,6	2
21-25	3,2	4
26-30	8,8	11
31-35	16	20
36-40	27,2	34
41-45	20,8	26
46-50	10,4	13
51 ve üstü	12	15
Eğitim Durumu		
Okur-yazar	0	0
İlkokul	0	0
Ortaokul	0,8	1
Lise	6,4	8
Ön lisans	11,2	14
Lisans	65,6	82
Yüksek lisans, Doktora ve devamı	16	20
İş Durumu		
Çalışmıyor	9,6	12
Kamu sektöründe çalışıyor	68,8	86
Özel sektörde çalışıyor	20,8	26
Öğrenci	0,8	1

Tablo 4. Sorulara verilen cevapların % oranları

	KATILMI- YORUM (1) %	(2) %	(3) %	(4) %	KATILYO- RUM (5) %
Şiddetin içeriği ile ilgili sorular					
Mevcut yasal düzenlemelerin kadına yönelik şiddeti önlemede başarılıdır.	45,60	20,8	23,2	7,2	3,2
Şiddet olayı meydana geldiğinde devletin müdahalesi zamanında gerçekleşmektedir.	45,6	24	20	5,6	4,8
Evlilik ehliyeti yaşı için 18 yaş yeterlidir.	28,8	16,8	27,2	13,6	13,6
Erkek şiddet uygularsa eşler kesinlikle boşanmalıdır.	8	9,6	20,8	20	41,6
Kadına yönelik şiddet toplumsal bir sorundur.	1,6	2,4	3,2	9,6	83,2
Şiddete maruz kalan bir kadın gördüğümde mutlaka müdahale ederim.	2,4	6,4	25,6	21,6	44
Eşler çocuk sahibi olmak için özel izin almalıdır.	29,6	16,8	26,4	7,2	20
Ekonomik koşulları kötü olan ailelerde şiddet eğilimi daha çok olmaktadır.	10,4	12	32,8	16,8	28
Eşler kavga ettiğinde aile büyükleri olaya müdahale ederek tarafları barıştırmalıdır.	26,4	22,4	29,6	8,8	12,8
Şiddete uğrayan kadın bu durumu kimseyle paylaşmamalı, aile içinde çözülmelidir.	73,6	12	6,4	2,4	5,6
Çocuklar, ailede şiddete maruz kaldığında devlet koruması altına alınmalıdır.	4	6,4	21,6	20,8	47,2
Boşanma davaları kısa sürede ve kadın lehine sonuç vermektedir.	21,6	20	36,8	11,2	10,4

Evlilik öncesi çiftlerin birbirlerini tanımaları için psiko-teknik eğitim veril-melidir.	3,2	4,8	10,4	18,4	63,2
Evlilik sırasında çalışmayan eş lehine yasal düzenlemeler yapılarak erkek eş kadın eşe maddi olanak sağlamalıdır.	6,4	8	29,6	18,4	37,6
Kadının özellikleri ile ilgili sorular					
Evlilik birliği içerisinde kadının maddi yönden desteğe ihtiyacı vardır.	4	4	28	24	40
Nafaka boşanan kadın için bir güvencedir.	8	7,2	22,4	24	38,4
Evlilik birliği içerisinde kadını maddi yönden kısıtlamak da bir şiddettir.	3,2	0,8	8	17,6	70,4
Çalışan kadının eşi, ev işlerine yardım etmelidir.	0,8	1,6	8	15,2	74,4
Kadının ekonomik hayata katılması aile birliğini bozmakta ve şiddete neden olmaktadır.	71,2	11,2	8	6,4	3,2
Evlilik boyunca kadının eve yaptığı katkının maddi karşılığı vardır.	10,4	3,2	14,4	14,4	57,6
Çalışmayan kadınlara evde çalışma konusunda maddi ve fiziki imkânlar devlet tarafından sağlanmalıdır.	2,4	2,4	18,4	16	60,8
Kadın, eşinden şiddete uğradığında anne, baba ve kardeşleri tarafından destek görmektedir.	7,2	24	40,8	13,6	14,4
Kız çocukları yetişirken aile birliği ve önemi ile ilgili yeterli eğitim almak-tadır.	24,8	22,4	33,6	8,8	10,4
Şiddete uğrama şüphesi kuvvetli olan kadın kolluk kuvvetlerinden yeterli desteği almaktadır.	44,8	20,8	20,8	8	5,6
Şiddeti yapan kişiye yönelik sorular					
Şiddet uygulayan erkeğe verilen cezalar yerinde ve caydırıcıdır.	62,4	16	12,8	5,6	3,2
Erkek evin reisi olduğundan aile üyelerine gerektiğinde şiddet uygulayabilir.	92,8	2,4	0,8	1,6	2,4
Şiddet uygulayanın eğitim düzeyi ile ilişkilidir.	40,8	16,8	21,6	12	8,8
Şiddet uygulayan, alkol, uyuşturucu, kumar gibi kötü alışkanlıkları olan kişilerdir.	25,6	20,8	25,6	20,8	7,2
Şiddet uygulayan erkeğin mal varlığı devlet tarafından el konularak kadın lehine kullanılmalıdır.	17,6	10,4	23,2	19,2	29,6
Erkek, evlendiğinde kendi ailesinde gördüğü davranış şekline göre bir eş olmaktadır.	4,8	6,4	35,2	29,6	24

Açık uçlu olarak yöneltilen , “Kadına yönelik şiddeti nasıl tanımlarsınız? Sizce hangi şiddet türleri kadına yönelik şiddet kapsamına girer? Açıklar mısınız?” sorusuna verilen cevaplardan ağırlık-lı olarak verilen cevaplardan bir kısmı şu şekildedir;

“Fiziksel, sözel, ekonomik ve psikolojik; Erkeğin acizliği; Kadının bedenine yönelik fiziksel saldırı-lar ve psikolojik olarak yıpratmaya dönük söylemler; Fiziksel şiddet başta olmak üzere psikolojik şiddet, kötü söz sarf etmek, ekonomik şiddet, hatta bazen eşine kayıtsız umursamaz davranmak; Acizlik, şiddet, baskı, dövmek ; Erkeğin fiziksel ve maddi üstünlüğünü kullanarak kadın üzerinde baskı kurması ve fiziksel şiddet uygulaması, Psikolojik ve fiziksel şiddet; Maddi-manevi her türlü dayatma; Psikolojik, fiziksel, cinsel, toplumsal, mobbing, zorlama; Kadının özgürlük alanını daral-tan her davranış; Kadına her anlamda eziyet veren, kadını bir varlık olarak görmeyen ve hakkettiği değeri vermeyen kadına 2. sınıf insan muamelesi yapan her zihniyet; toplumsal, aile içi baskı; Cin-siyet ayrımcılığının tebeyyün ettiği her hâl ve şart; Fiziksel darp ve temasın yanında, her türlü zor-

layıcı eylem, baskı ve olağan olmayan davranışların bütünü; Hak ve özgürlüğünün kısıtlanması; aile baskısı; namus cinayetleri, küçük yaşta evlilik, berdel ve beşik kertmesi, zorla evlendirme ...”

Anketin sonunda yer alan; “Varsa görüş ve önerilerinizi yazınız.” sorusuna verilen cevaplardan ağırlıklı olarak verilen cevapların bir kısmı şu şekildedir;

“ Cezaların arttırılması, şiddet uygulayan kişilerinde devlet kontrolöründe psikolojik destek alması; herkesin bilinçli eğitilmiş olması; erkek ve kız çocuklarının aile içi ve okul çağında aldıkları eğitimin cinsiyetçi metotlarla yapılmaması gerektiği; Kadının toplumda adı yok, devlet yeteri kadar destek vermiyor; Kadına yönelik şiddet söz konusu olduğunda daha etkili bir kolluk desteği, caydırıcı yaptırımlar; Şiddet gören kadın hak etmiştir mantığının toplumdan bir an önce silinmesi; tüm bireylere gereken psikolojik destek ve eğitim verilmesi; Kadınlar ekonomik özgürlüklerini kazanmaları konusunda ve kız çocukları eğitim görmeleri konusunda devlet tarafından desteklenmesi; İstanbul sözleşmesinin hayata geçirilmesi; Kadınlara özgürlüğü ve kendi ayakları üzerinde durabilmeleri için cesaret verici eğitimler verilmesi; Erkeklere caydırıcı cezalar verilmesi; Cezaların yaptırım gücünün artırılması; Her erkek ve kadına aile ile ilgili dini bilgiler verilmesi; Kadının erkek üzerindeki erkeğin de kadın üzerindeki hakları iyi öğretilmesi; Kadınların eğitim düzeyinin yükseltilmesi, çalışmayan kadınların devlet tarafından desteklenmesi ve iş olanağı sağlanması; Devletin kadına şiddet konusunda idamı getirmesi; İdam yoksa o kadına çektiği acı kadar acı çekmesi ...”

5. Bulgular ve Sonuçların Tartışılması

Kadına yönelik şiddetin tanımlanması istendiğinde, katılımcıların kadına yönelik yapılan fiziksel, sözel, psikolojik, ekonomik her türlü davranışın, kadının bedeninde ve ruhunda yara açan her türlü söz ve eylem ile kadının istemediği şeylere zorlamaya giren her türlü saldırıyı şiddet olarak gördüğü anlaşılmıştır. Özellikle psikolojik şiddet olarak görülen kadının belli isteklerden mahrum bırakmak, para vermemek, kadının evde yapmış olduğu emeğinin değersiz görülmesi, erkeğin maddi üstünlük sağlanması gibi davranışlar ekonomik şiddet kavramı içerisinde değerlendirilmiştir. Katılımcıların vermiş oldukları cevaplar şiddete yönelik kapsayıcı genel bir tanımlama yapılamadığını, şiddetin farklı eylem ve sözleri kapsadığından tek bir tanım oluşturulamadığı görülmüştür.

“Mevcut yasal düzenlemelerin kadına yönelik şiddeti önlemede başarılıdır.” sorusuna %66,4 oranında katılmıyorum cevabı verildiği; “Şiddete uğrama şüphesi kuvvetli olan kadın kolluk kuvvetlerinden yeterli desteği almaktadır.” sorusuna %65,6 oranında katılmıyorum cevabı verildiği; “Şiddet uygulayan erkeğe verilen cezalar yerinde ve caydırıcıdır.” sorusuna %78,4 oranında katılmıyorum cevabı verildiği görülmekte bu sonuçlardan katılımcıların şiddeti önlemede yasal düzenlemelerin, devlet müdahalesinin ve cezaların yetersiz olduğunu düşündükleri anlaşılmıştır.

“Evlilik sırasında çalışmayan eş lehine yasal düzenlemeler yapılarak erkek eş kadın eş maddi olarak sağlamalıdır.” sorusuna %56,4 oranında katılıyorum cevabı verildiği; “Evlilik birliği içerisinde kadının maddi yönden desteğe ihtiyacı vardır.” sorusuna %64 oranında katılıyorum cevabı verildiği; “Çalışmayan kadınlara evde çalışma konusunda maddi ve fiziki imkânlar devlet tarafından sağlanmalıdır.” sorusuna %76,8 oranında katılıyorum cevabı verildiği görülmekle, katılımcıların ka-

dınların evlilik birliği içerisinde maddi yönden devlet desteğinin sağlanmasının uygun olacağını düşündükleri görülmektedir.

Tablo 5. “Şiddet uygulayan erkeğin mal varlığı devlet tarafından el konularak kadın lehine kullanılmalıdır.” sorusuna verilen yanıtların cinsiyete göre dağılımı

	Cinsiyetiniz		Total
	Kadın	Erkek	
Kesinlikle katılmıyorum	8	14	22
Katılmıyorum	3	10	13
Kısmen katılıyorum	14	15	29
Katılıyorum	15	9	24
Kesinlikle katılıyorum	30	7	37
Total	70	55	125

“Şiddet uygulayan erkeğin mal varlığı devlet tarafından el konularak kadın lehine kullanılmalıdır.” sorusuna verilen %48,8 oranında katılıyorum cevabının %73,77’ si kadın, %26,23’ü ise erkektir. Bu durum bize erkeklerin mal varlıklarına dokunulmasını istemediği, şiddet uygulasa bile erkek eşin sahip olduğu malvarlığına dokunulmasına, erkek eşin geliri ve malvarlığına devlet müdahalesi ile kadın eş lehine kullanılmasına olumsuz baktığı görülmüştür.

Anketin son sorusu olan görüş ve öneriler kısmında ağırlıklı olarak öne çıkan cevapların ; “cezaların caydırıcı olmadığı, mevcut yasal düzenlemelerin şiddeti önleme konusunda yetersiz olduğu, bireylere her yaşta eğitimin verilmesi gerektiği ve kadınlara yönelik devletin maddi ve manevi desteğinin artırılması” yönünde olduğu; katılımcıların eğitim durumu, yaş ve cinsiyet farklılıkları olmasına rağmen genel olarak önerilen cezaların ağırlaştırılması ve şiddet mağduru kadına devlet desteğinin sağlanması konusunda genel bir kanaat olduğu, kadınlara yönelik maddi imkânların yine devlet tarafından sağlanmasının gerektiği, erkeklerin malvarlığına yönelik müdahalenin erkekler tarafından kabul görmediği, hürriyeti bağlayıcı cezaların caydırıcılığının artırılması gerektiği önerilerinin sunulduğu görülmüştür.

Sonuç

Küresel bir sorun haline gelen kadına yönelik şiddetin boyutlarına sayısal verilerle baktığımızda, şiddetin büyüklüğü ve sonuçlarının ağırlığı ortaya çıkmaktadır. Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı tarafından her yıl Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele Koordinasyon Planı hazırlanmakta olup kadına yönelik şiddetle mücadelede Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Adalet Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı, Diyanet İşleri Başkanlığı ve ilgili tüm kurumlar tarafından görev alanı kapsamında gerekli tedbirlerin alınmasına yönelik hedefler belirlenmektedir (<https://www.ailevecalisma.gov.tr>). Türkiye’nin kanayan yarası olan kadına yönelik şiddetin önlenmesi için devlet kurumlarınca yapılan düzenlemeler, eğitimler ve farkındalık çalışmaları maalesef şiddeti önleme noktasında yetersiz kalmaktadır.

Ülkemizde aile içi şiddet hakkında ayrıntılı ve kesin bilgiler bulunmamakta, verilerin kısıtlı olması kaynakların güvenilirliği noktasında eksiklik yaratmakta olup bu durum şiddeti önleme çalışmalarında engel teşkil etmektedir. (Er Güneri,2016,s.107)

Gerek Bakanlıklar nezdinde gerekse akademik alanda yapılan araştırmalar kadınlara yönelik şiddet sonrası koruma, barınma gibi ihtiyaçların karşılanmasında ve kadına destek olunması noktasında devlet kurumlarının bütün imkânları ile hizmet sunduğu açıkça görülmektedir. Ancak burada çözümlenmesi gereken en temel sorunun, şiddet mağduru kadının şiddete uğramadan önce önlem alınarak şiddeti ve etkilerinin yok edilmesi ya da en azından aza indirilmesi gerektiği, özellikle kadınlara yönelik yapılan ekonomik şiddet ve maddi baskılarının önlenmesine yönelik düzenlemelerin yapılması gerektiği görülmektedir.

Kadın yoksulluğu evrensel olarak önemli bir sorun olmakla birlikte ilk olarak Diane Pearce tarafından kullanılan bu kavram, 1995 yılında Pekinde düzenlenen 4. Dünya Kadın Konferans'ında kadının yoksulluğunun hızla arttığı kabul edilerek 'yoksulluğun kadınlaşması' kavramı olarak ortaya çıkmıştır. Aile içindeki gelir ve giderlere katılmasını etkileyen önemli bir konu toplumsal cinsiyet ve farklılaşmadır. Kadının yoksulluğunu önlemek için yapılacak çalışmalarda eşitliğe önem verilmesi gerekmektedir (Gürel,2018).

Evlilik birliği devam ederken, birliğin korunması için eşlerden birinin aile mahkemesine başvurarak hâkim müdahalesi ile tedbir almasını isteme hakkı bulunmakta ve bu yolla aile içi sorunları çözmeye yönelik devlet müdahalesi ailenin yararına olmaktadır (Mortaş, 2014).

Şiddet nedeni olarak erkekler tarafından iddia edilen ve hatta kimi zaman ölüm ile sonuçlanan nedenler arasında ilk sırada yer alan ekonomik sorunların çözüm önerisi olarak kadın lehine oluşturulacak yasal düzenlemeler ile evlilik birliği içinde kadına kendi ekonomik geliri sağlama imkânı ve sosyal güvence teminatı devlet tarafından sağlanması, kadının bireysel ihtiyaçlarının karşılanması için evlilik içinde devlet ve eş tarafından maddi imkân olanaklarının yaratılması, erkek tarafından mağdur duruma düşen kadının maddi sıkıntı çekmesini önlemek adına Türk Medeni Kanununda yapılacak düzenlemeler ile evlilik sözleşmesinin kurulması ile birlikte eşlerin gelir ve mallarının tasarrufu konusunda eşlere eşit hak ve yükümlülükler getirilmesi yönünde zorunluluk konulması, evlilik birliği içerisinde yaşanan şiddet vakasının gerçekleşmesi veya gerçekleşmesi muhtemel olması durumunda Aile Mahkemesince re'sen şiddet uygulayan/uygulayacağı muhtemel olan erkek eşin maddi kaynaklarına el konularak kadın eşin nafaka, tazminat ya da boşanma davasının sonucunu beklemeye gerek kalmadan yeni bir hayat kurmasını sağlamaya yönelik düzenlemelerin evlilik sözleşmesine eklenmesi ve uygulamaya yönelik yasal düzenlemelerin oluşturulması, ayrıca belli şartlarda re'sen birlik içinde düzeni sağlamaya yönelik müdahale yetkisinin verilmesi sorunun çözümüne katkı sağlayacaktır.

Türk Ceza Kanunun temel amacı suç işlenmesini önlemek ve kamu güvenliğini sağlamaktır. Cezaların, suç işleyenler veya suç işleyecek olan kişiler üzerinde bir korku oluşturarak caydırıcı etkisinin olması gerekmektedir (Ömeroğlu, 2012,s.352) .Yapılan anket çalışması, katılımcıların şiddet uygulayan erkek eşe verilen hürriyeti bağlayıcı cezanın caydırıcı olmadığı, yetersiz kaldığı düşüncesi-

nin yaygın olduğunu göstermiştir. Kadına karşı işlenen şiddet suçlarının sayısal verileri analiz edildiğinde de suçu önleme konusunda yapılan çalışmaların amacı tam olarak karşılamadığı, cinayet ile sonuçlanan suçların nitelik ve niceliğinde bir düşüş olmadığı açıkça görülmektedir.

14/04/2020 tarihinde yapılan değişiklikle getirilen yeni düzenleme ile 30/03/2020 tarihinden önce işlenen suçlardan cezanın infazına bir yıl veya daha az süre kalmış ise koşullu salıverilmenin / denetimli serbestlik uygulanmasıyla hükümlüye verilen hürriyeti bağlayıcı cezanın tamamı çekilmeyecek hükümlünün tamamen ıslah olmadan topluma katılmasının önü açılmıştır. Bu durum hem mağdur kadınlar hem de toplum açısından cezalara yönelik güvensiz bir ortam yaratmaktadır.

Evlilik kurumu ve kadına birey olarak verilen değeri artırmaya yönelik ekonomik düzenlemeler ile evlilik birliği içerisinde eşler arasındaki hak ve yükümlülüklerin eşit, gerektiğinde kadın lehine kullanılmasına yönelik çözüm önerilerimizin bir tür ‘ceza’ özelliği taşıması, erkek eş üzerinde hürriyeti bağlayıcı cezadan daha etkili bir korku oluşturarak şiddeti önleme yönünde caydırıcı etki yaratacağını umut etmekteyiz.

Kaynakça

- Acar, F. Public and Private International Law Bulletin, Volume: 35, Issue: 1, 143-156.
- Aktun, Y., Varol, B., (2017). Kocaeli. Şiddetin Görünmeyen Yüzü Kadına Yönelik Ekonomik Şiddet: Nitel Bir Araştırma, 3. Uluslararası 3. Uluslararası Farklı Şiddet Boyutları ve Toplumsal Algı Kongresi, 200-201
- Altuntek, N . (2001). Türkiye üzerine yapılmış evlilik ve akrabalık araştırmalarının bir değerlendirmesi. Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, 18 (2).
- Demirbaş, K. (2015). Edinilmiş Mallara Katılma Rejimi.
https://www.academia.edu/21923300/edinilmis_mallara_katilma_rejimi
- Çiltaş, Ç. , Çalık Var, E . (2019). Kadına Yönelik Şiddet ve Kadın Konukevi Hizmetine İlişkin Bir Araştırma: Ankara Örneği. Türkiye Sağlık Bilimleri ve Araştırmaları Dergisi, 1 (3) , 13-23 .
- Güllüoğlu, Y. (2013). Ankara, Medeni Kanuna Göre Evlilik Hukuku. Uluslararası Aile ve Sosyal Politikalar Zirvesi Bildiriler, 223-230.
- Gürel Eryentü, M. (2018). İzmir. Kadınların Yoksulluğu: ”Sefa Erkeğin, Cefa Kadının”, 2. Uluslararası Kadın Kongresi, Güçlendirilmek Yerine Güçlenmek ve İlerlemek ,56.
- Er Güneri, S. (2017). Kocaeli. Aile İçi Şiddet Farkındalığı ve Önleme, 3. Uluslararası Farklı Şiddet Boyutları ve Toplumsal Algı Kongresi, 105-107.
- Hacettepe Üniversitesi, Nüfus Etütleri Enstitüsü, (2008). Ankara. Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması.
- Hacettepe Üniversitesi, Nüfus Etütleri Enstitüsü, (2018). Ankara. Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması.
<https://acikerisim.tbmm.gov.tr/xmlui/handle/11543/2780>
<https://arkeokultur.com/3091-2/>
<http://kadincinayetlerinidurduracagiz.net/veriler/2889/kadin-cinayetlerini-durduracagiz-platformu-2019-raporu>
<http://kadincinayetlerinidurduracagiz.net/veriler/2892/kadin-cinayetlerini-durduracagiz-platformu-ocak-2020-raporu>
<http://kadincinayetlerinidurduracagiz.net/veriler/2895/kadin-cinayetlerini-durduracagiz-platformu-subat-2020-raporu>

<http://kadincinayetlerinidurduracagiz.net/veriler/2901/kadin-cinayetlerini-durduracagiz-platformu-mart-2020-raporu>

<https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.4721.pdf>

<https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5237.pdf>

<https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5275.pdf>

<https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.6284.pdf>

Küçükkaragöz, H.,Özgürbüz,T. (2018) İzmir. Genç Yetişkinlerin Eş Seçimi ve Evliliğe İlişkin Görüşleri, 2. Uluslararası Kadın Kongresi, Güçlendirilmek Yerine Güçlenmek ve İlerlemek ,254.

Mortaş, S. (2014). Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Türk Hukukunda Aile Hayatının Korunması. Konya.

Nalbant, H., https://www.academia.edu/7276504/EVLİLİK_SÖZLEŞMESİ_HUKUKİ_BOYUTU

<https://www.ombudsman.gov.tr/contents/files/207b4--Kadinlara-Karsi-Siddetin-Tasfiye-Edilmesine-Dair-Bildiri.pdf>

Ömeroğlu, Ö. (2012).Suç Korkusu, Cezanın Caydırıcılığı ve Küçük Suçlar, Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi C. XVI. S. 4, 329-370

Özdemir, H. (2018).İzmir. “Eşlerin Hukuki İşlem Özgürlüğüne Getirilen Sınırlamalar”, 2. ULUSLARARASI KADIN KONGRESİ, Güçlendirilmek Yerine Güçlenmek ve İlerlemek, 234.

Şahin, H., Saruhan U.(2015). Edinilmiş Mallara Katılma Rejiminde Egemen Olan İlkeler.

https://www.academia.edu/11546038/Edinilmiş_Mallara_Katılma_Rejiminde_Egemen_Olan_Ilkeler

T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Aile Kurultayı.(1995). Değişim Sürecinde Aile; Toplumsal Katılım ve Demokratik Değerler. Ankara.

T.C. Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı. Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele Koordinasyon Planı.2020-2021

Türkiye Barolar Birliği. (2019). Türk Medeni Kanunda Düzenlenen Mal Rejimleri, El Kitapları Serisi. (2). Ankara.

Türkiye Büyük Millet Meclisi. (2015). Kadına Yönelik Şiddetin Sebeplerinin Araştırılarak Alınması Gereken Önlemlerin Belirlenmesi Amacıyla Kurulan Meclis Araştırması Komisyonu Raporu. Ankara.

World Health Organization, (2002). World report on violence and health. Geneva.

**DEĞİŞEN DÜNYADA AİLE YAPISINI ETKİLEYEN UNSURLAR,
ZORLUKLAR/FIRSATLAR, GÜÇLENDİRME ÇALIŞMALARI VE GÜNCEL STRATEJİK
YAKLAŞIMLARA İLİŞKİN ANALİTİK DEĞERLENDİRME VE ÖNERİLER**

Gül Sultan ÖZEREN *

Öz

Aile, fiziksel düzeyde aynı yaşam alanını paylaşarak barınma ihtiyacını karşılamının ötesinde dünyanın güvenli, yaşanılabilir bir yer olarak algılanmasına zemin sağlar. Aile sağlıklı ise, toplum da sağlıklı olmaktadır. Toplumsal bir yapı olan ailenin toplumun değerlerine bağlı olduğu bilinmektedir. Bu durumda toplumsal ve kültürel değerlerdeki değişimlerin aile yapısına yansması kaçınılmazdır. Birçok toplumsal kurum gibi aile de geçmişten günümüze önemli değişimler yaşamakta ancak hiçbir zaman toplumdaki önemini ve değerini kaybetmemektedir. Bu makalenin amacı, değişen dünyada aile yapısını etkileyen unsurları, bu alanda karşılaşılan zorlukları ve keşfedilebilir fırsatları, aileyi güçlendirme çalışmalarının durumunu belirlemek ve güncel stratejik yaklaşımlara ilişkin analitik değerlendirmeler sunmaktır. Betimsel tarama yöntemi kullanılarak gerçekleştirilen çalışmada konuya ilişkin; akademik çalışmalar, sosyal projeler ve sosyal politikalar olmak üzere üç alanda tematik analiz gerçekleştirilmiştir. Değişimi gelişime dönüştürmek için zorluk ve fırsatlara ilişkin öneriler sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Aile yapısı, Aileyi Güçlendirme, Akademik çalışmalar, Sosyal projeler, Sosyal politikalar.

**Factors Affecting Family Structure in a Changing World, Challenges / Opportunities,
Strengthening Works and Analytical Evaluations and Recommendations
on Current Strategic Approaches**

Abstract

Family sharing the same living space on the physical level not only meet the needs housing, but also prepares the ground for the world to be perceived as safe and livable place. If the family is healthy, the society is also healthy. It is known that the family, which is a social structure, depends on the values of the society. In this case, it is inevitable reflection of changes in the structure of family social and cultural values. Like many social institutions, the family has experienced significant changes from past to present, but never loses its importance and value in society. The purpose of this article, the factors that affect the family structure in a changing world, the challenges faced in this area and explored opportunities, strengthen the family to determine the status of the work and to provide analytical assessments of the current strategic approach. This study was performed by using descriptive screening method on the subject; Thematic analysis was carried out in three areas: academic studies, social projects

* Dr. Öğr. Üyesi, Sinop Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi, qulsultan@gmail.com

and social policies. Recommendations regarding challenges and opportunities for transforming change into improvement are presented.

Keywords: Family structure, Family strengthening, Academic studies, Social projects and social policies

Giriş

Aile Yapısı

‘Aile, evrensel bir olgudur ancak ailenin evrensel bir tanımını yapmak zordur.’ Birbiriyle biyolojik veya psikolojik açıdan ilişkili, duygusal, ekonomik ve tarihsel bağları olan, aynı çatı altında yaşayan bireylerden meydana gelen topluluğa aile denilmektedir. Aile kavramının ne olduğu ve nasıl yapılanması gerektiğini şekillendiren bakış açıları kültürel yapıya göre değişiklik gösterebilmektedir. Avrupa kökenli Amerikalıların aile tanımı, kan bağıyla birbirine bağlı kişilerden oluşan çekirdek aile kavramı ekseninde şekillenirken, Afrika kökenli Amerikalıların aile tanımının geniş akrabalık ve topluluk ağlarının bir araya gelmesi üzerine olması buna örnek verilebilir (Özeren, 2019).

İnsan sosyal bir beyne sahiptir. Bu nedenle bir aile içerisinde varlığının başlaması ve devam etmesi doğaldır. Karmaşık bir toplumun üyesi olmak için, ustalaşması uzun yıllar alan çok miktarda sosyal bilgiyi öğrenmeye hazır bir beyinle doğmak gerekmektedir. Oysa sosyal beyin doğumda kısmen olgunlaşmıştır ve bu nedenle uzun bir bağımlılık dönemine ihtiyaç duymaktadır. En karmaşık beyne sahip ve en karmaşık toplumları oluşturan insanların başkalarına bağımlılık dönemi diğer canlılardan uzun sürmektedir. Diğer canlı türlerine de bakıldığında beyin yapısı büyüyüp karmaşıklıkça sosyalleşmenin arttığı, aile yapısının önem kazandığı dikkat çekmektedir. İnsanın hayatta kalması ve topluma uyum sağlaması için ebeveynlere, çevreye ve topluma ihtiyacı vardır. Aynı zamanda toplumun da yararlı, duyarlı, işlevsel bireylere sahip olması için sağlıklı aileler gereklidir (Cozolino, 2014; Schore, 2012; Özeren, 2019).

Aile, fiziksel düzeyde aynı yaşam alanını paylaşarak barınma ihtiyacını karşılayanın ötesinde dünyayı güvenli, yaşanılabilir bir yer olarak algılamının temelini atıldığı yerdir. Aile; bireyle toplum arasındaki köprüdür. Duygu, düşünce ve davranış kalıplarının öncelikli öğrenim alanı aile sistemidir. Canlı bir sistem olarak aile, değişen zamanın getirdikleriyle birlikte diğer sistemlerde olduğu gibi dönüşmektedir. Bu sistemde bireyin temel bedensel gereksinimleri, duygusal, bilişsel gelişimi, ruhsal ve sosyal ihtiyaçları karşılanmaktadır. Aile, çocukların eş olma, ebeveyn olma gibi roller için yaşama hazırlanmasında görev almaktadır. Aynı zamanda aile üyelerinin derin ve doyurucu duygular yaşadığı bir alan sağlamaktadır. Aile ortamı; aile üyelerinin birbirini dinlemesi, desteklemesi, yakınlık duyması ve birbirine güven vermesiyle terapötik (iyileştirici/yardım edici) bir ortam da sunmaktadır (Satir, 2016; Özeren, 2019).

Aile Yapısında Değişim

Ailenin, modern ve demokratik aile yapısına geçişinde endüstri devrimi ve değişen ekonomik koşullar önemli bir rol oynamıştır. Aile yapısında bir yandan üye sayısında küçülme olurken, diğer yandan daha eşitlikçi ve katılımcı bir yönetim şekli gelişmeye başlamıştır. Anne, baba ve evlenmemiş

çocuklardan oluşan küçük aile; çekirdek aile, yuva tipi aile, modern aile olarak da adlandırılmaktadır. 1804'de Fransızlar tarafından yapılan kanunla, aile hukukuna ilişkin kurallar yasallaşmıştır. Bu kanun daha sonra hazırlanan medeni kanunlara örnek olmuş, böylelikle aile işleri ve aile ilişkileri kanunla düzenlenmeye başlamıştır. Diğer yandan ailenin bu gelişim sürecini genellemek doğru olmaz. Bahsi geçen aşamaların her toplumda benzer yaşandığı söylenemez. Ailenin, yapı ve işlevleri açısından farklılıklar olsa bile her çağda ve her toplumda yer almış evrensel bir kurum olması değişmeyen tek gerçektir. Her toplumun kendine özgü sosyal bir yapısı ve bu yapıyı belirleyen karakteristik özellikleri vardır (Ademer, eğitim modülü, 2018; TBMM, 2016). Aile günümüze kadar çeşitli formlar içerisine girerek yapısal ve biçimsel olarak değişim ve dönüşüm geçirmesine rağmen önemini korumaya devam etmektedir (Hallaç ve Öz, 2014).

Zaman içerisinde modernleşme, sanayileşme ve kentleşme süreçlerinin meydana getirdiği oluşumlar, insan ilişkileri ve kurumlar başta olmak üzere toplumu derinden etkilemiş, aileye de bu etkilenmeden önemli pay düşmüştür (Şentürk, 2008). Yapısı ve kapsamı bakımından insanlık tarihinin başlangıcından itibaren zamana, içinde yaşanılan toplumun kültürel yapısına göre değişerek varlığını sürdürmüş sosyal bir kurum olan ailede (Könezoğlu, 2006) zaman içerisinde gerçekleşen her türlü değişim ve dönüşümün izlerine rastlamak mümkündür (Yaşar Ekici, 2014). Hatta aile bu değişim ve dönüşümden etkilenen kurumların başında gelmektedir (Demirkan, 2006). Yaşanan değişimlere bağlı olarak gücünü ve bütünlüğünü kaybeden aile yapısı, toplumlarda telafisi mümkün olmayan sorunlara yol açmaktadır. Ailede artan sorunlara paralel olarak toplumda da sorunlar artmaktadır (Demirkan, 2006).

Türkiye’de son 50 yılda aile yapısının dönüşümü sürecinde etkili olan unsurlar; sosyoekonomik değişim, demografik dönüşüm ve zihniyet değişimi olarak belirlenmiştir. Sosyoekonomik değişim; kentleşme, ekonomik yaşamda sanayi ve hizmet sektörlerinin ön plana çıkması, kadının ücretli istihdam sürecine dahil olması, kişi başına düşen gelirin artması olarak detaylandırılabilir. Demografik dönüşüm; ilk evlilik yaşının yükselmesini, evlilik içi doğurganlık kontrolünün artmasını, ilk çocuğa sahip olma yaşının yükselmesini, doğurganlık seviyesinin iki çocukla sınırlanmasını, ideal çocuk sayısı ile sahip olunan çocuk sayısı arasındaki makasın daralmasını, boşanma hızlarının artmasını ve doğumda yaşam süresi beklentisinin artmasını kapsar (TBMM, 2016). Zihniyet değişimi ise tüm diğer unsurlara göre daha derin ve daha etkili olabilir. Ayrıca sosyo-ekonomik ve demografik dönüşümler dünyanın geri kalanı ile eşgüdümlü, yönetilmesi sınırlı alanlarken, zihniyet dönüşümü iyi anlaşılıp iyi yönetilmesi durumuna göre, bireyin, ailenin ve toplumun geleceğini belirleyecek esasları içerir. Haz ve irade, boşluk duygusu ve sorumluluk alma bu bağlamda içi doldurulması gereken kavramlardır.

Betimsel tarama yöntemi kullanılarak gerçekleştirilen çalışmada konuya ilişkin; akademik çalışmalar, sosyal projeler ve sosyal politikalar olmak üzere üç alanda tematik analiz gerçekleştirilmiştir.

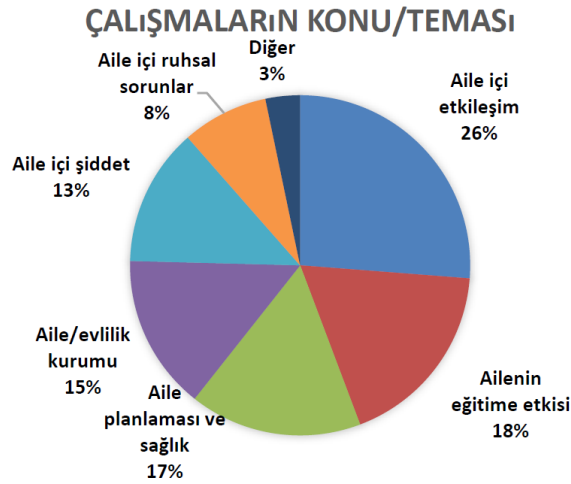
1. Akademik Çalışmalar

Çalışma konusu “aile” olan bilimsel çalışmaların tamamına erişmek ve düzenlemek hem çok uzun zaman alması hem de verilerin sınıflandırılabilmesi nedeniyle işlevsel olmayacaktır. Bunun yerine bilimsel kanıt değeri yüksek olan özel metaanaliz çalışmalarını mercek altına almak analiz ve sentez

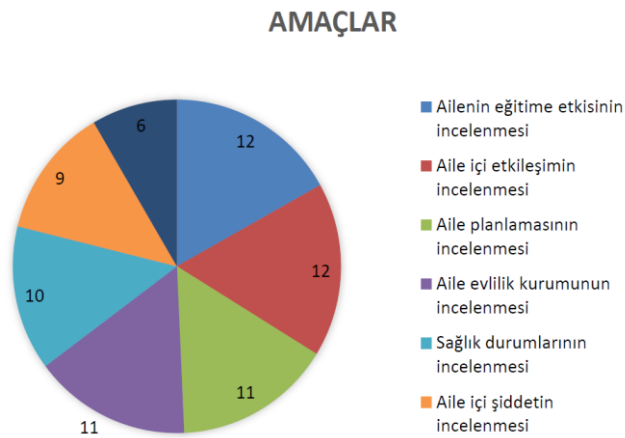
imkanı vermektedir. Bu çalışmaya dahil edilen araştırmalarda öncelikli olarak birçok çalışmanın analizini yapmış olan metaanaliz çalışmalarına yer verilmiştir.

Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin önemli illerinden olan Diyarbakır ekseninde gerçekleştirilen aile kavramını temel alan çalışmaların (tez, makale vb.) tematik içerik analizi kullanılarak incelendiği araştırmada (HEGEM Vakfı); aile konusunda 28 tez değerlendirmeye alınmıştır. Araştırma kapsamında incelenecek tezlerin belirlenmesinde Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı Tez Merkezi veri tabanı (<https://tez.yok.gov.tr>), makalelerin belirlenmesinde ise Uludağ Üniversitesi e-kütüphane veri tabanı (<http://ekutuphane.uludag.edu.tr/>) kullanılmıştır. Ayrıca aile konusunda 33 makale esas alınmıştır. Araştırmaların önemli bir bölümü yüksek lisans tezidir, doktora tez sayılarının ise oldukça düşüktür.

Bölgede aile temalı yapılan metaanaliz çalışmasının alt temaları; ailenin tanımı, ailenin önemi, ailede yaşanan sorunlar, ailede yaşanan değişim ve dönüşüm, bölgede aile ve çalışmanın önemi olarak belirlenmiştir. Araştırma kapsamında incelenen çalışmaların %9,84'ü Dicle Üniversitesinde, %4,9'u Ankara Üniversitesinde, %3,3'ü Gazi Üniversitesi, yine %3,3'ü Harran Üniversitesi ve yine %3,3'ü Sakarya Üniversitesi'nde gerçekleştirilmiştir.

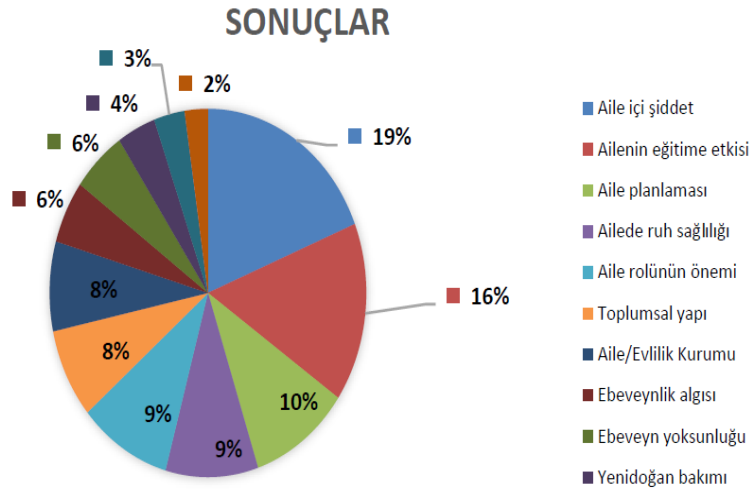
Grafik 1. Aile kavramını temel alan çalışmaların konu/temalarına göre dağılımı

Grafik 2. Aile kavramını temel alan çalışmaların amaçlarına göre dağılımı

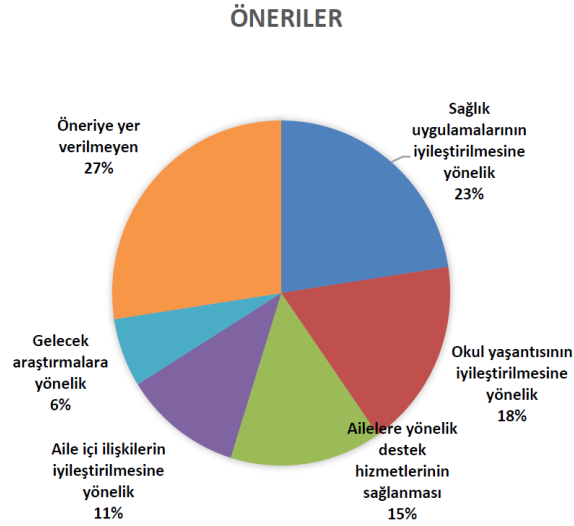
Diyarbakır ilinde aile kavramını temel alan çalışmaların örneklem büyüklüklerine göre dağılımı incelendiğinde; araştırmanın çalışma grubunda yer alan çalışmaların %26,2 sıklıkla 301-500 kişi, %21,3 sıklıkla 31-100 ve %18,0 sıklıkla 101-200 ve yine %18,0 sıklıkla 500 ve üzerinde kişiyle gerçekleştirildiği görülmektedir. 2011-2016 yıllarındaki çalışmaların örneklem büyüklükleri incelendiğinde %23,5 sıklıkla 201-300, %20,6 ile 301-500 kişilik gruplar ile gerçekleştirildiği belirlenmiştir. Bununla birlikte araştırma kapsamında 0-30 kişilik örneklem ile çalışılmış herhangi bir araştırmaya rastlanmamıştır.

Çalışmalarda %23,5 sıklıkla anket, %17,3 sıklıkla ölçek, %14,3 sıklıkla kişisel bilgi formu ve yine 14,3 sıklıkla görüşme veri toplama araçları kullanılmıştır. Çalışmalarda kullanılan veri toplama araçlarının yıllara göre dağılımına bakıldığında; 1999 yılından 2016 yılına ölçek ve kişisel bilgi formu kullanımının arttığı belirlenmiştir.

Grafik 3. Aile kavramını temel alan çalışmaların sonuçlarına göre dağılımı

İncelenen çalışmaların; suç işlemiş çocukların aile yapılarının sağlıklı olmadığı, kadınlara yönelik şiddette ekonomik nedenlerden kaynaklanan sıkıntıların önemli bir etken olduğu, annenin emzirme bilgi düzeyinin doğum yapılan yer, ailenin yaşadığı yerleşim yeri, bebeğin yaşı, evde yaşayan kişi sayısı vb. değişkenlerden etkilendiği, güvenli annelik uygulamalarının öz bakım ve sağlık hizmeti beceri ve bilgisini arttırdığı, kavram yanılgısı ya da yanlış inançlar, evin gelirine katkıda bulunmak için dışarıda çalışan 14 yaşından küçük çocuğa sahip olmak, beklenen ve gerçekte olan erkek çocuk sayısı arasındaki fark, dini karışıklık, eşiyile aile planlaması konusunda tartışabiliyor olması ve daha önce ölen toplam çocuk sayısı olduğu vb. gibi faktörlerin aile planlamasını etkilediği sonuçlarına ulaştığı belirlenmiştir.

Grafik 4. Aile kavramını temel alan çalışmaların önerilere göre dağılımı

İncelenen çalışmalarda; %23 sıklıkla sağlık uygulamalarının iyileştirilmesine yönelik, %18 sıklıkla okul yaşantısının iyileştirilmesine yönelik, %15 sıklıkla ailelere yönelik destek hizmetlerinin sağlanmasına yönelik %11 sıklıkla aile içi ilişkilerin iyileştirilmesine yönelik, %6 sıklıkla gelecek araştırmalara yönelik başlıklar altında öneriler verildiği belirlenmiştir. Bununla birlikte çalışmalarda %27 sıklıkla herhangi bir öneriye yer verilmediği tespit edilmiştir (HEGEM Vakfı, 2017)

Doğu Marmara Bölgesi'nde 1998-2018 yılları süresince hayata geçirilmiş sosyal içerikli (çocuk, genç, aile ve şiddet eksenindeki) yatırımların, projelerin ve araştırmaların değerlendirildiği ve tematik analizinin gerçekleştirildiği çalışmanın "aile" ekseninde yapılan araştırmalar bölümü incelenmiştir. Kocaeli, Sakarya, Düzce, Bolu ve Yalova illerinden oluşan bu kapsamlı çalışmanın ilgili verileri şu şekildedir:

Seçili konularla ilgili tezlerin illere göre dağılımı incelendiğinde illerle ilgili ön plana çıkan konular aşağıdaki gibi ortaya çıkmaktadır.

Tablo 1. Seçili konularla ilgili tezlerin illere göre dağılımı

KONULAR	Bolu	Düzce	Kocaeli	Sakarya	Yalova	TR42
Çocuk	54,6%	55,1%	56,0%	47,9%	40,0%	343
Sosyal Sorunlar	25,5%	23,6%	29,8%	28,4%	17,1%	176
Aile	15,6%	16,9%	19,3%	21,3%	22,9%	123
Engelli	16,3%	3,4%	7,8%	8,3%	0,0%	57
Genç	5,0%	6,7%	6,9%	11,2%	14,3%	52
Şiddet	7,8%	6,7%	8,7%	7,7%	2,9%	50
Kadın	5,0%	5,6%	6,9%	11,2%	5,7%	48

Kocaeli, Sakarya, Düzce, Bolu ve Yalova illeriyle ilgili yürütülen yüksek lisans ve doktora tezlerinde çocuk konusundaki araştırmalar ana ağırlıktadır. Kalkınma Planlarında özel önem verilen aile, kadın, gençlik konuları çocuk konusundaki çalışmalara göre nispeten daha az çalışılmıştır. Özellikle kadın konusundaki araştırmalar oransal olarak her dönem daha da azalmış; genelde ortalama %7-8 civarında kalmıştır. Yine çocuk ihmali ve istismarı konusunda Kalkınma planlarındaki değinilere

karşın, bilimsel tez çalışmalarında dönemsel olarak azalış gözlenmektedir. Buna mukabil Kalkınma Planlarında nispeten daha az değinilen engellilik çalışmalarında bir artış gözlenmektedir. Kalkınma Planlarında özel önem verilen bağımlılık konusunda ise bilimsel tez çalışmalarında bir artış gözlenmiştir. Ayrıca yine Kalkınma planlarında yaşlılara yönelik değinilerin artmasına paralel bilimsel tezlerde bir artış söz konusudur. Yine ayrıca 1998'den 2018'e kadar şiddet konusundaki çalışmalarda ciddi bir artış gözlenmektedir (HEGEM Vakfı, 2019).

Bu şekilde bölgesel düzeyde yapılan ve aile kavramını temel alan çalışmaların analiz edilmesi ile mevcut durumun belirlenmesi, sıklıkla ve nadiren çalışılan alanların ortaya konması, eksikliklerin tespit edilmesi ve ileride gerçekleştirilecek araştırmaların var olan gereksinimleri gidermeye yönelik yapılmasının alana katkı sağlayacağı ve araştırmacılara ışık tutacağı düşünülmüştür.

Yapılan incelemelere göre aile temalı akademik çalışmalar umut verici olsa da yeterli düzeyde değildir. Hem ulusal düzeyde hem bölgesel ekseninde, tanımlayıcı çalışmalar yanı sıra koruyucu- önleyici çalışmaların ön plana çıkması, elde edilen verilerin akademik alanla sınırlı kalmayıp politika geliştiricilerimizle paylaşılması, akademik alanda uzman bir zihin ve adanmış bir ruhla çalışarak gerçek ve sürdürülebilir çalışmalar planlanması oldukça yararlı olacaktır.

2. Sosyal Projeler

Sosyal projeler; toplumun sosyal içerikli yaralarını sarmaya yarayan ve belli bir zaman aralığında iyileştirmeler sağlayan kendine ait bir bütçesi olan, gerektiğinde ilgili kurumun da katkılarıyla zenginleştirilen faaliyetlerdir. Sosyal sorunları ele alırken bazı toplumsal özelliklere değinmek gerekmektedir. Toplumun refah seviyesi yüksek kesimini; zorunlu ihtiyaçların yanında yaşamı kolaylaştıran, erişimi hızlandıran, hayat standartlarını yükselten, milli gelirden ileri seviyede pay alan, tatil, eğlence, kültür, serbest zaman değerlendirmesi gibi alanlarda daha çok zaman ve imkân bulan grup olarak tanımlamak gerekir. Bunun yanında asli ihtiyaçlarını karşılamada zorluk çeken, asgari şartlarda kendisini geçindirmekte zorlanan, iş, istihdam ve düzenli gelir noktasında sorun yaşayan, mal ve hizmetlere erişimde kendine yeterli olamayan birey veya aileler de riskli kesimler olarak tanımlanabilir. Ayrıca bir takım kısıtlı özelliklerinden dolayı mal ve hizmetlere erişimde ve yaşam standartlarında sorun yaşayan yoksul, çocuk, kadın, engelli, yaşlı gibi dezavantajlı kesimler de mevcuttur. Sosyal içerikli projeler özellikle toplumun tüm kesimlerini kapsayan sorunların giderilmesinde önemli bir yer tutmakta ve ülkenin refah seviyesinin artmasında ve sosyo-ekonomik dengesinin sağlanmasında önemli yer tutmaktadır. Günümüzde iç ve dış kaynaklı, sosyal, teknik, üretici, ekonomik, teknolojik, eğitici vs. çok miktarda proje hibe kaynakları mevcuttur. Kamu kurumları, yatırımcılar, üniversiteler, araştırma kurumları, kalkınma ajansları, TÜBİTAK gibi birçok iç kaynaklı proje destek birim ve kurumları olduğu gibi Avrupa Birliği, yatırım fonları ve Erasmus gibi dış kaynakları uluslararası proje hibe programları mevcuttur.

Ailenin varlığı ve niteliği toplumların geleceği olarak görülen çocukların, iyi yetişmesi, içinde yaşadığı toplum hakkında bilinçlenmesi, sosyalleşmesi, sosyal ilgi düzeyinin yükselmesi açısından

oldukça önemlidir. Aile, bireyin hayatını yönlendiren, toplumların sürekliliğini sağlayan, değer ve davranışların şekillenip kuşaklararası aktarımını sağlayan birimdir (Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, 2014). ‘Aile, toplumun yapı taşı oluşturulan bireylerin yetişmesinde, bakımlarında, bedensel ve ruhsal gelişimlerinde, toplumsal veya bireysel değerlerinin oluşmasında önemli bir rol üstlenmektedir. Toplum ancak, iyi yetişmiş nitelikli bireylerden oluşmuşsa gelişim göstermekte ve varlığını devam ettirmektedir’ (Könezoğlu, 2006).

Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığımızın “Evlilik Öncesi Eğitim Yaygınlaştırma Projesi”; Aile Eğitim Programı içeriklerinden hazırlanan bir paket program olan ‘Evlilik Öncesi Eğitim’ ile evlilik çağına gelmiş gençlerin ve aile kurmak amacıyla bir araya gelen çiftlerin evlilik hayatına hazırlanmaları amacıyla gerçekleştirilmektedir.

Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığımızın Aile ve Boşanma Süreci Danışmanlığı Hizmetinin Değerlendirilmesi Projesi; ailelerin aile içi iletişim, ilişki ve çatışma vb. sorunları nedeni ile başvurduklarında ya da boşanma sürecinde, boşandıktan sonra bu süreci sağlıklı olarak yönetebilmeleri amacıyla Aile ve Boşanma Süreci Danışmanlığı hizmeti verilmektedir. Sosyal devlet anlayışı ile bu önemli hizmetin yaygınlaşarak devam etmesinin önemli ve gerekli olduğu düşünülmektedir.

Ülkemizde toplumun evlilik yaklaşımlarının incelenmesi, Türkiye vatandaşlarının Suriyeli sığınmacılarla evlilik ilişkisi kurmada nasıl bir sosyal alt yapıya dayandıklarını ortaya koymak açısından önem teşkil etmektedir. ASPB tarafından 2015 yılında yayınlanan Türkiye’de Evlilik Tercihleri raporuna göre Türkiye’de 1980’lerden günümüze kadar ortaya çıkan genel eğilimlere baktığımızda; bireylerin giderek daha ileri yaşlarda evlendikleri, eşlerini yakın çevre dışından buldukları, evlilik kararını daha çok kendilerinin aldıkları ve geçmişe nazaran daha sık boşandıkları ve/veya yeniden evlendikleri görülmektedir ASPB (2015). Bununla birlikte, Türkiye’de evlilik tercihlerindeki bireyselleşmenin, bireyin ailesi ile olan ilişkilerini bütünüyle dışlayan bir özellik göstermediği söylenebilir. Özetle, evlilik tercihlerinin zaman içindeki seyri, bir yandan bireyselleşme yönünde değişim eğilimlerini, diğer yandan da bir düzeyde gelenekselliğin sürdürüldüğü bir değişim sürecini göstermektedir.

Aile yapısını genel ve kapsamlı özellikleri yanı sıra daha derinden ve detaylı incelemek de oldukça yarar sağlayabilir. Sinop Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Geliştirme Destekleme Koordinatörlüğü tarafından desteklenen Aile Yapısını Sağlamlaştırıcı Kazanımlar (AYSAK) Projesi (2017- 2019) bu bağlamda önemli bir örnek teşkil etmektedir. Aynı isimle yayınlanan kitapta detayları ulaşılabilir durumda olmakla birlikte bazı önemli veriler şu şekilde özetlenebilir: Araştırmaya katılan bireylerin aile işlevselliğini değerlendirme düzeylerine bakıldığında en sağlıksız değerlendirdikleri boyut, ‘gereken ilgiyi gösterme’ boyutudur. Gereken ilgiyi gösterme; aile bireylerinin birbirlerinin etkinliklerini ve onları ilgilendiren şeyleri paylaşmasıyla ilgilidir. Araştırmaya katılan bireylerin yakın ilişkilerde bağlanma düzeylerine bakıldığında, en fazla ‘kayıtsız bağlanma’ biçimine sahip oldukları saptanmıştır. Kayıtsız bağlanmanın açılımı; kendini değerli algılama, başkaları hakkında olumsuz değerlendirmelere sahip olma durumudur. Başkalarına bağlanmaktan kaçınarak reddedilme

olasılığından uzak durma, güçlü görünmek için aldırma ve böylece olumlu benliği koruma çabası olarak değerlendirilebilir. Bu bulgu da oldukça önemlidir. Çünkü bağlanma her bir birey için; kendi anne-babasına bağlanma, sevdiğine, eşine bağlanma ve çocuklarına bağlanma şekilde en az üç kuşağı kuşatacak güce sahiptir. Aile ekseninde ruh sağlığının en önemli ölçütlerindendir. Ayrıca gereken ilgiyi göremediğini, hissedemediğini belirten insanlar aynı zamanda bu kayıtsızlığı da deneyimlemektedirler. Çünkü bağlanma, karşısındaki ilgi göstermeye devam edip etmeme konusunda oldukça derin bir alt yapıya sahiptir. Araştırmaya katılan bireylerin duygu düzenleme güçlükleri incelendiğinde en fazla ‘farkındalık’ ve ‘amaçlar’ boyutunda güçlükler yaşandığı saptanmıştır. Bunlar; duygusal tepkilere ilişkin farkındalığın olmaması ve duygusal tepkilerin anlaşılması, olumsuz durumlar karşısında amaçlar doğrultusunda hareket edememeyi temsil etmektedir. Bu durum; aile içi ilişkilerdeki önemli güçlüklerle işaret etmektedir. Araştırmaya katılan bireylerin evlilik beklentilerine ilişkin bulgular; idealist, kötümser ve gerçekçi olmak üzere incelendiğinde büyük bir çoğunlukla idealist beklentiler olduğu göze çarpmaktadır. Ayrıca araştırmanın kadın ve erkeklerin algı ve tutumlarındaki benzer ve farklı özellikleri tanımlaması da önemlidir (Özeren, 2019). Bu bakış açısı ile birlikte proje yürütücüsü tarafından Sinop Üniversitesi bünyesinde ortak seçmeli dersler alanında desteklenen Birey, Aile ve Toplum Ruh Sağlığı dersi geliştirilmiş, 2017’den itibaren birçok farklı bölümden çok sayıda gence bahsi geçen konular aktarılmaya çalışılmaktadır.

3. Sosyal Politikalar

Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı’nın 2018-2022 yıllarını kapsayan Stratejik Planı’nda Bakanlığın misyonu “Bireyin, ailenin ve toplumsal değerlerimizin korunması, güçlendirilmesi ve geliştirilmesine yönelik sosyal politikalar belirlemek, uygulamak ve uygulanmasını sağlamak” olarak belirlenmiştir. Kadının güçlenmesi, bireysel hak ve menfaatlerine erişim sağlaması; aile ve toplumsal yapımızın güçlenmesi bakımından son derece önemlidir. ‘4320 sayılı Ailenin Korunmasına Dair Kanun’ 1998 yılında yürürlüğe girmiştir. Avrupa Konseyi İstanbul Sözleşmesi’nin 2011 yılında imzalanmasının ardından, bu sözleşme ile uyumlu olacak şekilde ilgili tüm kurum ve kuruluşların da katkılarıyla ASPB bünyesinde, “6284 sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun” hazırlanmış ve 20 Mart 2012 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Kanunun Uygulanmasına Dair Yönetmelik ise 18 Ocak 2013 tarihinde yayımlanmıştır. Bunun yanı sıra 4 Temmuz 2006 tarihinden bu yana, 2006/17 sayılı “Çocuk ve Kadınlara Yönelik Şiddet Hareketleri ile Töre ve Namus Cinayetlerinin Önlenmesi için Alınacak Tedbirler” konulu Başbakanlık Genelgesi yürürlüktedir.

2014-2018 yıllarını kapsayan 10 uncu Kalkınma Planı’nda kadın erkek eşitliğini amaçlayan politikalar “Aile ve Kadın” başlıklı bölümün altında yoğunlaşmıştır. “Eğitim”, “Temel Hak ve Özgürlükler”, “Çocuk ve Gençlik”, “İstihdam ve Çalışma Hayatı”, “Nüfus Dinamikleri”, “Girişimcilik ve Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmeler (KOBİ)” başlıkları altında da cinsiyet eşitliğine ilişkin çeşitli amaç, hedef ve politikalar belirlenmiştir. Öncelikli Dönüşüm Programları çerçevesinde yer alan, “İşgücü

Piyasasının Etkinleştirilmesi Programı” ve “Ailenin ve Dinamik Nüfus Yapısının Korunması Programı”nda toplumsal cinsiyet eşitliğine ilişkin amaç, hedef ve göstergelere yer verilmiştir.

Aile içi şiddet ve kadına yönelik şiddet konularının ilişkin; Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele Ulusal Eylem Planı (2016-2020) ilgili kamu kurum ve kuruluşları, sivil toplum kuruluşları ve üniversitelerin kadın araştırmaları merkezlerinin katkı ve katılımları ile KSGM koordinasyonunda hazırlanmıştır. Hazırlık çalışmaları kapsamında İstanbul Sözleşmesi başta olmak üzere taraf olunan uluslararası sözleşmeler, ulusal mevzuat hükümleri, Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele Ulusal Eylem Planı (2012- 2015) izleme ve değerlendirme raporları, Türkiye’de Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet Araştırması ve 6284 sayılı Kanun’un Uygulanmasına Yönelik Etki Analizi Araştırması sonuçları ile TBMM tarafından gerçekleştirilen “Kadına Yönelik Şiddetin Sebeplerinin Araştırılarak Alınması Gereken Önlemlerin Belirlenmesi Amacıyla Kurulan Meclis Araştırma Komisyonu Raporu” incelenmiş; son dönemde ortaya çıkan toplumsal ihtiyaç ve gelişmeler de göz önünde bulundurularak Eylem Planında yer alacak hedef ve faaliyetler belirlenmiştir. 6284 Sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun kapsamında, şiddete uğrayan veya şiddete uğrama tehlikesi bulunan kadın, çocuk ve diğer aile bireylerine ilişkin önemli koruyucu tedbirler düzenlenmiştir.

18.01.2013 tarihli 6284 Sayılı “Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanuna İlişkin Uygulama Yönetmeliği’nin 39. Maddesi” uyarınca Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı’na, şiddetin önlenmesi ile şiddet mağduru hakkında verilecek koruyucu tedbirler ile şiddet uygulayan hakkında verilecek önleyici tedbirlerin etkin bir biçimde uygulanmasına yönelik güçlendirici ve destekleyici danışmanlık, rehberlik, yönlendirme ve izleme hizmetlerinin verildiği Şiddet Önleme Merkezlerini (ŞÖNİM) oluşturma görevi verilmiştir.

2013 yılında, AB ve MEB tarafından ortaklaşa finanse edilen Çocuğa Yönelik Şiddetin Önlenmesi Teknik Destek Projesi başlatılmıştır.

Aile, kadın ve çocuk eksenlerinin yanı sıra gençlere yönelik yaklaşımlar da oldukça önemlidir. Bu yönüyle gençlik politikalarının durumunu değerlendirmek de yararlıdır. Ülkede gençliğin gelişimi için temel değerler oluşturmak, hedefler belirlemek, ana hedef gruplarını tanımlamak, ülkedeki genç bireyler ve tüm ilgili kurum/kuruluş ve gruplar arasında işbirliği ve koordinasyonu sağlamak, gençlik programlarını iyileştirmek ve öncelikleri saptamak için etkin ve nitelikli gençlik politikalarına ihtiyaç vardır. Gençlik politikalarının vizyonu; gençlerin evrensel ve insanî değerlere sahip, milli ve manevi değerlerine bağlı, çevreye saygılı, bilgi ve özgüven sahibi, etkin, girişimci, toplumsal aidiyet duygusu yüksek, toplumsal hayata aktif katılan, temel hak ve hürriyetlerini etkin bir biçimde kullanan ve uluslararası alanda akranlarıyla rekabet edebilecek seviyede bireyler olarak kendi potansiyellerini tam anlamıyla gerçekleştirebilecekleri imkân ve zemini oluşturmaktır.

Sonuç ve Öneriler

Toplumumuzda aile içi sorunlara yönelik olumsuz haberlerin her geçen gün artması yanı sıra, boşanma oranlarının yükseldiği görülmektedir. Çekirdek aile kurgusu, kadın ve erkeğin çalışma

hayatında olması, ev içi rollerde meydana gelen veya gelmesi beklenen değişimler Türk aile yapısını bir anlamda zorlamaktadır. Bu değişimler aile içi sorunları artırmakta ve kuşaklar arası farklılıkları doğurmaktadır. Bu konuda aileyi güçlendirici, boşanmaları azaltıcı, aile birlikteliğini kuvvetlendirici sosyal projelerin yapılması toplumu rahatlatacak ve sosyal dokunun korunmasına katkı sağlayacaktır (HEGEM, 2019).

Daha da somut öneriler olarak; ev hanımlarının meslek edinmesi, yarı zamanlı çalışma şartlarının oluşturulup uygulamaya konulması, zaman ve mekân kısıtlamasını önleyen küçük ev atölyeleri gibi istihdam unsurlarına yönelik ulusal ve uluslararası kaynaklı projeler üretilebilir. Yılın belli dönemlerinde yapılan proje çağrıları takip edilerek hibeler alınması ve toplumun sosyal sorunlarının çözümüne bölgesel katkılar sağlayabilir.

Geleceğe ilişkin en büyük kazanım ya da tehdit oluşturacak toplumsal gruplar çocuklar ve gençlerdir. Sokağa düşme riski taşıyan, sokakta yaşayan, sokakta çalışan parçalanmış veya ilgisiz aile çocuklarına yönelik birçok proje geliştirilebilir. Göçmen ve mülteci çocuklarının ileride toplumda potansiyel tehlike oluşturmalarının önlenmesi için bölgesel düzeylerde proje çalışmaları yapılabilir ve bu risk azaltılabilir. Bundan sonraki süreçte elde edilen bu yeni fırsatların avantaja çevrilebilmesi, proje hibe çağrılarında daha fazla ilgi duyulması ve çağrıların yapıldığı sitelerin takibinin yapılması için kurum ve kuruluşların bilgilendirilmesi gerekir.

Zaman ileri doğru akan dinamik bir yapıya sahiptir, dolayısıyla insanı ve aile yapısını da bunun dışında tutmak mümkün değildir. Değişime savaş açarak yol almak mümkün değildir. Değişimi doğru yerlerinden yakalayarak gelişime çevirmek bireysel ve toplumsal düzeyde olabilecek en etkili yaklaşım olacaktır. Elbette bunun için; zihinsel ve ruhsal olgunluk, ileri görüş, esneklik kabiliyeti yanı sıra gerçek bir ‘insan, toplum ve vatan sevgisi’ gereklidir. Değişime ‘şiddetle’ direnerek içinde bulunduğumuz topluma ancak ve ancak zarar verilebilir. Kadın cinayetleri ve çocuk istismarları bunun açık ve acıklı görüntüsüdür. Ayrıca geçen zaman ve değişen şartlarla birlikte her şeyin sürekli kötüye gittiği algısı da yanıltıcıdır. Farklı açıdan bakabilmek ve üste konmayan görevi görmek için daha fazla derinliğe, okumaya ve manevi varlığımızı yükseltmeye ihtiyacımız vardır. Eskiden zorunluluk olarak sürdürülen evliliklerin bitirilebilir olması, çocuklara ve kişilerin kendilerine zarar vermesine rağmen kapana kısılmışçasına yaşanan sözde aile birlikteliklerinin bırakılabilmesi olumlu bir değişimdir. Aile birliktelikleri bu çağda hiç olmadığı kadar gönüllülük ve gelişim üzerinedir. Artık evlilik ve aile olma olgusu; sevgi, ilgi ve hayatı birlikte yaşamak gibi oldukça insancıl ihtiyaçlar içindir. Beslenme ve barınma ihtiyacını karşılamaya görevini bir başkasına devredip, çaresiz bırakarak ve çaresiz kalarak yaşamak gitgide azalmaktadır. Diğer yandan, ‘sürekli haz peşinde koşmak’ ve ‘sıkıntı veren sorumluluktan kaçış’ ne değişen ‘zaman’ın ne de ‘aile’ kurumunun suçudur. Kişisel sorumluluk almak tek çıkış yolu olsa da bunu kabullenmek herkes için elbette kolay değildir. Özgürleşmenin yanında iradeyi kullanmak ve aradaki dengeyi kurmak herkesin kendi kişisel görev ve sorumluluğudur. Dayatmak ise her türüyle şiddeti doğurur. Bağımlılık da şiddet türüdür. Teknoloji bağımlılığından madde bağımlılığına uzanan her tür bağımlılıkta, insanın boşluk duygusu ve yaşadığını hissetme ihtiyacına bakmak gerekmektedir.

Orada intihardan cinayete her tür şiddet olgusunun zeminini de görmek mümkün olacaktır. Sonuç olarak tekrar şunun altını çizmek gerekmektedir: Sevebilme kabiliyetine, vicdana, empatiye ve iradeye sahip olabilmek kısaca insan kalabilmek için başlıca uygulamalı öğrenim alanı ailedir.

Kaynaklar

- Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı (2014). Türkiye aile yapısı araştırması tespitler, öneriler.
- Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı'nın 2018-2022 Yıllarını Kapsayan Stratejik Planı.
- Cozolino L. (2014). İnsan İlişkilerinin Nörobilimi. Bağlanma ve Sosyal Beynin Gelişimi. Çeviren: Benveniste M. İstanbul; Psikoterapi Enstitüsü Eğitim Yayınları.
- Demirkan, S. (2006). Türk ailesinin korunması ve güçlendirilmesinde sivil toplum kuruluşları ile işbirliğinin önemi. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*. 3(9), 91-96.
- Hallaç, S., & Öz, F. (2014). Aile kavramına kuramsal bir bakış. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*. 6(2), 142-153.
- HEGEM Vakfı (2017). Diyarbakır İli Ekseninde Yapılan Aile, Çocuk, Göç ve Şiddet Konulu Bilimsel Araştırmaların Üst Analizi (Meta-Analizi). (Ed. Adem Solak)
- HEGEM Vakfı (2019). Doğu Marmara TR42 Bölgesi Sosyal Yatırım, Proje ve Araştırmaların Değerlendirilmesi. (Ed. Adem Solak)
- Könezoglu, B. (2006). Aile ve ailenin korunması. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Özeren G.S. (2019). Aile Yapısını Sağlamlaştırıcı Kazanımlar Projesi Kapsamında Yapılan Çalışmalar, Elde Edilen Bazı Veriler ve Değerlendirmeler. (içinde: Aile Yapısını Sağlamlaştırıcı Kazanımlar. ed. Gül Sultan Özeren). HEGEM Yayınları, Ankara.
- Özeren GS, Küçük L, Ünsal Barlas G, Eren N. (2019). Aile Yapısını Sağlamlaştırıcı Kazanımlar. (ed. Gül Sultan Özeren). HEGEM Yayınları, Ankara.
- Satir V. (2016). Temel Aile Terapisi. Beyaz Yayınları, İstanbul.
- Schore AN. (2012). Affect Dysregulation and Disorders of the Self. (Çeviren: Benveniste M.) Duygulanım Düzensizliği ve Kendilik Bozuklukları. 1. Basım, Psikoterapi Enstitüsü Eğitim Yayınları, İstanbul.
- Şentürk, Ü. (2008). Aile kurumuna yönelik güncel riskler. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 4(14), 7-31.
- TBMM (2016). Aile bütünlüğünü olumsuz etkileyen unsurlar ile boşanma olaylarının araştırılması ve aile kurumunun güçlendirilmesi için alınması gereken önlemlerin belirlenmesi amacıyla kurulan meclis araştırması komisyonu raporu.
- TÜİK (2017). Aile Yapısı Araştırması, 2016. <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=21869>
- Yaşar Ekici, F. (2014). Türk aile yapısının değişim ve dönüşümü ve bu değişim ve dönüşüme etki eden unsurların değerlendirilmesi. *International Journal of Social Science*. 30, 209-224.

TEK EBEVEYNLİ ÇOCUK HASTALARDA AİLE MERKEZLİ BAKIM VE HEMŞİRELİK

Hamide ZENGİN *

Nursan ÇINAR *

H. Demet CABAR *

Öz

Tek ebeveynli aile; ebeveynlerden birinin, çoğu zaman annenin çocuğun bakımı ve sorumluluğunu tek başına üstlendiği aile biçimidir. Boşanma, eşlerden birinin vefatı veya tercihi sonucunda oluşabilen tek ebeveynli ailelerin, diğer aile biçimlerinden ilave farklı sorunları bulunmaktadır. Özellikle yaşayan/velayeti alan ebeveyn anne ise, çalışan kadınların küçük çocuklarını bırakacak kimselerin olmaması, ebeveynlerin çocuklar üzerinde kısmen kontrol sağlaması veya hiç sağlayamaması, çocuklarda sosyal ve psikolojik sorunların oluşması ve çocukların öğrenimlerini yarıda bırakması gibi çocuklarla ilgili yaşanan sorunlarla karşı karşıya kalabilirler. Aile üyelerinden biri hastalandığı zaman sadece hasta birey değil, tüm aile bu durumdan etkilenmektedir. Özellikle çocuğun hasta olması; hem aile, hem de çocuk üzerinde birtakım olumsuz etkiler yaratabilmektedir. Tek ebeveynli çocuk olmak, başlı başına zor iken üzerine hastalık halinin de eklenmesi bu süreci daha zor ve karmaşık hale getirebilir. Aile merkezli bakım (AMB); ailenin çocuğun hayatındaki merkezi rolünü tanıyan ve bakım planına ailenin katkı ve katılımını dahil eden bir bakım felsefesidir. Ailelerin, çocuklarının bakımına tam olarak katılmalarını destekleyen bir sağlık bakım modelidir. AMB prensiplerinde, ailenin çocuğun yaşamındaki sürekliliğini ve önemini kabul etmek yer almaktadır. Tek ebeveynli aileye sahip çocuklarda tek ebeveyn, iki ebeveyn kadar önemlilik arz ettiğinden muhakkak tek ebeveynin bakıma dahil edilmesi önerilmektedir. Tek ebeveynli ailelerin çevrelerinde destek sistemlerine ihtiyaçları vardır (aile, arkadaş gibi). Bakıma gereksinimi olan çocuğu bulunan tek ebeveyn olan bireyler çocuklarının bakımı, tedavisi gibi konularda daha fazla desteğe ihtiyaç duymaktadırlar. Bu sorun tek ebeveynin yaşının ilerlemesi durumunda daha büyük bir problem olarak karşımıza çıkmaktadır. Farklı aile yapılarının yaygınlığındaki bu değişim, hemşirelerin çocuk sağlığını ve refahını artırma çabaları için bir zorluk oluşturabilir. Çeşitli aile yapılarının yaygınlığının artmasıyla, etkili AMB'nin nasıl sağlanacağına anlaşılmaması aile ve sağlık profesyonelleri için önemli bir öncelik olmalıdır.

Anahtar Kelimeler: Tek ebeveynli aile, Aile merkezli bakım, Hasta çocuk.

* Dr. Öğr. Üyesi, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi, Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Hemşireliği Anabilim Dalı, hamide.zengin@bilecik.edu.tr

* Prof. Dr., Sakarya Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi, Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Hemşireliği Anabilim Dalı, ndede@sakarya.edu.tr.

* Prof. Dr., Sinop Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi, Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Hemşireliği Anabilim Dalı, dcabar@sinop.edu.tr

Family Centered Care and Nursing in Single-Parent Pediatric Patients

Abstract

Single-parent family is a type of family in which one of the parents, mostly the mother, takes care and responsibility of the child alone. Single-parent families, which may occur as a result of divorce, death or preference of one of the spouses, have additional different problems compared to other family forms. In particular, the parent mother who is alive/has taken the custody may face problems related to children such as working women's lack of anyone to leave their small children, partial or no parental control over children, social and psychological problems in children, and children's interruption of education. When a family member becomes ill, not only the sick individual, but also the whole family is affected by this situation. In particular, the child's sickness may cause some negative effects on both the family and the child. Being a single-parent child is difficult on its own, however, the addition of the disease can make this process more difficult and complex. Family-centered care (FCC) is a care philosophy that recognizes the central role of the family in the child's life and includes the contribution and participation of the family in the care plan. It is a health care model that supports families' full participation in the care of their children. The principles of FCC include acknowledging the continuity and importance of the family in the child's life. Since a single parent is as important as two parents in children with a single-parent family, it is recommended that single parent must be included in care. Single-parent families need support systems in their environment (family, friends, etc.). Individuals who are single parents with a child in need of care need more support in the issues such as the care and treatment of their children. This problem appears as a greater problem when the single parent gets older. This change in the prevalence of different family structures may constitute a challenge to nurses' efforts to improve child health and well-being. Along with the increase in the prevalence of various family structures, understanding of how to ensure effective FCC should be an important priority for family and healthcare professionals.

Keywords: Single-parent family, Family-centered care, Sick child.

Giriş

Tek Ebeveynli Aileler

Türk Dil Kurumu'na göre aile; evlilik ve kan bağına dayanan, karı, koca, çocuklar, kardeşler arasındaki ilişkilerin oluşturduğu toplum içindeki en küçük birliktir (<https://sozluk.gov.tr/>). Aile; iş bölümüne ve rollere göre, birey sayısı ve ilişkilere göre, aile içi otorite ilişkilerine göre, soruna yönelik tutuma göre olmak üzere dört grupta incelenmektedir. Tek ebeveynli aile; birey sayısı ve ilişkilere göre sınıflandırılan aile tipi sınıflamasında yer alan, tek ebeveyn ile evlenmemiş çocuk(lardan) oluşan ailelerdir. Tek ebeveynli ailede genellikle bir kayıp (ebeveynlerin boşanmaları, bir arada oturmamaları ya da ebeveynlerden birinin ölmesi) (Öztop ve ark., 2019; Brown et al., 2008) evlilik dışı birliktelik (Öztop ve ark., 2019) veya evlat edinme sonucunda görülür (Brown et al., 2008).

Türkiye İstatistik Kurumu'nun 2019 yılı aile yapısı istatistik verilerinde, toplam hane halkının %9,2'sinin tek ebeveyn ve çocuklardan oluştuğu, bunun %2'sini baba ve çocuklar, %7,2'sini ise anne

ve çocuklardan oluşan tek ebeveynli aileler oluşturduğu bildirilmiştir (TUİK, 2020). Avrupa’da tek ebeveynli aile oranı ise %15 olarak gösterilmiştir (Öztop ve ark., 2019). Yapılan bir araştırma, her 10 çocuktan üçünün tek ebeveyne sahip olduğunu göstermiştir (Shudy, de Almeida, Ly et al., 2006).

Tek ebeveynli ailelerin sorunları karmaşık ve çok yönlüdür (Boylu, Öztop 2013). Tek ebeveynli aileler günlük yaşamlarında ekonomik, sosyal, psikolojik (Öztop ve ark., 2019; Demir, Çelebi 2017), hukuki (Öztop ve ark., 2019), çocuk bakımı, evle ilgili faaliyetlerin yürütülmesi (Demir, Çelebi 2017; Boylu, Öztop 2013; Öztop ve ark., 2019), ebeveynlik ve zaman kullanımı gibi sorunlarla karşı karşıya kalmaktadır (Boylu, Öztop 2013; Öztop ve ark., 2019).

1. Aile Merkezli Bakım (AMB)

Çocuğun hastaneye yatışı çocuk ve aile için stresli bir durumdur (Çavuşoğlu 2008; Wilson, Sanders 2009; Aykanat, Gözen 2014). Tüm aile bireylerinin günlük işleri, aile içindeki sorumluluklarında değişikliğe sebep olmaktadır (Sarajarvi, Haapamaki, Paavilainen 2006; Aykanat, Gözen 2014). Aile içinde yaşanan değişikliklerin yanında hastane ortamına yabancılaşma, çekilmesi, bilmedikleri araç-gereçlerle karşılaşmaları, hastalık sürecinin belirsizliği, çocuklarını nasıl destekleyecekleri ve bakım verecekleri konusunda bilgi eksikliklerinin olması ailelerde endişeye sebep olmaktadır (Çavuşoğlu 2008; Wilson, Sanders 2009; Aykanat, Gözen 2014). Çocuğun hastanede yatışı süresince, bakım ve sorumlulukların çoğunluğunun sağlık profesyonelleri tarafından sağlanması, ailelerin bakıma katılmada kendilerinde yetersizlik duyguları yaşamalarına neden olmaktadır (Talmi, Harmon 2004; Aykanat, Gözen 2014).

Çocuk sağlığı ve hastalıkları hemşireliğinde aile, bakımın primer ünitesi olarak görülür (Törüner, Büyükgönenç 2017). AMB uygulanması, pediatrik hastaların ve ailelerinin bakımında mihenk taşı olarak kabul edilir (Hill, Knafl, Santacroce 2017). AMB’ın temelinde güçlendirme, kişisel otonomiye saygı ve insan hakkı değerleri yatar (Majamanda et al., 2015). Bu nedenle aile çocuğun bakımının her aşamasına katılmalıdır. AMB uygulandığında; çocuğun fiziksel ve psikososyal sağlığının gelişmesi desteklenir. Ailede öğrenme artar, daha az stres yaşanır, bakımdan daha fazla doyum alınır, aile üyeleri çocuğunun bakımında yetkilendirilir (Törüner, Büyükgönenç 2017). AMB’ın diğer faydaları arasında sağlık bakımı maliyetlerinde düşme; kaynakların daha etkin tahsisi; daha az tıbbi hatalar, yasal taleplerde ve yasal harcamalarda azalma ve hasta, aile ve sağlık profesyonellerinin memnuniyetinde artma gerçekleşir (Majamanda et al., 2015; Abdel Kader et al., 2013; Hoffmann et al., 2012; Hughes 2007)

AMB ile çocuğun optimum bakım alması için sağlık profesyonelleri, hasta ve ebeveyn birlikte karar alır, kültürel ve dini inanışların tıbbi tedavi ve bakımda önemlidir, hastanın bakımı planlama aşamasında, ailenin psikososyal yapısı dikkate alınır, süreçte ailenin rolü istenen en üst düzeydir, çocuğa uygulanacak girişimlerde (anestezi indüksiyonu gibi) ebeveynin katılımı sağlanır, komplikasyonlar yönünden aile bilgilendirilmiş olur, operasyon gerektirecek müdahalelerde kapsamlı işlem öncesi

hazırlık yapılır, çocuğun ağrı olursa optimum ağrı yönetimi sağlanmış olur (Öztürk, Ayar 2014; Conk, Başbakkal, Yardımcı 2019).

1.1. Aile merkezli bakım ilkeleri

AMB'ın dört temel ilkesi bulunmaktadır (Institute for Patient and Family Centered Care, 2013).

Onur ve Saygı

Sağlık profesyonelleri, hasta ve ailelerin görüşlerini, seçimlerini dinler ve saygı duyar. Hasta ve aile bilgilerini, değerlerini, inançlarını ve kültürünü bakım planlaması ve sunumuna dahil eder.

Bilgi Paylaşımı

Sağlık profesyonelleri, hasta ve ailelere destekleyici ve yararlı yollarla, eksiksiz ve tarafsız bilgileri iletir ve paylaşır. Hasta ve ailesi, bakım ve karar alma sürecine etkin bir şekilde katılabilmeleri için zamanında ve doğru bilgiler alır.

Katılım

Sağlık profesyonelleri, hasta ve aileleri, hastaların seçtiği düzeyde bakıma ve karar alma sürecine katılmaya teşvik eder ve onları destekler.

İşbirliği

Hastalar, aileler ve sağlık profesyonelleri politika ve program geliştirme, uygulama ve değerlendirme, sağlık kuruluşunun tasarımı, profesyonel eğitim ve bakım sunumunu iyileştirmek amacıyla birlikte çalışır (Institute for Patient and Family Centered Care, 2013).

1.2. AMB'ın çocuk açısından yararları

Çocuğun duygusal stresi azalır, memnuniyeti artar ve güven duygusu artar. Hastaneye uyumunu kolaylaştırır, hospitalizasyon süresini azaltır. Ebeveyn, çocuk ve sağlık ekibi üyeleri ile ilişkisini sürdürmede kolaylık sağlar. Çocuk daha az ağrı ve uyku problemi yaşar. Hastane ve ev yaşamı arasında çocuk için bağlantıyı sağlar (Conk, Başbakkal, Yardımcı 2019)

1.3. Aile merkezli bakımın ebeveyn üzerine etkileri

Bakımdaki memnuniyeti, güven duygusu, problem çözme yeteneği artar, stresi azaltır ve bu sürece uyumu kolaylaştırır. Yeni beceri ve uzmanlık kazanmasına olanak verir. Çocuk ve sağlık ekibi üyeleri arasında sağlıklı bir iletişimi sağlar. Taburculuk sonrası bakımda yeterliği arttırır (Conk, Başbakkal, Yardımcı 2019).

AMB'ın optimum düzeyde uygulanabilmesi için; kurum felsefesinin aile merkezli bakımı benimsemesi ve AMB uygulamasına yönelik düzenlemelerin yapılması, çocuk hastalarla ilgili kararlara ebeveynlerin de dahil edilmesine yönelik kurum politikasının oluşturulması ve çocuğun hastaneye yatışında çocuk ve ebeveynlerin hakları konusunda bilgi verilmesi, sağlık profesyonelleri ve ebeveynler arasındaki iletişimi geliştirmek için çalışanlara terapötik iletişim teknikleri konusunda hizmet içi eğitim programlarının düzenlenmesi, kurumun hemşire sayısının arttırılmasına yönelik düzenlemeler yapması, aile merkezli bakıma ilişkin politikalar oluşturulması ve ailelerle paylaşılması (Griffin, 2013), hastanede çocuklarının yanında kalan annelerin anksiyetelerinin azaltılması için fiziki çevrenin ve kliniğin kurallarının tanıtılması önemlidir. Bunu sağlamak için rutin olarak yatışlarda kliniğin tanıtımının

yapılması ve kliniği tanıtıcı broşürler asılması, çocuk servislerinde hemşire sayısının artırılması önerilmektedir (Johnson, 2008).

Aileye yönelik sağlık modelleri üzerine yapılan araştırmalar ağırlıklı olarak evli ailelere odaklanmıştır. Çeşitli aile yapılarına ilişkin damgalanma AMB uygulanmasını da olumsuz etkileyebilir. Russell ve arkadaşlarının (2018) çalışmalarında sağlık profesyonelleri ile etkileşimlerin ve AMB deneyimlerinin, bir tür ek mekanizma olarak işlev görebileceğini ve aile yapıları arasındaki sağlık eşitsizliklerinin giderilmesine yardımcı olacağını iddia etmişlerdir.

2. Tek Ebeveynli Çocuk Hastalarda Aile Merkezli Bakım Uygulamasının Sağlanabilmesi İçin Hemşireler İçin Öneriler

Ailelerin desteklenmesi, streslerinin azaltılması ve iyilik hallerinin yükseltilmesi gereklidir. İyilik hallerini artırmada tüm sağlık profesyonellerinin rolü bulunmaktadır ancak primer bakımda rol alan hemşirelere çok fazla rol düşer. Yapılan çalışmalarda ailelerin bilgi alma ihtiyaçlarının diğer ihtiyaçlarından daha yüksek olduğu bulunmuştur (Bialoskurski, Cox ve Wiggins 2001; Fowlie and McHaffie 2004; Mundy, 2010; Ward 2001; Öztürk, Ayar 2014).

Hemşireler, ebeveynlere kendini tanıtmalı, bebeklerine dokunma, ilgilenme ve sevmeleri için aileleri teşvik etmeli ve bebeğin sağlık durumu ile ilgili gelişmeler hakkında bilgi vermelidir. Ailenin ilk ziyareti ebeveynler için duygusal açıdan önemli bir süreçtir bu sebeple özenli davranılmalıdır. Ailelere bebeklerini ziyarete geldiklerinde özel alanlar oluşturulmalıdır. Babaların çalışma oranı annelerden daha yüksek olduğu için genellikle ziyaretleri sınırlıdır, ziyaret planı yaparken babalara öncelik verilmesine dikkat edilmelidir (Johnson, 2008). Ailelerde kültürel ve dini farklılıkların olması yenidoğan yoğun bakım ünitesine olan algıları etkilemektedir. Sağlık bakım profesyonelleri ailelerin değerleri konusunda farkında olmalı ve aileleri “bebeği ile ilgilenmiyor” şeklinde etiketlememelidir (Öztürk, Ayar 2014).

Özellikle çocuk veya yenidoğan yoğun bakım ünitesinde yatan çocuk hastaların ebeveynleri genellikle çocuklarının hastalığının ciddiyeti ve bu ortamda çocuklarına nasıl ilgilenecekleri ile mücadele etmektedir (Hill, Knafl, Santacroce 2017). Servis rutinde normalde çocuğa refakat eden bulunmaktadır, ancak yoğun bakım ortamında bu durum pek mümkün değildir. Bu nedenle özellikle kritik hasta takibinin yapıldığı yer olan yoğun bakım ünitelerinde ailenin bakıma dahil edilmesi son derece önemlidir.

Hastanın yatışı esnasında detaylı anamnez alınmalı, yüksek riskli çocuk ve aileleri belirlenmelidir. Çocuk ve ailelerin hastalıkla ve içinde bulunduğu sosyolojik durumla başetme güçleri geliştirmelerine ve yönetmelerine yardımcı olunmalıdır. Çocukların yaşadıkları sorunlar, hastalığın gerektirdiği tedavi ve bakımı da içerecek şekilde hemşirelik sürecini kullanılarak ele alınmalıdır. Çocuğun gelişim dönemleri dikkate alınarak uygun bireyselleştirilmiş hemşirelik yaklaşımları uygulanmalıdır. Çocuğun yaş grubuna özgü zevk alabileceği çeşitli oyunlar ve resim çizimi/boyaması ile kendisini anlatmasına fırsat tanınmalıdır. Çocuk ve ebeveynin duygularını ifade etmesine fırsat

verilmelidir. Çocuğa yaşadığı duyguları ebeveyni ile paylaşmasının önemi anlatılmalı ve çocuk cesaretlendirilmelidir. Çocuğun hem birlikte yaşadığı, vefat etmemiş veya ulaşamayacak durumda değilse ayrı yaşadığı ebeveyniyle sağlıklı ilişkiler kurmasının önemi ve gerekliliği çocuğun anlayacağı dil ve üslup ile anlatılmalıdır. Hemşire, tek ebeveynin ve çocuğun güvenini kazanmalı ve her zaman destek olabileceğini belirtmelidir. Her iki ebeveynle de işbirliği yapılarak çocuklarıyla zaman geçirmenin ve bakımına katılmanın çocuk ve ebeveyn üzerine olumlu etkileri anlatılmalıdır. Yalnızca çocuğa değil ebeveynine de destekleyici bakım verilmelidir. Anne ya da baba (çocuğun birlikte yaşadığı ebeveyn) psikolojik, sosyal, hukuki ve ekonomik yönden ihtiyaç duyduğu kurumlara yönlendirilmelidir (Kırbaş, Bulut Kobya 2019).

Sonuç ve Öneriler

Sağlık krum politikalarında AMB prosedürü yer almalıdır. Pediatri ve yoğun bakım hemşirelerine AMB ile ilgili hizmetiçi eğitimler düzenlenmelidir. Pediatri hemşirelerinin, tek ebeveynine sahip çocukların bakımında aileyi sürece dahil etmeleri, çocuğun hastalık süresince tek ebeveynini kaybetme korkusunu yaşamamasına, ebeveyn çocuk bağlanmasının artmasını sağlayacaktır. Bu nedenle hemşirelerin, mesleğin temelinde yer alan holistik bir yaklaşımla hastayı ele alması, hastalık odaklı değil, hasta odaklı çalışmasının son derece önemli olduğu unutulmamalıdır.

Kaynaklar

- Abdel Kader, R.H., Arabiat, D.H., Abushaihka, L.A. and Qadri, I. (2013) Mothers' experience of caring for their hospitalized child in Jordan's hospitals. *Life Science Journal*, 10, 336-342.
- Aykanat, B., Gözen, D. (2014). Çocuk sağlığı hemşireliğinde aile merkezli bakım yaklaşımı. *Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 3(1), 683-695.
- Bialoskurski, M.A., Cox, C.L., Wiggins, R.D. (2002). The relationship between maternal needs and priorities in a neonatal intensive care environment. *Journal of Advanced Nursing*, 37(1), 62-69.
- Boylu, A. A., Öztıp, H. (2013). Tek ebeveynli aileler: sorunlar ve çözüm önerileri. *Sosyo Ekonomi Dergisi*, 1, 208-220.
- Brown, R. T., Wiener, L., Kupst, M. J., Brennan, T., Behrman, R., Compas, B. E., David Elkin, T., Fairclough, D. L., Friebert, S., Katz, E., Kazak, A. E., Madan-Swain, A., Mansfield, N., Mullins, L. L., Noll, R., Patenaude, A. F., Phipps, S., Sahler, O. J., Sourkes, B., Zeltzer, L. (2008). Single parents of children with chronic illness: an understudied phenomenon. *Journal of pediatric psychology*, 33(4), 408-421. <https://doi.org/10.1093/jpepsy/jsm079>
- Conk Z, Başbakkal Z, Yardımcı F. (2018). Çocuk sağlığına genel bakış. (İçinde: Pediatri Hemşireliği, Eds: Conk, Başbakkal, Yılmaz, Bolışık), 2 baskı: 41-45.
- Çavuşoğlu H. (2008). Hastaneye yatmanın çocuk ve aile üzerindeki etkileri (İçinde: Çocuk Sağlığı Hemşireliği. Ed: Çavuşoğlu H) 9. Baskı. Sistem Ofset Basımevi, Ankara. ss: 51-67.
- Demir SA, Çelebi ŞG. (2017). Tek ebeveynli ailelerin sorunları: nitel bir araştırma. *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(13): 111-128.
- Fowlie, P.W., McHaffie, H. (2004). Supporting parents in the neonatal unit. *The BMJ*, 329(4), 1336-38.

- Griffin, T. (2013). A family-centered "visitation" policy in the neonatal intensive care unit that welcomes parents as partners. *The Journal of Perinatal & Neonatal Nursing*, 27(2), 160-5.
- Hill, C., Knafl, K. A., Santacroce, S. J. (2017). Family-centered care from the perspective of parents of children cared for in a pediatric intensive care unit: an integrative review. *Journal of pediatric nursing*, S0882-5963(17)30531-6. Advance online publication. <https://doi.org/10.1016/j.pedn.2017.11.007>
- Hoffman, M., Mofolo, I., Salima, C., Hoffman, I., Zadrozny, S., Martinson, F. and Van Der Host, C. (2012) Utilization of family members to provide hospital care in Malawi: The role of hospital guardians. *Malawi Medical Journal*, 24,74-78.
- Hughes, M. (2007) Parents and nurses' attitudes to family-centred care: an Irish perspective. *Journal of Clinical Nursing*, 16, 2341-2348. <http://dx.doi.org/10.1111/j.1365-2702.2007.01967.x>
- Institute for Patient- and Family-Centered Care. (2013). Suburban Hospital Patient and Family Advisory Council First Annual Report June 2013 Beginning the Journey toward Patient- and Family-Centered Care Erişim: 06.08.2020 <https://www.ipfcc.org/bestpractices/suburban-hospital-annual-report-2013.pdf>
- Johnson, A.N. (2008). Engaging fathers in the NICU. *Journal of Perinatal & Neonatal Nursing*, 22(4), 302–306.
- Kırbaş ZÖ, Bulut Kobya H. (2019). Tek ebeveynli çocuklar ve hemşirelik. (İçinde: Güncel Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Hemşireliği Çalışmaları. Ed: Selmin Şenol). Ss: 71-78. Ankara Akademisyen Kitabevi.
- Majamanda, M.D., Munkhondya, T.E.M., Simbota, M. and Chikalipo, M. (2015). Family centered care versus child centered care: the malawi context. *Health*, 7, 741-746. <http://dx.doi.org/10.4236/health.2015.76088>
- Mundy, C.A. (2010). Assessment of family needs in neonatal intensive care units. *American Journal of Critical Care*, 19(2), 156-163.
- Öztop H, Bıçakçı M, Soylu N, Oğurtan SG, Nadir U, Taşoluk E, Beder Şen R, Penez Şahin S, Göncü A, Annak BB, Hoşrik E, Ömeroğlu H, Yiğit Özüdoğru H, Tok S. (Şubat 2019). Tek Ebeveynli Aileler. *Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı*, Ankara, ss:11-152.
- Öztürk C, Ayar D. (2014). Pediatri Hemşireliğinde Aile Merkezli Bakım. *DEUHYOED*, 7 (4), 315-320.
- Russell LK, Beckmeyer JJ, Russell CS. (2018). Family-centered care and positive developmental outcomes for youth with special health care needs: variations across family structures. *Journal of Family Nursing*, 24(1): 29–59.
- Sarajarvi A, Haapamaki M, Paavilainen E. (2006). Emotional and informational support for families during their child's illness. *International Nursing Review*, 53(3): 205-210.
- Shudy M, de Almeida ML, Ly S, Landon C, Groft S, Jenkins TL, et al. (2006). Impact of pediatric critical illness and injury on families: A systematic literature review. *Pediatrics*, 118 (Suppl 3): S203–218. [PubMed: 17142557]
- Talmi A, Harmon R. (2004). Relationships between preterm infants and their parents: disruption and development. *Zero to Three*, 1(1): 13-20.
- Törüner E, Büyükgöneç L. (2017). Çocuk sağlığı temel hemşirelik yaklaşımları. ss:19-20. Ankara Nobel Kitabevleri.
- Türk Dil Kurumu Sözlükleri. <https://sozluk.gov.tr/> Erişim Tarihi: 06.08.2020.
- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) Haber Bülteni. İstatistiklerle Aile, 2019. 06 Mayıs 2020. Sayı: 33730 <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=33730> Erişim tarihi: 06.08.2020

- Ward, K. (2001). Perceived needs of parents of critically ill infants in a neonatal intensive care unit (NICU). *Pediatric Nursing*, 27(3), 281-286.
- Wilson D, Sanders J. (2009). Impact Of Hospitalization On The Child and Family (In: Wong's Essentials of Pediatric Nursing, Ed: Hockenberry M.J). 8th edition. Mosby Inc, Philadelphia. p: 658-686.

ANA VE BABANIN KİTLE İLETİŞİM ARAÇLARI İLE ÇOCUĞUN KİŞİLİK HAKKINI İHLALİ ve ÇOCUĞUN KORUNMASI

Duygu KOÇAK DİKER *

Öz

Bu çalışmada velayet altında bulunan küçük çocukların ve kısıtlı çocukların kişiliğinin ana baba tarafından kitle iletişim araçlarıyla ihlal edilmesine karşı korunması konusu ele alınmıştır. Velayet hakkına sahip ana ve baba ile çocuk arasındaki ilişki, kişiler arasındaki en yakın hısımlık ilişkisidir. Bu yakınlığa rağmen velayet hakkının, sahibi tarafından amacına uygun kullanılmaması ihtimaline karşı 4721 sayılı Türk Medeni Kanunu'nda çocuğun korunması için alınabilecek önlemler düzenlenmiştir. İnceleme konumuz, çocuğun kişiliğinin, ana ve babasına karşı TMK kapsamındaki özel düzenlemelerle korunması ile sınırlıdır (m. 346-347). Bu bağlamda öncelikle TMK açısından çocuk kavramı, ana ve babanın velayet hakkı karşısında çocuğun kişilik hakkı, çocuğun kişilik hakkının ana ve baba tarafından ihlal edilmesinin şartları ve bu ihlallere uygulanacak hükümler değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Velayet Hakkı, Küçük ve kısıtlı çocuklar, Kişilik hakkı, Kitle iletişim araçları

Violating Personal Rights of Childrens through Mass Communication Devices by the Parents and Protecting Children

Abstract

This study is about protecting minors and children under legal disability against violating personal rights through mass communication devices by the parents. Children have the most close relationship with the parents. In case of any violation of the parents against the minors or children under legal disability, there are special legal provisions in terms Turkish Civil Code. Our study is limited with the legal provisions in terms of Turkish Civil Code (TCC a. 346-347). Accordingly legal definition of children, scope of legal guardianship of parents and personal rights of children, terms of violations on personal rights of children and protecting them against to the parents by the Turkish Civil Code will be examined.

Keywords: Legal guardianship, Minors and children under legal disability, Personal rights, Mass communication devices.

Giriş

Türk Medeni Kanunu uyarınca, tam ve sağ doğan kişiler, TMK'de yer alan yasal erginlik yaşını doldurana kadar veya evlenme ya da mahkeme kararı ile ergin kılınana kadar küçük statüsündedirler (m.

* Dr. Öğr. Üyesi, Kocaeli Üniv., Hukuk Fakültesi, Medeni Hukuk Ana Bilim Dalı, duy-gu.kocak@kocaeli.edu.tr

11, 12). Çalışmamızda yer verilen küçük kavramı, ergin olmayanları anlatan yasal bir terimdir. Bu kişiler, aynı zamanda soybağı ile bağlı oldukları ana ve babalarının çocuğudur. Bu anlamı ile çocuk da ana ve babaya soybağı ile bağlı olan birinci derece altsoyu ifade etmesi bakımından hukuki bir kavramdır. Hukukumuzda, kişilik hakkına sahip olma bakımından tam ve sağ doğmak yeterlidir (TMK m. 8, 28). Bunun yanında ayrıca belirli bir yaş veya olgunluk sahibi olmaya gerek yoktur. Dolayısıyla çocuk, tam ve sağ doğmakla, ana rahmine düştüğü andan itibaren kişilik kazanır. Ancak çocuk, tam ve sağ doğmakla kazandığı kişilik hakkının kendisine verdiği yetkileri kullanmasını ve ihlal edilmesi halinde korunmasını sağlayacak fiziksel ve zihinsel olgunluğa erişmiş değildir. Bu nedenle küçük çocuklar ve hâkimin gerekli gördüğü hallerde kısıtlı çocuklar, ana ve babanın velayeti altındadır (TMK m. 335).

Velayet hakkı, çocuğun yararının korunmasını amaçlar. Aile hukukuna özgü bir mutlak hak olarak ana ve babaya tanınmıştır. Ancak çocuğun kişilik hakkının, velayet hakkına sahip ana ve/veya baba tarafından ihlal edilmesi de mümkün olduğundan TMK'nin Aile Hukuku kitabında, çocuğun ana ve babaya karşı korunmasını sağlayan özel hükümlere yer verilmiştir (m. 346 vd.). Ana ve babanın çocuğun kişilik hakkını ihlali, çocuğa fiziksel ve duygusal şiddet uygulama, onun bakımını, eğitimi ve yetiştirilmesini ihmal etme yanında kitle iletişim araçları ve özellikle internet veya sosyal medyada kişilik değerlerine saldırı niteliğindeki fiillerle de gerçekleştirilmektedir.

Günümüzde ana ve babalar, kendi adlarına açılan veya doğrudan çocuk adına kullandıkları sosyal medya hesaplarında, internette oluşturulan platformlarda, bloglarda, formlarda, radyo ve televizyonlarda yayınlanan program ve reklamlarda çocuklarının ses, görüntü, isim, soy isim, doğum tarihi veya sağlık, eğitim bilgileri gibi özel verilerini paylaşmakta veya bunların yayınlanmasına izin vermektedirler. Bunun dışında çocuklar, ana ve babanın rızası ile reklam, dizi veya sinema filmlerinde, televizyon programlarında, oyuncu veya katılımcı olarak yer alabilmektedirler. Ana ve babanın anılan davranışlarının, çocuğun kişilik hakkına yönelen ihlal niteliği taşıması durumunda, kişilik hakkını koruyan genel hükümlerin dışında (TMK m. 24-25), çocuğun korunması için velayet hakkına özgü özel düzenlemelere başvurulması mümkündür (TMK m. 346 vd.). Bu çalışmanın amacı, çocuğun kişilik hakkının, ana ve baba tarafından ihlal edilmesinin şartları ve ihlale karşı TMK'de yer alan özel düzenlemelerin içeriğini anlatmaktır.

I. Türk Medeni Kanun Uyarınca Çocuk Kavramı ve Çocuğun Kişilik Hakkı

A. Çocuk Kavramı

Çocuk kavramı, sadece hukuki değil ekonomik, sosyal ve tıbbi bakımından birçok bilim dalının inceleme konusu arasında yer alır. Hukuki bakımdan çocuk, onun için uygulama alanı bulacak farklı yasal düzenlemeler açısından ayrı ayrı nitelenir. Çalışmamızda velayet altındaki çocukların kişilik haklarının ana ve babalarına karşı TMK hükümleri uyarınca korunması değerlendirilecektir. Bu nedenle

TMK uyarınca çocuk kavramı üzerinde durulacaktır. TMK'nin, Aile, Kişiler ve Miras Hukuku kitaplarında, çocuk kavramına yer verilmiş ancak yasal bir tanım yapılmamıştır.¹ Kavrama yer veren yasa hükümleri birlikte değerlendirildiğinde, çocuğun iki farklı anlama geldiği görülmektedir. Birincisi, kişinin, soybağı ile bağlı olduğu ana ve babasına karşı konumunu ifade etmektedir.² Bu anlamı ile çocuk kavramının belirlenmesinde yaşın değil soybağı hükümlerinin etkisi bulunmaktadır.³ Bir kimse hangi yaşa gelmiş olursa olsun ana ve babasına göre çocuk eş deyişle birinci derece altsoyudur.

İkinci anlamı ile çocuk ise erginliğe ulaşmamış kişiyi ifade etmekte; erginliğe ulaşmakla çocukluk dönemi tamamlanmaktadır.⁴ Erginliğe ulaşmış olmanın belirlenmesinde ise ölçüt belirli bir yaşa ulaşmadır. TMK bakımından, erginlik on sekiz yaşın tamamlanması ile kazanılır (MK 11/I). On sekiz yaşını tamamlamamış çocuklar, TMK'nin Kişiler Hukuku kitabında ifadesini bulan küçükleri karşılamaktadır. Yasada ergin olmayan kişiyi anlatan kavram küçüktür⁵ (örneğin TMK m. 12, 16, 118, 126 vd.). Kural olarak erginliğin kazanılması ve küçük statüsünün sona ermesi için on sekiz yaşın tamamlanması aranmakta ise de TMK'de on sekiz yaşını tamamlamamış kişilerin de evlenme ve hâkim kararı ile ergin kılınmasına olanak sağlamaktadır (MK m. 11/II, 12, 124). Çocuk üzerindeki velayet hakkı onun erginliğe ulaşması ile kendiliğinden ortadan kalkar (TMK m. 355). Erginliğin on sekiz yaşın doldurulması, evlenme veya hâkim kararı ile gerçekleşmesinin önemi yoktur.

Bu çalışmanın konusu bakımından çocuk ise yukarıda yapılan her iki tanım ile de kesişmektedir. Şöyle ki incelememiz ana ve babaya soybağı ile bağlı ve velayet altındaki çocukları kapsamaktadır. TMK m. 355 uyarınca, kural olarak küçük çocuklar ve hâkimin vasi atanmasına gerek görmediği hallerde kısıtlı çocuklar ana ve babanın velayeti altındadır. Buna göre velayet altındaki çocuklar kural olarak küçükler, istisnai hallerde de kısıtlanmış erginlerden oluşmaktadır. Şu hâlde bu çalışmada çocuk, kural olarak ergin olmayan eş deyişle küçük çocukları ve istisnai hallerde de ergin ancak kısıtlanmış çocukları kapsamaktadır.

¹ İç hukukumuzun parçası haline gelmiş olan Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi m. 1 uyarınca, daha erken yaşta reşit olma durumu hariç, on sekiz yaşına kadar her insan çocuk sayılır. https://www.unicef-turk.org/public/uploads/files/UNICEF_CocukHaklarinaDairSozlesme.pdf, erişim tarihi 16.8.2020. 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu m. 6/1-b uyarınca, henüz on sekiz yaşını doldurmamış kişi, 5395 sayılı Çocuk Koruma Kanunu m. 3/1-a uyarınca, daha erken yaşta ergin olsa bile, on sekiz yaşını doldurmamış kişi, çocuktur.

² Çocuk kavramı hakkında doktrinde yapılan değerlendirmeler için bkz. Çağlar Koyuncu, “Çocuğun Kişilik Hakkının Korunması”, Hasan Kalyoncu Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. 6, S. 12, s. 140; Hülya İmamoğlu, “Çocuğun Kişiliğinin Ana Babaya Karşı Korunması”, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. 54, S. 2, s. 189-191.

³ Soybağı, çocuğun, ana ve babası arasındaki hukuki bağıdır. TMK uyarınca soybağının, varlığı için çocuk ile biyolojik ana ve babası arasında kan bağının bulunması veya evlat edinme ilişkisi aranmaktadır. Kan bağına dayanan soybağının kurulması açısından da ana ve baba açısından farklı bir sistem öngörülmüştür (TMK m. 282). Ana ile çocuk arasındaki soy bağı doğumla kurulur. Çocuk ile baba arasında soy bağının kurulması ise ana ile evlilik, tanıma veya hâkim hükmüyle kurulur. Evlat edinmeye dayanan soybağı ise evlat edinme ilişkisini kuran mahkeme kararıyla kurulur (TMK m. 282/III, 315/I). Ayrıntılı bilgi için bkz. Mustafa Dural, Tufan Ögüz, Mustafa Alper Gümüş, *Türk Özel Hukuku, Aile Hukuku*, İstanbul 20104, C.III, N. 1327.

⁴ Koyuncu, “Çocuğun Kişilik Hakkının Korunması”, s. 140; İmamoğlu, “Çocuğun Kişiliğinin Ana Babaya Karşı Korunması”, s. 190.

⁵ Yaş küçüklüğü, TMK m. 13 uyarınca, ayırt etme gücünü kaldıran sebeplerden biridir.

II. Velayet Hakkı Karşısında Çocuğun Kişilik Hakkı

Kişi, hak ve borçlara ehil olabilen hukuk sjelerini anlatır (TMK m. 8).⁶ Kişiy e özgü, hukuken korunan tüm varlıkları olarak ifade edilen kişilik⁷ ise tam ve sağ doğma şartına bağlı olarak ana rahmine düşme anından itibaren kazanılır (TMK m. 28). Kişilik hakkı ise kişinin manevi ve hukuki değerlerini konu alan mutlak haktır.⁸ TMK kişilik hakkını ve korunmasını, çerçeve hükümle genel olarak düzenlemiş ve toplumsal, ekonomik, sosyolojik gelişmelerin, kişiliğin içeriğine doğrudan etkisi nedeniyle yasal bir tanımdan ve onu oluşturan değerlerin tek tek sayılmasından kaçınmıştır. Böylece toplumun ihtiyaçlarına göre ortaya çıkacak kişilik değerlerinin de korunmasına imkân sağlamıştır.⁹ Genel olarak kişiliği oluşturan değerler, yaşam hakkı, beden bütünlüğü, şeref ve onur, isim, resim, görüntü, hayat alanı olarak ifade edilebilir.¹⁰

Yaşı ve ayırt etme gücü olup olmadığından bağımsız olarak ocuk, hukuken kişidir ve kişilik hakkına sahiptir. Kişilik hakkının varlığı ve kapsamı bağlamında çocukların hukuki konumu, ergin bireylerden farklı değildir (Anayasa m. 17/I, TMK m. 28). Aynı şekilde velayet hakkı sahibi ana ve baba ile ocuk arasındaki ilişkide de her iki taraf da eşit hak sjeleridir. ocuk ile ana ve babanın kişilik hakkının birbirine üstünlüğü yoktur.¹¹ çocuğun fiziksel ve zihinsel bakımdan henüz gelişimini tamamlamış olması, buna bağlı olarak korunmaya, desteklenmeye ve bakıma muhtaç olması, onun toplumsal hayata katılabilmesi için büyüme ve olgunlaşma sürecini gerektirir.¹² Doğal olarak bu süreçte, ocuk, velayet hakkı sahibi ana ve babasının gözetim ve koruması altında olacaktır. Bu anlayıştan hareket eden TMK md 340 ile ana babanın çocuğu olanaklarına göre eğitecekleri, onun zihinsel, bedensel, ruhsal, ahlaki ve toplumsal gelişimini koruyacakları hüküm altına alınmıştır. Ancak ana ve babanın velayet hakkına sahip olabilmesi, ocuk ile aralarında hukuki bağın eş deyişle soybağının kurulmuş olmasına bağlıdır.¹³

⁶ Mustafa Dural, Tufan ğz, *Türk zel Hukuku, Kişiler Hukuku*, İstanbul 2017, C. II, N. 3; Kemal Oğuzman, zer Seliçi, Saibe Oktay-zdemir, *Kişiler Hukuku (Gerçek ve Tüzel Kişiler)*, İstanbul 2018, N. 4-5.

⁷ Dural, ğz, *Kişiler Hukuku, C. II*, N. 24-26, 494; Oğuzman, Seliçi, Oktay-zdemir, *Kişiler Hukuku (Gerçek ve Tüzel Kişiler)*, N. 567. Kaynak İsviçre Medeni Kanun’unda da kişilik kavramı tanımlanmamıştır. Bkz. Andreas Bucher, *Natürliche Personen und Persönlichkeitsschutz*, Basel 2009, N. 435.

⁸ Dural, ğz, *Kişiler Hukuku, C. II*, N. 24-26, 495; Bucher, *Natürliche Personen und Persönlichkeitsschutz*, N. 430; Andreas Meili, “Basler Kommentar, Zivilgesetzbuch I, Art. 1-456 ZGB”, (Hrsg. Honsell Heinrich, Nedim Peter Vogt, Thomas Geiser), Basel 2014, Art. 28, N. 5.

⁹ Dural, ğz, *Kişiler Hukuku, C. II*, N. 500-501.

¹⁰ Dural, ğz, *Kişiler Hukuku, C. II*, N. 24.

¹¹ İmamoğlu, “ocuğun Kişiliğinin Ana Babaya Karşı Korunması”, s. 191; Tanja Trost, *Das elterliche Erziehungsrecht und die Persönlichkeitsrechte des Kindes, Eine Untersuchung am Beispiel von Cognitive Enhancement*, Schriftenreihe zum Familienrecht Band/Nr. 24, (Hersg. Ingeborg Schwenzer, Andrea Büchler, Michelle Cottier), Bern 2017, s. 25.

¹² İmamoğlu, “ocuğun Kişiliğinin Ana Babaya Karşı Korunması”, s. 192.

¹³ Ana ve baba evli ise birlikte velayet söz konusu olur. Ortak hayata son verilmiş veya ayrılık gerçekleşmiş ise hâkim velayeti eşlerden birine verebilir. Ana ve babadan birinin ölümü hâlinde sağ kalana, boşanmada ise ocuk kendisine bırakılan tarafa aittir (TMK m. 336). Ana baba evli değillerse, velayet anaya aittir. Ana küçük, kısıtlı veya ölmüş ya da velâyet kendisinden alınmışsa hâkim, çocuğun yararına göre, vasi atar veya velyeti babaya verir. (TMK. m. 337/I). Ancak bu halde velayet hakkının babaya verilmesi için baba ile ocuk arasında babalık davası veya tanıma ile soybağının kurulmuş olması gerekir. Evlat edinmede, velayet hakkı hâkim kararı ile kazanılır (TMK m. 314/I).

Çocuğun korunmasını ve olgunlaşma süreci sonunda ona zihinsel ve fiziksel bakımdan bağımsız şekilde varlığını devam ettirme yetisinin kazandırılmasını amaçlayan velayet hakkı, küçüklerin ve kısıtlı çocukların kişilik ve malvarlığı haklarının korunması, yetiştirilmesi, eğitimi, temsili konusunda ana ve babanın hak ve yükümlülükleri olarak tanımlanmaktadır.¹⁴ İnceleme konumuz, ana ve babanın, çocuğun kişi varlığı ile ilgili yetki ve yükümlülüklerini kapsadığı için değerlendirmeye bu bakış açısı ile sınırlı olarak devam edilecektir. Velayet hakkının çocuğun kişi varlığı bakımından kapsamı, onun adının konulmasını, yerleşim yerinin belirlenmesini, dini ve mesleki eğitimine karar verilmesini, sosyal hayatının düzenlenmesini, sağlığının korunmasını, kişisel ve duygusal gelişiminin sağlanmasını içeren tüm hak ve yükümlülükleri anlatır (TMK m. 339/V, 340-341). Kural olarak haklar, sahibine kendi menfaati için yetki tanır. Velayet hakkı ise ana ve babanın menfaatine değil çocuğun menfaatine hizmet eder. Bu husus velayet hakkının çocuğun kişi varlığı bakımından ana ve babaya yüklediği yükümlülükleri düzenleyen TMK m. 319/I’de, “*Ana ve baba, çocuğun bakım ve eğitimi konusunda onun menfaatini göz önünde tutarak gerekli kararları alır ve uygularlar*” şeklinde ifadesini bulmuştur.

Çocuğun kişi varlığının korunması amacıyla ana babaya tanınan yetkilerin sınırını, Anayasada yer alan ölçülülük ilkesi (m. 13), Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi’nin temel ilkelerinden olan çocuğun yüksek yararı ilkesi (m. 3, 12) ve TMK’de düzenlenen çocuğun menfaati ve çocuğun katılım hakkı çizer (MK m. 339/I-III).¹⁵ Dolayısıyla ana ve baba, velayet hakkına dayanan yetkilerini kullanırken çocuğun kişiliğine ancak onun menfaatinin sağlanmasının zorunlu olduğu hallerde ve ölçülü müdahalede bulunabilir.¹⁶ Bu hallere, gün içinde çocuğun güvenliği için gece belirli bir saatte evden dışarı çıkmasına izin verilmemesi, zararlı alışkanlıklardan uzak durması için sosyal hayatında kısıtlamalara gidilmesi, çocuğun bazı kişisel bilgilerinin devam ettiği eğitim kurumu ile paylaşılması, gereken tıbbi müdahalelere rıza gösterilmesi, arkadaş çevresine müdahale edilmesi örnek gösterilebilir. Bu müdahaleler, çocuğun menfaatinin sağlanması ve korunmasını amaçladığı için kişilik hakkı ihlali yaratmaz. Çünkü örneklerin tamamında, ana ve baba tarafından çocuğun kişilik haklarına yapılan müdahale veya müdahalelere verilen rıza ile çocuğun menfaatinin gerçekleştirilmesi sağlanmaktadır (TMK m. 24/II).

III. Çocuğun Kişilik Hakkının Ana Ve Baba Tarafından Kitle İletişim Araçları İle İhlali

A. Genel Olarak

Ana ve babanın, velayet hakkının kendilerine sağladığı yetkileri çocuğun menfaati ile bağdaşmayacak şekilde kullanmaları halinde onun kişilik hakkının ihlali söz konusu olacaktır (TMK m. 24/I).

¹⁴ Dural, Öğüz, Gümüş, *Aile Hukuku, C.III*, N. 1676; Rona Serozan, *Çocuk Hukuku*, İstanbul 2005, s. 250; Kadir Berk Kapancı, Başak Başoğlu, “*Çocuğun Medeni Hukuk Kuralları Çerçevesinde Şiddete Karşı Korunması*”, Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi, s. 348, C. 22, S. 1; Murat Akdi, “*Ana-Babanın Çocuğun Fotoğraf ve Görüntülerinin Sosyal Medyada Yayılmasından Doğan Sorumluluğu*”, Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi, Prof. Dr. Cevdet Yavuz’a Armağan, s. 124, C. 22, S. 3; Trost, *Das elterliche Erziehungsrecht und die Persönlichkeitsrechte des Kindes*, s. 10.

¹⁵ TMK’de çocuğun üstün yararı ilkesine yer veren hükümler için bkz. Özge Yücel, “*Çocuğun (Üstün) Yüksek Yararı Bağlamında Çocuğun İradesi*”, Ufuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, s. 127, C. 1, S. 2. İç hukukumuzun parçası haline gelmiş çocuk haklarına ilişkin uluslararası hukuki düzenlemelere kısa bakış için bkz. Ebru Ceylan, “*Türk Medeni Kanunu’nda Çocuğun Korunmasıyla İlgili Güncel Yargıtay Kararları*”, Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Prof. Dr. Şeref Ertaş’a Armağan, C. 19, Özel Sayı, s. 351-352.

¹⁶ Trost, *Das elterliche Erziehungsrecht und die Persönlichkeitsrechte des Kindes*, 27; İmamoğlu, “*Çocuğun Kişiliğinin Ana Babaya Karşı Korunması*”, s. 193.

Çocuğun kişilik hakkı ana ve babası tarafından birçok farklı örnekle ihlal edilebilir. Örneğin gerekli bir tıbbi müdahaleye izin verilmemesi, çocuğun sosyal hayatının ve eğitiminin ana ve babanın subjektif eğilimleri ve düşünceleri sebebiyle kısıtlanması veya eğilim ve yeteneğinin uymadığı bir eğitime zorlanması, çocuğun bakımının ihmal edilmesi halinde kişilik hakkı ihlali gündeme gelecektir. Konumuz özelinde ise çocuğun kişilik hakkının ana ve baba tarafından kitle iletişim araçları ile ihlali irdelenecektir. Bu ihlal örnekleri karşımıza onun özel resim veya video görüntülerinin, sesinin, özellikle tıbbi nitelikli kişisel verilerinin kitle iletişim araçları ile yayınlanması veya çocuğun fiziksel ve duygusal gelişimine zarar verecek şekilde özellikle reklam, sinema filmi ve dizi filmlerde çalıştırılması olarak karşımıza çıkabilecektir.

Kitle iletişim araçları diğer bir deyişle medya, haber, düşünce veya bilginin yazı, resim veya ses olarak çoğaltmak suretiyle topluluklara ulaştırır.¹⁷ Basın, radyo ve televizyon, sinema veya internet bu araçların örneklerindedir. Günümüzde kişiler, kitle iletişim araçlarından özellikle interneti, erişim kolaylığı nedeniyle yoğun olarak kullanmaktadır. Ana ve baba, kendi adlarına açılan veya doğrudan çocuk adına kullandıkları sosyal medya hesaplarında, internette oluşturulan platformlarda, bloglarında, radyo ve televizyonlarda yayınlanan program ve reklamlarda çocuğun sesini, görüntüsünü, kimlik bilgilerini, doğum tarihini, tıbbi bilgilerini paylaşmakta veya bunların yayınlanmasına izin vermektedir. Bunun sonucunda çocuğun kişilik değerleri kapsamında özel hayat alanları, kişisel verileri kontrolsüz şekilde alenileşmekte, üçüncü kişiler bu alana dahil olmaktadır.

Çocuğun kitle iletişim araçları ile kişilik hakkının ihlal edilip edilmediği her somut olay açısından ayrı ayrı değerlendirilmelidir. Bu değerlendirme yapılırken ana ve babanın kendi sosyal medyalarında veya radyo, televizyon yayınlarında görüş ve bilgi açıklamalarının onların ifade özgürlüğünün bir parçası olduğunu unutmamak gerekir.¹⁸ Anayasa m. 26/I uyarınca, “*Herkes, düşünce ve kanaatlerini söz, yazı, resim veya başka yollarla tek başına veya toplu olarak açıklama ve yayma hakkına sahiptir*”. Ancak velayet hakkına sahip ana ve babanın ifade özgürlüğü, çocuğun menfaati ile sınırlıdır (Anayasa m. 13, BMÇHS m. 3, TMK m. 359/I-III).¹⁹ Örneğin ana ve babanın çocuğun bir yarışmadaki başarısı sonrası ödül aldığı sırada çektiği bir fotoğrafını ve aldığı dereceyi veya bu sırada yaptığı bir konuşmanın video kaydını yayınlaması, çocuğun menfaatini zedelediği için hukuka aykırı kabul edilemeyecek ve bu bağlamda kişilik hakkı ihlali oluşturmayacaktır. Ana ve babanın Anayasa ile teminat altına alınan ifade özgürlüğü, çocuğun kişilik hakkının korunması ilkesi ile çatışmayacaktır. Buna karşılık çocuğun doğum öncesi ultrason görüntülerinden başlayarak mahrem fotoğraflarının, aşırı üzgün, mutlu veya hasta olduğu özel anlarının, özellikle ileriki tarihlerde üçüncü kişiler tarafından bilinmesinin onuru, özel hayatına ilişkin değerlerini zedeleyecek nitelikte bilgilerin paylaşılması kişilik hakkı ihlali oluşturacaktır.

¹⁷ Hande Ulutürk, “*Basın Özgürlüğü Çerçevesinde Haber Verme ve Haber Alma Hakları*”, Bahçeşehir Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, S. 13, S. 167-168, s. 71.

¹⁸ Esra Gültekin, “*Çocuğun Kişilik Hakkının Ana-Baba Tarafından Sosyal Medya Aracılığıyla İhlalinin Hukuki Görünümü*”, Çocuk ve Medeniyet Dergisi, 2018/1, s. 119 vd.

¹⁹ Çocuğun menfaati ile başka bir hak çatıştığında, somut olayın şartları doğrultusunda çocuğun menfaatinin üstün tutulacağı, ana babanın ifade özgürlüğünün, çocuğun menfaati ilkesiyle sınırlandırılmasının hukuki dayanağının BMÇHS m. 3, 19 ve Anayasa m. 41/III’te bulunduğu yönünde bkz. Gültekin, “*Çocuğun Kişilik Hakkının Ana-Baba Tarafından Sosyal Medya Aracılığıyla İhlalinin Hukuki Görünümü*”, s. 118.

Çocukların kişilik haklarının, kitle iletişim araçları ile ihlalleri, ana ve babanın ifade özgürlüğünden bağımsız olarak da karşımıza çıkmaktadır. Bu durumda, ana ve baba, çocuğun, dizi filmlerde veya sinema filmlerinde, reklam veya televizyon programlarında oyuncu veya katılımcı olmasına izin vermekte ve onların çalıştırılması söz konusu olmaktadır.²⁰ Yasalarda yer alan koşullara uyulmak koşuluyla, çocuğun menfaatini zedelemeyecek şekilde çalışmasına izin verilmesi kişilik hakkı ihlali oluşturmayacaktır. Örneğin çocuğun yaşı, fiziksel ve ruhsal sağlığı, eğitimi, beslenme ve uyku ihtiyacı bakımından sakınca yaratmayacak şekilde bir reklam filminde yer almasında kişilik hakkının ihlal edildiği sonucuna ulaşılamayacaktır. Ancak çalışma yaşı bakımından yasalara uyulmuş olursa bile çalışma şartlarının ağırlığı, çalışma saatlerinin çocuğun fiziksel ve zihinsel gelişimine uygun olmaması da kişilik hakkı kapsamındaki sağlığı gibi fiziksel değerleri veya eğitim ve öğrenim hayatı gibi sosyal değerlerinin ihlali gündeme getirebilmektedir. Nitekim çocuk oyuncunun, saatlerce sette veya stüdyoda bekletilmesi, yabancı erişkinlerle aynı ortamda ve aynı şartlar altında çalışmak zorunda kalması, bedensel ve ruhsal açıdan zarar görmesine sebep oluyorsa bu halde hem fiziki hem manevi kişilik değerleri açısından kişilik hakkı ihlali söz konusu olacaktır.²¹

Çocuğun kişilik hakkının ihlal edilip edilmediğinin belirlenmesinde, çocuğun rızasının var olup olmadığının ve rızanın var olduğu ihtimalde geçerli kabul edilip edilmeyeceği de önemli bir konudur.²² Şöyle ki geçerli bir rızanın varlığı halinde hukuka aykırılık gerçekleşmeyeceği için kişilik hakkının ihlali

²⁰ Çocukların çalıştırılması ve çalışma şartlarına ilişkin temel düzenleme Anayasa m. 50 hükmünde yer almaktadır. Anayasanın “Çalışma şartları ve dinlenme hakkı” 50/I-II hükmünde, kimsenin yaşına, cinsiyetine ve gücüne uymayan işlerde çalıştırmayacağı, küçükler, kadınlar ve ruhi yetersizliği olanların çalışma şartları bakımından özel olarak korunacakları düzenlenmiştir. Çocukların çalışma hayatında korunmasının sağlanmasını amaçlayan 4857 sayılı İş Kanunu’nun “Çalıştırma yaşı ve çocukları çalıştırma yasağı” başlıklı m. 71/I hükmü de “On beş yaşını doldurmamış çocukların çalıştırılması yasaktır. Ancak, on dört yaşını doldurmuş ve zorunlu ilköğretim çağını tamamlamış olan çocuklar; bedensel, zihinsel, sosyal ve ahlaki gelişmelerine ve eğitime devam edenlerin okullarına devamına engel olmayacak hafif işlerde çalıştırılabilirler. On dört yaşını doldurmamış çocuklar ise bedensel, zihinsel, sosyal ve ahlaki gelişmelerine ve eğitime devam edenlerin okullarına devamına engel olmayacak sanat, kültür ve reklam faaliyetlerinde yazılı sözleşme yapmak ve her bir faaliyet için ayrı izin almak şartıyla çalıştırılabilirler” şeklindedir. Hükmün ikinci ve üçüncü fıkrasında, çocuk ve genç işçi kavramlarına yer verilmiş ancak tanım yapılmamıştır. Çocuk ve genç işçi kavramları, 4857 sayılı İş Kanunu m. 71 hükmüne dayanarak düzenlenen Çocuk ve Genç İşçilerin Çalıştırılma Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik ile tanımlanmıştır. Yönetmelik m. 4 uyarınca, çocuk işçi 14 yaşını bitirmiş, 15 yaşını doldurmamış ve ilköğretimini tamamlamış; genç işçi ise 15 yaşını tamamlamış ancak 18 yaşını tamamlamamış kişiyi ifade etmektedir. Sanat, Kültür ve Reklam Faaliyetlerinde Çocukların Çalıştırılma Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik m. 1 ile on dört yaşını doldurmamış çocukların çalıştırılabilecekleri sanat, kültür ve reklam faaliyetlerinin kapsamı, bu faaliyetlerde çalıştırılacak çocuklara çalışma izni verilmesi, yaş grupları ve faaliyet türlerine göre çalışma ve dinlenme süreleri ile çalışma ortamı ve şartları, ücretin ödenmesine ilişkin usul ve esasları düzenlenmiştir. Yönetmelik m. 3 ile çocuk kavramı, on dört yaşını tamamlamamış kişi olarak ifade edilmişse de çalışma süreleri belirlenirken “Yaş gruplarına göre çalışma süreleri” başlıklı m. 6 hükmünde 12 aylıktan küçüklerin çalıştırılması yasaklanmıştır. Şu hâlde, Yönetmelik, 12 aylıktan büyük ancak 14 yaşını tamamlamamış çocukları kapsamaktadır.

²¹ Tülay Tekin Yılmaz, “Çocuk İşçiliğinin Yeni Formları: Çocuk Oyuncular”, Çalışma ve Toplum, Ekonomi ve Hukuk Dergisi, s. 217 vd., 2014/1 (40), <http://calismatoplum.org/sayi40/yilmaz.pdf>, erişim tarihi: 16.8.2020.

²² Konuya ilişkin değerlendirmeler için bkz. Alper Uyumaz, “Türk Medeni Kanununa Göre Çocuğun İhlali ve Anne Babaya Karşı Korunması”, Legal Hukuk Dergisi, C. 14, S. 160, s. 1979; Akdi, “Ana-Babanın Çocuğun Fotoğraf ve Görüntülerinin Sosyal Medyada Yayılmasından Doğan Sorumluluğu”, s. 135; Gültekin, “Çocuğun Kişilik Hakkının Ana-Baba Tarafından Sosyal Medya Aracılığıyla İhlalinin Hukuki Görünümü”, s. 125 vd.

de söz konusu olmayacaktır (TMK m. 24/II). Fiil ehliyeti açısından ayırt etme gücüne sahip olmayan çocuklar tam ehliyetsiz, ayırt etme gücüne sahip olanlar ise sınırlı ehliyetsizdir. Tam ehliyetsizin yaptığı veya kendilerine yöneltilen irade beyanı, hukuki sonuç doğurmaz (TMK m.15). Dolayısıyla velayet altındaki çocuk ister küçük ister kısıtlı olsun, ayırt etme gücüne sahip değil ise bu halde geçerli bir rızadan bahsedilemeyecektir. Ayırt etme gücüne sahip çocuk, ana ve babasının müdahalenin sonuçlarını öngörebilecek olsa bile ihlal niteliği taşıyan bir müdahaleye verdiği rızanın, hukuka aykırılığı engelleyeceği sonucuna varılamamaktadır. Zira çocuk hala velayet altında olup, ana ve babası onun kişilik hakkının korunmasını sağlamakla yükümlüdür. Ana ve babanın bizzat kendilerinden kaynaklanan ihlale, ayırt etme gücüne sahip çocuğun rıza verdiğiinden bahisle kişilik hakkının ihlal edilmediğini savunmak, velayet hakkının amacı ile bağdaşmamaktadır.²³

B. Çocuğun Kişilik Hakkının Ana Ve Baba Tarafından İhlal Edilmesi Karşısında Tmk Hükümleri İle Korunması

1. Genel Olarak

Çocuk ile ana ve baba arasındaki hısımlık bağı kişiler arasındaki en yakın hısımlık bağı ise de çocuk, ana ve babasına karşı zayıf konumdadır. Ayrıca, velayet kurumu için vesayetten farklı olarak bir kamu denetimi de öngörülmemiştir. Bu nedenlerle velayet hakkının amacına uygun şekilde kullanılması ihtimaline karşı TMK çocuğu velayete özgü özel düzenlemelerle ana ve babasına karşı korumaktadır (m. 346 vd.).²⁴ İnceleme konumuz, çocuğun kişiliğinin, ana ve babasına karşı TMK kapsamındaki özel düzenlemelerle korunması ile sınırlıdır (TMK m. 346-347).²⁵ Çocuğun kişiliğinin korunması için ana ve babanın velayet hakkına yönelik müdahaleler, koruma önlemleri (TMK 346), çocukların yerleştirilmesi (TMK 347), velayetin kaldırılması (TMK 348-350) olarak belirlenmiştir. Velayetin kaldırılması, en ağır müdahale olduğu için son çaredir.

Çocuğun korunmasını sağlayacak önlemleri, çocuk, çocuğun içinde bulunduğu olumsuz durumdan haberdar olan herkes isteyebilir ve aile/asliye hukuk mahkemesi hâkimi önlemleri re'sen alabilir.²⁶ Önlemler, velayet hakkını çocuğun menfaatine aykırı şekilde kullanan ana ve/veya babaya karşı alınır. Birlikte velayetin söz konusu olduğu durumlarda, önlemler, her ikisine karşı veya ihlali yalnız birisi gerçekleştiriyor ise sadece ona karşı uygulanabilir. Örneğin instagramda, çocuğun mahrem anlarını, banyo fotoğraflarını veya onu gülünç duruma düşürecek hallerini yayınlayan sadece ana ise önlemler yalnızca ona karşı uygulanacaktır. Ana ve babadan yalnız biri velayet hakkına sahip ise doğal olarak önlemler ona karşı uygulanacaktır. Önlemlerin amacı, çocuğun menfaatini korumaya yönelik olmalı ve alınan önlem çocuk için tehlike yaratan durumla orantılı olmalıdır.

²³ Gültekin, “Çocuğun Kişilik Hakkının Ana-Baba Tarafından Sosyal Medya Aracılığıyla İhlalinin Hukuki Görünümü”, s. 126 vd.

²⁴ Dural/Öğüz/Gümüş, *Aile Hukuku, C.III*, N. 1720.

²⁵ Türk Medeni Kanunu dışında, 4787 sayılı Aile Mahkemelerinin Kuruluş, Görev ve Yargılama Usullerine Dair Kanun m. 6 ve 5395 sayılı Çocuk Koruma Kanunu m. 5 ile çocuğun korunmasına yönelik önlemler söz konusudur.

²⁶ Gülçin Elçin Grassinger, *Küçüğün Kişi Varlığının Korunması için Alınacak Tedbirler*, İstanbul 2009, s. 81; Serozan, *Çocuk Hukuku*, s. 292; Dural/Öğüz/Gümüş, *Aile Hukuku, C.III*, N. 1720.

2. TMK m. 346 ve m. 347/I Hükümleri Doğrultusunda Alınacak Önlemler

Koruma önlemleri” başlıklı m. 346 hükmü, “*Çocuğun menfaati ve gelişmesi tehlikeye düştüğü takdirde, ana ve baba duruma çare bulamaz veya buna güçleri yetmezse hâkim, çocuğun korunması için uygun önlemleri alır*” şeklindedir. Koruma önlemlerinin alınabilmesi için, çocuğun menfaatinin tehlikeye düşmesi ve ana babanın bu durumu ortadan kaldıramaması gerekir. Çocuğun menfaatinin tehlikeye düşüren sebebin kaynağı önemsizdir. Şöyle ki bu tehlike ana ve babanın veya üçüncü kişinin davranışlarına ya da çocuktan kaynaklanan sebeplere dayanabilir.²⁷ Çocuğun menfaatinin tehlikeye düşüren olayda veya bunun engellenememesinde, ana ve babanın kusurlu olması aranmaz ancak kusur seçilen önlemin türü ve yoğunluğunda etkili olabilir.²⁸ Konumuz özelinde, ana ve babanın, çocuğun, onu aşırı yoran ve aynı zamanda manevi bütünlüğünü ve psikolojik gelişimini tehdit eden bir reklam filminde oynamasına rıza göstermesi veya çocuğun tıbbi nitelikli kişisel verilerini veya mahrem fotoğraflarını sosyal medyada paylaşarak onu istismar etmesi veya üçüncü kişilerin istismarına açık hale getirmesi halinde tehlikenin varlığı söz konusudur.

Çocuğun menfaati tehlikeye düştüğü takdirde ve ana babanın bu tehlikeyi gidermek üzere çare temin etmediği veya buna güçlerinin yetmediği durumda, çocuğun korunması için önlemler alınması gündeme gelecektir. İnceleme konumuz ise ihlal yaratan fiillerin bizzat ana ve baba tarafından gerçekleştirilmesi karşısında önlemlerin alınabilmesi için onların bir çare aramasını beklemek anlam ifade etmeyecektir. Hükümde, uygun önlemlerin alınacağı ifade edilmiş ve tek tek sayılmayarak somut olayın özellikleri doğrultusunda hâkime geniş bir takdir yetkisi tanınmıştır (TMK m. 4).²⁹ Hâkim, TMK m. 346’da uygun önlemler ifadesi ile oluşan hüküm içi boşluğu, TMK ve diğer kanunlardaki çocuğu koruyan önlemlerle doldurabilecektir.³⁰ Bu önlemler öğretide, hâkimin ana ve babaya rehberlik ve danışmanlık hizmeti almaları konusunda öneride bulunması, onları uyarması, onlara çocuğun menfaatinin korunması konusunda öğüt, emir ve talimatlar vermesi, önlemlere uyulmaması halinde velayet hakkını kaybedebileceklerinin hatırlatılması olarak örneklenmektedir.³¹

Türk Medeni Kanunu 347/I uyarınca, “*Çocuğun bedensel ve zihinsel gelişmesi tehlikede bulunur veya çocuk manen terk edilmiş hâlde kalırsa hâkim, çocuğu ana ve babadan alarak bir aile yanına veya bir kuruma yerleştirebilir*” şeklindedir. TMK m. 346’ya oranla daha ağır olan bu önlemin, çocuğun

²⁷ İmamoğlu, *Çocuğun Kişiliğinin Ana Babaya Karşı Korunması*, s. 196.

²⁸ Dural, Ögüz, Gümüş, *Aile Hukuku, C.III*, N. 1676; Elçin Grassinger, *Küçüğün Kişi Varlığının Korunması için Alınacak Tedbirler*, s. 48; Gültekin, “*Çocuğun Kişilik Hakkının Ana-Baba Tarafından Sosyal Medya Aracılığıyla İhlalinin Hukuki Görünümü*”, s. 130; Uyumaz, “*Türk Medeni Kanununa Göre Çocuğun İhmali ve Anne Babaya Karşı Korunması*”, s. 1979-1980. Bu önlemlerin aynı zamanda ana ve baba açısından bir yaptırım da olmadığı yönünde bkz. İmamoğlu, *Çocuğun Kişiliğinin Ana Babaya Karşı Korunması*, s. 194.

²⁹ Elçin Grassinger, *Küçüğün Kişi Varlığının Korunması için Alınacak Tedbirler*, s. 111; Dural, Ögüz, Gümüş, *Aile Hukuku, C.III*, N. 1721.

³⁰ Hâkimin yararlanabileceği diğer yasal düzenlemeler için bkz. Ceylan, *Türk Medeni Kanunu’nda Çocuğun Korunmasıyla İlgili Güncel Yargıtay Kararları*, s. 354-355.

³¹ Ceylan, *Türk Medeni Kanunu’nda Çocuğun Korunmasıyla İlgili Güncel Yargıtay Kararları*, s. 355; İmamoğlu, *Çocuğun Kişiliğinin Ana Babaya Karşı Korunması*, s. 196; Elçin Grassinger, *Küçüğün Kişi Varlığının Korunması için Alınacak Tedbirler*, s. 113 vd.

ana ve babadan alınmadan korunmasının sağlanamayacağı hallerde tercih edilmesi gerekir. Dolayısıyla somut olayda, TMK m. 346’da düzenlenen önlemlerin yeterli olmayacağı sonucuna ulaşılmalıdır.³² Hükümde sözü edilen tehlikenin, çocuğun menfaatinin sağlanabilmesi için ana ve babadan arasındaki bağın koparılmasını gerektirecek nitelikte ve sürekli olması gerekir.³³ Tehlikenin kaynağının, önemi yoktur. Tehlike, ana ve babanın davranışlarından, çevresel etmenlerden veya çocuktan kaynaklanabilir.³⁴ Hükümde, çocuğun bedensel ve zihinsel gelişimine yönelik tehlike yanında onun manen terk edilmiş halde kalmasına da yer verilmiştir. Çocuğun bedensel ve zihinsel gelişiminin tehlikeye düşmesi ile onun manen terk edilmiş olmasının ayırt edilebilmesi her zaman mümkün olmayabilir. Her iki durum çoğu zaman içiçedir. Manen terk edilmiş olma, çocuğun bedensel ve zihinsel gelişimi bakımından maruz kaldığı tehlike karşısında ana ve babasının hareketsiz kalmasını anlatır.³⁵ Özellikle çocuğun kişilik haklarının ana ve baba tarafından ihlal edilmesi halinde manen terk edilmiş olduğu sonucuna ulaşılabilecektir.

Hükümde hâkime çocuğun yerleştirileceği yerin seçimi konusunda takdir yetkisi tanınmıştır (TMK m. 4). Çocuk, akraba ya da yakın duygusal bağ kurduğu kişilerin mensup olduğu veya Çocuk Hizmetleri Genel Müdürlüğü tarafından belirlenen bir koruyucu ailenin yanına yerleştirilebilir (SHK m. 22, 23). TMK m. 347’de ifade edilen kurum, Çocuk Hizmetleri Genel Müdürlüğüdür. 2828 sayılı Sosyal Hizmetler Kanunu m. 3/f uyarınca, korunmaya muhtaç çocuklar için sosyal hizmet kuruluşları belirlenmiştir. Çocuğun, aile yanına veya kuruma yerleştirildiği durumlarda, ana ve babanın velayet hakkı devam etmekle beraber velayet hakkından doğan çocuğun kalacağı yeri belirleme, onun bakımı ve eğitimi ile ilgili yetkileri sınırlanır.³⁶ İnceleme konumuz kapsamında, çocuğun fiziksel ve manevi bakımından dayanmakta güçlük çektiği şartlarda reklam, dizi ve sinema oyuncusu olarak çalıştırılması halinde TMK m. 347 hükmünde düzenlenen önlem tercih edilebilir.

Sonuç

- Yaşı ve ayırt etme gücü olup olmadığından bağımsız olarak çocuk, tam ve sağ doğmakla ana rahmine düştüğü andan itibaren kişilik kazanır (Anayasa m. 17/I, TMK m. 28). Çocuk ile velayet hakkı sahibi ana ve babanın kişilik hakkının birbirine üstünlüğü yoktur. Ancak çocuk, henüz gelişimini tamamlamadığı için ana ve babanın velayeti altındadır. Ana ve babanın, velayet hakkının kendilerine sağladığı yetkileri çocuğun menfaati ile bağdaşacak şekilde kullanmaları gerekir.

³² Kapancı, Başoğlu, “Çocuğun Medeni Hukuk Kuralları Çerçevesinde Şiddete Karşı Korunması”, s. 352; Gültekin, “Çocuğun Kişilik Hakkının Ana-Baba Tarafından Sosyal Medya Aracılığıyla İhlalinin Hukuki Görünümü”, s. 131; Elçin Grassinger, *Küçüğün Kişi Varlığının Korunması için Alınacak Tedbirler*, s. 139; Dural, Ögüz, Gümüş, *Aile Hukuku, C.III*, N. 1724; İmamoğlu, *Çocuğun Kişiliğinin Ana Babaya Karşı Korunması*, s. 198; Ceylan, *Türk Medeni Kanunu’nda Çocuğun Korunmasıyla İlgili Güncel Yargıtay Kararları*, s. 356; Uyumaz, *Türk Medeni Kanununa Göre Çocuğun İhmali ve Anne Babaya Karşı Korunması*, s. 1981-1982.

³³ Dural, Ögüz, Gümüş, *Aile Hukuku, C.III*, N. 1724;

³⁴ İmamoğlu, *Çocuğun Kişiliğinin Ana Babaya Karşı Korunması*, s. 198.

³⁵ Dural, Ögüz, Gümüş, *Aile Hukuku, C.III*, N. 1724; Elçin Grassinger, *Küçüğün Kişi Varlığının Korunması için Alınacak Tedbirler*, s. 142; Ceylan, *Türk Medeni Kanunu’nda Çocuğun Korunmasıyla İlgili Güncel Yargıtay Kararları*, s. 356; Uyumaz, *Türk Medeni Kanununa Göre Çocuğun İhmali ve Anne Babaya Karşı Korunması*, s. 1983.

³⁶ İmamoğlu, *Çocuğun Kişiliğinin Ana Babaya Karşı Korunması*, s. 200.

- Günümüzde ana ve babalar, sözlü yazılı ve görüntülü iletişim araçları ile çocuğun görüntüsünü, sesini, kişisel verilerini paylaşmaktadır. Paylaşımlar ile çocuğun sesi, görüntüsü üzerindeki hakları, onur ve özel hayat alanı ihlal edilmektedir. Ayrıca çocuklar, ana ve babanın rızasıyla, reklam, dizi veya sinema filmlerinde, televizyon ve radyo programlarında, youtube, instagram gibi platformlarda yapılan yayınlarda oyuncu veya katılımcı olarak yer alabilmektedirler. Bu yayınlarda veya çekimlerde, çocuğun yaşı, fiziksel ve ruhsal sağlığı, eğitimi, beslenme ve uyku ihtiyacı bakımından sakıncalar oluşmakta, özellikle çalışma yaşı bakımından yasalara uyulmuş olursa bile çalışma şartlarının ağırlığı, nedeniyle sağlığı gibi fiziksel değerleri yanında eğitim ve öğrenim hayatı gibi sosyal değerlerinin ihlali söz konusu olmaktadır. Çocuk bu ihlallere karşı ana ve babası karşısında zayıf konumdadır. Bu hallerde çocuğun kişi varlığının ana ve babaya karşı korunması gerekir. Koruma ile ilgili farklı yasal düzenlemeler mevcut olup incelememiz, çocuğu ana ve babaya karşı koruyan hükümler velayete özgü özel hükümler ile sınırlıdır (TMK m. 346-347).

- Ana ve babanın, çocuğun kişilik hakkını ihlal etmesi, velayet hakkından doğan yetkilerini, çocuğun menfaatiyle bağdaşmayacak şekilde kullandıkları anlamına gelir. Bu hallerde, hâkim çocuğun korunması için gereken önlemleri alır. TMK’de ana ve babanın velayet hakkından doğan yetkilerini amacına aykırı şekilde kullanmaları karşısında çocuk m. 346-347 hükümleri ile korunmaktadır. Alınacak önlemlerin türü ve yoğunluğu konusunda hâkime geniş takdir yetkisi tanınmıştır. Önlemlerin çocuğun menfaati için tehlike yaratan durumlarla orantılı olması gerekir. Ana ve babaya karşı çocuğun korunması açısından en ağır sonuçları doğuran velayetin kaldırılması konumuz kapsamında değildir.

- Türk Medeni Kanunu m. 346 hükmünde düzenlenen koruma önlemlerinin alınabilmesi için çocuğun menfaatinin tehlikeye düşmesi ve ana babanın bu durumu ortadan kaldıramaması/ortadan kaldırmak için çaba sarf etmemesi gerekir. Hâkim, TMK m. 346’da ifadesini uygun önlemleri belirlerken, TMK ve diğer kanunlardaki çocuğu koruyan hükümlerden yararlanabilecektir. Bu önlemler genel olarak ana ve babaya öğüt, talimat, emir verme olarak sayılabilir.

- Türk Medeni Kanunu m. 346’da düzenlenen önlemlerden daha ağır olan ve çocuğun ana ve babadan alınmadan korunmasının sağlanamayacağı hallerde tercih edilmesi gereken TMK m. 347/I’de ise çocuğun bir aile yanına veya kuruma yerleştirilmesi düzenlenmektedir. Hükümün uygulanabilmesi için çocuğun bedensel ve zihinsel gelişmesinin tehlikede bulunması veya manen terk edilmiş olması aranmaktadır. Çocuğun yerleştirileceği yerin seçimi konusunda takdir yetkisi tanınmıştır. Çocuk, akraba ya da yakın duygusal bağ kurduğu kişilerin mensup olduğu veya Çocuk Hizmetleri Genel Müdürlüğü tarafından belirlenen bir koruyucu ailenin yanına yerleştirilebilir (SHK m. 22, 23). Bu önlemin uygulandığı hallerde, ana ve babanın velayet hakkı devam etmekle beraber velayet hakkından doğan bazı yetkileri sınırlanır. Bu yetkiler, özellikle çocuğun genel eğitimi, bakımı, hayatının düzenlenmesi ile ilgili olanlardır. İnceleme konumuz kapsamında, çocuğun fiziksel ve manevi bakımından dayanmakta güçlük çektiği şartlarda reklam, dizi ve sinema oyuncusu olarak çalıştırılması halinde TMK m. 347 hükmünde düzenlenen önlem tercih edilebilir.

Kaynakça

- Akdi, Murat, “Ana-Babanın Çocuğun Fotoğrafı ve Görüntülerinin Sosyal Medyada Yayılmasından Doğan Sorumluluğu”, Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi, Prof. Dr. Cevdet Yavuz’a Armağan, C. 22, S. 3.
- Bucher, Andreas, *Natürliche Personen und Persönlichkeitsschutz*, Basel 2009.
- Ceylan, Ebru, “Türk Medeni Kanunu’nda Çocuğun Korunmasıyla İlgili Güncel Yargıtay Kararları”, Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Prof. Dr. Şeref ERTAŞ’a Armağan, s. 351-352, C. 19, Özel Sayı.
- Dural Mustafa, Ögüz Tufan, Gümüş, Mustafa Alper, *Türk Özel Hukuku, Aile Hukuku, C.III*, İstanbul 2014.
- Dural Mustafa, Ögüz Tufan, *Türk Özel Hukuku, C.II, Kişiler Hukuku*, İstanbul 2017.
- Gültekin, Esra, “Çocuğun Kişilik Hakkının Ana-Baba Tarafından Sosyal Medya Aracılığıyla İhlalinin Hukuki Görünümü”, Çocuk ve Medeniyet Dergisi, 2018/1.
- Grassinger, Gülçin Elçin, *Küçüğün Kişi Varlığının Korunması için Alınacak Tedbirler*, İstanbul 2009.
- İmamoğlu, Hülya, “Çocuğun Kişiliğinin Ana Babaya Karşı Korunması”, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. 54, S. 2.
- Kapancı Kadir Berk, Başoğlu Başak, “Çocuğun Medeni Hukuk Kuralları Çerçevesinde Şiddete Karşı Korunması”, Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi, C. 22, S. 1
- Koyuncu, Çağlar, “Çocuğun Kişilik Hakkının Korunması”, Hasan Kalyoncu Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. 6, S. 12
- Meili, Andreas, *Basler Kommentar, Zivilgesetzbuch I, Art. 1-456 ZGB*, (Hrsg. Honsell Heinrich, Nedim Peter Vogt, Thomas Geiser), Basel 2014.
- Oğuzman Kemal, Seliçi Özer, Oktay-Özdemir, Saibe, *Kişiler Hukuku (Gerçek ve Tüzel Kişiler)*, İstanbul 2018.
- Serozan, Rona, *Çocuk Hukuku*, İstanbul 2005.
- Tekin Yılmaz, Tülay, “Çocuk İşçiliğinin Yeni Formları: Çocuk Oyuncular”, Çalışma ve Toplum, Ekonomi ve Hukuk Dergisi, s. 217 vd., 2014/1 (40), <http://calismatoplum.org/sayi40/yilmaz.pdf>, erişim tarihi: 16.8.2020.
- Trost, Tanja, *Das elterliche Erziehungsrecht und die Persönlichkeitsrechte des Kindes, Eine Untersuchung am Beispiel von Cognitive Enhancement*, Schriftenreihe zum Familienrecht Band/Nr. 24, Hersg. Ingeborg Schwenzer, Andrea Büchler, Michelle Cottier, Bern 2017.
- Ulutürk, Hande, “Basın Özgürlüğü Çerçevesinde Haber Verme ve Haber Alma Hakları”, Bahçeşehir Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, S. 13, S. 167-168.
- Uyumaz, Alper, “Türk Medeni Kanununa Göre Çocuğun İhmali ve Anne Babaya Karşı Korunması”, Legal Hukuk Dergisi, C. 14, S. 16.
- Yücel, Özge, “Çocuğun (Üstün) Yüksek Yararı Bağlamında Çocuğun İradesi”, Ufuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, s. 127, C. 1, S. 2.

TÜRKİYE, ABD VE AB ÜLKELERİNDE AİLE HUKUKUNA İLİŞKİN GÜNCEL GELİŞMELER

Bilal ASLAN *

Öz

Aile kurumu, insanlık tarihi boyunca toplumsal uyumun ve devamlılığın sağlanması noktasında oldukça önemli bir konuma sahip olmuştur. Ailenin kurulması ve aile kurumunun güvence altına alınması gibi konular da hukuksal bir takım düzenlemelerin oluşturulması ihtiyacını doğurmuştur. Bu bağlamda Antik çağlardan günümüzde değin, aile hukuku alanında birçok uygulamanın ortaya konulduğu görülmektedir. Temel kural ve kaidelerin farklılık arz etmesine rağmen, bugün aile hukuku olarak değerlendirdiğimiz alan; evlenme, boşanma, nafaka, velayet, vesayet vb. konularda düzenlemeleri içine alan oldukça geniş bir hukuk dalı olarak dikkat çekmektedir. Aynı zamanda medeni hukukun bir alt dalı olarak da nitelendirilen aile hukukunun modern biçimlerinin büyük ölçüde Roma hukuku kaynaklı olduğu ifade edilmektedir. Ortaçağda gerek Batı gerekse de Batı-dışında aile kurumuna ilişkin düzenlemelerin “ilahi kaynaklar” çerçevesinde değerlendirildiği söylenebilir. Ancak modern hukuk sisteminin bir parçası olarak günümüz aile hukuku, “rasyonel” bir temel üzerine dayanmaktadır. Sözgelimi günümüz modern dünyasında, “evrensel” bir aile hukukunun tesis edilmesi noktasında çabalar yürütüldüğü görülmektedir. Bu noktada AB (*Avrupa Birliği*) ülkelerinin bir araya gelerek oluşturduğu CEFL (*Commission on European Family Law*) organizasyonu örnek olarak gösterilebilir. Bilindiği üzere bu komisyon 2001 yılından beri ortak bir Avrupa aile hukukunun oluşturması yönünde faaliyetler yürütmektedir. Yine Birleşmiş Milletlerin 1979 tarihli CEDAW sözleşmesi de (*Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women*) evrensel bir aile hukukunun inşasında önemli bir hukuksal metin niteliğindedir. Türkiye’nin uluslararası toplumun bir parçası olarak bu ifade edilen uluslararası çalışmalara kayıtsız kalmadığı ve özellikle 2000’li yıllardan itibaren aile hukuku alanında bir takım değişiklikleri hayata geçirdiği görülmektedir. ABD’de ise durumun Avrupa ve Türkiye örneklerine göre farklılıklar gösterdiğini ifade etmek gerekir. Nitekim ABD’nin federal yapısı, aile hukukuna ilişkin konularda eyaletler arası farklılıklara neden olmaktadır. Bu yönüyle çalışmanın sınırlılığı nedeniyle, son yıllardaki düzenlemeleri ile birçok eyaleti etkilediği ifade edilen Kaliforniya örneği incelenecektir. Nihayetinde bu nitel çalışmada Türkiye, ABD ve AB ülkelerinde özellikle son yıllarda aile hukuku içerisinde yer alan evlenme, boşanma, nafaka vb. konularda hayata geçirilen değişikliklerin karşılaştırmalı bir analizinin yapılması amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Aile Hukuku, Evlenme, Boşanma, Nafaka, CEFL, CEDAW.

Recent Developments Related to the Family Law in Turkey, US and EU Countries

Abstract

* Arş. Gör., Sinop Üniv., Boyabat İİBF, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, bilalaslan@sinop.edu.tr

The family institution has had a very important position in ensuring social cohesion and continuity throughout human history. Issues such as the establishment of the family and the safeguarding of the family institution also led to the need to establish legal arrangements. In this context, it is seen that many applications in the field of family law have been introduced since ancient times. Although the basic rules, the area we consider today as family law; marriage, divorce, child support, custody, guardianship, etc. It draws attention as a very wide branch of law that covers regulations on issues. It is stated that modern forms of family law, which are also considered as a sub-branch of civil law, are largely due to Roman law. In the Middle Ages, it can be said that the regulations regarding the family institution both in the West and outside the West were evaluated within the framework of “divine resources”. However, today's family law as part of the modern legal system is based on a "rational" basis. For example, in today's modern world, it is seen that efforts have been made to establish a “universal” family law. At this point, the organization of the CEFL (Commission on European Family Law), formed by the EU (European Union) countries, can be shown as an example. As is known, this commission has been carrying out activities to establish a common European family law since 2001. The United Nations' CEDAW convention of 1979 (Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women) is an important legal text in the construction of a universal family law. Some of the changes in Turkey as part of the international community as expressed in international studies and remain indifferent to this particular family law area since the 2000s seems to have implemented. In the US, according to the state of the sample stated that Turkey and Europe need to show differences. As a matter of fact, the federal structure of the USA causes interstate differences in matters related to family law. In this study, the California example, which has been stated to affect many states with its recent regulations, will be examined. Ultimately, this qualitative study in Turkey, the US and EU countries, especially in family law marriage contained in recent years, divorce, alimony and so on. It is aimed to make a comparative analysis of the changes implemented in issues.

Keywords: Family law, Marriage, Divorce, Alimony, CEFL, CEDAW.

Giriş

Toplunun aile dediğimiz en küçük toplumsal yapı taşlarının bir araya gelmesi ile oluştuğu ifade edilmektedir. Kapsamı ve ifade ettiği anlam zamanla değişime uğramış olsa da aile kurumu tarihin ilk devirlerinden itibaren varlığını göstermiş olan çok eski bir toplumsal kurumdur. Aile kavramının tanımı her devirde aynı olmamış zamanla değişim göstermiştir. Eski zamanlarda aile denilince içerisine büyükanne, büyükbaba, hala, teyze, dayılar ve onların çocukları dâhil ediliyor ve bu şekilde geniş bir anlamı ifade ediyordu. Günümüzde ise aile denilince daha dar kapsamlı bir tanımlama yapılmakta, ailenin ana, baba ve çocuklardan oluşan küçük toplumsal bir grup olarak ifade edildiği görülmektedir. Türk Medeni Kanunumuz açısından ise aile dar anlamda, geniş anlamda ve en geniş anlamda olmak üzere üç farklı şekilde düzenlenmiştir. Dar anlamda aile, sadece karı ve kocadan oluşan bir birlikteliği ifade etmektedir. Geniş anlamda aile, ana, baba ve çocuklardan oluşan bir topluluk olarak tanımlanmaktadır. En geniş anlamda aile denilince, bir ev başkanının yönetimi altında, aynı çatı altında yaşayan bir topluluk ifade edilmektedir. Zira bu topluluğa kan ve kayın hısımlığı olan kişiler dâhil olabileceği gibi, aynı çatı altında çalışan bahçıvan, uşak, şoför gibi kişiler de dâhil olabilmektedir (Akıntürk & Ateş, 2019, s. 225-227).

Aile hukuku aile birliğinin kurulmasını, devam etmesini ve sona ermesini bütün yönleriyle düzenleyen kurallar bütünü olarak tanımlanabilir (Ayan & Ayan, 2016, s. 55). Aile kurumunun, toplumun temellerini oluşturan yapı taşlarından en önemlisi olarak kabul edilmesi sebebiyle sağlıklı bir hukuki temele kavuşturulması elzemdir (Baygın, 2016, s. 454). Durağan olmayan, değişime uğrayan toplumsal yapı sebebiyle aile kurumunu düzenleyen hukuk kurallarının da her daim değişikliğe uğraması ve güncellenmesi kaçınılmazdır. Dolayısıyla tüm dünyada olduğu gibi ülkemizde de aile hukukuna ilişkin düzenlemeler değişen toplumsal yapıya paralel olarak sürekli değişim göstermiş ve güncellenme ihtiyacı zorunluluk olarak ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda Antik Çağ'dan günümüze aile hukuku alanında birçok uygulamanın olduğu söylenebilir. Farklı toplumlarda toplumsal yapıda farklılıklar olması sebebiyle aile hukukuna ilişkin farklı hukuki kurallar olmakla birlikte neredeyse bütün toplumlarda aile hukuku kapsamında incelenen ve düzenlemelere konu olan kavramlar ortaklık göstermektedir. Bu kavramlar evlenme, boşanma, velayet, vesayet ve nafaka gibi, ailenin kurulması ve sona ermesi aşamalarında uyumsuzluğun ortaya çıkabileceği temel noktalardır.

Çalışma kapsamında Türkiye, Kaliforniya özelinde Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ve Avrupa'da aile hukukunun gelişim serüveni incelenecek, bu gelişim sürecine etki eden durumlar ve bu süreçte yapılan hukuki düzenlemelere değinilmeye çalışılacaktır. Özellikle Avrupa ve Türkiye'nin Aile hukukuna yönelik gelişimi incelenirken belli başlı uluslararası anlaşmalar (1980 tarihli Birleşmiş Milletler Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi (CEDAW) gibi) ve uluslararası bilimsel bir komisyon olan Avrupa Birliği Aile Hukuku Komisyonu'nun (Commission on European Family Law - CEFL) çalışmaları temel alınacaktır. Bu bağlamda Türkiye, Avrupa ve ABD'de aile hukukunun gelişimine ilişkin olarak karşılaştırmalı bir bakış açısı geliştirilmeye çalışılacaktır.

1. Türkiye'de Aile Hukukunun Gelişim Serüveni

Türkiye'de aile hukukunun gelişim serüvenini incelerken temel dönüm noktaları olan İslamiyet öncesi, İslamiyet sonrası ve Cumhuriyet sonrası şeklinde aile hukukunun gelişimi dönemlere ayrılabilir. Ancak çalışmanın kısıtlılığı ve güncel gelişmelerin incelenmesi amaç edinildiği için sadece Cumhuriyet sonrası aile hukukunun gelişimi ve bu süreçte aileye ilişkin normlarda değişikliğe sebep olan durumlar incelenecektir.

Bilindiği üzere aileye ilişkin ilk düzenleme Osmanlı döneminde ilan edilen Hukuk-i Aile Kararnamesidir (1917). Aileye ilişkin somut düzenlemeler ilk olarak bu belge ile kendisini göstermeye başlamıştır. Çok kısa bir süre yürürlükte kalan bu kararname yürürlükten kaldırıldıktan sonra 4 Ekim 1926 tarihinde yürürlüğe giren Medeni Kanuna kadar Türkiye'de aile hukukuna ilişkin kanuni düzenlemeler açısından bir boşluk dönemi oluşmuştur. 1926 yılında ise 1907 tarihli İsviçre Medeni Kanunu iktibas edilerek modern anlamda bir Medeni Kanun oluşturulmak istenmiştir (Öztan, 1995, s. 79). Nitekim bu kanunun medeni hukuk kurallarının dini kurallara dayanması zorunluluğunu ortadan kaldırmış, modern hukukun gereklerine daha uygun rasyonel bir temel kazandırmıştır. Bununla birlikte aile hukuku yönüyle kadınlara yönelik çok önemli kazanımlar sağlamıştır. Eski hukuki düzenlemelerin

aksine herkesin eşit bir şekilde medeni haklardan yararlanma ehliyetine sahip olduğu kabul edilmiş, dolayısıyla kadınların medeni haklardan yararlanma bakımından erkeklerle eşit konumda olduğu kanuni düzenleme ile güvence altına alınmıştır. Önceleri hukuki zeminde bulunmayan, bu kanun ile getirilen tek eşle evlilik kuralı, evliliğin resmi bir memur önünde gerçekleştirilmesi kuralı ve hâkimin hükmü ile boşanma esasının kabulü bu eşitliği sağlayıcı düzenlemelere örnek olarak gösterilebilir. Ancak bu kanun ile kadın ve erkek arasında mutlak bir eşitlik sağlandığını ileri sürmek mümkün değildir. Örneğin 1926 tarihli kanunun 169. maddesinde şu şekilde ifade edilmektedir:

“Karı koca arasında her nevi hukuki tasarruf caizdir. Karının şahsi mallarına veya mal ortaklığı usulüne tabi mallara dair karı koca arasındaki hukuki tasarruflar, sulh hâkimi tarafından tasdik olunmadıkça muteber olmaz. Koca menfaatine olarak karı tarafından üçüncü şahsa karşı iltizam olunan borçlar için dahi hüküm böyledir.”

Her ne kadar 1926 tarihli kanunla kadın ve erkek arasında eşitlik sağlama çabası olsa da bu maddede de görüldüğü üzere kadının bu şekildeki hukuki tasarruflarının hukuken geçerli olabilmesi sulh hâkiminin onayına bağlanmış ve erkek için olmayan böyle bir zorunluluk kadın açısından aranarak karı koca arasındaki eşitlik hukuki açıdan zedelenmiştir. Söz konusu duruma yönelik olarak kaynak hukuki metin olan İsviçre Medeni Kanunu’nda bu tarz hukuki işlemlerde karı ile koca arasında bir “anlaşma”dan bahsederken, Türk Medeni Kanunu’nda kadın açısından bir “hâkim onayı” şeklinde tezahür etmiştir (Örücü, 2011, s. 116,117). Söz konusu örnek ışığında bakılacak olursa 1926 tarihli kanunla karı koca arasında tam bir eşitlik sağlanmamış olsa da bu anlamda ideal bir hukuki düzen oluşturmak adına önemli bir adım atılmış olduğunu söylemek mümkündür (Ataay, 1981, s. 53,54).

Aile hukukunda köklü değişikliklere zemin hazırlayan bir diğer düzenleme ise 2001 tarihli Anayasanın 41. maddesinde yapılan değişikliktir. Normlar hiyerarşisinde üstün konumda bulunan Anayasada yapılan bu düzenleme 2002 yılında yürürlüğe giren 4721 sayılı Türk Medeni Kanunu’nun da büyük oranda şekillenmesine katkıda bulunmuştur. Nitekim Anayasada yapılan değişiklik neticesinde “Ailenin Korunması” başlıklı 41. maddeye “ve eşler arasında eşitliğe dayanır.” ibaresi eklenmiştir (Badur, 2009, s. 63):

“Aile, Türk toplumunun temelidir ve eşler arasında eşitliğe dayanır. Devlet ailenin huzur ve refahı ile özellikle ananın ve çocukların korunması ve aile planlamasının öğretimi ile uygulanmasını sağlamak için gerekli tedbirleri alır, teşkilatı kurar.”

Bu değişiklikle birlikte kadın ve erkek arasındaki eşitsizliklerin giderilmesi istenmiş ve bu durum anayasal bir güvence ile sağlanmıştır. Akabinde güvenceye alınan bu durum sonrası 2002 yılında 4721 sayılı Türk Medeni Kanun hazırlanmış ve Anayasa düzeyinde yapılan bu düzenleme 4721 sayılı yasaya etki etmiştir.

Türk aile hukukunun gelişiminde ilk dönüm noktalarından biri olan 1926 Türk Kanunu Medenisi sonrasında en önemli gelişmelerden bir diğeri de 2001 tarihinde yapılan anayasa değişikliğinin ışığında yürürlüğe giren 2002 tarihli 4721 sayılı Türk Medeni Kanunu’nun kabulüdür. 20. Yüzyılda demokratik ülkelerde olduğu gibi kadın-erkek eşitliğinin sağlanmasına yönelik eğilimlere Türkiye’de

yabancı kalmamıştır. Nitekim bu eğilim diğer ülkelerde olduğu gibi Türkiye'nin hukuki düzenlemelerine de yansımış ve 4721 sayılı Yasayı büyük oranda etkilemiştir. Şüphesiz ki 4721 sayılı yasanın bu eğilimine sebep olan metinlerden biri Türkiye'nin 1985 yılında taraf olduğu 1980 tarihli Birleşmiş Milletler Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesidir (CEDAW). Bununla birlikte Birleşmiş Milletler Yasası, İnsan Hakları Evrensel Bildirisi, Avrupa Birliğine tam üyelik sürecinde Avrupa Birliğinin kadın erkek eşitliğinin sağlanmasına yönelik yapmış olduğu düzenlemeler ve 20. Yüzyılın başlarından itibaren ortaya çıkan sanayileşme süreci sonrası toplum da kadın ve erkek arasındaki ayrımcılığın kaldırılmasına yönelik eğilimlerin etkileri de yadsınamayacaktır (Könezoğlu, 2006, s. 25).

Tüm bu gelişmeler ışığında 4721 sayılı yasa metninde kadın erkek eşitliğinin sağlanmasına yönelik birçok somut düzenleme yapıldığı görülmektedir. Türk Medeni Kanunu'nun 8. maddesi *“Her insanın hak ehliyeti vardır. Buna göre bütün insanlar, hukuk düzeninin sınırları içinde, haklara ve borçlara ehil olmada eşittirler”* demek suretiyle, kadın-erkek arasında hukuk düzeni açısından hiçbir fark olmadığını gözler önüne sermektedir. Bunun yanında eski medeni kanunda kadın ve erkek için farklı evlenme yaşı öngörülmüşken, yeni yasada bu farklılık kaldırılmıştır. Kadın erkek fark etmeksizin olağan evlilik yaşı 17 yaşın, olağanüstü evlilik yaşı da 16 yaşın tamamlanması olarak belirlenmiştir. Yine evlilik başvurusuna ilişkin olarak eski medeni kanunda, sadece erkeğin ikametgâhı esas alınırken, yeni yasada bu durum değiştirilmiş ve erkek veya kadından birisinin ikametgâhında bu başvurunun yapılabileceği hüküm altına alınmıştır. Eski medeni kanunda bulunan “kocanın ikametgâhı karının ikametgâhı addolunur” hükmüne yeni yasada yer verilmemiştir. Yine eski medeni kanunda bulunan konut seçiminin ancak kocaya tanındığı hüküm değiştirilmiş, eşlerin konut seçimini birlikte yapacakları şeklinde düzenlenmiştir. Eski medeni kanunda bulunan “koca birliğin reisidir” hükmü eşitliği zedeleyici bir hüküm olarak görülmüş ve kaldırılmıştır (Reyhani Yüksel, 2014, s. 187-190). Yeni kanunda kocanın evlilik birliğinin başkanı olduğu ve velayet hakkında anlaşılamaması durumunda babanın oyuna üstünlük verileceğine dair eski medeni kanun hükümleri yürürlükten kaldırılmıştır (Koçhisarlıoğlu, 1988, s. 251,252). Yine yoksulluk nafakası isteme noktasında eski kanunda kadın ilke erkek arasındaki eşitsizlik giderilmiştir. Nitekim eski kanunda erkeğin kadından yoksulluk nafakası isteyebilmesi için kadının refah içinde olması gerektiği yönünde bir şart varken, yeni yasada bu şart kaldırılmış, boşanma sebebiyle yoksulluğa düşme durumu olan tarafın daha ağır kusurlu olmamak şartıyla diğer taraftan mali gücü oranında bu nafakayı isteyebileceği hüküm altına alınmıştır (Reyhani Yüksel, 2014, s. 195).

Yeni Medeni Kanun'da kadın-erkek eşitliğinin sağlanmasına yönelik birçok düzenleme yapılmış olmasına rağmen hala sıkıntılı noktalar bulunmaktadır. Nitekim kadının evlilik sonucu kocanın soyadını taşıma zorunluluğunu ortaya koyan 187. madde bu kapsamda eleştirilen noktalardan birisidir (Reyhani Yüksel, 2014, s. 197).

Ayrıca Türk Medeni Kanunu kusur esasına dayanan boşanma sistemini kabul etmiştir. Boşanmanın kusur esasına dayanması, boşanma sebeplerine yönelik olarak daha fazla kusuru bulunan eşin daha az kusuru bulunan eşe karşı boşanma davası açamayacağını ifade etmektedir (Güven, 2015, s.

38). Türk Medeni Kanunu kaynak olarak alındığı İsviçre Medeni Kanunu'ndan bu noktada ayrılmıştır. Nitekim İsviçre Medeni Kanunu'nda, 26 Haziran 1998 tarihinde kanunlaştırılan ve 1 Ocak 2000 tarihinde yürürlüğe giren değişiklikle birlikte, kusur esasına göre boşanma sisteminden vazgeçilmiştir. Boşanma sebepleri Türk Medeni Kanunu'nda olduğu gibi sınırlı sayıda sebepler olarak sayılmamış, anlaşma, fiili olarak ayrı yaşama ve birliğin katlanılamaz hal alması şeklinde üç başlık altında toparlanmıştır (Güven, 2015, s. 36). Türk medeni Kanunu'nda ise boşanma sebepleri sınırlı olarak sayılmış, genel boşanma sebebi olan evlilik birliğinin temelinden sarsılması ve özel boşanma sebepleri olan zina, hayata kast, pek kötü veya onur kırıcı davranış, terk, akıl hastalığı ve suç işleme ve haysiyetsiz hayat sürme şeklinde toparlanmıştır.

İsviçre Medeni Kanunu'nda yapılan bu değişikliğin temelinde yatan sebep şudur. Tarafların boşanma davasında birbirlerine bir kusur atfetme zorunluluğu, dava sırasında taraflar arasında şiddetin artmasına sebep olmakta ve bu durum boşanma esnasında ve sonrasında tarafların sosyal hayatlarını olumsuz olarak etkilemektedir. Bu durum yine tarafların özel hayatlarına ilişkin bilgilerinin dava dosyasına girmesine ve dolayısıyla kişilik hakları ihlallerine sebep olmaktadır. En önemlisi de dava süreci tarafları yıprattığı gibi çocukları da bu süreçte ve sonrasında olumsuz olarak etkileyebilmektedir (Özdemir, 2015, s. 33,34). Boşanmak için kusura dayalı ve özel sebeplerin gerektiği bu kusura dayalı sistem Avrupa ülkelerinde ve kaynak olarak aldığımız İsviçre Medeni Kanunu'nda terkedilmiştir (Özdemir, 2015, s. 29). Türkiye'de ise 4 Mayıs 1988 tarihinde 3444 sayılı kanunla yapılan değişiklikle birlikte anlaşmalı boşanma sistemi benimsenmiş olmasına rağmen, halen yürürlükte bulunan boşanmaya ilişkin mevzuat, kusur esasına dayanan bir boşanma sistemine sahip olduğumuzu göstermektedir (Özdemir, 2015, s. 30,31). Söz konusu yürürlükte bulunan bu kusur esasına dayanan mevzuatın gerçekten boşanma ve sonrasında tarafları yıprattığı söylenebilir. Örneğin özel bir boşanma sebebi olarak düzenlenmiş olan zina sebebiyle açılacak olan boşanma davası öncesinde, tarafların bunu delillendirmek maksatlı girişimleri hem çocuklar hem de taraflar açısından çok sıkıntılı sonuçlar doğurabilmektedir. Nitekim boşanma sağlanmış olsa bile tarafların boşanma sonrasındaki sosyal hayatları da bu durumdan etkilenebilmekte ve taraflar arasında şiddetin artmasına sebep olabilmektedir.

2. ABD'de Aile Hukukuna İlişkin Güncel Gelişmeler (Kaliforniya Örneği)

Bilindiği üzere ABD hukuk sistemi, Türk hukuk sisteminde olduğu gibi tek bir yasama organı tarafından kurulan tek bir hukuk düzenine sahip değildir. ABD'de federal devlet sistemine bağlı olarak her eyaletin kendi oluşturmuş olduğu hukuk sistemi mevcuttur. Bununla birlikte federal düzenlemelerin üstünlüğü, eyalet hukuk sistemleri tarafından kabul edilmektedir. Nitekim federal anayasanın yanında her bir eyaletin kendi anayasası bulunmakla birlikte, federal yasama organının koyduğu yasalar yanında eyalet yasama organlarının koymuş olduğu yasalar da bulunmaktadır (Gül, 2012, s. 5). ABD'de bu hukuki sistemin hüküm sürdüğü göz önünde bulundurulduğunda aile hukukuna ilişkin düzenlemelerin her bir eyalette farklılaşması ve farklı uygulamaların söz konusu olması mümkündür. Dolayısıyla çalışma kapsamında ABD aile hukukuna ilişkin topyekûn bir değerlendirmede bulunmak mümkün

değildir. Bu sebeple aile hukukuna ilişkin olarak Kaliforniya eyaleti incelenmek suretiyle bir çıkarım yapmaya çalışılacaktır.

Kaliforniya’da aile hukukuna yönelik 1 Ocak 1970 tarihinde yürürlüğe giren 1969 tarihli Aile Hukuku Yasası ile birlikte boşanmaya ilişkin önemli bir değişiklik yapılmıştır. Değişiklik öncesi eşlerin evlilik birliğini sona erdirebilmeleri için mutlaka bir kusur ileri sürmeleri gerekmektedir. Bilindiği üzere bu sisteme kusura dayanan boşanma sistemi denilmektedir. 1969 tarihinde yapılan bu değişiklikle birlikte kusura dayanan boşanma sisteminden vazgeçilmiştir (Buehler, 1995, s. 100). Nitekim değişiklik öncesi evlilik birliğini sona erdirebilmek için zorunlu bir şart olarak aranan kusur şartı, boşanma sürecinde tarafları yalan beyan ileri sürerek boşanmayı sağlamaya, bir kusur atfedebilmek için çaba içerisine girerek birbirlerini ve çocuğu yıpratmalarına sebep olmaktaydı. Yapılan bu değişiklikle birlikte uygulamadaki bu sıkıntı giderilmiş oldu. Kaliforniya Eyaletinde bu konuda bir düzenleme yapılmadan önce bütün eyaletlerde evlilik birliğinin sona erdirilebilmesi için aynı şart aranmaktaydı. Nitekim Kaliforniya sonrasında diğer eyaletlerde de aynı yönde düzenlemeler yapılmıştır.

Aile hukukuna ilişkin olarak güncel Kaliforniya yasalarına bakılacak olursa kadın ve erkek arasında eşitliğin sağlandığı görülmektedir. Nitekim evliliğin gerçekleştirilebilmesi için her iki taraf açısından da 18 yaş aranmış, evlilikle birlikte tarafların soyadını değiştirmesi gerekliliği gibi bir zorunluluk aranmamıştır. Bu noktada taraf iradelerine öncelik verilmiştir. Nitekim her iki tarafın da evliliğin geçerli olduğu süre boyunca edinilen mallarda eşit bir şekilde hak sahibi olduğu hüküm altına alınmıştır. Boşanma sonrası çocuğun velayeti noktasında her iki tarafında eşit haklara sahip olduğu vurgulanarak, hâkimin karar verirken çocuğun yararını, sağlığını ve güvenliğini göz önünde bulundurmak suretiyle karar vereceği kanunda ifade edilmiştir. Bunlara ek olarak boşanma sonrasında çocuğa nafaka vermek noktasında da eşler eşit olarak sorumlu tutulmuşlardır (California Legislative Information, 2020).

3. CEFL Kapsamında AB Ülkelerindeki Aile Hukukuna İlişkin Gelişmeler

Bilindiği üzere orta çağın başlarından 18. yüzyılın sonlarına kadar Roma-Kilise hukuku Kıta Avrupası’nda hukukun temelini oluşturmuş ve bu temel üzerinde Avrupa Hukuk Bilimi oluşmuştur. Avrupa’da bu şekilde ortak bir hukuk biliminin doğmasına Roma-Kilise hukukunun orta çağdan beri “yazılı akıl” olarak kabul edilmesi ve üniversitelerde uzunca bir zaman boyunca güncel hukuk olarak okutulması etkili olmuştur. Ancak zamanla hukukta ortak dil olarak kullanılan Latincenin etkinliğini yitirmesi, Latince yerine yerel dillerin etkinlik göstermeye başlaması, 1789 Fransız İhtilali sonrası aydınlanma düşüncelerinin hukuka etkisi ve ulus devletlerin doğması ile birlikte “ius commune” olarak adlandırılan ortak hukuk geçerliliğini yitirmiştir. Devletlerin ulusal hukukları etkinlik kazanmıştır (Oğuz, 2000, s. 44,45).

1990’ların başından itibaren yeniden Avrupa özel hukukunda uyumlaştırma çabaları söz konusu olmuş ve ortak bir Avrupa hukuk bilimi oluşturma yönünde adımlar atılmaya başlamıştır. Bu bağlamda Avrupa’nın çeşitli ülkelerinde Avrupa özel hukukuna yönelik olarak çalışma grupları oluşturulmuştur.

Bu çalışma grupları spesifik hukuki meselelerde ortak birtakım hükümleri oluşturmak maksadıyla çalışmalar yapmıştır. İlk olarak sözleşme hukukuna yönelik birtakım çalışmalar yapılmış, akabinde haksız fiile yönelik ortak hükümler oluşturmak maksatlı bilimsel çalışmalar yapılmıştır (Özkan, 2017, s. 185-189). Daha sonrasında ise aile hukuku alanına yönelik olarak ortak bir kanun modeli oluşturmak amacıyla Eylül 2001’de CEFL kurulmuştur. Komisyonun temel amacı Avrupa’da aile hukukunun uyumlaştırılmasına yönelik olarak öncü bir teorik ve pratik uygulama başlatmak ve üye devletlerde aile hukukuna ilişkin çeşitli yasal meselelere ortak bir çözüm oluşturmaya çalışarak bir uyumlaşma sağlamaktır (Commission on European Family Law, 2020).

Avrupa özel hukukuna ilişkin yapılan bu uyumlaştırma çabaları öncelikli olarak ticari meselelere ve sözleşme hukukuna yönelik olmuştur. Aile hukukuna yönelik uyumlaştırma hareketleri ise bu çabaların gerisinde kalmıştır. Şüphesiz ki toplumların sosyo-kültürel farklılıkları, değer yargılarındaki ve yaşayış biçimindeki farklılıklar, ahlaki ve etik değerler noktasındaki farklılıklar ortak bir aile hukuku idealini zorlaştırmıştır. Ancak Avrupa birliğinde sınırların kalkması ve serbest dolaşım hakkının tanınması ve üye devletler arasındaki sıkı ilişkiler pratikteki bir takım hukuki sıkıntıları (özellikle yabancı unsurlu evliliklerde) beraberinde getirdiği için, aile hukuku da bu uyumlaştırma çabalarının bir öznesi haline gelmek durumunda kalmıştır. Nitekim üye bir devlette hukuka uygun olan evliliğin veya hukuka uygun olan bir boşanmanın diğer bir üye devlette hukuka aykırı olabileceği sorunsalı göz önünde bulundurulduğunda aile hukukuna yönelik uyumun sağlanması gerekliliği de gözler önüne serilmiş olacaktır. İşte CEFL’in çalışmaları bu noktada üye devletlere yönelik olarak ortak bir aile hukuku ilkelerini yaratarak, üye devletlerin ulusal düzeydeki kanun yapıcılara ilham kaynağı olmak ve üye devletler arasında bir uyumu sağlamak amacına yöneliktir (Yılmaz, 2008, s. 95,96). Nitekim CEFL’in kararları sadece tavsiye niteliğinde olup, üye devletler açısından bir bağlayıcılığı bulunmamaktadır.

CEFL yapmış olduğu çalışmalar neticesinde boşanma, nafaka ve ebeveyn sorumluluklarına ilişkin bir takım aile hukuku ilkelerini yayınlamıştır. Komisyonun açıklamış olduğu bu tavsiye niteliğindeki ilkelerin genel gerekçesi ise, üye ülkelerde farklı olan aile hukuku birleştirmek, eşlerin ve evlilik birliğinin menfaatlerini dengeleme isteği, karı koca arasındaki eşitliği fiilen sağlama ve zayıf durumda olan çocukların menfaatlerinin korunmasıdır (Şıpka, 2006, s. 167).

CEFL’in yayınladığı bu ilkelere göre zayıf olan eşin ve çocukların menfaatleri ihlal edilmediği sürece boşanmanın yasal bir hak olduğu, anlaşmalı boşanma olduğu takdirde bunun herhangi bir şarta bağlanmadığı, tek tarafın isteği halinde boşanma durumu söz konusu olduğunda bir yıllık fiili ayrılık şartının arandığı görülmektedir. Bununla birlikte boşanmanın gerçekleşmesi için evlilik birliğinin temelden sarsılması gibi bir şartın aranmadığı görülmektedir. Söz konusu ilkeler incelendiğinde boşanma hallerinde tarafların iradesi ön planda tutulmakta, devlet müdahalesinin mümkün olduğunca sınırlı tutulması gerektiği ve bununla birlikte de evlilik birliğinde zayıf olanın korunması gerektiği yönünde bir eğilim bulunmaktadır (Yılmaz, 2008, s. 95,96).

Üye ülkelerdeki aile hukukuna ilişkin mevcut duruma bakılacak olursa hepsinde boşanmanın yasal olduğu ve bu konuda farklılık bulunmadığı görülmektedir. Boşanmanın gerçekleşebilmesi için evlilik birliğinin temelden sarsılması ilkesi geniş çapta kabul görmüştür. Bununla birlikte boşanmanın en önemli sonucu olan velayet konusunda ülkelerin büyük çoğunluğunda, çocuğun velayetinin sadece anne veya sadece babadan birine bırakılabileceği yönündeki zorunluluk bulunmamakta olup, ortak velayetin de mümkün olabileceği kabul edildiği görülmektedir. Evlat edinme noktasında ise ilke kararları, evlat edilenin biyolojik ana-babasıyla bağlarının tamamen kopartılarak, evlat edinene verilmesi anlamına gelen “tam evlat edinme” sistemini benimsemiş, ancak birçok Avrupa ülkesi bu sistemi benimsememiştir (Yılmaz, 2008, s. 105-111).

Tüm bunların yanında Avrupa Hukukunda 1970’li yıllara kadar boşanma sebep ve sonuçlarında kusur esasının bulunduğu ve boşanmanın gerçekleşebilmesi için özel sebeplerin arandığı bir sistem bulunmaktaydı. Ancak 1970’li yıllardan sonra farklı zamanlarda ve içeriklerde değişiklikler yapılarak, genel manada boşanma sebebi olarak evlilik birliğinin temelinden sarsılmasının arandığı ve kusurun boşanmanın sebep ve sonuçlarında etkili olmadığı bir sistem kabul edilmiştir. Nitekim Avrupa’da şuan ki genel yaklaşım, tarafların boşanabilmeleri için birbirlerine kusur atfetmek zorunda olmadıkları, yani kusurun şart olarak aranmadığı bir sistemdir (Özdemir, 2015, s. 31,32).

Sonuç

Aile hukuku eskiden günümüze hukukun en dinamik alanlarından biri olmuştur. Nitekim aile kurumu insanlığın başlangıcından itibaren hep var olmuştur. İnsanlık tarihi boyunca aile kurumunun varlığı ve bu kurumun içerisindeki ilişkiler farklı toplumlarda, farklı kültürlerde, farklı inançlarda hep çeşitlenmiş ve dolayısıyla aile hukukuna yönelik olarak dünya genelinde hep farklı hukuki yaklaşımlar ve normlar ortaya çıkmıştır. Her ne kadar farklı toplumlarda farklılaşan hukuki kurallardan bahsedilse bile bu hukuki kurallar hep evlenme, boşanma, nafaka, velayet gibi ortak konulara odaklanmıştır.

Geçmişten günümüze çok farklı kültürler, inançlar ve toplumsal yapılar oluşmuş olsa da son yıllarda aile hukukuna yönelik olarak bir takım evrensel yaklaşımlardan bahsedebiliriz. Nitekim çalışma kapsamında da aile hukukunun gelişimi bütün toplumlarda kadın ve erkek arasındaki eşitliği sağlama ve aile hukukuna ilişkin kurallarının bu kapsamda gelişimi şeklinde ortaya çıkmıştır. CEDAW kapsamında hem Türkiye ve hem bu sözleşmeye taraf olan diğer ülkeler kendi aile hukuku hükümlerini buna uygun şekilde güncellemişler ve ulusal mevzuatlarında kadın ve erkek arasındaki eşitsizlikleri çok büyük ölçüde gidermişlerdir.

Avrupa’da aile hukukunun gelişim serüvenine baktığımızda, orta çağdan 18. yüzyıla kadar hâkim olan ve sonra dağılan hukuk birliği sürecinin, son yüzyıllarda yeniden sağlanmaya çalışıldığı görülmektedir. Nitekim bu hukuk birliğini sağlama noktasında aile hukukuna yönelik çalışmalar geç te olsa 2000’li yıllarda artarak gerçekleşmiştir. Nitekim AB devletleri açısından birlik içerisindeki ülkelerde serbest dolaşım ilkesinin kabulü ve ülkeler arasındaki sınırların şeffaf olması sebebiyle hukuki düzendeki farklılıklar uygulamada sıkıntılar çıkartmaktaydı. Dolayısıyla bu kapsamda bilimsel

çalışmalar yapmak ve Avrupa ülkelerine ilham kaynağı olmak için CEFL kurulmuştur. CEFL Avrupa ülkelerine yönelik olarak aile hukuku ilkelerini yayınlamıştır. Birçok Avrupa ülkesinin ulusal kanunlarını yayınlanan bu ortak aile hukuku ilkelerine göre şekillendirdikleri ve güncelledikleri görülmektedir.

Çalışma kapsamında sözü geçen ülkeler karşılaştırıldığında hemen hemen hepsinde bireylerin evlilik birliği kurmakta taraf iradelerinin ön planda olduğu, yine bu evlilik birliğine son verme durumunda taraf iradelerine önem verildiği, devletlerin bu noktada korumacı bir yaklaşım sergilemediğini görmekteyiz. Nitekim hemen hemen hepsinde eşlerin anlaşmalı olarak boşanabildiği bir hukuki zemin bulunmaktadır. Ancak Türkiye'nin Avrupa devletleri ve ABD (Kaliforniya özelinde) karşısında bir noktada ayrıldığı görülmektedir. Nitekim boşanma sistemi olarak Avrupa devletlerinde ve ABD de büyük oranda kusur aranmayan bir sistem kabul edildiği görülmektedir. Türkiye'de ise herhangi bir boşanma davasında hâkimin boşanma sebeplerinin değerlendirirken kusur araştırması yapması kanuni bir gerekliliktir. Bu durum evlilik birliğine yönelik olarak Türkiye'de, kıyaslanan diğer devletlere göre devletin daha fazla korumacı davrandığını göstermektedir. Nitekim diğer devletlerde kusur aranmaması evlilik birliğinin sona erdirilebilmesini daha da kolaylaştıran bir etkidir.

Kaynakça

- Akıntürk, T., & Ateş, D. (2019). *Medeni Hukuk*. İstanbul: Beta Basım Yatım Dağıtım.
- Ataay, A. (1981). Bir "İnkılap" Yapıtı Olarak Medeni Kanun. *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, 49-58.
- Ayan, M., & Ayan, Ö. (2016). *Medeni Hukuka Giriş*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Badur, E. (2009). Ailenin Korunması Alanındaki Son Gelişmeler. *TBB Dergisi*(84), 63-92.
- Baygın, C. (2016). Tanzimattan Günümüze Aile Hukukunun Gelişim Serüvenine Kısa Bir Bakış. *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi*, 22(3), 453-462.
- Buehler, C. (1995). Divorce Law in the United States. *Marriage & Family Review*, 99-120.
- California Legislative Information. (2020, Ağustos 1). California Legislative Information: <https://leginfo.legislature.ca.gov/faces/home.xhtml>
- Commission on European Family Law. (2020, Temmuz 1). Commission on European Family Law: <https://ceflonline.net/> adresinden alındı
- Gül, İ. (2012). *Türk ve ABD Hukukunda Medeni Ceza*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul: Yeditepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Güven, K. (2015). Türk, İsviçre ve Alman Hukukunda Boşanma Sebepleri ve Esasları Hakkında Karşılaştırmalı Bir İnceleme. *Başkent Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 35-56.
- Koçhisarlıoğlu, C. (1988). Aile Hukukunda Eşlerin Eşitliği. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 251-279.
- Könezoğlu, B. (2006). *Aile ve Ailenin Korunması*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Mevzuat Bilgi Sistemi. (2020, Haziran 5). T.C. Cumhurbaşkanlığı Mevzuat Bilgi Sistemi: <https://www.mevzuat.gov.tr/> adresinden alındı

- Oğuz, A. (2000). Sözleşmeler Hukuku Alanında Hukukun Birleştirilmesi. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 49(1), 31-65.
- Örücü, E. (2011, Nisan 1). Kültürel Çeşitlilik ve Resmi Hukuk: Çok Kültürlülük ve Euroseptizm. *Küresel Bakış*, 1(1), 107-128. (A. Murat, Çev.) Ankara, Ankara, Türkiye: Türkiye Adalet Akademisi.
- Özdemir, S. (2015). Türk Hukukunda Boşanma Sİsteminde Revizyon İhtiyacı. *Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni*, 35(1), 29-46.
- Özkan, Z. (2017). Avrupa Özel Hukukunun Uyumlaştırılması. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 157-199.
- Öztan, B. (1995). Medeni Kanun'un Kabulünün 70'inci Yılında Aile Hukuku. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 44(1), 79-125.
- Reyhani Yüksel, S. (2014). Türk Medeni Kanunu Bakımından Kadın-Erkek Eşitliği. *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*(2), 175-200.
- Şıpka, Ş. (2006). Avrupa Birliği Aile Hukuku ve CEFL (Avrupa Birliği Aile Hukuku Komisyonu, Prensipleri, Amaçları ve Yapılan Çalışmalar). *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*(10), 163-172.
- Üskül Engin, Z. (2012). Medeni Kanun ve Toplumsal Dönüşüm. *I. Türk Hukuk Tarihi Kongresi* (s. 31-43). İstanbul: On İki Levha Yayıncılık.
- Yılmaz, C. (2008). Avrupa Birliği'nde Aile Hukuku'nun Uyumlaştırılması. *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi*, 14(1-2), 85-113.

TÜRKİYE MODERNLEŞMESİNDE AİLENİN DEĞİŞİMİ

Nuray DİŞİKARA*

Öz

Bu çalışmada, Türkiye'nin modernleşme serüveninin tarihsel sürecini dikkate alacak şekilde yapılan kaynak çalışması ile aile ve mahremiyet olgusu incelemiştir. Yapılan inceleme kapsamında; Batı toplumlarında modernleşme sürecinin şekillenmesi ve dönemsel olarak ilerleyişi ilk olarak ele alınmış, bu süreçte ailenin yaşadığı değişimler mahremiyet olgusu ile ilişkili olarak ortaya konulmuştur. Ardından ise Türkiye toplumunda modernleşmenin başlangıcı, hedefleri ve farklı tarihsel süreçler içerisinde şekillenmesi ortaya konularak, ailede yaşanan değişimler mahremiyet olgusu merkeze alınarak tartışılmıştır. Modernleşme, hem toplumu hem de toplum içindeki kurumları önemli ölçüde değişime uğratmıştır. Aile, bu kurumların başında gelmektedir. Her ne kadar ailenin farklı değişim koşullarına adapte olarak varlığını koruduğu iddiası söz konusu olsa da, bu süreç aileyi hem niteliksel hem de niceliksel olarak önemli dönüşümlere kapı aralamak durumunda bırakmıştır. Modernleşme, mahremiyete yönelik bir tehdit unsuru olarak sıklıkla ifade edilmektedir. Aile de bu kapsamda irdelenebilecek bir alandır. Ekonomik, sosyal ve kültürel alanda yaşanan değişimler toplum içerisinde kurulan ilişkilerde teması artırdığı gibi, aileyi de dışa açılmaya itmiştir. Modernleşme süreci, aileyi dönüştürmekle kalmayıp mahremiyet kavramını da dönüştürmüştür. Batı toplumlarının içsel dinamikleriyle şekillendirdikleri modernleşme süreci, Türkiye toplumunu da Osmanlı döneminde başlayan siyasi temelli değişim hareketleri ile birlikte önemli ölçüde etkilemiştir. Ancak, Türkiye toplumu modernleşme sürecini Batı toplumlarından farklı bir yol izleyerek deneyimlemiştir. Örneğin, Türkiye toplumunda mahremiyet noktasında değişimler yaşanmış olsa da Batı toplumlarında görüldüğü ölçüde bir esneklik yaşanmamıştır. Ancak, mahremiyetin aile yaşamında küçük bir alana hapsedilerek ilişkileri şekillendirme noktasında değişimlere neden olduğu düşüncesi üzerine şekillenen tartışmalardan da söz etmek mümkündür. Ailede mahrem alanın yaşadığı dönüşüm, aile içerisinde kabul gören değerlerde de değişim yaşanmasına neden olmuştur. Yaşanılan değişim süreçleri kapsamında ailenin dış mekanlar ile artan teması, mahrem alanın yaşadığı değişime sebep olarak nitelenebilecek önemli unsurlardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Modernleşme serüveninin aile ve mahremiyet olgusu temelinde meydana getirdiği bütün bu tartışmalar, Batı toplumları ve Türkiye toplumunun yaşadığı dönüşüm süreçleri referans alınarak incelenen kaynaklar çerçevesinde ortaya konulmuş ve iki toplum açısından farklı sonuçlara varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Modernleşme, Mahremiyet, Modern aile.

The Family's Change in the Modernization of Turkey

Abstract

* Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Anabilim dalı Yüksek Lisans Öğrencisi, Nuray.dk5@hotmail.com

This study examines the phenomenon of family and privacy regarding the searches about the historical process of modernization of Turkey. Within the scope of the examination; the shaping and periodic progress of the modernization process in Western societies are first discussed and the changes experienced by the family in this process were revealed in relation to the phenomenon of privacy. Then beginning of modernization in Turkey's society, targets, and the formation in different historical processes by revealing, changes in the family were discussed with the phenomenon of privacy. Society and institutions in society have changed dramatically by modernization. Family is one of the institutions. There is a claim that the family adapts to different conditions. Yet, in this process family had to deal with qualitative and quantitative transformations. Modernization is expressed as a threat to privacy. Also, the family can be searched on this subject. While economic, social, and cultural changes increased contact in the society, the family had pushed to open up outside. The process of modernization has changed not only the family but also the concept of privacy. The process of modernization, which was formed by the internal dynamics of Western societies, had a major impact on the society in Turkey with the political change that began in the Ottoman period. However, Turkish society has experienced the process of modernization by following a different path from Western societies. For example, the concept of privacy had changed a bit but it was not as flexible as Western Societies. However, it's possible to say that there are arguments about privacy can shape the relationships within the family. The transformation of the intimate area in the family has also caused a change in the accepted values within. Within the scope of the processes of change experienced, the increasing contact of the family with the outdoor spaces is one of the important factors that can be described as the change in the intimate area. All these discussions that the modernization adventure has created on the based on the phenomenon of family and privacy, reference inhabited process of transformation experienced by Western society and the society in Turkey, have been put forward in the framework of the investigated sources and, the different conclusions were found in terms of both communities.

Keywords: Modernization, Privacy, Modern family.

Giriş

Aile, toplumda yaşanan değişimleri yansıtıcı bir kurumdur. Tarihsel ve kültürel süreçler her toplum için farklı toplumsal dinamiklerle şekillenmekte ve farklı toplumsal yapılar meydana getirmektedir. Toplumun herhangi bir alanında yaşanan değişim, o toplumdaki diğer alanlara da sirayet ederek bütüncül bir dönüşümü meydana getirmektedir. Aile de bu noktada, toplumsal değişme süreçlerinden hem etkilenen, hem de bu süreçleri şekillendirebilme gücüne de sahip olan bir kurum olarak ele alınabilmektedir. Aile, her toplumda var olan ve varlığını da geçmişten günümüze sürdüren bir kurum olarak, modernleşme tartışmalarının odağında olmuştur.

Modernleşme süreci; aile yapılarını, ailenin işlevlerini, aile içi ilişkileri ve aile içerisinde rollerin paylaşımını, bireylerin toplumsal alandaki ve aile içerisindeki konumlarını dönüştürmüştür (Bayer, 2013, s 104-106). Modernleşme sürecinin ayrılmaz parçaları olan sanayileşme ve bürokratikleşme süreçlerinde aile kurumu farklı açılardan değişim yaşamış olsa da, bu süreçlere ayak uydurmuş ve varlığını her zaman korumuştur (Bozkurt, 2013, s 270). Farklı yaşam biçimleri ve benimsenen yeni değerler ile birlikte, farklılaşmış bir aile yapılanması meydana gelmekte ve aile kurumu yaşanan değişimlere, değişimin hem bir parçası, hem de aynası olarak ayak uydurmaktadır.

Mahremiyet konusu, ailenin niteliksel dönüşümü bakımından önemli bir boyuttur. Küreselleşme, modernleşmenin yaşattığı dönüşümlerin devamı olarak toplumsal alanı dönüştürdüğü gibi aileyi de hem biçimsel hem de niteliksel açıdan dönüşüme uğratmıştır. Aile, mahrem bir alan niteliği taşıırken, sözü edilen süreçler ile birlikte kamusal alana taşınması, aile içi ilişkilerin kamuoyu önünde tartışılır hale gelmesi; Giddens'in de dediği gibi, mahremiyet patlamasının yaşandığı bir dönemi karşımıza getirmiştir. Modernleşmiş ve küreselleşmiş bu dünyada, kitle iletişim araçlarının yaygın kullanımı da bu mahrem alanı dönüşüme uğratan önemli unsurlardandır. Aile, yapısal değişimler ile birlikte küçülme yaşamış olsa da insanlar arasındaki temas gün geçtikçe artış göstermeye ve aile içi ilişkiler de görünür olmaya devam etmiştir (Bayer, 2013, s 106-108). Mahrem alan ve görünür olma arasındaki çelişki de bize değişimin sinyallerini vermektedir.

Bu çalışma kapsamında, toplumsal değişme noktasında sözünü ettiğimiz bu durumlar dikkate alınarak, Türkiye'nin modernleşme serüveninde ailenin yaşadığı değişimlere değinilecektir. Çalışma, Türkiye'de modernleşme ve yaşanan modernleşme sürecinin ailede meydana getirdiği değişimleri ortaya koymayı amaçlarken, aynı zamanda hem toplumsal dönüşümden hem de mahremiyet dönüşümünden söz etmektedir. Modernleşmenin meydana getirdiği değişim sürecinde, mahremiyet kavramı çerçevesinde ailede hangi noktaların değişime uğradığı ortaya konulmaya çalışılmıştır. Modernleşme sürecinin ailenin mahremiyetini yeniden nasıl inşa ettiğini incelemek için, doküman araştırması yapılmıştır.

Aşağıdaki bölümlerde ilk olarak; ailenin kavramsal ve kuramsal açıklamasına yer verilmiştir. İkinci sırada; modernleşme sürecinin gelişimi ve bu sürecin aile üzerinde meydana getirdiği değişim ile ilgili tartışmalar yer almaktadır. Çalışmada üçüncü sırada ise Türkiye'de modernleşmenin seyri ve aile üzerindeki etkileri incelenirken, aynı zamanda Türkiye'de modernleşme süreci üzerinden ailenin mahremiyetindeki değişim ışığında tüm bu süreçler özetlenmeye çalışılmıştır.

1. Aileye Yönelik Kavramsal ve Kuramsal Yaklaşımlar

Aile, her toplumda varlık gösteren; ancak yapısal ve işlevsel özelliklerinin toplumlar arasında farklılıklar da gösterdiği bir kurumdur (Oktik, 2018, s 1). Geleneksel Kızılderili Navajo kabilelerinde, eşler asla bir arada yaşamazlar; erkekler kendilerine ait toplu bir mekanda yaşarlarken, kadınlar anne ve kız kardeşleriyle birlikte yaşamaktadırlar. Yine Afrika'da yaşayan Masai kabilesinde erkekler yakın bir arkadaşının eşiyle birlikte olmak isteyebilir ve eğer eşler bunu ret ederler ise kabalık yapmış kabul edilir (Bozkurt, 2013, s 259). Aile, gösterdiği farklılıklara rağmen bütün toplumlarda karşımıza çıkmakta ve hem toplumun en küçük birimi olarak kabul görmekte, hem de bireyin dahil olduğu ilk sosyal grup olarak işlev görmektedir. Ailenin varlığı insanlık tarihi kadar eskilere dayanmakta ve her tarihsel dönemde aile, o toplumda var olan din, siyaset, eğitim, ekonomi gibi pek çok toplumsal durumu yansıtmaktadır (Oktik, 2018, s 2). Aileden söz edildiğinde, toplumun hemen her alanı ile iç içe olan bir kurumdan söz edilmektedir.

Ailenin çeşitli tanımları karşımıza çıkmaktadır. Birleşmiş Milletler tanımına göre; *“Aile, kan, yasa ve evlilik yoluyla birbirlerine belirli derecede akrabalıkları bulunan hane halkı üyelerinden meydana gelir.”* şeklinde ifade edilirken, Türkiye koşulları dikkate alınarak yapılan bir tanımlamada;

“Aile, kan bağılılığı, akrabalık ilişkisi bulunan ve çoğunlukla aynı evde yaşayan fertlerden oluşan, fertlerin cinsel, psikolojik, sosyal, kültürel ve ekonomik ihtiyaçlarının karşılandığı, fertlerin topluma uyum ve katılımlarının sağlandığı ve düzenlendiği temel bir toplumsal birimdir.”

şeklinde ifade edilmiştir (Oktik, 2018, s 3). Her ne kadar yapılan tanımlamalar ile kapsayıcı bir aile profili çizilmeye çalışılsa da, ailenin sahip olduğu farklı yapılar ve farklı fonksiyonlar sebebiyle evrensel bir aile tanımlaması yapabilmek güçleşmektedir. Aynı zamanda aileyi belirli tanımlara sığdırma çabası, bir anlamda onu sınırlandırmak ile eş değer olarak görülebilir (Aytaç, 2015, s 39-40). Her toplumda farklı formlarda karşımıza çıkan aile, her toplum için ve her toplumsal süreç için farklı bir tanımlama gerektirmekte; çünkü farklı toplumlarda ve farklı toplumsal süreçlerde farklı toplumsal değerler ile şekillenmektedir.

Aile, hem yapı hem de fonksiyon olarak da, dönemsel farklılıklar göstermektedir. Yapısal olarak sınıflamalar yapıldığında; geleneksel geniş aile, çekirdek aile ve çözülmüş aile gibi bir sınıflama yaygın olarak görülmektedir. Çekirdek aile, evli çift ve evlenmemiş çocukların bir arada yaşadığı aile iken; geleneksel geniş aile ise evli çift ve çocukların dışında aile yakınlarının da aynı evde veya yakın mesafelerde yaşayıp, sürekli ilişkiler kurduğu aile yapısına denilmektedir. Geleneksel geniş aileler daha çok kırsal alan ile ilişki kurulan ve hem üretimin hem de tüketimin birlikte yapıldığı ekonomik bir yapılanma olmasının yanında, bireylerin barınma, korunma, eğitim gibi ihtiyaçlarını da karşılamaktadır. Geleneksel geniş aile ve çekirdek ailenin yanı sıra, günümüzde aile bireyleri arasındaki iletişimin daha az olduğu çözülmüş aileler, tek ebeveynli aileler ya da aynı cinslerin evliliği ile oluşan farklı aile yapıları da söz konusu olmaktadır (Oktik, 2018 ,s 4-5). Farklı aile yapılarını da söz konusu kılan, toplumsal değişim süreçleri olmuştur.

Yapısal çeşitliliğin yanında aile, farklı fonksiyonları da üstlenen bir nitelik göstermektedir. Bu fonksiyonlar biyolojik, psikolojik, ekonomik, toplumsal ve kültürel alanların her birine tekabül etmektedir. Ailenin fonksiyonları noktasında William Fielding Ogburn'un tanımlamasına bakarsak; aile neslin devamlılığını, çocukların bakımı ve ekonomik güvenliğini, ebeveynlerin ve akrabaların toplumsal değer ve normları yani kültürün çocuklara aktarımını ve cinsel davranışı da düzenleme işlevi vardır (Bozkurt, 2013, s 261). Aile, sunduğu güven ve şefkate dayalı ortamda, bireylere sevgi ve arkadaşlık ortamı da sunmakta ve ailede çocuk, hem ailenin imkanlarını hem de sosyal statüsünü miras almaktadır, Ogburn'a göre aile, sosyal statü sağlayıcı bir işlev de üstlenmektedir (Bozkurt , 2013 , s 261). Yaşanılan değişim ve dönüşümler, ailenin sözünü ettiğimiz bu işlevlerini de zamanla dönüştürmüştür. Ancak dönüşüm yaşasa da bireylere sunduğu biyolojik, psikolojik ve toplumsal ortam ile çeşitli doyum sağlayıcı işlevlerinin yanında, eğitim ve ekonomi gibi alanlarda da pek çok görevi üstlenmiş olması halihazırda reddedilemeyecek bir gerçektir.

Sosyologlar, evrensel nitelikte değerlendirdikleri aile kavramını ele alarak toplumu çözümleme hedefine yönelmişlerdir. Kuramlar da bir olaya nasıl yaklaşacağımız noktasında bizleri yönlendirme, bize bir yaklaşım sunma niteliği taşımaktadır. Aile ile ilgili olarak kuramlar; boşanma oranlarının artışı, evlilik yaşının gecikmesi, aile içerisindeki ilişkiler, ailenin mahremiyeti veya kadınların çalışma hayatına katılımı gibi değişimlerin açıklanması noktasında farklı yaklaşımlar ile aileyi anlamaya yardımcı olmaktadır (Oktik, 2018, s 9). Aileyi anlamaya yardımcı olan ise farklı yaklaşımların sunduğu birbirinden farklı bakış açıları ile ailenin farklı boyutlarının ele alınıyor olmasıdır.

Klasik dönem kuramcıları aile araştırmaları noktasında, aile ve evliliğin tarihi ve ailenin tarihsel süreç içerisinde geçirdiği dönüşümleri modern dönemlere gelinceye değin açıklamaya yönelmişlerdir. 1924 yılında Amerikan Sosyoloji Cemiyeti bir aile birimi kurmuş ve yine aynı yıllarda Boston Üniversitesi ailevi yaşam eğitimi noktasında sistemli bir ders programı oluşturmuştur. Aile konusunda sistemli, teorik çalışmaların yapılmaya başlanması asıl olarak 1950’li yıllardan sonra gerçekleşmiştir. 1980’lerden sonra yapılan çalışmalar, hem niteliksel hem de niceliksel olarak çeşitlenmektedir. Yapılan çalışmalar pozitivist metodolojinin yanında, yorumlayıcı ve eleştirel yaklaşımlara da yer verir hale gelmiştir. Sosyolojinin ana kuramlarının yanında, ailevi gelişim kuramı ve sistem kuramı gibi özelde aileye yaklaşımları da ortaya çıkarmıştır (Canatan ve Yıldırım, 2013, ss 33-36). Günümüze yaklaşıldığında, Anthony Giddens gibi ileri sanayi toplumu ile ilişkili çağdaş sosyoloji teorileri ile aileyi yeniden açıklamaya çalışan isimler karşımıza çıkmaktadır (Oktik, 2018, s 20). Aileyi sosyolojideki kuramlar açısından aşağıdaki gibi özetlemek mümkündür.

Yapısal İşlevselcilik Kuramı; toplumu bir sistem olarak değerlendirmiştir ve aile de bu sistemin en küçük birimi olarak görmüştür. Aile, hem kendi içerisindeki hem de toplumdaki diğer sistemler ile sürekli ilişki halindedir. Aile, işlevlerini yerine getirdiği ölçüde toplumsal düzenin sürdürülmesine katkı sağlamış olacaktır (Oktik, 2018, s 9-11). *Çatışma Kuramı*; toplumu, gücü elinde bulunduranların güçsüzler aleyhinde kararlar aldıkları ve güçsüzlerin de gücü elde etmek adına mücadelelere giriştiği bir alan olarak görür. Aile de bu mücadeleler içerisinde, kapitalizmin mahrem alan olarak nitelediği bir yer haline gelmiş ve kapitalist sisteme işçilerin üretimini sağlayan bir alan olarak değerlendirilmiştir (Oktik, 2018, s 14-16). *Feminist Kuram*; güç, mücadele ve çatışma kavramları çerçevesinde kadın ve erkek arasındaki ilişkiye odaklanmaktadır. Kadının toplumdaki ve ailedeki konumu ve sömürüsüne de dikkat çeker. Kadının, aile içerisinde ücreti ödenmeyen emeğinin kapitalist sistem içerisinde sömürüldüğünü ifade eder. Erkeğin çalışma ortamında sağlayamadığı duygusal doyumunun ailede sağlanmasını istemektedir kapitalist sistem (Oktik, 2018, s 17-18). *Sembolik Etkileşimcilik*; bireylerin gündelik yaşamlarında belli sembollere yükledikleri anlamlar aracılığı ile iletişime girdiklerini söyler. Toplumu da bireylerin gündelik yaşamındaki bu etkileşimlerinin bütünü olarak ifade etmektedirler. Bireyler, kendi davranışlarını şekillendirebilir konumdadır ve çeşitli değer ve beklentileri öğrenerek rol oynayan aktör konumuna erişmektedir. Aile de bireylerin öğrendikleri ve oynadıkları roller bağlamında ele alınmaktadır (Oktik, 2018, s 18).

İleri sanayi toplumlarını inceleyen çağdaş teorisyenlerin de aileyi inceledikleri görülmektedir. Giddens, “*Mahremiyetin Dönüşümü*” kitabında aileyi ele almıştır. Ailenin, geçmiş yıllarda olduğu gibi ekonomik üretim amacı ile kurulmadığını, romantik aşk ve cinsel cazibeye dayalı olarak kurulduğunu ortaya koymaktadır (Oktik, 2018, s 20). Beck ve Beck-Gernsheim’e göre, hem toplumsal hem de kişisel ilişkiler dönüşüm yaşamıştır. Artık bireyler, pek çok konuda olduğu gibi evlilikte de ekonomik nedenlere veya zorlamaya dayalı olarak karar almamaktadırlar. Toplumsal ve bireysel özgürlüklerin arttığı bir dünyada, bireyler pek çok seçenek arasından özgürce seçimler yapmaya başlamaktadırlar. Kadınların çalışma hayatına dahil olmaları ve toplumsal statülerinde yaşanan dönüşümler ile birlikte, evlilik oranları düşerken boşanma oranlarında da artış meydana gelmektedir. Aşk, bu dönüşümlerin merkezinde olan bir kavramdır. İlişkiler, doyum sağlama veya doyum sağlayamama esasına dayanır (Oktik,2018, s 20-21). Bauman ise artık dünyanın akışkan bir yapıya sahip olmaya başladığını ve insanlar arası ilişkilerin de daha kırılgan ve güvensiz ilişkiler olmaya başladığını iddia etmektedir (Oktik, 2018, s 22). Bauman, modern dünyayı çözümlerken aşk ve arzu noktasında ikili bir ayrım ortaya koymaktadır. Arzunun modern dünyada tüketilen, aşkın ise hem özel hem de korunmaya ihtiyacı olan bir durum olduğunu ileri sürmektedir. Bu ilişkilerin karmaşıklığında bireyler artık modern dünyada hem özgür hem de güvensizliğe dayalı ilişkiler kurmaktadır (Oktik, 2018, s 22-23). İleri kapitalist toplum ile şekillenen yeni toplum yapısı, aileyi ve aileye yaklaşımları da bu şekilde yeniden inşa etmiştir.

2. Modernleşme ve Ailenin Değişimi

Aile, geçmişten günümüze pek çok değişim ve dönüşüme maruz kalmış ve bu değişim ve dönüşümlere adapte olmuştur. Modernleşme süreci de bu değişim ve dönüşümü hazırlayan unsurlardan biridir. Modernleşme kavramı, etimolojik olarak Latince “modo” ve “modernus” kelimelerinden türetilmiştir (Baransel, ty, s 75). Gelişmemiş ve gelişmekte olan ülkelerin, modern olarak nitelendirilen Batı toplumlarına erişimini ifade etmektedir (Kongar, 2017, s 227). Modern, yaşadığımız zamana atılgı ifade ederken, modern toplum ise günümüzdeki toplum anlamını taşımaktadır. Modernleşme kavramı da, eski zamanların toplum tipinden günümüzdeki topluma doğru değişimi ifade etmektedir (Kongar, 2017, s 227-228). Toplumların geçirdiği bu değişim süreci, bir çok kuramcı tarafından ele alınmıştır; Tönnies “cemaat ve cemiyet” ayrımı ile, Durkheim “mekanik ve organik toplum” ayrımı ile, Marx ise “feodal ve kapitalist toplumlar” ayrımı ile gözümüze çarpan çeşitli isimlerdendir (Baransel, ty, s 76)

Modernleşmenin temelleri de hümanizm, rönesans ve Aydınlanma düşüncesine dayanmaktadır. Aydınlanma, insanı kendisi dışındaki tüm otoriteleri terk etmeye iter. Aklın egemenliğinde, bütün sınırlamaları ve sınırları aşmış bir yaşama yönelme söz konusudur (Turgut, 2017, s 104). Düşünce alanında yaşanan bu dönüşümleri teknolojik gelişmeler takip ederken, Sanayi Devrimi’nin gerçekleşmesi de ekonomik gelişmeleri beraberinde getirmiştir. Üretimin artık fabrikalarda yapılmaya başlaması ile birlikte artan iş gücü ihtiyacı, insanları da üretimin mekanı olan kentlere doğru bir harekete it-

miştir. Kentler de toplumsal değişimin merkezinde yer almaya başlamıştır (Turgut , 2017 , s 106-107). Bu kapsamda kentler, bireylere yeni bir yaşam biçimi sunar hale gelmiştir.

Modernleşme ile birlikte değişimin görünür olduğu alanlar; ekonominin kendi kendini idame ettiriyor olması, kültürün maddi ve manevi unsurlarında değişimler meydana gelmesi ve kültüre yeni unsurların eklenmesi, toplumu oluşturan sosyal ve kurumsal yapıdaki farklılaşmalar ve bireylerin fiziki, sosyal ve psikolojik hareketliliklerinde hızlanmalar ile söz edebileceğimiz ekonomik, kültürel ve toplumsal alanlardır (Baransel, ty, s 77-78). Bu dönüşümler, iç içe geçmiş, birbirini etkileyen süreçlerdir ve çok boyutludur.

Modernleşme sürecinde gözden kaçırılmaması gereken noktalardan biri ise değişim ve dönüşümlerin her zaman ve her toplumda olumlu sonuçlar doğurmadığı ve olumsuzlukların da gözden kaçırılmaması gerektiğidir (Solmaz, 2011, s 55-56). Modernleşme, hedeflenen dışındaki değişimleri de meydana getirmiştir.

Sanayileşmenin yaşanması ile birlikte, feodal toplumların çözülerek kapitalist toplum düzenine geçilmesi ile birlikte, ekonomik üretimin yapıldığı geniş aile yapısının çözülerek yerini modern çekirdek ailelere bırakmaya başlaması, ailenin yaşadığı önemli bir dönüşüm olarak nitelendirilebilir. İngiltere toplumu üzerinde yapılmış olan incelemelere göre, modern çekirdek aile yapısı 1750'li yıllar ile birlikte ilk olarak burjuva sınıfında görülmeye başlanmıştır. Aile ilişkileri ele alındığında ise sermaye birikimine sahip olan koca, aile içerisinde gücü ve tahakküm kurabilme yetisini elinde bulunduran kişidir. Kadınlar ise çocukları yetiştiren, evin bakımını üstlenen ve kocasına hizmet yükümlülüğü bulunan bireylerdir. Kadınlar, özel alanda tutulmuşlardır ve sanayi toplumlarında mutlu bir evliliğin ve aile yaşantısının koşulu bu çerçevede şekillenen aile ilişkileri olarak görülmektedir. Erkekler özel alanı ve iş alanını birbirinden ayırmıştır. İş yerlerinde kurulan ilişkiler; katı yazılı kurallara dayanan, mesafeli ve rasyonel ilişkilerdir. Bu durumda, aileye de duyguları referans alan, sıcak ilişkiler düşmektedir (Adak , 2018 , s 28-29). Sanayi toplumuna geçiş ile birlikte, çalışma alanının özel alandan ayrıldığı ve bu ayrıma dayalı olarak hem aile içi ilişkilerin, hem de toplumsal ilişkilerin değişim gösterdiği bir döneme geçilmiştir.

Sanayi toplumlarında sözünü ettiğimiz bu ilişkiler burjuva ailesinde söz konusu olan ilişkilerdir. Ancak, yaşanan dönüşüm bir işçi sınıfı meydana getirmiş ve bu sınıfa ait bir başka aile yapısı şekillendirmiştir. Kırsal alanda tarıma dayalı üretim yapan topluluklar, Sanayi Devrimi'nin ardından toprağını terk ederek sanayi kentlerine akın etmeye başlamıştır. Kentlerde, hem toplumsal hem de ekonomik olarak zorluklar yaşayan işçi sınıfı aileleri karşımıza çıkmaktadır. Burjuva ailesinde söz konusu olan sıcak aile ortamının aksine, işçi sınıfının aldığı düşük ücretler nedeni ile ailenin bütün üyeleri çalışmak durumunda kalmıştır. Ailenin bütün üyeleri çalıştığından, ailede baba tahakkümünde değişim yaşanması, aile içerisindeki iş bölümü ve diğer ilişkileri de dönüşüme uğratmıştır. Ancak, bu işçi sınıfı aile yapılanması, burjuva sınıfı tarafından kendi ahlaki değerleri empoze edilerek kapitalist sisteme de uyumlu hale getirilmeye çalışılmıştır. Kadın ve çocukların da özel alana, dönmeleri hedef-

lenmiştir (Adak, 2018, s 30-31). Sanayi Devrimi'nin meydana getirdiği değişim, aynı toplumsal yapı içerisinde bile sınıfsal olarak birbirinden farklı aile biçimlerini karşımıza getirmiştir.

1980'ler dünyasına gelindiğinde ise yeni bir toplumsal düzen inşa edilmeye başlanmıştır. Küresel liberalizmin yükselişi, artan hak talepleri ve sosyal örgütlenmelerin ön plana çıkışı gibi iktisadi ve sosyal alanlarda yaşanan değişim ve küresel anlamda hareketlilikleri ve bütünleşme süreçlerini kapsayan bir döneme geçilmiştir (Küçük, 2019, s 29). Bu dönemde, üçüncü bir devrim niteliği taşıyan enformasyon devriminin gerçekleşmesi ile bilginin yükselişi, haberleşme ve hizmet sektörlerinin yaygınlaşması ile birlikte, 1980 sonrası dünyada ailenin toplumsal konumu da yeniden değişime uğramıştır. Kadınların çalışma hayatına dahil olması ile ailede ve toplumsal alanda güç dengeleri değişmeye başlamıştır. Bu durum, hem karı-koca ilişkilerini, hem de ebeveyn ve çocuk ilişkilerini önemli ölçüde dönüştürmüştür. Bireyler, hem evlenirken, hem de evlilik sürecinde daha fazla beklenti içinde olan ve daha fazla duygusal bağlılığa dayalı olan ilişkiler kurmaya çalışmışlardır. Ailenin yapı ve işlevlerinde farklılaşmalar da ortaya çıkmıştır. Ailede değişen durumlar; evlilik yaşının gecikmesi, evlenme ve çocuk sahibi olma isteğinin azalması, tek ebeveynli aile sayısının artışı, nikah dışı birliktelikler ve bu birliktelikler ile olan doğumların artışı, eşcinsel evliliklerin sayısındaki artış, çocuk sahibi olmak adına taşıyıcı annelik gibi değişik yollara başvurma gibi pek çok durum sayılmaktadır (Adak, 2018, s 31-33).

Modernleşme süreci ile birlikte aklın yükselişi ve duygusal alanın yeniden düzenlenmesi, aile kompozisyonlarında yaşanan değişimi etkileyen unsurlardan biri olmuştur. 1960'lar ile başlayıp 1980'lerde hız kazanan özgürlüğün yükselişi de bu dönem ile birlikte varlığından söz ettirmiştir. Bireylere partnerini seçebilme özgürlüğü sunulmuştur (Turgut, 2017, s 111-114). Bireylere sunulan bu özgürlük ortamı, ailenin kurulum süreci ile aile içerisindeki ilişkileri etkilemiştir.

Önceki dönemlerde aile, mahrem bir alan niteliği taşımış olsa da 1980'ler sonrası dünyanın meydana getirdiği yeni toplum yapısı, ailede mahremiyeti küçük bir alan ile sınırlamaya başlamıştır. Artık hem erkekler hem de kadınlar zamanlarının büyük çoğunluğunu iş yerlerinde geçirmek durumunda kalmaktadırlar. Bu durumda çocuklar da kreşlerde veya okullarda zaman geçirmektedirler. Bu zaruri durumlar dışında da zaten bireyler zamanlarını, özel yaşam alanlarında geçirmek yerine, kentteki farklı imkanları değerlendirerek geçirmeyi tercih etmektedir. Bu durum da aile içerisinde yaşanması gereken çoğu durumun aleni olarak yaşanmasına sebep olmuştur. İletişim teknolojilerinin yaygın kullanılmaya başlaması da modern toplumda mahremiyet kavramının değişiminde etkili olan diğer bir unsurdur (Turgut, 2017, s 107-110). Bütün bu süreçler, toplumsal alanda ve ailede mahremiyetin yaşadığı değişimi gözler önüne sermektedir.

3. Türkiye'de Modernleşme ve Ailenin Değişimi

Modernleşme, bütün dünya açısından köklü, geri dönülmez dönüşümleri meydana getirmiştir. Osmanlı'da ve Cumhuriyet döneminde, modernleşmek adına takip edilen yol Batılılaşma ile ilişkilidir (Aytekin, 2013, s 314-315). Türkiye'de modernleşme sürecini iki ayrı dönemde ele almak mümkündür. İlki, 18. yüzyılın son çeyreğinde başlayıp, 19. yüzyıl ile birlikte kurumsallaşmaya başlayan devlet

merkezli bir modernleşme sürecini ifade etmektedir. İkincisi ise 1950’li yıllar ile birlikte başlayan ve kırdan kente göç ile birlikte, devlet merkezli modernleşmenin karşısında iktisadi, siyasi ve kültürel değişimleri de merkeze alan alternatif modernleşme sürecidir (Akın, 2018, s 154). Her iki dönemde de farklı dinamikler ile birlikte, birbirinden farklı süreçler yaşanmış ve farklı sonuçlar meydana gelmiştir.

Batı toplumlarında modernleşme süreci yaşanmaktayken, Osmanlı’da modernleşmeyi sağlayıcı unsurlar söz konusu değildir. Bilgi, insan aklına değil, ilahi kaynağa dayanmaktadır. Osmanlı’da tarıma dayalı bir üretim söz konusuyken, Batı toplumları sanayileşmiş toplumlar haline gelmiştir (Aytekin, 2013, s 318). Zaman geçtikçe iki toplum arasındaki farklılaşma daha da artmıştır. Osmanlı, burjuva veya hakim bir tüccar sınıfı oluşturamadığından hem toplumsal alanda, hem de devletin işleyişinde güçlü bir bürokratik yapı oluşmuştur (Aytekin, 2013, s 318-325). Bu süreç, ulus devletin oluşumuna kapı aralarken, ulus-devlet aşamasında da bir süreklilik arz etmektedir.

Osmanlı Devleti, modernleşmenin başlangıcından itibaren arka arkaya birçok yenilik yapmış, ancak kendisini dayandırdığı nokta, ekonomi değil de siyaset olmuştur. Bu bağlamda modernleşme projesi, modernleşmeyi yürüten kadro ile millet arasına bir mesafenin girmesini de beraberinde getirmiştir. Osmanlı’da yaşanan modernleşme hareketleri yalnızca siyasete yakın kesimleri kapsar niteliktedir (Akın, 2018, s 155-157). Devlet eli ile işleyen, toplumsal dinamiklere dayanmadan şekillenen bir süreç yaşandığı için, bütün toplum bu sürece dahil olamamıştır. Hem Osmanlı’da hem de Osmanlı’nın dağılmasından sonra kurulan Türkiye’nin ilk dönemlerinde, modernleşme süreci kırsal bölgelerin dışında yürütülmüştür. Türkiye toplumunun bir bütün olarak modernleşmesi ancak 1950’li yıllardan sonra, kırdan kente göç ve çok partili demokratik hayata geçiş süreci ile başlamıştır (Akın, 2018, s 157-158).

Türkiye’de, İkinci Dünya Savaşı’nın ardından şekillenmeye başlayan yeni toplumsal, siyasi ve ekonomik düzen çerçevesinde siyasetin halk tabanına yayıldığı, baskıcı bir devlet anlayışından hem milli hem de liberal bir sosyo-ekonomik yapı şekillenmeye başlamıştır. Bu yapıyı şekillendiren önemli olayların başında, 1950’ler ile Demokrat Parti iktidarı ve çok partili yaşam pratiği gelmektedir. Tarım reformu, dış ticarete serbestleşme, sanayileşme, özel sektöre tanınan öncelikler, işçilere yönelik yapılan düzenlemeler, ithal ikamecilik gibi uygulamaya konulan iktisadi politikalar, kamuya ait arazilerin kullanıma açılması, köylüye sağlanan üretim aracı ve ucuz kredi imkanı Demokrat Parti iktidarı ile 1950’lerde söz konusu olmuştur (Kanca, 2012, s 60-61). Yaşanılan bu süreç, toplumsal alanda köklü dönüşümlere ortam hazırlamıştır.

1950’lerde yaşanan kırdan kente mekânsal değişimler ile de birlikte de eğitim, ekonomi ve toplumsal alanda pek çok değişim yaşanmıştır (Akın, 2018, s 157-158). Bu süreç, kırsal alanda yaşayanları hem geleneklerinden hem de topraklarından kopararak kentlere yöneltmiş ve bu tarihten sonra kentlerin yapısı tamamen değişmiştir. Toplum, artık ücretli işçi haline gelmeye başlamış ve toplumun pek çok alanında geri dönülemeyecek derecede yapısal değişimler yaşanmıştır. Toplumda ilişkiler, kurumlar, değerler, düşünceler gibi birçok nokta değişime uğramıştır (İçli, 2002, s 248).

1980’li yıllara gelindiğinde ise 24 Ocak Kararları, 12 Eylül Askeri Darbesi, 1982 Anayasa değişikliği ve dünyada hakim olan küreselleşme dalgası çerçevesinde yeni bir yapılanma meydana getirmiştir (Küçük, 2019, s 25-30). Toplumun bir taraftan apolitize edilmeye çalışıldığı, siyasetteki açığın din ile kapatılmaya başlandığı, muhafazakar anlayışın yükseliş yaşadığı bir ortam şekillenirken; diğer taraftan sivil toplum hareketlerinin ön plana çıkmaya başladığı ve nitelik değiştirdiği, kadın hareketleri ve çevre hareketleri gibi yeni konuların gündeme gelmeye başladığı, siyasi hoşgörü ortamının şekillendiği, ekonomideki liberal politikaların ön plana çıktığı ve dünya konjonktürüne paralel olarak neo-liberal söylemlere kapı aralandığı bir toplumsal yapı da şekillenmeye başlamıştır (Küçük, 2019, s 31-42). Bu çerçevede ulus devlet ideallerinin öneminin azaldığı, devletin küçüldüğü, bir tüketim kültürünün oluşmaya başladığı, iletişim olanaklarının arttığı yeni bir dönem yaşanmaya başlamıştır (İçli, 2002, s 249-251). Hem hareketlilikler hem de farklılaşmalar daha fazla hız kazanmış ve görünür olmaya başlamıştır.

Osmanlı’dan başlayarak ele aldığımız Türk modernleşmesi süreci, bir bütün olarak toplumun her alanında dönüşüm meydana getirmiştir. Osmanlı İmparatorluğu, modernleşme sürecinden önce aslında toplumsal alana pek de müdahale etmeyen, evrensel varlığını korumayı hedefleyen bir yapı göstermiştir (Aytaç, 2014, s 124). Ancak, modernleşme süreci ile birlikte Osmanlı, yüzünü Avrupa’ya dönmüş ve Avrupa’daki kurumlar, değişim noktasında hedef alınarak izlenmek istenmiştir. Osmanlı Devleti’nde bu kurumların başında aile gelmekte ve temel hedef; ailevi ilişkiler, ailede çocuğun eğitimi gibi pek çok alanın dönüştürülmesidir (Aytaç, 2015, s 127). Osmanlı Devleti’nin, Ziya Gökalp’te de görülen, güçlü ailenin güçlü millet ve devletin temeli olacağı, düşüncelerinden hareket ederek, aile üzerine hedefler ortaya koyduğu söylenebilir (Gümüş, ty, s 85). Modernleşme hareketinin Türk toplumunda ilerleyişi bir ideali de karşımıza getirmiş ve bu çerçevede yeni nesil oluşturmak hedeflenmiştir (Akin, 2018, s 155-157). Aileyi değişimin temeline koyma düşüncesi de, yeni nesil oluşturma idealleri ile ilişkilidir.

Aileyi dönüştürme hedefleri çerçevesinde; aile içi ilişkiler, ailenin algılanış biçimleri, kadınların çalışma hayatına ve kamusal alana dahil olmaları gibi pek çok problem de tartışılmaya başlanmıştır. Aynı zamanda kadın ve erkeğin algılanışı modernleşme çerçevesinde, Avrupa ile ilişki kurularak ele alınmıştır. İslam toplumları ile Avrupa toplumlarında kadın ve erkeğin algılanışı oldukça farklılık göstermekte ve modernleşme sürecinde bu durum ahlaki yozlaşma tartışmalarını da gündeme getirmektedir (Aytaç, 2015, s 128-129). Bu noktada, Osmanlı’da cinsel denetimi kontrol altında tutmaya yönelik modernleşme çizgisi izlenilmek istenildiği söylenebilir (Aytaç, 2015, s 130). Yani Avrupa toplumlarından farklı olarak belirli konular denetim altında tutulmuştur.

Örneğin, Osmanlı Devleti’nde, aile yaşamı ve aile içerisindeki ilişkiler bir mahrem alan olarak dizayn edilmiştir. Özellikle yaşanan yerlerin mekânsal özellikleri bu mahremiyet anlayışına uygun şekilde inşa edilmiştir. Evler avluya açılmaktadır ve ev içerisindeki pencereler de sokaklara değil, avluya bakmaktadır. Eve gelen yabancılar, ilk olarak avluda karşılanmaktadır. Evlerin bulunduğu sokaklar ise dar ve çıkmaz sokaklar şeklinde dizayn edilmiştir. Hem evin hem de sokakların bu şekilde

tasarlanması, kadınları bir anlamıyla sokaktan yalıtma, yani mahrem alanda tutmak gibi düşüncelerle ilişkili olarak ele alınmıştır (Aytaç, 2015, s 131-132). Osmanlı'da, cinselliğin denetim altına alınmasının bir yolu da evlilikten geçmektedir (Aytaç, 2014, s 133). Osmanlı'da, evlilikten aile içi yaşana kadar pek çok alan mahremiyet kuralları çerçevesinde inşa edilmiştir.

Osmanlı Devleti'nde modernleşme, kadınlar ve kadınlardan yola çıkarak aile üzerine yapılan düzenlemeler, eğitim aracılığı ile yapılmıştır. Kadınlara belirli mekânlara gitmeyi kısıtlamak veya örtünme ve giyinme usulleri sunmak yerine, eğitim aracılığıyla kadınlardan modern aileyi inşa edecek bireyler yetiştirmeleri beklenmiştir (Sancar, 2014, s 217-218). Aile ile ilgili yapılan düzenlemeler, sadece kadınların yaşam şartları ve eğitimleri ile sınırlı kalmamış, aynı zamanda evlilik, nişanlılık, boşanma veya evlilik ilişkileri gibi pek çok konu kanun ile düzenlenir hale gelmiştir. Kadınlar, öncelikle annelik görevi üzerinden ele alınmıştır. Aile, toplumun temeli olarak görülmüş ve toplumun mutluluğu ailenin mutluluğuna bağlanmıştır. Ailenin mutluluğu da kadına ve kadının terbiyesine bağlanmıştır. Kadına nesli yetiştirme görevi verildiği için, kadınların eğitime önem verilmiştir (Aytaç, 2015, s 40-43). Aynı zamanda hem aile hem de evlilik üzerinde cemaatin söz söyleme ve denetim yetkisi de söz konusuydu. Hem aile içerisinde hem de cemaat yapısında çocukların eğitimi teşvik edilmemekteydi (Aytaç, 2014, s 134-136). Osmanlı toplumunda eğitime verilen önem, aslında modernleşme hareketleri ile birlikte başlamıştır. Modernleşme hareketleri kapsamında artık aile, cemaatin düzenlediği bir yapı olmaktan çıkıp devletin düzenlediği bir yapı haline gelmiştir (Aytaç, 2015, s 163-164). Ancak her iki durumda da, yani cemaatin müdahalesinde de devletin müdahalesinde de mahrem alana bir müdahaleden söz etmek mümkündür.

Osmanlı siyasi yaşamında aileye bu denli önem verilmesinin sebeplerinden biri de, ailenin uyumu ve itaati ifade etmesidir. Nasıl aile içerisinde baba otoritesine bir itaat söz konusu ise devlete de bir itaat beklentisi söz konusudur. Güçlü devlet için mutlu bir aile ideali ileri sürülmüştür. Ancak modernleşme süreci ile birlikte, mutlu ailenin oluşumunu sağlayan temel unsurlarda da farklılık yaşanmıştır. Osmanlı toplumsal yapısında, aşk bir tutku veya hastalık olarak ifade edilmiştir. Aşkın sonunda, kavuşamama ve mutsuzluk olduğu için bireyleri sosyal hayattan soyutladığı düşünülmüştür. Ancak modern anlayış ile birlikte, evliliğin temelindeki duygu ve ailenin mutluluğunu sağlayan duygu aşk haline gelmiştir (Aytaç, 2015, s 151-155). Modernleşme süreci ile birlikte, evlilikte görücü usulü evliliklerin yanında aşka dayalı evlilikler tercih edilmeye başlanmıştır. Hatta bu durum romanlara konu olur hale gelmiş, aynı zamanda İstanbul gibi büyük şehirlerde insanlar, gazetelere evlilik ilanları vermeye de başlamışlardır (Aytaç, 2015, s 156-158). Modernleşme süreci ile birlikte artık evliliğin mahrem olmaktan çıkmaya başladığını yavaş yavaş görmekteyiz.

Osmanlı döneminden II Dünya Savaşı'nın yaşandığı döneme kadarki süreç, devlet merkezli yürütülmüş, hem toplumda hem ailede yaşanan değişimler devlet eliyle gerçekleştirilmiştir. II, Dünya Savaşı ile birlikte yaşanmaya başlanan süreç, Türk modernleşmesinde ikinci evre olarak değerlendirilmiştir. Bu süreç devlet merkezli değil, toplumsal iç dinamiklere dayanarak gerçekleşmiştir (Bayer, 2013, s 114). 1950'li yıllara geldiğimizde, toplumsal değişim anlamında yeni bir döneme geçtiğimizi

söyleyebiliriz. Bu dönemde yaşanan kırdan kente göç süreci, öncelikli olarak kırsal alanda erkeklerin çalışmak amacıyla kentlere göç etmesi ile başlamıştır. Ardından ailenin diğer üyelerinin de getirilmesi ile birlikte, gecekondularda başlayan yeni bir yaşam tarzı şekillenmiştir. Aileler, aynı bahçe içerisindeki gecekondularda, çekirdek aile nitelikleri taşıyan bir yapı gösterecek şekilde oturmaya başlamışlardır. Ancak yaşam tarzı olarak geniş aile özelliklerini sürdürmeye devam etmişlerdir. Bu nedenle, Türkiye'nin 1950'li yıllardan sonra yaşadığı süreç, işlevsel geniş aile özellikleri gösteren, geçiş ailesi olarak da nitelendirebileceğimiz bir aile yapısı ortaya koymuştur (Bayer, 2013, s 116).

Bu süreç kapsamında, kadınların hem eğitim hem de çalışma hayatına dahil olmaya başlamaları, aile içerisinde var olan hiyerarşik ilişkileri eşitlikçi ilişkilere doğru dönüşüme zorlamıştır. Kadınların çalışma hayatına dahil olması, kentleşmenin ilk dönemlerinde bireylerin ekonomik ihtiyaçları doğrultusunda gerçekleşmiştir. Osmanlı döneminde olduğu gibi Türkiye'de de kadının öncelikli olarak bir anne olması ve bir nesli yetiştiriyor olması gerçeği değişmemiştir. Yine de kadın, hem bir çalışan, hem bir anne, hem bir eş olmak gibi pek çok görevi bir arada üstlenmiş ve bu görevlerden üzerine düşen sorumlulukları yerine getirmek noktasında problemler yaşamıştır. Bu sebeple de eşinin yardımına duyduğu ihtiyaç, aile içerisinde toplumsal cinsiyete dayalı rollerin değişimine neden olmuştur. Kadınların eğitim ve çalışma hayatına dahil olması bir taraftan da evlilik yaşlarını geciktirmiş, diğer taraftan ise sahip olunan çocuk sayısında azalmaya gidilmiştir (Bayer, 2013, s 117-121). Bunlara dayanarak, 1950'li yıllardan sonra ailenin hem yapısal hem işlevsel açıdan önemli değişimler yaşadığını söylemek mümkündür.

Türk toplumunun modernleşme serüveninde, 1950'li yıllardan sonra ele alabileceğimiz diğer bir tarihsel dönem ise 1980'li yıllardır. 1980'li yıllar özellikle ailenin yapısı ve işlevlerindeki değişimlerden ziyade, mahremiyet kavramı çerçevesinde meydana gelen değişimler ile karşımıza çıkmaktadır. 12 Eylül'den sonra, basında uygulanan baskılar ve yine bu dönemde basının artan sermaye birikimi toplumsal alanda farklı bir etki meydana getirmiştir. Artık basında aile içi şiddet olayları, kocaların karılarını öldürmeleri, annelerin çocuklarını öldürmeleri veya kardeş cinayetleri gibi pek çok olay yer almaya başlamıştır. Daha önceleri mahrem olarak görülen ve gizlenme gereksinimi duyulan özel alandaki pek çok durumun kamuya taşınması ve kamuoyu önünde tartışılır hale gelmesi gibi bir durum yaşanmaya başlanmıştır (Gürbilek, 2001, s 53-54).

Bu bağlamda özel alan ve kamusal alan arasındaki çizgiler kalkmış ve her iki alanın iç içe geçtiği bir süreç başlamıştır. Bu süreçte, aynı zamanda özel hayata yönelik bir endüstriyel alanın da ortaya çıktığı söylenebilir. Yani artık özel hayata yönelik gazeteler, dergiler, sinema filmleri, romanlar ile birlikte, toplumsal hayat endüstriyel alanda yer bulmaya başlamıştır (Gürbilek, 2001, s 55). Mahrem alan ve buraya ait aşk, evlilik veya özel alana ait pek çok ilişki endüstriyel alanın konusu olmaya başlamıştır. Artık kamunun dili özel alana, özel alanın dili kamusal alana taşınmıştır. Yaşanılan bu değişimler ile birlikte, özel alan ile ilgili durumlar ve olaylar, bireyler arasında merak uyandırır hale gelmiştir.

Yaşanılan sürecin yeniden inşa ettiği toplumsal düzen ile birlikte, mahremiyet ile ilgili öne çıkan kavramlardan biri de, “aleniyet” kavramıdır. Daha önceleri evler, toplumsal alandan sığınacak bir mekân niteliği taşımaktayken, küreselleşen dünya ile birlikte artan iletişim olanakları, hem evin hem de ailenin bu niteliğinin değişimine sebep olmuştur. Mahremiyet kavramı, hem değişim göstermekte, hem de mahremiyetin alanı değişmektedir. İnternetin yaygın kullanımı ve sanal ağların sunduğu etkileşim ve bir diğerine ulaşım imkânının artışı da mahremiyetin sınırlarını dönüştürmüştür. Artık hem insan bedeni hem de yaşanılan mekânlar mahremiyet özellikleri açısından değişim yaşamıştır. Daha önceleri evde, aile içerisinde gizlilik temeline dayanarak inşa edilen mahrem alan, yine evin, ailenin dış dünyaya açılması ile birlikte dönüşmüştür (Gündoğdu, 2017, s 389-390). Hem aile dış dünyaya açılmış, hem de dış dünyada var olan olaylar, durumlar aile içerisine yerleşmeye başlamıştır. Bu durum, yaşam alanına müdahale ederek suç teşkil eder hale gelmiştir. Sözü edilen mahremiyet ihlalleri, Türk Ceza Kanunu’nda da yer bulmuştur (Şen, 2016, s 935-938).

1980’ler ile sözünü ettiğimiz basın alanında yaşanan değişim ve bireye sunulan bir diğeri ile temas imkanının artışının yanında, Türkiye’de ailenin, devlet ve kamusal tartışmalarının merkezi haline gelmesi de modernleşme süreci ile birlikte söz konusu olmaya başlamıştır. Osmanlı-Türk modernleşmesinde mahrem alan ideal kadın, ideal erkek ve ideal aile oluşturma çabaları çerçevesinde şekillenmiş; güçlü bir baba figürü ve eğitilmiş anneler oluşturulmak istenmiştir. Bu süreçte, hem toplumsal alanda hem de ailede iki cinsin bir araya geldiği ilişkiler daha fazla görünür olmuştur. Ailenin eğitim, edebiyat, medya, sinema gibi pek çok alana konu olmasının yanı sıra, Türkiye’de de hukuki ve siyasi düzenlemelere konu olduğu görülmektedir. Demografik ve ekonomik kaygılar ile kürtaj yasağı söyleminin ortaya çıkması, sezaryen ile doğumların reddedilmesi gibi durumlar kadın bedeni üzerinden ailenin mahremiyeti açısından ele alınabilecek örneklerdir. Yine Diyanet İşleri Başkanlığı’nın aile sorunlarını çözmeye yönelik uygulamalar ortaya koyması ve Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı’nın kurulması da mahrem alanın düzenlenmesine yönelik çeşitli uygulamalar noktasında karşımıza çıkan siyasi ve hukuki düzenlemelerdendir (Özkan Kerestecioğlu, 2014, s 10-21). Bu düzenlemeler, mahremiyet olgusuna bir diğer bakış açısını sunmaktadır.

Aile, mahremiyet konusunda çeşitli dönüşümler yaşamıştır. Modern toplumun evlilik usulü tanışarak evlenme usulüne dayanmaktadır ve Türkiye’de erkekler daha çok tanışarak, kadınlar ise görücü usulü ile evlenmektedir. Ancak her iki evlilik durumunda da ailenin onayı ön plandadır (Bayer, 2013, s 123-124). Evliliklerin tanışma usulüne dayalı olarak yapılması desteklense de, evlilik öncesinde özellikle kızların flört etmesi destek görmemektedir. Flört aşamasında destek görmeyen nokta ise cinsellik (ASAGEM, 2011, s 302-308). Türkiye’de çekirdek ailelerin sayısında artış yaşanmış olsa da, Batı toplumlarından farklı olarak geniş aile özelliklerini devam ettiren yani aile bağlarını tamamen koparmayan bir yapı söz konusudur. Türkiye’de evlilikler her ne kadar bir ömür esasına dayalı olarak kurulmuş olsa da, son yıllarda hem boşanmalarda hem de yeniden evlenenlerin oranlarında bir artış da görülmektedir (Oktik ve Değer, 2018, s 69-70). Aileler çocuklarının meslek seçimi, evlilik, evlilikten sonra doğum ve doğan çocukların yetiştirilmesi gibi pek çok konuda destekçi olmaktadır (Şentürk,

2008, s 23-24). Bu gibi durumlar incelendiğinde, birçok değişim yaşanmış olsa da Türkiye’de ailenin hala önemli bir konumda olduğunu göstermektedir.

Sonuç

Modernleşme sürecinin toplumda pek çok alanı dönüştürdüğünü söylüyoruz. Bu söylemden yola çıkarak aile de modernleşme süreci ile birlikte hem niteliksel, hem de niceliksel anlamda değişimler yaşamıştır. Aile yapıları, aile içerisindeki ilişkiler ve rollerin paylaşımı, ailenin üstlendiği işlevler pek çok açıdan değişim göstermiştir. Türk toplumuna gelindiğinde ise Batı toplumları ile arasında, yaşanan değişimler açısından benzerlikler ve farklılıklar karşımıza çıkmaktadır. Osmanlı döneminde itibaren Türk toplumunun modernleşme süreci siyasi temelli olarak ilerleyiş göstermiştir. Bu anlamıyla aile de devletin kontrol mekanizmaları arasına girmiştir. Toplumsal değişmeyi sağlama görevi aile kurumu ve aile içerisinde de kadınların görevi olarak nitelendirilmiştir. Bu durum, mahrem alan olarak niyelenen ailenin mahremiyet noktasında yaşadığı değişimin bir boyutunu ortaya koymakta ve mahrem alana yönelik benzer düzenlemeler günümüzde de söz konusu olmaktadır.

1950’li yıllardan sonra sözünü ettiğimiz süreç, ailenin yapısı ve işlevlerinde değişim yaşanmasına neden olmuştur. Türk toplumunda aile yapısı, geçiş ailesi olarak nitelendirilmiştir. Geleneksel değerlerin tamamen devreden çıkması söz konusu olmamakla birlikte, aile içerisinde var olan ilişkiler modernleşme süreci ile birlikte değişim göstermiştir. Aile, kentleşme süreci kapsamında kent yaşamına ayak uydurmak durumunda da kalmıştır. Kentleşme hareketleri süreci, hem bireylerin birbirlerinden beklentilerini evlilik noktasında artırırken, hem de bireylerin temasta bulundukları ortamların da sayısını arttırmıştır. Evlilikler, duygusal beklentiler temelinde kurulmaya başlanmış olsa da, mahrem alanın korunması adına, evlilikte sadakat düşüncesi her zaman var olmuştur.

1980’li yıllarla birlikte, aile içi ilişkilerin basında yer almaya başlaması ile birlikte, aile mahrem alandan çıkarak kamusal alana taşınmıştır. Bu dönüşümler ile birlikte kamusal ve özel arasındaki ayrım muğlaklaşmış ve kamusal özele, özel de kamusala taşınır hale gelmiştir. Aynı zamanda, bireylere sunulan iletişim olanakları da 1980’li yıllardan sonra Türkiye toplumunda mahrem alanı dönüştüren önemli etkenlerdendir. Bu kapsamda, Türkiye’de 1950’lilerden sonra yaşanan kentleşme hareketleri, 1980’lerden sonra yaşanan ailenin kamuoyuna taşınması ve iletişim olanaklarındaki artış ailenin mahremiyetini dönüştüren diğer bir boyuttur.

Modernleşme sürecinde ailenin değişimi ile ilgili yapılacak önemli değerlendirmelerden biri de, aile her ne kadar değişime uğrasa da Türkiye toplumunda geleneksel bağlarından tamamen kopmuş bir yaşam sürmemektedir. Ancak Batı toplumlarında olduğu gibi ailenin dışa açılmasından söz edilmektedir. Bu durum, mahrem alanın da dışa açılmasını, alenileştirilmesini beraberinde getirmiştir. Mahrem alanın dışa açılarak aile içi ilişkilerin bu bağlamda görünür hale gelmesi, aile içerisinde kadına ve çocuğa yönelik istismar gibi durumların da görünür hale gelmesini sağlamıştır. Ancak Batı toplumlarında sözünü ettiğimiz cinsel özgürlük anlayışının Türkiye toplumunda söz konusu olmadığı, bireylerin flörtte cinselliğe karşı çıkmaları, evlilik dışı birliktelikleri onaylamamaları gibi durumlardan

anlaşılabilir. Mahrem alanın dönüşümü noktasında, Batı toplumlarında ön planda olmayıp Türkiye toplumunun modernleşme serüveninde ön plana çıkan bir unsur ise devlet eli ile yapılan düzenlemelerdir. Türkiye toplumunun modernleşme serüveni dünya konjonktüründen bağımsız düşünülemez; ancak yapılan incelemeler kapsamında, Batı toplumlarından farklı olarak Türkiye’de aile, modernleşme kapsamında değişim yaşamış olsa da toplumsal ve siyasi alanda önemini korumaktadır.

Kaynakça

- Adak, Nurşen (2018). *Değişen Toplumda Değişen Aile*, Ankara, Siyasal Kitapevi.
- Akın, Mahmut Hakkı (2018). İki Modernleşme Arasında Türkiye’de Siyasal Kültür Değişmesi ve Medya, Türkiye İletişim Araştırmaları Dergisi, s 154-164.
- Aytaç, Ahmet Murat (2015). *Ailenin Serencamı*, Ankara, Dipnot Yayınları.
- Aytekin, Arif (2013). Osmanlı-Türk Modernleşmesinin Düşünsel, Ekonomik ve Bürokratik Kodları, SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi sosyal Bilimler Dergisi, sayı 30, s 313-329.
- Baransel, Atilla (ty). Toplumsal ve Kültürel Değişme Olarak Modernleşme.
- Bayer, Ali (2013). Değişen Toplumsal Yapıda Aile, Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, cilt 4, sayı 8.
- Bozkurt, Veysel (2013). *Değişen Dünya’da Sosyoloji*, Bursa, Ekin Yayınevi.
- Canatan, Kadir ve Yıldırım Ergün (2013). *Aile Sosyolojisi*, İstanbul, Açılım kitap.
- Gümüş, Musa (ty). Türk Ailesi ve Modernleşme.
- Gündoğdu, Yusuf Bahri (2017). Mahremiyet Eğitiminin Temeli İnsanlık Şerefi: Ailenin Mesuliyetleri, Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi, cilt 7, sayı 2 , s 387-394.
- Gürbilek, Nurdan (2001). *Vitrinde Yaşamak*, İstanbul, Metis Yayınları.
- İçli, Gönül (2002). Türk Modernleşme Sürecinin Günümüzdeki Yönelimi, C. Ü. Sosyal Bilimler Dergisi, cilt 26, no 2, s 245-254.
- Kanca, Osman Cenk (2012). 1950-1960 Arası Türkiye’de Uygulanan Sosyo-Ekonomik Politikalar, Mustafa Kemal Ün,versitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, cilt 9, sayı 19, s 47-63.
- Kongar, Emre (2017). *Toplumsal Değişme Kuramları ve Türkiye Gerçeği*, İstanbul, Remzi Kitabevi.
- Küçük, Ayşe (2019). Türkiye’de Sosyal ve Siyasal Değişim: 1980 ve Sonrası, Harran Üniversitesi İİBF Dergisi, cilt 3, sayı 4.
- Oktik, Nurgün (2018). Aile ve Toplum: Sosyolojik yaklaşımlar. E. Oktik, Nurgün ve Ünal Reşitoğlu, Halime, *Aileyi Anlamak Disiplinler Arası Yaklaşım (s 1-30)*. Ankara, Nobel Akademik Yayıncılık.
- Oktik, Nurgün ve Değer, Ferhat (2018). Türkiye de Aile Yapısı ve Sorunlarına Kısa Bir Bakış. E. Oktik, Nurgün ve Ünal Reşitoğlu, Halime, *Aileyi Anlamak Disiplinler Arası Yaklaşım (s 53-72)*. Ankara, Nobel Akademik Yayıncılık.
- Özkan, Kerestecioğlu (2014). Mahremiyetin Fethi: İdeal Aile Kurgularından İdeal Aile Politikalarına. E. Nihal Boztekke, Başka Bir Aile Anlayışı Mümkün Mü? (s 10-22). İstanbul, Heinrich Boll Stiftung Derneği.
- Sancar, Serpil (2014). *Türk Modernleşmesinin Cinsiyeti Erkekler Devlet, Kadınlar Aile Kurar*, İstanbul, İletişim Yayınları.
- Solmaz, Bünyamin (2011). Modernlik ve Modernleşme Kuramlarına Yöneltilen Eleştiriler, Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, cilt 32, s 35-58.

- Şen, Celalettin (2016). İslam Hukuku Açısından Mahremiyet-Zaman İlişkisine Mukayeseli Bir Bakış, Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, cilt 7, sayı 1, s 927-946.
- Şentürk, Ünal (2008). Aile Kurumuna Yönelik Güncel Riskler, Aile ve Toplum, cilt 4, sayı 14.
- T. C. Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü (2010). Türkiye'de Aile Değerleri Araştırması, Ankara.
- Turgut, Faruk (2017). Tarihsel Süreçte Aile Kurumunun Dönüşümü ve Geleceğine Yönelik Çıkarımlar, Medeniyet ve Toplum, cilt 1, sayı 1.

Z KUŞAĞININ AİLE KURUMUNA BAKIŞI VE EVLENME KARARINA ETKİSİ ÜZERİNE BİR ÇALIŞMA

Mukadder Özkan BARDAKCI*

Öz

Kuşak kavramı insanların atalarını, ailesini, torunlarını insanlığın tamamını içine alan bir kavramdır. Her insan yaşamı boyunca belli kuşağa dahil olmaktadır. Ayrıca tarihsel süreçte farklı nesillerin yetişmesi ile birlikte yeni kuşaklar da meydana gelmektedir. 2000’li yıllarla birlikte Z kuşağı, sosyal bilimlerin oldukça dikkatini çekmiştir. Z kuşağının 1996-1997 doğumlu kişileri kapsadığı söylene de birçok kaynak 2000 ve sonrasında doğan nesli adlandırmak için kullanmıştır. 21.yy da ortaya çıkan bu kuşak “internet kuşağı” olarak da adlandırılmaktadır. İnternetsiz bir yaşamı tecrübe etmemiş bu nesil, teknoloji ve ağ sayesinde her şeye rahat ulaşmaktadır. Bu kuşağı oluşturanlar ekip çalışmasına yatkın olmamakla beraber bireysellikten öteye geçmekte zorlanmaktadır. “Dijital çocuklar” olarak da adlandırılan Z kuşağı, her şeyden çabuk sıkılan, iş beklentisi yüksek olan fakat hali hazırda hala üniversite mezunu olup işe katılım sağlamamış olan kuşağı oluşturmaktadır. Buna ek olarak, bilgiye sınırsız bir şekilde erişiyor olmaları, Z kuşağını daha öz güvenli ve kariyer odaklı bir nesil olarak da tanımlıyor. Kural tanımazlık, bireysellik, her şeye hızlı ulaşım, daha konforlu hayat tarzı beklentisi olan bu neslin evlilik kararına olan bakışı da, yaşadığı dönemin toplumsal özellikleri de dikkate alındığında, önceki kuşaklara kıyasla daha farklı olduğu düşünülmektedir. Kuşkusuz aile toplumu oluşturan temel bir kurum olmasının yanı sıra evlilik sürecinin tamamlanmasıyla birlikte başlar. Evlenme, evlenmeye karar verme önceki kuşaklardaki birçok insan için oldukça zor bir hale dönüşebilmektedir. Buna karşın Z kuşağının evlenme kararı ve aile kurumuna bakışının farklı olduğu düşünülmektedir. Bu sebeple, bu çalışmada Z kuşağını oluşturan bireylerin aile kurumuna ve evlenme kararına bakış açıları incelenecektir. Bu çerçevede araştırmanın evrenini Beyşehir ilçesi oluşturmakla birlikte örneklem olarak Ali Akkanat Kampüsünde yer alan İşletme Fakültesi (651 öğrenci), Turizm Fakültesi (169 öğrenci), Meslek Yüksekokulu (1790), Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu (321) öğrencileri seçilmiş ve anket uygulanmıştır. Araştırmada nicel araştırma tekniği kullanılmış olup basit rastgele örneklem yöntemi seçilmiştir. Veriler SPSS 20 paket programı ile analiz edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Z kuşağı, Evlilik kararı, Aile kurumu.

A Study on The Perspective of Z Generation to the Institution of Family and Its Effect on Marriage Decision

Abstract

* Arş. Gör. Selçuk Üniversitesi Beyşehir Ali Akkanat Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu Sosyal Hizmet Bölümü, mkddr50@gmail.com

The concept of generation is a concept that includes the ancestors, families and grandchildren of people as a whole. Every person is included in a certain generation throughout his life. In addition, with the growth of different generations in the historical process, new generations are also formed. In the 2000s, Generation Z has attracted the attention of social sciences. Although Generation Z is said to include people born in 1996-1997, many sources used it to name the generation born in 2000 and later. This generation that emerged in the 21st century is also called the "internet generation". This generation, which has not experienced a life without internet, can reach everything easily thanks to technology and network. Although those who make up this generation are not inclined to teamwork, they find it difficult to go beyond individuality. Generation Z, also referred to as "digital children", is the generation that gets bored quickly with everything, has high job expectations, but is still a university graduate and has not participated in the work. In addition, their unlimited access to information defines the generation Z as a more self-confident and career-oriented generation. It is thought that this generation's view of the marriage decision, which has the expectation of non-rule, individuality, fast access to everything, and a more comfortable lifestyle, is different compared to previous generations, considering the social characteristics of the period in which it lived. Undoubtedly, the family starts with the completion of the marriage process as well as being a basic institution that forms the society. Getting married, deciding to marry can turn into a very difficult situation for many people in previous generations. On the other hand, it is thought that Generation Z's decision to marry and view of the family institution are different. For this reason, in this study, the perspectives of the individuals forming the generation Z towards the family institution and the marriage will be examined. Within this framework, the population of the study is the Beyşehir district, and the students of the Faculty of Business Administration (651 students), Faculty of Tourism (169 students), Vocational School (1790), School of Applied Sciences (321) in Ali Akkanat Campus were selected as a sample and the questionnaire was applied. In the research, quantitative research technique was used and simple random sampling method was chosen. The data were analyzed with SPSS 20 package program.

Keywords: Generation Z, Marriage decision, Family institution.

Giriş

Dünyada geçmişten günümüze kavramlar ve olgular değişim göstermektedir. Özellikle teknolojik gelişmeler insanların yaşamları, hayata bakışları, hobileri gibi birçok alanda etki etmektedir. Bu durum da dünden bugüne yaşayan insanların yaşam dönemlerine göre, dönemim şartlarına göre gereksinimlerini ve hayata bakışlarını belirlemiştir (Yazıcı, 2019). İlk çağlarda yaşamını devam ettirmek için avcılık ve toplayıcılık yapan insanoğlu, buna uygun araç-gereç icat etmiş ve kıyafetlerini yaşam tarzını buna göre belirlemiştir. Geçen zaman ile beraber gün geçtikçe uzmanlık artmış ve dünya daha bireyselleşen bir dünya haline gelmiştir (Uysal, 2019). Tüm bu gelişmeler ışığında 21. yy da kuşakları değerlendirirken yeni tanımlamalar ortaya çıkmaktadır. Özellikle genç jenerasyonun tekrardan tanımlanması gerekmektedir. Kuran'ın (2020) da belirttiği gibi kuşakları incelerken içinde yaşanan coğrafi ve kültürel normların da dikkate alınması gerekmektedir. Bu sebeple 2020 gençliğini yani Z kuşağını tanımlarken tek bir tanımlamadan bahsetmek mümkün değildir.

Genellikle Z kuşağı denildiği zaman akla 1995-2010 yılları arasında doğan kimilerine göre ise de 2000 ve sonrasında doğan kuşak akla gelmektedir. Bu kuşağı tanımlarken doğrudan internet ve teknolojinin içine doğan ve kendinden önceki kuşaklarla farklılıklar gösteren nesil olarak tanımlanmaktadır. Daha önceki kuşaklar sosyalleşmeyi, alış-verişi ve çocukluğunu dışarıda geçirirken Z kuşağı birçok işini evden ayrılmadan yapabilmektedir. Dışarıdan içine kapanık olarak adlandırılan bu gençlerin özgüvenleri yüksek ve bilgiye çok hızlı bir şekilde ulaşmaktadırlar (Kıvanç, 2019). Tezcan'ın (2016) da belirttiği gibi insanlar yeni nesli bunalımlı, donanımsız, özgüvenleri eksik, kafeste yetişen, geçmişini ve kültürünü bilmeyen bireyler olarak görüyorlar. Ancak bu yeni nesil IQ seviyesi en yüksek nesil olarak tanımlanmaktadır.

Z kuşağının hayata bakışının ve hayatta beklentilerinin diğer kuşaklara göre farklı olmasından dolayı aile ve evlilik üzerine bakışının diğer jenerasyonlara göre farklı olacağı düşünülmektedir. İslam Can'ın da belirttiği gibi toplumda yer alan tüm kurumların yeri önemlidir, fakat aile kurumu tüm kurumların temeli olarak bilinmektedir. Bu yüzden aile hem bireysel hem de toplumsal yaşamın en işlevsel dinamiklerinden birini oluşturmakla birlikte yaşamın minyatürize edilmiş halini de yansıtmaktadır (Can, 2014). Aile, tüm toplumlarda kültürün devam edebilmesi için son derece önemlidir (Şentürk, 2009). Çocukların yetiştirilmesinden insanların sosyalleşmesine, temel bakım ihtiyaçlarının karşılanmasından kültürel kodların oluşmasına, eğitim ve arkadaşlık gibi ihtiyaçların karşılandığı bir okul olarak nitelendirilebilir (Ozankaya,1996). Aile evlilik birliğinin kurulması ile oluşan bir kurumdur. Geleneksel bir biçimde tanımlanacak olursa evlilik, ergin bir kadınla ergin bir erkeğin hukuki olarak bir araya getiren ve bu süreçte hem kadına hem erkeğe bazı haklar ve sorumluluklar veren ağıdır (Özdemir ve diğerleri).

Mavili-Aktaş ise (2009) evliliğin en spesifik özellikleri kadın ve erkek arasındaki bağı güçlü ve uzun oluşudur. Evlilikte kadın ve erkeğin birbirine yardım etmesi ve gereksinimlerini dikkate alması gerekmektedir. İki farklı kişinin bir araya geldiği ve karşı cinsi değiştirmek yerine onu olduğu gibi kabul ederek sürdürülmesi gereken bir ilişki ağı olarak tanımlar. Birlikte mutlu bir şekilde kurulan evlilik müessesesi mutlu bir aileyi oluşturacaktır. Her ne kadar evlilik ve aile aynı kavram olarak algılansa da birbirinden farklı olarak tanımlanmaktadır. Özgüven'e (2001) göre kadın ve erkeğin geleneksel ritüellere uygun ve kanuna dayanarak kurdukları insanların hayatında ruhsal, sosyal ve biyolojik fonksiyonları olan bir kurumdur. Ayrıca insanlar aile kurumu içerisinde kendini güvende hisseder, yakınlık duyar, dayanışma duygularının da artmasına yardımcı olmaktadır (Şentürk, 2009). Kuşaklar farklı dönemin, farklı kültürün, farklı bakış açılarının, farklı yaşam tarzlarının olduğu dönemler olduğu için birbirinden ayrılır ve farklı isimlerle adlandırılmışlardır. Farklı bir zaman diliminde doğmuş olmaları evlilik anlayışlarının ve aileye bakış açılarının da farklı olabileceği ihtimalini de akıllara getirmektedir. Bu sebeple bu çalışmada Z kuşağının aile kurumuna ve evlilik kararına bakış açıları incelenmeye çalışılacaktır.

1. Yöntem

Çalışmamızda Selçuk Üniversitesi Beyşehir Ali Akkanat Kampüsünde okuyan tüm üniversiteli gençlere ulaşılmaya çalışılmış olup, Covid 19 pandemi sürecine denk gelmesi katılımcılara ulaşmada

zorluk çekilmesi ile sınırlı olmuştur. Çalışmaya katılım sağlayan toplam öğrenci sayısı 187 dir. Bunlardan 8'i hariç, kalan öğrencilerin hepsi Z kuşağını oluşturan yaş aralığından oluşmaktadır. Örneklem grubu Beyşehir ilçesinde yer alan İşletme Fakültesi (651 öğrenci), Turizm Fakültesi (169 öğrenci), Meslek Yüksekokulu (1790), Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu (321) öğrencileri arasından seçilmiştir. Bu araştırmada basit rastlantısal örneklem yolu seçilmiştir. Salgının başlarında anketin planlanması öğrencilere iletişim araçları vasıtası ile ulaşılmaya çalışması, kolay ulaşılabilecek verilerin zor elde edilmesine yol açmıştır. Araştırmada verileri elde etmek amacıyla Z kuşağının bazı özelliklerini, evliliğe ve aile kurumuna bakışlarını belirleyebilme adına demografik sorularla birlikte 81 soruluk anket uygulaması yapılmıştır. Anket çalışmasında yöntem olarak nicel araştırma ve soru cetveli kullanılmış olup veriler SPSS 20 paket programı ile analiz edilmiştir. Çalışmada frekans yüzde dağılımı verilmiştir.

2. Bulgular

Tablo 1: Katılımcıların Sosyodemografik Özellikleri

Cinsiyet	Sayı (n)	Yüzde (%)
Kadın	134	71,7
Erkek	53	28,3
Doğum Yılı	Sayı (n)	Yüzde (%)
1995 ve öncesi	8	4,3
1996-2000 arası	117	62,6
2001 ve üstü	62	33,2
Medeni Durum	Sayı (n)	Yüzde (%)
Sözlü	2	1,1
Nişanlı	2	1,1
Bekar	179	95,7
Evli	3	1,6
Dul	1	,5
Bölüm	Sayı (n)	Yüzde (%)
Sosyal Hizmet	82	43,9
Acil Yardım ve Afet Yönetimi	20	10,7
Yönetim ve Bilişim Sistemleri Aş-	20	10,7
çılık	18	9,6
Uluslararası Ticaret	13	7,0
Bankacılık	17	9,1
Diğer	17	9,1
Mezun Lise	Sayı (n)	Yüzde (%)
Düz Lise	14	7,5
Meslek Lisesi	52	28,3
İmam Hatip Lisesi	24	12,8
Anadolu Lisesi	90	48,1
Diğer	6	3,2
Aile Gelir	Sayı (n)	Yüzde (%)
0-1500	17	9,1
1500-3000	77	41,2
3000-4500	43	23,0
4500-6000	25	13,4
6000-7500	13	7,0
7500 üstü	12	6,4
Anne Eğitim	Sayı (n)	Yüzde (%)
Okur Yazar Değil	20	10,7
İlkokul Mezunu	103	55,1
Ortaokul Mezunu	37	19,8
Lise Mezunu	18	9,6

Lisans ve Lisansüstü	9	4,8
Baba Eğitim		
Okur Yazar Değil	4	2,1
İlkokul Mezunu	70	37,4
Ortaokul Mezunu	38	20,3
Lise Mezunu	56	29,9
Lisans ve Lisansüstü	19	10,2
Yaşanılan Şehir		
Köy	28	15,0
Kasaba	8	4,3
İlçe	44	23,5
İl	48	25,7
Büyükşehir	59	31,6
Aile Türü		
Çekirdek	140	74,9
Geniş	35	18,7
Parçalanmış	12	6,4
Ebeveynlik Evlilik Durumu		
Resmi Nikahla Evli	170	90,9
Boşanmış	7	3,7
Anne veya Baba Vefat	10	5,3
Flört Durumu		
Evet	70	37,4
Hayır	117	62,6

Katılımcıların %71,7'si erkekken %28,3'ü kadındır. %62,6'sı 1996-2000 yılları arasında dünyaya gelmiştir. Katılımcıların %95,7'si bekar olup %43,9' u Sosyal Hizmet Bölümünü okumaktadır. Araştırmaya katkı sağlayan bireylerin %48,1'i Anadolu Lisesi Mezunuyken %41,2'si 1500-3000 TL arası aile gelirine sahiptirler. Eğitim düzeylerine bakınca annelerin %55,1 i ilkokul mezunu iken babaların %50,2'si ortaokul ve lise mezuniyetine sahiptir. Katılımcıların %57,3'ü ömrünün büyük kısmını il ve büyükşehirlerde geçirirken %74,9'u çekirdek ailesi içinde yaşamaktadır. Anne-baba evlilik durumuna bakıldığında %90,1 i resmi nikahla evli ve katılımcıların %62,6'sının flörtü bulunmamaktadır.

Tablo 2:Flört hakkında ne düşünüyorsunuz?

	Sayı(n)	Yüzde(%)
Eş Seçimi Önemli	110	58,8
Eş Seçimi Önemsiz	16	8,6
Eş Seçimi Kısmen Önemli	61	32,6
Toplam	187	100,0

Tablo 2 incelendiğinde araştırmaya katılan bireylerin eş seçiminde flört etmenin önemi sorulmuştur. Katılımcıların %58,8(110)'i önemli olduğunu %32,6(61)'sı da kısmen önemli olduğunu belirtmiştir.

Tablo 3:Flörtünüz ile evlenmeden önce beraber yaşar mısınız?

	Sayı(n)	Yüzde(%)
Evet	16	8,6
Hayır	150	80,2
Kararsızım	21	11,2
Toplam	187	100,0

Tablo 3 incelendiğinde araştırmaya katılan bireylerin %80,2(150) si flörtü ile birlikte yaşamayacağını %19,8(27)'si ise flörtü ile yaşayabileceğini ya da bu konuda kararsız olduğunu ifade etmiştir.

Tablo 4:Daha önce flört etmiş biri ile evlenir misiniz?

	Sayı(n)	Yüzde(%)
Evet	106	56,7
Hayır	33	17,6

Fark Etmez	48	25,7
Toplam	187	100,0

Tablo 4 incelendiğinde araştırmaya katılan bireylerin kendisinden daha önce biri ile flört etmiş biri ile evlenme durumuna evet ve fark etmez diyenler %82,4(154) iken hayır olarak belirtenler %17,6 kişidir.

Tablo 5:Eş seçimi noktasında size en uygun durum hangisidir?

	Sayı(n)	Yüzde(%)
Kararı Ben Veririm Kimseye Danışmam	10	5,3
Kararı Ben Veririm Sonra Ailemin Onayını Alırım	169	90,4
Kararı Ailem Verir Sonra Benim Onayımı Alır	8	4,3
Toplam	187	100,0

Tablo 5 incelendiğinde araştırmaya katılan bireylerin eş seçiminde en uygun durum olarak %90,4(169)u kararı ben veririm sonra ailesinin onayını alacağını belirtmiştir.

Tablo 6:Eş seçiminde fiziksel görünüm

	Sayı(n)	Yüzde(%)
Çok Önemli	50	26,7
Kısmen Önemli	130	69,6
Önemsiz	7	3,7
Toplam	187	100,0

Tablo 6 incelendiğinde araştırmaya katılan bireylere göre eş seçiminde fiziksel görünüş %96,3(180)'ü için önemli iken sadece %3,7 si için herhangi bir öneminin olmadığı tespit edilmiştir.

Tablo 7:Eş seçiminde dindar olmak

	Sayı(n)	Yüzde(%)
Çok Önemli	91	48,7
Kısmen Önemli	83	44,4
Önemsiz	13	7,0
Toplam	187	100,0

Tablo 7 incelendiğinde araştırmaya katılan bireylerin %93,(174) ü eş seçiminde dindar olmanın kısmen önemli ya da çok önemli olduğunu belirtmişlerdir. 187 kişinin sadece 13 ü eş seçiminde dindarlığın önemsiz olarak görüldüğü söylenebilir.

Tablo 8: Eş seçiminde kariyer sahibi olmak

	Sayı(n)	Yüzde(%)
Çok Önemli	71	38,0
Kısmen Önemli	97	51,9
Önemsiz	19	10,1
Toplam	187	100,0

Tablo 8 incelendiğinde araştırmaya katılan bireylerin eş seçiminde kariyere verilen önem incelendiğinde katılımcıların %62(116)'sı kısmen önemli ya da önemsiz olarak gördüklerini belirtmişlerdir.

Tablo 9:Eş seçiminde ekonomik durum

	Sayı(n)	Yüzde(%)
Çok Önemli	44	23,5
Kısmen Önemli	118	63,1
Önemsiz	25	13,4
Toplam	187	100,0

Tablo 9 incelendiğinde araştırmaya katılan bireyler eş seçiminde %86,6(162)'sı ekonomik durumun önemli ve kısmen önemli olduğu söylenebilir.

Tablo 10:Eş seçiminde aile durumu

	Sayı(n)	Yüzde(%)
Çok Önemli	95	50,8
Kısmen Önemli	74	39,6
Önemsiz	18	9,6

Tablo 12:Eş seçiminde kültürel durum

	Sayı(n)	Yüzde(%)
Çok Önemli	134	71,7
Kısmen Önemli	50	26,7
Önemsiz	3	1,6
Toplam	187	100,0
Toplam	187	100,0

Tablo 10 incelendiğinde eş seçiminde aile faktörü katılımcıların %90,4(169)'üne göre çok önemli ve kısmen önemli olduğu görülmektedir. Sadece %9,6' sı eş seçiminde karşı cinsin ailesine önem vermemektedir.

Tablo 11:Eş seçiminde aşk durumu

	Sayı(n)	Yüzde(%)
Çok Önemli	153	81,8
Kısmen Önemli	31	16,6
Önemsiz	3	1,6
Toplam	187	100,0

Tablo 11 incelendiğinde eş seçiminde aşk durumu %98,4 gibi ciddi bir oranla çok önemli ya da kısmen önemli olduğunun belirtildiği tespit edilmiştir.

Tablo 12 incelendiğinde eş seçiminde kültürel durum katılımcıların %28,3(53) üne göre kısmen önemli ya da önemsiz olarak nitelendirildiği görülmektedir.

Tablo 13: Eş seçiminde yaş durumu

	Sayı(n)	Yüzde(%)
Erkek-Kadından Büyük Olmalı	105	56,1
Erkek-Kadın Aynı Yaşta Olmalı	16	8,6
Fark Etmez	66	35,3
Toplam	187	100,0

Tablo 13 incelendiğinde evlilikte eş yaşları arası sorulduğunda katılımcıların %56,1 i erkeğin daha büyük yaşta olması gerektiğini belirtmiştir. %8,6 sı aynı yaşta olması gerektiğini savunurken %35,3 ü yaş durumunun fark etmediğini dile getirmiştir.

Tablo 14: Eş seçiminde eğitim durumu

	Sayı(n)	Yüzde(%)
Erkek Daha Eğitimli Olmalı	13	7,0
İkisi de Aynı Düzeyde Olmalı	111	59,4
Fark Etmez	63	33,7
Toplam	187	100,0

Tablo 14 incelendiğinde araştırmaya katılan bireyler eşlerin eğitim düzeyi için %59,4 ü eşlerin aynı eğitim seviyesinde olması gerektiğini dile getirmiştir.

Tablo 15: Eş seçiminde ekonomik durum

	Sayı(n)	Yüzde(%)
Erkeğin Ekonomik Durumu Daha İyi Olmalı	45	24,1
Kadının Ekonomik Durumu Daha İyi Olmalı	2	1,1
Her İkisi de Aynı Düzeyde Olmalı	64	34,2
Fark Etmez	76	40,6
Toplam	187	100,0

Tablo 15 incelendiğinde araştırmaya katılan bireylere eşlerin maddi durumları sorulmuştur. Katılımcıların %58,3'ü erkeğin ekonomik durumu daha iyi durumda olmalı ya da her iki cinsin aynı seviyede olması gerektiğini belirtmiştir.

Tablo 16:Eş seçiminde kültürel farklılık durumu

	Sayı(n)	Yüzde(%)
Çok Önemli	66	35,3
Kısmen Önemli	95	50,8
Önemsiz	26	13,9
Toplam	187	100,0

Tablo 16 incelendiğinde araştırmaya katılan bireylerin %86,1'i eş seçiminde kültürel farklılıkları çok önemli ya da kısmen önemli olarak görmektedir.

Tablo 17: Eş seçiminde etnik köken durumu

	Sayı(n)	Yüzde(%)
Çok Önemli	55	29,4
Kısmen Önemli	85	45,5
Önemsiz	47	25,1
Toplam	187	100,0

Tablo 17 incelendiğinde araştırmaya katılan bireylerin %74,9'u etnik kökenin eş seçiminde önemli olduğunu dile getirirken %25,1'ine göre etnik köken önemsizdir.

Tablo 18: Eş seçiminde ekonomik durum

	Sayı(n)	Yüzde(%)
Çok Önemli	39	20,9
Kısmen Önemli	105	56,1
Önemsiz	43	23,0
Toplam	187	100,0

Tablo 18 incelendiğinde araştırmaya katılan bireyler için ekonomik durum %79,1'ine göre kısmen önemli ya da önemsizdir. Çok önemli olarak gören kesim genel dağılımda %20,9'u yansıtmaktadır.

Tablo 19: Eş seçiminde siyasi görüş durumu

	Sayı(n)	Yüzde(%)
Çok Önemli	40	21,4
Kısmen Önemli	78	41,7
Önemsiz	69	36,9
Toplam	187	100,0

Tablo 19. incelendiğinde katılımcılara göre eş seçiminde siyasi görüş %63,1'i çok önemli ya da kısmen önemli olarak görürken %36,9'u önemsiz olarak nitelendirmiştir.

Tablo 20: Eş seçiminde yaş farkı

	Sayı(n)	Yüzde(%)
Çok Önemli	42	22,5
Kısmen Önemli	97	51,9
Önemsiz	48	25,7
Toplam	187	100,0

Tablo 20 incelendiğinde katılımcıların evlenecekleri kişi ile yaş farkı %25,7(48)'sine göre önemsiz olarak belirtmiştir.

Tablo 21: Kadın için ideal evlilik yaşı

	Sayı(n)	Yüzde(%)
18-23 arası	36	19,2
24-26 arası	122	65,2
27-29 arası	28	15,0
30 ve üstü	1	,5
Toplam	187	100,0

Tablo 21 incelendiğinde araştırmaya katılan bireyler ideal evlilik yaşını kadınlar için 24-26 olarak belirtenler tüm katılımcıların %65,2 sini oluşturmaktadır. Katılımcıların %19,2 si ise 23 yaş ve altını ideal evlilik yaşı olarak nitelendirmiştir.

Tablo 22: Erkek için ideal evlilik yaşı

	Sayı(n)	Yüzde(%)
18-23 arası	10	5,3
24-26 arası	88	47,1
27-29 arası	73	39,0
30 ve üstü	16	8,6
Toplam	187	100,0

Tablo 28: *Evlilik yapmanın amacı hayatı paylaşmak*

	Sayı(n)	Yüzde(%)
Çok Önemli	161	86,1
Kısmen Önemli	26	13,9
Toplam	187	100,0

Tablo 22 incelendiğinde erkekler için ideal evlilik yaşı olarak 24 yaş ve üstü görülmektedir. Katılımcıların %94,7'si 24 yaş ve üstünü seçerken sadece %5,3'ü 23 yaş ve altını ideal evlilik yaşı olarak belirtmiştir.

Tablo 23: *Evlilik için iş sahibi olmalı*

	Sayı(n)	Yüzde(%)
Çok Önemli	169	90,4
Kısmen Önemli	16	8,6
Önemsiz	2	1,1
Toplam	187	100,0

Tablo 23 incelendiğinde evlenebilmek için iş sahibi olmayı katılımcıların %90,2 ü çok önemli olarak belirtmişlerdir. Sadece %1,1'ine göre iş sahibi olup olmamak önemsizdir.

Tablo 24: *Evlilik için kariyer sahibi olmalı*

	Sayı(n)	Yüzde(%)
Çok Önemli	82	43,9
Kısmen Önemli	83	44,4
Önemsiz	22	11,8
Toplam	187	100,0

Tablo 24 incelendiğinde evlilik için kariyer sahibi olunması %44,4'ü kısmen önemsiz olarak belirtmişlerdir. %11,8'ine göre önemsizken %43,9' u için önemli olduğu söylenebilir. Bu orandan da anlaşılabacağı üzere, evlilik için kariyer önemli bir nokta olmamakla birlikte kariyer sahibi olamamanın evliliğin önünde engel olmadığı görülmektedir.

Tablo 26: *Evlilik neslin devamı için gerekli*

	Sayı(n)	Yüzde(%)
Çok Önemli	80	42,8
Kısmen Önemli	82	43,9
Önemsiz	25	13,3
Toplam	187	100,0

Tablo 26 incelendiğinde araştırmaya katılan bireyler evliliği neslin devamı için çok önemli ve kısmen önemli görenler %86,7'dir, Evliliği neslin devamı için önemsiz olarak görenler ise %13,3 dür.

Tablo 27: *Evlilik yapmanın amacı düzenli hayat yaşamaktır*

	Sayı(n)	Yüzde(%)
Çok Önemli	130	69,5
Kısmen Önemli	54	28,9
Önemsiz	3	1,6
Toplam	187	100,0

Tablo 27 incelendiğinde araştırmaya katılan bireylerin evlilik gerçekleştirilmesinin amacını düzenli hayat yaşamak olarak görenler %98,4 iken önemsiz olarak görenler %1,6'dır.

Tablo 28 incelendiğinde araştırmaya katılan bireylerin evlilik gerçekleştirilmesinin amacını hayatı paylaşmak olarak görenler %86,1 iken, kısmen önemli olarak görenler %13,9'dur.

Tablo 29: *Evlilik yapmanın amacı dinin emridir*

	Sayı(n)	Yüzde(%)
Çok Önemli	109	58,3
Kısmen Önemli	59	31,5
Önemsiz	19	10,2
Toplam	187	100,0

Tablo 29 incelendiğinde araştırmaya katılan bireylerin evlilik gerçekleştirilmesinin amacını dinin emrinin çok önemli olduğunu belirtenler %58,3 iken kısmen önemli ve önemsiz olarak görenler %41,7 olarak tespit edilmiştir.

Tablo 33:Evetse evlilik sizi neden korkutuyor?

	Sayı(n)	Yüzde(%)
Geçim Sıkıntısı Yaşamaktan	16	8,6
Sorumluluk Almaktan	41	21,9
Evlilik Sonrası Eşimin Değişmesinden	37	19,8
Evlilik Öncesi Yapabildiklerimi Sonrasında Yapamamaktan	20	10,7
Evlilikten Korkan Toplam Kişi	114	61,0
Hayır Diyenler	73	39,0
Total	187	100,0

Tablo 30: Evlilikte mutlu yuva için ekonomik refah

	Sayı(n)	Yüzde(%)
Çok Önemli	109	58,3
Kısmen Önemli	74	39,6
Önemsiz	4	2,1
Toplam	187	100,0

Tablo 30 incelendiğinde araştırmaya katılan bireylerin evlilikte mutlu yuvanın olması için ekonomik refahın çok önemli olduğunu düşünenler %58,3 iken kısmen önemli olarak görenler %39,6 önemsiz olarak görenler ise %2,1' dir.

Tablo 31: Evlilikte erkeğin aile ile yaşarım

	Sayı(n)	Yüzde(%)
Evet	10	5,3
Hayır	89	47,6
Fikrim Yok	15	8,0
Şartlara Bağlı	73	39,0
Toplam	187	100,0

Tablo 31 incelendiğinde araştırmaya katılan bireylerin erkeğin yanında yaşayıp yaşanmayacağı sorulmuştur. Katılımcıların %5,3 yaşayacağını, %47,6 sı yaşamayacağını, %8'i fikrinin olmadığını %39'u şartlara bağlı olduğunu dile getirmiştir.

Tablo 32:Evlilik sizi korkutuyor mu?

	Sayı(n)	Yüzde(%)
Evet	108	57,8
Hayır	79	42,2
Toplam	187	100,0

Tablo 32 incelendiğinde araştırmaya katılan bireylerden %57,8' i evlilikten korktuğunu %42,2 si korkmadığını dile getirmiştir.

Tablo 33 incelendiğinde araştırmaya katılan bireylerden evlilikten 114 katılımcı korkmaktadır. Bunların 16'sı geçim sıkıntısından, 41'i sorumluluk almaktan, 37'si eşinin değişmesinin korkmasından, 20'si evlilik sonrası evlilik öncesi yaptıklarını yapamamaktan korktuğunu belirtmiştir.

Tablo 34: Yaşadığınız ailede kendinizi mutlu hissediyor musunuz?

	Sayı(n)	Yüzde(%)
Evet	129	69,0
Hayır	10	5,3
Kısmen	48	25,7
Toplam	187	100,0

Tablo 34 incelendiğinde araştırmaya katılan bireylerin %69'u var olduğu aile yanında mutlu iken %25,7 si kısmen mutlu, %5,3 ü kendini mutsuz olarak nitelendirmiştir.

Tablo 35: Aile kurumunun günümüzdeki durumunu düşününce değeri ne durum da?

	Sayı(n)	Yüzde(%)
Değeri Giderek Artıyor	19	10,2
Değeri Giderek Azalıyor	138	73,8
Fikrim Yok	30	16,0
Toplam	187	100,0

Tablo 35 incelendiğinde araştırmaya katılan bireyler aile kurumunun değerinin giderek azaldığını düşünenler %73,8 ile değerinin arttığını düşünenler ise %10,2'dir. Aile kurumunun öneminin azaldığını düşünen katılımcıların sayısı oldukça fazladır. Bu da z kuşağının aile kurumuna bakış açısı hakkında önemli bilgi vermektedir.

Tartışma ve Sonuç

Z kuşağı son dönemlerde üzerinde birçok incelemelerin ve tartışmaların yapıldığı kuşak olarak dikkatimizi çekmektedir. Siyaset, ekonomi, psikoloji vb. birçok bilim dalı bu neslin davranışlarını anlamlandırmaya çalışmıştır.

Araştırmaya katılanların büyük bir çoğunluğunun eş seçimi için flörtte önem verdiği görülmektedir. Daha önce flört eden biriyle evlenebileceklerini belirtirken büyük çoğunluğu flörtü ile aynı evde yaşamayacağını beyan etmiştir. Bu sonuçlar aslında z kuşağının geleneksel görücü usul evliliği daha az tercih ettiğini, evleneceği kişiyi tanımak istediğini gösterirken hala geleneksel olarak flörtü ile aynı evde yaşamayı doğru bulmadığını da göstermektedir.

Katılımcılar evlenecekleri kişilerde fiziksel görünüm, din, iyi huy-ahlak ve kariyeri aradıklarını belirtmişlerdir. Ancak burada bu kavramlardan tam olarak ne anladıklarının sorgulanması gerekmektedir. Daha önceden flört eden biriyle evlenip evlenilmeyeceği sorusu katılımcıların çoğu için bu durumun önemsiz olduğu görülmüştür. Ayrıca katılımcılar hayatlarında biri olduğunda ilk aileleri ile paylaştıklarını belirtmiştir. Arkadaş seçeneği çok az çıkmıştır. Özellikle arkadaş seçeneğinin az çıkmış olması ve aileleri ile paylaşıyor olması başka çalışmalarla desteklenmesi gerekmektedir.

Eş seçiminde ekonomi, aile, aşk, kültür seviyesi, hayata bakış açısı gibi durumlar z kuşağı arasında önemli görülmektedir. Bu da bize bu kuşağın bir yandan maneviyata, aşka önem verirken bir yandan da mantıkları ile hareket ettiklerini söylemektedir. Evliliklerde yaş durumu incelenmiş genellikle katılımcılar erkeğin daha büyük olmasının evlilik için ideal olduğunu belirtmişlerdir. Eğitim seviyesinde ise ya kadın ile erkeğin aynı eğitim seviyesinde olmasının daha uygun olacağı düşünülmüştür. Fakat daha çok erkeğin eğitim seviyesinin yüksek olması beklenmektedir. Aynı durum ekonomik durumda da geçerlidir. Buradan hala toplumumuzun ataerkil bir aileye sahip olduğunu ve erkekten aile içerisinde daha baskın veya güçlü bir karakter olması gerektiği beklentisi olabileceğine varılabilir.

Eş seçiminde kültürel farklılık, dini inanç, etnik köken, ekonomik durum, siyasi görüş ve yaş bireylerin eş seçiminde önemli olduğu görülmektedir. Burada aslında insanların evlenirken aynı hayatı paylaştığı, ortak paydada buluştuğu/ buluşabileceği kişileri aradığı söylenebilir. Böylelikle evlilik sonrası yaşanacak sıkıntıların en asgari düzeyde seyredeceği söylenebilir. İdeal evlilik yaşı olarak kadınların evlilik yaşının erkeklere göre daha düşük olduğu görülmektedir. Burada kültürel kodların devreye girdiğini yukarıdaki sonuçlarda da görüldüğü gibi evliliklerde genellikle erkeğin küçük olmasının istenmediğinden kaynaklandığı sonucuna varılabilir.

Evlilik için iş, kariyer ve maddi durum bireyler açısından önemsenmektedir. Aslında burada yavaş yavaş manevi duyguların yerini mantığa bıraktığını ve artık insanların eş seçerken sadece manevi

değerlere önem vermediği alınan cevaplardan da anlaşılmaktadır. Evliliğin gerçekleşmesinde neslin devamı, düzenli hayat, hayatı paylaşmak, dinin emri görüşü olması durumlarının hala önemli algılandığı tespit edilmiştir. Her ne kadar 21. yy kuşağı olan Z kuşağının bireyselleştiği ve toplumun değiştiği söylese de hala kültürel kodlarımızın devam ettiğini söyleyebiliriz.

Evlilikte mutlu bir yuva için ekonomik durumun, önemli olduğu katılımcılar tarafından belirtilmiştir. Her ne kadar evlilikten önce insanların beklentileri bu yönlerde önemli olsa da uygulama aşamasında çeşitli sıkıntılar çekilebilmektedir. Tüm bu çalışmada Z kuşağının aile kurumu ve evlilik kararına etkisi incelenmeye çalışılmıştır. 21.yy gençlerinin ailelerinin kültürlerinden uzaklaştığı düşünülse de çalışmanın sonuçlarına baktığımızda hala kültürel değerlerini muhafaza ettikleri aynı zaman da olaylara hem duygusal hem mantıksal perspektiften baktıklarını da söyleyebiliriz.

Kaynakça

- Can, İ. (2014). Moderniteden posmoderniteye ailenin ontolojisi ya da modern çekirdek aile çerezleşiyor mu?, Mustafa Aydın (Editör), *Aile Sosyolojisi Yazıları*, İstanbul: Açılımkitap, s:51-83.
- Kıvanç, H.(2019). *Z kuşağının dijital kanallar üzerinden satın alma tercihleri*, Yüksek lisans tezi, İstanbul: Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kuran, E.(2020). *Z: Bir kuşağı anlamak*, İstanbul: Can Sanat Yayınları.
- Aktaş-Mavili, A. (2009). *Evlilik ve sadakatsizlik*. Ankara: Kanguru Yayınları.
- Ozankaya Ö. (1996). *Toplumbilim*. (9. baskı). İstanbul: Cem Yayınevi.
- Özdemir, Ş. Torlak, Ö., Vatandaş, C. (Mayıs, 2012) *Türkiye’de aile yaşam dönemleri ve özellikleri*. Savrulan Dünyada Aile Sempozyumunda sunuldu. İstanbul: Sekam Yayıncılık.
- Özgüven İE. (2001). *Evlilik ve aile terapisi*. (1.Baskı), Ankara: Pdrem Yayınları, 15-17.
- Subaşı, N. (2014). Toplumsal değişme, aile ve yeni risk alanları, Mustafa Aydın (Editör), *Aile Sosyolojisi Yazıları*, İstanbul: Açılımkitap, s:101-119.
- Şentürk, N.(2009). *Öğrencilerinin sosyalleşme süreçlerinde aile kurumunun etkisi: Sakarya üniversitesi örneği*, Yüksek lisans tezi, Sakarya: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Tezcan, M.(2016). *Kuşaklar çatışması: Kuşaklararası ilişkiler eğitimi ve sosyolojisi*, Ankara: Anı Yayıncılık.
- Uysal, S.(2019). *Z kuşağının çalışma hayatından beklentileri: Bir alan araştırması*, Yüksek lisans tezi, Yalova: Yalova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yazıcı, S.(2019). *Z kuşağının iş yaşamına ilişkin beklentileri, iş ve meslek tercihlerine ilişkin algılamaları ile X ve Y kuşağına mensup insan kaynakları yöneticilerinin Z kuşağına ilişkin beklenti ve algılamaları üzerine sağlık sektöründe görgül bir araştırma*, Yüksek lisans tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

DIJITAL KÜRESELLEŞMENİN KUŞAKLARIN DİNİ KIMLIĞI ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ: Z KUŞAĞI ÖRNEĞİ

تحديات العولمة الرقمية على الهوية الدينية للجيل Z

*Bellil Abdelkarim

المستخلص

يتسم الجيل Z بميلاده ضمن عصر تقني، محاط برقمنة مذ كان رضيعا، مع مواكبته للتسارع في الوسائل والبرامج، وتعرضه لآثار وسائل الإعلام الرقمية على الأسرة؛ ابتداء من تأثير والديه؛ لتأثيرهم فيه عبرها، مما يمنحه كما هائلا من المعلوماتية الرقمية صوتا وصورة، مع القابلية للتأقلم السريع مع أنماط التعايش ضمن محيط اجتماعي رقمي عالمي، وقابلية أسرع للمواكبة والتعلم والاكتساب لكل معطيات الرقمنة التواصلية. نسعى في هذه الورقات لطرح دراسة عن عينات عبر الويب، لفهم تأثير بعض البرامج والألعاب على الثقافة الدينية للجيل Z، واستشراف الهوية الدينية التي ربما تتشكل لدى الجيل Z في حال لم يتم تصحيح المسار التربوي والتعليمي من طرف الوالدين والمدرسة.

كلمات مفتاحية: الجيل Z، العولمة، الرقمية، العولمة الثقافية، الهوية الدينية.

Effects of Digital Globalization on the Religious Identity of Generations: The Case of Generation Z

Abstract

Generation Z is born in a technical age, surrounded by a pattern since he was a child, keeping up with the acceleration of means and programs, and exposing him to the effects of digital media on the family, starting with the influence and influence of his parents through it, giving him a tremendous amount of digital informatics voice and image, with the ability to adapt rapidly to the patterns of coexistence within a digital social environment, and the ability to keep up with, learn and acquire all the data of digital digitization. In these papers, we seek to present a study of samples on the web, to understand the impact of some programs and games on the religious culture of the child Generation Z, and to anticipate the religious identity that may be formed in generation Z if the educational and learning path is not corrected by parents and school.

Keywords: Generation Z, Globalization, Digital, Cultural globalization, Religious identity.

مقدمة

يتسم الجيل Z بميلاده ضمن عصر تقني، محاط برقمنة مذ كان رضيعا، مع مواكبته للتسارع في تطور الوسائل والبرامج الرقمية، وتعرضه لآثار وسائل الإعلام الرقمية على الأسرة؛ ابتداء من تأثير والديه؛ ثم تأثيرهم فيه عبرها، مما يمنحه كما هائلا من

* Assoc. Prof. Dr., Chadli Bendjedid University, Faculty of Social and Human Sciences, Eltarf/Algeria, Bellkar23@yahoo.fr, <https://orcid.org/0000-0002-9864-1812>.

المعلوماتية الرقمية صوتا وصورة، مع القابلية للتأقلم السريع مع أنماط التعايش ضمن محيط اجتماعي رقمي، وقابلية أسرع للمواكبة والتعلم والاكتساب لكل معطيات الرقمنة التواصلية.

فلاذيه القدر للولوج لبرامج في الصين أو مقاطع فيديو في روسيا، أو متابعة أفلام أمريكية، ولديه القدرة للتكيف السريع مع الحياة المعيشية الرقمية والتبضع بالأسواق العامة أو المحلات، فحياته كلها مختصرة في هاتفه وشبكة الويب.

وحال فقدان الرقابة الأبوية؛ المترتبة - أحيانا - عن توظيف الزوجة بنفس معدل ساعات عمل الزوج، تضعف الرقابة الأبوية اليومية، ويفرز في المجتمع أطفال المفاتيح أو الروضات، حيث يقضون أوقاتهم مع غرباء عنهم أكثر مما يعيشون مع أمهاتهم. وفي ظل اختلافات رؤى الآباء الموظفين اتجاه تربية الطفل - لدواع كثيرة- وتجنباً لضغوط ما بعد العمل؛ يحاول عينة من الوالدين إبعاد ضغوط مخالطة الأطفال؛ بإشغالهم عبر الهواتف أو اللوحات الرقمية الذكية أو التلفزيون المرتبط بالإنترنت، دون تدابير حماية أو رقابة أو متابعة في الغالب. في كسر لأصول تربوية أسرية، وهذه تنشئ الطفل Z بمعزل عن فهم معنى رقابة ومنع، فينجم عنه ارتباط تكوين الهوية الدينية والوطنية والاجتماعية بالبرامج الترفيهية والتربوية والتعليمية، مع توافر بيداغوجيا التمكن الذاتي الرقمي، وكثرة الإغراق النفسي مع العالم الافتراضي، والانعزال الأسري، واستحواذ العالم الرقمي التواصل على جملة من وقته - وهو ضمن أعراض الإدمان- وتأثيره على مؤسسة الأسرة بالكامل.

هنا تبرز إشكالية تأثير التفاعل الذاتي لأطفال الجيل Z مع معطيات البرامج الرقمية الخاضعة لثقافة العولمة الرقمية، ومدى تأثيرها على مكتسباتهم الدينية ومستقبلها في بناء الهوية الدينية للطفل، وخطورة تدهور القيم الأخلاقية الدينية الأسرية. نسعى في هذه الورقات لطرح دراسة عن عينات عبر الويب، لفهم تأثير بعض البرامج والألعاب على الثقافة الدينية للطفل الجيل Z، واستشراف الهوية الدينية التي ربما تتشكل لدى الجيل Z في حال لم يتم تصحيح المسار التربوي والتعليمي من طرف الوالدين والمدرسة.

تتميز العينة برصد رقمي تم الحصول عليه من مواقع شركات DATA مختصة في إحصائيات الويب، مما وفر لدينا معلومات جد مهمة، سيتم استثمارها في استيضاح مدى تأثير العولمة الرقمية على زيادة نسبة الإلحاد والاعتزاب الديني، وسنختار نموذج المجتمع العربي.

أولاً: مفاهيم عن الجيل Z

مصطلح الجيل زي؛ يطلق على الذين ولدوا عموماً بين منتصف التسعينيات والعقد الأول من الألفية الثانية. ويشمل 2 مليار شاب ولدوا بعد 1995 حتى 2010، وهم من عمر 10 حتى عمر 25.

بينما تشير هيئة الإحصاء الكندية (Statistics Canada) إلى مواليد بعد 1993، ويقرر مركز بيو للأبحاث (Pew Research Centre) أنهم مواليد 1997 وما بعده. (سابرينا بار. "إلى أي جيل تنتمي؟ الألفية أم الجيل X أو Z؟"، *independentarabi*، 30 أبريل 2019، [web: https://www.independentarabi.com](https://www.independentarabi.com)، 12 جوان 2020).

يتميز الجيل Z بنشأته في ظل تكنولوجيا رقمية مباشرة، فهو لم يمر بمرحلة ما قبل الطفرة الرقمية، كما أن انخفاض الأسعار وتعدد شركات الصناعة؛ مكنت جميع طبقات المجتمع من القدرة الشرائية لانتهاء أي جهاز رقمي أو حاسوب أو هاتف ذكية، وانتشار النت مع انخفاض رسوم الاشتراك ومجانياتها في أماكن؛ يسر الولوج لعالم الويب والتواصل الاجتماعي منذ الصغر، بعكس الجيل السابق.

لذا يعد الجيل زي Z الأبرع في التكيف والتفاعل مع التكنولوجيا الرقمية؛ حيث وُلد خلال فترة نمو رقمي سريع، لدرجة فقدانه حالة الانبهار من الأجهزة والبرامج التي يتم تطويرها أو اختراعها كل يوم، نظراً لتشكّل مخيال رقمي تكنولوجي لديه، نظراً لتعدد المنتجات والأفكار الرقمية، والتفاعل اليومي مع كم هائل من المنتجات الرقمية والتكنولوجية والبرمجية، مع اندماج حياتهم المادية في الرقمية، والبحث عن حياة إلكترونية رقمية كاملة. فهو جيل يتعامل بالنقود الإلكترونية والتسوق الإلكتروني والهوية الإلكترونية، ويواكب مستجدات عالم التقنية.

تقدم دراسة صادرة عن مركز علم حركة الأجيال وشركة ووردبريس إنجين بشأن الجيل Z ست حقائق لحياته (غيتي). "من هو الجيل زد؟ كيف ينظر للتقنية وكيف نتعامل معه؟"، منصة شبكة الجزيرة الإعلامية، 2019/2/8
web: <https://www.aljazeera.net/news/scienceandtechnology/2019/2/8> ، 10 ماي 2020):

1. عامل المشاعر: يصنف المعلومات المفيدة؛ التي بها مشاعر.
2. صادق بشكل صريح: 79% يتقنون في الشركة التي لا تعدل صور علامتها، في حين يتقن 84% بالشركة أكثر؛ إذا استخدمت عملاءها الحقيقيين في إعلاناتها.
3. النفوذ الاجتماعي: يعتقد الجيل Z أن تحديد نجاح علاقاتهم الإنسانية سيعتمد على مدى اعتقاد الناس بأن الشخص يصلح للمواعدة، ويعتقد 47% أن سمعتهم على الإنترنت ستحدد خياراتهم في المواعدة.
4. اقتصاديات الإنترنت: 46% من الجيل Z يعتقدون أن الأشخاص الذين يديرون ويستخدمون الإنترنت هم أكثر أهمية من القادة السياسيين.
5. شهادات في التواصل: يفضل 62% من الجيل Z النفاذ إلى شبكة الإنترنت - بشكل غير محدود - على الحصول على شهادة جامعية.

6. جيل يعتمد على نفسه: 63% سيبعثون مشاريعهم التجارية الخاصة
وفي دراسة أخرى استنبط ثمان صفات (مالك الذبابي). "الجيل الرقمي.. من هم؟ وكيف يفكرون؟"، صحيفة مال الاقتصادية، 8 أغسطس 2018، [web: https://www.maaal.com/archives/20180808/110965](https://www.maaal.com/archives/20180808/110965) ، 22 جوان 2020):

1. مواليد هذا الجيل يبحثون عن الواقع بمصادقية وشفافية، ولا يستجيبون للعالم المثالي الكامل.
2. هذا الجيل يحب الاستقلالية والخصوصية، والتوجيه الذاتي.
3. يعتبر الجيل الأعلى استخداماً للتقنية واستهلاكاً لمنتجاتها كأجهزة أو برامج.
4. يفضل هذا الجيل الجوال ضعفي جيل الألفية الذي يفضل الحاسوب.
5. يفضل هذا الجيل الإنترنت على مشاهدة التلفاز.
6. تقدر مدة انتباه هذا الجيل بـ 8 ثواني فقط مقارنة بـ 12 ثانية لدى جيل الألفية.
7. يفضل هذا الجيل الرقمي برامج المحادثة التواصلية؛ على برامج البريد الإلكتروني.
8. يفضلون مشاهدة الإعلانات التي تحتوي على نجوم برامج التواصل الاجتماعي أكثر من النجوم التقليديين.

ثانياً: منصات التواصل الاجتماعي في العالم.

- بلغ المتصلون بشبكة الإنترنت في عام 2019 أكثر من 5.8 مليار.
- عدد مستخدمي مواقع التواصل الاجتماعي أكثر من 4.5 مليار.
- الوقت الذي يقضيه المستخدمون على مواقع التواصل ارتفع بنحو 60 % في المتوسط على مدى السنوات الخمس الأخيرة.
- 750 موقع، و1500 تطبيق تواصل اجتماعي فعال.
- ما بين 50 و60 موقعاً وتطبيقاً للتواصل الاجتماعي، الأكثر تأثيراً وانتشاراً. (إسلام النجار. "مواقع التواصل الاجتماعي الأكثر تأثيراً في 2020"، موقع رواد الأعمال، 6 أبريل 2020، [web: https://www.rowadalaamal.com](https://www.rowadalaamal.com) ، 22 جوان 2020).
- يتوزع مستخدمي الشبكة في نهاية الربع الأخير من عام 2019 حسب آخر التقارير (هيئة تحرير موقع النجاح. "إحصائيات مواقع التواصل الاجتماعي في عام 2020"، موقع النجاح، 16 فيفري 2020، [WEB: https://ila.io/jd9y61](https://ila.io/jd9y61) ، 22 جوان 2020)؛ كالآتي :

الجدول 1: مستخدمي الشبكة في نهاية الربع الأخير من عام 2019

فيسبوك	2.5 مليار	74% إناث/ 62% ذكور.	81% بين 18 إلى 29 عاماً	77% خريجي الجامعات.
إنستغرام Instagram	600 مليون	39% إناث/ 30% ذكور.	72% بين 13-17 عاماً	42% خريجي الجامعات.
تيك توك TikTok	500 مليون مستخدم	55% ذكور/ 44% إناث.		
تويتر Twitter	330 مليون مستخدم شهرياً	24% ذكور/ 21% إناث.	27% بين 30 و49 عاماً.	32% خريجي الجامعات.
سناپ شات Snapchat	210 مليون		73%، بين 18 و24 عاماً	

يتوزع عدد مستخدمي مواقع التواصل الاجتماعي المقدر نحو أكثر من 4.5 مليار بين شهر جويلية 2019 - 2020 ؛ على النحو التالي في الجدول

(Stat Counter ."Social Media Stats Worldwide July 2019 - July 2020 " , Stat Counter 1999-2020,31 July 2020, WEB: <https://gs.statcounter.com/social-media-stats>, 11AUGUST 2020.)

الجدول 2: مستخدمي مواقع التواصل الاجتماعي في العالم

Facebook	74.17%
Pinterest	11.68%
Twitter	6.78%
YouTube	4.86%
Instagram	1.35%
Tumblr	0.44%

- يقضي الفرد في تايلاند وقتاً أكبر عبر الإنترنت يومياً بمتوسط 9 ساعات و38 دقيقة، في حين أن الفرد الأمريكي أكثر من 6 ساعات و30 دقيقة. وفي كينيا والمغرب أقل من 4 ساعات و3 ساعات.

- فايسبوك: الأول عالمياً في عدد المستخدمين، والمستخدمين.

- يتناقص استخدام منصات التواصل الاجتماعي مع التقدم في السن. ومع ذلك؛ يزيد استخدام WhatsApp وLinkedIn في نطاق أعمار 30-49 سنة بنحو 5٪.

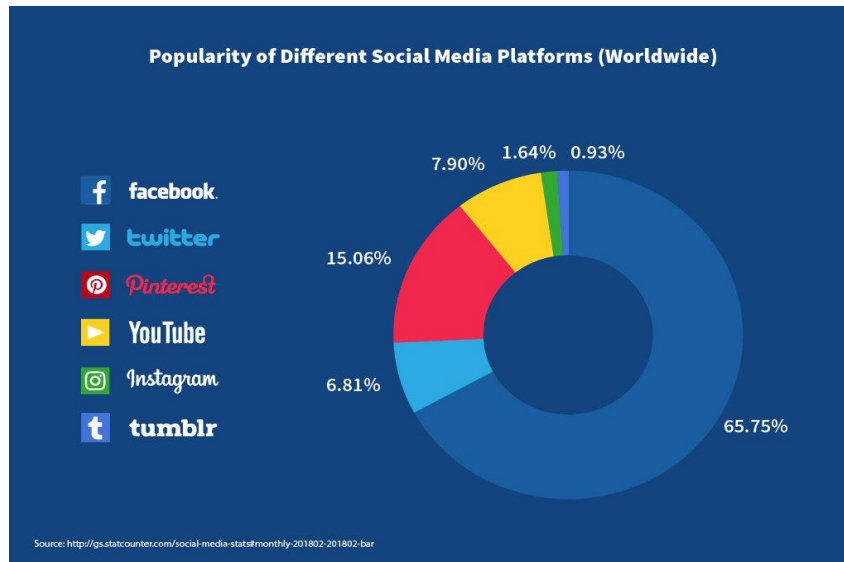
- مواقع الويب للبالغين (الإباحية) (13٪) والألعاب (10٪) - تشهد زيادة كبيرة ومتسارعة.

- الطرق الأكثر شيوعاً للتفاعل مع الأخبار على الشبكات الاجتماعية: النقر على الروابط (60٪)، أو الإعجاب (58٪).

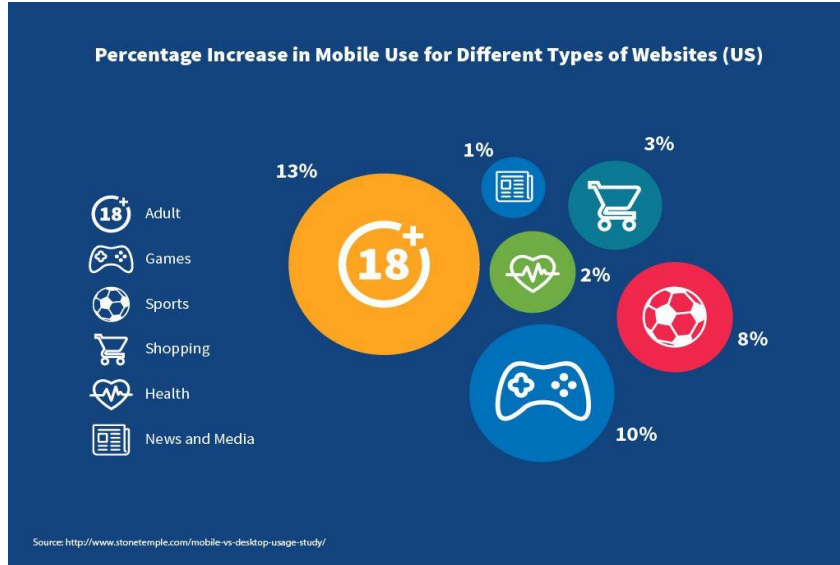
- ينخفض التفاعل مع التفاعلات الكثيفة، مثل نشر الأخبار (36٪) أو مناقشة الأحداث الجارية (31٪) (جراي ويليامز).

"إحصائية مذهلة عن الإنترنت ووسائل التواصل الاجتماعي 2020"، wizcas، 01 أغسطس 2020، web: <https://ar.wizcase.com/blog> ، 10 أغسطس 2020.

(رسم بياني رقم 1: شعبية مختلف منصات التواصل الاجتماعي في العالم).

(رسم بياني رقم 2: النسبة المئوية للزيادة في استخدام الجوال لأنواع مختلفة من مواقع الويب)

(رسم بياني رقم 3: التفاعل مع الأخبار في منصات التواصل الاجتماعي بأمريكا).

ثالثاً: منصات التواصل الاجتماعي في الوطن العربي.

- 40% من سكان شمال أفريقيا لديهم حسابات على مواقع التواصل الاجتماعي.
- 52% من سكان شبه الجزيرة العربية لديهم حسابات على مواقع التواصل الاجتماعي.
- التطبيق الأكثر استخداماً في شمال أفريقيا للبراسلات هو: فاييبيوك ماسنجر.
- التطبيق الأكثر استخداماً في دول الخليج للبراسلات هو: واتساب.
- القاعدة الجماهيرية الأكبر لعدد المستخدمين من ناحية العمر هي ما بين سن 25 إلى 34 عاماً.
- الغالبية الأكثر للفئة العمرية السابقة لمستخدمي مواقع التواصل الاجتماعي من الذكور.

الجدول 3: إحصائيات مستخدمي مواقع التواصل الاجتماعي في بعض الدول العربية

الدولة	النسبة المئوية للمستخدمين	النسبة المئوية للذكور	النسبة المئوية للإناث
المصريين	50%	47%	54%
الجزائريين	68%	62%	64%
السعوديين	18 مليون	22 مليون	13.65 مليون
الفيسبوك	39 مليون	17 مليون	2.35 مليون
سناب شات	3.03 مليون	2.95 مليون	4.4 مليون
انستغرام	1.1 مليون	4.4 مليون	13 مليون
لينكد إن	3.05 مليون	2.3 مليون	1.8 مليون

(<https://gs.statcounter.com/social-media-stats/all/egypt>. <https://gs.statcounter.com/social-media-stats/all/morocco>. <https://gs.statcounter.com/social-media-stats/all/Algeria>. <https://gs.statcounter.com/social-media-stats/all/saudi-arabia>, 22 جوان 2020)

فيما كشف تقرير صدر عن مؤسسة هوتسويت (Hootsuite) الكندية عن واقع العالم الرقمي للعام 2019 معدلات التصفح للإنترنت عبر العالم (محمد بنكاسم). " أرقام جديدة.. لماذا يفوق استهلاك الإنترنت لدى العرب نظيره لدى الغرب"، شبكة الجزيرة الإعلامية، 16 فيفري 2020، [web: https://www.aljazeera.net/news/scienceandtechnology/2020/2/16](https://www.aljazeera.net/news/scienceandtechnology/2020/2/16) ، 22 جوان 2020 (التالي):

- متوسط التصفح على الجوال:

- السعودية: أربع ساعات و 14 دقيقة
- مصر: 3 سا و 55 د.
- الإمارات: 3 سا و 53 د.
- المغرب: 3 سا و 31 د.
- اليابان: 45 د
- كوريا الجنوبية: 1 سا و 13 د.
- سويسرا: 1 سا و 18 د.
- هولندا وألمانيا: 1 سا و 19 د.

➤ المتوسط العالمي: 3 ساعات و 22 دقيقة.

- 43% من رواد شبكات التواصل في العالم يستخدمونها لأغراض مرتبطة بالعمل. و 45% في الإمارات، و 50% في السعودية ومصر.

- يرجع الشاذلي بيه شطي هذا الفارق الشاسع في مدة استخدام الإنترنت بين العرب والغرب، إلى اختلافات ثقافية تتصل بالعلاقة مع الوقت.. حيث كلما زاد وقت فراغ الشباب العربي زاد إقباله، مع طبيعة العلاقات الاجتماعية.. وضعف ثقافة العمل.. والحضور القوي للعلاقات الاجتماعية التواصلية عبر شبكة التواصل.

رابعاً: العولمة الرقمية

العولمة هي عملية تحويل الظواهر المحلية القطرية إلى عالمية. وهي نموذج هيمنة اقتصادي تحول فيما بعد لنموذج هيمنة معرفي ثقافي، أي انطلاق كفسلفة اقتصادي لتحرير الاقتصاد العالمي من القيود الدولية الحدودية، ثم اكتمل لتحرير المجتمع العالمي ثقافياً ومعرفياً ودينياً من قيود الهوية الوطنية والعرقية والإقليمية. وهي فكرة تحمل في مضمونها نظرية المركزية الغربية، وخلق دولة الكوكب الواحد، وثقافة الكوكب الواحد، ومجتمع الكوكب الواحد، والمنافسة مباحة ضمن الساحة العالمية، لكن غلبة الاقتصاد الأمريكي وآليات نشر الثقافة الأمريكية والهيمنة الأمريكية في الإنتاج العلمي والثقافي والمعرفي؛ بسط نفوذ العولمة بقالب أمريكي غربي. فأمريكا تمتلك أقوى وأكبر الشركات العالمية في الصناعات الحديثة، وتمتلك أكبر عدد شهادات براءة اختراع، وتمتلك أكبر وأحسن الجامعات والمراكز البحثية في شتى التخصصات، وتمتلك أقوى المؤسسات الإعلامية والترفيهية والتسويقية. بذلك هي تمتلك أقوى الوسائل والآليات للتأثير على المجتمعات عبر الإعلام والسينما والكتابة والخطابة وغيرها. ومع التفوق الرقمي الهائل لأمريكا في مجال الويب وأجهزة الإعلام الآلي والأجهزة الذكية، بل واحتكارها حصرياً لمنتجات الكترونية وتقنيات لا تصنع إلا فيها، وسيطرتها على خوادم الإنترنت العالمية، فقد أصبحت الهيمنة الأمريكية على عولمة الرقمنة وفق نمطها المجتمعي واضحة، لدرجة رفضها لأي منافس على المراتب الأولى، وقد تجلى ذلك في الحرب المعلنة على هواي الصينية ومنصة تيك توك الصينية، والسعي للاستحواذ عليهما أو تعطيلهما عن التفوق في المنافسة.

فالعصين تمثل نموذج المتمرد عن العولمة الأمريكية رغم استفادتها منها، لأنها تحتكر منصات تواصل ومحركات بحث صينية، وتمنع مواطنيها من البرامج والتطبيقات الأمريكية، بطرق متنوعة، وكل منصة أو برنامج أمريكي في أي مجال؛ يقابله برامج وتطبيقات صينية عملاقة، مما صد سيطرة الرقمنة الأمريكية على المواطن الصيني.

تأتي فلسفة العولمة لتأسيس مجتمع عالمي جديد للإنسان؛ يستمد من المتغيرات العالمية، فالقرن التاسع عشر كولونيالي عسكري، والقرن العشرين إمبريالي سياسي، والقرن الحادي والعشرين كابتالي اقتصادي، ثم رقمي معلوماتي، يسير نحو العولمة الثقافية كصياغة شاملة لمعظم النشاط الإنساني، بتطور الأفكار والقيم والسلوك، وفق انفتاح الثقافات العالمية وتأثيرها ببعضها، فينتقل اهتمام الفرد من المجتمع المحلي إلى العالمي، مع زيادة الوعي بالوحدة الإنسانية. لكنها لا تمثل إلا صورة لسيطرة الثقافات الغربية القوية ونشر قيمها ومفاهيمها الأخلاقية والتربوية والدينية وهيمنتها.

أقوى سلاح للعولمة الرقمية هو: فلسفة الجذب، جذب الانتباه، وهذا لا يتم عشوائياً، بل هو برامج تعليمية يدرسها المختصون، ولديهم وظائف داخل الشركات الرقمية العملاقة. يحكي تريستان هاريس (Tristan Harris) - من العاملين في هذا الميدان السري- عن:

" غرفة تحكم؛ فيها مجموعة من الأشخاص، مئات الأشخاص المنحنيين فوق مكتب به أفراس صغيرة. وغرفة التحكم تلك؛ تشكل أفكار ومشاعر مليارات الأشخاص. قد يبدو هذا مثل الخيال العلمي، لكن هذا يحدث بالفعل الآن، اليوم. أعلم هذا لأنني كنت في غرف التحكم هذه. كنت مصمم أخلاقيات في جوجل، حيث درست كيفية توجيه أفكار الناس أخلاقياً؟ لأن ما لا نتحدث عنه هو كيف لمجموعة صغيرة من الذين يعملون في شركات تكنولوجيا معدودة وتبعاً لاختياراتهم سيوجهون تفكير مليارات الأشخاص اليوم. "

(Tristan Harris, "How a handful of tech companies control billions of minds every day" TED2017,17 August 2020, Web: https://www.ted.com/talks/tristan_harris_how_a_handful_of_tech_companies_control_billions_of_minds_every_day/transcript#t-172486, 00:04, 21 August 2020)

يبين تريستان هاريس أن هنالك هدف للتكنولوجيا الرقمية؛ وهو جذب الانتباه، بمعرفة طرائق التفكير لاستعمال تقنيات تكنولوجيا الإقناع. لجذب أكبر عدد من المستخدمين، أو استهداف شريحة قوية معينة، لذلك لا تتطور شبكة (الإنترنت) عشوائياً. فالتكنولوجيا ليست حيادية، بل هي سباق للسيطرة على دماغ الإنسان والتعمق فيه للحصول عليه. بواسطة مئات المهندسين بغرفة التحكم؛ الذين يعلمون كيف تعمل نفسيكم، ويعملون على جدولة أفكار المستخدمين، فالكامل قابل للإقناع بطريقة ما، وجدولة دماغه ليحتوي أفكاراً صغيرة أو مساحات زمنية صغيرة لم يخترها، ثم الانطلاق في استدراجه وتوجيهه.

خامساً: آثار العولمة الرقمية

أ- التحرر التعليمي

زيادة كم المعلومات التي يتم انتاجها وتداولها وإعادة نشرها عبر مواقع ومنصات عملاقة؛ يساهم في انتشارها مهما كانت قيمتها عبر مجالات ومستويات تعليمية وثقافية وعمرية وفئوية عديدة، مع السهولة الكبيرة للحصول عليها عبر هاتف ذكي موصولة بالإنترنت عبر شريحة اتصال هاتفي. فلم يعد البحث عن أي شيء معرفي أو ثقافي أو ترفيهي يحتاج لتصفح أروقة مكتبات ثم تتبع الصفحات في مصنعات عدة، ولا الاتصال بمختص للاستفسار، ولا التنقل لأي مكان، فقط جهاز واحد يمكن أن يزودك عن معلومات أي تخصص علمي أو ثقافي أو ترفيهي بأي لغة تبحث، وبأي شكل تريده: مكتوب، مسموع، مرئي. فلا تحتاج لمرشد سياحي ولا لخريطة ورقية للسير في مدينة كبيرة، ولا تحتاج لدليل سياحي يعرفك بمعالمها، ولا تحتاج لخبير هواتف لينتقي لك أحسنها، فقط ابحث عبر الإنترنت، ولا تحتاج لمترجم ولا مؤرخ.. الخ

أصبحت كل التخصصات تختار الإنترنت لنشر معارفها ومعلوماتها وخبراتها، وتضخ كما هائلا من المعلومات والمقارنات وب نماذج متنوعة التحرير والتصوير والتمثيل، وطورت من نماذج عروضها للمعلومات، وأدخلت تقنيات وأساليب ممتعة، وأكثر تشويقاً وتسويقاً للمعلومة، مما يناسب جيل الألعاب الإلكترونية الرقمية أكثر.

خلق هذا؛ ما يعرف بالتكوين الذاتي للفرد عبر النت، وهو ما يزاحم برامج التعليم الكلاسيكية، كما خلق جيلا مثقفا؛ يشعر أنه يعرف أي شيء؛ فقط لأنه يملك وسيلة معرفة أي شيء، مما يكسبه نظرة استعلاء وتعال على المعلم في أي تخصص أو مهنة، والاستغناء المعرفي عن الخبرة المباشرة، فقط معلم واحد وأوحد عند الجيل Z: الإله غوغل.

" واحد من كل ست استعلامات في (غوغل) لم تطرح من قبل في تاريخ البشر. أي كاهن، أو مدرس، أو حبر، أو عالم، أو مستشار، أو رئيس يملك هذه المصدقية، بحيث يكون واحد من كل ستة أسئلة تطرح عليه هي أسئلة لم تطرح من قبل؟ (غوغل) هو إله البشر الحديث. تخيل وجهك واسمك فوق كل شيء وضعت في هذا المربع، وستدرك أنك تثق في (غوغل) أكثر من أي كيان آخر في حياتك.. الشركات الأربعة - (أبل)، (أمازون)، (فيسبوك)، و(غوغل) - فككت ما نحن عليه: الإله، والحب، والاستهلاك، والجنس. ومقدار توجهك نحو هذه الأشياء يحدد هويتك، ثم أعادوا جمع ما نحن عليه في شكل شركات ربحية..."

(Scott Galloway, "How Amazon, Apple, Facebook and Google manipulate our emotions", Translated Amany Allam, THK Ahmad Abdelwahb Altamimi, October 2017, web:

https://www.ted.com/talks/scott_galloway_how_amazon_apple_facebook_and_google_manipulate_our_emotions, 17august 2020 01:36 - 05:50)

غير أن الإحصائيات تثبت ضعف الجيل زي في التفاعل والتحرير ومناقشة المحتوى والاكتفاء بالإعجاب والنقر (رسم بياني رقم 3). كما أثبت أكبر عملية خداع معلوماتية عبر فايسبوك أدت إلى تهديد مشروع الاتحاد الأوروبي بانسحاب بريطانيا، مع نشر ثقافة الكراهية للأجانب الأوروبيين، وخلق حالة من الهلع من دخول تركيا للاتحاد الأوروبي، ونشر كم هائل من البيانات الاقتصادية الكاذبة، كل هذا تم امتصاصه بقناعة كبيرة من طرف شريحة كبيرة من الجيل Z، ودون مراجعة أو تثبت أو دراسة، لدرجة بلغت تكذيب الواقع الفعلي اليومي. مما مثل ظاهرة اجتماعية خطيرة فاجأت السياسيين والإعلاميين و علماء الاجتماع، فقد استطاعت شركة رقمية عبر فايسبوك جدولة أدمغة شريحة كبيرة من المجتمع البريطاني، لدرجة الهلوسة من الاحتلال الأوروبي وغزو المهاجرين واجتياح الأتراك لأوروبا، رغم أن بريطانيا متنوعة الهجرات سابقا، وكانت أعلى نسبة تصويت للخروج بمدينة إيبوفيل التي بها مهاجرة واحدة والعديد من استثمار الاتحاد لأوروبي، لكن كل من صوت كان يردد نفس الأسباب، والغير موجودة أصلا بالمدينة، لكن تم زرعها في أفكارهم عبر ومضات إعلانية استهدفت شريحة مقصودة عبر صفحات الفايسبوك، أهم ميزاتهم عدم قراءة المحتوى، ولا التتبع والبحث، هذه الشريحة تم الوصول إليها بعد التجسس على بيانات 87 مليون شخص على الفايسبوك، باعها فايسبوك لشركة كامبريدج أناليتيكا، المسوقة للخروج البريطاني من الاتحاد الأوروبي. والتي كانت تصنف المستخدمين سياسياً لفهم مخاوفهم لتستهدفهم بشكل أفضل وأدق عبر إعلانات الفايسبوك.

" أطلقت حملة "التصويت على الخروج" وأبلا من المعلومات المضللة. إعلانات مثل تلك. [انضمام تركيا ذات الـ 76 مليون للاتحاد].. حملة "التصويت على الخروج" استهدفت القليل من الناس والمعروفين بالـ "قابلين للإقناع"، شاهدوا تلك الإعلانات. والسبب الوحيد في رؤيتنا لهم الآن هو أن البرلمان أجبر الفايسبوك على تسليمهم.. الكراهية والخوف قد تم نشرهم عبر الإنترنت في جميع أنحاء العالم. ليس فقط في بريطانيا وأمريكا، بل في فرنسا وهنغاريا والبرازيل وماينمار ونيوزلندا".

(Carole Cadwalladr, "Facebook's role in Brexit - and the threat to democracy", translation Huda Mohamed Elsaied, Thk Ali Mohamed Magdy, TED2019, April 2019, https://www.ted.com/talks/carole_cadwalladr_facebook_s_role_in_brexit_and_the_threat_to_democracy, 18 august 2020, 05:46 - 08:29)

ب- التأثير الثقافي للعولمة الرقمية

أزالت العولمة الرقمية الحدود الثقافية القومية أو الوطنية لدول العالم، بنشر البديل العالمي، وهو امتزاج الثقافات في إطار مجتمع عالمي موحد عبر تسهيل طرق التواصل والاتصال السريع بين الأفراد والمجتمعات في أي مكان. فيمكن تبادل وصفات الطبخ لأي بقعة على الأرض، بل يمكن شراؤها وإحضارها إليك، ويمكن الاطلاع واستقبال أي منتج ثقافي أو ترفيهي أو تعليمي أو معرفي في أي لحظة، وطلبه إن توفر، أو الوصول إليه، وبسهولة.

ويمكن التفاعل مع خبر فردي، وعولمته ليتضامن العالم معه كاملاً، فقط لأنه يحدث في أقوى عاصمة العولمة أمريكا، ويمكن جذب الانتباه العالمي لأمر داخلي محض، وجعله ضمن اهتمامات فرد في أقاصي الأرض، لاندماجه الافتراضي بقضايا تلك البلاد.

فالعولمة الثقافية تتيح التفاعل والتواصل بين الثقافات، ومشاركة أساليب الحياة والقصص اليومية والواقع المعيشي والاجتماعي والسياسي والإعلامي، تبادل الصور والفيديوهات، بحيث يمكن تحويل أي حدث في منطقة نائية لخبر تفاعلي عالمي، يؤثر على الرأي العام، وعلى مؤسسات الدولة، والإعلام والمجتمع، ويفرض تغييرات على النخبة والمجتمع نفسه.

كمثال حي وحديثاً جداً، مقتل الأمريكي جورج فلويد يوم 25 مايو 2020، كان توثيق الجريمة عبر هاتف ذكي، ونشرها عبر منصات التواصل الاجتماعي، أكبر عامل لعالمية الخبر، لدرجة أنه قلب الدنيا بأمريكا ليومنا. رغم أن حوادث القتل العنصرية ضد السود في أمريكا بلغت سنة 2013 5922 حادث قتل عنصري فقط، وفي فلسطين وأفغانستان والعراق وسوريا يقتل الملايين.

لكن التغطية والنشر التواصلي للقضية جورج أدى لتضامن عالمي خرج من حدود أمريكا، ليناقش العنصرية العرقية للبيض والاستعلاء لدرجة التصفية الجسدية وبمتعة وأمام الناس في الشارع.

لكن العولمة تلاحق الهوية الوطنية القطرية وتُجهز عليها، سعياً للقضاء على الخصوصية والانتقال للعالمية، على خلاف مفهوم الهوية؛ فهي التمايز والتباين والمتفرد والخاص.

"إذ العولمة فعلاً يقلص امتداد الكون في هوية واحدة متجانسة ثقافياً واقتصادياً واجتماعياً، فهي ثقافة الشركات العابرة للجنسيات والقوميات والثقافات. وقد عملت شبكة الإنترنت على إزالة الحدود الثقافية عبر مختلف دول العالم". (عبد القادر عبد الله عرابي، العولمة والهوية الثقافية، دار الفكر Pub، دمشق 2014، ص. 10).

تعد العولمة الثقافية أخطر ما أفرزت صور الاحتلال الغربي، فهي غزو ثقافي يهدد الهوية القومية والدينية والاجتماعية، ويفكك نسيج العقائد والتقاليد والأعراف.

"تتجاوز الحدود التي أقامتها الشعوب لتحتمي كيان وجودها، وماله من خصائص تاريخية وقومية وسياسية ودينية، ولتحتمي ثرواتها الطبيعية والبشرية، وتراثها الفكري الثقافي، حتى تضمن لنفسها البقاء والاستمرار والقدرة على التنمية، ومن ثمة الحصول على دور مؤثر في المجتمع الدولي. فالعولمة الثقافية تقوم على تسبيد الثقافة الرأسمالية لتصبح الثقافة العليا". (بلالي عبد المالك، "العولمة الثقافية وأثرها على الهوية الثقافية للشباب"، المعيار. تيسميسيلت 2016، العدد: 15، ص. 117).

من أمثلة انهيار المنظومة المجتمعية والأسرية تحت وطأة العولمة الرقمية الثقافية، انتشار ثقافة المواعدة الإلكترونية والبحث عن الزوجة عبر منصات وتطبيقات المواعدة والزواج، وطلب المعلومات الشخصية عن رفيق المواعدة، وصناعة ثقافة تجريب شريك المواعدة قبل الزواج، وعدم الاكتفاء بتجربة واحدة لخلق خبرة في المواعدة وتقييم الشريك، في اصطدام صارخ مع الهوية الدينية والأعراف الإسلامية، بل والمجتمعية في كثير من الشعوب المحافظة أو التي لا زالت تولي تعظيماً لمؤسسة الزواج وأهمية الأسرة والوالدين.

في حين أصبحت العواطف بضاعة معروضة للبيع، عبر إعلانات جذابة (يمينة حمدي. "أسواق رقمية رائجة تباع الحب" كالمعلبات الجاهزة تطبيقات إلكترونية تمد أواصر الصلة بين الباحثين عن شريك الحياة" موقع العرب، 11 أوت 2020، web: <https://alarab.co.uk>، 30 أوت 2020). كما أطلق فايسبوك منصة مواعدة غرامية في سبتمبر 2018؛ تقوم باختيار الشريك المناسب وعرضه عليك لينافس عملاق المواعدة Match Group، وتطبيقات المواعدة التي تتجاوز الخمسين تطبيقاً عالمياً، مثل: Tinder، Badoo، Bumble، Lovoo. ويصل عدد مستخدمي Match Group لوحدها لـ 70 مليون عبر العالم.

يعني تفقدك حتى هوية الاختيار، بعد اكتشاف العد الهائل لمستخدمي مواقع المواعدة والزواج بعد تطوير برمجيات تفهم الشخصية عبر البصمة الإلكترونية وجدولة الدماغ ونمط التفاعلات، لدرجة أن ثلث المتزوجين في أمريكا كان عبر الأنترنت، وتفاوتت الأنترنت على دور العبادة والمدارس والمكاتب في روابط المواعدة، لنسبة 70% من الجيل Z مقابلتهم عبر الأنترنت. مما يفتح تنافسية أكبر للشركات الرقمية على 700 مليون عزب في العالم عام 2020. (أحمد محمد الغندور. "الحب على النت"، برنامج الدحيح، أوت 2019، Web: <https://www.youtube.com/watch?v=ltUQ3zTv2k8>، 23 جوان 2020).

ت- ترصد العولمة للهوية الدينية للجيل Z

تعتمد العولمة على قوتها في اذابت كل العناصر ذات الخصوصية المحلية أو التحيزية، لذا تقدم نظرية الامتزاج أو فهي تفرض اللغة الإنجليزية الأمريكية كنموذج خطابي تواصلية بقوة مصطلحاتها التقنية الحصرية للبرامج والتطبيقات والأجهزة والأفكار الإبداعية المعلوماتية ونماذج التنمية البشرية والبرامج التوعوية والتعليمية والأكاديمية والثقافية والترفيهية، ومناهج البحث العلمية، أي أنها تمتلك قوة تصنيع المصطلح ونشره وفرضه عالميا، مما يصحبه فرض اللغة التي تخلق هذا الكم الهائل والمتسارع من المصطلحات، التي يصعب ترجمتها بسرعة نظرا لتسارع انتاجها.

لكن اللغة ليس مجرد أصوات تعبيرية، بل هي ثقافة وأفكار وأساليب عيش وتعامل وتربية ومعتقدات، لذا يلاحظ أن الكثير من الأفكار العالمية أو العادات تكتسب العالمية بمجرد تبني المجتمع الأمريكي لها، فيتم ضخها عبر الأفلام والمسلسلات والبرامج التلفزيونية وبرامج التواصل الاجتماعي، حتى تصل لدرجة الثقافة العالمية، مثال لذلك "اليوجا" في الأصل هي معتقد ديني هندوسي فهي رياضة تعبدية تسعى للاتحاد بالآله، انتقلت لثقافات وأديان عدة، عبرت عن فلسفات الإتحادية ووحدة الوجود العرفانية الغنوصية، لكنها حينما انتقلت لأمريكا انتشرت كرياضة استرخاء وتأمل نفسي، ثم انتشرت عالميا.

ومثال آخر للتعبج بجملة إلهي يسوع، أو المخلص، أو التثليث، أو التماهي مع المعتقدات الشامانية والأودينية والديانات السرية كالأورفية، عبر الأفلام أو الرسوم المتحركة وبرامج الأطفال، والألعاب الإلكترونية المسلسلة الأجزاء كلعبة بابجي مؤخرا، وغيرها مما يعرض صراع الآلهة وتقاتلها، كلها تغرس مع التكرار والتداول قابلية لتلك المعتقدات؛ في أقل صورها عدم النفور النفسي منها. مع تعرض الشباب لفوضى الأفكار والمعتقدات المنمقة.

" ولعل من أبرز مظاهر تأزم الهوية الثقافية للشباب في هذه المواقع؛ ما يلي:

- وضع منصات وصفحات لحركات فكرية وعقائدية مناوئة للإسلام تستقطب الشباب.

- نشر الأفكار المتطرفة، والخرافات.

- نشر الصور والفيديوهات غير الأخلاقية.

- تبني بعض الحملات التي تستهدف العلماء وتسعى للدين.

- تراجع اللغة العربية، بسبب ظهور لغة خاصة بين الشباب برموز مختلفة، وكتابتها بحروف أجنبية...

- التسطيح الفكري والثقافي من خلال الترويج لقيم ومظاهر جديدة مستوردة، تخدم النظام العالمي..". (سلمى حميدان،

تأثير مواقع التواصل الاجتماعي على الهوية الثقافية للشباب الجزائري: دراسة ميدانية"، المعيار. قسنطينة 2020، العدد: 49، ص.529)

ومن الانقسام عن الواقع التاريخي الناتج عن أن الجيل Z يكتفي بقراءة العناوين دون متابعة النظر في المحتوى ولا إعادة البحث للتحقق من مصداقية المحتوى، ومقارنة الآراء، ظهور جيل مسلم لا يشعر بأدنى أهمية للقضية الفلسطينية ولا للخطر الصهيوني، ولا يحس بالانتماء للهوية الإسلامية ولا العربية ولولا حتى الفلسطينية، أو إنسانية، فهو يتغاضى عن كل الجرائم اليومية المتسلسلة، فلم يشهد جرائم عصابات الهاجانا الصهيونية ولا جرائم شارون بصبرا وشتيلا، ولا شاهد التهجير الجماعي لملايين الفلسطينيين، ولا هدم البيوت والقرى، ولا اعتقال الأطفال والعجزة والمرضى، ولا قتل الصبيان والنساء قصفا بالطائرات، لكنه تعرض لضخ إعلامي هائل للتفوق الصهيوني وللشخصية اليهودية الصهيونية العبرية، التي شيدت مدنا متطورة بأراضي فلسطين المحتلة، والتي صنعت شركات متطور وقدمت ابتكارات واختراعات عديدة، وتتمتع بديمقراطية متفوقة على جيرانها.

هذا المحتوى يقدم جزء من الصورة البانورامية المركزة؛ دون تحريك عدسة الكاميرا نحو باقي المشهد، ودون أن يتحرى عدد كبير من الجيل Z عن باقي الحكاية، وبلا سعي نحو مطالعة أصل الحكاية. فهذا الجيل قد تجد فيهم من يستغرب كره الفلسطينيين أو غيرهم للصهاينة، ولا يجد مسوغ احتلال الأرض والتهجير والقتل كافيا للعداء، بل قد يستنكر خيار المقاومة والدفاع، لأنه يرى أن الصهاينة قدموا إنجازات حضارية على الأرض التي احتلوا اقتصاديا وعمرانيا وتكنولوجيا.

كمثال حي على هذا اليوتيوب نصير ياسين الفلسطيني الأصل؛ الأمريكي الجنسية والنشأة نصير ياسين والحامل للجنسية الإسرائيلية بصفته من عرب 48، يصل متابعوه على قناته ناس ديلي (https://www.youtube.com/user/nyassin14): ل 1.53 مليون، حيث يعرض سفرياته عبر العالم ويعرف بالدول والمجتمعات.

يمثل اليوتيوب الفلسطيني الأصل ياسين نصير نموذجاً للتطبيع المجتمعي للشعوب من طرف الجيل Z، وهو يستهدف في قناته الجيل Z، من أقرانه، يعرض نموذج المشروع الرقمي التواصلي عبر السياحة والشهرة والمال، والترفيه الشبابي لجيله من الجيل Z، يعرض نموذج حي وواقعي لشباب أمريكي من أصول فلسطينية ترك العمل بالشركات واختار مشروعاً غربياً، وهو تصوير سفرياته من بلاد لآخر، ليحكي بعد ذلك الشهرة والمال، ويصبح محل طلب من شركات السياحة الحكومية والخاصة.

وفي سعي لتغيير النظرة نحو الاحتلال الصهيوني، بصفته أمر واقع لا يمكن التخلص منه، ويجب تبني التعامل معه، لانتقاله من مرحلة الاحتلال والقتال إلى التفاهم والسلام مع الشعوب المجاورة. لكن مشكلة تسويق الفكرة هي وجود أجيال الألفية وما قبلها ممن شهدوا وتابعوا وطالعوا سلسل مجازر الاحتلال، وهو جيل يصعب التلاعب به لمعايشته لتلك الأحداث، وتوثيقه لها، ومطالعة لما كتب عنها. قتل الأطفال وقصف المدنيين واعتقال المرضى والعجزة وغيرها من الجرائم. لذا؛ تم الاستغناء عن مخاطبة هذه الأجيال، والانتقال للتسويق للفكرة للجيل Z، فهو لم يحضر حرباً ولا شاهد مذابح، ومصدر ثقافته هي مواقع التواصل الاجتماعي، ويعد مشاهيرها قدوة وأولي مصداقية إعلامية، ويثق في خطابهم، دون تتبع ولا مراجعة تاريخية أو مقارنة، في الغالب، وهو شديد التأثير بالدعاية الإعلامية الرقمية، من صور أو لقطات سريعة، أو ومضات إشهارية، تحدث تأثيراً سريعاً يغرس أفكاراً مؤجلة لغرض دعائي. وهو ما يصنعه نصير ياسين بعد شهرته، حيث أصبح يكثر من الزيارة لتل أبيب وتقديمها كنموذج ناجح في المنطقة العربية، ويقدم المجتمع الصهيوني بصورة مبالغ فيها عن تسامحه العالمي والإنساني، دون التطرق لأي صور صراع أو حرب أو مشاكل مع الفلسطينيين، والعرب والمسلمين، ودون الحديث عن أي خلفيات تاريخية أو سياسية، أو أي انتهاكات، فيما يركز في نقل صورة لمجتمع صهيوني متقدم، ومدن أكثر متطور وعمران شامخ، وشعب يعيش الرفاهية والحضارة الغربية، مما ينقل صورة دولة مدنية متقدمة وبمحي صورة احتلال غاشم مجرم، موجهة عن قصد وبدقة لشرية الجيل Z، وبخطاب شبابي ولغة معاصرة لهم وعرض ترفيهي وإخراج تصويري ترفيهي شبابي؛ لكن معاً برسائل مؤثرة على الوعي الباطني اللاشعوري لاحقاً، مقابل وعي ضعيف عند معظم الجيل Z بخلفيات الصراع وتفصيله وأحداثه، وهنا تكون المقارنة مع فارق كبير يدفع للارتياح في الصورة النمطي المسوقة في الإعلام الكلاسيكي عن عداوة الصهاينة، كما أن الجيل Z غير منجذب للإعلام الكلاسيكي من صحف ومجلات وكتب.

ومن هنا تتركب نظرية التعايش السلمي في حضن دولة احتلال وإلغاء قضية التحرير والهوية والأرض، وهذه المرة من طرح شبابي لشباب فلسطيني، أي من أهل القضية نفسها، ليصل مستوى تعقيب الوعي لتحويل المجرم لضحية يعتدى عليه من العربي والمسلم والفلسطيني.

لكن جرة بسيطة من التاريخ ستكشف أن اليهود عاشوا اضطهاداً عرقياً ودينياً عبر قرون، لكنه عاشوا قبولاً وحماية قروناً بين المسلمين في الدولة الأموية والعباسية و الأندلس والدولة العثمانية، وكل عمليات الاضطهاد كانت بأوروبا، وهذا ما يهمل الجيل البحث عنه، ويحاول نصير ياسين وعينته إخفاءه، حتى بعد أن تعرض لهجوم عنصري وتتمتع بالقتل من طرف طفلين يهوديين بعد أن أعلمهما بأنه فلسطيني، بينما كانا يظنان أنه أمريكي فقط، وهنا نقل عن غير قصد منهج تفكير الجيل Z الصهيوني، المتشعب بعنصرية جد مفرطة مع استعلاء واستقواء ذاتي، أصبح يثق ناقوس خطر حتى لدى الدول الكبرى، لأنه سيصل للحكم ويده أسلحة دمار شامل. (أحمد البحيري. "حبو إسرائيل يا ناس"، تعا /شرب شاي، 22 أوت 2020. <https://www.youtube.com/watch?v=9iwuPnKLGHU22> web: 22 أوت 2020)

نربط مثلاً واحداً لتعرض الجيل Z لأمراض نفسية وجسدية ودينية في نفس الوقت بسبب مواقع التواصل الاجتماعي، في أعراض الاكتئاب المرتبطة باستخدام وسائل التواصل الاجتماعي كظاهرة مرضية شديدة الانتشار لدى الجيل Z، ويرجع ذلك لإدمان الإنترنت لدرجة إلحاق الضرر بالدماغ نتيجة اضطرابات النوم والتركيز المفطرة على الشاشة، والضغط النفسي المصاحبة لشهوة حب الشهرة الرقمية والحصول على الشخصية المثالية والتأثير الشديد بالتنمر عبر مواقع التواصل الاجتماعي، وضعف الخبرات التفاعلية الاجتماعية المباشرة بسبب العزلة الرقمية، وقلة التواصل مع الوالدين والأسرة والأقارب والجيران والزعماء والأقران.

من أهم عوامل فرض الإدمان والعزلة؛ شراهة الإقبال على مواقع الألعاب والمواعدة والإباحية، فهي تتزايد بتسارع كبير، وحسب إحصاءات (FBI) (مارك وارد. "ما مدى انتشار المواقع الإباحية على شبكة الإنترنت؟"، شبكة بي بي سي. 1 يوليو 2013. [web: https://www.bbc.com/arabic/scienceandtech/2013/07/130701_internet_porno_sites](https://www.bbc.com/arabic/scienceandtech/2013/07/130701_internet_porno_sites)، 22 أوت 2020) فإن:

- تجارة الدعارة هي ثالث أكبر مصدر دخل للجريمة المنظمة بعد المخدرات والقمار.
 - عدد المواقع الإباحية على شبكة الإنترنت 4.2 مليون.
 - عدد مرات البحث عن المواقع الإباحية بمحركات البحث 68 مليون طلب يوميا.
 - عدد الرسائل الإلكترونية الإباحية من مستخدمي الإنترنت 42.7%.
 - نسبة تحميل المواد الإباحية عبر الإنترنت 35% من إجمالي المواد المحملة.
 - عدد المواقع الإباحية التي تحتوي على مواد إباحية للأطفال أكثر من 100.000 موقع.
 - متوسط عمر الأطفال الذين يتعرضون للمواد الإباحية لأول مرة 11 عاما، والأطفال الأكثر اعتيادا من 15 إلى 17 عاما.
- يبلغ عدد النساء من زوار غرف الدردشة ضعف عدد الرجال.

" تؤكد بعض الدراسات أن الاستخدام المبالغ فيه للإنترنت بسبب الإدمان؛ قريب من طبيعة الإدمان على المواد المخدرة والمشروبات الكحولية.. والأشخاص الأكثر عرضة للإدمان هم الأشخاص الانطوائيون والباحثون عن الاحتياجات العاطفية والنفسية الغير محققة في الواقع. وقد أثبتت الدراسات أن 54% من مدمني الإنترنت يعانون من الكآبة، و 43% يعانون من القلق" (حامدي صبرينة، الإدمان على الإنترنت وعلاقته بالاغتراب النفسي والسلوك العدواني لدى تلاميذ المرحلة الثانوية" دراسة ميدانية ثانوية الديبيلة وحاسي خليفة بولاية الوادي"، (رسالة ماجستير غير منشورة جامعة الحاج لخضر)، باتنة 2015، ص ص. 92-93).

يجمع خبراء علم اجتماع الجريمة والإدمان على أن إدمان الإنترنت فيه جزء من إدمان المواقع الإباحية، والتي تسوق مدمنيها لانحرافات سلوكية وجنسية ونفسية، مع توجه بعضهم لإدمان الكحول والمخدرات، وكلها أسباب مؤدية للاكتئاب السريع بعد انخفاض فترة النشوة، كما أنها تفصل الشباب عن واقعه الاجتماعي، والروابط الطبيعية داخل الأسرة وخارجها، وتقوده لانحرافات جنسية كزنا المحارم واغتصاب الأطفال والعلاقات الجماعية، وكلها معول هدم للأسرة والمجتمع، وخراب للمعتقدات الدينية التي تحض على احترام الروابط الأسرية والاجتماعية وتجنب العلاقات المحرمة، ومن هنا يتخلل إيمان المدمن بين نصوص تحرم نشوة جامحة يجدها في تلك المواقع التي تسحبها عن الحياة الواقعية، وتفقد الروابط المجتمعية، دافعة إياها لتبني فلسفات حياة جديدة قائمة على المتعة والشهوة والمجاهرة بمعادات التقاليد البشرية والدينية، لأن كثرة التعرض للمعلوماتي للقصص والصور والأفلام لشخصيات إباحية بشكل طبيعي واقعي، يخلق جو لتقبل الفكرة، ومحاولة للموائمة والخروج من رهاب التوقع الشخصي، فينطلق لمحاولة عيشها علنا جهارا؛ بصفتها سلوك طبيعي، كمنظريات تعدد العشاق للمرأة علنا، وتعدد العلاقات للرجل خارج إطار الزواج علنا. ويظهر جليا في النسبة العالية للأطفال غير الشرعيين في أوروبا وأمريكا من الجيل زي Z.

تقود أعراض الاكتئاب للعزلة أكثر وفقدان الشهية نحو الحياة، لدرجة فقدان الأمل في جميع الروابط العائلية والدينية، وضعف الإيمان بالقدرة الإلهية نظرا لتأثر مناعة المدمن بكم هائل من الشبه العقدي والفلسفية التي تجعله أكثر قناعة بالأنطاريح المادية. فنجد الحساسية العقدية ضعيفة تصل لدرجة الإلحاد الذي يشهد موجة متسارعة ضمن الجيل Z، بسبب فقدان الرعاية الأسرية والمجتمعية الإرشادية، فأى عقل يتعرض لكم هائل من العقائد المتصادمة والمتشابهة أحيانا؛ يخلق له كفر بكل العقائد، فقدته التعليمية والعقلية لا تستوعب تفصيل الأشباه والنظائر والسبر والتقسيم والنقد والنقض، مما يدخله في دوامة من الحيرة العقدية والاضطراب الإيماني المصحوب باكتئاب نفسي وارهق جسدي.

من هنا يسعى الشباب من الجيل Z لحلول تساعد على التخلص من هذه الأعراض، إما بالتترك عبر الانتحار، وقد بلغ عدد المنتحرين عبر العالم 800 ألف سنويا، بمعدل 1 انتحار / 40 ثانية، وأظهر تقرير منظمة الصحة العالمية أن أكثر من 50% هم دون سن الـ 45 سنة. وفي فئة الجيل Z بين 15 و 29 عاما، يأتي الانتحار في المرتبة الثانية بعد حوادث الطرق كسبب رئيسي للوفاة (مها فريد. ظاهرة الانتحار، قناة فرنسا 24، 10 سبتمبر 2019، [web: https://www.france24.com/ar](https://www.france24.com/ar)، 22 جوان 2020).

ومن أهم أسباب الاكتئاب الاغتراب النفسي الرقمي، ومحاولة العيش الافتراضي، مما يفقد الشاب من الجيل خبرات التعامل مع الصدمات الاجتماعية والأسرية ومشاكل الأقران، وفي دراسات عديدة ومكررة عبر دول مختلفة عن ظاهرة التئمر الإلكتروني، تبين أن مدمني الإنترنت ومواقع التواصل الاجتماعي، لدرجة استبدال الواقع الاجتماعي بأخر افتراضي؛ هم الأكثر تعرض للتئمر بشكل الكتروني، وهو أكثر إيذاء من التئمر المباشر، لميزة التخفي والافلات من المحاسبة أو العقاب.

"كما تباينت آثار التئمر الإلكتروني، بين المتئمرين والضحايا، فعل سبيل المثال، أبلغ المراهقون الذين تعرضوا للتئمر الإلكتروني عن تأثيرات الاكتئاب والقلق والأعراض الجسدية والسلوك الانتحاري" (حفيظة سليمان أحمد البراشدية، "عوامل التئمر بالتئمر الإلكتروني لدى الأطفال والمراهقين: مراجعة للدراسات السابقة"، دراسات المعلومات والتكنولوجيا، الدوحة 2020، العدد: 1، ص. 6)

ومن صور التئمر الإلكتروني التئمر الديني والعقدي، والسخرية من التوجهات العقدية والدينية والقناعات، وتصويرها كتخاريف عبر الصور المعدلة أو الرسوم الكاريكاتورية، أو ربط المظاهر الدينية بأشكال مهينة أو تحط من قيمة المتدين، وهو ما يدفع الجيل Z غير المتكون دينيا لحالات التضايق والقلق ثم الاكتئاب ثم الاغتراب الديني الذي يصحب فراغ روحي قد يشده نحو الانتحار أو الالحاد.

في حال لم يختار الشاب من جيل Z الانتحار أو لم يصل للقناعة به كحل، يلجأ إلى الاستئصال بالكفر بجميع الأديان والأعراف والتقاليد المجتمعية والعادات الأسرية؛ مقابل فكرة عالمية مهينة تنهي عقيدة الأسرة والأقارب والمجتمع القومي والهوية الوطنية، نحو الذوبان في مجتمع عالمي موحد تحت ظل الهيمنة للثقافة واللغة الأمريكية، وتبني الفلسفات العنصرية والبوهيمي التي تروج للمتعة المادية القصوى من كل شيء.

ورغم وجود الإلحاد من القدم، إلا أن إلحاد الجيل زي Z، مرتبط بالمعلوماتية، ولم يعد يربطه بالأطاريح الفلسفية التجريدية، بل بالعلم التجريبي والتقني والكوني والطبيعي والرقمي، ولم يعد ينشر عبر كتب الفلسفة والأدب ومقالات المجلات بل عبر الإنترنت، بنطاق أضخم مما سبق، ولنا مثال في مواقع الإلحاد باللغة العربية المتصاعدة الانتشار، (مجدوب. "إحصائيات عن الملحدين العرب"، موقع مجدوب، 05 ديسمبر 2011، web: Error! Hyperlink reference not valid.، 15 أوت 2020):

(الجدول 03: إحصائيات عن الملحدين العرب).		
1- الفيسبوك	2- مواقع ويب	3- اليوتيوب
الحوار المتمدن (معظمهم لادينيين) – likes 500,000	الحوار المتمدن – 70 ألف زائر يوميا ..	المنطقة الحرة – 1,410,000 مشاهدة – 1290
ملحد وأفتخر – likes 1143	عدد الكُتاب للمقالات 18 ألف كاتب.	تلفزيون الإلحاد – 350 ألف مشاهدة .. 1240
سخرية الفكر الديني – likes 2,953	إلحاد – 10 آلاف زائر يوميا .. 14 ألف	أنتى جوبلز – 400 ألف مشاهدة .. 1460 مشترك
الملحدون السودانيون – likes 711	عضو	شاكوش – 720 ألف مشاهدة – 1000 مشترك
الملحدون التونسيون – likes 2,606	شبكة اللادينيين العرب – 4 آلاف زائر	أنا أفكر – 150 ألف مشاهدة .. 1000 مشترك
نظرية التطور – likes 10,188	يوميا .. 7000 عضو	التنوير – 88 ألف مشاهدة .. 1000 مشترك
القردة العليا – likes 2,100		المصري الملحد – 160 ألف مشاهدة .. 845
مدونة مجرد إنسان – likes 10,635		بهاء – 56 ألف مشاهدة – 315 مشترك
السعوديون – likes 882		على – 23 ألف مشاهدة – 245 مشترك
فيسبوك العلمانية (معظمهم ملحدين)		مردوخ – 10 آلاف مشاهدة .. 350 مشترك
likes 58,609		نزار النهري 1,200,000 مشاهدة .. 200 مشترك
		مترجمات العلم والفلسفة – 1,485,000 مشاهدة – 3800 مشترك

من أسباب انتشار الإلحاد وانهيار الهوية الدينية بنسبة متزايدة في الجيل Z، منهجية التكوين الذاتي والثقة الزائدة في الذات المعرفية، فيختلط على الشاب مفهوم الوصول للمعلومة، بمفهوم إدراك المعلومة، بمفهوم القدرة على التحليل والمقارنة، وهذا ما يحتاج لتعليم وتدرج وتكوين عبر مراحل متصاعدة من معلم ومرابي وأستاذ. فالشاب المدمن على التصفح يحسب نفسه عالي المستوى التعليمي بقدر استحوذه على كم كبير من المعلومات بشكل ثقافي، وقد يجادل في أي شيء، ويخوض في النظر في كلام الملحدين دون قاعدة

علمية تعليمية. فيجتمع فيه قابلية التأثير والمؤثر الخارجي. أما القابلية فهي قديمة، كضعف مستوى الإيمان أي ضعف الحساسية العقيدة بقلة تعظيم شعائر الله أو التفاعل مع المنبهات الإيمانية، مع قلة الوعي الثقافي والتعليمي، والجهل بالعلوم الشرعية التي تنمي ملكة النقد، فلا يفرق بين الإيمان المجمل والتفصيلي، كما لا ينتبه أن لك علم أهل صنعتهم يرجع إليهم. ومع تزايد قوة المؤثر الخارجي مؤخرًا عبر وسائط التواصل الاجتماعي؛ تحول الإلحاد لظاهرة، فأصبح الشاب المبتدئ مفتوحاً على كل الأفكار الشاذة، دون أن يكون مستعداً لفهم والنقد، ودون وعي بتجنب الخوض فيما لا يعرف، والتريث بطلب العلم أو الرجوع لأهل العلم لاستبيان المشكل، بل يتجرأ على المواجهة أو المطالبة، ليجد نفسه أمام طرح فلسفي عميق الشبه، كثير الاضطراب.

لأن الموجة المعاصرة تختلف عن إلحاد الستينيات في أنها تهدم ولا تبني، حيث تجنح إلى التشكيك في المسلمات وهدم العقيدة والمنظومة الأخلاقية دون بناء منظومة بديلة، وترك الشاب أسيراً للعدمية المطلقة، بينما كانت الشيوعية في السابق تقدم فكراً بديلاً. فكان من السهل في الماضي إعادة الملحد إلى الدين بعد نقض الفكر الماركسي، أما الآن فيصعب إقناع الملحد بعدما فقد الثقة في مصادر المعرفة نفسها، وصار متشككاً في قدرة العقل على بلوغ اليقين. بعد شيوع فلسفة ما بعد الحداثة التي تنادي بسقوط العقل. لأن العولمة الثقافية الرقمية تدفع الجيل Z نحو فكر عدمي يفقد الثقة في قدرات العقل على بلوغ اليقين، مما يركب لديه فلسفة سفسطائية، تدفعه نحو اللادينية أو العنصرية أو العدمية، ليجد نفسه بلا هوية دينية مطلقاً، بعد تخلصه من جميع الروابط التربوية والمجتمعية والدينية والسياسية. وقد يتبنى الفلسفة الوضعية، معتقداً أن العلوم التجريبية هي مصدر الحقيقة الوحيد، لدرجة تبني النظريات العلمية الاحتمالية كعقيدة. وهو ما تبين لبعض الراصدين للظاهرة بعد حوارات متسلسلة مع مجموعة من الشباب الملحد تبين أن أهم دوافع الإلحاد نفسية اجتماعية، مثل حب الظهور والتمرد، أو التعرض لمعاناة شخصية تفقد الشاب التوازن، أو التملل من حالة التخلف الحضاري بالتوازي مع الانبهار بالحضارة المادية. فانتقل إلى إلحاد صدامي هجومي يبالغ في السخرية واحتقار الآخر، بل ويسعى لفرض نفسه ثورياً بالصدام المسلح.. كما في مؤلفات من يسمون الفرسان الأربعة، وعلى رأسهم دوكنز الذي يعتبر أن الصدام بات حتمياً. فخطر الإلحاد لا يقتصر على الجانب الفكري والعقدي لدى الفرد نفسه، بل يتعداه إلى المجتمع كله، لأن الإلحاد يفكك معنى الإنسان ويحوّله إلى شيء مادي بلا قيمة ولا غاية، وقد يبرر الإبادة الشمولية. (أحمد دعدوش. "موجة الإلحاد.. من يدق ناقوس الخطر؟"، شبكة الجزيرة الإعلامية، 13 أكتوبر 2018. web: <https://www.aljazeera.net/news/reportsandinterviews/2018/10/13/>، 22 جوان 2020).

الخاتمة

تجلى من خلال الدراسات الإحصائية لآثار العولمة الرقمية على الهوية الدينية للجيل Z عبر هاته الورقة ما يلي:

- تتسبب العولمة الرقمية الغير مراقبة في إضعاف الولاء الديني والمجتمعي والوطني.
- انتشار فلسفة مركزية الإنسان (السوبرمان) الغربي الأمريكي، مما خلق عقدة النقص منه في كل المجالات العلمية والعملية والثقافية والعقدية، ويهيئ الجيل Z للتبعية الثقافية والفكرية والاستهلاكية، ويفقد الأمل في التفوق والمواكبة.
- ساهمت العولمة الرقمية في انهيار منظومة سنن صلة الرحم والروابط الأسرية لدى نسبة متزايدة من شباب الجيل Z، ونشرت نماذج الأسرة الفردية الشراكة، فدور الزوجين هو انتاج أطفال، ومسؤولية التربية والرقابة لهيئات أخرى، ودور الأطفال بعد الكبر إعادة تشكيل شركة صناعة أطفال، مع انفصال تام عن الوالدين، وعدم شعور بأي التزام أخلاقي أو ديني أو إنسانية اتجاه الوالدين.
- تكون لدى الجيل Z اضطراب في الولاء الديني، نظراً لتعرضهم لمعلومات عن 4000 دين، وعشرات الآلاف من الفرق الدينية والفكرية والفلسفية، دون تحصيله لتكوين جيد عن دين في ابنت أو المدرسة، مع اعتماده المطلق على النت لفهم أي شيء، مما يعزله عن المصادر التربوية الأصيلة والمباشرة.
- تغير النموذج القدوة لدى الجيل Z، فالمشاهير والأعلام عنده هم الأقوى عبر منصات التواصل الاجتماعي من حيث جمع المشتركين وحصد الإعجاب، دون التركيز على المحتوى.
- انتشار الفكر اللاديني والإلحادي نتيجة الضخ المستمر لأفكار خاطئة عبر وسائط اجتماعية بصورة أكثر تنميكا من حيث الإخراج والتصوير والعرض، ونظراً لأن الجيل Z يقل فيه تتبع المحتوى والتحقيق في المسائل المعروضة، ولديه فرط تأثر بالصورة الرقمية.

- الانعزال عن هوية المجتمع الأصلي، لأن الجيل Z يعيش في مجتمع كوكب رقمي، يتواصل ويتابع ويتفاعل مع أفراد مجتمع عالمي، لا يتبع داخل النت لحدود وطنية ولا مراسيم اجتماعية، حيث بلغت نسبة 70% من الجيل Z مقابلتهم للزواج عبر الإنترنت حتى العالم عام 2020.

تكشف نتائج الدراسة أن العولمة الرقمية تتغول ثقافياً أكثر فأكثر، وتقتحم الحدود الشخصية للمجتمعات وتسعى لإذابة الأعراف وتمييع العقائد، مما يبعث نذير خطر على المجتمعات الضعيف أصلاً من حيث التعليم والتربية والتوعية الاجتماعية والدينية. لمعالجة آثار العولمة الرقمية السلبية على الهوية الدينية نحتاج لإعادة الجيل Z لأحضان الأسرة والمجتمع والوطن والانطلاق في التعلم التدريجي على يد الأسرة والمجتمع قبل الخوض في استقبال الأفكار المخالفة، لتكوين مناعة وحصانة معرفية تؤهل للنقاش والتحليل والفرز والردود.

لكن وفق نموذج و عرض يواكب عقليته ونفسية الرقمية، لذا نحتاج أولاً لتنمية قدرات المعلم والأستاذ والمربي لتكييف أفكاره ومعارف مع نماذج عرض رقمية تساهم في جذب شباب الجيل Z، لأن العولمة أمر واقع مفروض ومقاومته لن تمنعه كلياً بقدر ما يمكن التحكم فيه جزئياً، وإصدار قوانين استخدام وشروط عمل مثلما فعلت بريطانيا والنمسا وفرنسا على بعض المنصات، ومثل محاربة التطرف وازدراء الأديان ومكافحة العنصرية التي فرضت على منصات كبرى، وسبب عدم الاستجابة لها لخسارة مليارات الدولارات لفيسبوك بعد تباطئه في الاستجابة، كما يمكن الاستفادة من العولمة وفق خطط وطنية للرصد والتطوير التقني والرقمي، الإبداع في المحتوى، كما صنعت الصين وغيرها، ببناء منظومة معلوماتية ومنصات رقمية وطنية، وكما نافس بذلك دعاة ومربون وأساتذة بولوج المنصات الرقمية وحققوا نجاحات باهرة بتطوير مناهج تدريسه وتلقينهم للمعارف بما يناسب الجيل المعاصر.

وقد سبق لوزارة الصحة والعمل والترفيه اليابانية افتتاح مخيمات بدون إنترنت، لفصل المراهقين عن حواسيبهم وهواتفهم، من أجل محاربة الإدمان المرضي على الإنترنت؛ المقدر بأكثر من نصف مليون طالب بين 12 و18 سنة. كما أنشئ معسكر صيفي تجريبي للحد من الإدمان على الإنترنت في الصين لشباب بين 14 و22 سنة، حيث يقدر المرضى بمليون مستخدم.

وعلى هذا النموذج يمكن للمدارس التكيف وتدريب التلاميذ على الاستخدام العقلاني، وعقد دورات تأهيلية إجبارية لأولياء الأمور لتوعيتهم بنظم مراقبة أطفالهم وترشيد الاستهلاك الرقمي، مع تفعيل جمعيات توعية أسرية لمزيد نشر ثقافة ترشيد استعمال الإنترنت، وتدريب الأطفال والشباب على تقنيات التكون العلمي والمعرفي الصحيح، وتفعيل دورات التوعية الدينية للأطفال والأسر عبر المساجد والمراكز والمدارس.

وفي الختام نأمل بلوغ ومضة معرفية عبر هذه الورقة المختصرة عن دور العولمة الرقمية في تهديد الهوية الدينية.

قائمة المراجع

- أحمد البحيري، "حبوا إسرائيل يا ناس"، *تعا اشرب شاي*، 22 أوت 2020، Web : <https://www.youtube.com/watch?v=9iwuPnkLGhU22> 22 أوت 2020.
- أحمد دعدوش، "موجة الإلحاد.. من يدق ناقوس الخطر؟"، *شبكة الجزيرة الإعلامية*، 13 أكتوبر 2018، Web: <https://www.aljazeera.net/news/reportsandinterviews/2018/10/13> ، 14 ماي 2020.
- بلالي عبد المالك، "العولمة الثقافية وأثرها على الهوية الثقافية للشباب"، *المعيار*، تيسميسلت 2016.
- جراي ويليامز، "إحصائية مذهلة عن الإنترنت ووسائل التواصل الاجتماعي 2020"، *مؤونة wizcase*، 1 أغسطس 2020، Web: <https://ar.wizcase.com/blog> ، 10 أغسطس 2020.
- حامدي صبرينة، "الإدمان على الإنترنت وعلاقته بالاغتراب النفسي والسلوك العدواني لدى تلاميذ المرحلة الثانوية (دراسة ميدانية بثنائية الدبيلة وحاسي خليفة بولاية الوادي)"، *رسالة ماجستير غير منشورة*، جامعة الحاج لخضر، 2015.
- حفيظة سليمان أحمد البراشدية، "عوامل التنبؤ بالانتماء الإلكتروني لدى الأطفال والمراهقين: مراجعة للدراسات السابقة"، *دراسات المعلومات والتكنولوجيا*، الدوحة 2020.
- سابرينا بار، "إلى أي جيل تنتمي؟ الألفية أم الجيل X أو Z؟"، *independentarabia*، 30 أبريل 2019، Web: <https://www.independentarabia.com> ، 12 جوان 2020.

سلمى حميدان، "تأثير مواقع التواصل الاجتماعي على الهوية الثقافية للشباب الجزائري: دراسة ميدانية"، *المعيار*، قسنطينة 2020.

عبد القادر عبد الله عرابي، *العولمة والهوية الثقافية*، دار الفكر Pub، دمشق 2014.

غيتي، "من هو الجيل زد؟ كيف ينظر للتقنية وكيف نتعامل معها"، منصة شبكة الجزيرة الإعلامية، 8 فيفري 2019، Web: <https://www.aljazeera.net/news/scienceandtechnology/2019/2/8> ، 12 ماي 2020.

مارك وارد، "ما مدى انتشار المواقع الإباحية على شبكة الإنترنت؟"، شبكة بي بي سي، 1 يوليو 2013، Web: https://www.bbc.com/arabic/scienceandtech/2013/07/130701_internet_porno_sites ، 12 ماي 2020.

مالك الذيايبي، "الجيل الرقمي.. من هم؟ وكيف يفكرون؟"، *صحيفة مال الاقتصادية*، 8 أغسطس 2018، Web: <https://www.maaal.com/archives/20180808/110965> ، 12 ماي 2020.

مجدوب، "إحصائيات عن الملحددين العرب"، موقع مجدوب، 10 أغسطس 2020، <https://magdoub.wordpress.com/2011/12/05> ، Web: 12 أغسطس 2020.

محمد بنكاسم، "أرقام جديدة.. لماذا يفوق استهلاك الإنترنت لدى العرب نظيره لدى الغرب"، شبكة الجزيرة الإعلامية، 2020/2/16، Web: <https://www.aljazeera.net/news/scienceandtechnology/2020/2/16> ، 13 ماي 2020.

مها فريد، "ظاهرة الانتحار"، موقع فرنسا 24، 10 سبتمبر 2019، Web: <https://www.france24.com/ar/20190910> ، 14 ماي 2020.

هيئة تحرير موقع النجاح. "إحصائيات مواقع التواصل الاجتماعي في عام 2020"، موقع النجاح، 16 فيفري 2020، <https://ila.io/jd9y61> ، WEB: 22 جوان 2020.

Carole Cadwalladr, "Facebook's role in Brexit — and the threat to democracy", translation by Huda Mohamed Elsaied, Thk Ali Mohamed Magdy, TED2019, April 2019, 18 august 2020, Web: https://www.ted.com/talks/carole_cadwalladr_facebook_s_role_in_brexit_and_the_threat_to_democracy

Scott Galloway, "How Amazon Apple Facebook and Google manipulate our emotions", Translated by Amany Allam Thk Ahmad Abdel wahb Al Tamimi, TED Salon, October2017, 17august2020, Web: https://www.ted.com/talks/scott_galloway_how_amazon_apple_facebook_and_google_manipulate_our_emotions.

Stat Counter, "Social Media Stats Worldwide July 2019 - July 2020", Stat Counter 1999-2020, 31 July 2020, WEB: <https://gs.statcounter.com/social-media-stats>, 11AUGUST 2020.

Tristan Harris, "How a handful of tech companies control billions of minds every day", Arabic translation by Alaa Eladle. Thk Ayman Mahmoud, TED2017, August 2020, Web: https://www.ted.com/talks/tristan_harris_how_a_handful_of_tech_companies_control_billions_of_minds_every_day/transcript#t-172486.

MODERNLEŞME BAĞLAMINDA TÜRKİYE’DE AİLENİN DÖNÜŞÜMÜ

Merve TOPAL*

Öz

İdeolojik temeli Aydınlanma felsefesine dayanan, akılcı, bilimsel bir kültür ile özgür birey fikri üzerine inşa edilmiş olan modernite, dünya genelinde toplumların geleneksel sosyokültürel unsurlarında köklü bir değişimi salık veren paradigmatik bir farklılaşmanın adıdır. Bu anlamıyla Batılılık arz eden modernizm, toplumun temel yapı taşını oluşturan aile kurumunu derinden dönüştürerek “modern” bir aile tasavvuru üretmektedir. Diğer taraftan modern koşullar ailenin değişimi sürecini beslemektedir. Bir bütün olarak düşünüldüğünde ise modernleşme, ailenin yapısını ve işlevlerini, aileye dair kültürel norm ve değerleri, kadın, erkek, çocuk ya da ebeveyn olmaya dair anlamları bütünlüklü bir dönüşüme uğratan merkezi bir ideoloji ve süreçtir. Bu bağlamda bu bildiri kapsamında, genel olarak Türkiye’de modernleşme ve aile ilişkisi, modernleşmenin aile kurumunun bekasına yönelik yarattığı fırsat ve tehditler; özelde ise modernleşme bağlamında kendisini dindar olarak tanımlayan birey ve ailelerin tutum ve davranışlarında aile olgusunun nasıl dönüştüğü incelenmiştir. Bildiri kapsamındaki konular, güncel verilerin ve sosyal bilimler literatüründe ele alınan ampirik araştırma bulgularının analizinden hareketle tartışılmıştır. Çalışmanın sonucunda, bugün modern bir değişim ve dönüşüm süreci geçiren Türk ailesinin geleneksel ve modern kültür öğelerini birlikte barındırdığı görülmüştür. Bununla birlikte, yaşanan bu süreci ailenin çöküşünün habercisi olarak kavramanın yanlış olacağı anlaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Modernleşme, Türk ailesi, Toplumsal cinsiyet, Toplumsal dönüşüm.

Transformation of the Family in the Context of Modernization in Turkey

Abstract

The phenomenon of modernity, whose ideological foundation is based on the Enlightenment philosophy, and built on the idea of a rational, scientific culture and independent individual, is a paradigmatic differentiation that demands a radical change in the traditional sociocultural elements of societies around the world. Modernism, which presents the Western ideology in this sense, produces a “modern” family imagination by profoundly transforming one of the basic building blocks of the society; that is the family institution. On the other hand, modern conditions foster the process of change in the family. When it’s considered as a whole, modernization is a central ideology and the process that transforms the structure and functions of the family, cultural norms and values of the family, the meanings of being a woman, man, child or parent. In this regard, within the scope of this paper, the followings were examined: in general, the relationship between modernization and family in Turkey, opportunities and threats that modernization generates in the future of family institution; and in particular, the transformation of the family phenomenon in the attitudes and behaviors of the individuals and families, who define themselves as religious. In

* Arş. Gör., Sinop Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Din Bilimleri ABD, Din Sosyolojisi, mtopal@sinop.edu.tr

this paper, it has been shown that the Turkish family, which has gone through a modern change and transformation process today, holds traditional and modern cultural elements together within itself. Additionally, it is understood that it would be wrong to think that this process is a harbinger of the collapse of the family.

Keywords: Modernization, Turkish family, Gender, Social transformation.

Giriş

“Modern” kelimesi, Latince ‘hemen şimdi’ anlamına gelen “modo/modernus” kelimesinden türetilmiştir (Williams, 2005). Tarihsel olarak, 16. yüzyıldaki dini reform ve yenileşme hareketlerine kadar geri götürebileceğimiz fakat asıl itici gücünü 19. yüzyılda sanayileşme ile bulmuş olan modernite, önce Avrupa’da başlayan ve sonrasında göç, kentleşme ve küreselleşme gibi süreçlerin de etkisiyle neredeyse bütün dünyayı etkisi altına almış köklü değişimlere işaret eder. Bu değişimler, aynı zamanda “gelenek-ötesi” bir toplumsal düzen tasavvurunu imlemektedir (Giddens, 2018a; Giddens, 2010). Modernleşmek ise, geleneksel toplum tarzının kurumlar, değerler, normlar, inanışlar ve üretim ilişkilerinden kopmayı ve “şimdi”ye tabi olmayı gerekli kılan bir yaşam tarzını benimsemek anlamına gelir (Keskin, 2016). Karl Marx’ın ifadeleriyle “katı olan her şeyin buharlaşıp gittiği”; “kutsal sayılan her şeyin kutsallığını yitirdiği”, “sabit ve küflenmiş tüm ilişkiler ve bunların peşi sıra gelen eski saygıdeğer düşünce ve görüşler eriyip giderken, yenilerinin de kemikleşmeye fırsat bulamadan eskiyip gittiği” bir dünyanın parçası olurur burada insan (Marx ve Engels, 2015). Rasyonelleşme, sekülerleşme, eşitlik, demokratikleşme ve bireysellik gibi bir dizi olgu ise bu modern dünya söyleminin temel karakteristik öğeleri olarak tanımlanır.

Tarihte yaşanan en köklü toplumsal değişimlerden biri olan modernleşme, bireysel ve toplumsal yaşamın en önemli kurumlarından olan aile kurumunu da derinden etkilemiş; ailenin yapı ve işlevlerinde, aileye dair kültürel değerler ve normlarda, kadın, erkek, çocuk ya da ebeveyn olmaya dair anlamalarda önemli değişimler meydana getirmiş; hatta aile fikrinin kendisini kökten değişime uğratmıştır (Canatan, 2013a). Genel olarak, ailede yaşanan modern değişimlerin iki şekilde gerçekleştiği söylenebilir; bir taraftan modern koşullar modern aileyi doğururken, diğer taraftan yeni bir hayat kurgusu inşa eden modernite tasavvuru modern aileyi icat etmiştir. Sanayileşmeyle birlikte ekonomik koşulların ve üretim biçiminin değişmesi, fabrikalaşmanın artması, kadının iş hayatına katılması, kente yoğun göçlerin yaşanması, kentleşme, teknolojik gelişmeler ve başka bir dizi modern süreç, ailenin şeklini ve fonksiyonlarını değiştirerek küçülmesi, çekirdek aile kavramının gelişerek toplumlarda yerleşmesi, kadın-erkek ilişkilerinin kapitalist tüketime koşullanması, mahremiyetin dönüşmesi, eşlerin birer birey olarak öznelleşmeleri, bireyciliğin artması, ev içi rollerin dönüşümü, boşanmaların artması ve aileye alternatif yaşam biçimlerinin ortaya çıkması gibi birtakım sonuçları doğurmaktadır. Bununla birlikte modern tasavvur, atomize olmuş, eşitlikçi, bağımsız, özgür, bugüne odaklı ve varlıklı bir mutlu aile (bireyi) imgesi üreterek aile olgusunu bu tanımlar bağlamında dönüştürmektedir (Yıldırım, 2013a; Tolan, 1991).

Çağımızda ailenin geçirdiği modern dönüşümlerin küresel ölçekteki seyri şu şekilde özetlenebilir: (i) geniş ailelerin ve akraba gruplarının etkileri gittikçe azalmaktadır; (ii) eş seçiminin özgür tercihe

dayanması yönünde bir eğilim söz konusudur; (iii) ailenin işlevlerinin önemli bir kısmı başka kurumlar tarafından devralınmaktadır; (iv) ailelerin aile üyeleri ve hayatları üzerindeki etkisi gittikçe azalmaktadır; (v) her ne kadar Türkiye’de genel bir kabul görmeyip küresel düzeyin altında seyrediyor olsa da gay ve lezbiyen birliktelikler gibi yeni aile formları doğmuştur, (vi) ailede evliliğin başlatılması ve karar alma süreçlerine ilişkin olarak eşler arasında ortak karar alma eğilimi gelişmekte ve ataerkil tekeli kıran, kadın haklarını daha tanınır kılan gelişmeler yaşanmaktadır; (vii) boşanma oranları artma eğilimi göstermektedir; (viii) eğitim seviyesindeki artışın ve genel olarak modernleşmenin sağladığı düşünülen binleşmenin aksine aile içi şiddet paradoksal biçimde artış göstermektedir (Aktay, 2010).

Türkiye de kendi modernleşme sürecinde yukarıda bahsettiğimiz modern eğilimlerle karşı karşıya kalmıştır. Öte yandan, Türk ailesinin geleneksel yapısında ve felsefesinde bir çözülme imi taşıyan bu gibi değişimler, Türkiye’de ailenin köklü bir gelenekten ve İslâm deneyiminden beslenen uzun bir geçmişe sahip olması ve 1950 sonralarına tekabül eden bütünlüklü toplumsal değişimlerin çok hızlı ve plansız gerçekleşmesi neticesinde Türk ailesinde büyük ölçüde çelişki ve huzursuzluk yaratmış ve aileye ilişkin önemli sorunları beraberinde getirmiştir (Aydın’dan aktaran Subaşı, 2002; Amman, 2010). Bu bağlamda konuyla ilgili literatüre bakıldığında, Türk ailesinin, daha çok çözülme hatta yok olma tehlikesi veya tehdidi altında tartışıldığı görülmektedir. Bazı akademisyen ve düşünürler ise mevcut gidişatta ailenin insanın doğal gereksinimleriyle bütünleşen en güçlü duygusal kurum olma özelliğini sürdürdüğünü ve olumsuz sayılabilecek birtakım değişimler karşısında çözülmek bir yana aslında direnç gücü olarak varlığını devam ettirdiğini savunmaktadırlar (Can, 2013). Nihayetinde aile kurumunun bekası sorunu bugün önemini korumaya devam etmektedir. Modernleşme bağlamında Türk ailesinin geçirdiği değişim ve dönüşümlerini ele alan bu yazıda da bu soruna odaklanılmıştır. Üç başlıkta toplanan bildiride öncelikle Türk ailesinde yaşanan yapısal değişimlerden bahsedilmekte, daha sonra Türkiye’de aile algısının dönüşümüne odaklanılarak modernleşme, modernleşen birey ve ailenin dönüşümü ilişkisi tartışılmakta, son olarak ise Türk toplumunda dindar aileler özelinde evlilik, aile olma, aile içi ilişkiler ve rol algısında yaşanan dönüşümlere bakılmaktadır.

1. Türkiye’nin Aile Yapısındaki Değişimler

Türk aile yapısında gerçekleşen önemli değişimlerden biri, uzun bir süre geleneksel geniş aile özelliği gösteren ülkemizde 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren çekirdek aile formunun genel eğilim halini almaya başlamasıdır. Ampirik araştırmalarda, 1970’lerde köy ve kent genelinde geniş aile oranının toplumda yalnızca %32’lik dilimi kapsadığı, nüfusun %60’ının ise çekirdek aileden oluştuğu belirtilmektedir (Timur 1978 aktaran Koç, 2018). Türkiye İstatistik Kurumu’nun verilerine göre, 2006 yılında toplumdaki çekirdek aile oranı %72,5 iken 2016 yılında bu oranın %69,3’e düştüğü görülmektedir (Koç, 2018). 2019 yılına gelindiğinde bu oran %65’e kadar düşmüştür (TÜİK, 2019). Geniş aile oranlarında neredeyse düzenli diyebileceğimiz bir düşüş yaşanırken çekirdek aile formunda da kısmi bir düşüşün görülmesinin arkasında Türkiye’de 90’lı yıllar sonrası tek ebeveynli ve tek kişilik aile yapılarında hızlı bir artışın yaşanmaya başlaması yatmaktadır. 2006 yılı verilerine göre literatürde “dağılmış

aile” olarak tanımlanan bu aile formunun %19,9’a kadar yükselerek geniş aileden (%10,8) daha yüksek bir orana ulaşması ise dikkat çekicidir. Bu artışın arkasında dul kadınların oranındaki artış ve aslında daha büyük oranla boşanma hızının artması, kentsel eğitim ve istihdam imkanlarından faydalanmak için kentsel alanlara göçlerin yaşanması gibi etkenlerin olduğu görülmektedir (Koç, 2018). Aynı zamanda bu artışta yalnız yaşamının bir yaşam biçimi olarak benimsenmeye başladığına ilişkin ipuçları da bulunabilir (Özbay, 2014).

Türkiye’de evlilik ve boşanma oranlarındaki değişime baktığımızda, TÜİK istatistikleri, 2001-2017 arasında kaba evlilik sayısında %6 oranında azalmaya, boşanma sayısında ise %41 düzeyinde bir artışa işaret etmektedir. 2006 yılında %4 saptanan boşanmış kadın oranı on yıl içerisinde %8’e kadar yükselmiştir (Koç ve Saraç, 2018). Yine çocuk sahibi ailelerin boşanma oranı da beş yıllık bir dönemde (2011-2016) %1,9’dan %4,8’e çıkarak 1,5 kat artmıştır (Koç, 2018). Türkiye Aile Yapısı İleri İstatistik Analizi Raporunda ulaşılan sonuçlara göre, boşanma oranlarındaki bu hızlı artış ile kadınların eğitim seviyelerinin yükselmesi, iş gücüne katılımlarının artması ve ekonomik durumlarının giderek iyileşmesi arasında ters orantılı bir ilişki olduğu görülmektedir. TÜİK’in 2016 verilerine göre, %7,7 olan boşanmış kadın oranının eğitim süresi sekiz yıl ve üstü olan kadınlar arasında %10-11’e, sosyal güvenceli işlerde çalışan kadınlarda %13’e, sosyoekonomik düzeyi yüksek olan kadınlar arasında da %11’e yükseldiğini gösteren sonuçlar dikkat çekicidir (Koç ve Saraç, 2018).

Türkiye’nin aile yapısına ilişkin gözlemlenen bir başka önemli değişim hem kadınların hem de erkeklerin ilk evlenme yaşlarında yaşanan artıştır. TÜİK verilerine göre, 1950’li yıllarda ilk evlenme yaşı kadınlarda 16 ve erkeklerde 19 iken 2016 yılına gelindiğinde bu yaş kadınlarda 24’e ve erkeklerde 28’e yükselmiştir. Sosyoekonomik düzey arttıkça iki cinsiyette de özellikle kadınlarda, ilk evlilik yaşının belirgin biçimde arttığı gözlemlenmektedir. Buna göre sosyal güvenlik kapsamında çalışan kadınlarda ilk evlenme yaşı ortalama 27 iken çalışmayan kadınlarda bu yaş 23 olarak saptanmıştır. Diğer taraftan, ilk evlilik yaşında ertelenme yaşanmasına rağmen kadınların %95’inin, erkeklerin ise %90’ının 34 yaşına kadar ilk evliliklerini gerçekleştirdikleri saptanmıştır. Bu ise Türk toplumunda evliliğin hem kadın hem de erkekler için bir erteleme davranışı olmasına karşın evrenselliğini koruduğunu teyit etmektedir (Koç ve Saraç, 2018). İstatistiklere baktığımızda mevcut durumuyla Türkiye, OECD ülkeleri arasında boşanmaların seyrek, evliliklerin yaygın olduğu ülkeler arasında yer almaya devam etmektedir (OECD, 2017).

Geç evlilikler çocuk sahibi olma sürecini de etkilemekte; az sayıda çocuk sahibi olma ya da çocuksuz çekirdek aile olgularını beslemektedir. TÜİK’in 2016 yılı istatistiklerine göre çocuksuz çekirdek ailenin çekirdek aile içindeki payı %20’ye kadar çıkmıştır (TÜİK, 2016). Bu sonuçta etkili olan diğer bir önemli faktör ise gebeliği önleyici yöntemlere başvurunun artmasıdır. İstatistikler daha 2013 yılında evli çiftlerin %74’ünün bu yöntemlere başvurduğunu göstermektedir (Koç, 2018). Burada, aneliğin ve ebeveynliğin “doğal bir kader” olmaktan çıkıp prensipte bir “tercih”e dönüşmesinin izleri görülebilir (Beck, 2014). 1978-2016 dönemi istatistiklerinde bir çocuklu çekirdek aile yaygınlığında %88, iki çocuklu çekirdek aile yaygınlığında ise %52 seviyesinde bir artış gözlemlenirken üç ve üstünde

çocuğa sahip aile yaygınlığında %53 oranında bir azalma tespit edilmiştir. Bu bağlamda Türkiye’de iki çocuğa sahip olmanın norm halini aldığı söylenebilir (Koç, 2018).

Aile yapısının değişimiyle ilgili burada değinilmesi gereken son bir husus, modernleşmeyle birlikte geniş-çekirdek aile formlarında yaşanan çözümler sonucunda aile tanımlarının kökten değişime uğraması ve bu bağlamda yeni aile türlerinin ve alternatif yaşam biçimlerinin ortaya çıkmasıdır (Yıldırım, 2013b). Bu yeni aile formları ve yaklaşımlarına örnek olarak; boşanmanın artmasıyla birlikte büyük çoğunlukla kadınların veya evlenmeden çocuk sahibi olan kişilerin oluşturduğu *tek ebeveynli aile (single parent family)*; babasız büyüyen çocukların bulunduğu *babasız aile (fatherless family)*; taşıyıcı anne de bu aile tanımı altında değerlendirilmektedir; boşanma sonrası yeni evliliklerin oluşturduğu *üvey aile (step families)*; evlenmeksizin ya da resmî nikah olmaksızın *birlikte yaşama (cohabitation)*; eşcinsel bireylerin birlikteliğinden oluşan *lezbiyen ve gey aileler*; *komün* veya *tek yaşama biçimleri* zikredilebilir (Yıldırım, 2013b; Çapcıoğlu, 2018). Bu yeni form ve yaklaşımlar, esasen, aile yaşamında parçalanmışlığı ve güncel problemleri yansıtmaları açısından önemlidir. Nitekim aile içi şiddet, geçimsizlik, aile üyelerinin duygusal ve davranışsal problemleri, iletişim sorunları, eşler arası tahammülsüzlük, anlaşmazlık ve uyuşmazlıklar gibi durumlar Türkiye’de boşanma oranlarının artmasıyla birlikte aslında aileye alternatif yaşam modellerinin ortaya çıkmasına neden olmaktadır (Çapcıoğlu, 2018).

2. Modernleşme, Modernleşen Birey ve Türk Ailesi

Daha önce ailenin modern koşullar ve modern zihniyet tarafından şekillendi(rildi)ğini, dolayısıyla dönüşmekte olduğunu ifade etmiştik. Modernleşme bağlamında ailenin yapısal ve değersel boyutlarında yaşadığı değişimler oldukça geniş bir alan oluşturmaktadır. Buna bağlı olarak, modernleşme sürecinin Türk ailesinin geleceği için birtakım fırsatlar ve tehditler doğurduğu da söylenebilir. Genel olarak modernleşmenin yarattığı ve aileyi her anlamda etkileyen en önemli değişimlerden biri, insanların özne olarak hareket etmelerini salık veren bir kültür ve ilişkiler ağı sunmasıdır (Yıldırım, 2013). Kolektif tutum-pratikler ve kolektif iyi yerine bireysel tercihleri ve mutluluğu önceleyen bu felsefe, aile üyelerini “biz” duygusundan özgürleştirerek bir “ben” kimliği içerisinde yeniden tanımlar. Bireysel haz, özgürlük ve tüketim eksenli kurgulanan bir yaşam tarzını benimsetir. Dolayısıyla bu modern dünya içerisinde, geleneksel toplumların aileyi ve ailenin etrafında kurulan toplumsal bağları merkeze alan doğası çözülmektedir. Kendisini aileden bağımsız var eden birey, artık ailelerin kurulmasını ve sürdürülmesini kendi özgürlük alanının daraltılması olarak algılayabildiğinden bireysel yaşam tarzları ve evlilik dışı ilişkiler yaygınlaşmakta, evlilikte eşler arasında tahammülsüzlük artmakta, kişi aile içerisinde kendi isteklerinin ve tercihlerinin öncelenmesini talep eden bir “ben”ciliği kolayca üretebilmekte ve boşanma fikrini ilk seçenek olarak aklına getirebilmektedir (ASAGEM, 2010).

Genel olarak modernleşme ve özelde bireyselleşme süreci, Türk aile yapısında ve zihniyetinde Batı toplumlarında olduğu kadar ciddi bir çözülmeye sebep olmamıştır. Modernleşmenin tipik aile formu olan ve Türkiye’de de yaygınlık gösteren çekirdek aileye baktığımızda, sanayileşme ile başlayan yapısal anlamdaki çekirdekleşme süreci her ne kadar Batı’ninkine yakın olsa da çekirdek ailenin niteliği

Batı ideali ve modern Batı toplumlarının realitesinden farklılık arz eder. Modernleşen Türk toplumunun aile bağlarında tümüyle bağımsız bir bireycilikten bahsetmek zordur. Her ne kadar sosyoekonomik değişimler, köyden kentlere göçlerle birlikte artan hareketlilik ve başka birtakım etkenler ailelerde iletişimi, etkileşimi zayıflatmakta ve ekonomik, sosyal bağımlılıkları azaltmaktaysa da bu ailelerde psikolojik ve duygusal bir “ilişkisellik/bağlılık” (relatedness) ve dayanışma kültürünün devam ettiğinden bahsedilebilir (Kağıtçıbaşı, 1982).

Türk toplumunun modernleşmesinin bize özgü farklılıklar ve melez görüntüler içerdiğini ifade eden Aydınalp (2018) bu bağlamda, bireycilik ile özerklik arasında bir ayrıma giderek modernleşmekte olan Türk toplumunun daha çok özerkleştiğini dile getirmektedir. Anlamı itibarıyla özerklik, bireyciliğin aksine, üst değer ve normlardan sert bir kopuşu değil, bir ara yol bulma gayretini, üst yapılarla görece uyum arayan bir farklılığı imler; “gelenek içinde kendi varlığını öne çıkararak geleceği yeniden inşa etme” sürecidir. Bu süreçte bireysel “tercih”ler önemlidir fakat bireycilikteki gibi daima bilinçli ve iradi tercihlerden bahsedilemez. Benzer şekilde Kağıtçıbaşı ve Ataca (2005) da Türkiye’de modernleşme eğilimi yüksek kentli, orta ve üst-orta sosyoekonomik sınıftan ailelerdeki bireylerin “bağımlı-özerk” (the autonomous-related self) bir benliğe sahip olduklarını dile getirmektedir. Dolayısıyla modernleşmekte olan Türk ailesinin yapısal olarak çekirdekleşmekle birlikte aslında işlevsel olarak geniş aile özelliklerini çeşitli açılardan korumaya devam ettiği söylenebilir.

Bugün, özellikle orta ve üst sosyoekonomik tabakadan ailelerde kuşaklar arasındaki bağımlılık ilişkilerinde bir zayıflama eğilimi yaşandığı söylenebilir (Kağıtçıbaşı, 1982). Bu durum ise Giddens’in ifadeleriyle modern bireyin en ayırt edici özelliği olan “düşünsel” tavır ile yakından ilişkilidir; bilgi çağının insanları önceki kuşaklara ait yerleşiklikleri sorgulamaya ve karşılaştıkları problemleri yaşadıkları yeni koşullara bağlı olarak sürekli olarak yeniden düşünmeye başlarlar (Giddens, 2018a). Dolayısıyla, geleneksel toplumlarda üzerine pek düşünülmeyen, büyük ölçüde benzeşen tutum ve pratikler “kader” olmaktan çıkarak artık modern toplumda birer “tercih” haline gelmektedir. Bu eğilimin olumlu bir sonucu, toplumda yanlış yerleşikliklerin önünün alınıp bireylerin kendisinin ve aile üyelerinin her anlamda iyilikleri için daha doğru kararların verilebilmesinin önünün açılmasıdır. Özgürleşmenin ve seçeneklerin arttığı bu süreçte diğer taraftan belirsizlik hakimdir ve risk ile güvensizlik artmaktadır (Bauman, 2018).

Modern bireyin bağımsızlık tecrübesi, gerçekte kapitalist sisteme ve popüler kültüre oldukça bağımlı bir bireyselliktir; diğer bir ifadeyle yeni bir bağımlılık ilişkisi altındaki sınırlı tercihler içinde varlık gösterir (Bauman, 2018; Beck, 2014). Bağımsızlık ve özgürlük söylemlerinin arkasında insan hayatlarının metalaştırılarak kişiye tekrar pazarlandığı bir düzlem yatmaktadır. Bu ise modern düzende asıl öncelenenin bireyin iyiliği olmadığını gösterir. Örnek olması açısından, modern zihniyet tarafından en az anne-baba kadar bağımsız bir birey olarak kurgulanan çocukları ele almak yerinde olacaktır. Cinsiyet değiştirme operasyonu gibi fiziksel ve psikolojik açıdan son derece olumsuz sonuçları olabilecek işlemleri yaptırma kararının 3-4 yaşlarındaki çocukların isteğine bırakılması ve bu bağlamda hiçbir detaylı tetkik yapılmadan ABD’de bu operasyonların gerçekleştirildiğine dair veriler (Albayrak, 2020),

çocukların iyiliklerinin salt kendi seçimlerinde olmadığı ve aslında korunmaya ihtiyaçlarının olduğu gerçeğine işaret etmektedir (Ek).

Modernleşmeyle birlikte görülen bir başka değişim, kadının rol ve statüsünde yaşanmıştır. Yeni modern söylemler ile birlikte bir hiyerarşi içeren tüm ilişki biçimlerinin ortadan kalkmasına dair taleplerin arttığına şahit olunmakta ve buna bağlı olarak aile üyeleri arasındaki ilişki biçimi de eşitlik ilkesine göre yeniden düzenlenmektedir (Bayer, 2013a). Eğitim, çalışma, sosyal ve siyasal katılım gibi her alanda kadın ve erkek eşitlenmekte ve toplumsal cinsiyet rolleri arasındaki geleneksel sınırlar gittikçe silikleşmektedir. Kadın sadece hane içi alanla ve anne olma statüsüyle tanımlanmamakta; aynı zamanda çalışan, meslek sahibi olabilen, bireysel çabalarıyla para kazanabilen, karar veren dolayısıyla evin geçiminde ve kararların alınmasında erkekle eşit hak ve sorumluluklara sahip bağımsız bir birey kimliği kazanmaktadır (Yıldırım, 2013).

Modern eğilimlerin gerek aile yaşamında gerekse toplumsal düzlemde kadının öneminin artmasına olan katkıları kıymetlidir. Nitekim kadınların hane dışında da var olmasının topluma sağladığı faydalar göz ardı edilerek ücretli iş gücüne katılma seçeneğinin kadına tanınmaması başta insan haklarını zedeleyici olmakla birlikte problemleri bir tutumdur. Bir parantez açmak gerekirse, özellikle Türk toplumunda muhafazakâr çevrelerin bir kısmı tarafından paylaşılan ‘kadının ekonomik bağımsızlığını kazanması evlilikleri yıkıma sürüklemektedir’ tezi hatalı bir genellemedir. Kadının ekonomik özgürlüğü evlilikten özgürlük imini zorunlu olarak taşımaz. Ailelerin yıkılmasına yol açan sebepler kadının çalışmasında değil; örneğin, ev hanımı veya anne olmayı küçümseyen, değersizleştiren, Tekin’in (2010) ifadesiyle ailenin kadını baskıladığı tezi üzerinden kadına ekonomik bağımsızlık kazanmayı şiar edindiren söylemlerin ürettiği zihniyette aranmalıdır. Kadını eşiyile birlikte bir hayat dengesi aramak yerine bireysel haz ve tercihlerinde bencil olmaya iten ve çatışmacı bir dil ile ona “haklarını” aratan söylemler, en az kadının eğitim almasını veya kendisini toplumda var etmesini engelleyen tutumlar kadar problemlidir. Çünkü aile, ortak değerler etrafında oluşan bağlar ve eşlerin haklar noktasında belirli tavizleriyle varlığını sürdürebilen bir bağlamdır (Turgut, 2017). Modernleşmenin bencillığe evrilen bireyciliği ve insanın insana olan tahammülünün düşmesi yönünde artan eğilim ise aile ilişkilerinin çözülmesi sonucunu doğurmaktadır (Aktay, 2010).

Modernleşen bireyin yaşadığı dünya “kalıcı bir bugüne dönüştürülmüş (bir anıdalık çağında), sağ kalma ve tatmin olma kaygılarıyla ağzına kadar dolmuş bir dünya”dır. Bu dünyada süreklilik değil; hız, devingenlik ve dinamiklik esastır. Sürekli yeniden yaratma içerisinde pratikler normlaşmadan hükümsüzleşebilmektedir (Bauman, 2018). Yeni yaratmanın kaynağı ise artık gençlerdir; yaşanan anı yücelten modern çağ, gençliği kutsayarak ona yaşlılığın bilgeliğinin üstünde bir değer atfetmektedir (Badiou, 2018). Nihayetinde bugün, geleneksel olanın aile hakkında söz söyleme otoritesini çeşitli açılardan kaybettiği bir sürece tanık olunmaktadır. Bununla birlikte, günümüzde oldukça yaygınlaşan kitle iletişim araçları ve sosyal medya bireylerin sosyalleşmesinde, aileye ve evliliğe dair fikirleri edinmesinde önemli bir inşa merkezi olma özelliği kazanmıştır.

Günümüzde modernitenin aileye dair, küresel dijital kültürün beslediği, en önemli sonuçlarından biri aile mahremiyetini dönüştürmesi ve hazzı, arzu ve istekleri her şeyin önüne çıkartan ilişki örüntülerini empoze etmesidir (Giddens, 2018b) Türkiye'nin önemli eğlence araçlarından biri olan televizyonda çokça karşılaştığımız aile ve gençlik dizilerine yerleştirilmiş uygunsuz sahneler, çarpık aile ilişkileri, LGBT+ bireylerin kamuda gittikçe daha görünür olup geniş kitlelerin onayını kazanması ve benzeri başka durumlar bugün toplumumuzun aile algısını köklü bir dönüşüme uğratmaktadır (Çelik, 2010). Günümüzde resmi nikah olmaksızın birlikte yaşama, cinsiyet değiştirme, cinsiyetsiz ebeveynlik, sperm bankalarından çocuk sahibi olmak gibi çok çeşitli trendler sağlıklı olup olmadığı veya aile kurumunun geleceğine ne yönde etkileri olacağı konusunda üzerine pek kafa yorulmadan popülerleşmekte ve hayatımıza sokulmaktadır. Bu bağlamda, Türk toplumunun genelinde kabul görmeyen ve henüz anomalilik arz eden çoğu yeni trendin her zaman toplumumuzun bir gerçekliği olma ihtimali taşıdığını akılda tutmak gerekir. Kitle iletişim araçlarıyla evimize kadar giren çarpık aile tablolarının ve zararlı trendlerin zihnimizin bir parçası haline gelmesi ve fikir olarak normalleşmesi zor değildir. Dahası, modern popüler eğilimlerin küresel tanımlar halini alması kimi zaman bir baskı aracına dönüşerek o tanımlar dışında düşünmeyi engellemektedir.

Bugün aile alenileşerek kamusal bir olguya dönüşmekte; eş seçimi, aşk ilişkileri, evlilik ilişkileri, boşanma durumları, aile içi şiddet vb. konular kamuoyuna taşınmaktadır (Bayer, 2013b). Modernleşmenin bu yönü, bir açıdan, konuşulamayan ve üstü örtülen problemlerin bir problem olduğunun farkına varılabilmesi, tartışılabilir hale gelmesi, suç işlenmesinde caydırıcılığa görece katkıda bulunması ve ezilen, mağdur olan insanlara kendilerini koruyabilecekleri bir alan açılması açısından önemli bir gelişmedir. Diğer taraftan mahremiyet alanının geleneksel sınırlarında yaşanan çözülme; kutsal bir mahrem olarak algılanagelmış olan ailede bugün toplumda var olma, beğenilme kaygıları ya da ekonomik kaygılar gibi sebepler neticesinde genel olarak evi ve ev içi ilişkileri ifşa etme eğilimi, aileyi dış dünyanın (gözetim dünyasının) etkilerine karşı savunmasız kılmakta ve aileye ilişkin değerleri popüler kültürün ve tüketim endüstrisinin talepleri doğrultusunda dönüşen bir meta haline getirmektedir. Bu durum ise, modern bireyin olumlu yönde kanalize edebileceği düşünömselliğinin önünü tıkamakta ve aile kurumunun geleceğini daha bilinçsiz ve tehlikeli değişimlere açık hale getirmektedir.

3. Türkiye’de Aile Algısında Yaşanan Dönüşümler

Dünya Değerler Araştırması'nın (WVS, 2020) sonuçlarına göre, aile kurumu Türkiye’de önemi korumaya devam etmektedir. “Aile kurumunun hayatınızdaki önemi nedir” sorusuna Türkiye’de yaşayanların %91,8’i “çok önemlidir” yanıtını vermektedir. Diğer taraftan günümüzde Türkiye’de evliliğe ve aileye dair kabullerin dönüşmekte olduğu bir sürece şahit olunmaktadır. Modernleşme süreci, sanayileşme, göç ve kentleşme gibi makro süreçler “geleneksel kadın ve erkek rollerinin farklılaşmasına, evlilikten beklentilerin çeşitlenmesine zemin hazırlamıştır. Zaman içinde boşanma oranındaki hızlı

artış, tek ebeveynli ailelerdeki artış, evliliğe karşı çıkış ve/veya evliliği erteleme, nikâhsız birlikteliklerdeki artış, çocuk yapmama eğilimindeki artış, aile içi şiddet, eşcinsel evlilikler Türkiye’de de dünyada olduğu gibi ailenin yeni dönemde karşılaştığı riskler olarak kabul edilmektedir” (Dikeçligil, 2014).

3.1. Modernleşme ve Evlilik Algısının Dönüşümü

Ailenin ilk basamağını oluşturan evlilik; fiilen, hak ve sorumluluklar doğuran ve hukuki yaptırımları bulunan bir akit olan nikah ile başlar. Modernleşmeyle birlikte tanık olunan küresel süreçlerden biri, bu bağlamda, “evliliğin namuslu cinselliği” ile “evlilik dışı ilişkilerin erotik veya tutkulu karakteri” arasındaki keskin ayrımın belirsizleşmesidir (Giddens, 2018b). Modernizmin küreselleştiği günümüz dünyasında cinsel mutluluk hayatın merkezine oturtulur, aslolan zevklerin tatmini halini alır (Tarhan, 2010). Bu bağlamda, sorumluluk ve bağlılık ilişkileri doğuran nikahın öneminin azaldığı ve onun yerine ‘birlikte yaşama’ veya ‘seviyeli bir ilişki’ kavramlarının anlam kazandığı görülmektedir. Türk-İslam kültürüne baktığımızda nikah oldukça önemlidir ve evlilik dışı yaşam gayri meşru sayılır. Nikahsız birliktelikler ve bu birlikteliklerden doğan çocukların toplumda kabulü imkansız yakındır (Ünal, 2010). T.C. Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü’nün 2010 yılına ait Türkiye’de Aile Değerleri Araştırması bulgularına göre, %82,2 gibi yüksek oranda bir katılımcı kitlesi evlilik dışı cinsel ilişkiyi ne kadın ne de erkek için onaylamamaktadır. Evlenmeden çocuk sahibi olunmasına bireylerin %82,4’ü, nikahsız birlikte yaşamaya ise %79,7’si karşı çıkmaktadır. Bu bulgulardan hareketle nikah ve aile birlikteliğinin Türk toplumu için geçerliliğini sürdürdüğü söylenebilir.

Günümüzde Türk toplumunun evlilik konusundaki dini ve kültürel hassasiyetlerinde bir çözümlenme yaşandığı anlaşılmaktadır. Evlilik dışı birliktelikler, her şeyden önce artık hukuken suç olmaktan çıkarılmıştır (Canatan, 2013b). Toplumdaki değerler ve tutumlar karşı cinsle evlilik öncesi/dışı cinsel yakınlaşmaların tümünü imleyen flörtün normalleşmesi yönünde değişmeye başlamış ve kısıtlayıcı normlar büyük ölçüde aşınmıştır (Amman, 2010). Ampirik araştırmalar özellikle yaşı azalmasına ve eğitim seviyesinin artmasına bağlı olarak cinsellik konusundaki hassasiyetin azaldığına ve evlilik dışı ilişkiye karşı olanların oranında düşüş olduğuna işaret etmektedir (ASAGEM, 2010). Bener (2011) kendisini dindar olarak tanımlayan 591 üniversite öğrencisi üzerinde gerçekleştirdiği ve dindarlık-eş seçimi ilişkisini inceleyen araştırmasında evlilik veya nikah bağı olmaksızın birlikte yaşama fikrine %95,5 oranında olumsuz bakıldığını; diğer taraftan “kesinlikle katılıyorum” ve “katılıyorum” diyenlerin %4,5 oranına sahip olduğunu not düşmektedir. Yine Dilekli’nin (2019) Afyonkarahisar’da ikamet eden ve kendisini dindar olarak tanımlayan 17-29 yaş aralığındaki 250 genç üzerinde yürüttüğü çalışmasında flört çoğunluk tarafından doğru bulunmazken, neredeyse tamamını üniversiteli gençlerin oluşturduğu %21,5’lik kesimin flörtte herhangi bir sakınca görmedikleri sonucuna ulaşılmıştır. Aynı çalışmada eşcinsel evliliklere bakışla ilgili olarak %6,0’lık kesimin her türlü evliliğe saygı duyulması gerektiği yönünde görüş belirttikleri, %3,2’lik dilimin ise herhangi bir fikirlerinin olmadığı sonucu çıkmıştır.

Diğer bir husus, dinen açık hükümlerle yasaklanmış olan zina ve kürtaj gibi konuların nasıl anlaşılabileceğine dair bugün kafa karışıklığının artıyor oluşudur. Nitekim Diyanet İşleri Bakanlığı’na bağlı

Aile İrşad Büroları'na gelen soruları inceleyen çalışmalardan elde edilen bulgular bu sonuca işaret etmektedir. Bakıldığında, iki kişinin rızasının olduğu bir ilişkinin ya da evlenme düşüncesiyle birlikte yaşamının zina olup olmadığından emin olunamadığı görülmektedir. Gayri meşru birlikteliklerle ilişkili olarak ortaya çıkan önemli sorunlardan biri ise kürtajdır. İstanbul'daki Aile İrşad Bürolarına en çok gelen sorulardan birini; yasak ilişki, bebeğin sakat doğma ihtimali, bebeğe hazır olmama, evlilikteki problemler ve çevresel etkenler gibi sebepler dolayısıyla kürtaj yaptırma konusu oluşturur (Şen, 2010).

Dindar bir kimliğe sahip bireylere odaklanan tüm bu araştırma bulguları değerlendirildiğinde, bugün çoğu küçük dolayısıyla önemsiz gibi görülebilecek oranların gerçekte bir zihniyet dönüşümü yaşandığı gerçeğine işaret ettiği unutulmamalıdır. Bu bağlamda örneğin, bir zamanlar lanetlenen birliktelik türleri bugün saygı duyulması gerektiği düşünülen bir olgu haline gelmeye başlamış veya özürlü doğma ihtimali olan bir bebeğin yaşayıp yaşamamasının kararı ailesi tarafından, onlara doğuracağı dünyevi sonuçlar bağlamında düşünülerek de verilir olmuştur. Evlilik dışı birlikteliklerin veya kürtajın resmîyette önünün açılması her ne kadar insanlara bu kapıları aralamış olsa da burada bu davranışların görülme oranlarının artmasında asıl etkili faktör dinin evliliğe ve aileye ilişkin konularda insanlar üzerindeki bağlayıcılığını kaybetmeye başlamış olmasıdır.

Modernleşme bağlamında günümüzde bir göz odaya sığınan aile algısının değişmeye başladığı söylenebilir. Çağımız koşullarının ürettiği ekonomik kaygılar ve insanları kuşatan tüketim kültürünün bir sonucu olarak bugün kadının ve erkeğin henüz eş seçimi aşamasında sosyal ve ekonomik güvence teminini öncelikli bir sıraya koymaya başladıkları görülmektedir. Huzurlu ve mutlu bir evlilikten beklentiler değişmektedir. TÜİK istatistiklerinden elde edilen veriler, erkeklerin eş tercihinde iyi eğitilmiş olmayı, kadınların ise iş sahibi olmak başta olmak üzere eğitilmiş, çalışma saatlerinin az ve aile yapısının benzer olmasını giderek daha çok önemsediklerini; bununla birlikte dindar olma ve aynı mezhepten olma gibi özelliklerin iki cins de giderek daha az arandığını ortaya koymaktadır (Koç ve Saraç, 2018). Ampirik çalışmaların sonuçlarına göre kendisini dindar olarak tanımlayan bireylerin eş seçimlerinde dindarlık aranan bir özellik olmaya devam etmekle birlikte özellikle iyi bir meslek ve gelir sahibi olmanın ve fiziksel çekiciliğin bugün önemli kriterler haline geldiği görülmektedir (Bener, 2011; Okutan, 2017; Dindar, 2019).

Burada bireysel tercihlerin ve beklentilerin karşılanması yönündeki taleplerin artan önemi üzerinde durulması gerekir. Nitekim toplum olarak tahammül seviyemizin ve zorluklara dayanma ve birlikte göğüs germe alışkanlığımızın azalmaya başladığı gerçeğiyle birlikte düşünüldüğünde sonuç evliliğin ötelenmesinde yaşanan artışlar ve ailelerin yıkılmasının kolaylaşması olarak karşımıza çıkmaktadır. Bugün dindar bireylerin evliliği erteleme davranışlarını inceleyen sınırlı çalışma bulgularında, genel olarak, istek ve beklentilerin kesişmemesi, devam eden eğitim hayatına yoğunlaşma, bireysel yaşam konforuna alışma, maddi beklentilerin karşılanmaması, iş-kariyer planlarının uyuşmaması, evliliğin getirdiği sorumlulukları ağır bulma veya hayatını başka birine göre düzenlemenin zorluğu gibi gerekçelerle karşılaşmış olmamız bu sonucu desteklemektedir (Bal, 2017; Dindar, 2019). Yine boşanmanın bir “çıkış seçeneği” (exit option) olarak Türk toplumunun zihninde akla gelen ilk seçeneklerden biri olarak

yer etmeye başlaması da bununla ilişkilidir (Koç ve Saraç, 2018). Koç ve Saraç (2018), geleneksel kodlarda bir tabu olmasına rağmen ciddi anlamda katlanarak artan boşanma oranlarının arkasında geleneksel değerlere ilişkin algının değişmesi, dinin gündelik hayat pratikleri üzerindeki etkisinin zayıflaması, bireysel özgürlüklerin artması ve yasal açıdan boşanmaların kolaylaşması gibi birtakım etkenleri not düşer.

Türkiye’de boşanmalar artsa da evlilik kurumunun güçlü bir sosyal kurum olma özelliğini koruduğu ve boşanma isteğinin toplum tarafından olumsuz karşılanmaya devam ettiği söylenebilir: “Boşanma en sevilmeyen helaldir”. Okutan’ın Türkiye genelinden orta sınıf, dindar erkekler üzerine ele aldığı çalışmanın bulguları, boşanmanın ilk etapta düşünülmeyen ve tasvip edilmeyen bir olgu olduğu şeklindedir. Katılımcılar arasında aileyi muhafaza edici bir tutum hakimdir. Bununla birlikte, “herhangi bir güvensizlik, anlaşmazlık, mutsuzluk durumunda, sevgi-saygı yitiminde veya hayatın çekilmezliği vaki ise” boşanma çıkar yol olarak düşünülebilmektedir (Okutan, 2017). Bu sonuçlar Türkiye’de Aile Değerleri Araştırması’nın bulguları ile paralellik arz eder. Buna göre, anlaşmazlık halinde boşanmayı bir çıkış yolu olarak görenlerin oranı henüz 2010 yılında %60,6 gibi bir oran olarak tespit edilmiştir (ASAGEM, 2010).

Öte yandan boşanmak, kadın için daha zor bir seçenek olmaya devam etmektedir. Örnek teşkil etmesi açısından şiddete uğrama, aldatılma, eşin eve olan ilgisizliği, kötü alışkanlıklarının olması, ilişkiye zarar veren bir kıskançlık, hastalık veya cinsel problemler ve ailedeki diğer fertlerin ailenin mutluluğuna zarar vermesi gibi sebeplerle İstanbul’un çeşitli il ve ilçelerinden Aile İrşad ve Rehberlik Bürosu’na boşanma isteğiyle başvuran kadınların diğer taraftan evliliği sona erdirmenin vebalini almaktan korkmaları, çocuklarının psikolojisinin bozulmasından endişelenmeleri ya da gerek kendi aileleri gerekse toplum tarafından onay alamayacak olmaktan çekinmeleri vb. sebeplerle boşanma konusunda terdihinlik yaşamaları ve can güvenlikleri tehlikede olsa dahi evliliklerini sürdürmeleri, devam eden bu algının bir sonucudur. Toplumumuzda “boşanmış kadın imajı” taşınması zor bir yük olmaya devam etmektedir (Şen, 2010). Özellikle aile içinde şiddet, cinsel istismar ve enstest ilişki mağduriyetlerinin üstünün örtülmesi ve bu sorunları barındıran evliliklerin devam ettirilmesi bireyler için fiziksel, psikolojik ve başka pek çok açıdan yıkıcı sonuçlar doğuruyorken bunları barındıran evliliklerin baskı ile devam ettirilmesi ise sağlıksız bir yaklaşımdır ve bu konudaki toplumsal yerleşikliğimizin değişmesine ihtiyaç vardır. Nitekim sağlıksız evliliklerin sonlandırılması gerçekte sağlıklı olan bir çözümdür.

3.2. Aile İçi İlişkilerde ve Rol Algısında Dönüşüm

Modernleşmeyle birlikte toplumumuzda aile içi ilişkiler ve rol algısı da dönüşmektedir. Türkiye’de özellikle kentte yaşayan ve orta ve üst sosyoekonomik sınıf koşullarına ve bu sınıflardan sosyalleşme çevresine sahip dindar bireylerin bugün aile içi ilişkilere ve rol algılarına ilişkin tutumlarında daha eşitlikçi ve paylaşımcı bir tavrın gelişmekte olduğuna işaret eden bir değişimin izlerini takip etmek mümkündür. Aile içi ilişkilerle ilgili olarak gözlemlenen en belirgin dönüşümlerden biri ailede kararların eşler arasında ortak alınması gerektiği fikrinin giderek yaygınlaşmasıdır (Selman, 2017). Dindar ve

evli bireylerden elde edilen sınırlı fakat güncel bulgular, erkeklerin ailede kararların ortak alınması gerektiği inancını paylaştığına işaret etmektedir (Topal, 2019; Ünalın Turan, 2019). Ayrıca bu ailelerde eşlerin evlilik ve aileye ilişkin konularda, özellikle çocukla ilgili meselelerde, bilgi edinme, problem çözme ve karar verme süreçlerinde yetiştikleri kuşağın yerleşikliğinden daha özerk hareket etme davranışı sergiliyor oluşları düşünömsel hareketin Türk toplumunda giderek daha çok yerleştiği yorumunu yapmamıza imkân tanımaktadır (Topal, 2019).

Türkiye’de çalışan kadına ait algıda da bir dönüşüm yaşandığını söylemek mümkündür. 20. yüzyılın ortalarında hararetli tartışmalara konu olan ve evliliklerin yıkılmasında önemli bir sorun olarak algılanan kadının çalışması meselesi çeşitli kesimler (bazı cemaat önderleri vb.) tarafından hala bir problem olarak görölmeye devam etse de bugün daha çok kabul edilen veya mecburen birlikte yaşanılması öğrenilen bir olgu halini almaktadır. Kentte yaşayan, dindar ve orta sınıf erkeklerle yapılan çalışmalar konuyla ilgili düşünce çeşitliliğinin somut bir göstergesidir. Buna göre, örneğın kız çocuklarının okutulması katılımcı erkeklerin tamamı tarafından önemsenirken kadının çalışması konusundaki fikirler farklılaşmaktadır. Okutan’ın çalışmasının sonuçlarına göre (2017), bekar erkeklerden kimisinin ideal bir eşten beklentisi kadının eğitilmiş olması ve kendisini geliştirmesi fakat bir işte çalışmayıp eşine ve çocuğuna zaman ayırması ve onların ihtiyaçlarını gidermesi şeklindedir. Burada eğitimin “çocukların eğitiminden ilk sorumlu” kişi olacak olan kadında aranan önemli bir özellik olduğu görülür. Bizim İstanbul’da yaşayan, orta sınıf, dindar aileler üzerine ele aldığımız araştırmada ise, katılımcı erkeklerin kadının toplumdaki varlığının önemli olduğu düşüncesini paylaştığı tespit edilmiştir. Bununla birlikte, kadının sadece ekonomik getirileri için çalışması ve çocukları ötelemesi tasvip edilmemektedir (Topal, 2019).

Günümüzde bilhassa çekirdek ailelerin yaygınlaşması, kadınların çalışma hayatına katılımındaki artış ve bu koşullarda çocuk sahibi olma faktörlerinin Türk toplumunda kadın ve erkek rollerine dair algıyı dönüştürdüğü söylenebilir. Kadının asıl görevini çocuk bakımı ve ev işleri olarak gören anlayış bugün hakimiyetini korumakla birlikte özellikle yukarıdaki koşullarla karşılaştığında erkeğın ev içi sorumluluk alanına ve çocuğın sorumluluklarına katılması gerektiği düşüncesi erkekler tarafından da benimsenen bir tutum halini almaktadır. 2010 yılının verilerine bakıldığında, erkeğın de ev içi işlerde sorumluluk alması gerektiği düşüncesine katılanların oranı %64’tür ve bu sonuçta cinsiyet açısından anlamlı bir farklılık tespit edilmemiştir (ASAGEM, 2010).

Eşlerden kadının da çalıştığı dindar ailelerin toplumsal cinsiyet algılarını inceleyen bir çalışmada, kadının hane içi ve erkeğın hane dışı olarak tanımlandığı geleneksel iş bölümü algısının günümüzde devam ettiği tespit edilmiştir. Çalışmanın bulgularına göre, kadınlar geleneksel toplumsal cinsiyet rollerini ciddi ölçüde eleştirmelerine rağmen toplumsal normların gücünün farkındadırlar ve buna bağlı olarak erkeklerin ev içi sorumluluk alanına düzenli katılması noktasında bir beklenti geliştirmişlerdir. Bununla birlikte, erkeklerin büyük çoğunluğu her ne kadar ev işlerini kendi sorumlulukları olarak algılamasalar da çalışan bir eşe sahip olma ve kadının her şeye yetişmesinin zor olduğunun görülmesi onları ev işlerinde de eş yardımcı olmaya yöneltmiştir (Ünalın Turan, 2019). Yine bizim ele

aldığımız diğer bir araştırmada ise, erkeklerin evin temizlik, yemek yapma gibi işlerini ve çocukların fiziksel bakımını erkekliğin rol tanımı içerisinde ilk sıralara yerleştirmedikleri; fakat eşlerine gerektiğinde bu konularda da yardımcı oldukları görülmüştür. Katılımcılar evin tüm yükünün kadınların omzuna yüklenildiği ve erkeğin o evde bir kenara çekildiği yerleşik kodları yanlış bulmakta ve erkeğin iş bölümünde özverili olup eşine yardımcı olması gerektiği fikrini paylaşmaktadır. Diğer taraftan, bu erkekler için öncelikli iş tanımı evin geçimini ve güvenliğini sağlamaktır. Bu anlamda, katılımcıların çoğunluğunun erkeğin yerini ‘içeriye ihmal etmeyen dışarı’ olarak tanımladıkları tespit edilmiştir (Topal, 2019).

Eşler arası iş bölümüne ilişkin yukarıdaki iki çalışmanın da kaydettiği dikkate değer sonuçlardan biri, katılımcı erkeklerin genel olarak babalık rolünü ve çocukların hayatında aktif rol almayı önemsemesi ve çocukların sorumlulukları söz konusu olduğunda paylaşımcı bir iş bölümünü daha kolay benimliyor olmasıdır. Bu bağlamda babalar, örneğin, kendi yetiştikleri kültürde tabu gibi algılanmasına rağmen çocuklarını sevmeye pratiği geliştirebilmekte, çocuklarıyla diyaloglarında sevgi sözcüklerine sıkça başvurabilmekte, kendi yetiştikleri cinsiyet algısının dışına çıkarak kız çocuklarıyla evcilik oynayabilmekte, çocuklarının ödevine yardımcı olup akşamları da onlara kitap okuyabilmekte ve çocuklarının fiziksel bakımına katılabilmektedirler (Topal, 2019). Türkiye genelinde yapılan kapsamlı ve güncel bir erkeklik araştırmasından elde edilen bulguların da bu sonuçları desteklediği görülmektedir. Buna göre, geleneksel toplumsal cinsiyet algısıyla ilgili yerleşikliklerinin dışına çıkabilme konusunda erkekler çocuklar söz konusu olduğunda daha başarılıdırlar (Boratav, Fişek ve Ziya, 2017).

Günümüzde şiddet, aileye dair önemli problemlerden biri olmaya devam etmektedir. Modern toplumun vaatlerinden birini her türlü şiddetin ortadan kalkması oluştururken, kendisini modern olarak tanımlayan toplumlarda dahi şiddet olgusu varlığını sürdürmektedir. Türk toplumunda da her ne kadar şiddetin geneli ve özelde aile içi şiddet çoğunluk tarafından keskin ifadelerle reddedilse de (ASAGEM, 2010), pratikte gizli tutulma eğilimi gösteren yaygın bir fenomen olmaya devam eder (Bayer, 2013b). Bayer (2013b), bir araştırmasında örneklemindeki katılımcıların büyük bir kısmının (%90,9) eşler arası şiddetin günümüzde giderek yaygınlaştığı kanaatinde olduklarını not düşmektedir. Eşler arası şiddet ve din ilişkisini inceleyen bu çalışmada araştırmacı, yeterli düzeyde dini bilgi sahibi olmayan ve namaz, oruç gibi dini ibadetleri düzenli yerine getirmeyen bireylerin şiddete daha fazla maruz kaldıklarını tespit etmiştir. Çalışmadaki bir diğer önemli tespit ise, maruz kalınan şiddete rağmen evliliğin sürdürülmesindeki nedenler arasında ikinci sırada “dinin boşanmayı hoş karşılamaması” kabulünün yer almasıdır. Din, aslında kadına boşanma hakkı vermişken, bireysel olarak yüksek seviyede din eğitimi alan kişiler dışında toplumun genelinin böyle bir hakkın bilincinde olmayışı ise önemli bir problemdir.

Sonuç ve Öneriler

Günümüzde Türk ailesi, geleneksel ve modern kültür öğelerini birlikte barındıran bir yapıya sahiptir. Aileye ilişkin birtakım geleneksel değerler hala yaygın olmakla birlikte ailenin yapısı, konumu, işlevleri ve roller modernleşme sürecinde yeniden inşa edilmektedir. Yaşanılan sürecin ailenin geleceği

bakımından çöküşün habercisi değil; daha çok bir dönüşümün işaretçisi olduğu söylenebilir. Nitekim Türk ailesi, tarihi kültürel kodlarını sürdürebilen bir temele sahiptir ve aile, önemsenen, korunmaya ve güçlü kılınmaya çalışılan bir olgu olmaya devam etmektedir. Ayrıca modernleşmeyle birlikte yaşanan değişimler, ülkemizdeki yaygın kanaatin aksine, aileyi yalnız tehdit etmeyip gerçekte daha sağlıklı ailelerin kurulabilmesine zemin hazırlayan fırsatlar da üretmektedir. Dolayısıyla yapılması gereken şey, her türlü geleneksel kalıbın muhafazası değil; fakat değişen dünyanın sunduğu fırsatlar ve tehditler üzerine etraflıca düşünüp değişimleri aile kurumunun iyiliği yönünde yapılandırmaktır.

Türkiye'nin aile kurumunu kaybetmediği açıkça ortadır; diğer taraftan, onu koruyamadığı anlaşılmaktadır. Bu konudaki en büyük problemlerden birini, hızlı değişimlerin ve devingenliğin esas olduğu dünyada bu hızın gerisinde kalmak, çağa yetişememek, genel eğilimleri ve getireceği sorunları öngörememek oluşturmaktadır. Bu hızın gerisinde kalmak ve modernleşme serüvenimizin plansız bir şekilde ilerlemeye devam etmesinin sonucunda ise, ailenin çözülmesini kolaylaştıracak dış etkilerin toplumumuza nüfuzunu engellemek bir hayli zorlaşmaktadır. Bu bağlamda, aile kurumumuzun değişim sürecini, sorunlarını, bugün ve gelecek üzerinden okuyabilen interdisipliner araştırmalara ve bu araştırma sonuçlarına göre politikaların yeniden yapılandırılmasına ihtiyaç vardır. Ele alınacak aile çalışmalarında öznenin kadın olmaktan çıkarılması ve bütün aile fertlerini kapsayıcı bir perspektif geliştirilmesi de burada önem arz eder.

Toplumumuzda modernleşme bağlamında gerçekleşen değişimlerle nasıl ilişki kurulacağına bilinmeyişi ve her türlü değişimi yok sayma yönünde bir eğilimin mevcudiyeti modernleşme sürecinde ailenin bekasını olumsuz etkileyen başka problemlerdir. Ne yazık ki Türkiye, küreselleşmenin iyice pekiştirdiği çağdaş modern eğilimlere karşı kendi cevaplarını üretememektedir. Bununla birlikte, ailenin bozulması olarak algılanan değişimler çoğu zaman görmezden gelinerek yok sayılmaktadır. Yeni nesillerin kimliğini inşa eden sosyalleşme zemini bu değişimleri, kaçınılmaz olarak, bir gerçeklik olarak kavrarken bu tutum, diğer taraftan, toplumun, değişimin yönünü tayin edecek olan gençleri iyi yönde kanallı edebilme gücünü kaybetmesine sebebiyet vermekte ve bir asimilasyon kültürü yaratmaktan ileri gidememektedir. Ailenin sağlıklı devamı için ise kuşaklar arası iletişimin iyi kurulabilmesine ihtiyaç vardır. Bu bağlamda, ebeveynlerin çocuklarının çağını yakalayabilmesi ve yaşanan değişimleri açıklamada onların gördükleri dünyanın gerçekliğinden hareket eden yeni bir dil üretebilmeleri gerekmektedir.

Günlük hayatta eşle ve çocukla yapılan paylaşımların artması ve yapıcı bir dilin kullanıldığı sağlıklı bir iletişimin kurulabilmesi ailenin güçlenebilmesi adına önemlidir. Nitekim bugün ailelerin dağılmasının arkasında yatan en önemli sebepler arasında bireyin artan tahammülsüzlüğü ve yıkıcı bir diyalog dilinin yaygınlaşması yer almaktadır. Bu bağlamda, ailede sağlıklı diyalogların oluşturulmasına yönelik toplumun bilinçlendirilmesi ve evliliğe ilişkin bir sorumluluk bilincinin topluma kazandırılması önem arz eder. Bununla birlikte, toplumda evliliğe ilişkin yanlış bilişlerin düzeltilmesi gerekmektedir. Bu çalışma kapsamında ulaştığımız ampirik çalışmaların bulgularına göre, örneğin, kadınların maruz kaldıkları şiddete ve başka olumsuz durumlara rağmen dinde boşanmanın hoş karşılanmadığı

düşüncesiyle evliliklerini bitirmenin vebalini almaya korkmaları ve can güvenliklerini tehlikeye soksa dahi yaşadıkları duruma katlanmaya çalışmaları bu yanlış bilişlerin sağlıksız sonuçlarına işaret eder.

Çalışmamızdan hareketle, modernleşen dünyanın insanların, özellikle çocukların ‘korunması gereken bireyler’ olduğu anlaşılmaktadır. Televizyon ve başka uluslararası dizi-film platformları, internet siteleri ve sosyal medya aracılığıyla zihinlerimize yerleştirilen beden ve haz merkezli imgeler, aile içi çarpık ilişkileri ve şiddeti sıradanlaştıran içerikler, bir gerçeklik halini alma veya insandaki zararlı dürtüleri pekiştirme ihtimalini yüksek oranda taşıdıklarından tehlike arz etmektedirler. Bu bakımdan, örneğin, çocukların gün içerisinde bu içeriklerle sürekli karşılaşmaya başlamasının yaratacağı sonuçlar üzerine daha çok düşünülmesi gerekmektedir. Meselenin sosyal bilimler ve medya uzmanlarınca tartışılması ve gerekirse yayın basın konusunda protokollerle belirli sınırlandırmalara gidilmesi önemli görünmektedir. Bilinçli internet kullanımı noktasında eğitimlerin artırılması da yine kıymetli olacaktır.

Son düşünce olarak, yaşanan modern değişimlerin Türk ailesi için yaratacağı sonuçları ve muhtemel eğilimleri önceden kestirebildiğimiz, değişen düzene uyumlu araçlar geliştirip aileye ilişkin kendi cevaplarımızı üretebildiğimiz ve toplumumuzda artan düşünümsel tavrı iyi kanalizere edebildiğimiz ölçüde modernleşen Türk ailesinin sağlıklı ve güçlü bir aile olma özelliği kazanacağına inanmaktayız. Bu bağlamda, ailenin çöküşüne dair kaygılanma davranışı bırakılmalı ve aile kurumumuzu daha sağlıklı ve güçlü kılmamanın yollarını arama çabaları yoğun olarak sürdürülmelidir.

Ekler

Ek: LGBT akımının bir trans endüstrisine dönüşen yönü ve birey-aile üzerindeki sonuçları üzerine bir yazı kaleme almış olan Marmara Üniversitesi öğretim üyesi Hafize Şule Albayrak, ABD incelemelerinden hareketle cinsiyet değişimi sürecinde kişilerin her gün maruz kalacağı, yan etkileri oldukça yüksek olan hormon ilaçlarının ağır tıbbi ve psikolojik etkileri olmasına rağmen bunların dile getirilmediğine dikkat çekmektedir. Ayrıca, cinsiyet değiştirip pişmanlık duyan ve biyolojik cinsiyetine dönmek isteyen pek çok insanın ifadelerinin üstünün örtüldüğünü not düşer (Albayrak, 2020).

Kaynakça

- Amman, M.T. (2010). Türkiye’de Ailenin Açık ve Örtük Sekülerleşmesinin Sosyolojik Analizi. M.F. Bayraktar (Ed.), *Aile ve Eğitim* içinde. İstanbul: Ensar Yayınları.
- Aktay, Y. (2010). Modern Dünyada Ailenin Dönüşümü ve Muhtemel Geleceği Üzerine Mülâhazalar ve Geleneğe Dayalı Problemler. *Küreselleşen Dünyada Aile: 2009 Yılı Kutlu Doğum Sempozyum Tebliğ ve Müzakereleri* içinde (s. 177-188). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Albayrak, H.Ş. (2020). Yeni Normalin Toplumsal İnşası/İcbarı Süreci Olarak LGBTİ. *Lacivert Dergi*. Haziran. 20-24.
- ASAGEM. (2010). Türkiye’de Aile Değerleri Araştırması. Ankara: T.C. Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü Yayınları.
- Badiou, A. (2018). *Gerçek Yaşam: Gençliği Yoldan Çıkarmaya Yönelik Bir Çağrı*. (Çev. I. Ergüden). (3. Basım). İstanbul: Sel Yayıncılık.

- Bal, A. (2017). Muhafazakâr Kesimde Evliliği Öteleme Nedenleri. H. Nas (Ed.). *Toplumsal Değişim Sempozyum Tebliğleri-1* içinde (s. 13-38). İstanbul: İnsan ve Medeniyet Hareketi.
- Bauman, Z. (2018). *Akışkan Hayat*. (Çev. A.E. Pilgir). İstanbul: Ayrıntı Yayınları. (Eserin orijinali 2005'te yayımlandı).
- Bayer, A. (2013b). *Değişen Toplumsal Yapıda Aile: Eşler Arası Şiddet ve Din İlişkisi Üzerine Bir Araştırma Konya Örneği*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Bayer, A. (2013b). Değişen Toplumsal Yapıda Aile. *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 4(8). 101-129.
- Beck, U. (2014). *Risk Toplumu*. (Çev. K. Özdoğan ve B. Doğan). (2. Baskı). İstanbul: İthaki Yayınları. (Eserin orijinali 1986'da yayımlandı).
- Bener, M. (2011). *Dindarlık-Eş Seçimi İlişkisi SDÜ Örneği*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Boratav, H.B., Fişek, G.O. ve Ziya, H.E. (2017). *Erkekliğin Türkiye Halleri*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Can, İ. (2013). Ailenin Tarihsel Gelişimi: Dünü, Bugünü ve Yarını. M. Aydın (Ed.). *Sistemik Aile Sosyolojisi* içinde (s.65-91). Ankara: Çizgi Kitabevi.
- Canatan, K. (2013a). Türk Ailesinin Tarihsel Gelişimi. K. Canatan ve E. Yıldırım (Ed.). *Aile Sosyolojisi* içinde (s. 97-119). İstanbul: Açılım Kitap.
- Canatan, K. (2013b). Aile Kavramının Tanımı. K. Canatan ve E. Yıldırım (Ed.). *Aile Sosyolojisi* içinde (s. 53-64). İstanbul: Açılım Kitap.
- Çapcıoğlu, İ. (2018). Sekülerleşen Toplumda Bireyselleşen Aile. *Turkish Studies*. 13 (2). 19-34.
- Çelik, C. (2010). Değişim Sürecinde Türk Aile Yapısı ve Din. *Karadeniz Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*. 8. 25-35.
- Dikeçligil, F.B. (2014). Aileye Dair Kabullerin Ezber Bozumu. M. Aydın (Ed.). *Aile Sosyolojisi Yazıları* içinde (s.13-50). İstanbul: Açılım Kitap.
- Dilekli, Z. (2019). *Kendini Dindar Olarak Tanımlayan Gençlerin Aile Algısı Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma: Afyonkarahisar İli Örneği*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Afyonkarahisar: Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Dindar, V. (2019). *Gençlerde Evlilik Yaşının Uzaması Üzerine Din Sosyolojisi Açısından Bir Araştırma*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Giddens, A. (2010). *Modernite ve Bireysel-Kimlik Geç Modern Çağda Benlik ve Toplum*. (Çev. Ü. Tatlıcan). İstanbul: Say Yayınları. (Eserin orijinali 1991'de yayımlandı)
- Giddens, A. (2018a). *Modernliğin Sonuçları*. (Çev. E. Kuşdil). (8. Basım). İstanbul: Ayrıntı Yayınları. (Eserin orijinali 1990'da yayımlandı).
- Giddens, A. (2018b). *Mahremiyetin Dönüşümü*. (Çev. İ. Şahin). (4. Basım). İstanbul: Ayrıntı Yayınları. (Eserin orijinali 1992'de yayımlandı).
- Kağıtçıbaşı, Ç. (1982). Introduction. Ç. Kağıtçıbaşı ve D. Sunar (der.). *Sex Roles, Family & Community in Turkey* içinde (s. 1-27). Bloomington: Indiana University Turkish Studies.
- Kağıtçıbaşı, Ç. ve Ataca, B. (2005). Value of Children and Family Change: A Three-decade Portrait From Turkey, *Applied Psychology. An International Review*. 36. 403-442.

- Keskin, E.B. (2016). *Kentleşme ve Ailenin Değişimi*. Bursa: Uludağ Yayınları.
- Koç, İ. (2018). Türkiye’de Aile Yapısının Değişimi Sürecinde Tek Ebeveynli Ailelerin Oluşumu, Belirleyicileri ve Refah Durumu (2006-2016). Y. Esen ve C. Nuhurat (Ed.). *Türkiye Aile Yapısı İleri İstatistik Analizi* içinde (s. 33-85). Ankara: Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı.
- Koç, İ. ve Saraç, M. (2018) Türkiye’de İlk Evlilik Yaşının ve Evliliğe İlişkin Pratiklerin Değişimi ve Boşanma İle İlişkisi (2006-2016). Y. Esen ve C. Nuhurat (Ed.). *Türkiye Aile Yapısı İleri İstatistik Analizi* içinde (s. 87-133). Ankara: Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı.
- Marx, K. ve Engels, F. (2015). Komünist Manifesto. *Komünist Manifesto ve Hakkında Yazılar* içinde (ss. 19-51). (Çev. N. Satlıgan). (6. Basım). İstanbul: Yordam Kitap.
- OECD. (2017). OECD Family DataBase. Web: <http://www.oecd.org/els/family/database.htm>. 13.Ağustos.2020.
- Okutan, B.B. (2017). *Erillik ve Din*. İstanbul: Rağbet Yayınları.
- Özbay, F. (2014). Akrabalık ve Komşuluk İlişkileri. *Türkiye Aile Yapısı Araştırması Tespitler, Öneriler* içinde (s.56-85). İstanbul: Aile Ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Aile Ve Toplum Hizmetleri Genel Müdürlüğü Yayınları.
- Selman, A. (2017). *Dindarlığın Aile Yaşam Döngüsü Süreçlerine Etkisi (Batı Akdeniz Örneği)*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Subaşı, N. (2002, Mayıs). Toplumsal Değişme, Aile ve Yeni Risk Alanları, Çağımızda Sosyal Değişme Ve İslam Sempozyumu, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı. Web: [http://necdetsubasi.com/bildiriler/11-toplumsal-degisme-aile-ve-yeni-risk-alanlari,%20\(26\)](http://necdetsubasi.com/bildiriler/11-toplumsal-degisme-aile-ve-yeni-risk-alanlari,%20(26)). 01.Ağustos.2020.
- Şen, B. (2010). *İstanbul Müftülüğü Aile İrşat ve Rehberlik Bürosuna Sorulan Sorular Işığında İstanbul’da Aile Hayatının Sosyolojik Analizi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Tarhan, N. (2010). *Son Sığınak Aile*. İstanbul: Nesil Yayınları.
- Tekin, M. (2010). Feminist Tezlerle Aileyi Okumak. *Umran Dergisi*. 187. 48-53.
- Tolan, B., (1991). “Aile, Cinsiyet ve Roller”. Türk Aile Ansiklopedisi, Ankara: Türk Yazarlar Birliği Vakfı. s.208-214.
- Topal, M. (2019). *Günümüzde Babalık Algısının Dönüşümü: Kentli, Orta Sınıf, Dindar Baba Örneği*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Turgut, F. (2017). Tarihsel Süreçte Aile Kurumunun Dönüşümü ve Geleceğe Yönelik Çıkarımlar. *Medeniyet ve Toplum*. 1(1). 93-117.
- TÜİK (2016). Evlenme ve Boşanma İstatistikleri Ankara: Türkiye İstatistik Kurumu. Web: <https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=nufus-ve-demografi-109&dil=1>.
- TÜİK (2019). Nüfus ve Demografi İstatistikleri. Ankara: Türkiye İstatistik Kurumu. Web: <https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=nufus-ve-demografi-109&dil=1>.
- Ünal, Y. (2010). Küreselleşen Dünyada Değişen Aile ve Nikah Algısı. *Küreselleşen Dünyada Aile: 2009 Yılı Kutlu Doğum Sempozyum Tebliğ ve Müzakereleri* içinde (s. 347-360). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Ünalın Turan, S. (2019). *Toplumsal Cinsiyet Tutumları Bağlamında Aile İçi Sorumluluk Paylaşımı: Yükseköğrenim Görmüş Çalışan Kadınlar ve Eşleri Örneği*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Williams, R. (2005). *Anahtar Sözcükler*. (Çev. S. Kılıç). İstanbul: İletişim Yayınları. (Eserin orijinali 1976'da yayımlandı).
- WVS, (2020). WVS 2017-2020. Corresponding to the Seventh Wave of the World Values Survey. Web: <http://www.worldvaluessurvey.org/WVSOnline.jsp>. 22.Ağustos.2020.
- Yıldırım, E. (2013a). Toplumsal Değişme Sürecinde Aile. K. Canatan ve E. Yıldırım (Ed.). *Aile Sosyolojisi* içinde (s. 121-138). İstanbul: Açılım Kitap.
- Yıldırım, E. (2013b). Aile ve Evlilik Türleri. K. Canatan ve E. Yıldırım (Ed.). *Aile Sosyolojisi* içinde (s. 65-81). İstanbul: Açılım Kitap.

TELEVİZYON DİZİLERİNDE AİLE TEMSİLLERİ: KARŞILAŞTIRMALI BİR ANALİZ

Nuriye ÇELİK *

Öz

Aile mefhumu, sosyolojik kurumların en temel inceleme nesnelerinden biridir. Çünkü aile okuldan ve toplumdan önce, toplumun bir prototipi olarak mevcut ahlaki, siyasi ve etik değerlerin yeniden üretildiği, toplumun yeni üyesine mevcut kültürel rollerin provasının yaptırıldığı, en temel ve esaslı sahne alanıdır. Bu alan kültürel kodlamalardan bağımsız ele alınamaz. Aile kurumunun son yıllarda Türkiye’de ve aslında diğer gelişmiş ülkelerde de bir dönüşüm ve aşınma süreci içerisine girdiğini sosyolojik yazında gözlemlemekteyiz. Bu değişim süreci postmodern algıların bir sonucu olarak biçimlenen, bireyselleşme, yalnızlaşma, aile bağları, değer, modernizm gibi klasikleşmiş kavramların yeniden tanımlanması sürecinin bir sonucudur. Bu değişim sürecinin esaslı aktörlerinden biri de kitle iletişim araçları ve sosyal medyadır. Kitle iletişim araçlarından televizyonun en popüler tüketim malzemesi olan televizyon dizilerinde aile temsili analiz eden bu çalışma, tarihsel bir karşılaştırma sağlamak adına 1990’lar ile 2000’ler arasında değişen aile imajını ortaya koymayı ve aile mefhumundaki aşınmayla kitle iletişim araçlarının etkisi arasındaki paralelliği sorgulamayı amaçlar. Bu amacı gerçekleştirmek için de 90’lar ve 2000’ler arasında yapılmış iletişim sosyolojisi alanındaki dizi analizlerinden genel bir çerçeve ortaya koyulduktan sonra, çalışma, Süper Baba ve Yasak Elma dizilerindeki aile temsillerini *ekonomik görünüm, aile bağları, aile içi çatışmalar ve aileyi bir arada tutan değer ve normlar* kategorileri üzerinden karşılaştırmalı bir betimsel analize tabi tutmayı hedeflemektedir. Çalışmanın sonucunda kitle iletişim araçlarında sergilenen aile formatlarında belirginleşen temel niteliklerin ailelerin lüks yaşantılarındaki artış, gösterişçi tüketime konu olan bir metalaşma ve bu statü temsili için fütursuzca sahnelenmesi, aile içi alınan kararlarda artan bireysel yaşam talepleri, aile bireyleri arasında bir güvensizlik artışı, aile bağlarının çıkar ilişkileri üzerinden kurgulanması ve maddi taleplerin haklılığının sergilenmesi, ahlaki değerlerin medyanın sunma biçimine göre anlam kazanması olduğu ortaya konulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Süper Baba, Yasak elma, Televizyon dizileri, Aile, Ekonomik temsil.

The Family Representations in Television Series: A Comparative Analysis

Abstract

The notion of family is one of the fundamental objects of the academic study of sociological institutions. The family represent the most primary and essential stage where the existing moral, political, and ethical values are reproduced as a prototype of the society before school, and also, in the family, the present cultural roles are rehearsed for the current members of the society. This study field cannot be handled independently of cultural codes. Family institutions in Turkey in recent years and other developed countries have entered a process of

* Dr. Öğr. Üyesi, Sinop Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü, nuriyecelik@sinop.edu.tr.

transformation and wear, and we can carefully observe this reality in the sociological literature. This process of change is the result of the process of redefining classic concepts such as individualization, isolation, family ties, value, and modernism, shaped because of postmodern perceptions. Mass media and social media remain the chief actors of this change process. This study, which analyses the representation of family in television series, which is the most popular consumption material of television, among the mass media, to provide a historical comparison, it aims to reveal the family image between the 1990s and 2000s and question the parallelism between the erosion of the notion of family and the influence of mass media. After putting forward a general framework from the series analysis in the academic field of communication sociology between the 90s and 2000s, to achieve that ultimate goal, this study aims to develop a comparative descriptive analysis on the tv series *Süper Baba* and *Yasak Elma*, through values and norms that contain the family together, economic appearance, family ties, and family conflicts categories. The essential characteristics that become clear in family formats displayed in the media as a result of the study have been revealed as; the considerable increase in the luxury life of families, a commodification subject of conspicuous consumption, and the staging of this status representation, increasing person life demands in family decisions, an increase in distrust among family members, establishing family ties based on interest relations and demonstrating the justification of financial demands, the meaning of moral values according to the way the media present them.

Keywords: *Süper Baba*, *Yasak Elma*, Television series, Family, Economic representation.

Giriş

20.yyın son dönemi ile 21.yy'ın başlarında sosyal bilimlerde aileye verilen önemde bir artış olmuştur (Menabdishvili,2018:3). Bunun en temel nedeni modern aile kavramındaki aşınma ve temel fonksiyonlarındaki değişimdir. Ailenin kendisi önemli bir çalışma alanı olmakla birlikte, bireyin aile içerisindeki davranışı, refahı, gelişimi ve ailenin diğer üyelerle olan ilişkisi de çalışma alanları içerisinde yer almaktadır (Sharma,2013). Bu anlamda aile, toplumun en küçük birimi olarak sosyolojinin, ekonominin, antropolojinin ve psikolojinin konusu içine girmektedir. Ailenin tarihsel süreçte geçirdiği anlam ve içerik dönüşümleri de sosyolojinin çalışma konusudur. Amerikan aile anlayışının geçirdiği değişimi inceleyen bir çalışmada (Farrell v.d., 2012) 1993-2011 yılları arasındaki sosyoloji dergilerinde yayınlanan makaleler incelenmiş, ailedeki üretimin ve ev içi emeğin değişimini incelemiş, bu değişimlerin geleneksel aile yapılarına meydan okuyan süreçlerini sosyologların analiz etmede geriden geldikleri görülmüştür. Dolayısıyla sosyologlar ailenin geçirdiği dönüşüme kayıtsız kalamayacağı gibi geçirilen değişimi de analiz etmede sorumluluğu bulunmaktadır. Aile kavramındaki değişimleri görebilmek için “normal bir aile tanımı”na ihtiyaç duyarız. Canetto’ya (1996:31) göre normal bir aile ilk evliliklerini yapan ve biyolojik çocukları ile yaşayan evli çiftlerden oluşur, kadın eş çocuk bakımı ve işlerinden sorumludur, erkek eş ailenin geçimini sağlayan son otorite mercidir. Geleneksel aile tanımını oluşturan bu temsili aile, toplumun organizasyonuna katkı sağlayan, işlevini yerine getiren bir yapı taşıdır. Fakat çağdaş sosyolojik ve psikolojik yaklaşımlar ailenin bu kristalize edilmiş tanımını doğal aile tanımı olarak kabul etmemekte, yalnızca sınıflandırma ve karşılaştırma amaçlı yapılmış bu sadeleştirmenin teorik çalışmalar için kaynak olarak kullanıldığını fark ederek ailenin postmodernist ana-

lizlerini yapmaya çalışmaktadırlar. Çünkü çağdaş sosyoloji mikro analizlerin ağırlık kazandığı, etnik, dinsel ve kültürel bu denli ayrılmış toplumları grand yaklaşımları açıklama niteliğinden, yapısalcılıktan uzaklaşmaya başladığı 1970'lerin sonlarından itibaren ayrılmaktadır. Artık ailenin çeşitlilik gösteren yapısının göz önüne alınması gerektiğini vurgulayan Canetto (1996:32), önceden yapılmış tanımlardaki çocuğun anne ve babanın kayıtsız mülkü olduğu veya annelerin çocukların bakımındaki tek ve gerçek sorumlu olduğu yönündeki söylemlerin günümüz dünyasını anlamlandırmadaki yetersizliğini vurgular. Bu duruma bağlı olarak ailenin temel fonksiyonlarından olan toplumsallaşma da geleneksel anlamından kaymıştır. Putney ve Bengtson'a (2002:165) göre ailenin değişmesine paralel olarak değişen toplumsallaşma yaklaşımında geleneksel vurgu, kültürel olarak belirlenmiş rollerin, tutumların ve davranışların sosyal öğrenme mekanizmaları aracılığıyla bilinçli bir şekilde öğretilmesidir. Post endüstriyel toplum sosyal değişimler ve evlilik kararsızlıkları üzerinden tanımlandığından, çalışan annelerden oluşan aileleri, nesiller arası sosyalleşme mekanizmalarını daha iyi anlamamız gerekmektedir (Putney ve Bengtson,2002:165-166).

Temel bir sosyal birim ve kurum olarak ailenin, temel işlevlerini iyi yerine getirme konusundaki göreceli kabiliyeti veya yetersizliği bir dizi sosyal problemi çözebilir veya daha da kötüleştirebilir (Sheppard, 2009). O halde aile mefhumunun tarihsel süreçte geçirdiği değişimleri anlamak, çağdaş aile formunu analiz etmek çağdaş sosyal problemleri de çözmenin tek yoludur. Hareven (1991)'e göre ailenin tarihinin değişimi toplumdaki sosyal değişimlerden köklenir. Buna bağlı olarak sosyoloji teorilerindeki grand teorilerden mikro seviyelere inen analiz düzeyi, ailenin çalışıldığı alanlarda kurumsal düzeylerden bireysel anlamların üretildiği post modern sahalara geçişi açıklamaktadır. Örneğin Amerika'daki boşanma verilerini incelerken sembolik etkileşimci yaklaşımla analiz edersek sanayileşmenin, kentleşmenin ve postmodernizmin yeniden anlamlandırdığı aile, evlilik, çocuk figürlerini baştan açıklamakla başlamak gerekir, çünkü bir anlam ve değer değişmesi gerçekleşmiştir. Fakat aynı durumu yapısal işlevselci yaklaşıma göre açıklarsak toplumdaki değişmelerin ailenin yapısına verdiği zarar ve zayıflayan aile bağları etrafında bir açıklama yapmak gerekir. Benzer biçimde çatışmacı yaklaşıma göre ise boşanmaların erkek egemen iktidar ilişkilerinin, kadının artan ekonomik özgürlüğüyle beraber sarsıldığını ve bu mücadelenin, yalnız erkeğin evin geçimini sağladığı döneme kıyasla artan bir boşanma oranına yol açtığını iddia ederiz (Henslin, 2001:24, akt., Kasapoğlu,2012:4).

Nihayetinde aile üzerine yapılan çalışmalarda aile kavramında birtakım değişimleri gözlemlemek olasıdır. Bu çalışma bu değişimleri ararken, bir kitle iletişim aracı olarak televizyonun en popüler tüketim malzemesi olan dizilerinde, değişen aile imajını ortaya koymayı ve aile mefhumundaki aşınmayla kitle iletişim araçlarının etkisi arasındaki paralelliği sorgulamayı amaçlamıştır. Öncelikle aile temsilleri *ekonomik görünüm, aile bağları, aile içi çatışmalar ve aileyi bir arada tutan değer ve normlar* kategorileri üzerinden karşılaştırmalı bir betimsel analize tabi tutulmuş, ardından öne çıkan değişim unsuru olarak ekonomik yaşamların ve tüketim algısının kıyaslanması gerçekleştirilerek çalışma sonlandırılmıştır.

1. Kitle İletişim Araçlarının Aile Yapılarına Etkisi

Demokrasinin yasama, yürütme ve yargı güçleri dışındaki dördüncü gücü olarak medya, ahlaki değerlerimizi şekillendiren (Çelik, 2018), ideal cinsiyet rollerinin ne olduğunu (Canpolat ve Çelik, 2019), ideal ve arzu edilen tüm imge ve formları barındıran ve topluma bu imgeleri pazarlayan önemli bir yansıtıcı ve dönüştürücüdür. George Gerbner medyanın bu kültürlendirme gücüne değinmiş, kültürel göstergeler ekme\yetiştirme (cultivation) kuramı, ekme tezi veya ekme analizi olarak adlandırılan ve 1960’larda ortaya koyduğu kuramında (Şimşek,2017:1206), medyanın bir takım kültürel değerleri nasıl yeniden ürettiğini ve izleyiciler üzerinde bir kültür üretme ve benimsetme deneyi yaptığını iddia etmektedir. Bu nedenle kitle iletişim araçlarının toplum üzerindeki etkisini ölçmek için yapılmış pek çok çalışma bulunmaktadır. Kitle iletişim araçlarından televizyon dizileri ile ilgili yapılan çalışmalarda televizyonda dindarlığın (Sönmez,2014), ağılık sisteminin (Serarslan,2007), yaşlılığın (Kılınç ve Uztuğ,2016), gösterişçi tüketimin temsilleri (Gürer ve Gürer,2017; Karaboğa,2016); mekan ve sınıfsal temsil (Mersin,2007), kadın ve erkek temsili (Ünlü v.d.;2009; Anbarlı, 2019; Ercan ve Bikiç, 2019), yaşam biçimlerinin sosyo-ekonomik analizi (Baloğlu,2019), toplumsal kimlik (Unür, 2013), değer temsili (Yurderi, ve Takımcı,2014) analizi çalışmalarının yapıldığı görülmüştür. Televizyon dizilerinde aile temsiline ise yeteri kadar incelenmediği tespit edildiğinden, bu çalışmanın televizyon dizilerinde aile kurumunun temsiline analiz etmesi ve tarihsel bir karşılaştırma sağlaması bakımından akademik alandaki bir eksikliği giderdiği iddia edilebilir.

TRT’nin 1968 yılında başlaması ve 1990’larda özel kanalların artmasıyla kitle iletişim araçlarının bireylerin kültürel değişimlerdeki etkisi kendini göstermeye başlamıştır (Geçer,2015:14). Kökler, Köle Isaura gibi tarihsel nitelikli pempe diziler; Yalan Rüzgârı, Zenginler de Ağlar, Hayat Ağacı, Manuela gibi günlük yaşamı aktaran uzun yapımlar tüketicilerin belirli saatlerde toplanmalarına, gündelik hayatlarını dizi saatlerine göre şekillendirmelerine yol açmış ve bir sosyalleşme ürünü olarak görev yapmıştır (Geçer,2015:14). “Çelenk’e (2005:110) göre Türkiye’de spor, dans gibi sosyal etkinlikler ya da Batı Avrupa ülkeleri gibi mahalle pubları, cafeler gibi ortak yaşam alanları yaygın olmadığından”, bir araya gelinen mekanlar televizyonların açık olduğu evler olmuş, “başta dramatik anlatılar olmak üzere pek çok alanda sosyalleşme yeniden üretilmiştir” (Dağtaş,2008:169-170). 1980’lerde devlet eliyle başlayan özel kanalların teşviki, ekonomik liberalizmin yaygınlaştığı, açık piyasa ekonomilerine geçildiği bir döneme denk gelmiştir.

Özellikle 1990’larda toplumsal yaşamda değişen teknoloji, kentleşme, göç gibi toplumsal sorunların yarattığı değişim ortamı, artan dram hikâyelerine, izleyicinin kendini kahramanın veya ezilmişin yerine koymaya iten bir yeniden üretime zemin sağlamıştır. Modernleşme süreci aile kavramının da simgeleşmesine katkı sağlamıştır. Perihan Abla, Mahallenin Muhtarları, Bizimkiler gibi mekan olarak samimi mahalle ortamlarının sergilendiği diziler ve senaryolar giderek ortak kamusal alanlardaki yardımlaşmalar yerine aile çatışmalarına ve bireysel ilişkilere doru evrilmiştir (İlgün,2006:99). 1990’ların başında Ferhunde Hanım ve Kızları, Bizim Mahalle gibi dizilerden aile temalı diziler olan Süper Baba, Baba Evi gibi daha bireysel aile ilişkilerine yönelme olmuştur (İlgün,2006:99).

1980’lerde başlayan ve 90’larda belirginleşen aile nitelikleri, babanın aile içindeki iktidarında yaşadığı güç kaybı ve aile temsiliinde sayısı artan boşanmış ve çocuklarına bakan anne rolü olarak özetlenebilir. Bu değişimin en belirgin örneği Şehnaz Tango dizisidir (İlgün,2006:102-5). Kadının güçlü ve saygın kimliği boşanmış olmasına rağmen izleyici tarafından desteklenmiş fakat annelik ve eski eş rolünü bir kenara bırakıp başka bir adama aşık olan Şehnaz, izleyici tepkisi nedeniyle yayından kaldırılmıştır. Toplumun geleneksel değerlerinde bir değişim başlamışsa da, henüz eşinden ayrılmış bir kadının başka bir adama aşık olmasına ve onunla evlenmeden yaşamasına hazır değildir. 2000’lere doğru kentleşmenin getirdiği toplumsal sorunlar mafya ilişkileri, polis hikâyeleri dizilere taşınmış (Yılan Hikayesi); kadının erkeğin karşısında daha güçlü bir role büründüğü diziler (Ayrılacak da Beraberiz), Amerika’daki dizi sektörünün de etkisiyle sitcomlar (Dadı, Aslı ile Kerem) artmış, artan gecekondulaşma, kentleşmeyle beraber modern ile kırsal arasında kalan yaşamlar dizilerde kendine yer bulmuştur (İkinci Bahar, Şaşıfelek Çıkmazı) (İlgün,2006:113). Ağa dizilerinin yükselişi yine bu modern-kırsal çatışmasının yaşandığı dönemde başlamış, günümüze kadar gelmiştir (İlgün,2006:113). Çelenk’e göre yerli dizilerin başlangıcından 90’ların sonuna kadar devam eden dönemdeki tematik analiz şu şekildedir (Dağtaş, 2008:170):

➤ Alt-orta sınıf veya orta sınıfa mensup aileler ve yakın akrabaların apartman veya mahalle sakinlerinin dayanışmacı, cemaat içi ilişkiler (Mahallenin Muhtarları, Süper Baba, Şehnaz Tango vb).

➤ Gelir düzeyleri bakımından üst sınıfa mensup insanların para, ün, tutku, aşk, holding ilişkileri (Kara Melek, Gözlerinde Son Gece, İlişkiler, Gizli Aşk vb).

2000 sonrası ise, aile dizileri, cemaat dizileri, şarkıcı-sanatçı dizileri, çalışma yaşamını merkeze alan diziler, zenginlerin yaşamlarının konu edildiği diziler olarak tematik sıralama yapmak mümkündür (Dağtaş, 2008:170-174). Diziler toplumsal geçişler ile karşılıklı ve dönüştürücü bir etkiye sahiptir. Atay’a göre:

“Türkiye’de diziler toplumu anlamak için çok önemli ama bu anlamda diziler yeterince ciddiye alınmıyor. Türkiye’de diziler İkinci Bahar ile ciddiye alınmaya başlandı. Orada anlatılan hayatın geleneksel yaşam biçimi, geleneksel kültür kalıplarından modern kültür kalıplarına geçiş, bunun için kullanılan simgeler önemliydi. Diziler doğal bir antidepresan etkisi yapar, ancak izleme saatlerinin abartılması da tehlikeye yol açabilir” (Akt., Geçer, 2015:16).

Dizilerde üretilen sanal gerçekliğin toplumsal dönüşümden etkilenmesi ve toplumsal dönüşüm yön vermesi kaçınılmazdır. Örneğin 2010 sonrasında, 1980’ler ile başlayan ve artık temsiliinin meşrulaştığı lüks havuzlu, son model arabaların olduğu ultra lüks aile hayatlarında bir artış gözlenmektedir. Dağtaş’a göre bunun sebebi, hayatta yoksulluğun bir yoksunluğa, içsel sürgüne ve vatandaşlığın sorgulanmasına karşılık gelmesi nedeniyle, ana kuşak yayınların bireylerde bir iç rahatlığı ve vatandaşlık hissiyatı sağlamak gibi ulvi bir görevinin olmasıdır (2008:179). Yine cinlerin ve perilerin olduğu dizileri izleyen çocukların ödevlerini yapmada veya bir sorunu çözmede iyilik perileri beklediği, dolayısıyla sorumluluk almak yerine ilahi bir görünmezden çıkış yolu talep ettiği, bu durumun bir zihinsel dönüşümüne yol açtığı görülmüştür (Geçer, 2015:20). Yine benzer biçimde son dönemde artan

asker dizileri ve Osmanlı dönemini anlatan tarihsel dizilerdeki artış, toplumsal değerlerde karşılık bulan, çeşitli askeri operasyonların sürdürüldüğü politik söylemlerden beslenen milliyet duyguları ile ilgili tarihsel döneme duyulan özlem duygularıdır. Çünkü dizi izleyicisi ile dizi karakterleri arasında bir “duygusal katılım” (emotional involvement) süreci yaşanmaktadır (Önk,2011:195). Böylece dizide medya aracılığıyla üretilen anlam, izleyicinin kültürel ve ekonomik nitelikleriyle yarattığı vitrayından geçerek bir yeniden üretim sürecine dönüşür ve anlam ve imgeler, izleyicinin aidiyet hissi üzerinden yeniden tanımlanır. Kitle iletişim araçlarının başta aile kavramı olmak üzere, gündelik yaşamdaki ahlaki, politik, kültürel değer ve normlar üzerinde böylesi belirleyici bir gücü bulunmaktadır.

2. Kitle İletişim Araçlarının Sunduğu Tüketim Kültürü

Baudrillard tüketimin mucizevi niteliğine ortaya koyarken, mevcut kapitalist sistemdeki yeni bir soruna işaret etmektedir: “artık karın azamileştirilmesi ile üretimin rasyonelleştirilmesi” değil, “potansiyel olarak sınırsız bir üretkenlikle ürünlerin piyasaya sürülüp satılması zorunluluğu arasındaki çelişki” için çözüm aranmakta, bulunan çözüm yalnız üretilen nesnenin değil tüketen unsurların da kontrol edilmesini gerektirmektedir (2008:81). Bu aşamadan itibaren artık üretilen ürünler için potansiyel tüketicilerin yaratılması, ihtiyaç üretilmesi, tüketilen nesnelerin temel ihtiyaçlar dışında bir takım temsil ve duygulara da hitap etmesi gerekmektedir. Tüketim her türden gösteriye dönüşmesi sürecinde “Debord’un yaklaşımı tüketimin bir gösteriş ve statü ispatı olmasının ötesinde, onun egemenliği ele geçiren, toplumu denetleyen, bireyleri manipüle eden bir gerçeküstülük olduğunu ortaya koyması bakımından önemlidir” (Çelik,2018:70). Bu aşamada tüketimin temsil ettiği statülerin bir temsil ve sergileme unsuru olarak dizileri nasıl kullandığına bakmalıyız. Kula (2012) televizyon dizilerinde üretilen tüketim kültürünü incelemiş, analiz edilen on dizide vurgulanan ekonomik temsilin lüks mekanlar, villalar, köşkler, lüks arabalar etrafında sergilendiği ortaya koyulmuştur. Savaş (2004) kitle iletişim araçlarını eleştirerek, televizyon dizilerinin yarattığını sanal dünyanın toplum üzerindeki etkisine değinmiş, örnek olarak 1981 Türkiye’sini vermiş, “Bu dönemde, güncel iç ve dış olaylardan daha çok, Dallas dizisinde olup bitenler konuşulmuştur” diyerek dizilerin toplumsal yaşamdaki etkisini vurgulamıştır. Bıçakçı’ya (2008) göre “tüketim toplumuna özgü değerler sisteminin yaygınlaşmasında kitle iletişim araçlarının önemli etkileri olmuş”, “kitle iletişim araçları, bireyin ailesine, köyüne, mahallesine ve mesleğine yönelik birincil ilişkilerini aşındırmış; sınıfsal dayanışma ve toplumsal aidiyete yönelik bağlarını da zayıflatmıştır”. Dağtaş ve Yıldız (2015) dizi izleyicilerinin metalaşma sürecine katılımlarını inceleyerek sosyal medyanın sağladığı üretici rolüne değinmiştir. Televizyon dizileri sahip oldukları etkileycilikle hegemonyanın sürekliliğine katkı sağlamakta, yeni bir tüketim biçiminin üretilmesinde hem üretici hem tüketici rolünü üstlenmektedir. Dizilerdeki ekonomik temsilden üretilen tüketim kültürü, oyuncunun sergilediği rolü üreten bir meta olarak algılanmakta, dizi kıyafetlerinin satıldığı veya benzerinin aranarak ilgili kimliği satın almanın bir yolu bulunmaktadır. İzleyici duyduğu hayranlığı oyuncunun hem fiziksel temsiline hem de sergilediği karakter yapısına beslemekte, taklit etmek istediği kimliği ilgili tüketim biçimiyle özdeşleştirmektedir. Sergilenen ultra lüks yaşantılar normalize

edilmektedir. Dağtaş (2008) televizyon dizilerinde tektipleştirilmiş bir zenginlik göstergesi olan lüks villaları incelediği çalışmasında zenginliğin temsiline dair önemli bir konuya değinmektedir: artan görünürlüğün sağladığı normallik, meşruluk hali.

“Havuzlu villa başta olmak üzere jip, son model cep telefonları, markalı giysiler, lüks restoranlar, büyük alışveriş merkezleri gibi yeni zenginlik göstergeleri olarak kabul edebileceğimiz göstergeler sadece yerli dizilerde değil; en başta reklamlar olmak üzere, televole türünden magazin programları, bir dönemin ana haber bültenleri, gazetelerin ekleri, gazetelerin ekonomi sayfalar ve ... gibi son dönem romanlarında da yer almaktadır” (Dağtaş (2008).

Televizyon dizilerinde kitselleştirilen değerlere vurgu yapan Cılızoğlu (2011), “toplumda binç oluştururan ve tutum değişikliği yaratan” kitle iletişim araçlarının ürettiği popüler kültürde verilen maddi ve manevi sosyal mesajları analiz etmektedir. Sosyal mesajlar ortam eylemlerde ve anlam üretimlerinde kendine karşılık bulabilmektedirler. Kitle iletişim araçları bir kültür endüstrisi üreticisi olarak diğer toplumsal alanlarda (Karadaş, 2013) olduğu gibi tüketim kültürünün şekillenmesinde de etkili bir konumdadır. Arslan’a (2016) göre “Başka bir deyişle ‘iletişim’, bizim ‘gerçekliği yaratma sürecimizde başat bir rol oynar, gerçekliğin sürekliliğini garantiler, onu düzenler ve yeniden üretir” ve “Bu bağlamda iletişimin sırf ‘araçsal’ değil ‘ontolojik’ bir işleve sahip olduğunu söylemek abartı sayılmamalıdır”.

Bu çalışmaya konu edilen dizilerde aile temsillerinin kategoriler üzerinden betimlenmesi sonucunda da yukarıda bahsi geçen çalışmalarla paralel biçimde ekonomik temsilin sergilendiği, bu çalışmalardan farklı olarak da tüketim davranışının bireysel temsil ve statü temininin ötesinde aile mefhumunu şekillendiren önemli bir metaya dönüştüğü gözlenmiştir. Bir sonraki bölümde araştırmanın metodoloji ve bulgularına yer verilecektir.

3. Araştırmanın Amacı ve Metodu

Bu çalışmada iki katmanlı bir metot kullanılmaktadır. Öncelikle dizi bölümlerinden elde ettiğimiz verileri belirli kategoriler çerçevesine indirerek, özetleme, sınıflandırma ve yorumlama yapmakta, dolayısıyla betimsel analiz kullanılmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2013:256). Bu kategorilerin açıklanması karşılaştırmalı bir analize imkân sağlamakta ve ikinci düzeyde analiz için gerekli bakış açısını sunmaktadır. Kategorilerin açıklanması sırasında öne çıkan unsurun ekonomik görünüm ve ekonomik kaygılar ile bunların sergilenme biçimleri olduğu görülmüştür. Bu aşamada da gösterişçi tüketim unsurları bakımından dizideki aile temsillerinin kıyaslanması hedeflenmiştir. Böylece kitle iletişim araçlarının hem aile temsillerindeki değişimine dair hem de dizilerde vurgulanan unsurların değişimine dair bir görüş açısı edinebilmekteyiz.

Betimsel analiz yaparken kıyasladığımız ideal aile prototipinin sübjektif olması kaçınılmazdır. Ailenin ideal tipini yapılaştırırken, normal aile mitinden hareket edeceğiz. Canetto’ya göre normal ailenin, biyolojik çocuklarla birlikte yaşayan ilk evliliğe sahip bir evlilik çiftinden oluştuğu varsayımı üzerine kurulmuş, kadının çocuk ve ev işlerinden sorumlu olması ve erkeğin ailenin ekonomik sağla-

yıcısı ve nihai otoritesi olması gerektiği kabul edilmiştir (1996). Nihayetinde geleneksel bir tahakküm içeren bu tanımı, idealize etmek için kullanabiliriz. Aileye geleneksel sosyolojik yaklaşım, ailenin ayrı ve ayrı bir iç düzen olduğu varsayımına dayanmaktadır ve buna göre ailenin, kendi iç düzenine ait olmayanlardan ayrılabilen, açık ve nesnel olarak tanımlanabilen özellikleri vardır (Gray,1997). Öte yandan Foucault'nın da belirttiği gibi, eğer bir normal tanımı yapılandırılıyorsa, bu tanım dominant gruplar tarafından yapılarak diğerleri patolojikleştirmeye dönüktür (Walsh,2012:4). Bu çalışma normal aile tanımına benzemeyenleri etiketlemez, aksine aile mefhumunun değişimindeki akışı gözler önüne sermeye çalışmaktadır.

O halde ideal aile heteroseksüel bireylerin evliliğinden, sağlıklı, tipik, işlevsel niteliklere sahip (Walsh,2012:4) bir aile tanımı anlaşılmalı, bu ailede biyolojik çocuklar anne ve baba ile yaşamalı, baba evin geçiminden sorumlu olmalıdır. Boşanma ise Durkheim'in da belirttiği gibi bir disfonksiyonel durumdur (Bynder,1969) ve bir işlev bozukluğuna işaret eder. Sosyalleşme ve toplumsal normların yeniden üretim noktası olarak aile, toplumun temel değerlerinin bir temsili görevini de üstlendiğinden, incelenen ailelerdeki değer ve normlara da bakılacaktır.

Tablo 1. Dizilerin Künyesi

Dizinin Adı	Kanal	Yapım-Yapımcı	Senarist	Bölüm Sayısı- Yılı	Bölümlerin Süresi
Yasak Elma	FOX	Medyapım-Fatih Aksoy	Melis Civelek - Zeynep Soyata	19 Mart 2018– 16 Aralık 2019 (devam ediyor) 4 Kasım- 2 Aralık 2019: incelenen bölümler	120-130 dakika
Süper Baba	ATV	Şevket Altuğ Productions	Sulhi Dölek	25 Eylül 1993- 6 Haziran 1997 25 Eylül – 22 Ekim 1993: incelenen bölümler	40- 45 dakika

Dizilerin künyesine bakıldığında öncelikle değişen piyasa koşullarına bağlı olarak aşırı miktarda uzayan dizi süresi dikkat çekmektedir. Ardından karşılaştırmalı bir araştırma yapmanın avantajı olarak 2019 yılı ile 1997 yılını kıyaslama imkânı sağlayan bu çalışma, aile mefhumunun 90'lar ile 2000'ler arasındaki değişimini sergilemek bakımından önem taşımaktadır.

Süper Baba dizisi, dizi müzikleriyle bir hayli ilgi çekmiş ve çalışmalara konu olmuş, üç çocuklu boşanmış bir baba olan Fikret Aksu'nun çocuklarıyla ilişkilerini ve ilerleyen sezonlarda aşklarını konu edinmiştir. Çalışmaya konu edilen ilk beş bölümde, Fiko (Fikret)'in eşinden boşanma mücadelesi, çocuklarının velayetini alma çabası, ailesindeki sorunlara çözüm arayışı, dostlukları ve mahalle ortamı gözlemlenmiş, çalışma ailenin temsili ile kısıtlı tutulmuştur.

Öte yandan bir diğer incelediğimiz Yasak Elma dizisinde ana tema garson olarak çalışan Yıldız'ın hayatının *sosyetenin kraliçesi* Ender Argun'la tanışınca değişmeye başlamasını konu eder. Dizin ilerleyen senaryosunun sonucunda artık olaylar Halit Argun, onun eski eşi, yeni eşi ve bir dönem nişanlısı olan başka bir kadın arasında geçmeye başlamıştır. Çalışmamıza konu edilen 4 Kasım- 2 Aralık 2019 tarihleri arasındaki 5 bölüm aile teması üzerinden aşağıdaki gibi analiz edilmiştir.

4.1. Bulguların Analizi: Dizilerdeki Aile İmgesi

Öncelikle betimsel analize kaynaklık eden kategoriler ortaya koyularak açıklanacak, ardından öne çıkan ekonomik görünüme ayrıca değinilecektir.

4.1.1. Yasak Elma

Ekonomik görünüm: Dizideki ailenin herhangi bir maddi sıkıntısı bulunmamakta, dizideki kadın karakterler ev işlerini daha az ekranda görülen diğer kadın karakterlere, hizmetçilere yaptırmaktadırlar. Bu hizmetçiler evin tüm işlerini yerine getirmekte, böylece kadınlar bu tür işlerden muaf biçimde alışveriş yapmak, herhangi bir üretim safhasına tanık olunmayan büyük plaza şirketlerde ve ısıtılı odalarda günün birkaç saatini geçirmek gibi işlerle meşgul olmaktadır. Şirket ifadesi diğer yerli dizilerde olduğu gibi bu dizide de sıkça kullanılmakta, iş saatlerinin bir hayli esnek olduğu ve herkesin özel işleri için anında ofisini terk edebildiği bu ortamlar, gösterişli ve aydınlık tasarlanmaktadır.

Aile üyelerinin kıyafet seçimlerinde bilhassa vurgulanan markalı ürünler, lük otomobiller, şoförlü araçlar ön plandadır. Ana karakterler bir yalıda oturmaktadır. Zenginlik, bu dizideki karakterlerinin çoğunun içine doğduğu ve izleyiciye kaygısızca aktarılan şovlardan meydana gelmektedir. Tüketicinin kendisinden ziyade tüketilen ürüne ulaşma sürecinin gösteriye dönüştüğü bu yeni yaşam biçimi, fazlasıyla bu dizinin her karesinde vurgulanmaktadır. Fatura ödemek, sabahın erken saatinde işe gitmek veya iş çıkışında hava karanlığına denk gelmek gibi günlük hayatın sıradan niteliklerine yer verilmemiştir. İş yaşamının günün birkaç saatinden oluştuğu ofis odalarında, tüketimi sergilenen lüks ofis mobilyaları, yemek yenilen lüks ve ısıtılı restoranlar belirli bir ekonomik sınıfa işaret etmektedir. Nihayetinde kurgu ürünü olan televizyon dizileri, temel kaygıları olan reytingi artırmanın yolu olarak, hegemonyanın yeniden üretilmesini sağlayacak biçimde belirli bir yaşam tarzını tanıtmakta ve özel bir sınıfın hegemonyasını pazarlamaktadır.

Aile bağları: Aileyi bir arada tutan bağlar yaşanan zor günlerin ardından bile hatırlanan, özel paylaşımlara atıf yapar. Dizide belirli aralıklarla çıkar çatışmalarına konu olan aile bağlarının yine de her şeye rağmen korunduğu ve böylece bir anlamda senaryo sürekliliği sağlandığı iddia edilebilir. Ayrıca aile bağlarının ekonomik ilişkilere dayanması, bağlar arasındaki sürekliliğin bir diğer sebebi- dir. Baba figürü güçlü bir ekonomik konuma sahip olduğundan ortaya çıkan her türden çatışmayı kolaylıkla çözmekte, bazen uçak kaldırıp hızlı erişim sağlayarak bazen de sosyal sermayesini kullanıp çeşitli mevkilerdeki kişi ve bilgilere kolaylıkla ulaşarak her türden soruna çare olabilmektedir. Dolayısıyla bu baba figürüne yakın durmak ve onu desteklemek, aile üyesinin kendi menfaatine olacaktır.

Aile içi çatışmalar: Aile içerisinde reyting kaygısı temelinde, sürekli çıkar çatışmaları yaşanmaktadır. En temel çatışma sebebinin kadınlar arasındaki kıskançlık ve güç ilişkileri oluşturmaktadır. Ana karakter olan erkeğin etrafındaki kadınlar arasında sürekli devam eden çatışma ortamı, erkeğin servetini kaybetme korkusu ile başlar ve kadının kendi sosyal statüsündeki diğer kadınlar ile girdiği güç savaşlarıyla devam etmektedir. Kadınlar kendi ekonomik durumlarıyla paralel biçimde kurguladığı ve ürettiği sosyal çevrelerinde çeşitli sosyal dernek veya vakıf odağında sosyalleşmektedirler. Bu türden, belirli bir ekonomik sınıftaki kadınların sosyalleştikleri ortamlar televizyon dizilerinde sıkça

sergilenmekte ve ekonomik sınıfın sürekliliğini ve yeniden üretimini sağlamaktadır. Kendini tekrarlayan bu mekanizmalar zengin iş adamlarının kulüpleri ve kadınların sosyal dernekleri, hem üyelerine ait olduğu sınıfı hatırlatarak gündelik deneyim sağlamakta hem de üyelerine uyması gereken sosyal normları hatırlatma görevini yerine getirmektedir. Böylece üyelerden biri, ait oldukları sınıfa uygun olmayan bir davranış sergilediklerinde, toplumun diğer üyeleri tarafından uyarılacak ve yahut dışlanacak ve böylece mevcut statülerin sürekliliği sağlanacaktır.

Aileyi bir arada tutan değer ve normlar: Başta ekonomik çıkarların şekillendirdiği aile bağları, yalnız anneleri ile çocukları arasında gerçek sevgiye dayalı gibi görünse de daha sonradan ortaya çıkan ve küçükken terk edilen bir çocuğun diziye sokulmasıyla, bu alan da yeniden şekillendirilmiş olmaktadır. Buna göre anne ile çocuğu arasındaki dolaysız sevgi ve bağ da uygun zaman ve yer mefhumu çerçevesinde babanın sosyal statüsü temelinde şekillenmektedir. Öte yandan mütemadiyen aile üyeleri birbirlerine yalan söylemekte ve çeşitli oyunlar oynamaktadır. Güven düzeyinin çok düşük olduğu bu aile ortamı, fazlasıyla rekabetçi, çıkara dayalı, güç gösterilerine sahne olan bir arena edasıdır. Bu arenada baba figürü elinde güç ve sosyal statüyü tutan lider olarak, aile üyelerine karşı sert bir tavır takınmakta, mesafeli duruşuyla bir iktidar mekanizmasını idare etmektedir.

4.1.2. Süper Baba

Ekonomik görünüm: Baba rolündeki Fikret'in sabit bir işi yoktur ve sık sık iş değiştirmektedir. Üç çocuğunun geçimini sağlamaya çalışan Fikret, bir yandan ev sahibesini memnun etmeye bir yandan da abisinin sorunlarını çözmeye çalışmakta, ergen kızının, yaramaz oğlunun ve sağlık sorunları olan küçük kızının mutluluğu için çabalamaktadır. Gerek babasını gerek abisini ekonomik yönden desteklemeye çalışması, Fikret'in ekonomik durumunu zorlamakta, çocuklarının eğitim masrafları bu yükü artırmaktadır. Fikret yeni bir işe girdiğinde evde kutlama yapılmakta, çocuklarına isteklerini sormaktadır. Mahallenin ve çevrenin genel görünümü ekonomik olarak benzer bir orta sınıf temsili olup, dizide bir zenginlik sunumu bulunmamaktadır. Birbirine yakın ekonomik sınıfta yaşayan bireyler arasında toplumsal konsensüse dayalı bir ahenk gözlemlenmektedir. Mahalle vurgusunun ve ortaklaşa yardımlaşmanın altının çizildiği dizide, ekonomik görünüm temelde temel bir yaşam mücadelesi sürdürme çabasından öteye gitmemektedir.

Aile bağları: Fikret ataerkil bir baba figüründen çok, çocuklarını dinleyen ve anlamaya çalışan sevgi dolu bir imaj çizmektedir. Aile içi ilişkilerde günlük çatışmalar yaşanmasına karşın aile bağlarına zarar verecek söylemler bulunmamaktadır. Annelerin çocuklarına karşı sevgi dolu tutumları korunmuş olmakla birlikte, anne ile baba arasındaki çatışmalar sürdürülmekte, boşanmanın getirdiği problemler kadının yarattığı sorunlar üzerinden işlenmektedir.

Aile içi çatışmalar: Başlarda geleneksel bir baba rolünün yarattığı aile içi çatışmalar görülse de, baba rolündeki Fikret şiddet içeren bir davranış sergilememekte, yaşanan çatışmalar bir biçimde çözümlenmektedir. Baba karakterinin dizide zaman zaman aşık olması, terk edilmesi gibi duygularının varlığı, idealize edilmiş fedakar baba rolünden sıyrılarak, insani niteliklere sahip ve günlük hayattaki toplumsal rollerin sürekliliğini vurgulayan bir baba sergilenmesini sağlamıştır. İlerleyen bölümlerde

baba ile kızı arasında mesleki tercih ve ayrı eve çıkma gibi çatışma konuları da yaşanmış, sorunlar dönemin toplumsal değişimlerine paralel olarak kadının artan görünürlüğü, ekonomik güçlü temsili ve kendi ayakları üzerinden duran özgür kimliğini destekler biçimde sonuçlandırılmıştır. Dizi, 90'ların Türkiye'sini yansıttığından, içerdiği çatışmalar da Batı modernizmi ile Doğu gelenekçiliği arasında sıkışan kuşak ve algı mücadelelerinden oluşmaktadır. Ayrıca her ne yaşanırsa yaşansın, baba figürü ayrıldığı eşine karşı fiziksel bir şiddet uygulamamakta, karşılıklı tartışmalar da cinsiyetçi bir üstünlük sergilenmemektedir. Dizideki bir diğer çatışma kaynağını kentleşme oluşturmaktadır. Ailenin oturduğu ev, ahşap ve iki katlı olup mütemadiyen müteahhitlerden tarafından alınıp yıkılarak yerine apartman yapılmaya çalışılmaktadır. Fikret başka bir eve taşınacak durumda olmayan ailesini korumak için, evin bahçesinde bulunan eski bir ağacın bir yatır olduğunu, önemli bir dini şahsiyetin mezarının bulunduğu yalanını anlatmış, mahallenin dini hassasiyeti evin ve ağacın yıkılmasını engellemiş, bahçe mumların yakılıp bez bağlandığı bir ritüel alanına dönüşmüştür. Dolayısıyla kentleşme ile beraber rasyonel ve dini anlayışın birlikte harmanlandığı bir çözüm mekanizması ile çatışma engellenmiştir.

Aileyi bir arada tutan değer ve normlar: En başta sevgi ve fedakârlık gelmektedir. Baba, bir aile kurucu figürü olarak çeşitli fedakarlıklar yapmakta, öncelikle ailesinin ve sevdiklerinin mutluluğu için tercihlerde bulunmaktadır. Dizideki olay örgüsü babanın ailenin ve mahallenin kahramanı olarak gerek kendi dedesi ve babasına gerekse de yardıma ihtiyacı olan her mahalleliye karşı takındığı yardımsever tutum üzerinden inşa edilmiştir. Üslup, tavır ve anlayış bakımından diğerlerini kendinden önde tutan bir baba figürü sergilenmektedir. Ailedeki çocuklar en temel bağ kaynağı olmakta, onların iyi bir eğitim alması, ihtiyaçlarının giderilmesi temel kaygıları oluşturmaktadır.

Tablo 2. Aile Temsillerinin Karşılaştırılması

	Yasak Elma	Süper Baba
Ekonomik görünüm	Yüksek sosyal ve ekonomik sınıf	Alt sınıf bir ekonomik görünüm
Aile bağları	Çıkar ilişkilerine dayalı olarak güçlü	Sevgi ve umut temelinde güçlü, fedakâr
Aile içi çatışmalar	Çıkar çatışmaları, güç paylaşımları, otorite mücadelesi, kıskançlık	Sürdürülebilir ekonomik yaşam, günlük çekişmeler, kentleşme, modern- geleneksel mücadelesi
Aileyi bir arada tutan değer ve normlar	Otorite, zenginlik, sosyal statü	Dürüstlük, yardımseverlik, anlayış, fedakârlık

4.1.3. Dizilerdeki Ekonomik Temsillerin Analizi

Bu çalışmanın literatür bölümünde de değindiğimiz gibi, televizyon dizilerinde ekonomik temsilden bağımsız bir toplumsal gerçeklik sunulması olanaksız görülmektedir. Bu mecburi temsili iki temel ayrımda gözlemlemek olasıdır. Temsillerden biri oyuncuların hayatında maddi zorluklar yaşadığı, sürekli bir geçinme mücadelesi sürdüren ve bu yönüyle dramatize edilmiş sahnelerle izleyicilerde duygusal bağ yaratan bir görünüm iken; temsillerden diğeri lüks villaların, ciplerin, havuzlu sitelerin, holdinglerin günlük yaşamın bir parçası haline geldiği, sürekli hizmetçilerin bulunduğu, çalışılan işlerin kimsenin tüm gününü almadığı lüks yaşamların sergilendiği görünümlerdir. İlkinde acıma, merhamet, dayanışma gibi duygulara; ikincisinde statü ve sınıf kaygısı, gösterişçi tüketim, sınırsız harcama

lüksü gibi üretilmiş ihtiyaçlara hitap edilmektedir. Bu çalışmada bu türden bir ayrımı kolaylıkla gözlemleyebiliriz: Süper Baba dizisinde ekonomik olarak ayakta kalma çabası, dayanışma, aile içinde sorumluluk paylaşımıyla geçim sıkıntısı atlatılmaya çalışılmakta, ekonomik zorlukların dönem dönem aşılarak arkadaşlık ve aile bağlarının varlığı öne çıkarılmaktadır. Yan anlam olarak her ne olursa ne yaşanırsa yaşansın, ailenin ve dostların varlığı ile aşılamayacak güçlük yoktur mesajı verilmektedir. Hem hayat mücadelesi veren oyuncuyla duygusal bir ortaklık hem de vurgulanan toplumsal bağlarla bir aidiyet duygusu hisseden izleyici, ekonomik kaygıları yok saymamakla birlikte birtakım unsurların varlığıyla hayat mücadelesini olağan haliyle kabul etmektedir. Yasak Elma dizisindeki ekonomik görünüm ise ikinci temsil olarak yer verdiğimiz, lüks yaşamın meşrulaşmış halini sunmaktadır. Bireyler arası ilişkiler bir yana, dizide temizlikçi, garson gibi roller dışında hemen herkesin yüksek geliri, lüks araba ve evleri bulunmakta, saatlerce yenilecek yemekler için şık mekanlarda buluşan oyuncular her daim makyajlı ve şık giyimli kadın ve erkeklerden oluşmaktadır. Bu sürekli belirli bir imaj üretimindeki oyuncuların herhangi bir, Goffman'ın deyişiyle sahne arkası haline, yani uyukulu, hasta, bakımsız haline rastlamamaktayız. Her şeyin her zaman en iyi haliyle sunulduğu bu tür diziler, sanal bir mükemmellik sunmakta ve sergilediği toplumsal sınıf ve statüler nedeniyle hegemonyanın sürdürülmesine yardımcı olmaktadır.

Aile özelinde baktığımızda ise, iki dizide ekonomik yapıların fazlasıyla etkilediği aile temsilleri sergilenmektedir. Aile içi bağların geçim sıkıntısıyla ilişkili fakat destek veren ve dayanışmacı bir boyutta sergilendiği Süper Baba dizisinde, çocukların eğitim masraflarının ve ihtiyaçlarının karşılanması için uğraşan bir baba figürü görmektedir. Yasak Elma dizisinde ise bireysel çıkarların aile üeleriyle kurulan ilişkileri doğrudan besleyen bir kaynak olduğu, zengin bir kökenden gelmeyen herkesin benzer muameleler gördüğü bir aile ve akrabalık ilişkileri ağı görmektedir. Bu ayrımlarına rağmen, Süper Baba dizisi sunduğu duygusal dekorla, bireylerin ekonomik kaygılarının realitesini aşağı çeken ve yaşam mücadelesini dramatize eden yanı ile, Yasak Elma dizisinde herkesin aşırı lüks yaşantısındaki sanallık bakımından benzeşmektedir. Televizyon dizileri zaman zaman antidepresan görevi gördükleri toplumsal yaşamda, gerçeklikleri yozlaştırmaya ve anlamları yeniden üretmeye yol açmakta, üretilen anlamlar medyanın sunduğu sanallıklardan öteye gidememektedir. Nihayetinde eğlence ve keyifli vakit geçirme ihtiyacının karşılanması sırasında maruz kalınan imgeler, izleyicinin belleğini ve düşün dünyasını kaçınılmaz biçimde değiştirmektedir.

Sonuç

Amerikan toplumu ve diğer gelişmiş toplumlarda geleneksel aile anlayışının öldüğünü tartışan sosyal bilimcilere (Willis,1987; Walsh,2012) paralel olarak, bu çalışmada da geleneksel aile portresinin pek çok bakımdan değiştiği görülmektedir. Özellikle kitle iletişim araçlarında sunulan temsillerin aileyi giderek daha çıkar ilişkileri etrafında şekillenen, maddi kaygılara dayalı ve aşırı bireyselleşmiş biçimlerde sunulması, yalnız yüksek reyting talebine bağlanamayacak ölçüde günlük hayata sızmış durumdadır. Sosyal medya araçları da kitle iletişim araçlarının çağdaş bir versiyonu olarak fazlasıyla

aile değerleri üzerinde etkin bir konuma sahiptir. Karşılaştırmalı analizin sunduğu temsillere göre kitle iletişim araçlarında idealize edilmiş bir aile tipinin sunulmadığı, çatışmaların, günlük hayattaki yaşam mücadelesinin, fikir ayrılıklarının daha sık kendine yer bulduğu görülmüştür. Doğrudan ailenin yapısını korumaya dönük, aile değerlerini kutsallaştıran dizilerde (Baba Evi, Sıdıka, Bizimkiler, Ferhunde Hanımlar v.s.) dahi aile içi iktidar ilişkilerinin ve aileye karşı kendi hayatını sürdürme çabası içindeki çocukların var oluş mücadeleleri sergilenmektedir. Öte yandan boşanmayı işleyen (Şehnaz Tango v.s.) dizilerde ise kadının kimlik mücadelesi ile geleneksel aile formunun korunması arasındaki çatışmaların ortaya koyulduğu görülmüştür. Fakat tarihsel olarak sergilenen aile formatlarında belirginleşen bazı temel nitelikler vardır. Bunlar ailelerin lüks yaşantılarındaki artış, gösterişçi tüketime konu olan bir metalaşma ve bu statü temsiliinin fütursuzca sahnelenmesi, aile içi alınan kararlarda artan bireysel yaşam talepleri, aile bireyleri arasında bir güvensizlik artışı, aile bağlarının çıkar ilişkileri üzerinden kurgulanması ve maddi taleplerin haklılığının sergilenmesi, ahlaki değerlerin medyanın sunma biçimine göre anlam kazanması gibi önemli ve etkili unsurlardır. İdeal ve geleneksel olarak tanımlanan aile tipolojisi, kadınların ekonomik alandaki varlığıyla bir evrimle süreci geçirmiştir. Ayrıca artan boşanma oranları basit bir disfonksiyon olmanın ötesinde kanıksanmış bir toplumsal olguya dönüşmüştür. Muhakkak ki ideal aile tipolojisini post modern dönem çerçevesinde revize etmek bir zorunluluktur. Sosyal bilimlere aileye eğilirken, geçirdiği değişimleri de analiz etmeli, değişen yapıların yerine inşa edilenlere tanıklık edilmelidir. Öte yandan medya sektörünün aile ve bilhassa da kadınlar üzerinde etkisi de kabul edilmiş bir gerçekliktir. Medyanın düzelter ve yol gösteren bir işlevinin olabilmesi, ekonomik kaygıların gölgesinde kalsa da bireylerin aile kavramını nasıl yeniden tanımladığı üzerinde daha fazla durulmalı, bu yeniden üretim sürecinde Durkheim'in da belirttiği çimento görevi gören etik ve ahlaki değerler üzerinden bir eklemleme yapılmalı, medyayı daha etkili okumanın yolları aranmalıdır. Medyanın etkilerinden bağımsız bir toplumsal yaşam, özellikle de iletişim teknolojilerindeki son yıllardaki gelişmelerle birlikte olanaksızlaşmaktadır. Medya organları demokrasilerin, toplumsal değişimlerin, postmodern toplumun göbeğinde yer almakta, toplumsal analizlerde sunduğu verilere sıkça yer verilmektedir. Bununla birlikte iletişim teknolojilerinin ve kitle iletişim araçlarının aile gibi önemli kurumlar üzerindeki etkisi araştırılmaya devam edilmeli, değişen aile kurumunun korunmak istenen unsurları doğru tespit edilmelidir.

Kaynakça

- Anbarlı, Ö. Z. (2019). Dijital Televizyon Dizilerinde Hegemonik Erkeklik. *Erciyes İletişim Dergisi Uluslararası Dijital Çağda İletişim Sempozyumu Özel Sayısı*, (1), 81-104. DOI: 10.17680/erciyesiletisim.485373
- Arslan, M. (2016). Kitle iletişim araçları, medya ve din ilişkisi üzerine. *Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(1), 5-26.
- Baloğlu, U. (2019) Yaşam Biçimlerinin Televizyon Dizilerinde Yansıtılması: Bizimkiler Örneği. *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(3), 2875-2897.

- Baudrillard, J. (2010). *Tüketim toplumu: Söylenceleri yapıları*. Çev: H. Deliceçaylı, F. Keskin, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Bıçakçı, İ. (2008). Sanayi toplumundan bilgi toplumuna tüketimin evrimi ve Türkiye'deki yansımaları. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 5(1), 1-25.
- Bynder, H. (1969). Emile Durkheim and the Sociology of the Family. *Journal of Marriage and the Family*, 527-533.
- Canetto, S. S. (1996). What is a Normal Family? Common Assumptions and Current Evidence. *Journal of Primary Prevention*, 17(1), 31-46.
- Canpolat, N., & Çelik, N. (2019). Roles of Women and Men Produced on TV Series: The Sample of Ece The Turkish Soap Opera Series. *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 14(20).
- Cılızoğlu, G. (2011). Kitle İletişim Araçlarında Yer Alan Kurgusal Sosyal Mesajlar: Televizyon Dizilerinde Kitleselleştirilen Değerlere Yönelik Bir Analiz. *Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi Akademik Dergisi*, 6(4), 90-100.
- Çelik, N. (2018). *Kamusal Alanda Sosyal Taklit: Sosyal Medyada Yeni Gelin Evi İmgesi*. Sosyoloji Anabilim Dalı Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya.
- Çelik, N. (2018). The Influence of Media on Moral Values: Examination of The Series Named Ufak Tefek Cınayeler Through Comments of Eksi Sözlük. *The Journal of International Social Research*, 11(55), 474-479.
- Dağtaş, B. (2008). Türkiye'de Yaygın Televizyonlarda Tektipleşme ve Diziler: Tektipleşmiş Bir Zenginlik Göstergesi Olan Lüks Villaların Düşündürdükleri. *Galatasaray Üniversitesi İletişim Dergisi*, (8), 161-185.
- Dağtaş, B. (2008). Türkiye'de Yaygın Televizyonlarda Tektipleşme ve Diziler: Tektipleşmiş Bir Zenginlik Göstergesi Olan Lüks Villaların Düşündürdükleri. *Galatasaray Üniversitesi İletişim Dergisi*, (8), 161-185.
- Dağtaş, E., & Yıldız, M. E. (2015). Türkiye'de "İzleyicinin Metalaşması": Televizyon Dizilerinin Sosyal Reyting Ölçümlerinin Eleştirel Ekonomi Politik Çözümlemesi. *Global Media Journal: Turkish Edition*, 5(10).
- Ercan, E. A., & Bikiş, N. Ç. (2019) Kadın Rollerinin Televizyon Dizilerinde Yer Alma Biçimlerine İlişkin Bir Karşılaştırma: Paramparça ve Medcezir Örneği, *İnsan ve İnsan*, 6(20), 165-183.
- Farrell, Betty; Vande Vusse, Alicia; Ocobock, Abigail (2012). Family Change and the State of Family Sociology, *Current Sociology*, 60(3) : 283-301.
- Geçer, E. (2015). Türk Dizileri Üzerine Kültürel ve İdeolojik Bir Değerlendirme: "Made in Turkey". *Mütefekkir*, 2(3), 39-56.
- Gray, D. E. (1997). High Functioning Autistic Children and The Construction of "Normal Family Life". *Social Science & Medicine*, 44(8), 1097-1106.
- Gürer, S. Z. V., & Gürer, M. (2017). Televizyonda Tasarlanan Hayatlar Ekseninde "Gösterişçi Tüketimin" Sunumu: Cesur ve Güzel Dizisi Örneği, *The Journal*, 10(51).
- Hareven, T. K. (1991). The History of The Family and the Complexity of Social Change. *The American Historical Review*, 96(1), 95-124.
- İlgün, A. (2006). *1990'lerden Günümüze TV Dizilerinde Türk Aile Yapısı*, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Karaboğa, T. (2016). Televizyon Dizilerinde Tüketim Olgusu, *Journal of Human Sciences*, 13(1), 2072-2101.

- Karadaş, A. G. N. (2013). Televizyon Dizilerinde Gücün Temsili. *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*, 2(2).
- Kılınç, Ö., & Uztuğ, F. (2016). Televizyon Dizilerinde Yaşlılığın Temsili, *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*, 36(2), 477-506.
- Kula, N. (2013). TV Dizileri Yoluyla Yeniden Üretilen Tüketim Kültürü. *Journal of History Culture and Art Research*, 1(4), 507-530.
- Mersin, S. (2007). Yerli TV Dizilerinde Mekân Sınıfsal Temsil, *İletişim Araştırmaları Dergisi*, 6(1), s 63-98.
- Önk, Ü. Y. (2011). *Milenyum Sonrası Türk Televizyonlarında Oluşan Dizi Kültürü ve Toplumsal Temsil Sorunu*, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi.
- Putney, Norella M., Bengtson, Vern L. (2002). Socialization and the Family Revisited, *Advances in Life Course Research*, 7 (2002): 165-194, [https://doi.org/10.1016/S1040-2608\(02\)80034-X](https://doi.org/10.1016/S1040-2608(02)80034-X)
- Savaş, G. (2004). Kitle iletişim araçlarına eleştirel bir yaklaşım. *Journal of Human Sciences*, 1(1), 1-5.
- Serarslan, M. (2007). Sinema Öldürüyor Televizyon Diriltiyor: Türk Sinemasının ve TV Dizilerinin Ağalık Sistemini ve Ağayı Tanımlama Biçimi. *Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi Akademik Dergisi*, 4(4), 17-27.
- Sharma, R. (2013). The Family and Family Structure Classification Redefined for the Current Times, *J Family Med Prim Care*. Oct-Dec; 2(4): 306–310. doi: 10.4103/2249-4863.123774
- Sheppard R. (2009) *Gender, Marriage, and Family in Post-industrial Society: An International Perspective*. In: The Welfare State in Post-Industrial Society. Springer, New York.
- Sönmez, M. F. (2014) Televizyon Dizilerinde Dindarlığın Temsili: “Huzur Sokağı” Dizisi Üzerinden Bir İnceleme. *Atatürk İletişim Dergisi*, (7), 113-126.
- Şimşek, G. (2017). George Gerbner'in "Medyaya Karşı" Eserine Dair Genel Bir Değerlendirme. *Journal of International Social Research*, 10(52).
- Ünlü, S., B., N., Uluyağcı, C., ve Bayçu, S. U. (2009). Kadına Yönelik Şiddet: TV Dizilerinde Kadına Yönelik Şiddet Üzerine Bir Araştırma. *Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi Akademik Dergisi*, 5(4), 95-104.
- Ünür, E. (2013). Türk Televizyon Dizilerinde Toplumsal Kimliklerin Temsili. *Erciyes İletişim Dergisi*, 3(2).
- Walsh, F. (Ed.). (2012). *Normal Family Processes: Growing diversity and complexity*. Guilford Press.
- Willis, R. J. (1987). What Have We Learned From the Economics of The Family? *The American Economic Review*, 77(2), 68-81.
- Yıldırım, A., Şimşek, H. (2013). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, 5. Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara.
- Yurderi, M. M., & Takımcı, D. (2014). *Romandan Uyarlanan Televizyon Dizilerinde Değişen Değer Temsili*, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Radyo Televizyon Anabilim Dalı Doktora Tezi, İzmir.

MODERN AİLEDE MAHREMİYET SINIRLARININ SINIRSIZLAŞMASIYLA BİRLİKTE AİLE BİREYLERİNDE YABANCILAŞMA SORUNU

Handan YALVAÇ ARICI*

Öz

Mahremiyet onurlu ve haysiyetli yaşamak için vazgeçilmez değerlerden biridir. Bireyin, ailenin ve toplumun sınırlarını koruyan ve o sınırlara müdahale edilmesini engelleyen özel bir alanı ifade etmektedir. Antik Çağdan günümüze ailelerin mahremiyet anlayışında birçok değişim ve dönüşüm olduğu görülmektedir. Geçmişte gündelik hayatın neredeyse tamamının birlikte yaşandığı aile ortamı birey ve aileye ait özel mahremiyet alanları oluşturmaktaydı. Günümüz ailesindeki bireylerin gündelik hayatı birbirlerinden bağımsız bir şekilde yaşamaları, bireyci felsefenin etkisiyle yalnız yaşama faaliyetleri kişileri sanal ortamlara yöneltmekte, ailevi bağları ve ilişkileri yapay bir hâle getirmektedir. Aynı zamanda gerçeklerin yerini simülasyonlara bıraktığı günümüzde var olma şekli görünmedir. Başkaları tarafından görülüyor olmak, ilginin kendi üzerinde olmasını sağlayabilmek, başkalarının seyir dünyasında varlık göstererek var olduklarını hissetme tutumu sonucunda ailedeki mahremiyet sınırları sınırsızlaşmaktadır. Birey ve aile mahremiyetinin toplumsalın içinde yaşanması ve kamusal taşınmasıyla birlikte yaşam tarzları görünür bir hâl almaktadır. Görünürlüklerin ön plana çıkmasıyla sürekli şahit olunan konforlu hayatlar bireyi kendi gerçekliğinden uzaklaştırmakta ve aile içerisinde yabancılaşma sorunları görülmektedir. Bu çalışmada mahremiyet kavramı tanımlandıktan sonra Antik Çağ'dan günümüze mahremiyet tarihi ve günümüzde değişen ve dönüşen mahremiyet değeri tartışılmakta, mahremiyet sınırları belirsizleştikçe aile bireyleri arasında meydana gelen yabancılaşma sorunu değerlendirilmektedir. Bu sorun aileyi olumsuz yönde etkilemektedir. Çalışmada ailenin korunması için mahremiyet sınırlarının nasıl korunabileceğine yönelik öneriler ortaya koyulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Mahremiyet, Aile, Değer, Değişim, Dönüşüm

The Problem of Alination among Family Members with the Limitation of Privacy Unlimits in the Modern Family

Abstract

Privacy is one of the indispensable values of living with dignity and dignity. It refers to a special area that protects the individual's borders and prevents intervention to those borders. It is seen that there are many changes and transformations in the understanding of privacy of the families since ancient times. In the past, the family atmosphere, where almost all of the daily life was lived together, created private privacy areas belonging to the individual and the family. The fact that today's family members live their daily life independently of each other, their activities of living alone with the effect of individualist philosophy lead people to virtual environments and make family

* Dr., İstanbul Üniversitesi, handanyalvac@hotmail.com <https://orcid.org/0000-0003-4179-3919>

ties and relationships artificial. At the same time, the way of being today, where the facts are replaced by simulations, is the appearance. As a result of the attitude of being seen by others, ensuring that attention is on yourself, and the attitude of feeling of existence by being present in the world of others' view, the limits of privacy in the family become limitless. Lifestyles become visible with the living of individual and family privacy within the society and their transfer to the public. Comfortable lives, which are constantly witnessed with the prominence of visibility, distract the individual from his own reality and problems of alienation are observed within the family. In this study, the limits of privacy and privacy principles are put forward to protect the family. In this study, after defining the concept of privacy, the history of privacy from Antiquity to the present and the changing and transforming value of privacy are discussed, and the problem of alienation between family members as privacy limits become unclear is evaluated. This problem affects the family negatively. In the study, the limits of privacy and privacy principles are proposed in order to protect the family.

Keywords: Privacy, Family, Value, Change, Transformation

Giriş

Mahremiyet kavramı, insan varlığının haysiyet ve onurunun korunması için temel haklardan biri olarak kabul edilmekte ve kontrol tabanlı bir hak olarak görülmektedir. Bireyin olabilecek dış müdahalelere karşı kendisini korumak için çevresiyle olan iletişim ve etkileşimlere sınırlar koyması ve bu sınırları yönetmesidir (Newell, Metoyer, & Moore, 2015, s. 106-107). Bir başka ifadeyle bireyin maddi ve manevi olarak sahip olduklarının erişimini sınırlandırmasıdır. Mahremiyet sınırları veya özel alanı kontrol etme faaliyeti bireyin mahremiyet sınırlarını aşmasını, kişisel ve toplumsal alanda temel haklarından tavizde bulunmasını engellemektedir. Kişisel gizliliği ifade eden mahremiyet sadece birey temelli bir kavram değildir. Bireylerden oluşan aile kurumuna ait bir mahremiyet alanı da bulunmaktadır. Bireyin kendine özgü özel alanı olduğu gibi ailenin de kendisine özgü bir özel alanı vardır. Aile mahremiyeti, aile bireyleri arasındaki özel ilişki ve etkileşimlerinin tümünü kapsamakta aynı zamanda ailenin maddi ve manevi olarak çevresiyle olan etkileşimlerine sınırlar koyarak korunmasını desteklemektedir. Aile mahremiyeti ailenin bütünü koruduğu gibi aile bireylerini de koruma alanının içine almaktadır.

Mahremiyet, aile bireyleri arasındaki ilişki dinamiklerini, ailenin kendine has özelini ve sınırlarını belirlemekte aynı zamanda aile içinde ve dışında aileye güvenli bir yaşam alanı oluşturmaktadır. Bu çalışmada Antik Çağdan günümüze aile mahremiyetindeki değişim ve dönüşümlerin araştırılması, bu değişim ve dönüşümlerin aile yapısını nasıl etkilediğinin ortaya koyulması ve mahremiyet sınırlarının belirsizleşmesi sonucunda aile bireyleri arasında meydana gelen yabancılaşma sorununun çözümüne dair öneriler oluşturulması amaçlanmaktadır. Çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden içerik analizi yöntemi kullanılmakta, geleneksel aileden modern aileye geçişte aile mahremiyeti konusu kategori ve alt kategorilere ayrılmakta, uzmanların görüşleri doğrultusunda aile mahremiyetinin sınırları çizilmekte, tespit edilen değişim ve dönüşümün neden olduğu problemler detaylı şekilde değerlendirilmektedir. Araştırma sonucunda geleneksel aileden modern aileye geçiş, aile mahremiyeti konusunda hem aile içi hem aile dışı tutumlarda ciddi değişimler olduğu görülmektedir. Bu değişimlerin aile birliğini olumsuz

yönde etkilediği, aile bireylerinin birbirlerine yabancılaşmasına yol açtığı ve boşanmalarda etkileri olduğu anlaşılmaktadır. Elde edilen sonuçlara bağlı olarak, sağlıklı bir aile için aile mahremiyetinin önemli olduğu, bu mahremiyeti korumak için medya ve teknoloji okuryazarlığı konusunda ailelerin bilinçlenmesi, sosyal medyada aile mahremiyeti hassasiyetinin oluşturulması, aile içi iletişimde kaliteli zaman geçirme ve özel alanlara saygı gösterme, anne, baba hakkı, çocuklara merhamet ve sevgi konularında bilinçlenme önerileri sunulmaktadır.

1. Mahremiyet Nedir?

İnsan varlığının ontolojik olarak devamlılığında önemli bir rolü olan mahremiyet psikoloji, sosyoloji, ilahiyat, hukuk, antropoloji gibi birçok disiplinin konusu olarak değerlendirilmektedir. Arapça'dan Türkçeye geçmiş olan “mahremiyet” kelimesi sözlüklerde gizli, gizlilik anlamlarına gelmekte (Akalin, 2005, s. 1328), etimolojik olarak “h-r-m” kökünden türemekte, bir şeyin yasak olması, bir şeyin çok gizli olması ve bir şeye hürmet, ihtiram, saygı duyulması (İbn Manzur, 1997, s. 136) manalarını barındırmakta ve ilahi ya da beşeri açıdan yasaklanan ya da akıl veya şeriat yahut emrine uyulan biri tarafından yasaklanmış şey olarak tanımlanmaktadır (el-İsfahani, Müfredat, 2002, s. 229). Ayrıca kelimenin kökü dokunulmazlık ve mahrum olma anlamlarını da ihtiva etmektedir (Okuyan, 2019, s. 191). Dolayısıyla mahremiyet kavramı dokunulmazlık ve ihtiram gösterme nedeniyle koyulan sınırları göstermektedir. İngilizcede “Privacy” kelimesiyle ifade edilen özel alan anlamında kullanılan mahremiyet kavramı, Latince “privo, privare” fiilinden türemekte bir kenara bırakmak, ayırmak, yoksun bırakmak, mahrum etmek anlamlarına gelmekte; privo fiilinden türemektedir (Ernout & Meillet, 2001, s. 536). Modern dönemde bireycilik temelli paradigmaya göre mahremiyet yalnız kalma hakkı olarak değerlendirilmektedir (Warren & Brandeis, 1890, s. 193).

Mahremiyet kavramı psikoloji sözlüklerinde bireye saygı gösterilerek onunla ilgili paylaşımların yapılmaması ve her bireyin kendisine ait olan alan olarak tarif edilmektedir (Reber, 1985, s. 574). Bireyin belirli bir düzeyde fiziksel veya psikolojik olarak yalnız kalma, kendisini koruma veya birilerine rezerv koyma amacıyla başkalarının kendisine erişimini seçici olarak kontrol etmesi faaliyetidir (Trepte & Masur, 2017, s. 1). Mahremiyet kavramını sosyal bilimcilerin bir kısmı kendini geri çekme, etkileşim içine girmeme olarak tanımlarken, çoğunluğu özel hayatın diğerleri için ulaşılabilir ya da ulaşılmaz olmasının kontrolü ve bu konudaki seçim özgürlüğü ya da bireyin kendisine veya grubuna ulaşılma çabası üzerindeki seçici kontrolü olarak tanımlanmaktadır (Altman, 1976, s. 7-8). Batı düşüncesinde mahremiyet genel olarak mekânsal, bireysel ve bilgi olmak üzere üç açıdan ele alınmaktadır.

a. Mekânsal Mahremiyet: Bireyin ev, işyeri veya kamusal alan gibi içinde bulunduğu mekanları ya da içinde bulunmadığı hâlde kendisiyle yakınlık ilişkisi olan fiziksel alanları koruma çabasını ifade etmektedir (Fischer-Hübner, 2001, s. 6).

b. Bireysel Mahremiyet: Biyolojik, psikolojik, sosyal, hukuksal, siyasal olmak üzere bireyin her türlü temel haklarını korumaya yönelik çabası olarak görülmektedir (Fischer-Hübner, 2001, s. 6). Bi-

reysel mahremiyet bireyin kendi özel alanının üzerinde denetim yapabilme (Lokke, 2020, s. 19) ve bedensel ve psikolojik faaliyetlerinin korunması hakkı olarak kabul edilmektedir (Friedewald, Finn, & Wright, 2013, s. 4).

c. Bilgi/Enformasyon Mahremiyeti: Kişisel verilerin toplanması, saklanması ve açıklanmasıyla ilgili durumların bireyin kontrolünde olması gerekliliğini ifade etmektedir (Fischer-Hübner, 2001, s. 6). Bireyin verilerinin kendi izni olmadan diğer bireyler ve kuruluşlar tarafından otomatik olarak kullanılmaması, bu verilerin ve kullanımlarının üzerinde sadece bireyin kontrolü olması zorunluluğunu ortaya koymaktadır (Friedewald, Finn, & Wright, 2013, s. 5).

İslam düşüncesinde mahremiyet kavramı metafizik, psikoloji, ahlak ve siyasi olmak üzere dört açıdan değerlendirmektedir. Her değerlendirme konusu bir kavram ekseninde ele alınmaktadır. Birincisi, mahremiyet kavramı varlık ve mevcut merkezli bir metafizik problem olarak görülmektedir. İkinci olarak benlik kavramı ekseninde psikolojik bir zeminde tartışılmaktadır. Üçüncü olarak, erdem merkezli ahlaki ve ahlakilik problemi açısından müzakere edilmektedir. Son olarak özgürlük ve eşitlik gibi birçok alt dinamiği olan adalet kavramı ekseninde siyasi bir problem olarak etüt edilmektedir. Bu dört değerlendirme alanından her birinin kendi içerisinde alt problemleri bulunmaktadır (Türker, 2019, s. 92). Dolayısıyla İslam düşüncesinde mahremiyet kavramı ontolojik, psikolojik, ahlak ve siyasi felsefenin öncelikli konularından olarak görülmekte ve tartışılmaktadır.

Mahremiyet kavramının kültürden kültüre, ulustan ulusa hatta bazen bireyden bireye farklılıklar gösterdiği bilinmektedir (Westin, 1968, s. 29). Özellikle bu kavrama Doğu ve Batı perspektifinde farklı anlamlar yüklenmektedir. Batı kültüründe mahremiyet kavramı dokunulmazlık üzerine inşa edilmekteyken, Doğu kültüründe görünmezlik üzerine inşa edilmektedir. Batı kültüründe mahremiyet, bireyin kamusal alanda dokunulmazlığını ve temel haklarının güvence altında olduğunu bildirmektedir. Doğu kültüründe ise mahrem olmayı ifade etmekte, mahrem olmak, bir başkasının bakışından saklanmak ve görünürliğe kapalı olmak anlamına gelmektedir. Dolayısıyla Batı düşünce ve kültüründe mahremiyet bireyin özel alanının her türlü müdahaleden güvence altında olması, Doğu kültüründe ise bireyin özel alanının dışarıya kapalı olması anlamına gelmektedir (Yavuz, 2012, s. 18). Bir başka ifadeyle Batı kültüründe mahremiyet dışardan içeriye, Doğu kültüründe ise içeriden dışarıya doğru sınırların oluşturulmasıdır.

2. Batı Tarihinde Mahremiyet Anlayışı

Mahremiyet kavramının insan varlığının yaratılışıyla birlikte insanlık sahnesinde yer aldığı düşünülmektedir. Tevrat ve İncil’de insanın yaratılış öyküsü yer almakta ve bu öyküde mahremiyetin izi görülmektedir. Tevrat’ta Âdem ve eşinin yaratılış öyküsünde bir ağacın meyvesinden yemeleri yasak olduğu halde sonsuzluk arayışıyla o meyveden yedikleri ve Âdem ve eşinin çıplak kaldıkları, kendilerini incir yapraklarıyla örtükleri ve Allah’tan kaçıp ağaçların arasına gizlendikleri bildirilmektedir (Eski Antlaşma, Yaratılış, 3:1-10). Tevrat’ta geçen bu öyküsü insan varlığının mahremiyet ihtiyacının yaratılışla birlikte ortaya çıktığını göstermektedir. Prehistorik dönem itibariyle mahremiyet kavramı tarihsel süreçte yer almaya başlamıştır. İlkel ve nüdist yapıdaki topluluklarda dahi utanma duygusunun olduğu,

tuvalet ihtiyacı, yellenme gibi biyolojik ihtiyaçların açıktan yapılmadığı buna mukabil bu tür ihtiyaçlar aşikâr şekilde giderildiğinde intihar etme teşebbüsüne varacak kadar utanç duyulduğu bilinmektedir (Duerr, 1999, s. 191, 196-197). Ayrıca tüm ilkel toplumların kendi sosyal yapılarına göre mahremiyet sınırları oluşturdukları, bu toplumlarda tam çıplaklığın kabul edilmediği ya da sadece birkaç kabile arasında kabul edilebildiği, aileye ait özel sınırların ev mahremiyeti içerisinde yaşandığı, aile mahremiyetinin dışarıda yaşanmasına izin verilmediği görülmektedir (Westin, 1968, s. 14-15).

M.Ö. 1792’de Babil topraklarında hükümdar olan Hammurabi’nin evine izinsiz girilmemesi hatta eve izinsiz girilmemesine yönelik koruma tedbirlerinin alınması mahremiyet tarihindeki ilk kurumsal faaliyet olarak düşünülmektedir (Solove, 2011, s. 4). Roma şehrinin kuruluş tarihi olarak kabul edilen M.Ö. 753 yılından, Doğu Roma İmparatoru Iustinianus’un M.S. 565 ölüm yılına kadar Roma’da ve Roma’nın hakimiyet kurduğu ülkelerde uygulanan Roma hukukunda (Güneş Ceylan, 2004, s. 4) gözetime, gözetlemeye karşı korunma kanunları mahremiyeti korumaya yönelik faaliyetlerdir (Solove, 2011, s. 4). Antik Çağ’da Roma siyasetinde bakmak ve itaat etmek önemli görülmüş, hayatın ve mimarinin şekillenmesinde otorite simgeleri etkili olmuştur. Antik Yunan’da ise gösterme ve teşhir etme öncelikli olduğu için açıklık ve çıplaklık sanatta, mimaride kendini göstermiştir. Özellikle heykelticilikle insan yüzü ve bedeni tüm detaylarıyla ortaya koyulmuştur (Sennett, 2002, s. 78-79). Antik Çağ’da mahremiyet algısı daha çok bireyin hayatını koruma merkezli olup bedenlerin teşhir edilmesi mahremiyet kapsamında değerlendirilmediği anlaşılmaktadır.

M.S. 375 ile 1300 yılları arasında yaşanan Orta Çağ, feodal birimlerden oluşan teokratik bir dönemi ifade etmektedir. Batı’da teolojik merkezli bir toplum inşa edildiği ve Hristiyanlık dininin kurumsal bir hâle geldiği bilinmektedir (Ağaoğullar & Köker, 2004, s. 92-93). Orta Çağ perspektifine göre insan, akli yüzünden kutsaldan karanlığa düştüğü için akla göre değil Tanrı’nın buyruklarına göre davranmak zorundadır. Aksi taktirde özgür değil köle olmak durumundadır (Akgün, 2013, s. 125). Bu nedenle Orta Çağ insanının dilediği gibi yeme, giyinme özgürlüğü bulunmamaktadır. Öyle ki bireysel özgürlük özgürlükler arasında yer almamakta, birey toplumsal düzendeki rolüne bağlı olmak zorundadır. (Fromm, 1995, s. 48). Dolayısıyla Orta Çağ’da mahremiyet ilkelerinin Hristiyanlık düşüncesine göre şekillendiği ve mahremiyetin çok dar bir alanda yaşandığı anlaşılmaktadır.

11. ve 12. yüzyılda artan ticaretle birlikte toplumlar arasındaki etkileşimlerin arttığı, yeni fikirlerin ortaya çıktığı, 14. yüzyılın ortalarından itibaren skolastik düzene karşı yeniden doğuş anlamına gelen Rönesans, diğer adıyla Aydınlik Çağ ile birlikte yeniden toplumsal inşa hareketlerinin başladığı görülmektedir. (Çoşkun, 2003, s. 48) 14. yüzyılda haneye izinsiz girme, ev sahiplerinin mekanlarının istila edilmesine karşı dava hakkı verildiği, yerleşim olarak meskenin içiyle dışı arasında önemli bir ayırım olması gerekliliği, evin kapısı dayanıksız veya kilitsiz olsa bile ya da ortak duvarlar bulunsa da iç mekana girebilme eylemi için izin zorunluluğu getirildiği, böylelikle mahremiyetin yasalarla koruma altına alındığı anlaşılmaktadır (Vincent, 2017, s. 15). 14. yüzyılda mahremiyetle ilgili hassasiyetler ortaya çıkmış olsa da mahremiyet güvence altına alınmış bir hak değildi. Zor bulunan ve tartışmalı bir meta olarak kabul edilmekteydi (Vincent, 2017, s. 11-12, 17).

14. yüzyılda evler tek odalıydı, sadece kişiye özel kıyafet ve değerli eşyaların saklandığı sandıklar veya yüklükler bulunmaktaydı. Evlerde sohbet, uyku, yemek yapma, yemek yeme hatta tuvaletler aynı odanın içideydi. Sadece toplumsal olarak üst sınıflar mahremiyet duygusunu yaşayabilme imkanına sahipti. 15. yüzyılda evlere girerek hırsızlık yapmak ağır suçlar arasında sayılmaya başlandı. (Vincent, 2017, s. 22-23). 15. yüzyıldan sonra 200 yıl içerisinde ev tasarımları değişti ve evlerde konfor alanları meydana geldi. 16. yüzyılın başlarında günlük tutulması ve mektubun yaygınlaşması özel hayatla ilgili yeni sınırlar oluşturdu Vincent, 2017, s. 36-38). 17. yüzyılda mahremiyet insanlığın bir gereği olarak kabul edilmiş, mahremiyetin korunması için her türlü eylem mubah hâle gelmişti (Niedzwiecki, Dikizleme Günlüğü, 2010, s. 237). 18. yüzyıl itibariyle kentleşme ve kitle iletişimindeki ilerlemeler mahremiyete yeni sınırlar çizdi. Bireylerin inzivaya çekilebilecekleri özel alanlar oluştu. Evlerdeki konfor arttı ve mekânsal mahremiyet daha belirgin bir hal aldı. (Vincent, 2017, s. 51-53).

19. yüzyıl mahremiyetin altın çağı olmuş, evler mahremiyetin merkezi, aile Tanrı'nın dünyadaki alemi olarak kabul ediliyordu. Karı koca, ebeveyn ve çocuk olarak paylaşılan mahremiyet toplumsal dengeyi korur nitelikteydi. Mahremiyeti anlatan "Kutsal peçe" ifadesi mahremiyetin ahlaki gücünü vurgulamaktaydı. 19. yüzyılda endüstriyel bir yenilenmeyle birlikte evlerde mutfakla yemek odası, oturma odasıyla salon birbirinden ayrılmış, yeni tarz evlerde çalışma odaları hatta çocuklar için yatak odaları yapılarak bireysel mahremiyet alanları genişletilmişti. (Vincent, 2017, s. 91, 96-97). Bu yüzyılda telgrafın (1830) ve telefonun (1876) kullanılmasıyla elektronik iletişim devrimi yapılmış oldu. 19. yüzyılın sonlarında pornografi pazarıyla birlikte mahremiyet metalaşmaya başladı. (Vincent, 2017, s. 115-122). 20. yüzyıl yeni mahremiyet alanları oluşturmaktaydı, bireyin mahremiyeti öncelenmekte aile mahremiyeti yoksunlaşmaktaydı (Yeşil Çelik, 2020, s. 23). Bu yüzyılda mahremiyete ait bir tanım yapılmıştı. 1948 yılında İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nde hiç kimsenin özel hayatına keyfi bir şekilde karışamayacağı, daha sonra yayımlanan Avrupa İnsan hakları Sözleşmesi'nin 8. maddesinde her bireyin özel ve aile yaşamına, evine ve yazışmalarına saygı gösterilmesi hakkına sahip olduğu bildirilmişti (Seipp, 1983, s. 350-1). 20. yüzyılın ikinci yarısında boş vakit, eğlence talepleri artmış, mahremiyet zevk ve sefa olarak görülmeye başlanmış, uzun ömürlü evlilikler bitme noktasına gelmiş, gayri meşru davranışlar desteklenir olmuştu (Vincent, 2017, s. 152, 156-157).

3. İslam Tarihinde Mahremiyet Anlayışı

Mahremiyet beşerî hukukta "özel hayatın gizliliği", modern hukukta ise yabancıların müdahalesinden korunmayı ifade etmekte ve "kişilik hakkı" olarak görülmekte, İslam hukukunda ise "genel olarak kapsamı ve sınırları Şari tarafından belirlenen ahlaki ve hukuki müeyyidelerle başkalarından korunan yaşam alanı" olarak tanımlanmaktadır (Pekdemir, 2016, s. 130). İslam öncesi Arap toplumunda başkalarının mahrem hallerine şahit olmak, başkalarının evlerine izinsiz girmek mahremiyet sınırları içerisinde değildi (Yıldız, 2020, s. 38). Buna mukabil İslam diniyle birlikte, birey ve aile, mekân ve bilgi mahremiyetinin sınırları net bir şekilde ortaya koyulmaktadır. Kur'an evlere izinle girilmesini (Bakara,

2/189), evlerin mahremiyetine dikkat edilmesini (Nur, 24/27) ayrıca insanların ayıplarının araştırılmasını (Hucurat, 49/12), aile sırlarının korunması (Tahrim, 66/3-4) istemektedir.

Kur'an'ın mahremiyetle ilgili emir ve tavsiyeleri ilk muhataplarından son muhataplarına kadar değişmezlik içermektedir. Kur'an ve sünnetin bağlayıcılığı İslam toplumlarında mahremiyet anlayışını önemli bir konuma getirmiştir. Örneğin Osmanlı Devleti'nde mahrem sınırları mahalle sınırlarında da kendini göstermektedir. Öyle ki mahalle sakinleri birbirlerinin kefilisi görülmektedir. Mekân mahremiyeti çok detaylı şekilde mimariye yansımış, sokak kapılarının karşısına dükkân açılmasına izin verilmemiş, evlere girerken eşikler koyularak evin içi ve dışı sınırı netleştirilmiştir. Nitekim saraylarda avlular arası geçişler belirli mesafeleri olan birkaç kapıyla sağlanmaktadır (Tunç Yaşar, 2019, s. 53-56). 16. ve 20. yüzyıllarda dünyada yaşanan değişim ve dönüşüm İslam coğrafyasını da etkilemiş, İslam toplumlarında da mahremiyet ölçüleri değişim göstermeye başlamıştır. Ev sınırları dışında mahremiyet hiyerarşisi değişmiş, mahalle sınırlarındaki mahremiyet aile içerisine çekilmiştir. 19. yüzyıl itibariyle erkeklere ait selamlıklar kadın ve erkeklerin birlikte kullandığı mekanlar olmuş, kadın ve çocuklara ait özel alan olan haremle ailece kullanılır hâle gelmiştir. 19. yüzyılda aile mahremiyeti özel duygularla birbirine bağlı fertlerin yaşadığı, kimsenin müdahale edemeyeceği özgür bir mekân olmuştur (Tunç Yaşar, 2019, s. 57-64). 20. yüzyılda teknolojinin ilerlemesiyle birlikte dünya küresel bir köy haline gelmiş, bu küreselleşme sonucunda bireyler birbirinden çok hızlı bir şekilde haberdar olmakta, birbirlerini etkilemektedirler. Bu etkileşim farklı kültürler, farklı inançların inşa ettiği insanların ortak hayat tarzları oluşturmaya neden olmaktadır (Balay, 2004, s. 62-63).

4. Günümüz Mahremiyet Anlayışı

20. yüzyıla imzasını atan modernizmle birlikte modernitenin bileşenleri olan sekülerleşme, liberalizm, kapitalizm gibi felsefi düşünceler etkisini göstererek aile, sosyal ilişkiler, din, örf, siyaset ve sanat gibi birçok sosyal yapıda değişim ve dönüşümler meydana geldiği görülmektedir (Touraine, 2010, s. 25). Modernleşme bir çağdaşlaşma hareketi olarak ortaya çıktı ve bu hareketin eskiden uzaklaşma ve gelenekten kopukluk anlayışı üzerine kurgulandığı anlaşılmaktadır. Modernleşme tasavvuruna sahip olan “modern insan” batılı gibi düşünen ve batılı gibi yaşayan birey anlamına gelmektedir (Kızılcıkelik, 1996, s. 9). 1960 yıllarında postmodern bir felsefenin etkisiyle mahremiyet için sonun başlangıcı yaşanmaya başlandığı düşünülmektedir (Vincent, 2017, s. 178). Postmodernizmle birlikte gerçek, hakikat diye yaşanılacak bir değer kalmadığı gibi değer de değerinden kopartılarak an içinde üretilen bir nesne haline almaktadır. Sabit bir değer olmaması müphem alanları büyütürken eylemlerin şeffaflaşmasına, özgürlüğün sınırsızlaşp mutlak hâle gelmesine neden olmaktadır. Aynı zamanda modernizmin evrensellik değeri de yerinden edilerek evrensel değerler ve evrensel ahlak yerini kişisel ahlaka bırakmaktadır (Çağan, 2019, s. 11-19, 20). Değerlerin hiçleştiği postmodern anlayışa göre birey için gününbirlik yaşama, hazlar, arzular ve istekler öncelikli olmalıdır. Bu bakış açısı tüketim kültürünü meydana getirmektedir. Böylelikle kapitalizmin işlevselliği artarak tüketim alanları genişlemekte, ihtiyaç dışı ürünler ihtiyaç haline getirilmektedir. Öyle ki tüketim kültürü tüketim toplumunu meydana getirerek her birey tüketici olarak görülmektedir (Baudrillard, 2008, s. 98).

Modernizm ve postmodernizm felsefelerinin dayatması aynı zamanda internetin yaygınlaşması ve sosyal medya kullanımının artmasıyla mahremiyet anlayışı büyük değişim ve dönüşümler geçirmektedir (Aydın Avşar, 2019, s. 53). İnternetle birlikte iletişim ve etkileşimler bilgisayarın pencerelerinden yapılmaktadır. Özel alanla kamusal alan arasındaki ayrım ortadan kalkmakta ve mahrem alanlar kamusal alanın bir parçası olmaktadır (Arık, 2018, s. 14). Böylelikle dijital bir panoptikon dönemine girilmektedir. 18. yüzyılın sonlarında ortaya konulan “bütünü gözetlemek” anlamına gelen “panoptikon” anlayışı, görülmeden gözetlemenin, mahremiyet ölçülerini değiştiren bir bakış açısı sunmaktadır. Jeremy Bentham’ın ortaya koyduğu bu anlayış dönemin geniş kitlelerini kontrol altında tutma felsefesidir (Özdel, 2012, s. 23). Panoptikon suçluların gözetimiyle ilgili kullanılacak bir hapisane modeli olarak planlanmıştır. Bu modelde merkeziliğin oluşturulabilmesi için yuvarlak yapıda bir bina ve bu binada avluya bakan hücreler tasarlanmakta aynı zamanda binanın tam ortasında gözetleyici kulesi yapılarak tüm muktedirlik gözetleyene verilmektedir (Bentham, 1995, s. 35-37). Artık dijital panoptikon hatta çok yönlü bir gözetleme aynı zamanda çoğunluğun azınlığı izlediği sineptikon yaşanmaktadır (Demir, 2017, s. 59). Sürekli gözetim altında olan bir toplumun mahremiyet sınırları ortadan kalkmaktadır. Sosyal ağların ilki olan Facebook’un kurucusu Mark Zuckerberg’in söylediği gibi kişisel mahremiyet devri kapanmaktadır. (Çağan, 2019, s.15)

5. Günümüz Mahremiyet Anlayışının Aileye Etkileri

Toplumsal ilişkilerin birincil tipini oluşturan, bir arada yaşanan, bireyin en samimi ve en sıcak ortamı olan aynı zamanda bireyi varoluşsal değeriyle kabul eden aile (Ergil, 1984, s. 15-16) toplumsal kontrol ve toplumsal dizayn için toplumsal yapının en güçlü dinamiği olarak kabul edilmektedir. Toplumsal düzenin devamlılığında toplumsal değerleri, toplumsal kuralları, inanç ve kültürü bireye aktaran aile (Canatan & Yıldırım, 2011, s. 83, 89) değişip dönüşmektedir. Modernizm aile yapısını etkilemekte, kadın-erkek ilişkileri ve rolleri değişim göstermektedir. Özellikle Doğu toplumlarındaki aile yapısının Batı toplumlarına göre daha fazla etkilendiği ve aile bireyleri arasında çatışmaların ve kutuplaşmaların daha çok olduğu görülmektedir. Çünkü Batı toplumlarında geleneksel aile yapısı neredeyse yok olma durumundadır (Karagülle, 2015, s. 43). Genişten çekirdeğe dönüşen aile yalnız yaşam tercihleriyle birlikte tek ebeveynli aileler, geçici geniş aileler, sözleşmeli evlilikler, çocuksuz çiftler, aile kümelenmeleri gibi yeni aile yapıları ortaya çıkmaktadır. Modernizmin inşa ettiği ailede evliliğin kurumsallıktan ve çocuk merkezli olmaktan uzaklaştığı özellikle 1970 itibarıyla çocuksuz ailelerin çoğaldığı hatta 21. yüzyılda “çocuktan arınmış” ailelerin prestij kazandığı görülmektedir (Alvin Toffler, 1981, s. 288-291). Cinsellik, üreme teknolojilerinin gelişimiyle birlikte üreme ihtiyacı gibi manevi bir düşünceden kopartılıp plastik bir hâle getirilmektedir. Öyle ki hamilelik suni olarak engellenmek yerine suni olarak üretilebildiği için cinsellik tamamen özgürleşmiş bir durumdadır. Bu plastik cinsellik sorumluluğu olan kurumsal birlikteliği yoksunlaştırmaktadır. Aynı zamanda merkezlessiz, başıboş bir hâle büründürülen cinsellik özel alandan kamusal taşınarak aile mahremiyetine zarar vermektedir. (Giddens, 1994, s. 31, 7-8).

Kolektif yaşama tecrübelerinin bireyselleşmesiyle aile bağları kopmakta aynı zamanda ailedeki bu kopukluk akrabalık ve komşuluk gibi samimi ve güvene dayalı ilişkileri de zayıflatmaktadır (Aktaş, 1995, s. 45). Buna mukabil toplumdan kopuk yaşayan bireyler için kendilerini toplumsal platformda tanımlayabilecekleri sosyal ağlar yaygınlaşmaktadır. Bu ağlar sayesinde zaman ve mekân sınırlılıkları ortadan kalkmakta sosyal ilişkiler sanal bir şekilde devam etmektedir (Aydın Avşar, 2019, s. 54). Sanal sosyal ilişkiler sayesinde herkes birbirinden haberdar olmakta ve bireyler inançlarına, ilkelerine ya da kültürlerine uygun olsa da olmasa da gördükleri yaşam tarzlarını modellemeye çalışmaktadır. Görüntü merkezli bir yaşam tarzında “gibi olmak” perspektifi hayatın her alanına yansımaktadır (Barbarosoğlu, 2017, s. 16). Özellikle birileri gibi olabilmek için tüketim zirve bir hâle gelmektedir. Sürekli almak ve tüketmek üzerine kurulu bir hayat anlayışı bireyi ve toplumu tüketici konumuna getirmektedir. Tüket-tikçe tatmin olma arzusu maddi-manevi her şeyi tüketim aracı olarak göstermektedir. Tüketim toplumu bireyleri sadece yeni kıyafetler, yeni eşyalar almaya zorlamamakta aynı zamanda ilişkilerini de tüketir bir duruma getirmektedir (Zeldin, 1998, s. 114). Tüketim toplumuna dayatılan zevk ekonomisi sürekli alışveriş yapmak, devamlı sosyal medyada dolaşmak, seks müptelası olmak gibi yeni bağımlılıklar oluşturmaktadır. Önce keyif almak sonra süreklilik gösterme sonrasında benlik kaybına gidecek kadar tutkulu bağımlılıklar mahremiyetin sınırlarını ortadan kaldırmaktadır (Giddens, 1994, s. 26, 70-71).

Aile mahremiyetini dönüştürmede medya ve sosyal medya büyük rol oynamaktadır. Televizyonda yayınlanan filmlerde, dizilerde ya da şovlardaki kişilerin hayat tarzları ilgi çekici bir şekilde verilmektedir. Aynı zamanda medyatik hayat tarzına sahip olan bireylerin hayatları sosyal medya üzerinden takip edilmektedir. Bireyler şöhretli kimseler ya da sosyal medyada çok takip edilen kişiler gibi konforlu, mutlu bir hayat tarzında yaşamayı ister hâle gelmektedirler. (Niedzviecki, 2011, s. 139). Sanal alemde görülen hayat tarzlarını amaçlayan birey, bu hedef doğrultusunda davrandıkça hem kendisine hem de ailesine yabancılaşmaktadır. Filmlerdeki veya dizilerdeki karakterlerin ya da sosyal medyadaki fenomenlerin davranışları idealize edilerek aile hayatındaki beklentiler artmakta ve bu beklentiler çoğu zaman kişinin gerçekliğiyle uyum göstermemektedir. Dolayısıyla mahremiyet ölçüleri günün felsefeleri ve sanal medyanın etkisiyle değişip dönüşmektedir. Bu değişim ve dönüşüm aile bireylerinin hayat tarzlarını farklılaştırmakta ve ailenin mahrem alanını eritmektedir. Netice itibariyle sosyolojik veriler ve gözlemler değerlendirildiğinde geçmişte ve günümüzde ailelerin mutlu ve düzeyli bir hayat yaşamalarında mahremiyetin önemli bir faktör olduğu anlaşılmaktadır. Mahremiyet konusunda bilinçli, tutarlı ve sorumlu davranan ailelerin mutlu ve huzurlu oldukları, mahremiyetin ihlal edildiği ailelerde çözülmele- rin olduğu, aile bireylerinin birbirlerine yabancılaştığı ve ailenin dağılmasına kadar giden bir süreç yaşandığı görülmektedir (Kahraman, 2019, s. 80). Netice itibariyle modern dünyada kamusal alan ile özel alan arasındaki sınırlar birbirine karıştıkça özel alan tahrip olmakta, mahremiyet ihlalleri sıradanlaşmakta ve kamusallaşmaktadır. Bunun sonucunda bireyler dünyadaki yerlerinden edilmenin yanı sıra kendilerini dış dünyaya karşı korunmuş hissettikleri, tüm özel duyguları yaşadıkları, dar sınırları olan aynı zamanda en özgür imkanları tanıyan yuva sıcaklığından yoksun kalmaktadırlar (Arendt, 2018, s. 105).

Sonuç

Mahremiyet bireyin kendini kontrol edebilmesi, özel alanına ait sınırlar çizebilmesidir. Mahremiyet ölçülerini koruyamamak başkalarının çizdiği ölçülere mahkûm olmak demektir. Başkalarının ölçüleriyle davranmak kişinin kendi ölçülerini yetersiz görmesi anlamına gelmektedir (Müftüoğlu, 2019, s. 42). Birçok felsefenin, dijital gelişmelerin ve sosyal medyanın yeni ölçüleriyle şekillenen mahremiyet ölçüleri sınırsızlaşmakta ve bu sınırsızlık, sınırların ifşası ve mahremiyetin ihlal edilmesiyle birlikte aile bireyleri arasında yabancılaşma olgusunu meydana getirmektedir. Aileyi koruma, ailenin mahremiyetini ve mahremiyet sınırlarının muhafazasıyla mümkün olmaktadır. Bireyi ve aileyi korumak için öncelikle mahremiyet alanları korunmak zorundadır. Aksi takdirde medya ve sosyal medya aktörlerinin perspektiflerine dayalı düşünce ve eylemler aile kurumunu değersizleştirecek, böylelikle toplumun en önemli dinamiği işlevsiz hâle gelecektir. Modern dünya mahremiyet sınırlarını belirsizleştirse de doğru bir mahremiyet anlayışının inşa edilebileceği düşünülmektedir. Bu çalışmada aile mahremiyetiyle ilgili birçok faaliyetin yapılabileceği sonucuna varılmıştır. Çalışma verilerine göre aile mahremiyetiyle ilgili devletin, sivil toplum kuruluşlarının ve eğitimcilerin önemli rolleri olduğu ve bu konuyla ilgili birçok çalışmanın yapılabileceği anlaşılmaktadır.

Söylem ve eylemlerdeki mahremiyet ilkeleri ortaya koyularak bireyin kendisini ifşa ve çevresindeki kişilerin mahremiyetlerini ihlal etmemesine yönelik aynı zamanda bireysel mahremiyet, aile mahremiyeti, mekân ve bilgi mahremiyetleriyle ilgili akademik ve alan araştırmaları yapılarak mahremiyet bilinci oluşmasına destek olunmalıdır. Mahremiyet bilinci oluşturabilmek için çocuklara erken yaşlarda ev ortamında ve anaokullarında mahremiyet ve özel alanla ilgili uygulamalı etkinlikler yapılmalıdır. Örneğin evde çocuk giyinirken ya da banyo yaparken bedeninin kendisine özel olduğu, kimseye göstermemesi gerektiği vurgulanabilir. Aynı şekilde anaokullarında çocukların lavabo kullanımları, kıyafet değişimleri gibi durumlarda mahremiyete dikkat etmeleri istenmelidir. Anaokulları, ilköğretim ve ortaokullarda mahremiyet bilincini geliştirmeye yönelik oyun, drama, yaşayarak öğrenme gibi etkinliklerin artırılması ve bu etkinliklerin belirli aralıklarla ve düzenli şekilde gerçekleştirilmesi mahremiyet eğitimi destekleyecektir. Mahremiyet ölçülerini öğretmeye yönelik cep telefonu, tablet, bilgisayar gibi teknolojik aletlerde oynanabilecek dijital oyunlar üretilebilir. Bu oyunlarda mahremiyet ihlalleri yapıldığında puan kaybedilir, mahremiyet ihlali yapılmadığı sürece hedefe ulaşılır. Böylelikle çocuklar oyun oynarlarken mahremiyet ölçülerini öğrenmelerine destek olunur.

Şehirlerdeki reklam panolarında “Mahremiyet biterse mahremiyet başlar.”, “Mahremiyetim görsele açık değildir”, “Ailemin mahremiyetini koruyorum kendimi korumuş oluyorum” gibi spot cümleler yazılabilir. Böylece bireylerin ve ailelerin mahremiyet konusunda dikkatleri çekilebilir ve bireyler kendi mahremiyet alanları hakkında düşünmeye yönlendirilmiş olurlar. Aile mahremiyetiyle ilgili bilinmesi gerekenler el kitapçığı şeklinde hazırlanıp ailelere dağıtılabilir. Özellikle el kitapçıklarında sözün, beden, mekân ve bilginin mahremiyet sınırları detaylı bir şekilde açıklanabilir. Bireysel, ailevi ve mekânsal mahremiyetle ilgili bir dijital uygulama (application) yapılabilir. Bu uygulama bireysel, ailevi ya da mekânsal mahremiyet aşıldığında “özel alan tehlikede”, “mahremiyet ihlali” gibi bir uyarı sinyali vererek kişinin yaptığı eylemi gözden geçirmesine yardımcı olunabilir. Böylelikle mahremiyet sınırları

ihlal edileceği zaman cep telefonu, bilgisayar gibi teknolojik ürünlerdeki mahremiyet uygulaması mahremiyetle ilgili sınırları korumayı desteklemiş olur. Sosyal medyada aile mahremiyeti konusunda bilgilendirmeler yapılabilir. Böylelikle çocukların sosyal medyada olabilecek taciz, tecavüz gibi durumlara karşı nasıl davranacakları gösterilmiş olur. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı ve Diyanet İşleri Başkanlığı'nın birlikte bir çalışma yaparak "Ailede Mahremiyet Eğitimi" seminerleri verilerek mahremiyetin önemi, mahiyeti ve ilkeleri anlatılarak mahremiyetle ilgili farkındalıklar arttırılabilir. Millî Eğitim Bakanlığı okullarda Rehberlik ve Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi derslerinde hem değer kapsamında hem de sosyal medyayı doğru kullanma etkinliği olarak mahremiyet etkinlikleri gerçekleştirilebilir. Mahremiyet okur-yazarlığı çalışması yapılarak sosyal ve sanal ortamlarda mahremiyeti ihlal edebilecek her türlü durumun tespitine yönelik çalışmalar yapılabilir.

Kaynakça

- Akalın, Ş. H. (2010). *Türkçe Sözlük* (10. Baskı). Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Akgün, E. (2013). Ortaçağ'da Özgürlük Arayışı. *Mehmet Akif Ersoy Ün. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5(8).
- Aktaş, C. (1995). *Mahremiyetin Tükenişi*. İstanbul: Nehir Yayınları.
- Altman, I. (1976). Privacy: 'A Conceptual Analysis'. *Environment and Behavior* (8:1).
- Arık, E. (2018). *Dijital Mahremiyet Yeni Medya ve Gözetim Toplumu*. Konya: Literatürk.
- Arendt, Hannah. (2018). İnsanlık Durumu. (B. Sina Şener, Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Aydın Aşar, S. (2019). *Aşık Mahremiyet*. İstanbul: A7 Kitap Yayıncılık.
- Ağaoğullar, M. A. & Köker, L. (2004). *İmparatorluktan Tanrı Devletine*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Balay, R. (2004). Küreselleşme, Bilgi Toplumu ve Eğitim. *Ankara Ün. Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 37 (2).
- Barbarosoğlu, F. (2017). *İmaj ve Takva* (17. Baskı). İstanbul: Profil Yayıncılık.
- Baudrillard, J. (2008). *Tüketim Toplumu*. (H. Deliçaylı ve F. Keskin, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Bentham, J. (1995). *The Panopticon Writings*. London: Verso.
- Canatan, K., & Yıldırım, D. E. (2011). *Aile Sosyolojisi*. İstanbul: Açılımkitap.
- Çağan, K. (2019). *Postmodernizm ve Mahremiyetin Dönüşümü*. Ankara: Pruva Yayınları .
- Çoşkun, İ. (2003). Modernliğin Kaynakları: Rönesans Üzerine Bir Değerlendirme. *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*, 3(6).
- Demir, A. (2017). Panopticon ve Synopticon Geriliminde Özgürlük Paradoksu. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi*, 28.
- Duerr, H. P. (1999). *Uygarlaşma Sürecinin Miti I: Çıplaklık ve Utanç* (M. Tüzel, Çev.) Ankara: Dost Kitabevi Yay.
- el-İsfahani, R. (2002). *Müfredat* (3. Basım). (thk. Safvab Adnan Davudi) Beyrut: Darü's-Şamiyye.
- Ergil, D. (1984). Toplumsal Örgütlenmenin Yapısı. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 39 (1).
- Ernout, A., & Meillet, A. (2001). *Dictionnaire Etymologique De La Langue Latine*. Paris: Klincksieck.
- Kutsal Kitap (Eski ve Yeni Antlaşma. (2014).). Eski Antlaşma, Yaratılış 2,3. İstanbul: Yeni Yaşam Yayınları.*
- Fischer-Hübner, S. (2001). *IT-Security and Privacy* (1. Baskı). Berlin: Springer-Verlag Berlin Heidelberg.
- Friedewald, M., Finn, R. L., & Wright, D. (2013). Seven Types of Privacy. *Springer*.
- Fromm, E. (1995). *Özgürlükten Kaçış*. (Ş. Yeğin, Çev.) İstanbul: Payel Yayınları.
- Güneş Ceylan, S. (2004). Roma Hukukunun Günümüz Hukuk Düzenlerine Etkisi. *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 8(2).
- Giddens, A. (1994). *Mahremiyetin Dönüşümü*. (İ. Şahin, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

- İbn Manzur. (1997). *Lisanu'l-Arabi'l-Muhit*. Beyrut: Dâru'l- Fikr.
- Kahraman, A. (2019). Fikhi Perspektiften Sırrın İnşası. N. Şişman içinde, *Mahremiyet Hayatın Sırları ve Sınırları*. İstanbul: İnsan Yayınları.
- Karagülle, A. E. (2015). Günümüzde değişen mahremiyet algısının sosyal ağlar bağlamında incelenmesi. İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi.
- Kızılcıkelik, S. (1996). *Postmodernizm Dedikleri*. İzmir: Saray Kitabevleri.
- Kutsal Kitap: Tevrat, Zebur İncil (2008). İstanbul: Kitabı Mukaddes Şirketi -Yeni Yaşam Yayınları.
- Lokke, E. (2020). *Mahremiyet: Dijital Toplumda Özel Hayat* (2. Baskı). (D. Başak, Çev.) İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.
- Martı, H., Martı, H. Ö., Yıldız, F. ve Çınar, M. (2020). *İslam'da Mahremiyet* (2.Baskı). Ankara: TDV Yayınları.
- Müftüoğlu, A. (2019). *Vakti Kuşanmak* (9. Baskı). İstanbul: Mahya Yayıncılık.
- Newell, B. C., Metoyer, C. A. ve Moore, A. D. (2015). Privacy in family. B. Roessler and D. Mokrosinska (Ed.) , *The Social Dimensions of Privacy*. London: Cambridge University Press.
- Niedzwiecki, H. (2011). Ben Özelim! Bireysellik Nasıl Yeni Konformizm Haline Geldi. (S. Erduman, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Niedzwiecki, H. (2010). *Dikizleme Günlüğü* (1. Baskı). (G. Gündüç, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Okuyan, M. (2019). *Çok Anlamlılık Bağlamında Kur'an Sözlüğü* (7. Baskı). İstanbul: Düşün Yayıncılık.
- Özdel, G. (2012). Foucault Bağlamında İktidarın Görünmezliği ve "Panoptikon" ile "İktidarın Gözü" Göstergeleri. *The Turkish Online Journal of Design, Art and Communication*, 2(1).
- Pekdemir, Ş. (2016). Mahremiyet Algısı Hak Olgusu. *Din, Gelenek ve Ahlak Bağlamında Mahremiyet Algıları Sempozyumu* (Cilt I). Samsun: ORİV Yayınları.
- Reber, A. S. (1985). *Dictionary of Psychology*. London: Penguin Books.
- Seipp, D. J. (1983). English judicial recognition of a right to privacy. *Oxford Journal of Legal Studies*, 3(3).
- Sennett, R. (2002). *Ten ve Taş: Batı Uygarlığında Beden ve Şehir*. (T. Birkan, Çev.). İstanbul: Metis Yayınları.
- Solove, D. J. (2011). *Nothing to Hide*. New Haven: Yale University Press.
- Toffler, A. (1981). *Üçüncü Dalga*. (A. Seden, Çev.) İstanbul: İstanbul Kitaplar Yayınevi.
- Touraine, A. (2010). *Modernliğin Eleştirisi* (7. Baskı). (H. Tufa, Çev.). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Trepte, S. ve Masur, Philip K. (2017). *Need for privacy*. T. K. Virgil Zeigler-Hill (Ed.). Encyclopedia of personality and individual differences. London: Springer.
- Tunç Yaşar, F. (2019). Osmanlı Dünyasında Mahremiyet: İfşa ile İhlal Arasında. N. Şişman (Ed.) *Mahremiyet: Hayatın Sırları ve Sınırları*. İstanbul: İnsan Yayınları.
- Türker, Ö. (2019). İslam Düşünce Geleneklerinde Mahremiyet Kavramı. Nazife Şişman (Ed.). *Mahremiyet Hayatın Sırları ve Sınırları*. içinde İstanbul: İnsan Yayınları.
- Vincent, D. (2017). *Mahremiyet Kısa Bir Tarih*. (D. C. Başaraner, Çev.) İstanbul: Epos Yayınları.
- Warren, S. D. ve Brandeis, L. D. (1890). The Right to Privacy. *Harvard Law Review*, 4 (5).
- Westin, A. F. (1968). *Privacy and Freedom*. New York, United States: Atheneum.
- Yavuz, H. (2012). *Budalılığın Keşfi* (1. Baskı). İstanbul: Timaş Yayınları.
- Yeşil Çelik, B. (2020). Mahremiyetin Dönüşümü:Sosyal Medyada Özel Hayatın Sunumu. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi.
- Zeldin, T. (1998). *İnsanlığın Mahrem Tarihi*. (E. Özsayar, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.